หนังสือสมถะ วิปัสสนากัมฐาน

(รวบรวมของเก่าหลายสำนวน)

อุบาสิกา ขำ นุตกูล
ชาตะ ปีมะโรง วันศุกร์ ที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ ๒๓๙๙
มฤต ปีกุน วันจันทร์ ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ ศ. ๒๔๗๘
นับอายุเรียงได้ ๘๐ ปี

อารัมภบท

หนังสือเล่มนี้ พระเถราจารย์ในยุคก่อนได้รวบรวมจัดทำขึ้น จากตำราของพระเกจิอาจารย์ – พระวิปัสสนาจารย์ที่มีชื่อเสียง เปี่ยมด้วยคุณธรรม เป็นที่เคารพนับถือสืบทอดกันมา และได้จากการที่เก็บรักษามาจากยุคกรุงเก่าบ้าง บางสิ่งบางอย่างแทบจะหาศึกษากันไม่ได้เลย บางส่วนก็มีให้ศึกษากันในปัจจุบันนี้ก็มี ซึ่งหนังสือเดิมกำลังจะชำรุดสูญหายไปตามกาลเวลา ข้าพเจ้าเห็นว่าควรค่าแก่การศึกษา และเก็บรักษาไว้มิให้สูญหายไป จึงกราบขออนุญาตคณะผู้จัดทำครั้งก่อนไว้ ณ ที่นี้ เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน และยืดอายุไปอีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง อาจมีผู้ใฝ่ธรรมเจริญตามพระบรมศาสดามาค้นคว้าศึกษาพบว่าเหมาะสมแก่จริตวิสัยแห่งตน นำไปประพฤติปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธาเข้าถึงความรู้แจ้งแห่งพระธรรม ปรากฏชัดแก่จิตต์ตามสมควรแก่ความปฏิบัติของท่านทั้งหลาย จะได้ช่วยกันเป็นกำลังสำคัญของพระศาสนาที่มีคุณค่ายิ่งต่อไป เทอญ

คณะผู้จัดทำครั้งที่ 2

1. พระถาวร ปญฺญาวชิโร (จันทรไตรรัตน)
   วัดสรรเพชญ ต.ยายชา อ.สามพราน จ.นครปฐม
2. นายปราถนา วะนะสุข
   บริษัท พี.เอ็ม.แอสเซนแด้นท์ ออยส์ (ประเทศไทย) จำกัด

12 สิงหาคม 2538

คำนำ

หนังสือสมถะและวิปัสสนาของเก่าหลายสำนวน ได้มาจากต่างถิ่นต่างทาง คือได้มาจากจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นของเนื่องมาแต่นครเวียงจันทร์ อันพระเถระเจ้าทั้งหลายชาวนครเวียงจันทร์แต่โบราณกาลได้รจนาขึ้นไว้บ้าง ได้มาจากจังหวัดลพบุรีบ้าง ได้มาจากทางพระนครกรุงศรีอยุธยาบ้าง ได้ที่พระนครกรุงเทพฯ นี้บ้าง หนังสือปวงนี้ พระมหาโชติปญฺโญ ป.๕ น.ธ. เอก (ใจ ยโสธรรัตน์) วัดบรมนิวาส เป็นผู้รวบรวมจัดการพิมพ์ขึ้นไว้เป็นหนังสือหลายสิบยก ท่านที่ประกอบด้วยศรัทธาได้สละทรัพย์เกื้อกูลแก่กิจนี้ ให้สำเร็จด้วยความเลื่อมใสเพื่อเป็นการรักษาเป็นแบบฉะบับสำนวนโวหารของเก่าไว้ ทั้งนี้จัดเป็นบุญญูเขตต์อันประเสริฐส่วนหนึ่ง

ก็แหละหนังสือปวงนี้ พระมหาโชติปญฺโญ ได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าตรวจดูบ้างบางตอน เท่าที่ได้ตรวจดูเห็นชั้นเชิงเป็นหลายนัย จึงนำให้สันนิษฐานเห็นว่า ท่านโบราณาจารย์ผู้รจนาสมถะและวิปัสสนาปวงนี้ มีมุ่งเพื่อจะให้ต้องอุปนิสสัยของกุลบุตรทุกชั้นทั้งปูนต่ำปูนสูง เป็นธรรมิกอุบายให้กุลบุตรผู้สำเหนียกได้ดูดดื่มรสแห่งธรรม โดยลำดับกาลมิได้จืดจางเบื่อหน่ายในทางสัมมาปฏิบัติ คือว่าให้ได้ดื่มรสแห่งธรรมลุ่มลึกไปโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น ท่านที่อ่านที่ฟังสมถะและวิปัสสนาปวงนี้ จงวิจารณ์ด้วยปัญญาให้ถ่องแท้ แล้วเลือกเก็บส่วนธรรมที่เหมาะแก่อัธยาศัย เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ฉะนั้นก็จะได้ประสพอิฏฐวิบูลยผลโดยควรแก่ภาวะแท้ทีเดียว

พระพรหมมุนี (ติสฺโส อ้วน)
เจ้าอาวาส วัดบรมนิวาส

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

ความเห็น

กรรมฐาน เป็นหลักหนึ่งแห่งการปฏิบัติในทางพุทธศาสนา แสดงปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คันถธุระ วิปัสสนาธุระ ปัคคหะ นิคคหะ ไปพร้อม ๆ กัน ท่านจำแนกเป็น ๒ คือ สมถกรรมฐาน ๑ วิปัสสนากรรมฐาน ๑ มีประวัติสืบมาแต่ครั้งพุทธกาล ปรากฏในคัมภีร์แลปกรณ์อันเกี่ยวในทางพุทธศาสนาเป็นอันมาก เป็นทางดำเนินให้เกิดบุญกุศล ปฏิบัติเพื่อขัดเกลาชำระล้างฟอกอัธยาศัยและจริตจิตตสันดานให้สะอาดผ่องแผ้ว ปราศจากราคีมลทินโทษ พุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายบรรพชิตแลฆราวาส ได้สนใจเคารพนับถือในการปฏิบัติตามแลพร่ำสอนกันสืบมา มีผู้อุตสาหเอาใจใส่ตั้งตนอยู่ในฐานะเป็นครูอาจารย์ เมื่อความเจริญดำเนินก้าวหน้าขยายเขตรู้แผ่ไปโดยลำดับความที่ครูอาจารย์ต้องมีมากขึ้น ย่อมเป็นเงาตามตัวมาข้างหลัง อันครูอาจารย์เหล่านั้น ย่อมมีอุปนิสัยแลจริตต่าง ๆ กัน การพร่ำสอนก็ต้องอนุวัติตามแนวของตนแลหมู่ชน แต่จะอย่างไรก็ตามคงมุ่งลงในจุดที่หมายอันเดียวกัน คือคงหวังที่จะให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ตามนัยทางพุทธศาสนา ดังนั้นจึงจำต้องหาเหตุผลพร้อมทั้งอภินิหารแห่งพระธรรม มาแสดงประกอบในการพร่ำสอนเพื่อปลูกศรัทธาความเชื่อมั่น ชักจูงให้เกิดความอุตสาหองอาจกล้าหาญปราโมทย์แลความใคร่ต่อธรรม โดยควรเหมาะแก่กาลเทศะแลอุปนิสัยจริตของบุคคล ณ ถิ่นนั้น ๆ ดังนั้น คัมภีร์พระกรรมฐานจึงมีอุปเท่ห์ต่าง ๆ แทรกแซงอยู่เป็นอันมาก เช่นวิชา อาคม เวทมนต์ คาถา เสน่ห์ ปลุกเสก เป่า พ่น เลข ยันต์ต่าง ๆ เป็นต้น มีทั้งสังหาร ป้องกันรักษา ปลูกความนิยมชมชอบแลความองอาจ มีหลักการและวิธีการต่าง ๆ สมแก่ยุคสมัยนิยมนั้น ๆ ครั้นกาลล่วงมานานกาละเทศะยุคสมัยนิยมย่อมผ่านไป แม้อุปนิสสัยแลจริตความรู้ความฉลาดของหมู่ชนก็เปลี่ยนแปรไปไม่คงที่ ถึงอย่างนั้นก็ดี แต่ตำราพระกรรมฐานซึ่งมีอุปเท่ห์แซกแซงรกรุงรังอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่เป็นของล่วงสมัย เป็นตำราที่ใหม่เอี่ยมทันสมัยอยู่ทุกเมื่อ มิได้เปลี่ยนแปรไปตามกาละเทศะยุคสมัยแลบุคคลเลย ดังภาษิตว่า ธรรมของสัตบุรุษย่อมไม่ถึงซึ่งความเป็นของคร่ำคร่าดังนี้ ยังเป็นตำราควรแก่ผู้ที่หนักในเหตุผลใคร่ต่อธรรมควรวิจารณ์อยู่โดยแท้ เพราะมีกลเม็ดกอร์ปด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นของควรรู้ ความเห็นควรสนใจอยู่ในนั้นเป็นอันมาก ส่วนผู้ไม่หนักในเหตุผล แม้มีความใคร่ต่อธรรมอยู่ ถ้าอ่อนต่อญาณเครื่องวิจารณ์แล้ว ย่อมรู้ไม่เท่าเอาไม่ทัน คือหยั่งรู้เหตุไม่ถึงผลหรือหยั่งรู้ผลไม่ถึงเหตุ เพราะที่หยั่งรู้ไม่ถึงทั้ง ๒ นี้ ย่อมทำให้เข้าใจผิดถนัดถลำเข้าไปจนถอนตนไม่ออก พลิกตัวกลับไปไม่ไหวไม่ทันก็มีอยู่มาก คือพวกที่เชื่องมงายก็หลงติดอยู่จนงอม ส่วนพวกที่มีทิฏฐิมานะเป็นเจ้าเรือน ก็ไม่ยอมเชื่อเอาดื้อ ๆ เป็นเหตุให้ทั้งสองฝ่ายต่างเสียดสีดูหมิ่นข่มขี่ประหัดประหาร ทิ่มแทงกันแลกันด้วยสาตราวุธคือปากและลูกนัยน์ตาพร้อมทั้งกาย ทำสงครามกันอยู่เรื่อย ๆ ยกเอาศีลธรรมขึ้นเป็นข้อพิพาท มีพุทธภาษิตเป็นเครื่องเตือนใจอยู่ว่า "ผู้ใดเป็นพาล แต่รู้ตนอยู่ว่าพาล ผู้นั้นมีโอกาสกลับเป็นบัณฑิตได้ ส่วนผู้ใดเป็นพาล แต่กลับเข้าใจสำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต ผู้นั้นไม่มีโอกาสกลับเป็นบัณฑิตได้เลย" อีกข้อหนึ่งว่า "ตนไม่เป็นคนตาบอดให้ทำตนเป็นเสมือนคนตาบอด ไม่เป็นคนหูหนวก ให้ทำตนเป็นเสมือนคนหูหนวก ไม่เป็นคนใบ้ ให้ทำตนเป็นเสมือนคนใบ้" ดังนี้ นักปราชญ์ท่านกล่าวอนุโลมตามพุทธภาษิตนี้ว่า "ผู้ใดมารู้สึกตนว่าตนเป็นคนโง่

เขลา ผู้นั้นเป็นคนค่อยฉลาดขึ้นบ้างแล้ว ให้ทำเวลาที่กำลังตื่น ๆ อยู่นี้ให้เป็นเสมือนเวลานอนหลับอย่างไม่ฝัน" ดังนี้ เมื่อเทียบเคียงกับอุปเท่ห์แห่งพระกรรมฐานทั้งหลายแล้ว จะเห็นว่าไม่สู้ห่างไกลกัน ควรเป็นของเพื่อพิจารณ์ของผู้หนักในเหตุผลทั้งนั้น แม้ตำราพระกรรมฐานพร้อมทั้งอุปเท่ห์โดยปริยายต่าง ๆ มากหลายนั้น มีหลักการแลวิธีการกอร์ปด้วยเหตุผล น่าให้วิจารณ์อยู่เหมือนกัน ไม่ใช่เป็นของไร้จากเหตุผลเสียทีเดียว เพราะย่อมมีศีลธรรมอันเป็นดุจหลักชัยในทางพุทธศาสนาเป็นแกนใน ดุจเพ็ชรเป็นแกนในของหินแร่ฉะนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือไตรสรณาคมอันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แลไตรลักษณ์อันได้แก่ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา อันเป็นหลักสำคัญกอร์ปด้วยเหตุผลในทางพุทธศาสนา ย่อมมีอยู่เป็นแกนในแห่งอุปเท่ห์นั้น ๆ ดังนั้นการพอใจเชื่อถืองมงายหลงติดอยู่ก็ไม่ชอบ การมีทิฏฐิมานะกระด้างเกลียดชังไม่ยอมเชื่อเสียเลยก็ไม่ชอบ เพราะการเชื่องมงายติดอยู่เป็นสัสสตทิฏฐิ การกระด้างไม่ยอมเชื่อเกลียดชังเป็นอุจเฉททิฏฐิ อันทิฏฐิทั้งสองนี้ ไม่ต้องตามมตินิยมในทางพุทธศาสนา ฯ เมื่อพิจารณ์ตามเหตุผลในเรื่องตำราพระกรรมฐานโดยถ่องแท้แล้ว จะเห็นความอย่างแจ้งชัดว่า เป็นเพียงประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติในทางพุทธศาสนาชิ้นหนึ่งเท่านั้น เพราะเป็นเพียงเครื่องส่องให้หยั่งทราบซึ้ง ถึงอัธยาศัยจริต แลจรรยาของพุทธศาสนิกชนในยุคนั้น ๆ เป็นประหนึ่งกระจกเงา เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พุทธศานิกชน ณ ภายหลัง ไม่ใช่เรื่องที่จะหลงเชื่อโดยงมงายจนติดถอนไม่ออก แลไม่ใช่เรื่องที่จะอิดเอื้อนเกลียดชังจนเกิดทิฏฐิมานะ กระด้างดูหมิ่นเสียดสีข่มขี่กันเพราะศีลธรรมให้ยิ่งไปกว่าเหตุผลสภาวธรรมชาติ ความจริงย่อมรักษาความจริงไว้เสมอ คือเป็นการสะดวกดายในข้อพิสูจน์ว่า หลักการแลวิธีการ แห่งการปฏิบัติในทางพุทธศาสนาในยุคใด เป็นอย่างไรเพียงใด ในการที่จะเลือกคัดเอามาปฏิบัติโดยจำเพาะ ให้เหมาะแก่กาลเทศะแลอัธยาศัยจริต ไม่ต้องเสียเวลาในการค้นคว้าหรือทดลอง ส่วนการหลงมัวเมาติดอยู่ก็ดี การสลัดออกหลุดพ้นไปก็ดี ไม่ได้อยู่ที่หลักการแลวิธีการแห่งตำรา ข้อสำคัญอยู่ที่บุคคลผู้ปฏิบัติเท่านั้น เพราะฉะนั้นพึงเห็นอุปเท่ห์แห่งพระกรรมฐาน คล้ายกับละอองหินอันละเอียดเกาะจับหุ้มก้อนเพ็ชรปกคลุมน้ำเนื้อรัศมีของเพ็ชรอยู่ฉะนั้นเทอญ ฯ

พระญาณรักขิต (ปิยธโร หรั่ง)
รองเจ้าอาวาส วัดบรมนิวาส

ที่ ๑๗/๔/๗๔

ที่วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

ถึงพระมหาใจ ป. ๕ น.ธ. เอก วัดบรมนิวาส พระนคร

ด้วยเรื่องหนังสือแบบกัมมัฏฐานฉบับนี้ เดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ข้าพเจ้าได้ปรารภจะทำกัมมัฏฐาน จึงมีผู้บอกเล่าว่าที่บ้านบัววัด อำเภอวารินทร์ จ.ว. อุบล ผู้เฒ่าบอกเล่าสืบมาว่ามีพระเถระผู้หนึ่งเป็นผู้ประพฤติชอบในพระกัมมัฏฐาน มาจากเวียงจันทร์ เป็นผู้มีวัตรอันงามมีคนนิยมนับถือมาก ได้ถึงมรณภาพที่นั้น แลยังมีแบบพระกัมมัฏฐานจารด้วยใบลาน ๑๐ ผูก ที่ท่านนำมาด้วยตกค้างอยู่ที่วัดนั้นเหตุนี้ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) จึงได้ให้ข้าพเจ้าไปขอยืมมาตรวจดูเมื่อชอบใจจะคัดเอาไว้ เมื่อตรวจดูเห็นว่าเป็นหลักดีพอจะเป็นทางปฏิบัติต่อไป ทั้งบางสิ่งก็ยังเหลือกำลังความสามารถของตนอยู่มากจึงได้นำมาเพื่อวิจารณ์ต่อไป บัดนี้เธอได้ยืมมาพิจารณ์ดูบอกว่ามีความเลื่อมใสยินดี และจะขออนุญาตพิมพ์เพื่อเปิดเผยเป็นส่วนธรรมทานดังนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกมีความยินดีเอิบอิ่มปลื้มใจเป็นอันมาก ฉะนี้ข้าพเจ้าจึงอนุญาตมอบต้นฉบับให้ตามปรารถนา แลขอเธอจงช่วยแก้ที่ตกบกพร่อง และตัดที่ซ้ำซากหรือที่มีประโยชน์น้อยออกเสียพิมพ์ตามความประสงค์ จะได้เป็นธรรมทานชิ้นเอกของจิตต์ ส่วน ๑ จะได้รักษาแบบโบราณให้ถาวรส่วน ๑ จะได้เป็นคติทางดำเนินของผู้ต้องการธรรมปฏิบัติส่วน ๑

ด้วยอำนาจแห่งเจตนาที่เป็นธรรมทานคราวนี้ ข้าพเจ้าขออนุโมทนาเป็นเจ้าของส่วนบุญนี้ด้วย

พระครูศีลวรคุณ เจ้าคณะธรรมยุติกา
จ.ว. ลพบุรี วัดมณีชลขันธ์

๘/๑/๗๙

ที่วัดป่า สำนักบำเพ็ญสมณธรรม จังหวัดนครราชสีมา

มายังพระมหาใจ ป.๕ น.ธ. เอก วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

ท่านมหาขอความเห็นในทางสัมมาปฏิบัตินั้นมีความยินดี ขออนุโมทนาในการที่ท่านมหาฯ อุตส่าห์รวบรวมแบบพระกัมมัฏฐานคราวนี้ แลได้เขียนความเห็นถวายมาอนุโมทนาด้วย

เรื่องพระสัทธรรม ๓ ประการ

ในเรื่องพระสัทธรรม ๓ ประการ ที่พระสังคีติกาจารย์เจ้าได้จารึกเป็นอักษรบรรจุไว้ในตู้พระคัมภีร์นั้น ล้วนเป็นอุบายแก้ทุกข์ด้วยกันหมดทั้งสิ้น แต่ต่างกันคนละชั้น คือพระปริยัติสัทธรรมเป็นพุทธโอวาทที่พระองค์ทรงสั่งสอนให้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้รู้จักเรื่องแห่งกองทุกข์อย่างหนึ่ง แลให้รู้จักเรื่องของท่านที่ปฏิบัติพ้นทุกข์มาแล้วอย่างหนึ่ง แต่หากว่าผู้ที่เรียนรู้ ก็เป็นแต่เพียงสักว่ารู้ เมื่อยังไม่ได้บำเพ็ญพระปฏิปัตติสัทธรรมอยู่ตราบใด ก็ยังไม่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์อยู่ตราบนั้น

ส่วนพระปฏิปัตติสัทธรรมนั้น เป็นพุทธโอวาทที่พระองค์ทรงสั่งสอนให้ลงมือกระทำพิธีแก้ทุกข์ทีเดียว คือทรงสั่งสอนให้บำเพ็ญตนดำเนินตรงต่อหนทางแห่งอริยมรรค ตลอดจนได้สำเร็จอริยผลเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาจริง ๆ

พระปฏิเวธธรรม เป็นพุทธโอวาทที่พระองค์ทรงชี้ส่วนผลที่ผู้ปฏิบัติได้บรรลุแล้ว คือ มรรค ผล นิพพาน นั่นเอง

ในพระสัทธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ล้วนเป็นสัทธรรมที่บรรจุอยู่ในเบญจขันธ์ทั้งสิ้น ไม่จำเป็นต้องไปแสวงหาที่อื่นอีก เมื่อพุทธบริษัทผู้ใดได้ศึกษาเล่าเรียน พระปริยัติสัทธรรมโดย สมควรแก่ภาวะของตน ๆ แล้ว ทราบว่าพระสัทธรรมทั้ง ๓ ประการเหล่านี้ มีอยู่ในตนของตนแล้ว ไม่ปฏิบัติก็ไม่พ้นทุกข์ในวัฏฏสงสาร ก็ควรบำเพ็ญพระปฏิปัตติสัทธรรมให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา คือกระทำความเพียรด้วยการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ นั่งสมาธิ เดินจงกรม ภาวนาทุกวันเรื่อยไป ทั้งเวลาเช้าเวลาเย็น เวลากลางวัน เวลากลางคืน ไม่ทอดธุระสักเวลา จนกว่าจะพ้นทุกข์ในวัฏฏสงสาร

วิธีนั่งสมาธิ เป็นวิธีรวมจิตต์ให้เข้าถึงความเป็นหนึ่ง แล้วตั้งสติเข้าประคับประคองจิตต์นั้นให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ และประชุมเป็นเอกจิตต์จริง ก็ชื่อว่าเป็นประชุมอริยมรรค ๘ ประการ หรือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการลงพร้อมในขณะจิตต์เดียวกัน เรียกว่ามรรคสามัคคี ตอนที่หนึ่งนี้ให้ชำนาญคล่องแคล่วแล้วเจริญกายคตาสติกัมมัฏฐาน คือเพ่งพิจารณากาย ให้แตกฉานจนชำนาญดีเรียบร้อยแล้วเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานสืบไป

วิธีเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นวิธีฟอกจิตต์ให้บริสุทธิ์ปราศจากอุปาทานขันธ์ ความถือมั่นในขันธ์ ๕ เสียได้ เมื่ออุปาทานสิ้นไปแล้ว ภพและชาติก็ย่อมดับไป ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ต่อไปอีกก็เป็นอันพ้นทุกข์ในวัฏฏสงสาร ด้วยประการฉะนี้

พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล ป.๕ น.ธ.โท

สำนักบำเพ็ญสมณธรรม นครราชสีมา

ที่ ๑๒/๑๒/๗๘

คำปรารภ

พระพุทธศาสนาเป็นพระลัทธิ ประดับประดาไปด้วยนัยอันสุขุมคัมภีรภาพโดยอเนกประการ ด้วยว่าองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ผู้ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนา อันประกอบไปด้วยสัมมาสัมโพธิญาณที่ยอดเยี่ยมนั้น พระองค์เป็นเอกอัครมหาบุรุษในตำนานแห่งความคิดความเห็นทางใจจนแจ่มแจ้ง เป็นองค์ที่ควรได้รับความรักความเคารพ แลสักการบูชาอย่างเอก เป็นองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์แลมีพระทัยเมตตาเอ็นดู แก่สัตว์โลกทั้งปวงอย่างยิ่งทั่วสากล จนหาผู้ใดในประวัติแห่งผู้ทรงไว้ซึ่งความคิดความวิจารณ์ทางใจมาเสมอเหมือนพระองค์มิได้ ถึงแม้ว่าพระคัมภีร์ทั้งหลายที่เกี่ยวด้วยเรื่องพระพุทธศาสนา จะมีนัยพยัญชนะแลอัตถรสแตกต่างกันบ้างฉะเพาะในพลความบางข้อ หรือต่างเรื่องซึ่งกระทำให้เป็นมลทินมัวหมองแก่พระศาสนา อันเกิดจากบทประพันธ์ประดิษฐ์ ก็ไม่มีบัพพะใด อักขระใดที่อาจทำให้ปาพจน์นั้น ๆ เสื่อมเสียแม้แต่น้อย โดยความจริง ความบริสุทธิ์อันสดใสรุ่งเรืองอย่างยิ่ง (อมต-ธรรม) ย่อมลอยเด่นแผ่พระรัศมีสร้านไปในที่ทุกสถาน ทั้งปรากฏคงที่อยู่ในสภาพแห่งความบริสุทธิ์แจ่มใสดังเดิม โดยพระบารมี ๓๐ ทัศของพระศาสดาจารย์แลพระโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ยังเป็นกำแพงกางกั้นอย่างมั่นคง จึงไม่น่าวิตกวิจารณ์ใน "วิสุทธิธรรมแลญาณรัสมี" ว่าจักเสื่อมสูญโดยประการทั้งปวง ฯ เพราะมีสุนทรพจน์ของนักปราชญ์กล่าวไว้ว่า หน้าที่ของศากยปุตติวงศ์ ย่อมดำรงอยู่ในนิสสัยเดิมเป็นนิตย์ คือรู้จักบังคับจิตต์บังคับอินทรีย์ทั้งภายในแลภายนอก ยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้ว ตั้งใจบำเพ็ญพรตมุ่งสันติวรบทแลความบริสุทธิ์ทางใจ ไม่ถือโทษเพราะมีหิริโอตตัปปะมีความซื่อตรง เพราะมีคารวะธรรม มีปัญญาญาณเป็นเครื่องกำหนดในทางสัมมาปฏิบัติ แลเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยตามวิสัยของบัณฑิตทุกเมื่อ ฯ

การที่ข้าพเจ้าได้ตั้งใจ พยายาม รวบรวม หนังสือ สมถะวิปัสสนากัมมัฏฐานขึ้นในสมัยปัจจุบันนี้ ชั้นเดิมเคยได้ยินพระเถรานุเถระผู้เป็นครุฐานียบุคคลกล่าวสรรเสริญ แลแสดงเหตุผลแห่งการเจริญเมตตาภาวนาว่ามีผลานิสงส์เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นในวันบรรพชาพระอุปัชฌายะ จึงได้ผะเดิมสอนตจปัญจก-กัมมัฏฐานเป็นกิจเบื้องต้น เพื่อจะให้กุลบุตรได้สำเหนียกไว้เป็นหลักของจิตต์ ส่วนหลักฐานที่สำคัญยิ่งก็คือการบำเพ็ญ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ให้เป็นอธิศีล อธิจิตต์ อธิปัญญา ด้วยความไม่ประมาท รวมเป็นยอดขององค์พระกัมมัฏฐาน ฯ แต่ยังมีแบบของท่านเกจิอาจารย์ ผู้เคยประพฤติดีงาม ทั้งได้รับผลคือความสุขกายสบายจิตต์เป็นสักขีพยาน แลได้มีเมตตาจิตต์วางแบบแผนไว้เป็นหลักฐาน เป็นสาธารณะประโยชน์แก่กุลบุตรในภายหลัง มีกลเม็ดเพ็ชรพรายแลนัยต่าง ๆ เป็นอันมาก ส่วนผลที่รวมก็มุ่งเพื่อจะทำจิตต์ให้เป็นสมาธิเป็นจุดอันเดียวกัน ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสในปฏิปทาของปวงปราชญ์ครั้งโบราณ แลเคารพนับถือสักการบูชาน้ำจิตต์เมตตาของท่านเหล่านั้นโดยเจตนาอันบริสุทธิ์ยิ่ง คิดว่าถ้าได้รวบรวมแบบต่าง ๆ พิมพ์ไว้เป็นฉบับเดียวกัน จักอำนวยประโยชน์ให้แก่ท่านที่สนใจในทางธรรม เป็นสง่าราศีแก่พระพุทธศาสนา จึงได้พยายามสืบค้นหามาเป็นลำดับ เมื่อได้ยินคำบอกเล่าจากท่านพระครูสีลวรคุณ ได้ฉวยโอกาสขอต้นฉบับทันที ท่านมีความยินดีขออนุโมทนาด้วย วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้รับ

หนังสือจากท่านคัมภีร์หนึ่ง เป็นจำนวน ๑๐ ผูกถ้วน ท่านแนะนำว่าพระคัมภีร์นี้เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) ได้บัญชาให้นำมาจากจังหวัดอุบล ฯ มาเก็บไว้ที่วัดสิริจันทรนิมิตร์ (วัดเขาพระงาม) จังหวัดลพบุรี นานประมาณเกือบถึง ๔๐ ปีเศษแล้ว เล่ากันสืบมา ว่าชั้นเดิมได้มาจากกรุงศรีสัตตนาคณหุต (เวียงจันทร์) คำบอกเล่านี้มีเหตุผลแวดล้อมเป็นหลักฐาน เมื่อข้าพเจ้าคัดลอกพบรายชื่อของพระมหาเถระ ๓ รูปปรากฏว่าเป็นผู้รจนา แต่ครั้งเมืองเวียงจันทร์ยังเป็นเอกราช ฯ รายนามพระมหาเถระคือ:-

๑. **สมเด็จพระสังฆราชาธิบดี เจ้าศรีวิสุทธิโสม ฯ**

๒. **สมเด็จพระมหาวิชัยธาตุราชมหามุนี ฯ**

๓. **พระมหาเถรพุทธรังษีบวรมุนี ฯ**

พระเถระองค์ที่ ๓ นี้ สถิตย์ที่วัดป่าแดงหลวง ฯ ส่วน ๒ องค์นั้นไม่ปรากฏนามวัด ความข้อนี้จะมีความจริงเพียงใดนั้น พ้นวิสัยที่ข้าพเจ้าจะพึงเฉลย แล้วแต่ปราชญ์จะพิจารณา ครั้นข้าพเจ้าคัดลอกเสร็จแล้วได้นำความประสงค์ขึ้นกราบเรียนปฏิบัติ ท่านเจ้าคุณพระพรหมมุนี (ติสฺสเถโร อ้วน) ขอพิมพ์หนังสือนี้ ท่านมีความพอใจ อนุโมทนาด้วย ฯ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ออกไปสู่สำนักท่านพระครูสีลวรคุณ ที่วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี เพื่อขอหารือแลขอต้นฉบับต่าง ๆ ที่ยังตกค้าง ท่านรวบรวมให้อีก คราวนี้ได้แบบของท่านอาจารย์ทิสาปาโมกข์ วัดประดู่โรงธรรม (กรุงเก่า) มาด้วย ฯ วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้แบบวิปัสสนาจากคุณหญิงผู้หนึ่งเป็นแบบโบราณมีนามปรากฏในหนังสือสมุดข่อยนั้นว่า เป็นแบบของเจ้าคุณพระมหาพฤฒาจารย์ (แก้ว) นำมาจากกรุงศรีอยุธยา แบบนี้มีรูปภาพประกอบวิจิตร์พิสดารถึง ๖๐ รูปพร้อมทั้งคำอธิบาย ส่วนรูปนั้นได้เลือกคัดแกะบล็อกแต่ที่สำคัญ เช่นรูปพระยานาคแลรูปดอกบัวบานเป็นต้น วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้รับแบบของสมเด็จพระสังฆราช (ไก่เถื่อน) จากเจ้าคุณพระญาณรักขิต (ปิยธโร หรั่ง) ท่านได้มาจากพระอาจารย์อินทโชติ (พริ้ง) วัดบางปะกอกอีกต่อหนึ่ง แต่แบบนี้เผอิญตรงกันบางแห่งกับแบบที่คุณหลวงพิศาล ดรุณกรณ์ พิมพ์ไว้บ้างแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ไปทำความตกลง เพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ท่านผู้นี้ก็ไม่ขัดข้องกลับแสดงความยินดี ขออนุโมทนาสาธุการด้วย แลอนุญาตมอบแบบบล็อกรูปต่าง ๆ หลายสิบบล็อกให้อีก เป็นการแสดงไมตรีจิตต์จริง ๆ โดยที่ข้าพเจ้าไม่ต้องเสียเวลาแลราคาแกะบล็อกอีก จึงขอขอบคุณไว้ในที่นี้ด้วย วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้แบบสมถะวิปัสสนาเป็นสมุดข่อย จากพระอาจารย์ อินทโชติ (พริ้ง) แลท่านได้บอกเล่าว่าเป็นแบบที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ฯ

ประวัติการค้นแบบจบเท่านี้ ฯ

แบบพระกัมมัฏฐานที่ได้รวบรวมมานี้ มีที่มามากแห่งด้วยกัน ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงได้พยายามชำระสอบทานต้นฉบับให้ลงรอยกัน จากพระไตรปิฎกบ้าง คัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะบ้าง คัมภีร์วิสุทธิมรรคบ้าง สรุปสรรพกิจทั้งปวงจำเดิมแต่ค้นหาแบบแผนคัดลอก ชำระสอบทาน แลจัดการพิมพ์สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์นับแต่วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๘ จนถึงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ รวมเป็นเวลา ๑ ปี ๒ เดือน ๒๐ วัน ฯ

ตำราความคิด ความรู้ แลการปฏิบัติชอบ ของนักปราชญ์ครั้งโบราณ ฝ่ายมรรคปาลีมุตตกะ ซึ่งล่วงมาหลายร้อยปี ได้มาประมวญ ณ ที่แห่งเดียวกันในปัจจุบันนี้ ในปีชวด เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ วันพฤหัสบดี ฯ

วิภูติโชติ กล่าวโดยความบริสุทธิ์ ข้อความแลพิธีต่าง ๆ ในหนังสือเล่มนี้ มีหลักฐานกรณีย์แวดล้อมจากที่มาทุก ๆ แบบ ข้าพเจ้าได้พลีกำลังกาย กำลังความคิด กำลังปัญญา แลทุก ๆ อย่าง รวบรวม แบบแผนของนักปราชญ์โบราณไว้เป็นคลังแห่งการปฏิบัติชอบตามกำลังสามารถเพื่อทำกิจพระพุทธศาสนา ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์เท่านั้น ซึ่งหวังใจอยู่ว่าจักอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจ ถึงไม่มากก็พอจะเป็นแนวทางแห่งความคิดความรู้ได้แบบหนึ่ง เพราะมีคติที่ท่านผู้รู้กล่าวเตือนว่า **“อย่าดูถูกตำรา อย่าติดตำรา ตำราไม่ใช่ยา ไข้ไม่ได้หายเพราะยา แต่ต้องรับประทานยาไข้จึงหาย ดังนี้** เมื่อไตร่ตรองดูด้วยสติปัญญาก็อาจรู้ความจริง คือ ตัวยาก็ไม่ใช่ตำรา ถึงตำรานั้นเล่าก็ไม่ใช่ตัวยา นี้ชั้นหนึ่ง ฯ ฝอยบอกสรรพคุณของยา ก็ไม่ใช่ตัวยาจริง แลไม่ใช่ตำราผสมยา นี้เป็นความรู้ชั้นสอง เมื่อแพทย์ผู้รู้จริงเห็นจริงแลทำจริง รวมสิ่งเหล่านี้ลงเป็นเอกได้ วัตถุธาตุนั้นทรงไว้ซึ่งอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ชนิดหนึ่ง ในการระงับสรรพโรคทั้งปวงให้หาย ฯ ที่ตั้งของโรค ก็ไม่ใช่ตัวโรค ถึงเชื้อโรคก็ไม่ใช่สมุฏฐานของโรค นี้เป็นความรู้ชั้นหนึ่ง อาการของโรคคือทุกขเวทนา ความกระสับกระส่ายต่าง ๆ ก็ไม่ใช่ตัวโรคแลไม่ใช่สมุฏฐานของโรค แต่การจะรู้โรคได้ก็ไม่ใช่อื่นไปจากสิ่งเหล่านี้ ย่อมมีเหตุผลเป็นอติพลวปัจจัยเนื่องกัน ปกปิดซับซ้อนอยู่โดยลึกลับ นี้เป็นความรู้ชั้นสอง ฯ

เมื่อแพทย์ผู้สามารถตรวจสิ่งทั้ง ๒ อย่างรวมเป็นเอกได้แล้ว ก็วางยาถูกต้องกับโรค ถึงอย่างนั้นก็มีกลเม็ดอีกชั้น ๑ คือโรคจะหายเร็วหรือช้านั้นแพทย์บังคับตามชอบใจไม่ได้ ข้อนี้แล้วแต่ยากับโรคจะแก้กันเอง แลหายจากโรคเอง ความหายจากโรคนั้นเป็นของเป็นเอง ท่านจึงกล่าวว่า ไข้ก็ไม่หายเพราะยา ยาก็ไม่ได้แก้โรคให้หายแต่ต้องรับประทานยาให้ถูกสมุฏฐานของโรค โรคจึงหายดังนี้ แม้เนื้อความในเรื่องสมถะวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งว่าด้วยพิธีต่าง ๆ โดยอเนกนัย ก็มีนัยเช่นกันนี้ ถ้าจะเชื่องมงายก็เห็นจักไร้ผล ถ้าไม่เชื่อเสียเลยก็ต้องเป็นคนจน เพราะไม่กล้าทำอะไรลงได้ หากเป็นคนเด็ดเดี่ยวกล้าได้กล้าเสียอาจจักมองเห็นผลสำเร็จได้บ้าง **อย่างที่มีภาษิตว่า “ถ้ากล้าแล้ว อย่ากลัว ถ้ากลัวแล้ว อย่ากล้า” เพราะผิดก็เป็นครู ถูกก็เป็นครู ดีก็เป็นครู ชั่วก็เป็นครู ยังไม่ถึงคราวรู้จริงก็ต้องพึ่งอวิชชาไปพลางก่อน ครั้นรู้จริงแล้วก็ต้องย้อนพึ่งวิชชา เป็นอัตตทีปา อัตตสรณา แก่ตนต่อไป ดังนั้นธรรมกามบุคคลผู้มุ่งผลแห่งความสุข ก็ต้องเป็นคนจริง พิจารณาดูด้วยความจริง ตามสภาพแห่งความเป็นจริง จึงจะเห็นของจริง ตามจุดที่มุ่งหวังตั้งใจจริง เพราะว่าธรรมวิเศษที่สูงสุดยิ่ง ไม่เป็นสิ่งอันบุคคลจะพึงบรรลุได้ง่ายดาย แต่ก็ไม่ใช่เป็นสิ่ง**

เหลือวิสัยของมนุษย์ เมื่อใดจิตต์สัมปยุตด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ดีแล้ว เป็นต้องเห็นดวงแก้ว คือ พระพุทธ-รัตน พระธรรมรัตน พระอริยสังฆรัตนแลอมฤตธรรมโดยเที่ยงธรรม ฯ

วิภูติสฤษดิ์ หนังสือเล่มนี้สำเร็จเรียบร้อย เพราะอาศัยกำลังทั้ง ๒ ทางอุปถัมภ์ คือ ๑ ฝ่ายบรรพชิต ได้รับเมตตาแลการสงเคราะห์จากพระเถรานุเถระ ซึ่งเป็นที่สักการบูชายิ่งเฉพาะข้าพเจ้าบางเหล่าได้ช่วยค้นหาแบบแผนได้ บางเหล่าได้มอบต้นฉบับให้ บางท่านตั้งเมตตาจิตต์แนะนำในการเรียบเรียงหนังสือ คอยตักเตือนเสมอเพื่อมิให้ประมาท เกรงจะพลาดไปทางหายนะ นับว่าเป็นพระเดชพระคุณเป็นที่ยิ่ง ฯ ส่วนพระภิกษุสามเณรทั้งหลายที่มีสัมมาคารวะในข้าพเจ้า ต่างก็มีจิตต์ยินดีพยายามประกอบกิจที่ข้าพเจ้าประสงค์ให้สำเร็จเรียบร้อยทุกประการ จึงขอขอบคุณไว้ในที่นี้ด้วย ฯ ฝ่ายคณะสัปปุรุษพุทธบริษัททั้งหลาย ก็ได้มีศรัทธามาลาการ บริจาคทุนทรัพย์ตามสติกำลังของตน โดยมีเจตนารวมเป็นเอกฉันท์อันเดียวกัน คือมุ่งจะให้สำเร็จเป็นส่วนพุทธบูชา ธัมมบูชา สังฆบูชา **เป็นการช่วยเชิดชูทางสัมมาปฏิบัติให้เจริญงอกงาม ในพระบวรพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้บอกความประสงค์ให้ทราบทุก ๆ ท่าน เพื่อจะขอรายนามแลจำนวนทุนทรัพย์ที่บริจาคลงไว้ที่ท้ายหนังสือนี้ เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติคุณของพระพุทธศาสนาต่อไป ฯ

ปุญญุทิศสฤษดิ์ **สัพเพ สัตตา** สรรพสัตว์ผู้ไม่ริษยาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีเมตตากรุณาโดยแท้ ปราศจากอหังการมมังการประพฤติสม่ำเสมอในทุกข์แลสุข คอยแต่จะให้อภัยต่อกัน ไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่เศร้าโศก ไม่จำนงผิด ไม่ติดความดีแลความไม่ดี มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองเป็นนิตย์ **อเวรา** ชื่อว่าผู้ไม่มีเวร ข้าพเจ้าขอร่วมส่วนบุญ แลขออุทิศบุญกุศลให้เสมอภาค ด้วยจิตต์อันบริสุทธิ์ ฯ

สัพเพ สัตตา สรรพสัตว์ทั้งหลายผู้มีความสันโดษเนืองนิตย์เป็นกัลยาณมิตรบังคับจิตต์ตนอยู่ มีความตั้งใจมั่นคง แลมีปัญญาแน่นแฟ้นในอัตตะวางตนเป็นกลาง ไม่มุ่งต่อโลกามิสใด ๆ มีน้ำใจบริสุทธิ์ล้วน ๆ มีความบากบั่นต่อความดีมั่นคง ดำรงตนอยู่ด้วยอุเบกขา **พ้นความกลัวเพราะไม่ได้ทำเหตุแห่งความกลัวไว้** สละการปรารภลามกทั้งปวงเสียได้ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองเป็นนิตย์ **อัพยาปัชฌา** ชื่อว่าเป็นผู้ไม่เบียดเบียนตนแลผู้อื่น ข้าพเจ้าขอร่วมส่วนบุญ และขออุทิศส่วนบุญกุศลให้เสมอภาค ด้วยน้ำใจอันบริสุทธิ์ ฯ **สัพเพ สัตตา** สรรพสัตว์ทั้งหลายผู้วางตนเสมอในศัตรูแลมิตรในการได้รับความสรรเสริญแลถูกดูหมิ่น มีความสม่ำเสมอในความหนาว ร้อน สุข ทุกข์ เว้นเสียจากการคลุกคลีในหมู่คณะจนเกินส่วน วางตนไว้เป็นกลาง รักษาใจให้มีน้ำหนักเท่ากันในนินทาแลสรรเสริญ มีความดุษณีภาพไม่ติดที่อยู่ มีความเห็นมั่นคงด้วยเนปักกะปัญญา ฯ แลโลกย่อมไม่เดือดร้อนจากผู้ใด ผู้ใดย่อมไม่เดือดร้อนจากโลก ผู้ใดพ้นจากความยินดียินร้าย พ้นจากความท้อถอย พ้นจากความกลัว พ้นจากความเดือดร้อน **สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ** ผู้นั้นชื่อว่าบริหารตนให้มีความสุข ฯ นับว่าเป็นวิธีบำเพ็ญความสุขให้แก่ตนแลบุคคลผู้อื่น ข้าพเจ้าขอร่วมส่วนบุญ แลขออุทิศบุญกุศลให้เสมอภาค ด้วยน้ำใจอันบริสุทธิ์ ทุก ๆ ท่านเทอญ ฯ

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

สารบัญ

หน้า

เขมสรณคมนกถา

เจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)

วัดบรมนิวาสแสดง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี ติ

บัดนี้จะแสดงเขมสรณคมน์ ตามนิยมโวหารว่าถึงที่พึ่งอันประเสริฐกำจัดภัยได้จริงดังนี้ ก็แลเนื้อความแห่งพระคาถานี้ มีอรรถธรรมอันเรียบร้อยไม่น้อยไม่มากไม่ยากไม่ง่าย พอสมควรแก่ปัญญาของผู้ที่ประสงค์ สมควรเป็นพุทธภาษิตแท้ ถ้าตรองได้ความชัดใจจริง ก็อาจเป็นที่พึ่งกำจัดทุกข์ภัยได้จริงด้วย แปลเนื้อความตามพระคาถาว่า บุคคลใดมาถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกกำจัดภัยได้จริง แลเห็นอริยสัจจทั้ง ๔ ด้วยปัญญาโดยชอบ คือเห็นทุกข์ แลเห็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น แลเห็นความพ้นทุกข์ แลเห็นมรรคามีองค์ อวัยวะ ๘ เป็นอุบายทางปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์นั้นและเป็นที่พึ่งอันเกษมประเสริฐ นั้นแลเป็นที่พึ่งอันอุดมสูงสุด ผู้ถึงที่พึ่งนั้นแลย่อมพ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นได้ดังนี้

ต่อไปนี้จักอธิบายเพื่อเป็นทางดำริของผู้ที่เลื่อมใสด้วยพระคาถานี้ มีผู้จำทรงทั้งอรรถทั้งแปลได้มาก หากจะมีผู้คัดค้านว่า สรณคมน์เราก็ถึงแล้ว อริยสัจจ์เราก็ได้รู้ได้เห็นได้จำทรงไว้แล้ว ก็ไม่เห็นพ้นจากทุกข์จากภัยอะไรได้

ถามว่า การถึงพระพุทธเจ้านั้น จะถึงอย่างไร ทำไฉนจะรู้ตัวของเราว่าเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าแล้ว ?

แก้ว่า ต้องเข้าใจพุทธภูมิก่อนจึงจะรู้ได้ แท้จริงพระพุทธภูมินั้น มีมากเหลือกำลังปัญญาที่จะยกมาพรรณนาให้สิ้นสุดได้ แต่จะยกมาแสดงเล็กน้อยพอแก่ปัญญาของตน

เราทั้งหลายพึงเข้าใจเถิดว่าความจริงนั้นแหละ เป็นพระพุทธภูมิพระพุทธเจ้าของเรา ท่านให้ความจริงตั้งอยู่แล้วในพระองค์ ความจริงเป็นส่วนของใจ เป็นธรรมอันไม่ตาย พระพุทธเจ้าเป็นผู้พ้นทุกข์เพราะพ้นจากการแก้ไขเหตุความจริง ชีวิตจะเป็นอยู่หรือจะดับไป ก็ไม่ต้องแก้ไข ความไม่เที่ยงแปรผันก็ไม่มีในพระพุทธเจ้า ความเกิดละความตายก็ไม่มีในพระพุทธเจ้า ชีวิตไม่มีอำนาจที่จะนำความเดือดร้อนให้เกิดแก่พระพุทธเจ้าได้ พระองค์จึงเป็นอเนญโช

ความทุกข์มีมาพระองค์ก็เป็นสุข ความตายมีมาพระองค์ก็ไม่ต้องตาย สภาพของใจแห่งพระพุทธเจ้าเป็นของบริสุทธิ์ไม่รู้จักตาย จักษุ โสต ฆานะ ชิวหา กาย มนะ ของพระองค์ก็ยังมีไม่วิกาล รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ ส่วนดีน่าพึงใจน่าต้องการก็ยังมี ส่วนชั่วน่าเกลียดเป็นที่ไม่พอใจก็ยังมี สัมผัสความกระทบถูกต้องก็ยังมี วิญญาณความรู้พิเศษรู้ตามเหตุแห่งสัมผัสนั้น ๆ ก็ยังมี แต่เป็นธรรมดาพุทธภูมิย่อมพ้นจากการต่อสู้แก้ไข คืออายตนะภายนอก ผู้เหตุดีและชั่วก็ตั้งอยู่ตามหน้าที่ของตน อายตนะภายในผู้ผลก็ตั้งอยู่ตามหน้าที่ของตน ส่วนใจผู้เสวยบริสุทธิ์ก็ตั้งอยู่ตามหน้าที่ของตน ไม่ปะปนกันพระองค์จึงเป็นฉฬังคุเบกขา คือไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ทั้ง ๖ เพราะความจริงอย่างเดียว

อีกนัยหนึ่ง ธรรมดาพุทธภูมิ ย่อมรู้จักทุกข์ ย่อมรู้จักความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย เพราะเหตุมีอาสวักขยะญาณ รู้ความสิ้นอาสวะ ๆ นั้นใช่อื่น คือวัตถุภายนอก ๖ ประการนั้นเอง ความที่ไม่รู้เท่าตามความเป็นจริงอย่างไร เป็นตัวโมหะบีบทางปัญญา จึงเกิดความละโมภ ยึดเข้ามา เหนี่ยวเข้ามา สะสมหมักหมมไว้ที่ใจจึงเกิดธาตุบูด ธาตุเปรี้ยว ธาตุเมาห์ขึ้นจึงมีนามสมมติตามอาการแห่งเมาห์นั้น ๆ ว่ากาม ภวะ ทิฏฐิ อวิชชา ท่านจึงเทียบด้วยของดองให้ชื่อว่าอาสวะ เพราะอาสวะนั้นเป็นเหตุ เมื่อวิกาลไปในส่วนกามก็ให้เกิดรักใคร่ยินดีชอบใจบางสิ่ง ให้เกิดความโกรธแค้นเกลียดชังเศร้าโศรกเสียใจบางอย่าง พระพุทธเจ้าท่านมีอาสวักขยะญาณ คือ ดวงปัญญา รู้จักเหตุปัจจัยว่าอายตนะภายในภายนอก กลับกลอกผลัดเปลี่ยนซึ่งกันและกันเป็นเหตุเป็นผลวนเวียน เป็นวัฏฏะหาที่สิ้นสุดมิได้ เมื่อท่านจับเหตุได้แล้วก็ตั้งความเพียร แก้ที่เหตุจนตัวเหตุนั้น ๆ กลายเป็นผลไปทั้งสิ้น เพราะความจริงเมื่อมีแต่ผลคือดับเหตุได้แล้ว ถึงสมัยที่วัตถุภายในภายนอกเหล่านั้น ๆ เกิดวิบัติไปตามธรรมดาของตน ๆ ใครจะเป็นผู้รับความเศร้าโศกเสียใจ เพราะมีแต่ผลอย่างเดียวทั่วไป เมื่อปัญญาตรวจจับเหตุแก้เหตุอยู่นั้นเรียกว่ามรรคสมาธิ เมื่อผลปรากฏขึ้นเต็มที่แล้วเรียกว่า ผลสมาธิ อาศัยผลสมาธิเกิดแล้วจึงมีอาสวักขยะญาณ ปัญญาซึ่งเจืออยู่ในสมาธิมีอาการดังนี้

การที่แสดงมานี้ ประสงค์จะให้เข้าใจในพุทธภูมิโดยสังเขปพอสมควรที่ผู้ปฏิบัติจะตรองตามได้ไม่สู้ลึกซึ้งเหลือเกิน เมื่อเข้าใจส่วนนี้ได้แล้ว พุทธภูมิส่วนอื่นก็คงจะเข้าใจได้ ตามที่ได้ยินได้ฟังต่อ ๆ ไป

การกล่าวถึงพระพุทธเจ้านั้น คือแปลงใจของเราให้ใสสะอาดดังดวงจันทร์ ที่ไม่มีมลทินฉายเงามาแต่ความจริงให้เป็นไปตามพุทธภูมิ การที่จะแปลงใจให้ใสนั้น ก็ต้องให้ตรองตามคำสอนของพระพุทธเจ้าคือให้ดูในตัวเรานี้เอง ทุก ๆ สิ่งอะไรเป็นของสมคิดสมประสงค์ มีแต่ความแปรผันกลับกลายอยู่ทุกสิ่งทุกอย่าง มีความเจริญขึ้นและเสื่อมไป มีความรวบรวมกันและพลัดพรากจากกัน มีความเกิดและความดับ มีแต่ความเอะอะวุ่นวายขึ้น ๆ ลง ๆ ทั่วไปให้เกิดความปรารถนาขัดข้องอยู่ทุกเงื่อน แม้จะมีความรื่นเริงสมหวังบ้างก็เป็นของไม่ยั่งยืนแน่นอน และมีความปรารถนาอันไม่สมประสงค์ ดังเปลวเพลิงเผาผลาญอยู่เป็นนิตย์น่าเบื่อน่ารำคาญจริง ๆ ความจริงและความสวยงามของโลกไม่ทนนาน เปรียบดังพลุและตะไล ได้กำลังแต่เชื้อและไฟ ก็มีสีสุกใสรุ่งเรืองน่าดูน่าชม บัดเดี๋ยวใจพอสิ้นกำลังของเชื้อและไฟแล้วก็ร่วงโรยอันตรธานไป สิ่งทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยงกลับกลายทั่วไป เมื่อตรวจดูเห็นความไม่เที่ยงของโลกชัดใจแล้ว ต้องกลับพิจารณาดูคำสอนของพระพุทธเจ้า อะไรเป็นของไม่เที่ยงไม่จริงมีอยู่หรือ ? สิ่งที่เห็นว่าไม่เที่ยงแปรผันไปนั้นและคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่แปรผันไปตาม เที่ยงยั่งยืนอยู่เป็นนิตย์ เป็นต้นว่า

ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เป็นของเที่ยงของจริงยั่งยืนอยู่เป็นนิตย์ เมื่อชัดใจว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นของเที่ยงของจริงยั่งยืนอยู่ทุกเมื่อแล้ว ก็พึงแปลงกาย วาจาแปลงใจของตนให้เป็นศีล ให้เป็นสมาธิ ให้เป็นปัญญา ให้เป็นของเที่ยงของจริงไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นเถิด สิ่งที่เห็นว่าไม่เที่ยงทั้งสิ้นนั้นและของเที่ยงแอบแนบอยู่ด้วย ของที่เห็นว่าไม่เที่ยงนั้นฉายเงามาแต่ของเที่ยง ของไม่เที่ยงไม่จริงแสดงตัวไม่ได้ ของเที่ยงของจริงจึงแสดงตัวให้เห็นได้ เป็นแต่ผู้ดูไม่เข้าใจเอาแต่ของไม่เที่ยงไม่จริงไปดู คือเอาสัญญาเก่าไปดูจึงเห็นแต่ของไม่เที่ยงไม่จริงตามเรื่องสัญญาเก่าแห่งตนเท่านั้น เมื่ออยากจะดูของเที่ยงของจริง พึงแปลงใจของตัวให้รู้จักทุกข์ ให้รู้จักความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย

อะไรเป็นทุกข์ ? เราและเป็นทุกข์

อะไรเป็นเรา ? ใจและเป็นเรา

อะไรเป็นใจ ? กลางและเป็นใจ

อะไรเป็นกลาง ? ระหว่างขันธ์ ธาตุ อายตนะ

อินทรีย์อริยสัจจ์ ปฏิจจสมุปบาท คือความรู้นั้นและเป็นกลาง ถ้าอย่างนั้นความรู้นั้นหรือเป็นทุกข์

จ๊ะ ! ความรู้นั้นแหละ เป็นทุกข์ด้วยเป็นสุขด้วย เป็นไม่ทุกข์ไม่สุขด้วย หมายเวทนา

อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้ความรู้เป็นทุกข์เป็นสุขเป็นไม่ทุกข์ไม่สุขเล่า ?

ตา หู จมูก ลิ้น กาย รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส เป็นเหตุด้วยเป็นปัจจัยด้วย ให้ความรู้เป็นทุกข์เป็นสุขเป็นไม่ทุกข์ไม่สุข หมายเวทนาเกิดแต่อามิส คือวัตถุภายนอกเป็นเหตุ ชื่อว่าอามิสทุกข์อามิสสุข ทุกข์สุขมีน้ำหนักเท่ากัน ราคาเดียวกัน ผู้ปรารถนาพุทธภูมิ ไม่ต้องการอามิสทุกข์อามิสสุข

มีใจความว่า เมื่อรูปเสียงกลิ่นรสเครื่องสัมผัสเป็นเหตุ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ต้องเป็นผล แล้วกลับเป็นเหตุ ใจเป็นผล ให้ทุกข์สุขอุเบกขามีขึ้นที่ใจ เพราะไหลมาแต่เหตุ จึงกลายเป็นธรรมารมณ์คู่ของใจต่อไป เพราะทุกข์สุขเป็นเจ้าของแห่งใจได้แล้ว ใจจึงกลับเป็นเหตุอีก คือเป็นตัวตัณหาอุปาทานทีเดียว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ต้องเป็นผล แล้วกลับเป็นเหตุให้ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสเป็นผลวนกันอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด แม้จะตามค้นหาเงื่อนเบื้องต้นและเบื้องปลายคงจะไม่พบ จะพบอยู่ก็เพียงทุกข์เท่านั้นใจนั้นและให้มิจฉาทิฏฐิเข้ามาเป็นเจ้าของได้ คือความไม่รู้เท่าอารมณ์นั้นเองชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ตัวสัญญาเก่าคอยปรุงคอยกระซิบอยู่เสมอ ๆ บัดเดียวเห็นสิ่งนั้นดี สิ่งนั้นไม่ดี สิ่งนั้นชอบใจ สิ่งนั้นไม่ชอบใจ ผู้นั้นเป็นญาติ ผู้นั้นเป็นมิตร นั่นเป็นเขา นี่เป็นเรา เราไข้ เราเจ็บ เราดี เราชั่ว เราสวย เรางาม เราได้ เราเสีย เราจักหาย เราจักตาย เหล่านี้ เป็นเรื่องความหลงไปตามสัญญาเก่าของตนเป็นมิจฉาทิฏฐิล้วนเป็นสมุทัย ตัวเหตุให้ผลเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ความรู้อย่างนี้ชื่อว่ารู้ทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย

ข้อว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนั้นเป็นไฉน ?

ความรู้ความเห็นอันสัมปยุตร์ด้วยสัมมาทิฏฐิญาณทัสสนะเป็นญาณของพระพุทธเจ้าอย่างเดียว ผู้อื่นรู้ไม่ได้ สอนไม่ได้ เป็นแต่รู้ตาม เห็นตาม สั่งสอนไปตาม ปฏิบัติไปตาม ให้ตรงต่อข้อแนะนำคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ในวิภังค์แห่งสัมมาทิฏฐิว่า **"ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาย ญาณํ"** ความรู้ทุกข์รู้ทุกขสมุทัย รู้ทุกขนิโรธ รู้ปฏิปทาเพื่อถึงนิโรธ ความรู้ความเห็นอย่างนี้ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ ความรู้ความเห็นอันสัมปยุตร์ด้วยสัมมาทิฏฐินั้นเองชื่อว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย

ต่อนี้จะอธิบายตามเงาซึ่งฉายมาแต่พระพุทธภาสิตนั้น พอเป็นทางดำริแห่งพุทธบริษัทผู้ใคร่ต่อความจริง เพราะคำที่ว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนี่นั้นเป็นของลี้ลับ เหตุปัจจัยของความดับทุกข์นั้นคือองค์มรรค์ทั้ง ๘ มรรคนั้นแปลว่าทาง ทางนั้นไม่ใช่ทางเดินด้วยยานด้วยเท้า เป็นทางปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ แต่ก็ไม่มีอาการไปและอาการมา จะว่าสัมมาทิฏฐิเป็นต้นเป็นทาง กายวาจาใจเป็นผู้เดินก็ชื่อว่ามีอาการไป ไม่ชอบ จะว่ากายวาจาใจก็ไม่ได้ไป ไม่ได้เดินเป็นแต่ทำให้สัมมาทิฏฐิเป็นต้นมามีขึ้นเป็นขึ้นชื่อว่ามีอาการมา ก็ไม่ชอบ ความเป็นจริง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ แต่ละอย่างย่อมเต็มโลกด้วยกัน ส่วนความเห็นผิดและความเห็นชอบแต่ละอย่างก็เต็มโลกด้วยกัน ใครจะไปจะมาไม่ได้ เหตุดับโลกอยู่ด้วยกัน เพราะเหตุนั้นพระโยคาวจรเจ้าผู้แสวงหาของจริงเหล่านี้ จึงไม่ต้องไปเที่ยวหาในประเทศต่าง ๆ ท่านอยู่ที่ไหนก็หาเอาในที่นั้น คือหาเอาค้นเอาที่ตัวนั้นเอง ตัวเราอยู่ที่ไหนอริยสัจจ์ก็อยู่ที่นั้น ตัดใจความให้สั้นคืออยู่ที่ใจ สมกับพุทธภาสิตว่า **"มโน ปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐามโนมยา"** ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจประเสริฐสุดสำเร็จด้วยใจดังนี้ แต่ผู้อ่านอย่าเผลอ ใจนั้นเป็นไปใน ๔ ภูมิ ในที่นี้พูดถึงอริยสัจจ์หมายธรรมทีเดียว

คือหมายความที่ใจรู้จักใจ

ความที่รู้ว่าความบริสุทธิ์เป็นส่วนของใจ

ความที่รู้จักวัตถุนั้น ๆ เป็นเหตุเครื่องเกี่ยวเกาะของใจ

ความที่รู้การเกี่ยวเกาะเป็นตัวสังโยชน์

ความที่รู้ความขาดแห่งสังโยชน์ คือขาดแห่งความเกี่ยวเกาะปรุงแต่งเป็นความบริสุทธิ์ของใจ

ความที่รู้จักส่วนของใจ ใจก็หยุดนิ่งสงบเงียบเป็นปกติขาดอายตนะที่ต่อหรือขาดสังโยชน์ความเกี่ยวเกาะ ทั้งภายในและภายนอกก็รู้สึกตัวเองว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และรู้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ว่าเป็นของบริสุทธิ์ด้วย และรู้ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ว่าเป็นของบริสุทธิ์ด้วย คือเห็นจริงตามความเป็นจริงทุก ๆ อย่างความไม่เที่ยงไม่จริงก็อันตรธานหายไปหมด ได้ความสมกับที่มาว่าทุกข์จะดับก็เพราะความดับแห่งเหตุ แต่ความดับนั้นไม่ได้สูญเสียคือกลายเป็นผลไป ได้แก่เป็นของบริสุทธิ์ไปด้วยกันทั้งสิ้นนั้นเอง

ซึ่งความไม่เที่ยงไม่จริงแสดงตัวได้อยู่นั้น ก็เพราะตัวของเรายังไม่ถึงความเที่ยงความจริง ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ก็เพราะเรายังเป็นตัวทุกข์ อนัตตาจะปรากฏได้แก่เรา ก็เพราะตัวเรายังเป็นอนัตตาอยู่นั้นเอง

ถ้าเราถึงความเที่ยงความจริงได้แล้ว ทุกข์ก็ดับอนัตตาก็ดับคงเหลืออยู่แต่ความเที่ยงความจริงซึ่งเป็นพุทธภูมิ ฉายมาแต่สัมมาทิฏฐิเท่านั้น ข้อว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยได้ใจความดังที่บรรยายมานี้

ญาณทัสสนะความรู้ความเห็นซึ่งทุกข์ และความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนี้และชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เมื่อสัมมาทิฏฐิมีขึ้นแก่ท่านผู้ใด แม้ท่านผู้นั้นจะดำริสิ่งใดก็เป็น **สมฺมาสงฺกปฺโป** ท่านจะว่ากล่าวสิ่งใดก็เป็น

สมฺมาวาจา ท่านจะประกอบกายกรรมสิ่งใด ก็เป็น **สมฺมากมฺมนฺโต** ท่านจะเลี้ยงชีพด้วยอาการใด ก็เป็น **สมฺมาอาชีโว** ท่านจะพากเพียรในกิจการสิ่งใด ก็เป็น **สมฺมาวายาโม** ท่านจะตั้งสติในอารมณ์ใดก็เป็น **สมฺมาสติ** ท่านจะตั้งจิตต์ในอารมณ์ใดก็เป็น **สมฺมาสมาธิ** เป็นอริยมรรคปฏิปทา เมื่อดำเนินตามองค์แห่งมรรคอยู่แล้วความทุกข์จะเกิดมีมาแต่สิ่งอันใด ผู้ที่รู้ทุกข์รู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยได้แล้ว นั้นแหละชื่อว่ายังตนให้เป็นศีลสมาธิปัญญาได้แล้ว จึงชื่อว่าเป็นผู้ที่ถึงพระรัตนตรัย เป็นเขมสรณคมน์ตรงทีเดียว

เมื่อรู้ตนว่าเป็นศีลสมาธิปัญญาชัดใจแล้ว ใครจะแก่ใครจะเจ็บไข้ ใครจะตาย ความจริงจะแก่ไข้เจ็บตายได้หรือ ศีลสมาธิปัญญาจะแก่ไข้ เจ็บ ตายเป็นหรือ ปัญญาความรู้ความเห็นซึ่งทุกข์และความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนั้นและเป็นพุทธคุณ ตัวทุกข์และความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนั้นและเป็นพระธรรมคุณ ความปฏิบัติตามจนเกิดความรู้ความเห็นตามพระบรมพุทโธวาทได้นั้นและเป็นพระสังฆคุณ พระรัตนตรัยจึงชื่อว่าเนื่องเป็นอันเดียวกันสมด้วยวักกลิสูตร์ว่า **"โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ"** ความว่าผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราดังนี้

ผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยความรู้ความเห็นอย่างนี้นั้นแหละจึงควรนับว่าผู้ถึงเขมสรณคมน์ เป็นที่พึ่งพ้นจากทุกข์ภัยได้จริง ตามพุทธภาสิตนี้ และสมด้วยที่มาแห่งอริยธนะคาถา เป็นส่วนแสดงอริยทรัพย์สี่ประการว่า **"ยสฺส สทฺธา ตถาคเต"** เป็นต้น ใจความว่าผู้มีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า ๑ ผู้มีศีลน่ารักน่าสรรเสริญของพระอริยเจ้า ๑ ผู้มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ ๑ ผู้เห็นตรงในธรรม ๑ ว่าเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐ เพราะความเชื่อในพระพุทธเจ้าเป็นเหตุ ศีลของท่านผู้นั้นจึงเป็นอริยกันตะศีล เพราะศีลเป็นของน่ารักน่าสรรเสริญนั้นเป็นเหตุ และได้ประสพความสำราญด้วยตนเพราะไม่มีเหตุเครื่องเดือดร้อน จึงเกิดความเลื่อมใสในพระสงฆ์ คือ **สุปฏิปนฺโน** เพราะความเลื่อมใสในพระสงฆ์นั้นเป็นเหตุ จึงเป็นผู้เห็นตรงในพระธรรม ความที่เห็นตรงในพระธรรมนั้นแหละจึงเชื่อว่าเป็นผู้เห็นทางของตนได้แล้ว เป็นผู้เชื่อตัวเองได้แล้ว เป็นผู้สิ้นความสงสัยในคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แล้ว ท่านจึงสรรเสริญผู้นั้นว่า **"อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ"** บุคคลผู้นั้นเป็นผู้ไม่ยากไม่จน ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้นั้นเป็นชีวิตไม่เปล่าจากคุณจากประโยชน์ ดังนี้

เอวํก็มีด้วยประการฉะนี้

นมตฺถุ รตนตฺยสฺเสว **สิริจนฺโทติ นามโก**
นิสฺสยเภทํ ปวกฺขามิ **สิสฺสานํ สุขโพธิยา**

บัดนี้จะแสดงนิสสัยประเภท พอเป็นทางศึกษาแห่งภิกษุสามเณรซึ่งบรรพชาอุปสมบทใหม่ เมื่อเข้าใจแล้วจะได้ปฏิบัติตาม คำที่ว่านิสสัย ๆ นั้นเป็นของละเอียดสุขุมยากที่จะเข้าใจได้ ในเบื้องต้นควรศึกษาพุทธนิสสัยก่อน ด้วยเราบรรพชาอุปสมบท ย่อมเพ่งเฉพาะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรืออุทิศต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สามรัตนะว่าเป็นที่พึ่ง แต่พุทธนิสสัยนั้นเป็นของละเอียดสุขุมคัมภีรภาพ เหลือปัญญาของพวกเราที่เป็นปุถุชนจะพรรณนาได้ จะพรรณนาได้ก็แต่เพียงกำลังความรู้ของตน ๆ รู้มาก พรรณนาได้มาก รู้น้อยพรรณนาได้น้อย ที่จะให้สิ้นสุดนั้นเป็นอันเหลือวิสัย

ที่จะแสดงต่อไปนี้ ในส่วนที่เป็นมุขปฏิบัติ พอที่จะครองตามได้ เพราะเป็นบุรพนิสสัย บุรพนิสสัยนั้นมี ๑๐ ประการ

๑. **ทาน** การให้การสละ

๒. **ศีล** การระวังอินทรีย์

๓. **เนกขัมมะ** การออกจากกาม

๔. **ปัญญา** เจตสิกธรรมเครื่องรู้จริงตามสภาพ

๕. **วิริยะ** การอาจหาญต่อความเพียรไม่ลุอำนาจแห่งโกสัชชะ

๖. **ขันติ** การอดทน

๗. **สัจจะ** การประพฤติจริง

๘. **อธิฏฐานะ** การตั้งจิตต์มั่น

๙. **เมตตา** การเผื่อแผ่ความสุขทั่วไป

๑๐. **อุเบกขา** การเป็นกลางต่ออารมณ์ทั่วไป

ธรรมประเภท ๑๐ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาเต็มที่คือ อย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างอุกฤต จึงมีนามปรากฏว่า พระบารมี ๓๐ ทัศ

เมื่อเข้าใจว่าพระบารมี ๓๐ ทัศนี้ มีในพระพุทธเจ้าจริง ก็จะรู้จักนิสสัยของพระพุทธเจ้า เมื่อรู้ชัดว่าพระพุทธเจ้ามีนิสสัยอย่างนี้ ปรารถนาจะถือนิสสัยของพระองค์ ก็ต้องทำตามอย่าง คือทำให้นิสสัยนั้น ๆ มีในตน ถ้าทำได้เพียงอย่างต่ำอย่างกลางก็เป็นแต่โพธิสัตโต ถ้าทำตามได้อย่างอุกฤติก็คงเป็นพุทธตามพระองค์เรียกว่าสาวกพุทธ

ความเป็นจริงธรรม ๑๐ ประการนี้ ย่อมเป็นอัญญมัญญปัจจัยเกื้อกูลอุดหนุนซึ่งกันและกัน เป็นองค์อวัยวะแห่งพระอริยมรรค ใช่อื่น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง ทานศีลคงย่นลงในศีลขันธ์ วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐานะ เมตตา อุเบกขา คงย่นลงในสมาธิขันธ์ เนกขัมมะ ปัญญา คงย่นลงในปัญญาขันธ์

เมื่อเข้าใจว่า ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ทั้ง ๓ นี้เป็นขันธ์ของพระพุทธเจ้า ที่นั้นก็จะรู้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเองเป็นนิสสัยของพระพุทธเจ้า ปรารถนาจะถือพุทธนิสสัย ก็ต้องทำกายวาจาใจของตนให้เป็น ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์

เมื่อปัญญาเจตสิก อันสัมปยุตร์ ด้วยสัมมาทิฏฐิญาณทัสสนะ บังเกิดขึ้นวินิจฉัยตัวเองได้ว่า ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ ซึ่งเป็นของเนื่องมาแต่พระพุทธเจ้า ได้มาสู่กายวาจาใจของตนแล้ว ที่นั้นก็จะรู้ด้วยตนว่า นิสสัยพระพุทธเจ้าได้ติดแก่ตนแล้ว ตนได้ขันธ์ของพระพุทธเจ้ามาไว้เป็นที่พึ่งแล้ว เบื้องหน้าแต่นั้นไป ก็ต้องตั้งใจรักษาขันธ์ทั้ง ๓ ซึ่งตนได้มาด้วยความลำบากนั้น ให้เป็นปกติตามสภาพ ให้เป็นสุปฏิปันโนบุคคลไป การที่จะตรวจตรองนิสสัยพระพุทธเจ้านั้นเป็นของยากยิ่งนัก เพราะนิสสัยของพระพุทธเจ้าละเอียด นิสสัยของเราหยาบ เหตุนั้นจึงต้องศึกษาตรวจตรองตามนิสสัยที่จะพอแลเห็นด้วยง่าย ดังที่แสดงมาแล้วมีบารมี ๑๐ เป็นต้น จนถึงศีล สมาธิ ปัญญา

ศีลขันธ์ กำจัดโลภโกรธหลง ซึ่งเป็นอกุศลมูลกิเลสอย่างหยาบ มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น ออกจากกายวาจาใจได้

สมาธิขันธ์ กำจัดโลภโกรธหลง ซึ่งเป็นอกุศลมูลกิเลสอย่างกลาง มีกามฉันท์เป็นต้น ออกจากกายวาจาใจได้

ปัญญาขันธ์ กำจัดโลภโกรธหลง ซึ่งเป็นอกุศลมูลกิเลสอย่างละเอียด ชื่ออนุสัยซึ่งตามนอนอยู่ในขันธสันดาน ออกจากกายวาจาใจได้

เมื่อตรองตามเห็นความจริง ชัดใจขึ้นสิ้นสงสัยเห็นอำนาจแห่งอธิศีล อธิจิตต์ อธิปัญญา ว่าเป็นเครื่องกำจัดกิเลสทำให้ ขันธสันดานของพระพุทธเจ้าถึงความบริสุทธิ์ได้จริง เมื่อชัดใจอย่างนี้แล้วพระคุณนามทั้ง ๙ ประการมีอรหังเป็นต้น ที่เคยเล่าบ่นไหว้พระสืบ ๆ กันมา ก็จะส่องเนื้อความชี้พยานขึ้นในตน ดังคำว่า **"อิติปิโสภควา อรหํ"** พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นพระองค์เป็นพระอรหันต์ผู้ควรเคารพ หรือผู้ควรรับการเคารพ แม้เหตุนี้ คือด้วยศีล สมาธิ ปัญญานี้เป็นเหตุ ทำกายวาจาใจของพระองค์ให้ถึงความบริสุทธิ์ คือให้เป็นพระอรหังดังนี้ ที่นั้นก็จะรู้ว่าอรหังนี้เป็นวิสุทธนิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง

เพราะวิสุทธนิสสัยคืออรหัง มีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"สมฺมา สมฺพุทฺโธ"** ผู้ตรัสรู้อริยสัจจธรรมด้วยตนเองโดยชอบที่นั้นก็จะรู้ว่า สัมมาสัมพุทโธนี้เป็นปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสสัยคือสัมมาสัมพุทโธมีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน"** ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชามีปุพเพนิวาสเป็นต้น และจรณะมีศีลสังวรเป็นต้น ที่นั้นก็จะรู้ว่าวิชชาและจรณะนี้ ก็เป็นปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสสัยคือวิชชา และจรณะมีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"สุคโต"** ผู้ดำเนินด้วยกายวาจาใจตรงดีแล้ว ที่นั้นก็จะรู้ว่าสุคโตนี้เป็นปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสสัยคือสุคโต มีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"โลกวิทู"** ผู้รู้แจ้งซึ่งขันธาทิโลก ที่นั้นก็จะรู้ว่าโลกวิทู นี้เป็นปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสสัยคือโลกวิทูมีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"อนุตฺตโรปุริสทมฺมสารถิ"** ดังนายสารถีทรมานบุรุษสตรีให้เรียบร้อยไม่มีสารถีอื่นจะยิ่งกว่า ที่นั้นก็จะรู้ว่าปุริสทัมมสารถิ นี้ก็เป็นปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสสัยคือปุริสทัมมสารถิ มีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"สตฺถาเทว มนุสฺสานํ"** ผู้ศาสดาของเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ที่นั้นก็จะรู้ว่าสตฺถา เทวมนุสสานํนี้ ก็เป็นปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสสัยคือ สตฺถา เทวมนุสสานํ มีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"พุทฺโธ"** ผู้เบิกบานแล้วด้วยพุทธกิจเต็มที่ ที่นั้นก็จะรู้ว่าพุทโธนี้เป็นกรุณานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะกรุณานิสสัย คือพุทโธนี้มีในพระองค์ ๆ จึงทรงพระนามว่า **"ภควา"** พระผู้มีพระภาค คือมีธรรมสำหรับแจกจ่ายแก่สัตว์โลก ที่นั้นก็จะรู้ว่าภควานี้ก็เป็นกรุณานิสสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เมื่อเข้าใจนิสสัยของพระพุทธเจ้าทั้ง ๙ ประการฉะนี้ ก็จะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีนิสสัยมาก พ้นปัญญาที่เราจะพรรณนา แต่คงย่นลงพอตรองตามได้เพียง ๓ ประการ คือวิสุทธนิสสัย ๑ ปัญญานิสสัย ๑ กรุณานิสสัย ๑ เท่านั้น

เมื่อตรวจดูเข้าใจชัดเจนในพุทธนิสสัยเหล่านี้แล้ว ประสงค์จะถือนิสสัยของพระองค์ ก็จงทำกายวาจาใจของตนให้บริบูรณ์ด้วยวิสุทธและปัญญา และกรุณานิสสัยทั้ง ๓ นั้นอย่างพระองค์ เมื่อปัญญาเจตสิกสัมมาทิฏฐิญาณสัมปยุตร์ผุดขึ้นในขันธสันดาน วินิจฉัยตนของตนได้ว่านิสสัยของพระพุทธเจ้าได้มาสู่กายวาจาใจของตนแล้วด้วยดี แต่นั้นพึงตั้งใจรักษานิสสัยของพระองค์ให้สำเร็จประโยชน์เป็นสุปฏิปันโนบุคคลไป

เมื่อกุลบุตรมาศึกษาพุทธนิสสัย ให้เข้าใจชัดเจนแล้ว ก็จะรู้จักพระธรรมในพระธรรมคุณ ตามบทบาลีที่ไหว้กันอยู่ทุกวันนี้มีบทว่า **"สวากฺขาโตภควตาธมฺโม"** เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อความว่าธรรมพระผู้มีพระ-ภาคตรัสแล้วด้วยดี คือเป็นของจริงไม่เหลวไหลมีพยานในตนได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนศีล สมาธิ ปัญญาเล่า ก็ไม่ใช่อื่นจาก กาย วาจา ใจ ส่วนกาย วาจา ใจเล่าก็ไม่ใช่อื่นจากเบญจขันธ์ ส่วนเบญจขันธ์เล่าก็ไม่ใช่อื่นจากนามรูป ส่วนนามรูปเล่าก็ไม่ใช่อื่นจากตน เพราะชี้ตน คือ ชี้กาย วาจาใจหรือเบญจขันธ์หรือนามรูป หรือชาติ ชรา มรณะ ส่วนที่เป็นของจริง คือเป็นตัวปัจจุบันธรรมให้ชัดใจ เมื่อเห็น กาย วาจา ใจ เป็นต้นส่วนเป็นธรรมมีขึ้นเมื่อไร ก็เป็น **สนฺทิฏฺฐิโก** เห็นเองหรือเห็นด้วยตน เพราะตนซึ่งเป็นธรรมนั้นเป็นของมีอยู่ จึงเป็น **สนฺทิฏฺฐิโก**ได้ เพราะพระธรรมเป็น **สนฺทิฏฺฐิโก** ได้นั้นเอง จึงเป็น **อกาลิโก** ไม่อ้างกาลด้วยว่าตนเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ จึงไม่ต้องเลือกเวลาเห็น เพราะเป็น **อกาลิโก** นั้นเอง จึงเป็น **เอหิปสฺสิโก** ด้วยชี้ตนซึ่งเป็นของมีอยู่ไม่ได้ชี้ของเปล่า จึงควรกล่าวว่าท่านจงมาดูได้ เพราะเป็น **เอหิปสฺสิโก** นั้นแหละจึงเป็น **โอปนยิโก** ควรจะน้อมธรรมนั้นมาสู่ตนได้ ไม่ได้น้อมธรรมไปไว้ในที่อื่น เพราะเป็น **โอปนยิโก** นั้นแหละ จึงเป็น **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** ผู้รู้ทั้งหลายพึงรู้แจ้งจำเพาะตน คือ กลับรู้ตนเห็นตน ได้ใจความว่าตนเป็นธรรม ๆ เป็นตน แต่พึงเข้าใจว่าตนชั้นอวิชชาเป็นปัจจัยนั้น เมื่ออวิชชาดับตนชั้นนั้นก็ต้องดับไปด้วย แต่ปัจจัตตัง อัตตะ ในที่นี้ดูเหมือนท่านจะหมายเอาตน ที่มีวิชชาเป็นปัจจัย ส่วนชาติ ชรา มรณะ มีอวิชชาเป็นปัจจัย ดังเมื่อพระองค์ได้เห็นคราวเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้น พออวิชชาดับ ชาติ ชรา มรณะชั้นนั้นก็ดับไปด้วยกัน โดยเนื้อความในนิโรธวารแห่งปฏิจจสมุบาท ส่วนชาติ ชรา มรณะ ที่วิชชาเป็นปัจจัย ก็ปรากฏขึ้นเป็นตัวทุกขสัจจเป็นธรรมทีเดียว เมื่อเห็น ชาติ ชรา มรณะ เป็นธรรมได้แล้วก็สิ้นสงสัย ในคำสอนของพระผู้มีพระภาค คำที่ว่า **อตฺตา หิ อตฺตโนนาโถ** หรือ **อตฺตทีปา** หรือ **อตฺตสรณา** หรือ **อตฺตมนา เตภิกฺขู** หรือ ปัจจัตตัง หรือคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ภัททวัคคียกุมาร ซึ่งตามค้นหาสตรีแพศยาณป่าไร่ฝ้าย ในครั้งปฐมพุทธกาลว่า "ท่านทั้งหลายจะตามค้นหาตนดี หรือจะตามค้นหาสตรีนั้นดีเล่า" ดังนี้ คำทั้งหลายเหล่านี้จะเป็นพยานร้องบอกรับสมอ้างสิ้นด้วยกัน ที่นั้นกัมมสกตาญาณก็จะชัดใจ เห็นแน่ว่าดีชั่วสุขทุกข์ตนเองทำทั้งสิ้น

เมื่อเห็นธรรมชัดใจแล้วก็จะต้องรู้จักคุณพระสงฆ์ ตามที่มาว่า **สุปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติดี **อุชุปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติตรง **ญายปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติเพื่อจะรู้ **สามีจิปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติชอบยิ่ง เพราะท่านรู้จักของจริงสิ้นสงสัยว่าดีชั่วเป็นของ ๆ ตนจริง สุขทุกข์จะมีมาเพราะตนเป็นเหตุแน่แท้ เมื่อเห็นจริงตามความเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว จะอาจทำชั่วได้หรือ เมื่อเห็นตนแล้วจะไม่รักตนมีอยู่หรือ อาศัยวิชชาความรู้จริงนั้นเองเป็น

หลักคิด ท่านจึงปฏิบัติดีด้วยกาย วาจา ใจ เพราะท่านเห็น กาย วาจา ใจ เป็นมรรคาแท้ ส่วน กาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นมรรคานั้นเล่า ก็เป็นของมีชี้พยานในตัวของท่าน เพราะเหตุนั้น ท่านจึงรู้วิสุทธิมรรคา เมื่อรู้จักวิสุทธิมรรคาแล้ว จะไม่เดินตามจะวิ่งหนีทางบริสุทธิ์เข้าไป เหยียบขวาก เหยียบหนาม จะมีอยู่หรือผู้เห็นคุณพระสงฆ์ชัดใจอย่างนี้แล้ว ก็จะมีความเลื่อมใสในพระสงฆ์อย่างยิ่ง แล้วพึงรู้ว่าคุณพระสงฆ์มี **สุปฏิปนฺโน** เป็นต้นนั้นได้มีขึ้นแล้วในตน หรือตนได้ถึงคุณแห่งพระสงฆ์แล้ว นิรามิสสุขตนได้ดื่มแล้ว ตนเป็นที่พึ่งแก่ตนได้แล้ว ไม่ต้องเชื่อแต่ผู้อื่นในคำสอนของพระพุทธเจ้าเลย จึงชื่อว่าเป็นผู้มีไตรสรณคมน์ อันได้แล้วอันถึงแล้ว ความรู้ความเห็นอย่างที่บรรยายมานี้ ถ้าเป็นปัจจักขสิทธิก็จะสิ้นความสงสัยทีเดียว เป็นแต่อนุมานสิทธิก็ยังดี แต่ไม่สิ้นความสงสัย

ต่อไปนี้จะอธิบายวิธีปัจจเวกขณญาณ ตรวจพุทธนิสสัยอีกวาระหนึ่ง คือเมื่อกุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ได้ตรวจตรองในเรื่องพุทธนิสสัย เห็นชัดด้วยญาณจักษุ จนเกิดศรัทธาความเชื่อความจริงใจสิ้นความสงสัยลงแล้ว แต่นั้นพึงตรวจนิสสัยของตนสอบกับนิสสัยของพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้รู้นิสสัยอันใดตรงกันแล้ว นิสสัยอันใดยังไม่ตรงกัน เพื่อจะได้แก้ไขให้ตรงกันตามสมควรแก่วาสนาของตน จนสิ้นความสามารถ

ให้ตรวจไปแต่ปุพพนิสสัยดังนี้ :-

ทาน การให้การสละคือบำเพ็ญจาคจิตต์เป็นพุทธนิสสัยท่านได้ทรงบำเพ็ญมา มีมหาบริจาค ๕ ประการเป็นปรมัตถทานเป็นที่สุดนับด้วยโกฏิแล้วกัลป์เป็นอันมาก เพราะจาคจิตต์ที่พระองค์เคยอบรมบ่มดวงจิตต์มาช้านานเป็นเหตุเป็นปัจจัย มีกำลังกล้าครั้นมาถึงปัจฉิมชาติ พระองค์จึงสละกามสุขรัตนะนารี และโภคทรัพย์ทั้งอิศริยยศ บริวารยศ ซึ่งโลกควรนิยม ออกประพฤติพรตวิสุทธิพรหมจรรย์ เป็นจาคอย่างเอกอย่างสูง ยากที่สามัญบุรุษในโลกจะประพฤติได้เมื่อทรงบรรพชาแล้วต้องอาศัยภิกขาจาร คือเที่ยวขอทานผู้อื่นเลี้ยงชีพตามอริยาเจ้าวิสัย แสดงให้ปรากฏแก่โลกว่า ทานเป็นของเลิศเป็นของประเสริฐจริง ถึงการขอทานนั้นเล่า ก็เพราะจาคจิตต์ที่ทรงบำเพ็ญมานั้นหากอุปถัมภ์ จึงให้การเลี้ยงชีพสำเร็จโดยสะดวกได้ เมื่อได้ความฉะนี้แล้ว พึงตรวจดูในตัวของเราว่า

บัดนี้เราสละกิเลสกาม พัสดุกามได้แล้วหรือ ? เรายินดีในการให้การบริจาคอยู่หรือ ? อาจที่จะขอทานผู้อื่นเลี้ยงชีพตามสมณะวิสัยได้อยู่หรือ ? เมื่อเห็นว่าสิ่งใดยังบกพร่องอยู่ ยังไม่เต็มบริบูรณ์ก็รีบแก้ไข ให้ตรงพุทธนิสสัยขึ้น

ตรวจศีล

ศีล การสังวรอินทรีย์ ให้คงตามสภาพ ไม่ให้สัญญาวิปลาสพัดพาไปได้ ให้ กาย วาจา ใจ ดำรงอยู่ด้วยสติทุกเมื่อ ข้อนี้เป็นพุทธนิสสัย เพราะศีลนิสสัยมีในพระองค์ทุกเมื่อ ครั้งจะตรัสเทศนาพระธรรมจักร์พระองค์จึงตรัสแนะนำให้ปัญจวัคคีย์ซึ่งยังไม่เชื่อพระญาณของพระองค์ ระลึกเหตุหนหลังว่าวาจาอย่างนี้คือที่กล่าวว่า **อมตาธิคม อลมริยะญาณทัสสนะ** เราได้ถึงแล้วอย่างนี้ในกาลก่อนท่านทั้งหลายเคยได้ยินได้ฟังเรากล่าวบ้างและหรือ ?

เหล่าท่านปัญจวัคคีย์ตอบว่าไม่เคยได้ยินได้ฟังดังนี้ ข้อนี้ยกมาชี้ให้เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าของเรามีไตรทวารบริสุทธิ์ มิได้พิรุธวิการเป็นชาติศีลอยู่ทุกเมื่อ ก่อนได้ตรัสรู้มาทีเดียว

เมื่อตรวจดูรู้ศีลนิสสัยของพระพุทธเจ้าแล้ว ให้ตรวจดูศีลของตน ถ้ายังไม่บริบูรณ์ด้วยข้อใด ก็รีบแก้ไขให้มีให้เป็นขึ้นตามพระองค์

ตรวจเนกขัมมะ

การออกจากกามด้วยกาย ออกจากกามด้วยใจเป็นนิสสัยของพระพุทธเจ้าแท้ กามหมายถึงสิ่งที่ใคร่ของใจ สิ่งที่ยั่วยวนใจ สิ่งที่อาบใจ สิ่งที่ซาบซ่านใจ คือ รูปเสียงกลิ่นรสเครื่องสัมผัส ๕ อย่างนี้เป็นวัตถุของกาม ถ้ายินดีในวัตถุทั้ง ๕ นี้ด้วยจักษุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส ชื่อว่าผู้ติดกามด้วยกาย ผู้งดเว้นหลีกละไม่เกี่ยวเกาะอยู่ในวัตถุทั้ง ๕ นั้น ด้วยอำนาจแห่งสัญญา ส่วนธรรมารมณ์คู่ของใจก็ชื่อว่าผู้ยังติดกามอยู่ด้วยใจ ผู้สกัดกั้นสิ่งทั้ง ๕ นั้น ออกจากใจหรือสกัดกั้นใจออกจากสิ่งทั้ง ๕ นั้นได้ ชื่อว่าผู้ออกจากกามด้วยใจ การออกจากกามด้วยกายด้วยใจนั้น เป็นเนกขัมมะนิสสัยแห่งพระพุทธเจ้าแท้

เมื่อทราบพุทธนิสสัยฉะนี้แล้ว ให้ตรวจดูนิสสัยของตน ถ้าเห็นว่ายังติดกามอยู่ แม้อย่างต่ำเพียงแต่ใจเท่านั้น ก็จะพึงตัดสินตนได้ว่าตนยังเป็นกามสัตว์อยู่ ส่วนรูปาวจร อรูปาวจร ก็ยังก้าวไม่ถึง ส่วนเนกขัมมะพุทธนิสสัยนี้เป็นโลกุตตระ เรายังห่างไกลกับพุทธนิสสัยมาก ก็เร่งรีบบำเพ็ญเนกขัมมะคุณ ตามเสด็จให้เต็มความสามารถ

ตรวจปัญญา

ปัญญา นิสสัยของพระพุทธเจ้านั้น เป็นของลึกซึ้งสุขุมยากที่เราจะรู้ได้ เพราะภูมิวาสนาผิดกัน ส่วนพระองค์เป็นพุทธภูมิ ส่วนเราเป็นแต่สาวกภูมิ เพราะเหตุนั้น จำต้องตรวจตรองดูตามที่ท่านแสดงไว้ในที่มาต่าง ๆ ชั้นโลกียปัญญา ปัญญาชั้นโลกีย์ต่ำ ๆ ดังเมื่อพระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ครองสุขสมบัติอยู่ เมื่อได้ทรงเห็นคนชรา คนอาพาธ และคนตาย ได้ทรงพระดำริว่า ของเหล่านี้เป็นเพลิงของร้อนเผาตนและสัตว์อื่นอยู่เป็นนิตย์ จะว่าเป็นของน่ารักน่าชังก็ไม่ชอบ ทำไฉนเราจะพ้นได้ ธรรมเครื่องคู่คือไม่ต้องชราอาพาธและไม่ต้องตายคงจะมีเป็นแน่แท้ เพราะของในโลกย่อมเป็นคู่ ๆ กัน ดังร้อนและเย็นมืดและสว่างเป็นต้น ถ้ากระไรเราได้บรรพชาเพศ ถึงกายวิเวกจิตตวิเวกเมื่อใด เราคงจะประสพธรรมที่ไม่แก่เจ็บตายเป็นมั่นคง พระองค์จึงออกพิเนกษกรมบำเพ็ญวิชชาและจรณะให้มีขึ้น

ส่วนโลกุตตระปัญญา ๆ อย่างสูง ดังที่แสดงไว้ในปฏิจจสมุปบาท ส่วนนิโรธวารว่า อวิชชาดับสังขารวิญญาณ ตลอดถึงชรา มรณะ ส่วนที่มีอวิชชาเป็นปัจจัยดับไปตามกันหมด ดังที่มาในพระธรรมจักกับปปวัตตนสูตร คำปฏิญญาณยถาภูตญาณทัสสนะซึ่งมีแล้วในพระองค์ว่า **“อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติ เม ภิกฺขเว”** เป็นต้น มีใจความว่า ชาติชรามรณะเป็นต้นนี้ เป็นทุกขอริยสัจจ์พระองค์ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่กาลก่อนเลย เป็นญาณจักษุปัญญาวิชชาความรู้แจ้งแสงสว่างได้บังเกิดขึ้นแล้วแด่พระองค์ อธิบายความว่า ปัญญาที่เห็นชาติ ชรา มรณะแต่เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์นั้น เป็นแต่ปัญญาของอวิชชาเท่านั้นไม่ได้ความ

จริง ส่วนปัญญาที่เห็นชาติชรามรณะในสมัยที่ตรัสรู้แล้ว ดังที่ทรงปฏิญญาณในพระธรรมจักรว่า ชาติ ชรา มรณะเป็นทุกขอริยสัจจ์ นี้เป็นปัญญาของวิชชาได้ความจริง เพราะเห็นตัวคือปัจจุบันธรรมชาติ ชรา มรณะ ส่วนอวิชชาเป็นปัจจัยนั้น ถึงเราจะตรวจตรองดูอย่างไรก็คงจะไม่เห็น เพราะเป็นของ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ถ้าเราจะดูชาติ ชาติก็เป็นอดีตไป ครั้นจะดูชรามรณะ ๆ ก็เป็นอนาคตไป จะเห็นได้ก็เป็นแต่ยึดเอาของคนอื่นเขาเข้ามาไว้ดูเท่านั้น ถ้าไปวุ่นกับเรื่องคนอื่นแล้ว จะต้องโดนทุกข์สมุทัยทุกที ส่วนชาติ ชรา มรณะ ที่มีวิชชาเป็นปัจจัยนั้น อาจที่จะตรองให้เห็นได้ เพราะเป็นของจริงของเที่ยง เป็นตัว **อมตะ** มีอยู่ ที่ตนไม่ต้องไปยึดเอามาแต่ผู้อื่นจึงเป็น **ปจฺจตฺตํ** ได้ ถ้าจะมีความสงสัยว่า **อตฺตา** ที่ไหนมี แบบแผนท่านว่า **"สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา"** ทั้งนั้น ต้องรับว่าจริงแต่เป็นอนัตตาของเรา หาเป็นอนัตตาของธรรมไม่

เมื่อเข้าใจปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าตามที่มาต่าง ๆ อย่างนี้แล้ว พึงตรวจดูปัญญาของตน ยังตกอยู่ในภูมิไหน ในภูมิอวิชชาหรือในภูมิวิชชา เมื่อเห็นว่ายังพร่องอยู่ด้วยอาการใด ก็รีบบำเพ็ญเพียรให้เหมือนปัญญานิสสัยของพระพุทธเจ้าขึ้น ตามกำลังความสามารถแห่งตน ปัญญานิสสัยเป็นของละเอียดจริง แต่ถึงอย่างนั้นที่เราจะทอดธุระเสียว่าช่างเถอะอย่างนี้ก็ไม่ชอบกล ถ้าหากว่าเป็นธรรมชาติเหลือปัญญาของมนุษย์จริง ท่านแต่ก่อนทำไมท่านจึงได้เป็นสาวกะพุทธกันตั้งหมื่นตั้งแสน ขอให้พิจารณ์ดูให้ซึ้ง

ตรวจ วิริย ขันติ สัจจะ อธิฏฐานะ

นิสสัย ๔ อย่างนี้ เป็นอัญญมัญญปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าวิริยมีในที่ใด ขันติ สัจจ อธิฏฐาน ต้องมีในที่นั้น จึงสำเร็จเป็นอิทธิบาท มีนิทัสสนะนัย ดังเมื่อวันพระพุทธเจ้าของเราจะได้ตรัสรู้พระอนุต-ตระสัมมาสัมโพธิญาณ ณ วิสาขปุรณะมี เวลาเย็นทรงนิสีทนาการด้วยบัลลังก์สมาธิบนกองคา ณ โคนโพธิผินพระภักตร์สู่บูรพทิศ ทรงตั้งจิตต์อธิฏฐานว่า ถ้าเราไม่ได้ตรัสรู้อมตะธรรมตราบใด เราจักไม่ลุกขึ้นจากอาสนะอันนี้เลย ถึงแม้เนื้อและเลือดกระดูกและเอ็น จะเหือดแห้งย่อยยับเป็นผุยผงประการใดก็ตาม เถิดแล้วก็ทรงสำเร็จอิริยาบถอันเดียวตลอดคืนยังรุ่ง ในที่สุดแห่งปัจฉิมยามวันนั้นพระองค์ก็ได้ตรัสรู้ พระอนุตตระสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นวิสุทธขันธสันดาน

ความตั้งจิตต์มั่นว่า ถ้าเราไม่ได้ตรัสรู้อมตะธรรมจักรไม่ลุกขึ้นเป็นอธิฏฐานะ ความนั่งจริงจนได้ตรัสรู้เป็นสัจจะ ความอดทนไม่เกี่ยวข้องด้วยความเหน็จเหนื่อยนั้นเป็นขันติ ความกล้าไม่ท้อถอยจนให้กิจสำเร็จได้เป็นวิริยะ เมื่อพระองค์เป็นโพธิสัตว์อยู่ก็มีธรรม ๔ อย่างนี้เป็นนิสสัยอยู่ทุกเมื่อ ถึงเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจทั้งปวงก็มีธรรม ๔ อย่างนี้เป็นนิสสัยอยู่ทุกเมื่อ จึงให้กิจนั้น ๆ สำเร็จบริบูรณ์ได้ เมื่อตรวจดูเข้าใจตามได้แล้ว สอบนิสสัยของคนดู ถ้ายังไม่ตรงด้วยข้อใด ก็รีบแก้ไข ให้ตรงตามพุทธนิสสัยขึ้น ให้ยกกายวาจาใจขึ้นสู่ภูมิธรรมโดยลำดับ

ส่วนเมตตาและอุเบกขา ๒ นิสสัยนี้ เป็นของละเอียดและมีอยู่ในพระองค์ทุกเมื่อ การที่ทรงบำเพ็ญนิสสัยอื่น ๆ นั้นก็มี นิสสัยทั้ง ๒ นี้เป็นเหตุ ด้วยเมตตาอุเบกขาทั้ง ๒ นี้มีในพระองค์ คือพระองค์ได้รับความสุขความเย็นเพราะพระทัยเป็นกลาง ความสุขความเย็นมีในพระองค์ทุกเมื่อ จึงชื่อว่าพระองค์ประกอบด้วยพระเมตตา พระกรุณา คือ ทำเพลิงราคะ เพลิงโทสะ เพลิงโมหะ ให้ดับไปจากพระสันดานได้ด้วยอริยมรรคปัญญา ส่วนเพลิงชาติ เพลิงชรา เพลิงมรณะนั้น กลายเป็นเพลิงสภาพที่จำเพาะแต่ปัจจุบันไม่มีพิษ เผาพระองค์ให้ร้อนไม่ได้ พระองค์จึงชื่อว่าเป็นผู้จืดสนิทเย็นสนิท เพราะคุณสมบัตินั้น ๆ มีในพระองค์ พระองค์จึงเป็นผู้สามารถแจกแบ่งเผื่อแผ่คุณสมบัตินั้น ๆ มีความสุขความเย็นเป็นต้นทั่วไปได้ สำเร็จด้วยอำนาจศีลสมาธิปัญญา คือบารมี ๑๐ ประการดังบรรยายมานี้

เมื่อกุลบุตรผู้มีศรัทธา ตรวจตรองดูในพุทธนิสสัยตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงวิสุทธนิสสัย ปัญญานิสสัย กรุณานิสสัย ชัดใจสิ้นความสงสัยแล้ว ต่อไปพึงพากเพียรแก้ไขนิสสัยของตน ให้ตรงตามพุทธนิสสัยจงทุกประการ ตามกำลังความสามารถแห่งตน

เมื่อถึงพุทธนิสสัยได้เพียงชั้นใด ก็ชื่อว่าถึงพระไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งในชั้นนั้น เพราะว่าผู้ใดรู้จักพุทธนิสสัย ชื่อว่าเป็นผู้รู้จักพระพุทธเจ้า ผู้ถือนิสสัยพระพุทธเจ้าชื่อว่าผู้ถึงพระธรรม เพราะพระธรรมนั้นเองเป็นนิสสัยของพระพุทธเจ้า ผู้ถึงพระธรรมคือผู้ถือนิสสัยของพระพุทธเจ้านั้นเองชื่อว่าพระสงฆ์ เพราะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต่างกันโดยวัตถุมีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน ดังที่มาในรตนัตตยปภา-วาภิยาจนคาถา ท้าย ๗ ตำนานว่า **“พุทฺโธ ธมฺโม สํโฆ จาติ นานาโหนฺตมฺปิ วตฺถุโต อญฺญมญฺญา วิโยคาว เอกีภูตมฺ ปนตฺถโต พุทฺโธ ธมฺมสฺส โพเธตา ธมฺโม สํฆน ธาริโต สํโฆจสาวโก พุทฺธสฺส อิจฺเจกา พทฺธเมวิทํ”** ดังนี้ กุลบุตรผู้บรรพชา อุปสมบท ประพฤติพรตพรหมจรรย์ทุกหมู่เหล่า พึงมีสติดำรงอยู่ด้วยปัญญา บำรุงปัจจเวกขณญาณให้รู้ตนอยู่ทุกเมื่อ ว่าเราได้ละกามารัมณกิจออกมานี้ อุทิศเฉพาะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ส่วนหนึ่ง ซึ่งจะมาลุ่มหลงอยู่ด้วยหมู่คณะลัทธิทิฏฐิต่าง ๆ ตามอย่างของบุคคลนั้น ๆ จะไม่ชอบกล ควรจะตรวจตรองดูธรรมวินัยซึ่งเป็นพุทธนิสสัยให้เหมาะแก่จิตต์ของตน ทั้งเบื้องต้นท่ามกลางที่สุด อย่าให้เสียที ที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์บุรุษสตรี และได้ประสพพบพระพุทธศาสนาด้วยดี พึงยังตนให้มีพุทธนิสสัยเป็นเขมสรณคมน์จงทุกเมื่อเทอญ

บัดนี้จักแสดงลักษณะถือนิสสัยอุปัชฌาย์ อาจารย์ต่อไป ด้วยกุลบุตรผู้จะอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต้องแสวงหาอุปัชฌาย์ อาจารย์ผู้ควรรับนิสสัยมีพรรษาแต่ ๑๐ ขึ้นไป มีใจความตามที่มาแห่งพระวินัยว่า เมื่อกุลบุตรจะถือนิสสัยอยู่ในสำนักท่านผู้ใด พึ่งไปอยู่ปฏิบัติท่านผู้นั้นโดยเอื้อเฟื้อ สอบสวนดูจนเกิดความเลื่อมใสแล้วจึงขอนิสสัยอยู่ด้วย ส่วนผู้จะเป็นอุปัชฌายะหรืออาจารย์เล่าก็ต้องสังเกตสอบสวนผู้จะเป็นสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิก ให้เห็นว่าพอจะแนะนำสั่งสอนได้จึงค่อยรับ เมื่อรับแล้วต้องเอาเป็นภาระแนะนำสั่งสอนจริง ๆ ส่วนสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิก เมื่อได้รับนิสสัยอยู่กับท่านผู้ใดแล้ว ก็ต้องปฏิบัติท่านผู้นั้นให้ถูกต้องตามนิสสัยของท่านทุกอย่าง จนที่สุดผู้อุปัชฌาย์อาจารย์ไม่ชอบกับบุคคลผู้ใด ไม่ควรทำสามีจิกรรมกับบุคคลผู้นั้น ได้ใจความโดยย่อตามวินยานุญาตดังนี้

ต่อไปนี้เป็นคำอธิบาย โดยมติของตนพอเป็นทางดำริแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา ใคร่ต่อการศึกษาสืบไป

จักบรรยายนิสสัยประเภท คำที่ว่านิสสัย ๆ นั้นเป็นภาษามคธถือเอาเนื้อความได้ด้วยยาก ถ้าจะให้ได้ความตามสยามภาษาแล้วต้องแปลว่าอัธยาศัยหรือน้ำใจหรือใจคอหรือความประพฤติ เป็นเครื่องอาศัยของตน ชื่อว่านิสสัย

เมื่อได้เนื้อความดังนี้แล้ว ประสงค์จะถืออยู่กับท่านองค์ใดซึ่งตนเห็นว่าเป็นครุฐานียะควรเคารพ ก็พึงไปสอบสวนดู เมื่อเห็นนิสสัยของท่านเป็นที่ชอบใจของตนจึงขอรับนิสสัยอยู่ด้วย

นิสสัยนั้นมีอาการหลายอย่างต่าง ๆ กัน จะยกมาชี้พอเป็นตัวอย่าง บางท่านมีศีลวิสุทธิเป็นนิสสัย คือพอใจศึกษาสอบสวนตามวินยานุญาตเข้าใจแล้วก็ปฏิบัติตาม มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรียสังวร มักพอใจประพฤติอยู่แต่เพียงศีลสิกขา

บางท่านมีสมาธิ คือ จิตตวิสุทธิเป็นนิสสัย คือ พอใจศึกษาทางสมถะทำขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ให้เกิดให้มีพอใจในข้อวัตรน้อยใหญ่ มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรียสังวร มักพอใจประพฤติอยู่แต่เพียงจิตตสิกขา

บางท่านมีปัญญาคือทิฏฐิวิสุทธิเป็นนิสสัย คือ พอใจศึกษาทางวิปัสสนา ตรวจตรองพิจารณานามรูป ขันธ์ ธาตุ อายตนะให้เห็นจริงตามสภาพ มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรียสังวร มักพอใจประพฤติอยู่แต่เพียงปัญญาสิกขา

บางท่านมีราคะเป็นนิสสัย คือจะทำสิ่งใดก็มักแต่สวย ๆ งาม ๆ อวด ๆ โถง ๆ และมีความเคารพต่อธรรมวินัย มักมีสิ่งทำจิตต์ให้เพลิดเพลินเป็นเครื่องอยู่ มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรียสังวร มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท

บางท่านมีโทสะเป็นนิสสัย คือ ทำสิ่งใดชอบจู้จี้จุกจิก ดุคนโน้นด่าคนนี้ พยาบาทผูกเวรแก่คนโน้นคนนี้ มักยอตัวข่มท่านชอบเพ่งโทษของผู้อื่น ส่วนตัวก็ไม่บำรุงให้เกิดความสุขความเย็นแต่มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยศีลสังวร มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท

บางท่านมีโมหะเป็นนิสสัย จะทำสิ่งใดมักพลั้ง ๆ เผลอ ๆ หลง ๆ ลืม ๆ ไม่ชอบความสะอาด มักขี้เกียจขี้คร้าน แต่มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยศีลสังวร มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท

บางท่านมีศรัทธาเป็นนิสสัย คือ เป็นคนเชื่อง่าย ได้ยินเขาพูดอย่างไรก็เชื่อ ได้เห็นแบบแผนตำราว่ากระไรก็เชื่อ ไม่พอใจตรึกตรองให้เห็นด้วยปัญญาแห่งตน

บางท่านมีญาณะเป็นนิสสัย คือได้เห็นได้ยินได้ฟังอะไร ๆ มักสอบสวนให้เห็นจริงด้วยปัญญาของตนก่อนจึงเชื่อ

บางท่านมีวิตกเป็นนิสสัย คือจะทำสิ่งใดมักไม่แน่นอนแก่ใจสงสัยสิ่งนั้นสงสัยสิ่งนี้ อย่างนั้นก็จะได้อย่างนี้ก็จะได้ ไม่ค่อยจะเป็นหนึ่งลงในสิ่งอะไรได้

จะบรรยายนิสัยของบุคคลแล้วก็มากอย่างต่าง ๆ กัน เมื่อจะย่นลงให้สั้นแล้วก็คงมี ๒ อย่าง คือ บัณฑิตนิสสัย ๑ พาลนิสสัย ๑ เท่านั้น ผู้ลุอำนาจแห่งโลภะ โทษะ โมหะ มักประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาใจ ไม่เคารพพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ไม่เคารพต่อไตรสิกขาและอัปปมาทธรรม เห็นแก่ความได้ ความมีความดีความชอบในปัจจุบัน ผู้ประกอบด้วยอกุศลต่าง ๆ อย่างนี้เป็นนิสสัย เรียกชื่อว่า พาลนิสสัย

ผู้ไม่ลุอำนาจแห่งโลภะ โทษะ โมหะ คือ พอใจประพฤติสุจริตด้วยกายวาจาใจ มีความเคารพพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เคารพต่อไตรสิกขาและอัปปมาทธรรม ผู้มีอัปปิจฉตาและสันตุฏฐิตาเป็นวิหารธรรม เห็นธรรมวินัยเป็นสรณะอยู่ทุกเมื่อ ผู้มีกุศลเป็นนิสสัยอย่างนี้ เรียกชื่อว่า บัณฑิตนิสสัย

เมื่อเข้าใจนิสสัยทั้ง ๒ อย่างนั้นแล้ว เราชอบใจพาลนิสสัยก็ต้องไปขออยู่กับท่านผู้เป็นพาลนิสสัย เมื่ออยู่ในสำนักของท่านแล้วต้องปฏิบัติให้ตรงกับนิสสัยของท่าน ท่านประพฤติอย่างไรเราต้องหัดประพฤติตาม ให้ตรงกับนิสสัยของท่านทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นแต่สิ่งที่เหลือวิสัยจะทำได้ ถ้าแกล้งไม่ทำตามอุปัชฌายอาจารย์ด้วยข้อใด นิสสัยข้อนั้นก็ขาด ไม่อาจจะติดต่อกันเข้าได้

เมื่อชอบบัณฑิตนิสสัย ก็ต้องไปขออยู่กับท่านที่เป็นบัณฑิตนิสสัย เมื่ออยู่ในสำนักของท่านแล้ว ต้องปฏิบัติตามให้ตรงกับนิสสัยของท่าน เป็นต้นว่าท่านไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ท่านมีความเพียรความหมั่นในข้อวัตรและกิจงานการอันใด ที่หาโทษมิได้เราต้องหัดประพฤติตามอย่างนั้น ให้ตรงกับนิสสัยของท่านทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นแต่สิ่งที่เหลือวิสัยจะทำได้ ถ้าไม่เหลือวิสัยต้องทำตาม ถ้าแกล้งไม่ทำตามอุปัชฌายะในข้อใด นิสสัยข้อนั้นก็ขาด

เพราะที่มาในพระวินัย แสดงองค์คุณไว้แก่สัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกผู้ควรแก่นิสสัย ๕ อย่างดังนี้ **“อธิมตฺตํ เปมํ โหติ อธิมตฺโต ปสาโท โหติ อธิมตฺตา หิริ โหติ อธิมตฺโต คารโว โหติ อธิมตฺตา ภาวนา โหติ”** ความว่า รักยิ่งนัก เลื่อมใสยิ่งนัก ละอายยิ่งนัก เคารพยิ่งนัก เจริญเมตตายิ่งนัก ในท่านผู้เป็นอุปัชฌาย-อาจารย์

เมื่อกุลบุตรศึกษาเข้าใจประเภทแห่งนิสสัยอย่างที่แสดงมานี้แล้วเมื่อรับนิสสัยอยู่ในสำนักท่านผู้ใด พึงประพฤติปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อตามวินยานุญาตดังมีต่อไปนี้ทุกประการ เทอญ

ในอุปัชฌายะวัตต์ความว่า ภิกษุผู้เป็นสัทธิวิหาริก พึงปฏิบัติชอบในอุปัชฌายะ ความปฏิบัติชอบอย่างนี้

สัทธิวิหาริก คือ ภิกษุและสามเณรพึงลุกขึ้นแต่เช้า ถ้าสวมรองเท้าจงกลมอยู่ พึงถอดรองเท้าเสีย ทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง พึงให้ไม้สีฟันให้น้ำล้างหน้าบ้วนปากแล้วปูอาสนะไว้ ข้าวต้มมีพึงล้างภาชนะนำข้าวต้มน้อมเข้าไปให้ อุปัชฌายะฉันข้าวต้มแล้วพึงถวายน้ำ แล้วรับภาชนะข้าวต้มมา ทำโดยเคารพอย่าให้กระทบครูดสี ล้างเก็บเสียด้วยดี เมื่ออุปัชฌายะลุกแล้วพึงรื้อเก็บอาสนะเสีย

ถ้าอุปัชฌายะใคร่จะเข้าบ้านไซร้ พึงให้ผ้านุ่งและรับผ้าเปลี่ยนนุ่งพึงให้ประคตเอว พึงซ้อนผ้าอุต-ตราสงค์กับผ้าสังฆาฏิเป็นสองชั้นให้ พึงล้างบาตรและให้ทั้งน้ำด้วย ถ้าอุปัชฌายะจำนงจะให้เป็นปัจฉาสมณะตามหลังไปด้วยไซร้ พึงปิดกายให้มีมณฑลสามนุ่งให้เป็นปริมณฑลและคาดประคดเอว ซ้อนผ้าให้เป็นสองชั้นห่มคลุมกลัดรังดุมล้างบาตรถือเอาบาตรแล้ว เป็นปัจฉาสมณะไป ภายหลังแห่งอุปัชฌายะ อย่า

เดินไปให้ไกลนัก อย่าให้ใกล้นัก คะเนพออุปัชฌายะเหลียวมาพูดด้วย ก้าวไปก้าวหนึ่งสองก้าวก็ถึง บาตรอุปัชฌายะร้อน หรือเต็มด้วยข้าวต้มหรือข้าวสวย พึงรับบาตรอุปัชฌายะ เปลี่ยนบาตรของตนให้อุปัชฌายะ เมื่ออุปัชฌายะพูดดูก่อนอยู่ อย่ากล่าวคำสอดแทรกขึ้นในระหว่าง เมื่ออุปัชฌายะกล่าวคำใกล้ต่ออาบัติ ก็ทำดุจถามว่า กล่าวเช่นนี้ควรเชื่อไม่ เป็นอาบัติหรือไม่ห้ามเสีย อย่าห้ามด้วยคำกระโชกกระชาก เมื่อจะกลับจากบ้าน พึงกลับก่อนแล้วปูอาสนะไว้ ตั้งน้ำล้างเท้าตั่งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้าไว้ท่าแล้ว ลุกไปรับบาตรจีวร พึงให้ผ้าผลัดนุ่งรับผ้านุ่งมา ถ้าจีวรชุ่มด้วยเหงื่อไซร้ พึงตากเสียในที่ร้อนครู่หนึ่งแต่อย่าตากทิ้งไว้ในที่ร้อนให้นาน แล้วพึงพับเสีย เมื่อจะพับจีวรพึงเหลื่อมมุมข้างหนึ่งให้เกินมุมข้างหนึ่งสัก ๔ นิ้ว แล้วจึงพับ อย่าให้หักกลาง พึงทำประคตเอวไว้ในขนดจีวร

ถ้าบิณฑบาตมีอยู่อุปัชฌายะใคร่จะฉันไซร้ พึงให้น้ำแล้วพึงน้อมบิณฑบาตเข้าไป พึงถามอุปัชฌายะด้วยน้ำฉัน อุปัชฌายะฉันแล้วพึงให้น้ำแล้วพึงรับบาตรมาทำให้ต่ำ อย่าให้ครูดสีล้างเสีย ทำให้หมดน้ำด้วยดีแล้วจึงตากไว้ในที่ร้อนครู่หนึ่ง แต่อย่าตากบาตรทิ้งไว้ในที่ร้อนให้นาน แล้วพึงเก็บบาตรจีวรเสีย เมื่อจะเก็บบาตรและจีวร พึงเก็บดังกล่าวแล้วในเสนาสนะวัตร์นั้นเถิด เมื่ออุปัชฌายะลุกแล้ว พึงเลิกอาสนะเก็บน้ำล้างเท้าตั่งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้าเสีย ถ้าที่นั้นรกด้วยอยากเยื่อไซร้ พึงกวาดแผ้วเสีย

ถ้าอุปัชฌายะใคร่จะอาบน้ำไซร้ พึงตกแต่งน้ำอาบให้ ถ้าต้องการด้วยน้ำเย็น พึงตกแต่งน้ำเย็นให้ ถ้าต้องการด้วยน้ำร้อน พึงตกแต่งน้ำร้อนให้ ถ้าอุปัชฌายะใคร่จะเข้าเรือนไฟไซร้ พึงบดจุณแช่ดินทาหน้าไว้แล้ว ถือตั่งสำหรับเรือนไฟตามหลังอุปัชฌายะไป แล้วให้ตั่งรับจีวรมาเก็บไว้ที่สมควรข้างหนึ่ง พึงให้จุณให้ดินทาหน้า ถ้าอุตสาหะอยู่พึงเข้าไปในเรือนไฟด้วย เมื่อจะเข้าไปพึงปฏิบัติดังกล่าวแล้วในชันตาคา-ระวัตต์เถิด พึงทำบริกรรมบีบนวดให้อุปัชฌายะในเรือนไฟ เมื่อจะออกมาพึงปฏิบัติดังกล่าวแล้วในชันตา-คาระวัตต์เถิด พึงทำบริกรรมขัดสีให้อุปัชฌายะในน้ำด้วยอาบน้ำแล้วพึงขึ้นมาก่อน ทำตัวของตนให้หมดน้ำแล้วจึงนุ่งผ้า แล้วพึงเช็ดน้ำที่ตัวอุปัชฌายะ แล้วพึงให้ผ้านุ่งให้ผ้าสังฆาฏิแล้ว พึงถือเอาตั่งสำหรับเรือนไฟมาตั้งไว้ก่อน พึงตั้งน้ำล้างเท้าตั่งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้าไว้ท่า พึงถามอุปัชฌายะด้วยน้ำฉัน

ถ้าใคร่จะเรียนบาลี ก็พึงให้อุปัชฌายะแสดงบาลีขึ้น ถ้าใคร่จะไต่ถามเรียนอัตถกถา ก็พึงไต่ถามเรียน

อุปัชฌายะอยู่ในวิหารกุฏิใด ถ้าวิหารกุฏินั้นรกด้วยอยากเยื่อ ถ้าอุตสาหะอยู่พึงชำระปัดกวาดเสีย เมื่อจะชำระกุฏิ พึงปฏิบัติดังกล่าวแล้วในเสนาสนะวัตต์จงทุกประการ จนถึงตักน้ำไว้ในหม้อชำระเถิด

ถ้าความกระสัณฐ์ไม่ยินดีในพรหมจรรย์ อยากสึกเกิดขึ้นแก่อุปัชฌายะไซร้ ให้สัทธิวิหาริกพึงพาไปเที่ยวในที่อื่น หรือวานภิกษุอื่นให้พาไปเที่ยวเสีย หรือทำคารวะนิมิตต์ในธรรมกถาน้าวหน่วงให้อุปัชฌายะหายกระสัณฐ์ ถ้าความรำคาญรังเกียจสงสัยเกิดขึ้นแก่อุปัชฌายะ ให้สัทธิวิหาริกพึงบรรเทาเสีย หรือวานภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทาเสีย หรือทำธรรมนิมิตต์ในธรรมกถาให้อุปัชฌายะระงับเสีย ถ้าทิฏฐิความเห็นผิดเกิดขึ้นแก่อุปัชฌายะไซร้ ให้สัทธิวิหาริกว่ากล่าวให้สละเสีย หรือวานภิกษุอื่นให้ว่ากล่าวให้สละเสีย หรือทำสันตินิมิตต์ในธรรมกถาให้อุปัชฌายะระงับเสีย

ถ้าอุปัชฌายะต้องครุธรรม คือสังฆาทิเสสเป็นผู้ควรปริวาสหรืออยู่ปริวาสต้องอันตราบัติ เป็นผู้ควรมูลายะปฏิกัสสนะ หรืออยู่ปริวาสแล้วเป็นผู้ควรมานัตต์ หรืออยู่มานัตต์แล้วเป็นผู้ควรอัพภานะกรรม กิจเหล่านี้ให้สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่าไฉนสงฆ์จะพึงให้ปริวาสและมูลายะปฏิกัสสนะ และมานัตต์และอัพภานะ แก่อุปัชฌายะดังนี้

ถ้าสงฆ์ใคร่จะตัชชนียกรรม หรือนิยสกรรม หรือปัพพาชนียกรรม หรือปฏิสาระณียะกรรม หรืออุกเขปนียกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แก่อุปัชฌายะไซร้ ให้สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่า ไฉนสงฆ์จะไม่ทำกรรมแก่อุปัชฌายะ หรือจะน้อมไปเพื่อเป็นกรรมเบา ดังนี้ ถ้ากรรมนั้นสงฆ์ทำแก่อุปัชฌายะแล้วไซร้ ให้สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่า ไฉนอุปัชฌายะจะพึงปฏิบัติชอบสงฆ์จะพึงระงับกรรมนั้นให้ ดังนี้

ถ้าจีวรแห่งอุปัชฌายะจะต้องซัก หรือจีวรอุปัชฌายะจะต้องทำ หรือน้ำย้อมอุปัชฌายะจะต้องต้ม หรือจีวรอุปัชฌายะจะต้องย้อม กิจเหล่านี้ให้สัทธิวิหาริกพึงทำให้ หรือสัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายในกิจเหล่านี้ เพื่อจะย้อมจีวรแห่งอุปัชฌายะ พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาด้วยดี เมื่อตากแถวน้ำย้อมในจีวรยังไม่ขาดอย่าเพ่อหลีกไปเสีย เฝ้าอยู่ก่อน

ไม่บอกอุปัชฌายะก่อน อย่าให้บาตรให้จีวรให้ปริกขารและโกนผมให้ และทำบริกรรมให้ และทำความขวนขวายให้แก่คนบางคน และอย่ารับบาตรรับจีวรรับปริขารคนบางคน และอย่ายังคนบางคนให้โกนผมให้ ๆ ทำบริกรรมให้ ๆ ทำความขวนขวายให้แก่ตน และอย่าเป็นปัจฉาสมณะ ตามหลังคนบางคน อย่าถือเอาคนบางคนมาเป็นปัจฉาสมณะ อย่านำบิณฑบาตไปให้แก่คนบางคนอย่าให้คนบางคนนำบิณฑบาตมาให้ ซึ่งว่าคนบางคนนั้น ประสงค์เอาคนที่เป็นวิสภาคไม่ชอบแก่อุปัชฌายะ ต้องบอกอุปัชฌายะก่อน จึงทำการเหล่านี้ได้

และไม่บอกลาอุปัชฌายะก่อน อย่าพึ่งเข้าไปบ้าน อย่างพึงไปป่าช้า เพื่อจะอยู่หรือจะดู อย่าพึงไปสู่ทิศใคร่จะเข้าไปบ้านหรือบิณฑบาต หรือด้วยกิจอื่น พึงบอกอุปัชฌายะก่อนจึงเข้าไป ถ้าอุปัชฌายะปรารถนาจะลุกขึ้นแต่เช้า ไปยังที่ภิกขาจารไกลไซร้ อุปัชฌายะก็พึงบอกว่าภิกษุหนุ่มจงเข้าไปบิณฑบาตเถิด ดังนี้ก่อนแล้วจึงเข้าไป เมื่อไม่บอกดังนี้แล้วไปเสีย สัทธิวิหาริกไปที่บริเวณไม่เห็นอุปัชฌายะจะเข้าไปบ้านก็ควร สัทธิวิหาริกใคร่จะหลีกไปยังทิศที่อื่น พึงบอกแล้วอ้อนวอนลา ๒ ครั้ง ถ้าอุปัชฌายะอนุญาตเป็นความดี ถ้าไม่อนุญาตแล้วไซร้ แม้เมื่ออาศัยอุปัชฌายะอยู่อุทเทสหรือปริปุจฉา หรือกัมมัฏฐานหรือปรารภความเพียรเหล่านี้ไม่บริบูรณ์ อุปัชฌายะเป็นพาลไม่ฉลาดเป็นแต่ไม่ยอมให้ไป ด้วยใคร่จะให้อยู่ในสำนักตนอย่างเดียวเท่านั้น อุปัชฌายะเช่นนี้แม้ห้ามอยู่จะไปก็ควร

ถ้าอุปัชฌายะเป็นไข้ไซร้ พึงอุปฐากตลอดชีพ พึงคอยท่าอยู่กว่าจะหายไข้ อย่าพึงไปในที่ใด ถ้าภิกษุผู้อุปฐากอื่นมีอยู่ไซร้พึงแสวงหายาให้ไว้ในมือภิกษุนั้นแล้ว บอกว่าเธอองค์นี้จะอุปฐากแล้วจึงค่อยไป สัทธิวิหาริกจะพึงปฏิบัติดีในอุปัชฌายะทั้งหลายอย่างไร นี้แลเป็นอุปัชฌายะวัตต์แห่งสัทธิวิหาริก ดังนี้แล

อุปัชฌายวัตตัง จบ

ในอาจริยวัตต์ ความว่า อันเตวาสิกผู้ถือนิสสัยอยู่ด้วยอาจารย์พึงปฏิบัติชอบในอาจารย์ ความปฏิบัติชอบในอาจารย์เหมือนอุปัชฌายะวัตต์ทุกประการ

อาจาริยวัตตัง จบ

วิธีเจริญสมถะ

เมื่อพุทธบริษัท ได้ศึกษาตรวจตรองเข้าใจในไตรสรณคมน์โดยนัยดังบรรยายมานี้แล้ว ปรารถนาเพื่อ อจลศรัทธา ควรศึกษาในวิธีสมถะและวิปัสสนาต่อไป ประเภทแห่งสมถะท่านแสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคถึง ๔๐ ประการ มีกสิณบริกรรมเป็นต้น พุทธบริษัทก็เคยได้ยินได้ฟังได้เข้าใจกันอยู่โดยมากแล้ว จะแสดงแต่ย่อพอแก่ความชอบใจของตน เห็นว่ามากนักมักให้ฟั่นเฝือทำสิ่งเดียวแต่ให้จริงคงเกิดผล เพราะสมถะก็มีประสงค์เอกัคคตารมณ์เป็นข้อสำคัญ แต่เอกัคคตารมณ์มีเป็น ๒ เงื่อน เอาความว่า มีอารมณ์เป็นอันเดียวเงื่อน ๑ มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียวเงื่อน ๑ การทำสมถะ ชอบใจอยากให้ทำสติปัฏฐานเท่านั้นด้วยในสติปัฏฐานปาฐะชี้ความอยู่ว่า **"เอกายโน ภิกฺขเว อยํ มคฺโค"** เป็นต้น และในพุทธปริวิตก ซึ่งโบราณาจารย์ยกพระมหากรุณาธิคุณขึ้นสู่บุคคลาธิฏฐาน เปรียบดังพรหมมารับสมอ้างข้อทรงพระพุทธปริวิตก ท่านผูกเป็นคำฉันท์ไว้ เพื่อให้จำทรงได้ง่ายว่า **"เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสี มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี เอเตน มคฺเคน ตรึสุปุพฺเพ ตริสฺสเรเจว ตรนฺติโจฆํ"** ดังนี้ ใจความว่าทางความบริสุทธิ์สิ้นภพสิ้นชาติข้ามโอฆะของสัตว์ทั้งหลาย สติปัฏฐานทางเดียวเท่านี้ ท่านผู้ข้ามแล้วในอดีต หรือท่านผู้จักข้ามในอนาคต หรือท่านผู้ข้ามอยู่ในปัจจุบัน บัดนี้ ท่านก็ข้ามโอฆะด้วยสติปัฏฐานทางเดียวนี้เองดังนี้

ถึงในที่อื่น ๆ ซึ่งพรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มากมายนัก ที่ชี้อานิสงส์ในท้ายสติปัฏฐาน ว่าผู้เจริญสติ-ปัฏฐานอย่างช้า ๗ วัน หรือ ๗ เดือน หรือ ๗ ปีคงสำเร็จ ในพุทธคุณก็พรรณนาว่าพระองค์ดำรงจิตต์ในสติปัฏฐาน ๔ ยังโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดให้มีขึ้น ดูอุปเทศพรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มากมายนัก ควรเชื่อฟังเอาเป็นจริงได้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นดังแพทย์ผู้ชำแหละลูกศร คือความสงสัยของโลกออกได้

จะตั้งอุปมาปัญหาไว้ ต่างว่าเรามีโรคสำคัญเกิดในตัว ได้รับทุกขเวทนาเดือดร้อนมาหลายปีแล้ว รับประทานยามาก็มากแล้ว อาการของโรคก็มีแต่ทรงกับทวีขึ้นเท่านั้น ภายหลังได้พบหมอวิเศษควรนับถือ หมอนั้นได้บอกว่าโรคนี้เราได้เป็นมาก่อนแล้ว เราได้ยาขนานนี้มารับประทานโรคของเราก็หาย เราได้ให้ทานแก่ผู้อื่นซึ่งเป็นโรคอย่างเดียวกันเช่นนี้รับประทานก็หาย นับด้วยร้อยด้วยพันเป็นอันมาก ท่านอุตส่าห์รับประทานยาขนานนี้ไปเถิด สัก ๗ วันก็จะหาย ถ้าโรคมันกินลึกถึงสมองกระดูกแล้ว ท่านรับประทานยานี้ไป ๗ เดือน หรือ ๗ ปีคงหายขาดทีเดียว เมื่อเป็นอย่างนี้เราจะควรทำตามคำสั่งสอนของหมอหรือไม่

สติปัฏฐานนั้นแปลว่าที่ตั้งแห่งสติ สติคือความระลึก ระลึกที่กายชื่อว่ากายานุปัสสนา ระลึกที่เวทนาชื่อว่าเวทนานุปัสสนา ระลึกที่จิตต์ชื่อว่าจิตตานุปัสสนา ระลึกที่ธรรมชื่อว่าธรรมานุปัสสนา ระลึกที่สิ่งอื่นไปจากนี้ ไม่นับว่าเป็นสติปัฏฐาน แสดงสติปัฏฐานในที่ต่าง ๆ มักมีโดยมากว่า **"กาเยกายานุปสฺสี**

เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี จิตฺเตจิตฺตานุปสฺสี ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกายเห็นซึ่งเวทนาในเวทนาทั้งหลาย เห็นซึ่งจิตต์ในจิตต์ เห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลาย" ดังนี้

ถ้าจะแบ่งกายนอกกายใน เวทนานอกเวทนาใน จิตต์นอกจิตต์ใน ธรรมนอกธรรมใน เป็นการลำบาก กลัวจะยุ่งแก่ผู้ปฏิบัติจะชี้พอให้เห็นว่าเป็นการยาก คำที่ว่ากายนั้นหมายเอาสกลกายทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้น จะชี้เอากายคนอื่นเป็นกายนอก กายของเราเป็นกายในก็ถูก จะชี้ว่าสกลกายทั้งก้อนนี้เป็นกายนอก เอกเทศของกายคือลมหายใจ หรือส่วนของกายมีผมขนเป็นต้นเป็นกายในก็ถูก รูปนอกคือมหาภูตรูปเอาเป็นกายนอก รูปอาศัยคืออุปาทายรูปเอาเป็นกายในก็ถูก หรือบรรดากองรูปคือสกลกายทั้งสิ้นของตนหรือของผู้อื่นก็ตามเป็นกายนอก กายที่อยู่กับใจจะเป็นกายของตนหรือกายของผู้อื่นก็ตาม ซึ่งหลับตาเสียแล้วก็ยังเห็นได้นั้นเป็นกายในก็ถูก ส่วนเวทนาและจิตต์และธรรมก็มีประเภทต่าง ๆ อย่างเดียวกัน จึงเห็นว่าเป็นการยากจะพาให้ฟั่นเฝือ วิจิกิจฉาจะข่มเหงมากไป ให้ถือเอาในที่ว่าสกลกายหรือรูปกายทั้งสิ้น เบื้องต่ำแต่พื้นเท้าขึ้นมาเบื้องบนแต่ศีรษะลงไป ชื่อว่ากายนอก กายนอกทั้งปวงนั้นเมื่อกุลบุตรตรวจดูให้เข้าใจลักษณะประเภทอาการสีสัณฐานชัดใจแล้ว รูปเหล่านั้นก็เข้าไปตั้งอยู่ที่ใจ เมื่อเราจะเพ่งดูรูปกายเหล่านั้นก็ไม่ต้องไปเพ่งดูในที่อื่น ดูอยู่ที่ใจเท่านั้นก็อาจจักเห็นรูปกายทั้งปวงได้ ถึงหลับตาเสียเพ่งดูก็อาจจักเห็นรูปกายทั้งปวงได้ เพราะเป็นรูปกายในแล้ว การที่พิจารณาเห็นรูปกายซึ่งมีอยู่ที่ใจอย่างนี้ ชื่อว่าเห็นกายในได้ในบทว่า **กาเยกายานุปสฺสี** ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกาย

ส่วนเวทนานอกนั้น หมายเอาเวทนาเกิดแต่เหตุคือสัมผัสเพราะสุขทุกข์อุเบกขาจะมีขึ้นต้องอาศัยเหตุ ๓ คือใจ ๑ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ๑, รูป, เสียง, กลิ่น, รส, เย็นร้อน, อ่อนแข็ง ๑, ประชุมกันเข้าชื่อว่าสัมผัส สุขทุกข์อุเบกขาเกิดแต่สัมผัสทั้งสิ้น ชื่อว่าเวทนานอก เวทนานอกทั้งปวงนั้น ย่อมเข้าไปตั้งอยู่ที่ใจไม่ต้องอาศัยสัมผัสภายนอก เมื่อเพ่งดูที่ใจก็อาจจักเห็นเวทนาทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ที่ใจอย่างนี้ชื่อว่าเวทนาในได้ในบทว่า **เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี** ผู้มักตามเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย

ส่วนจิตต์นอกนั้น หมายเอาจิตต์ที่รู้ไปในอารมณ์ต่าง ๆ คือรู้สกลกายมีผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น หรือรู้ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ หรือรู้ทั่วไป ณ ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสธรรมารมณ์เป็นต้น หรือรู้เวทนาทั้งปวงเหล่านี้เป็นต้น ชื่อว่าจิตต์นอกความรู้สึกทั้งปวงเหล่านั้นย่อมเข้าไปตั้งอยู่ที่จิตต์ คือความคิดความนึก เมื่อเพ่งอยู่ที่จิตต์อย่างเดียว ก็จักเห็นจิตต์ทั้งปวงมารวมที่จิตต์ คือที่รู้คิดรู้นึกนั้นเอง อย่างนี้ชื่อว่าจิตต์ใน ได้ในบทว่า **จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี** ผู้มักตามเห็นซึ่งจิตต์ในจิตต์

ส่วนธรรมนอกนั้นได้แก่อนุปัสสนาทั้ง ๓ คือ รูปธรรมได้แก่ กายานุปัสสนา นามธรรมได้แก่เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนานั้นเอง ชื่อว่าธรรมนอกเพราะกายและเวทนาและจิตต์ เหล่านี้ยังเป็นรูปนามส่วนหยาบอยู่จึงชื่อว่าธรรมนอก ธรรมนอกทั้งปวงย่อมรวมเข้าประชุมที่ใจ ส่วนหยาบดับหมดไปคงเหลืออยู่แต่ส่วนละเอียด คือตัวธรรมดาเท่านั้นอย่างนี้ชื่อว่าธรรมใน ได้ในบทว่า **ธมฺเมสุ ธมฺมา นุปสฺสี** ผู้มักตามเห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลาย

การแสดงสติปัฏฐาน ๔ ให้เป็น ๔ ส่วนอย่างนี้ ยังเป็นทางอ้อมให้ห่างเหินต่อความเป็นจริง เพราะสติมีอย่างเดียว มีธรรมเป็นประธาน ส่วนจิตต์เป็นจิตต์ ส่วนเวทนาเป็นเจตสิก ส่วนกายเป็นรูปจิตต์

เจตสิกรูปฉายมาแต่ธรรมซึ่งเป็นประธาน เพราะเหตุนั้นเมื่อสติตั้งอยู่ที่กาย เวทนาและจิตต์ก็ตั้งอยู่ที่กายด้วย เมื่อกายนอกซึ่งเป็นส่วนหยาบดับไป คงเหลืออยู่แต่กายในซึ่งเป็นส่วนละเอียด คือแสดงอาการเย็นร้อนอ่อนแข็งได้จึงนับเป็นเวทนา เมื่อสติตั้งอยู่ที่เวทนาจิตต์และเวทนาและกายส่วนละเอียดก็ตั้งอยู่ที่เวทนาด้วย เพราะเหตุนั้น เวทนานุปัสสนาจะนับว่าอรูปกรรมฐานทีเดียวยังไม่ได้ จะว่ารูปกรรมฐานทีเดียวก็ไม่ควร ด้วยอัชฌัตติกสุขุมรูปยังปรากฏอยู่ แต่ละเอียดเหลือเกิน ควรจะเรียกว่าโคตรภูจิตต์ของอรูปกรรมฐานได้อยู่ เมื่ออัชฌัตติกสุขุมรูปดับ คงเหลืออยู่แต่จิตต์ คือความรู้คิดรู้นึก เมื่อสติตั้งอยู่ที่จิตต์ส่วนรูปดับหมดไม่ปรากฏควรนับว่าอรูปกรรมฐานแท้ แต่ถึงอย่างนั้นส่วนรูปที่ละเอียดเนื่องมาแต่กายและเวทนาก็คงยังมีอยู่แต่ไม่ปรากฏ ท่านจึงไม่นับว่าเป็นรูปกรรมฐาน เมื่อจิตต์นอกที่เนื่องมาแต่เวทนาดับหมดไป คงเหลืออยู่แต่ธรรมเมื่อสติตั้งอยู่ที่ธรรมคือตั้งอยู่ที่ตัวประธานเดิมชื่อว่าธัมมานุปัสสนา ก็ยังนับว่าเป็นอรูปกรรมฐานอยู่ เพราะนามธรรมส่วนละเอียดยังปรากฏอยู่ แต่ถึงอย่างนั้นธัมมานุปัสสนาอย่างที่แสดงมานี้ จะนับว่าเป็นอุฏฐานะคามินีวิปัสสนาหรือโคตรภูจิตต์ก็ควร เพราะเป็นองค์สัมมาสติแล้ว

ส่วนที่ควรนับว่าสติปัฏฐานแท้ ได้ในอนุปัสสนาทั้ง ๒ เบื้องต้นคือกายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา อาการแห่งสติขับให้เห็นเป็นกายนอกกายใน เวทนานอกเวทนาใน เพียงเท่านี้ควรนับว่าสติปัฏฐานเพราะเห็นสภาพเห็นปกติควรนับว่าด้วยอธิศีลแท้ เมื่อถึงจิตตานุปัสสนาแล้ว อารมณ์มากมารวมลงในที่แห่งเดียว จึงควรนับว่าสติสัมโพชฌงค์ เพราะอารมณ์รวมจึงเป็นเหตุให้ตรัสรู้ควรนับได้ว่าเป็นตัวอธิจิตต์แท้ ครั้นถึงธัมมานุปัสสนาจึงนับว่าเป็นองค์แห่งสัมมาสติ มรรคสมาธิ ตัวอธิปัญญาตรงทีเดียว แสดงสติปัฏ-ฐานนัยนี้ ผู้ฟังงงไม่เข้าใจ การไม่เข้าใจนั้นก็เพราะความเห็นเดิมว่าสติปัฏฐานมี ๔ อย่าง ๔ หมวด ๔ ก้อน การแสดงมานี้ไม่ได้หมายความอย่างนั้น หมายความว่า ธรรม, จิตต์, เวทนา, กาย, เป็นอันเดียวกันก้อนเดียวกัน ธรรมนั้นเป็นประธานฉายออกมาเป็นจิตต์ เป็นเวทนาเป็นกาย เป็นตัวสังขาร เพราะเป็นสังขารนั้นเองจึงดับได้ ใช่จะดับไปที่ไหน กายดับก็เป็นเวทนา ๆ ดับก็เป็นจิตต์ จิตต์ดับก็เป็นธรรม เมื่อเป็นธรรมแล้วไม่มีอาการดับ เพราะเป็นตัววิสังขาร ดับได้แต่สังขารธรรมส่วนเดียว สมกับด้วยพุทธภาสิตว่า **“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา”** ตัวสังขารนั้นเองเป็นตัวอนัตตาสมกับที่มาว่า **“ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตํ อนตฺตา”** วิสังขารในที่อื่นจะเห็นว่าเป็นอนัตตาด้วยก็ควร แต่ในธัมมา-นุปัสสนานี้ ไตรลักษณ์เดินถึงโคตรภูจิตต์เท่านั้น เพราะยังเป็นสังขาร เมื่อโคตรภูจิตต์แสดงตัวเป็นอนัตตาแล้วก็สิ้นเรื่องไตรลักษณ์ ต่อนั้นไปเป็นวิสังขารธรรม

แท้เป็น	**อตฺตทีปา** **อตฺตสรณา** **ธมฺมทีปา** **ธมฺมสรณา**	เป็น **ธรรมฐีติ ธรรมนิยาม** เป็น **อชาตึ อชรา**

อพยาธึ อมตํ นิพฺภยํ คตา สมกับคำว่า **“เตสํ วูปสโม สุโข”**

แสดงประเภทแห่งสติปัฏฐาน พอเป็นแผนที่หรือภูมิศาสตร์ของสกลกายแก่กุลบุตรผู้ใคร่ต่อการศึกษาโดยสังเขปเพียงเท่านี้ ต่อนี้จะแสดงวิธีเจริญสติปัฏฐานเป็นทางปฏิบัติของกุลบุตรผู้หวังต่อความสิ้นทุกข์จริง เมื่อได้ประสพหนังสือนี้แล้วจะได้ตรองปฏิบัติตาม เมื่อมีอุปนิสสัยแก่กล้าก็จะได้บรรลุธรรมาภิสมัยข้ามโอฆะได้ตามพุทธภาสิต

เมื่อกุลบุตรผู้มีศรัทธา ปรารถนาจะเจริญสมถะด้วยวิธีสติปัฏฐาน คือหัดทำสติ ต้องบำรุงวิริยะ ขันติ สัจจ อธิฏฐาน ๔ อย่างนี้ให้เสมอกัน คือให้มีอธิฏฐานความตั้งใจว่าเราจักทำสติ คือความรู้อยู่ที่กายที่ใจ คือให้ตรวจดูสกลกายได้แก่อาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ สายรัดไส้ ขี้ราก น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร สมองในศีรษะ เหล่านี้ให้เข้าใจที่อยู่และกลิ่นสีสัณฐานลักษณะอาการ ว่าสิ่งนี้ตั้งอยู่ที่นี้ มีกลิ่นและสีอย่างนี้ มีสัณฐานสั้นยาวใหญ่เล็กอย่างนี้ มีลักษณะอาการต่างกันกับสิ่งนั้นอย่างนี้ ๆ เมื่อตรวจได้ความชัดใจแล้วพึงทำความรู้สึกอยู่ที่ใจ จะนั่งนอนยืนเดินหรือประกอบกิจใด ๆ ก็ตาม หรือวัตถุภายนอกจะเห็นอะไรก็ตาม อย่าปล่อยใจให้มีความรู้สึกอยู่ที่ใจเสมอไป อย่ากลับเอาตาเข้าไปเพ่งใจ มันจะเกิดพาหิระฌานไม่ต้องการ ให้เอาใจรู้ใจรู้กายอยู่เสมอ ให้พร้อมด้วยวิริยะ ขันติ สัจจ อธิฏฐาน จะรู้จะเห็นอะไรก็ตามอย่ายินดี ให้ทำความรู้อยู่ที่ใจที่กายเท่านั้น ถ้าอยากจะบริกรรมก็ให้นึกว่าให้ใจอยู่ที่ใจ ให้ใจอยู่ที่กาย ทำอย่างนี้ร่ำไป เมื่อเป็นสติปัฏฐานขึ้นเมื่อไร จักรู้ด้วยตนเอง แสดงวิธีทำสติไว้เพียงเท่านี้ อาศัยความเชื่อกับความจริงเป็นกำลัง คงสมหวังอย่าแคลงใจ

จบสมถะวิธี

จักแสดงวิปัสสนาภูมิต่อไป

ขันธ์ ๕

รูปกฺขนฺโธ	กอง	รูป ๒๘ มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔
เวทนากฺขนฺโธ	,,	เวทนา ๕
สญฺญากฺขนฺโธ	,,	สัญญา ๖
สงฺขารกฺขนฺโธ	,,	สังขาร ๓
วิญฺญาณกฺขนฺโธ	,,	วิญญาณ ๖

อายตนะ ๑๒

จกฺขฺวายตนํ	อายตนะ	คือ	จักษุ
รูปายตนํ	,,	,,	รูป
โสตายตนํ	,,	,,	โสต
สทฺทายตนํ	,,	,,	เสียง

ฆานายตนํ	อายตนะ	,,	จมูก
คนฺธายตนํ	,,	,,	กลิ่น
ชิวฺหายตนํ	,,	,,	ลิ้น
รสายตนํ	,,	,,	รส
กายายตนํ	,,	,,	กาย
โผฏฺฐพฺพายตนํ	,,	,,	เครื่องสัมผัส
มนายตนํ	,,	,,	ใจ
ธมฺมายตนํ	,,	,,	ธรรมารมณ์

ธาตุ ๑๘

จกฺขุธาตุ	ธาตุ	คือ	จักษุ
รูปธาตุ	,,	,,	รูป
จกฺขุวิญฺญาณธาตุ	,,	,,	จักษุวิญญาณ
โสตธาตุ	,,	,,	โสต
สทฺทธาตุ	,,	,,	เสียง
โสตวิญฺญาณธาตุ	,,	,,	โสตวิญญาณ
ฆานธาตุ	,,	,,	จมูก
คนฺธธาตุ	,,	,,	กลิ่น
ฆานวิญฺญาณธาตุ	,,	,,	ฆานวิญญาณ
ชิวฺหาธาตุ	,,	,,	ลิ้น
รสธาตุ	,,	,,	รส
ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ	,,	,,	ชิวหาวิญญาณ
กายธาตุ	,,	,,	กาย
โผฏฺฐพฺพธาตุ	,,	,,	เครื่องสัมผัส
กายวิญฺญาณธาตุ	,,	,,	กายวิญญาณ
มโนธาตุ	,,	,,	ใจ
ธมฺมธาตุ	,,	,,	ธรรม
มโนวิญฺญาณธาตุ	,,	,,	มโนวิญญาณ

อินทรีย์ ๒๒

จกฺขุนฺทฺริยํ	อินทรีย์	คือ	ตา
โสตินฺทฺริยํ	,,	,,	หู
ฆานินฺทฺริยํ	,,	,,	จมูก
ชิวฺหินฺทฺริยํ	,,	,,	ลิ้น
กายินฺทฺริยํ	,,	,,	กาย
มนินฺทฺริยํ	,,	,,	ใจ
อิตฺถินฺทฺริยํ	,,	,,	หญิง
ปุริสินฺทฺริยํ	,,	,,	ชาย
ชีวิตินฺทฺริยํ	,,	,,	ชีวิต
สุขินฺทฺริยํ	,,	,,	ความสุข
ทุกฺขินฺทฺริยํ	,,	,,	ความทุกข์
โสมนสฺสินฺทฺริยํ	,,	,,	ความยินดี
โทมนสฺสินฺทฺริยํ	,,	,,	ความเศร้าโศก
อุเปกฺขินฺทฺริยํ	,,	,,	ความเพิกเฉย
สทฺธินฺทฺริยํ	,,	,,	ความเชื่อ
วิริยินฺทฺริยํ	,,	,,	ความเพียร
สตินฺทฺริยํ	,,	,,	สติ
สมาธินฺทฺริยํ	,,	,,	สมาธิ
ปญฺญินฺทฺริยํ	,,	,,	ปัญญา
อนญฺญตญฺญสฺสามีตินฺทริยํ	,,	,,	โสดามรรค
อญฺญินฺทฺริยํ	,,	,,	โสดาผล ถึง อรหัตตมรรค
อญฺญาตาวินฺทฺริยํ	,,	,,	อรหัตตผล

อริยสัจจ ๔

ทุกฺขํ อริยสฺจจํ	อริยสัจจ์คือ ทุกข์
ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ	อริยสัจจ์คือ ทุกข์สมุทัย
ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ	อริยสัจจ์คือ ทุกขนิโรธ
ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสจฺจํ	อริยสัจจ์ คือ ทุกขนิโรธคามินิปฏิปทา

ปฏิจจสมุปบาท ๑๒

อวิชฺชา	ความไม่รู้	๘
สํขาร	ความปรุงแต่ง	๓
วิญฺญาณ	ความรู้วิเศษรู้ตามเหตุแห่งสัมผัส ๖	
นามรูป	นาม ๑ รูป ๑	
อายตน	อายตนะ	๖
ผสฺส	ผัสสะ	๖
เวทนา	เวทนา	๖
ตณฺหา	ตัณหา	๖
อุปาทาน	อุปาทาน	๔
ภพ	ภพ	๒
ชาติ	ชาติ	๒
ชรามรณ	ชรา ๒ มรณะ ๒	

โพธิปักขิยธรรม ๓๗

สติปัฏฐาน ๔

กายานุปัสสนา	สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์
เวทนานุปัสสนา	สติกำหนดพิจารณาเวทนา
จิตตานุปัสสนา	สติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมอง
ธรรมานุปัสสนา	สติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศล

สัมมัปปธาน ๔

เพียรละอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นได้
เพียรละอกุศลที่เกิดแล้วไม่ให้เกิดได้อีก
เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
เพียรทำกุศลที่เกิดแล้วให้เจริญ

อิทธิบาท ๔

ฉันท อิทธิบาท	พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
วิริย อิทธิบาท	เพียรหมั่นประกอบสิ่งนั้น
จิตต อิทธิบาท	เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
วิมังสา อิทธิบาท	หมั่นตริตรองในเหตุผลในสิ่งนั้น

อินทรีย์ ๕

สัทธินทรีย์	ความเชื่อ ๑
วิริยินทรีย์	ความเพียร ๑
สตินทรีย์	ความระลึกได้ ๑
สมาธินทรีย์	ความใจมั่น ๑
ปัญญินทรีย์	ความรอบรู้ ๑

พละ ๕

สัทธา พละ	ความเชื่อ ๑
วิริย พละ	ความเพียร ๑
สติ พละ	ความระลึกได้ ๑
สมาธิ พละ	ความตั้งใจมั่น ๑
ปัญญา พละ	ความรอบรู้ ๑

โพชฌงค์ ๗

สติ	ความระลึกได้
ธัมมวิจย	ความสอดส่องในธรรม
วิริย	ความเพียร
ปิติ	ความอิ่มใจ (สัมโพชฌงค์)
ปัสสัทธิ	ความสงบในอารมณ์
สมาธิ	ความตั้งใจมั่น
อุเบกขา	ความวางเฉย

อัฏฐังคิกมรรค ๘

สมฺมาทิฏฺฐิ	ความเห็นชอบ
สมฺมาสงฺกปฺโป	ความดำริชอบ
สมฺมาวาจา	เจตนาเป็นเหตุกล่าวชอบ
สมฺมากมฺมนฺโต	เจตนาเป็นเหตุทำการงานชอบ
สมฺมาอาชีโว	เจตนาเป็นเหตุเลี้ยงชีพชอบ
สมฺมาวายาโม	เจตนาเป็นเหตุพยายามชอบ
สมฺมาสติ	สติชอบ
สมฺมาสมาธิ	สมาธิชอบ

วิธีเรียนสมถะวิปัสสนา ตามคติโบราณาจารย์สืบ ๆ มามี ๒ อย่างเรียกว่าเรียนสันโดยอย่าง ๑ เรียกว่าเรียนอันดับอย่าง ๑ เรียนสันโดยนั้น คือพระอาจารย์ชำนาญในพระกรรมฐานอันใดเป็นต้นว่ากสิณ หรืออนุสสติหรืออสุภหรือปีติหรือพรหมวิหารอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ตั้งบอกตั้งเรียนในพระกรรมฐานนั้น ๆ ตามความถนัดของตน ๆ อย่างนี้ชื่อว่าเรียนสันโดย

เรียนอันดับนั้น บางท่านก็ถือว่าเรียนปีติ ๕ ยุคละ ๖ ถึงสุขสมาธิเรียกว่าเรียนอันดับ บางท่านก็ถือว่าเรียนพรหมวิหารครบทั้ง ๑๐ ทิศ ได้เรียกว่าเรียนอันดับ แต่มติของพระอาจารย์หนึ่งชี้วิธีเรียนอันดับไว้อย่างนี้ เรียกว่าอันดับ ๕ ๑ อุบัติติกรรม ๒ ปหานกรรม ๓ ปฏิบัติติกรรม ๔ ภูมิกรรม ๕ เทศนากรรม

๑. อุบัติติกรรมนั้น คือสอนให้ศิษย์ตรวจความเกิดแต่ ประถม ปฏิสนธิวิญญาณมาจนถึงรู้ความจำได้ ความสุขความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไรบ้าง ความดีความชั่วเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง บุญบาปเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง ความรู้ความฉลาดเกิดขึ้นอย่างไรบ้าง แต่เกิดมาจนถึงบัดนี้ บุญกุศลเกิดมีขึ้นแก่เราคืออะไรบ้าง สอนให้คิดให้ตรองอย่างนี้ ชื่อว่าอุบัติกรรม

๒. ปหานะกรรมนั้นคือสอนให้ตรวจการละให้ตรวจมาแต่เป็นเด็กรู้ความมาจนบัดนี้ เราได้ละความชั่วออกจากกายวาจาใจได้แล้วคืออะไรบ้าง ตรวจดูทุกขัยทุกวัยจนถึงปัจจุบัน สอนให้คิดให้ตรองอย่างนี้ชื่อว่าปหานะกรรม

๓. ปฏิบัติติกรรมนั้น คือสอนให้ตรวจข้อปฏิบัติ ให้ตรวจมาแต่เป็นเด็กมาจนบัดนี้ ว่าเราได้ศึกษาเล่าเรียน ประกอบคุณความดีปฏิบัติให้เกิดให้มีขึ้นที่เรามี ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้นคืออะไรบ้าง ครั้งไรอย่างไร ๆ อย่างนี้เป็นต้น สอนให้คิดให้ตรองอย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติกรรม

๔. ภูมิกรรมนั้น คือสอนให้รู้จักวิปัสสนาภูมิ คือสอนให้รู้ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจจ์ ๔ ปฏิจจสมุบาท ๑๒ ให้รู้จักประเภทลักษณะอาการให้ชัดใจ สอนให้คิดให้ตรองอย่างนี้ชื่อว่า ภูมิกรรม

๕. เทศนากรรมนั้น คือสอนให้ศึกษาในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ให้ขึ้นใจ คือสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อัฏฐังคิกมรรค ๘ ให้เข้าใจประเภทลักษณะอาการจำได้ชี้ได้บอกได้ สอนให้คิดให้ตรองอย่างนี้ ชื่อว่าเทศนากรรม

เมื่อลูกศิษย์เรียนจบอันดับ ๕ นี้โดยชัดเจนแล้ว ต้องยกไตรสรณคมน์ให้เป็นครูสอนผู้อื่นต่อไป วิธีโบราณท่านแสดงไว้อย่างนี้ผู้เล่าเรียนจะชอบสันโดษ หรืออันดับก็สุดแต่ความพอใจ เทอญ ฯ

หนังสือวิปัสสนาภูมิ
ของเจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)

บัดนี้จักแสดงวิปัสสนาภูมิ ตามนัยปาฐที่สวดมนต์กันอยู่ตามวัด หรือสวดในราชการ ท่านจัดไว้เป็น ๖ ภาค คือขันธ์ ๕ หนึ่ง อายตนะ ๑๒ หนึ่ง ธาตุ ๑๘ หนึ่ง อินทรีย์ ๒๒ หนึ่ง อริยสัจจ์ ๔ หนึ่ง ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ หนึ่ง อันนี้นับว่าเป็นหัวใจของวิปัสสนา ถ้าศึกษาเข้าใจดีทั้ง ๖ ภาคนี้ เห็นว่าพอเป็นที่พึ่งได้ ฯ

ภาค ๑

ปญฺจกฺขนฺธา ขันธ์ ๕ ทั้งหลาย

รูปกฺขนฺโธ รูปขันธ์ ๑ **เวทนากฺขนฺโธ** เวทนาขันธ์ ๑ **สญฺญากฺขนฺโธ** สัญญาขันธ์ ๑ **สงฺขารกฺขนฺโธ** สังขารขันธ์ ๑ **วิญฺญาณกฺขนฺโธ** วิญญาณขันธ์ ๑ ฯ

บัดนี้จักอธิบายคำที่ว่า **"ปญฺจกฺขนฺธา** ขันธ์ ๕ ทั้งหลาย แบ่งเป็น ๒ ศัพท์ดังนี้ **ปญฺจ** ศัพท์ ๑ แปลว่า ๕ **ขนฺธ** ศัพท์ ๑ แปลว่าก้อน หมวด กอง ผสม ๕ กับขันธ์ เข้ากันจึงเป็นขันธ์ ๕ คำที่ว่าขันธ์นั้นหมายสกลกายอันนี้ เพราะสกลกายอันนี้มีก้อนเดียวหรือหมวดเดียวหรือกองเดียวเท่านี้ ไม่มี ๕ ที่จัดขึ้นเป็น ๕ นั้น เพราะอาการคือรูป ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑ อาการ ๕ นี้มีประจำอยู่ที่ขันธ์นี้ครบทั้ง ๕ เสมอ จึงต้องเรียกว่าขันธ์ ๕ อธิบายว่าขันธ์มีอาการ ๕ คือขันธ์อันเดียวนั่นแหละแต่มีอาการ ๕ อย่าง ข้อที่ว่ารูปนั้น ท่านหมายดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ชื่อว่า รูป ในสกลกายนี้มีครบทั้ง ๕ อย่าง ดินนั้นหมายสิ่งที่ข้นแข็งดังผมขนเป็นต้น น้ำนั้นหมายสิ่งที่เหลวที่อ่อนที่ซึมซาบดังน้ำเลือดน้ำลายเป็นต้น ลมนั้นหมายสิ่งที่พัดขึ้นพัดลงอยู่ในกายมีลมหายใจเป็นต้น ไฟนั้นหมายสิ่งที่อบอุ่นในกายอยู่เสมอ ถ้ากำเริบทำให้ตัวร้อนจัดขึ้นเป็นต้น อากาศนั้นหมายช่องว่างในสกลกายที่ให้เลือดให้ลมเดินได้ ถ้าไม่มีอากาศในร่างกายเลือดลมเดินไม่ได้ พึงเข้าใจอย่างนี้ ห้าอย่างนี้เป็นลักษณะอาการของรูป ในขันธ์อันนี้เต็มไปด้วยอาการของรูปทั้ง ๕ บริบูรณ์ จึงได้ชื่อว่ารูปขันธ์ ฯ ข้อที่ว่าเวทนานั้น ท่านหมายสุขทุกข์มัธยัสถ์ สุขนั้นหมายความสบายกายสบายใจ ทุกข์นั้นหมายความเจ็บกายไม่สบายจิตต์ มัธยัสถ์นั้นเฉย ๆ ไม่ปรากฏสุขหรือทุกข์อาการของ

เวทนาทั้ง ๓ นี้ มีอยู่ในขันธ์นี้เสมอ ไม่สุขก็ทุกข์ไม่ทุกข์ก็มัธยัสถ์เท่านั้น เพราะเหตุนั้น ขันธ์อันนี้ จึงได้ชื่อว่าเวทนาขันธ์ ฯ ข้อที่ว่าสัญญานั้น ท่านหมายความจำ ความหมาย ได้แก่ชื่อต่าง ๆ ในสกลกายนี้ ดังศีรษะ มือเท้า ดิน น้ำ ไฟ ลม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นต้น บรรดาชื่อเครื่องหมายรู้ในสกลกายนี้ทั้งสิ้น เป็นลักษณะอาการแห่งสัญญา เพราะเหตุนั้น ขันธ์อันนี้จึงได้ชื่อว่าสัญญาขันธ์ ฯ ข้อที่ว่า สังขารนั้น ท่านหมายความคิดนึกปรุงแต่งบรรดาชื่อที่ปรากฏแห่งสัญญาเต็มไปในสกลกายนี้ นับในพวกสังขารทั้งสิ้น สัญญาเป็นแต่จำหมายเท่านั้น แต่สังขารท่านจัดไว้หลายประเภท จัดเป็นกายสังขารบ้าง วจีสังขารบ้าง มโนสังขารบ้าง ดังลมหายใจเข้าออก ท่านจัดเป็นกายสังขาร วิตกวิจารณ์ท่านจัดเป็นวจีสังขาร สัญญาเวทนาท่านจัดเป็นมโนสังขาร ส่วนเจตสิกธรรมท่านจัดอีกแผนกหนึ่ง ให้ชื่อว่า ปุญญาภิสังขาร อปุญญา-ภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร ส่วนโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง ท่านให้ชื่อว่า ปุญญาภิสังขาร ส่วนอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ท่านให้ชื่อว่า อปุญญาภิสังขาร ส่วนอัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง ท่านให้ชื่อว่า อเนญชาภิสังขาร ย่นเนื้อความลงให้สั้น บรรดาสังขารเหล่านั้นทั้งสิ้น มีอยู่ที่สกลกายอันนี้ เพราะเหตุนั้น ขันธ์อันนี้จึงได้ชื่อว่าสังขารขันธ์ ฯ ข้อที่ว่าวิญญาณนั้น ท่านหมายความรู้ตามเวทนา สัญญาสังขารชื่อว่า วิญญาณ ดังตัวอย่าง จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ เป็นต้น คือความรู้ย่อมมีประจำเต็มไปทั่วสกลกายอยู่เสมอ เพราะเหตุนั้น ขันธ์อันนี้จึงได้ชื่อว่าวิญญาณขันธ์ ฯ

ต่อนี้จักอธิบายเบ็ญจขันธ์พอเป็นทางวิปัสสนา เมื่อเรียนเบญจขันธ์รู้ดีแล้วชื่อว่าเรียนผูก ส่วนวิปัสสนานี้เรียนแก้ คือเราเรียนเบญจขันธ์เข้าไว้เต็มตัวแล้ว กลายเป็นอุปธิกิเลสเสียแล้ว ท่านจึงเรียนอุปาทานขันธ์ ให้พิจารณาพรากสังขตธรรมออกเสีย ให้เหลือแต่อสังขตธรรม ส่วนใดเป็นสมมติส่วนนั้นเป็นสังขตธรรม ส่วนใดที่เป็นเองพ้นสมมติ ส่วนนั้นเป็นอสังขตธรรม เบญจขันธ์คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ตัวสมมติเป็นสัญญานามธรรม เป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เป็นสภาว เป็นธรรมฐีติ ธรรมนิยามชั้นสังขารธรรม ให้เพิกออกเสีย ส่วนรับสมมติ ว่ารูป ว่าเวทนา ว่าสัญญา ว่าสังขาร ว่าวิญญาณ นั้นเป็นวิสังขารเป็นของจริง ยืนตัวอยู่ อย่าเข้าใจว่าวิสังขารเป็นนิพพานแต่อย่างเดียว เป็นสภาว เป็นธรรมฐีติ ธรรมนิยามชั้นวิสังขารธรรมเท่านั้น ส่วนวิสังขารที่เป็นพระนิพพานนั้น ดังพระบาลีว่า **วิสํขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา** จิตต์ถึงวิสังขาร เพราะถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลาย เมื่อแยกสังขารและวิสังขารได้แล้ว จะมีประโยชน์คุณอย่างไร ? ข้อนี้พึงเข้าใจว่า มีคุณหาที่สุดมิได้ คือ พ้นทิฏฐิวิปลาส ๒๐ ประการ ที่จัดว่าเป็นอัตตานุทิฏฐิ จะยกเรื่องจุฬเวทัลลสูตร์มาแสดงแต่โดยย่อ ให้เห็นประโยชน์คุณในการรู้เท่าเบญจขันธ์ พระนางธรรมทินนาเถรีได้แสดงแก่วิสาขอุบาสก ท่านชี้เบญจขันธ์ว่าเป็นสักกายสมุทัย คือเห็นว่าเบญจขันธ์เป็นตัว หรือเห็นว่าตัวเป็นเบญจขันธ์ หรือเห็นว่าเบญจขันธ์อยู่ในตัว หรือเห็นว่าตัวอยู่ในเบญจขันธ์ เป็นทิฏฐิวิปลาส ๒๐ ประการ เป็นตัวอัตตานุทิฏฐิ เป็นสักกายสมุทัย ส่วนสักกายนิโรธนั้นท่านหมายเบญจขันธ์ดับ เพราะเบญจขันธ์เป็นแต่เพียงสังขตธรรมเท่านั้น เมื่อเห็นอสังขตธรรมชัดขึ้นแล้ว สังขตธรรมก็ดับไปเอง คือทิฏฐิ ๒๐ นั่นแลดับไป ชื่อว่าเป็นผู้ละสักกายทิฏฐิได้ ส่วนวิจิกิจฉานั้นหมายความสิ้นสงสัยในอดีต อนาคต ปัจจุบัน คือรู้เท่าเบญจขันธ์ เห็นชัดว่าเบญจขันธ์เป็นสัญญาอดีตไม่มีจริง ส่วนอนาคตก็เป็นของยังไม่มาถึง ก็เป็นอันไม่มีจริง ที่มีที่เป็นปรากฏในปัจจุบันนั้น ก็คือสัญญาอดีต

นั่นเอง เมื่อถอนได้ด้วยความรู้เท่า ชื่อว่าเป็นผู้สิ้นสงสัยทั้งใน ๓ กาล ชื่อว่าเป็นผู้ละวิจิกิจฉาได้ ส่วนศีลพัตตปรามาสนั้น เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน สงสัยในศีลและวัตร ไม่ต้องลูบคลำว่าอะไรหนอ ๆ คือ เชื่อต่อไตรสิกขาที่ตนได้ประพฤติมาแล้ว ให้สำเร็จเป็นผลขึ้นอย่างนี้ คำที่ว่าวัตรนั้น ก็คือความประพฤติความทำของตน ให้เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาขึ้นนั่นเอง เชื่อศีลและวัตรในตนของตนเอง ไม่ต้องเชื่อต่อศีลและวัตรภายนอกตนออกไป ก็เป็นอันสิ้นสงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชื่อว่าเป็นผู้ละศีลพัตตปรามาสได้ ผู้ชักลูกสรคือความกังวลทั้ง ๓ ประการนี้ออกจากใจเสียได้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ตกกระแสโลกุตตรธรรม เป็นสุปฏิปันโนบุคคล การแสดงมานี้เป็นทางวิปัสสนาลักษณะ พอเป็นทางดำเนินของผู้มุ่งหวังต่อสัจจธรรมเท่านั้น ผู้มุ่งหวังต่อสัจจธรรมอย่ามีความประมาท จะเห็นตามได้เพียงที่แสดงมานี้ ก็ไม่ใช่เป็นของง่าย ถ้าศีล สมาธิ ปัญญา ไม่บริบูรณ์ จักเห็นไม่ได้เลย ฯ

ภาค ๒

ทฺวาทสายตนานิ อายตนะ ๑๒ ทั้งหลาย

จกฺขฺวายตนํ	อายตนะคือ	จักษุ ๑
รูปายตนํ	,,	รูป ๑
โสตายตนํ	,,	โสต ๑
สทฺทายตนํ	,,	เสียง ๑
ฆานายตนํ	,,	จมูก ๑
คนฺธายตนํ	,,	กลิ่น ๑
ชิวฺหายตนํ	,,	ลิ้น ๑
รสายตนํ	,,	รส ๑
กายายตนํ	,,	กาย ๑
โผฏฺฐพฺพายตนํ	,,	วัตถุที่ถูกต้องกาย ๑
มนายตนํ	,,	ใจ ๑
ธมฺมายตนํ	,,	ธรรมารมณ์ ๑ ฯ

อายตนะท่านแปลว่าที่ต่อบ้าง แปลว่าบ่อเกิดบ้าง แบ่งเป็นภายใน ๖ คือ จักษุ โสต ฆาน ชิวหา กาย มนะ ภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสกาย ธรรมารมณ์ ถ้าวัตถุภายในคือตากับวัตถุภายนอกคือรูปต่อกันเข้าเมื่อใด ก็เรียกว่าอายตนะเมื่อนั้นเพราะเป็นบ่อเกิดแห่งผัสสวิญญาณ เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน เกิดรัก เกิดชัง เกิดดี เกิดชั่ว ลามปามไปเต็มโลก ท่านจึงให้ชื่อว่าอายตนะ โสตกับเสียง ฆานะกับกลิ่น ชิวหากับรส กายกับวัตถุ สัมผัส มนะกับธรรมารมณ์ ต่อกันเข้าก็เป็นอายตนะแต่ละอย่าง ๆ ให้เกิดอารมณ์ขึ้นได้ตามหน้าที่ของตน ๆ ถ้าไม่ต่อกันเข้า ก็เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฯ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์เฉย ๆ ไม่เรียกว่าอายตนะ อายตนะทั้ง ๖ ที่มีอยู่ในตนของเรานี้ ในคัมภีร์อภิธรรม

ท่านให้ชื่อว่าวัตถุ ๖ ก็ได้ความจริง คำที่ว่าวัตถุก็คือเป็นของสำหรับใช้นั่นเอง คือตาสำหรับใช้ให้ดูรูป หูสำหรับใช้ให้ฟังเสียง จมูกสำหรับใช้ให้รู้กลิ่น ลิ้นสำหรับใช้ให้รู้รส กายสำหรับใช้ให้รู้โผฏฐัพพะ คือวัตถุที่มาถูกต้องกับกายใจสำหรับใช้ให้รู้ธรรมารมณ์ คืออารมณ์ที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบัน

อายตนะภายในเป็นวัตถุสำหรับบริหารสกลกาย ถ้าวิการแต่อย่างเดียวก็หาความสุขไม่ได้ คือถ้าตามืดมัว หูตึงหนวก จมูกไม่รู้กลิ่น ลิ้นไม่รู้รส กายไม่รู้สัมผัส ใจคลุ้มคลั่ง เสียแต่อย่างเดียวก็ขาดความสุขในโลก ส่วนอายตนะภายนอกนั้นไม่สู้เป็นปัญหา เขามีอยู่อย่างนั้นเต็มโลก ไม่มีที่สิ้นสุด ทางวิปัสสนาท่านให้รักษาแต่ภายใน เรียกว่าอินทรียสังวร คือให้ดูให้รู้ให้เห็นปกติของใจ ถ้าใจอย่างเดียว ไม่มีเครื่องคู่ จะเป็นอย่างไรก็เฉย ๆ อยู่เท่านั้น ส่วนตาถ้าไม่มีรูปมากระทบก็เฉย ส่วนหูถ้าไม่มีเสียงมากระทบก็เฉย ส่วนจมูกถ้าไม่มีกลิ่นมากระทบก็เฉย ส่วนลิ้นถ้าไม่มีรสมากระทบก็เฉย ส่วนกายถ้าไม่มีวัตถุมาถูกต้องก็เฉย อาการที่เฉยอยู่ตามธรรมดาของเขานั้นแล ชื่อว่าปกติ ถึงอายตนะภายนอก ธรรมดาของเขาก็เป็นปกติอยู่อย่างนั้นเอง ที่จะเสียปกติก็เพราะการผสม คือใจละปกติของตนเสีย ส่ายออกไปทางตาดูรูป ส่ายออกไปทางหูฟังเสียง ส่ายออกไปทางจมูกดมกลิ่น ส่ายออกไปทางลิ้นลิ้มรส ส่ายออกไปทางกายเพ่งสัมผัสที่นี้ต่างสิ่งต่างก็เสียปกติไปหมด ใจเสียปกติอันเดียว ก็พากันเสียไปตามกันหมด ชั้นแต่อายตนะภายในภายนอกก็พลอยเสียไปตามกันด้วย ทางวิปัสสนาให้ดูปกติของใจและปกติของวัตถุภายในภายนอกเท่านั้น ให้มีทั้งรู้ให้มีทั้งเห็น รวมเป็นเอกธรรม จึงเป็นตัวญาณทัสสนะ เมื่อรู้เมื่อเห็นแล้ว ให้รู้ทุกข์ที่วัตถุเป็นปกตินั้น ให้รู้สมุทัย ที่ไม่รู้วัตถุทั้งหลายเป็นปกตินั้น ให้รู้นิโรธ ที่ความไม่รู้ปกติของวัตถุนั้น ๆ ดับไปนั้น ให้รู้มรรคที่รู้สมุทัยรู้นิโรธนั้น ให้ตรงกับนิเทศแห่งสัมมาทิฏฐิที่ว่า **"ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺนิโรธคามินีปฏิปทาย ญาณํ อยํ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิ"** ดังนี้ ฯ

ภาค ๓

แสดงธาตุ ๑๘

อฏฺฐารสธาตุโย ธาตุทั้งหลาย ๑๘

จกฺขุธาตุ จักษุธาตุ ๑ **รูปธาตุ** รูปธาตุ ๑ **จกฺขุวิญฺญาณธาตุ** จักษุวิญญาณธาตุ ๑ **โสตธาตุ** โสตธาตุ ๑ **สทฺทธาตุ** สัททธาตุ ๑ **โสตวิญฺญาณธาตุ** โสตวิญญาณธาตุ ๑ **ฆานธาตุ** ฆานธาตุ ๑ **คนฺธธาตุ** คันธธาตุ ๑ **ฆานวิญฺญาณธาตุ** ฆานวิญญาณธาตุ ๑ **ชิวฺหาธาตุ** ชิวหาธาตุ ๑ **รสธาตุ** รสธาตุ ๑ **ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ** ชิวหาวิญญาณธาตุ ๑ **กายธาตุ** กายธาตุ ๑ **โผฏฺฐพฺพธาตุ** โผฏฐัพพธาตุ ๑ **กายวิญฺญาณธาตุ** กายวิญญาณธาตุ ๑ **มโนธาตุ** มโนธาตุ ๑ **ธมฺมธาตุ** ธรรมธาตุ ๑ **มโนวิญฺญาณธาตุ** มโนวิญญาณธาตุ ๑ ฯ การที่ท่านแสดงธาตุ ๑๘ ในที่นี้ เข้าใจว่าท่านจะขยายอายตนะ ๑๒ ให้กว้างออกไป สำหรับจะให้เข้าใจง่าย เพราะอายตนะ ๑๒ ประการนี้เองเป็นของสำคัญในทางวิปัสสนา คือเป็นศีลด้วยเป็นสมาธิด้วยเป็นปัญญาด้วย คำที่ว่าธาตุนั้นเป็นแต่สัญญานามธรรมเท่านั้น จะได้มีเนื้อมีหนังหามิได้ เป็นแต่ชื่อเปล่า ๆ ว่าธาตุ เอาจักขุมาใส่เข้าก็เรียก

ตามของใส่เข้าว่าธาตุตา ธาตุรูป ธาตุวิญญาณตา ธาตุหู ธาตุเสียง ธาตุวิญญาณหู ธาตุจมูก ธาตุกลิ่น ธาตุวิญญาณจมูก ธาตุลิ้น ธาตุรส ธาตุวิญญาณลิ้น ธาตุกาย ธาตุเครื่องสัมผัสกาย ธาตุวิญญาณกาย ธาตุใจ ธาตุธรรมารมณ์ ธาตุวิญญาณใจ เรียกไปตามของใส่ของปรากฏ เพราะเหตุนั้นคำว่าธาตุจึงไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เราเข้าใจ เข้าใจกันว่าธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ ธาตุเงิน ธาตุทอง ธาตุเปรี้ยว ธาตุหวานเป็นต้น ตั้ง ๘๔,๐๐๐ ธาตุ เพราะเหตุนั้น จึงสมกับพระพุทธภาษิตข้อหนึ่ง ซึ่งมีความว่า **“ธาตุโย สุญฺญโต ปสฺส”** ท่านจงเห็นธาตุทั้งหลาย โดยความเป็นของสูญเกิด ดังนี้ ถ้าหมายความตามพุทธภาษิตนี้ ต้องว่าตัวธาตุไม่มี มีอยู่แต่ชื่อเท่านั้น ฯ การแสดงอายตนะ กล่าวแต่ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับเครื่องสัมผัส ใจกับธรรมารมณ์ ครั้นมาถึงวารแห่งธาตุจึงเพิ่มวิญญาณขึ้นอีกให้เป็น ๓ พึงเห็นความในคำที่ว่าบ่อเกิดคือวิญญาณขึ้น อาศัยวิญญาณกับสัมผัสผสมกันเข้าก็เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ต่อ ๆ ไป การที่ให้พิจารณาโดยฐานะเป็นธาตุนั้น ก็มีความประสงค์จะให้ค้นหาเหตุหาผลตามหลักที่ว่า **“เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา”** ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด คือเกิดแต่เหตุ ถ้าจะให้ผลดับ ต้องให้รู้เหตุให้ดับที่เหตุ อายตนะ ๑๒ ก็เป็นตัวเหตุ ธาตุ ๑๘ ก็เป็นตัวเหตุ ส่วนเวทนา ตัณหา อุปาทาน ตัวผล ถ้าจะให้ดับต้องไปดับที่เหตุ แสดงธาตุ ๑๘ พอได้ใจความไว้เพียงเท่านี้ ฯ

ต่อนี้นิทานมาจากมโนสารนิเทศ

พูดแต่เรื่องธาตุ ๆ ขันธ์ ๆ เบื่อหูเบื่อตาเต็มทนแล้ว ถ้าอย่างนั้นจะเล่านิทานสู่ฟังสักเรื่องหนึ่งเพื่อแก้รำคาญ กิร ดังได้สดับมา **อิมสฺมึ ปจฺจุปฺปนฺนสมเย** ในสมัยอันเป็นปัจจุบันกาลอันนี้ **เอโก จกฺกวตฺติราชา** ยังมีพระเจ้าจักรพัตราธิราชพระองค์หนึ่ง **มโนจิตฺตราชา** นาม ทรงพระนามว่าพระเจ้ามโนเจตตราช พระองค์เป็นพระราชาที่น่าอัศจรรย์เป็นบุรุษก็ได้เป็นสตรีก็ได้ **อิมสฺมึ กายนคเร รชฺชํ กาเรนฺเต** เสวยราชสมบัติอยู่ในกายนครอันนี้ ซึ่งเป็นพระนครอันสมบูรณ์ไปด้วยมนุษย์สมบัติและเทวสมบัติ สารพัดแล้วแต่จะเลือกสรร ส่วนพระเจ้ามโนเจตตราชนั้น มีจักรรัตนะสำหรับพระองค์ ๗ ประการ คือจักรแก้วสำหรับนำเสด็จไปสู่ทิศานุทิศได้ตามพระราชประสงค์ กล่าวคืออิริยาบถทั้งสี่หนึ่ง มีช้างแก้วม้าแก้วคู่หนึ่ง สำหรับเป็นราชพาหนะนำเสด็จไปได้ตามพระราชประสงค์ กล่าวคือเท้าทั้งสองหนึ่ง มีขุนคลังแก้วคู่หนึ่งสำหรับประมูล พระราชทรัพย์ทางน้ำและทางบกมาบรรจุลงท้องพระคลังหลวงมิให้เขินขาด กล่าวคือมือทั้งสองหนึ่ง และมีขุนพลแก้วคู่หนึ่ง สำหรับรู้ข่าวคราวข้าศึกทางใกล้และทางไกลมีกำลังน้อยหรือมีกำลังมาก กล่าวคือหูทั้งสองหนึ่ง และมีรัตนะมณีคู่หนึ่ง สำหรับส่องที่มืดให้สว่าง กล่าวคือจักษุทั้งสองหนึ่ง และมีปรินายกแก้วคนหนึ่งสำหรับว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์ กล่าวคือมุขทวารหนึ่ง และมีนางแก้วอันอุดมด้วยรูปสมบัติมาแต่อุดรกุรุทวีป ทรงพระนามว่านางสกลกายาราชเทวี บำรุงพระราชสามีให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยทุกประการหนึ่ง ส่วนพระเจ้ามโนเจตตราชนั้น ทรงสถิตสำราญอยู่ในมโนวิมานตลอดกาลเป็นนิตย์ ส่วนนี้เป็นมนุษย์สมบัติ ยังได้เสวยเทวสมบัติอีก คือมีนางอักษรเทพกัลยามาจากฉกามาพจรสวรรค์ชั้นละนาง นางที่เป็นประถมเป็นพระมเหษีเอก มาจากชั้นปรนิมมิตวัสสวดีทรงพระนามว่านาง

มโนธรรมารมณ์ราชเทวี สถิตย์อยู่ในมโนวิมานร่วมกับพระเจ้ามโนเจตตราช คอยบำเรอพระราชสามีด้วยเบญจกามารมณ์ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนมิได้ขาด อีก ๕ นางให้อยู่ภายนอก คือให้อยู่ปราสาทองค์ละหลัง นางที่สองมาจากชั้นนิมมานรดีทรงพระนามว่า นางกายสัมผัสสาราชเทวี ให้สถิตอยู่ในกายปราสาท นางที่สามมาจากชั้นดุสิตเทวสถาน ทรงพระนามว่า นางชิวหารสาราชเทวี ให้สถิตอยู่ในชิวหาปราสาท นางที่สี่มาจากชั้นยามา ทรงพระนามว่า นางฆานคันธาราชเทวี ให้สถิตอยู่ในฆานปราสาท นางที่ห้ามาจากชั้นดาวดึงส์เทวโลก ทรงพระนามว่า นางโสตสัททาราชเทวี ให้สถิตอยู่ในโสตประสาท นางที่หกมาจากชั้นจาตุมมหาราชิกา ทรงพระนามว่า นางจักขุรูปาราชเทวี ให้สถิตอยู่ในจักขุปราสาท ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้ามโนเจตตราชบรมจักรพัตราธิราชผู้ครองพระนคร ทรงเสวยมนุษย์สมบัติและเทวกามารมณ์ทั้ง ๖ ชั้น ทรงลุ่มหลงอยู่กับด้วยนางมโนธรรมารมณ์ราชเทวีเป็นอย่างมาก ถ้าอยากจะชมเชยโผฏฐัพพารมณ์ ก็เสด็จออกไปสู่ปราสาทนางกายสัมผัสสาราชเทวีชมเชยตามพระราชประสงค์ อยากจะเสวยรสารมณ์ ก็เสด็จออกไปปราสาทนางชิวหารสาราชเทวี ทรงเสวยตามพระราชอัธยาศัย อยากจะทรงคันธารมณ์ ก็เสด็จออกไปปราสาทนางฆานคันธาราชเทวี ทรงชมเชยกลิ่นต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์ อยากจะทรงสดับสัททารมณ์ ก็เสด็จออกไปปราสาทนางโสตสัททาราชเทวี ทรงสดับศัพท์สำเนียงเสียงต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์ อยากจะเชยชมรูปารมณ์ ก็เสด็จออกไปปราสาทนางจักขุรูปาราชเทวี ทรงชมเชยสรรพรูปต่าง ๆ ตามพระราชอัธยาศัย คือ นางเทพกัลยาทั้ง ๕ องค์นั้น ครั้นสมเด็จพระราชสามีเสด็จมายังปราสาทของตน ก็ตั้งพระทัยบำเรอบำรุงให้เต็มตามพระราชประสงค์ตามหน้าที่ของตน สมเด็จพระเจ้ามโนเจตตราชทรงเพลิดเพลินลุ่มหลงอยู่ด้วยมนุษย์สมบัติสวรรค์สมบัติเห็นปานนั้น ก็สมควรอยู่แล้วที่จักประมาทเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้นพระเจ้ามโนเจตตราชมิได้เหลียวแลราชกรณียกิจน้อยใหญ่ตลอดถึงการปกครองพระนคร จึงเป็นโอกาสแก่ราชศัตรู คือเจ้าพระยามฤตยุราช ในที่สุดก็เสียพระนครและทรัพย์สมบัติทั้งสิ้นแก่เจ้าพระยามฤตยุราช ถ้าพระเจ้ามโนเจตตราชมิได้เพลิดเพลินเหลือเกิน มิได้เมาเหลือเกิน มิได้ประมาทเหลือเกิน เมื่อทรงเห็นกำลังของตนว่าคงจะสู้พระยามฤตยุราชไม่ไหว ก็คงจะรวบรวมทรัพย์สมบัติสรรพวัตถุทั้งปวงฝังเสียในที่อันใคร ๆ ไม่สามารถจะนำไปได้ ทิ้งแต่เปลือกเมืองไว้แก่เจ้าพระยามฤตยุราช จะเป็นการอันสมควรยิ่งนัก เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

อนุฎีกา

นางมโนธรรมารมณ์ราชเทวีซึ่งมาจากชั้นปรนิมมิตวัสสวดี เป็นนางสำคัญนัก พระโบราณาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์พุทธประวัติอย่างเก่าในกัณฑ์มารวิชัยได้แสดงไว้ว่า ในวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราจะได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในตอนบ่ายวันนั้น พระยามาราธิราชทรงเห็นว่า พระมหาบุรุษราชเจ้าจักพ้นจากอำนาจของตนเสียแล้ว จึงใช้ให้พระราชธิดาทั้ง ๓ คือนางราคานางตัณหานางอรดีมาจากชั้นปรนิมมิตวัสสวดี ให้มาโลมเล้าพระมหาบุรุษราชเจ้าด้วยทิพยกามารมณ์ แต่หาสมประสงค์ไม่ พระเจ้ามาราธิราชทรงพระพิโรธนัก จึงได้ยกพลนิกายลงมาจากชั้นฟ้า อันมีนามว่าปรนิมมิตวัสสวดี มากระทำ

ยุทธสงครามกับด้วยพระมหาบุรุษราชเจ้า แต่ก็ถึงปราชัยไปเอง ฯ ผู้ฟังควรจะเฉลียวใจว่า เอ๊ะ ! ชั้นปรนิมมิตวัสสวดีนั้นชรอยจะเป็นชั้นใจนี้ดอกกระมัง ? ความจริงพระก็อยู่ชั้นนี้มารก็อยู่ชั้นนี้ จึงเห็นความว่า ชั้นปรนิมมิตวัสสวดีนี้เป็นเทวโลกชั้นสูง สำคัญกว่าชั้นอื่น ๆ เพราะในชั้นนี้สมบัติทั้งปวงผู้อื่นนฤมิตรให้ทั้งสิ้น ใครเป็นผู้นฤมิตรให้ พึงเข้าใจว่า ธรรมดาของใจรู้เห็นอะไรไม่ได้ ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นผู้นฤมิตรให้ ใจเป็นผู้เสวย สุขทุกข์อยู่ที่ใจ ถ้าผู้ฟังเข้าใจได้ว่า ตัวของเราเต็มไปด้วยมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ทำให้เราติดให้เราเพลินอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ กีดขวางต่อทางสัมมาปฏิบัติอย่างสำคัญ ถ้ารู้แล้วบางทีจะมีทางแก้ได้ ถึงหากว่าแก้ยังไม่ได้ ก็คงมีทางหวัง คงดีกว่าผู้ไม่รู้แน่นอน ในที่สุดเมื่อเห็นพระนครของตนจะเสียแก่พระยามัจจุราช ก็คงเก็บรวบรวมทรัพย์สมบัติฝังเสีย ทิ้งเปลือกเมืองไว้แก่พระยามัจจุราชเท่านั้น เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

ภาค ๔

อินทรีย์ ๒๒

พาวีสตินฺทฺริยานิ อินทรีย์ทั้งหลาย ๒๒

จกฺขุนฺทฺริยํ อินทรีย์จักษุ ๑ **โสตินฺทฺริยํ** อินทรีย์โสต ๑ **ฆานินฺทฺริยํ** อินทรีย์ฆานะ ๑ **ชิวฺหินฺทฺริยํ** อินทรีย์ชิวหา ๑ **กายินฺทฺริยํ** อินทรีย์กาย ๑ **มนินฺทฺริยํ** อินทรีย์มนะ ๑ **อิตฺถินฺทฺริยํ** อินทรีย์หญิง ๑ **ปุริสินฺทฺริยํ** อินทรีย์บุรุษ ๑ **ชีวิตินฺทฺริยํ** อินทรีย์ชีวิต ๑ **สุขินฺทฺริยํ** อินทรีย์สุข ๑ **ทุกฺขินฺทฺริยํ** อินทรีย์ทุกข์ ๑ **โสมนสฺสินฺทฺริยํ** อินทรีย์โสมนัส ๑ **โทมนสฺสินฺทฺริยํ** อินทรีย์โทมนัส ๑ **อุเปกฺขินฺทฺริยํ** อินทรีย์มัธยัสถ์ ๑ **สทฺธินฺทฺริยํ** อินทรีย์ศรัทธา ๑ **วิริยินฺทฺริยํ** อินทรีย์ความเพียร ๑ **สตินฺทฺริยํ** อินทรีย์สติ ๑ **สมาธินฺทฺริยํ** อินทรีย์สมาธิ ๑ **ปญฺญินฺทฺริยํ** อินทรีย์ปัญญา ๑ **อนญฺญตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ** อินทรีย์พระโสดามรรค ๑ **อญฺญินฺทฺริยํ** อินทรีย์พระโสดาผล สกิทาคามรรค สกิทาคาผล อนาคามรรค อนาคาผล อรหัตตมรรค ๑ **อญฺญาตาวินฺทฺริยํ** อินทรีย์พระอรหัตตผล ๑ ฯ คำที่ว่าอินทรีย์นี้ อธิบายให้เข้าใจยาก เพราะเป็น **อพฺยากตธรรม** คืออินทรีย์ ๒๒ นี้ต้องเข้าใจว่าเป็นของมีอยู่แล้วในสกลกายของเรา เพราะเราได้สร้างสมมาแล้วแต่อเนกชาติ แก่บ้างอ่อนบ้าง ตามแต่อุปนิสสัยของตน จะเห็นได้ต่อเมื่อได้อารมณ์เครื่องคู่มาล่อให้ตรงกับอินทรีย์นั้น ๆ อินทรีย์นั้น ๆ ก็ยื่นออกมารับแสดงตัวให้ปรากฏขึ้น คำที่ว่า อินทรีย์ หมายความว่าเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ๆ เหมือนจักขุนทรีย์เป็นใหญ่ในการดู ต้องมีรูปมาล่อ โสตินทรีย์ เป็นใหญ่ในการฟังเสียง ต้องมีเสียงมาล่อ ฆานินทรีย์ เป็นใหญ่ในการดมกลิ่น ต้องมีกลิ่นมาล่อ ชิวหินทรีย์เป็นใหญ่ในการลิ้มรส ต้องมีรสมาล่อ กายินทรีย์ เป็นใหญ่ในกายสัมผัส ต้องมีเครื่องสัมผัสมาล่อ มนินทรีย์ เป็นใหญ่ในการรู้ธรรมารมณ์ ต้องมีธรรมารมณ์มาล่อ อิตถินทรีย์ในตัวผู้หญิง ต้องมีทั้งหญิงทั้งบุรุษอยู่ด้วยกัน เป็นใหญ่ในกิจหญิง กิจบุรุษ ถ้ากิจการงานของหญิงมาล่อ อินทรีย์หญิงก็ออกรับ ถ้ากิจการงานของบุรุษมาล่อ อินทรีย์บุรุษก็ออกรับ ปุริสินทรีย์ในตัวบุรุษ ต้องมีทั้งบุรุษทั้งหญิงเหมือนกัน เป็นใหญ่ทั้งในกิจบุรุษกิจหญิง ถ้ากิจการงาน

ของบุรุษมาล่อ ปุริสินทรีย์ก็ออกรับ ถ้ากิจการงานของหญิงมาล่อ อิตถินทรีย์ก็ออกรับ ชีวิตินทรีย์ เป็นใหญ่ในความสดชื่นเป็นอยู่ ต้องอาศัยอาหารเป็นเครื่องล่อ สุขินทรีย์เป็นใหญ่ในความสุขต้องมีอิฏฐารมณ์เป็นเครื่องล่อ ทุกขินทรีย์เป็นใหญ่ในทุกข์ ต้องมีอนิฏฐารมณ์เป็นเครื่องล่อ โสมนัสสินทรีย์ เป็นใหญ่ในโสมนัส มีอิฏฐารมณ์เป็นเครื่องล่อ โทมนัสสินทรีย์ เป็นใหญ่ในโทมนัส ต้องมีอนิฐฐารมณ์เป็นเครื่องล่อ อุเปกขินทรีย์ เป็นใหญ่ในการมัธยัสถ์ต้องมีมัชฌัตตารมณ์เป็นเครื่องล่อ สัทธินทรีย์ เป็นใหญ่ในความเชื่อต้องมีอารมณ์ควรเชื่อมาล่อ วิริยินทรีย์ เป็นใหญ่ในความเพียร ต้องอาศัยสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ จึงกล้าหาญในกิจการงานนั้น ๆ ได้ สตินทรีย์ เป็นใหญ่ในสติ ต้องอาศัย ศรัทธา วิริยะ ช่วยอุดหนุนด้วย สมาธิน-ทรีย์ เป็นใหญ่ในสมาธิ ต้องอาศัย ศรัทธา วิริยะ สติ ช่วยอุดหนุนด้วย ปัญญินทรีย์เป็นใหญ่ในปัญญา ต้องอาศัยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ช่วยอุดหนุนด้วย **อนญฺญตญฺญสฺสามีตินทรีย์** เป็นใหญ่ในโสดาปัตติมรรคต้องอาศัย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องล่อ **อญฺญินฺทรีย์** เป็นใหญ่ในโสดาผล ถึงอรหัตตมรรคก็ต้องอาศัย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องชักนำเหมือนกัน ถึง **อญฺญาตาอินทรีย์** เป็นใหญ่ในอรหัตตผลก็ต้องอาศัยพละ ๕ อินทรีย์ ๕ เหมือนกันจึงเกิดขึ้นได้ ฯ คำที่ว่าอินทรีย์นั้นก็เป็นแต่สัญญานามธรรมเหมือนกันกับธาตุ ถ้าจะชี้หน้าตาจริงจังอินทรีย์ก็สูญไปเท่านั้น ถ้าจะถือเอาอาการที่เป็นใหญ่ในหน้าที่อันหนึ่ง ๆ เรียกว่าอินทรีย์ ตามนัยอินทรีย์ ๒๒ นี้ อินทรีย์ก็ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกันกับธาตุเหมือนอย่างความโลภ ความโกรธ ความหลง ความรัก ความชัง อิจฉา พยาบาท เป็นต้น ก็จะต้องเรียกว่าอินทรีย์ได้แต่ละอย่าง ๆ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ตามที่ประสพต่ออารมณ์ซึ่งเป็นเครื่องคู่ของตน ๆ ต้องถือเอาเนื้อความว่าอินทรีย์ทั้งหลาย เป็นสภาวธรรมอันหนึ่ง ๆ เป็นชาติกายสิทธิ์สิ่งหนึ่ง ๆ ต้องมีเต็มสกลกายอันนี้ หรือจะเห็นว่าเต็มโลกก็ได้ เพราะเป็นชาติกายสิทธิ์ จึงไม่เบียดกันไม่คับกัน เป็นอัพยากตธรรมด้วย จะเป็นกุศลอกุศลแล้วแต่อารมณ์เครื่องล่อ สำเร็จเป็นอินทรีย์นั้น ๆ ตามอารมณ์ ทางวิปัสสนาต้องตรองตรวจเข้าไปจนเห็นแจ้งเห็นจริงตามเป็นจริงอย่างไร อินทรีย์ใดที่มีโทษควรละเว้นก็เก็บเสียไม่ต้องใช้ อินทรีย์ใดที่มีคุณควรอบรม ก็รีบอบรมบ่อให้มีกำลังขึ้น จะได้เป็นพาหนะนำตนให้ถึงสุนทรสถานสมดังความมุ่งหมายของตน ตามสมควรแก่อุปนิสสัยสามารถ ฯ

แสดงอินทรีย์ไว้พอเป็นทางดำริแก่โยคาวจรเจ้าผู้เพ่งต่อทางวิปัสสนาเพียงเท่านี้ ฯ

ภาค ๕

อริยสัจจ์ ๔

จตฺตาริอริยสจฺจานิ อริยสัจจ์ทั้งหลาย ๔

ทุกฺขํ อริยสจฺจํ คือทุกขอริยสัจจ์ ๑ **ทุกฺขสมุทโย อริยสัจฺจํ** ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ๑ **ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ** ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ ๑ ฯ **อริยสจฺจํ** ท่านแปลว่า ของจริงของพระอริยเจ้าบ้าง ของจริงทำปุถุชนให้เป็นพระอริยเจ้าบ้าง ของจริงหาข้าศึกมิได้บ้าง ถ้าจะถือเอาเนื้อความต้องแปลว่า ของจริงทำผู้รู้ผู้เห็นให้หมดข้าศึกภายในเป็นเหมาะ ฯ

ต่อนี้จักขยายความในสัจจ์ทั้ง ๔ นั้นให้ชัดขึ้น ทุกขสัจจ์นั้นท่านหมาย ชาติ ชรา มรณะ ว่าเป็นตัวทุกข์ สมุทัยนั้นท่านหมายตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นิโรธนั้นท่านหมายความดับโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั้น มรรคนั้นท่านหมายอัฏฐังคิกมรรค แสดงอย่างนี้เป็นอันสรุปความให้สั้น เป็นธรรมาทิฏฐาน ฯ

ต่อนี้จะแสดงโดยบุคคลาทิฏฐาน ยกบุคคลขึ้นเป็นที่ตั้ง ทุกขสัจจ์นั้น ท่านหมายสกลกายของเรานี้เองว่าเป็นตัวทุกข์ เพราะสกลกายนี้เต็มไปด้วย ชาติ ชรา มรณะ เต็มที่ ให้กำหนดชาติอย่างนี้ชาติแปลว่า ความเกิด ความเกิดนี้หมายตั้งต้นแต่ประถมปฏิสนธิวิญญาณมา ตราบเท่าถึงตายสิ้นลมหายใจชื่อว่า ชาติ เพราะธรรมดาของสัตว์ผู้มีภพคือความเป็นความมีแล้ว ต้องมีชาติคือความสืบต่อไม่ให้ภพสลาย ถ้าขาดชาติ ภพก็ตั้งอยู่ไม่ได้ ต้องสลายไป ให้กำหนดชาติด้วยกวะพิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร วิญญาณาหาร ส่วนกวะพิงการาหาร มีข้าวน้ำเป็นต้นที่เราบริโภคอยู่ทุกวันนี้ ให้เกิดรูปธรรม ส่วนอาหาร ๓ เบื้องปลายนั้นให้เกิดนามธรรมพึงเข้าใจว่าถ้าอาหารทั้ง ๔ นี้ยังมีเป็นปัจจัยอยู่ตราบใด สกลกายนี้ก็ชื่อว่าเกิดอยู่เสมอตราบนั้น ให้กำหนดชาติความเกิด ตั้งต้นแต่แรกเกิดมา จนถึงวันตายเป็นที่สุดชื่อว่า ชาติดังนี้ และให้กำหนดชราโดยนัยเดียวกัน คือให้กำหนดวันแต่แรกเกิดมา ชราความแก่ก็ติดตามมาด้วย แก่ตามวันคืนไปโดยลำดับ แก่เรื่อยไปจนถึงวันตายเหมือนกัน สกลกายนี้จึงชื่อว่า ชรา และให้กำหนดมรณะความตายโดยนัยอันเดียวกัน คือคำที่ว่าตายนั้นหมายอาการที่สิ้นไป สูญไป ดับไป แห่งสกลกายนี้ จักชี้ตัวอย่างให้เห็น เหมือนอย่าง กลละ อัมพุทะ ฆนะเปสิดับเสียแล้ว แต่อยู่ในครรโภทรของมารดา ส่วนเป็นเด็กเป็นรุ่นหนุ่มสาว ก็ดับไปตามหน้าที่ของตน ๆ อาการที่ดับไปสูญไปนั้นแหละเป็นลักษณะอาการของมรณะ พึงเข้าใจว่าสกลกายนี้ตายอยู่เสมอ ตั้งแต่วันแรกเกิดมา จนถึงวันตายเป็นที่สุด สกลกายนี้จึงชื่อว่ามรณะ ให้บัณฑิตพึงกำหนดทุกข์ด้วยอาการอย่างนี้ ชื่อว่าทุกขปริญญา ฯ สมุทัยอริยสัจจ์นั้น ก็ต้องยกสกลกายนี้ขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะสกลกายนี้เต็มไปด้วยตัณหา คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตัณหานี้อาศัยเหตุภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อาศัยเหตุภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพ ธรรมารมณ์ สัมผัสกันจึงเกิดขึ้น ถ้าอารมณ์ใดเป็นที่พึงปรารถนา ชื่อว่าอิฏฐารมณ์ ให้เกิดกามตัณหา อารมณ์ซึ่งเป็นของมีอยู่แล้ว เป็นที่พอใจ ก็อยากให้มีร่ำไป ดังสกลกายของตนที่มีอยู่แล้วอยากให้มีอยู่ร่ำไป หรือวัตถุ

ภายนอกก็เหมือนกัน สิ่งใดที่มีอยู่แล้ว ก็อยากให้มีอยู่ร่ำไป อย่างนี้เป็นลักษณะให้เกิดภวตัณหา อารมณ์ใดเป็นที่ไม่พึงปรารถนา ชื่อว่าอนิฏฐารมณ์ ให้เกิดวิภวตัณหา ตัณหา ๓ ประการนี้ เป็นของเห็นได้ด้วยยาก เพราะเป็นตัวของเราอยู่ทุกเมื่อ การรู้ตัวเห็นตัวย่อมเป็นของเห็นยากอยู่เป็นธรรมดา ถ้าจะชี้แจงตัณหาที่เป็นตัวสมุทัยนี้ให้ชัดขึ้นอีกหน่อย ให้ตรงกับที่ท่านแสดงไว้ว่าทุกข์อันใด สมุทัยก็อันนั้นดังนี้ ก็คือความไม่รู้ตัวว่าเป็นทุกขสัจจ์ คือไม่รู้ว่าตัวเป็นเกิดเป็นแก่เป็นตายอยู่เสมอ ตัวจึงเป็นสมุทัย เป็นตัวตัณหา ๓ อยู่เสมอ บัณฑิตพึงพยายามละความไม่รู้ตัวว่าเป็นตัณหา ๓ ออกเสียจึงจักได้ชื่อว่า สมุทัยปหานา ฯ นิโรธ-สัจจ์นั้น ก็หมายสกลกายนี้เหมือนกัน แต่หากว่าได้แสดงสมุทัยวารมามากแล้ว นิโรธจึงไม่ต้องแสดงมาก เพราะเป็นผลเผล็ดมาแต่สมุทัยนั้นเอง คือเกิดวิชารู้ตัวขึ้น ความไม่รู้ซึ่งเป็นตัณหา ๓ ก็ดับไป เป็นลักษณะของนิโรธให้บัณฑิตพึงทำให้แจ้งให้ผ่องใส จึงจักได้ชื่อว่านิพพานสัจฉิกิริยา ฯ มรรคสัจจ์นั้น ก็หมายสกลกายนี้เหมือนกัน เพราะสกลกายนี้เป็นตัวมรรค พระอัฏฐังคิกมรรคทั้ง ๘ นั้นเป็นอาการของมรรค คืออาการของสกลกายนี้ วิชาความรู้ตัวว่าเป็นทุกข์ เป็นสมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค นี้เป็นตัวสัมมาทิฏฐิ ที่จัดเป็นสัมมาทิฏฐิได้ก็อาศัยอาการของมรรคทั้ง ๘ นั้นสามัคคีกัน อาการของมรรคทั้ง ๘ อย่าง มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นที่สุดเป็นมรรคภาวนา ทำมรรคให้เกิดมีขึ้น บัณฑิตพึงทำให้เกิดให้มีขึ้นเสีย จักได้ชื่อว่า มรรควิภาวนา ฯ แสดงอริยสัจจ์นัยนี้เป็นอริยสัจจ์ ๔ ใน ๑ คือ สกลกายนี้มี ๑ เท่านั้น สมกับที่ท่านแสดงไว้ว่า ทุกข์อันใดสมุทัยก็อันนั้น สมุทัยอันใดนิโรธก็อันนั้น นิโรธอันใดมรรคก็อันนั้นดังนี้ ฯ อริยสัจจ์ ๔ ในธรรมจักรกัปปวัตนสูตร ท่านจัดเป็นปริวัตรละ ๓ ในสัจจอันหนึ่ง ๆ จึงเป็นอาการ ๑ ๒ ชื่อว่าธรรมจักร ปริวัฏ ๓ นั้นคือ สัจจญาณ ๑ กิจจญาณ ๑ กตญาณ ๑ จัดเป็นอาการดังนี้ ทุกข์เป็นของจริงอย่าง ๑ สมุทัยเป็นของจริงอย่าง ๑ นิโรธเป็นของจริงอย่าง ๑ มรรคเป็นของจริงอย่าง ๑ อันนี้ชื่อว่าสัจจญาณในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค ฯ ทุกข์เป็นของควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นของควรละ นิโรธเป็นของควรทำให้แจ้ง มรรคเป็นของควรทำให้เกิดให้มี อันนี้ชื่อว่ากิจจญาณ ในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธในมรรค ฯ ทุกข์ได้กำหนดรู้แล้ว สมุทัยได้ละเสียแล้ว นิโรธได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคได้ทำให้เกิดให้มีแล้ว อันนี้เป็นกตญาณ ในทุกข์ ในสมุทัย ในนิโรธ ในมรรค ฯ ในสัจจ์ทั้ง ๔ นั้นท่านเปรียบความไว้ว่า ทุกข-สัจจ์เปรียบเหมือนหาบอันหนัก สมุทัยเปรียบเหมือนยกหาบอันหนักใส่บ่าหาบไม่วาง มรรคสัจจ์ เปรียบเหมือนหาอุบายวางหาบอันหนักนั้น นิโรธสัจจ์เปรียบเหมือนวางหาบอันหนักนั้นเสียแล้ว ฯ

ภาค ๖

อวิชฺชา

อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา สังขารทั้งหลายมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย **สงฺขารปจฺจยา วิญฺญานํ** วิญญาณมีเพราะสังขารทั้งหลายเป็นปัจจัย **วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ** นามและรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย **นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ** อายตนะ ๖ มีเพราะนามและรูปเป็นปัจจัย **สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส** ผัสสะ ๖ มีเพราะอายตนะ ๖ เป็นปัจจัย **ผสฺสปจฺจยา เวทนา** เวทนามีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย **เวทนาปจฺจยา ตณฺหา** ตัณหามีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย **ตณฺหา ปจฺจยา อุปาทานํ** อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย **อุปาทาน ปจฺจยา ภโว** ภพมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย **ภวปจฺจยา ชาติ** ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย **ชาติปจฺจยา ชรา** ชรามีเพราะชาติเป็นปัจจัย **ชรา ปจฺจยา มรณํ** มรณะมีเพราะชราเป็นปัจจัย ฯ ต่อนี้ตัวผล **"โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ"** ทุกข์ทั้งหลายคือความแห้งใจเศร้าใจ ความบ่นพิรี้พิไร ความลำบากเหลือกลั้นเหลือทน ความต่ำใจน้อยใจ ความคับแคบใจ ก็มีพร้อมเพราะมีมรณะเป็นปัจจัย **"เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ"** เมื่อปัจจยาการยังเป็นกำลังอุดหนุนซึ่งกันเป็นไปอยู่อย่างนี้ กองทุกข์ทั้งสิ้นก็เกิดขึ้นพร้อม ฯ ส่วนนี้เป็นสมุทยวาร คำที่ว่า "ปัจจัย" นั้นไม่ใช่เหตุ เป็นแต่ผู้อุดหนุนเหตุให้เป็นไปเท่านั้น ส่วนอวิชชา สังขาร วิญญาณ ถึงชรา มรณะ นั้นตัวเหตุคือตัวสมุทัยนั้นเอง คือแสดงเหตุด้วยปัจจัยด้วย ฯ

ฝ่ายนิโรธวาร แสดงอย่างนี้ **"อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราค นิโรธา สงฺขารนิโรโธ"** สังขารดับโดยไม่เหลือ เพราะความคลายความดับโดยหาเศษมิได้ แห่งอวิชชานั้นสิ่งเดียว **"สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ"** เพราะสังขารดับวิญญาณก็ดับ **"วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ"** เพราะวิญญาณดับนามรูปก็ดับ **"นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ"** เพราะนามรูปดับสฬายตนะก็ดับ **"สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ"** เพราะสฬายตนะดับผัสสะก็ดับ **"ผสฺสนิโรธา เวทนา นิโรโธ"** เพราะผัสสะดับเวทนาก็ดับ **"เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ"** เพราะเวทนาดับตัณหาก็ดับ **"ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ"** เพราะตัณหาดับอุปาทานก็ดับ **"อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ"** เพราะอุปาทานดับภพก็ดับ **"ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ"** เพราะภพดับชาติก็ดับ **"ชาตินิโรธา ชรานิโรโธ"** เพราะชาติดับชราก็ดับ **"ชรานิโรธา มรณนิโรโธ"** เพราะชราดับมรณะก็ดับ **"โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ"** ทุกข์ทั้ง ๕ ประการซึ่งเป็นตัวผล คือโศรกและร่ำไรทุกข์โทมนัสอุปายาสก็ดับตามกันไปหมด **"เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ"** ครั้นเมื่อเหตุและปัจจัยดับไปหมดแล้วด้วยอาการอย่างนี้ กองทุกข์ทั้งสิ้นก็ดับไปโดยไม่เหลือเท่านั้น ฯ

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา

สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณนฺติ

บัดนี้จักได้วิสัชชนาปฏิจจสมุปบาท ปัจจยาการซึ่งเป็นทางวิปัสสนานัย ตามปาฐะที่ได้ยกขึ้นในเบื้องต้น ตามที่มาว่า อวิชชา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑ นามรูป ๑ อายตนะ ๑ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ ตัณหา ๑ อุปาทาน ๑ ภพ ๑ ชาติ ๑ ชรา ๑ มรณะ ๑ เป็นอาการ ๑๓ แต่ท่านรวมชรากับมรณะเป็น ๑ จึงเป็น ๑๒ เพราะท่านนับอวิชชาเข้าด้วยว่าเป็นอาการ ถ้ายกอวิชชาออกให้เป็นประธานเสีย นับแต่สังขารวิญญาณไปให้เป็นอาการ ก็คงได้อาการ ๑๒ ไม่ต้องรวมชรามรณะ เหมือนอย่างกายท่านยกให้เป็นประธาน เกสาโลมา ถึงมัตถลุงคัง ๓๒ เป็นอาการของกายฉันใด ถ้านับแต่สังขารไปถึงมรณะเป็น ๑๒ ให้เป็นอาการของอวิชชา จะเหมาะดีฉันนั้นทีเดียว ฯ

บัดนี้จักจำแนกอวิชชาและสังขารเป็นต้นต่อไป อวิชชา ๘ สังขาร ๓ วิญญาณ ๖ นามรูป ๒ อายตนะ ๖ ผัสสะ ๖ เวทนา ๖ ตัณหา ๖ อุปาทาน ๔ ภพ ๒ ชาติ ๒ ชรา ๒ มรณะ ๒ ฯ บัดนี้จักจำแนกอวิชชา ๘ ตามที่มาว่า **อวิชฺชา อฏฺฐวตฺถุกา** อวิชชามีวัตถุ ๘ **ปุพฺพนฺเต อญาณํ** ไม่รู้จักเงื่อนเบื้องต้น ๑ **อปรนฺเต อญาณํ** ไม่รู้จักเงื่อนเบื้องต้น ๑ **อปรณฺเต อญาณํ** ไม่รู้จักเงื่อนเบื้องปลาย ๑ **ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อญาณํ** ไม่รู้จักทั้งเงื่อนเบื้องต้นและเงื่อนเบื้องปลาย ๑ **ทุกฺเข อญาณํ** ไม่รู้จักทุกข์ ๑ **ทุกฺขสมุทเย อญาณํ** ไม่รู้เหตุยังทุกข์ให้เกิดขึ้นพร้อม ๑ **ทุกฺขนิโรเธ อญาณํ** ไม่รู้จักความดับทุกข์ ๑ **ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา อญาณํ** ไม่รู้จักปฏิจจสมุปบาท คือธรรมอันอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ๑ **อยํ วุจฺจติ อวิชฺชา** อันนี้แลท่านกล่าวว่าอวิชชา มีลักษณะอาการ ๘ ประการดังนี้ ฯ

บัดนี้จักอธิบายลักษณะอวิชชาทั้ง ๘ ไว้พอเป็นทางดำริแห่งโยคาพจรผู้หวังต่อทางวิปัสสนา ถ้าผู้ใดตรองได้ความชัดขึ้นแล้ว จักได้รับความสบายใจขึ้นมาก เพราะสิ้นวิจิกิจฉาในทางนี้ ข้อที่ ๑ ซึ่งว่าไม่รู้จักเงื่อนเบื้องต้นคือไม่รู้จักชาติความเกิด คือรู้จักแต่ **อปฺปฏิจฺฉนฺนชาติ** คือความเกิดที่ไม่ปกปิด ได้แก่คลอดออกมาจากครรภ์มารดา ชื่อว่าไม่รู้จักชาติเป็นลักษณะของอวิชชาประการ ๑ ส่วน **ปฏิจฺฉนฺนชาติ** คือความเกิดที่ปกปิด ได้แก่กำเนิด ๔ คือเมื่อขณะยังเป็นกะละละ อัมพุทะอยู่ ท่านให้ชื่อว่า สังเสทชะกำเนิด เมื่อขณะเป็นฆนะเปสิ ท่านให้ชื่อว่า อัณฑชะกำเนิด เมื่อแตกปัญจสาขาคือศีรษะแขนขาพร้อมแล้ว ท่านให้ชื่อว่า ชลามพุชะกำเนิด เมื่อคลอดออกมาแล้ว ท่านให้ชื่อว่า อุปปาติกะกำเนิด (ลอยเกิด) เบื้องหน้าตลอดไปคงได้ชื่อว่า อุปปาติกะกำเนิดเรื่อยไปจนถึงวันตายกำเนิดทั้ง ๔ นี้แลเป็นเงื่อนเบื้องต้น เป็นลักษณะของชาติทุกข์ เป็นทุกขสัจจ์ พึงเข้าใจว่าเป็นปัจจัยอยู่ทุกเมื่อ **ปฏิจฺฉนฺนชาติ** นี้เป็นวิชชาที่ ๑ ฯ

ข้อที่ ๒ ซึ่งว่าไม่รู้จักเงื่อนเบื้องปลายนั้น หมายความว่า ไม่รู้จักมรณะความตาย รู้จักแต่อัปปฏิจฉันนมรณะ คือความตายที่ไม่ปกปิด ได้แก่สิ้นลมหายใจแล้วต้องเข้าโลงเท่านั้น ตายอาการนี้เป็นอนาคตเป็นคติของสมุทัย เป็นวิภวตัณหา รู้แต่อัปปฏิจฉันนมรณะนี้ ชื่อว่าไม่รู้จักตาย คือไม่รู้เงื่อนเบื้องปลายของตน เป็นอวิชชาประการ ๑ ส่วนปฏิจฉันนมรณะนั้น ได้แก่ความตายที่ปกปิด เป็นปัจจุบันตายอยู่เสมอทุกขณะลมหายใจเข้าออก คือ เกิดขึ้นวันใด ตายก็มีมาแต่วันนั้น ได้แก่ความหายไป คือเด็กหนุ่มสาวในตัว

หายไปนั้นเองเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าตนมีมรณะอยู่เสมอ **ปฏิจฺฉนฺนมรณะ** นี้ เป็นเบื้องปลายของตนเป็นวิชชาที่ ๒ ฯ

ข้อที่ ๓ ที่ว่าไม่รู้จักทั้งเบื้องต้นทั้งเบื้องปลายของตนนั้น หมายความว่า ไม่รู้จักท่ามกลาง คือไม่รู้จักความแก่ รู้จักแต่ **อปฺปฏิจฺฉนฺนชรา** ความแก่ที่ไม่ปกปิด คือผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัยมีผมหงอกฟันหักเป็นต้น ความแก่อาการนี้เป็นอนาคต เป็นคติแห่งวิภวตัณหาเหมือนกัน เป็นสมุทัย รู้แต่อัปปฏิฉันนชราเพียงเท่านี้ ชื่อว่าไม่รู้จักชรา เป็นอวิชชาประการ ๑ ส่วนชราที่เป็นคติของวิชชานั้น หมายเอาความแก่ซึ่งเป็นปัจจุบัน เรียกชื่อว่า **ปฏิจฺฉนฺนชรา** ความแก่ปกปิด คือแก่อยู่เสมอทุกขณะลมหายใจเข้าออก ได้แก่ความแปรไปของร่างกาย คือความขยายให้ร่างกายผิดเก่าอยู่เสมอ ตั้งต้นแต่ประถมปฏิสนธิมาตราบเท่าวันตาย นี่แหละเป็นท่ามกลางของเรา เป็นตัวอุปาทะขณะ ฐีติขณะ ภังคขณะ คือรู้ทั้งเบื้องต้นคือเกิด รู้ทั้งเบื้องปลายคือตาย รู้ทั้งท่ามกลางคือแก่ รวมอยู่ในที่อันเดียวกันเป็นตัวปัจจุบันทุกเมื่อ เป็นวิชชาที่ ๓

ข้อที่ ๔ ซึ่งว่าไม่รู้จักทุกข์นั้น ก็คือไม่รู้จักชาติชรามรณะซึ่งเป็นปัจจุบัน ชื่อว่าไม่รู้จักทุกข์ เป็นอวิชชาประการ ๑ ถ้ารู้แล้วก็เป็นอันกำหนดทุกข์ได้ จึงเป็นวิชชาที่ ๔ ฯ

ข้อที่คำรบ ๕ ซึ่งว่าไม่รู้จักเหตุยังทุกข์ให้เกิดขึ้นพร้อมนั้น หมายความว่า ไม่รู้จักชาติชรามรณะซึ่งเป็นอดีตอนาคต ซึ่งตนรู้อยู่นั้นว่าเป็นตัวสมุทัย คือเป็นกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา คือที่เข้าใจว่า ชาติเป็นอดีต ชรามรณะเป็นอนาคต ตัวซึ่งเป็นปัจจุบันนี้ว่างจากชาติชรามรณะ กลายเป็นภวตัณหาไปไม่รู้สึกตัว ชื่อว่าไม่รู้จักสมุทัย เป็นอวิชชาประการ ๑ ความที่มารู้จักชาติชรามรณะที่เป็นอดีตอนาคตนั้นว่าเป็นสัญญาของโลก ชื่อว่ารู้จักสมุทัย เป็นวิชชาที่คำรบ ๕ ฯ

ข้อที่ ๖ ซึ่งว่าไม่รู้จักความดับนั้น คือไม่รู้จักหน้าตาของตัณหาคือชาติชรามรณะที่เป็นอดีตอนาคต เป็นกามตัณหา วิภวตัณหาตัวที่ว่างจากชาติชรามรณะ กลายเป็นภวตัณหาไปไม่รู้ตัว แต่หน้าตาของตัณหาผู้จะดับก็ไม่รู้จักเสียแล้ว เป็นอันชื่อว่าไม่รู้จักทุกขนิโรธเป็นอวิชชาประการ ๑ เมื่อธรรมซึ่งเป็นปัจจุบัน คือ ชาติชรามรณะซึ่งเป็นของจริง อันพระโยคาพจรเห็นแจ่มแจ้งในตนแล้ว ชาติชรามรณะซึ่งเป็นอดีตอนาคตซึ่งเป็นคติของสมุทัย คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็ดับไป ชื่อว่าทุกขนิโรธ เป็นอันชื่อว่ารู้จักความดับทุกข์ เป็นวิชชาที่ ๖ ฯ

ข้อที่ ๗ ซึ่งว่าไม่รู้จักปฏิปทาอันจักให้ถึงความดับทุกข์นั้น หมายความว่า ไม่รู้จักชาติชรามรณะอาการนี้เป็นทุกข์ อาการนี้เป็นสมุทัย อาการนี้เป็นนิโรธ อาการนี้เป็นมรรค ชื่อว่าผู้ไม่รู้ปฏิปทาให้ถึงความดับทุกข์ เป็นอวิชชาประการ ๑ เมื่อมารู้ชัดเจนว่า ชาติ ชรามรณะซึ่งเป็นปัจจุบัน เป็นตัวทุกขสัจจะ ส่วนชาติชรามรณะที่เป็นอดีตเป็นอนาคตเป็นคติของสมุทัยก็ดับไป ความดับแห่งสมุทัยนั้นแลชื่อว่าทุกขนิโรธ ปัญญาที่รู้จักทุกข์ รู้จักสมุทัย รู้จักนิโรธนั้นแลเป็นองค์ **สมฺมาทิฏฺฐิ** เป็นมรรค เป็นอันรู้ปฏิปทาไปสู่ความดับทุกข์เป็นวิชชาที่ ๗ ฯ

ข้อที่ ๘ ซึ่งว่าไม่รู้จักธรรมเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นคือไม่รู้จักปฏิจจสมุปบาทนั้น หมายความว่า ไม่รู้จักว่าตัวเป็นอวิชชา ตัวจึงต้องกลายเป็นสังขารไป อาศัยสังขารนั้นเองจึงต้องมีชื่อมากขึ้น คือเป็นวิญญาณ เป็นนามรูป เป็นอายตนะ เป็นผัสสะ เป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน เป็นภพเป็น

ชาติ เป็นชรา เป็นมรณะไป เมื่อตนยังมีความเห็นความรู้ความเข้าใจอยู่ว่า ตัวของตัวเป็นสังขาร วิญญาณ เป็นชรา เป็นมรณะอยู่ตราบใด ก็ชื่อว่า อาการแห่งอวิชชายังมีอยู่ในตัวตราบนั้น พึงรู้เถิดว่า ตนของเราเป็นอวิชชาแท้ เพราะธรรม ๑๒ ประเภทนี้ ท่านแสดงว่า เป็นอาการของอวิชชาเป็นตัวสัญญาอดีต เป็นชาติสมุทัยทั้งนั้น ท่านจึงกล่าวว่าไม่รู้จักปฏิจจสมุปบาท เป็นอวิชชาประการ ๑ เมื่อพระโยคาพจรเจ้ามากำหนดรู้คติของสังขารทั้งหลาย คือท่านหมายปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร ได้แก่เจตสิกธรรมทั้งหลาย ปุญญาภิสังขารหมายโสภณเจตสิก อปุญญาภิสังขารหมายอกุศลเจตสิก อเนญชาภิ-สังขารหมายอัญญาสมานาเจตสิก ส่วนวิญญาณ ๖ หมายจักขุวิญญาณ เป็นต้น นามรูป ๒ หมายนาม ๑ รูป ๑ อายตนะ ๖ หมายจักขวายตนะ เป็นต้น ผัสสะ ๖ หมายจักขุสัมผัสเป็นต้น เวทนา ๖ หมายเวทนาเกิดแต่จักขุสัมผัส เป็นต้น ตัณหา ๖ หมายตัณหาที่อาศัยจักขุสัมผัสเกิดขึ้น เป็นต้น อุปาทาน ๔ มีกามุปาทานเป็นต้น ภพ ๒ หมายกรรมภพ ๑ อุปปัตติภพ ๑ ชาติ ๒ หมายปฏิจฉันนชาติ ๑ อัปปฏิจฉันนชาติ ๑ ชรา ๒ หมายปฏิจจฉันนชรา ๑ อัปปฏิจฉันนชรา ๑ มรณะ ๒ หมายปฏิจจฉันนมรณะ ๑ อัปปฏิจฉันนมรณะ ๑ ความจริงสมุทัยธรรมทั้งหลาย ตั้งต้นแต่อวิชชาถึงชราแลมรณะเหล่านี้เป็นสภาพแห่งสังขตธรรมทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงสมมติให้รู้กันเท่านั้น สิ่งที่รับสมมติทั้งปวงนั้น เป็นสภาพธรรมที่เป็นวิสังขารคือเป็นธรรมฐีติธรรมนิยามชั้นวิสังขาร ส่วนสภาพธรรมที่เป็นสังขารทั้งปวงนั้น เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัว ถ้ารู้เท่าแล้วก็ดับไป คงเหลืออยู่แต่ส่วนที่เป็นสภาพธรรมที่เป็นวิสังขารเท่านั้น ถ้าจะดูของจริงตามทางพระอริยสัจจแล้ว ก็เห็นอยู่แต่ทุกข์เท่านั้น ถ้าจะดูของจริงทางพระนิพพานแล้ว ชาติชรามรณะ ที่สมมติว่าทุกข์ก็ไม่มีเสียอีก เพราะชาติชรามรณะเป็นคติของสังขาร เมื่อรู้เท่าสังขาร ชาติชรามรณะก็ดับไป คงเหลืออยู่แต่โลกุตตรธรรมโดยส่วนเดียว ท่านผู้รู้ทั้งหลายก็อาศัยใช้บัญญัติพูดไปตามโลกไม่ขัดโลกตัวของท่านชื่อว่า วิชชา อาการของอวิชชาทั้งหลายมีสังขารวิญญาณเป็นต้นก็ดับไปหมด เป็นนิโรธธรรม ชื่อว่าวิชชาที่ ๘ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

เมื่ออวิชชาสังขารถึงชรามรณะเป็นปัจจัย อาศัยซึ่งกันเป็นไปอยู่ ชื่อว่ากระแสสมุทัยยังเป็นไปอยู่ เป็นตัวเหตุ ผลของสมุทัยคือตัวทุกข์ได้แก่โสกะความแห้งใจกรอบเกรียมใจ ปริเทวะความบ่นเพ้อ ร่ำไร โทมนัสความต่ำใจน้อยใจ อุปายาสความคับแค้นอัดอั้นตันใจ **สมฺภวนฺติ** ก็มีพร้อม เพราะทุกข์เหล่านี้มีสมุทัยเป็นเหตุ เมื่อกระแสของสมุทัยมีอวิชชาเป็นไปโดยไม่เหลือชื่อว่านิโรธ สภาพที่ยังเหลืออยู่ชื่อว่าวิชชา เป็นมรรคคือตัวเหตุผลของวิชชา คือความดับทุกข์ ได้แก่โสกะปริเทวะโทมนัสอุปายาส **นิรุชฺฌนฺติ** ก็ดับไปโดยไม่เหลือเพราะทุกข์เหล่านี้ดับไปโดยไม่เหลือ มีวิชชาคือมรรคเป็นเหตุ ได้อธิบายประเภทแห่งปฏิจจสมุปบาททั้งสมุทยวารและนิโรธวาร พอเป็นทางดำริแห่งพุทธบริษัท ผู้มุ่งต่อทางวิปัสสนา พอเป็นนิทัสสนอุทาหรณ์ไว้เพียงเท่านี้ ฯ

นิทาน

บัดนี้จักเล่านิทานของเก่าสู่ฟัง กิร ดังได้สดับมา ในอดีตกาลยังมีบุรุษเสียจักษุ ๖ คนเป็นสหายกัน วันหนึ่งปรึกษากันว่าทำอย่างไรเราจะได้ดูช้างสักที ถึงตาเราไม่เห็นคลำดูก็รู้ได้เหมือนกัน คนหนึ่งพูดขึ้นว่าเขาบอกว่า ช้างพลายของตากำนันแก้วเป็นช้างใจดี เด็กเล็กขี่เล่นสุดหัวสุดหางก็ไม่เป็นอะไร มาไปด้วยกันเถอะ ว่าแล้วก็ชวนกันไป ครั้นถึงบอกเจ้าของเขาแล้ว ก็ปันวาระกันเข้าไปคลำดูคนละคราว คนที่ ๑ ไปคลำถูกงวงก็คลำขึ้นคลำลงจนตลอดงวงแล้วก็ออกมา คนที่ ๒ เข้าไปคลำถูกงาก็คลำไปคลำมาจนสุดงาแล้วก็ออกมา คนที่ ๓ เข้าไปคลำถูกใบหู ก็คลำไปคลำมาจนตลอดใบหูแล้วก็ออกมา คนที่ ๔ เข้าไปคลำถูกหางก็คลำไปคลำมาจนตลอดหางแล้วก็ออกมา คนที่ ๕ เข้าไปคลำถูกขาก็คลำไปคลำมาจนตลอดขาแล้วก็ออกมา คนที่ ๖ เข้าไปคลำถูกสีข้างก็คลำไปคลำมาจนตลอดสีข้างแล้วก็ออกมา ครั้นแล้วต่างคนต่างก็ดีใจคุยกันว่า เป็นบุญของพวกเราพึ่งได้รู้จักช้างวันนี้เอง แล้วก็พากันกลับบ้าน ครั้นมาถึงบ้านแล้วมานั่งสนทนากันถึงเรื่องไปคลำดูช้าง ใครเห็นเป็นอย่างไรลองเล่าสู่กันฟังดูจะเหมือนกันหรือไม่ คนที่คลำถูกงวงบอกว่าตามที่ฉันสังเกตเข้าใจว่าช้างเหมือนกับตัวปลิงนั่นเอง เป็นแต่ว่าโตมากยาวกว่ามากเท่านั้น คนที่คลำถูกงาบอกว่าเพื่อนเอาอะไรมาพูด ฉันเข้าใจว่าช้างมันเป็นกลม ๆ เหมือนไม้กระบอกเป็นแต่มันเรียวมากเท่านั้น คนที่คลำถูกใบหูบอกว่าเพื่อนสองคนนี้พูดเข้าป่าเข้ารกไปแล้ว ฉันได้สังเกตแน่นอน ช้างนั้นมันเป็นรูปแบบ ๆ เหมือนพัดด้ามจิ้วเรานี้เอง เป็นแต่หนามากเท่านั้น คนที่คลำถูกหางบอกว่านายสามคนนี้ไปเอาอะไรมาพูดเหลว ๆ ไหล ๆ ฉันได้สังเกตแน่นอนแล้ว ช้างนั้นมันเหมือนไม้กวาดที่เรากวาดเรือนนี้เอง เป็นแต่ด้ามมันยาวนิดหน่อยเท่านั้น คนที่คลำถูกขาบอกว่านายทั้งสี่นี้ก็ยุ่งเสียอีกแล้วไปเอาอะไรมาพูด ฉันคลำขึ้นคลำลงจนถึงดิน สังเกตได้แน่นอนว่าช้างนั้นมันเหมือนกับสูบที่เขาสูบตีเหล็กเรานี้เอง เป็นแต่ยาวหน่อยเท่านั้น คนที่คลำถูกสีข้างร้องขึ้นว่า พุทโธ่ ๆ ! เพื่อนห้าคนนี้ไปคลำเอาอะไรเข้าแล้ว ไม่ถูกตัวช้างเสียแน่ละ กันคลำเสียจนเหน็ดจนเหนื่อย เกือบจะนับเส้นขนได้ และได้สังเกตไว้แน่นอน ช้างนั้นมันเป็นแผ่น ๆ แบน ๆ เหมือนพรมที่เราปูเรือนนี้เองไม่ผิดเลย บุรุษตาบอดทั้ง ๖ คน คลำช้างตัวเดียวกัน ความเห็นแตกต่างไม่ลงรอยกันยกวาทะของตนขึ้นข่มคนอื่น ว่าพวกแกมันเหลวไหลทั้งนั้น ส่วนตนคลำถูกอะไรและได้หมายไว้ว่าเหมือนกับอะไร ก็ยกสิ่งนั้นขึ้นว่าช้างมันเป็นอย่างนี้ ๆ มันเหมือนสิ่งนี้ ๆ ต่างหาก พวกแกใช้ไม่ได้ทั้งนั้นต่างคนต่างวิวาทกันกับผู้ที่ไม่ลงความเห็นกับด้วยตน ในเรื่องนี้ก็น่าขันความจริงก็ถูกช้างด้วยกันทั้งหกคนไม่มีใครผิดเลย เป็นแต่ถูกโดยเอกเทศ คือถูกไม่เต็มตัวนั้นเอง จึงเป็นเหตุเกิดมีปากเสียงกันขึ้น จนถึงแก่วิวาทกัน ถ้าถูกเต็มตัวด้วยกันแล้ว ก็ไม่ต้องวิวาทกันเลย ข้อนี้ฉันใด แม้ในหมู่พุทธบริษัทที่ประพฤติและสั่งสอนธรรมกันอยู่ทุกวันนี้ ก็คล้ายกับคนตาบอดคลำช้างฉันนั้น เพราะรู้ธรรมไม่เต็มที่รู้แต่เพียงเอกเทศของธรรม เพราะธรรมเป็นของกลางใครเห็นอย่างไรก็ไม่รับไม่ปฏิเสธ ผู้เห็นอย่างใดก็ยึดเอาเป็นถูกของตนอย่างนั้น จะยกตัวอย่าง ดังพวกที่ถือนามรูปก็ยึดนามรูปเป็นที่พึ่ง พวกถือขันธ์ ๕ ก็ยึดขันธ์ ๕ เข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกนิยมธาตุก็ยึดธาตุเข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกถืออายตนะก็ยึดอายตนะเข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกถือ **อนิจจํ ทุกขํ อนตฺตา** ก็ยึดเข้าไว้เป็นที่พึ่ง พวกถือ **พุทฺโธ อรหํ** ก็ยึดเข้าไว้

เป็นที่พึ่ง ตลอดไปถึงพวกเพ่งกสิณต่างก็ยึดเข้าไว้ว่าเป็นที่พึ่งของตน ๆ ถ้าใครถือไม่ตรงกับตน ก็เป็นคนเห็นผิดถือผิดไปหมด ถูกแต่ตัวคนเดียวเท่านั้น แล้วสั่งสอนลูกศิษย์ตามลัทธิของตน ฝ่ายลูกศิษย์นั้นได้ความตามอาจารย์ของตน พลอยไปติพวกอื่นเขาด้วย ยกแต่อาจารย์ของตนว่าเป็นผู้รู้ถูกรู้ดีทั้งนั้น ส่วนพวกอื่นผิดหมด จึงต้องวิวาทกับผู้ที่มีความเห็นไม่พ้องกับตน บางพวกที่ยังงมงามมากถึงกับโกรธหรือเกลียดแก่ผู้ไม่ลงความเห็นกับด้วยตน เพราะความเห็นธรรมของตนเป็นแต่เพียงเอกเทศเท่านั้น ถ้าหากเห็นพระธรรมเต็มโลกด้วยกันแล้วก็หมดวิวาทเท่านั้น คิดดูก็ขัน ๆ คนหูดี ตาดี กลายเป็นเหมือนคนตาบอดคลำช้างไปได้น่าสังเวชใจยิ่งนัก ความจริงผู้ประพฤติธรรมถูกด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีผู้ใดผิดเลย เป็นแต่ถูกโดยส่วนมาก หรือถูกโดยส่วนน้อยเท่านั้น เอวํ ก็มีด้วยประการดังนี้ ฯ

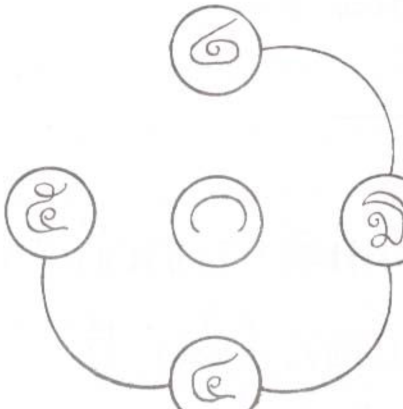
แบบสมเด็จพระมหาสังฆราชาเจ้า
สุทธิโสมพราหมณาจารย์ ๑๒ กวี
(เมืองเวียงจันทร์)

นโม ตสฺส ภควโต

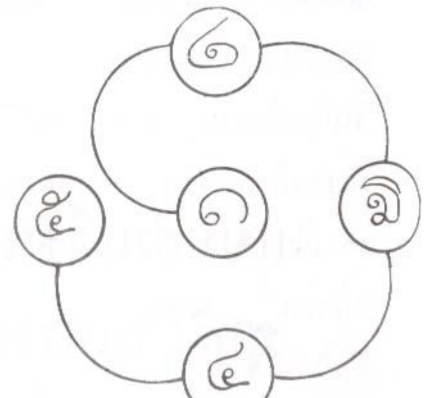
อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตรุนฺติมูลํ นวปตฺตเมกํ ทฺวยงฺกุรํ สตฺตผลํ ฉปฺปุผํ ชานาติ โย ทฺวิปฺปภวทฺวิสาขํ ชานาติ ปริยตฺติมเสสโต ฯ ตรุนฺติมูลนฺติ นิทานํ ปุคฺคโล วตฺถุ ฯ นวปตฺตนฺติ นววิธา ปญฺญตฺติโย ฯ ทฺวยงฺกุรนฺติ กิริยากิริยํ ฯ สตฺตผลนฺติ สตฺตาปตฺติกฺขนฺธา ฯ ฉปฺปุผนฺติ ฉอาปตฺติสมุฏฺฐานานิ ทฺวิปฺปภวนฺติ สจิตฺตกอจิตฺตกปฺปภวํ ทฺวิสาขนฺติ โลกวชฺชปณฺณตฺติวชฺชสงฺขาตํ ฯ เอกํ ตรุนฺติ ปญฺญตฺติ วินยปิฏกํ ฯ อเสสโต โส ชานาติ ส, ส, อิ, อิ, พ, โพ, มา, ติ, สตฺตตฺตึสโพธิปกฺขิยธมฺมา ฯ วุตฺตา เอวญฺจ โย ชานาติ ฯ โส นิพฺพานสฺ เสว สนฺติเก ฯ

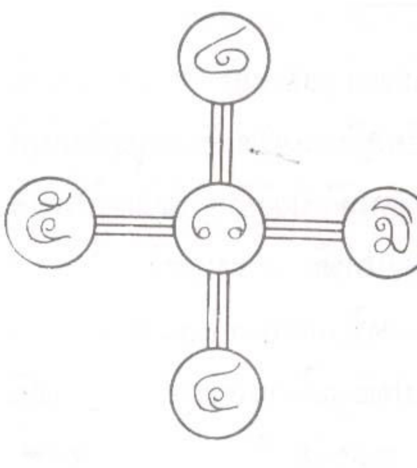
แบบเวียงจันทร์

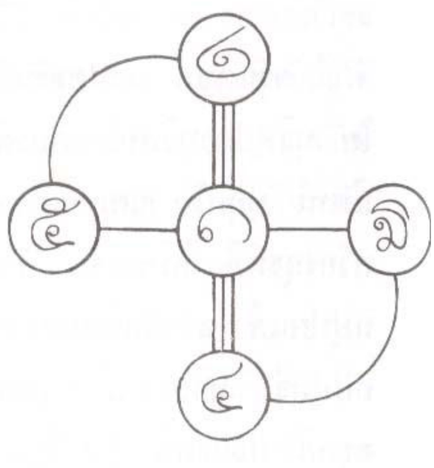
๑
เข้าลำดับอนุโลม

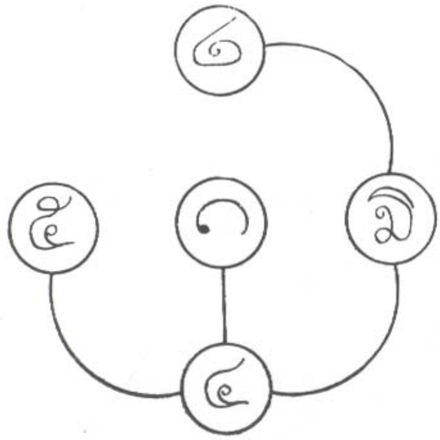
๒
เข้าลำดับปฏิโลม

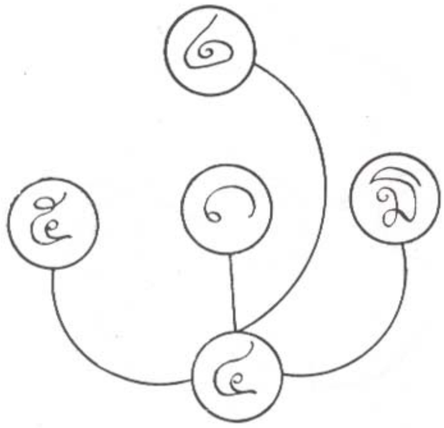
๓
เข้าสับอนุโลม

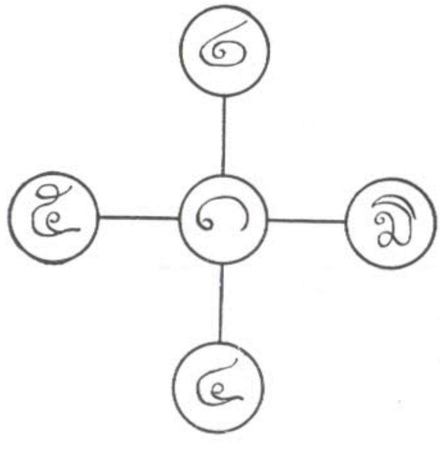
๔
เข้าสับปฏิโลม

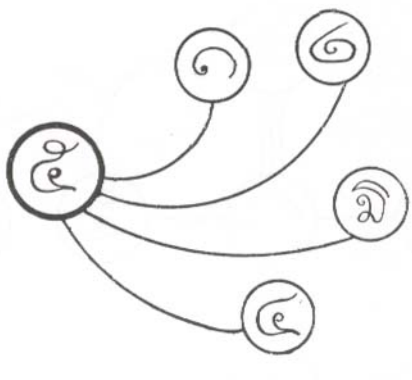
๕ เข้าคีบอนุโลม

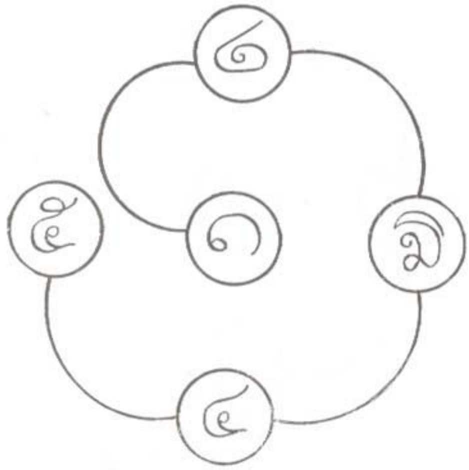
๖ เข้าคีบปฏิโลม

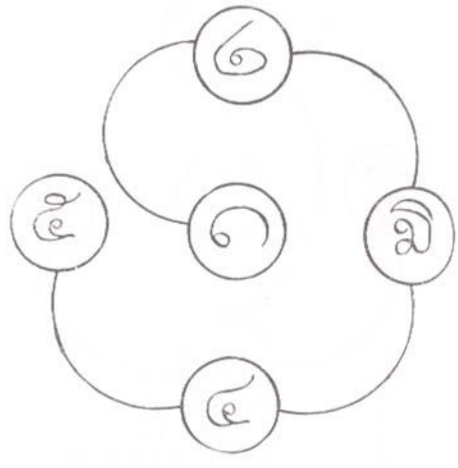
๗ เข้ารวบอนุโลม

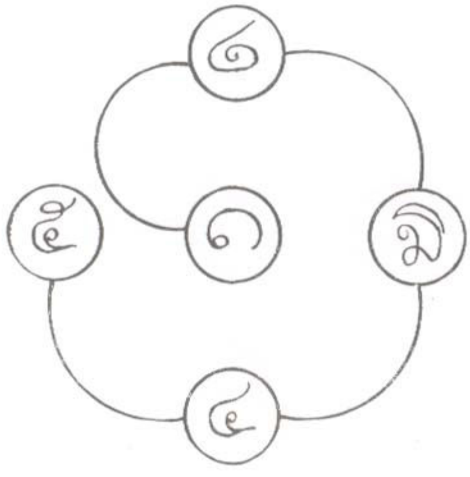
๘ เข้ารวบปฏิโลม

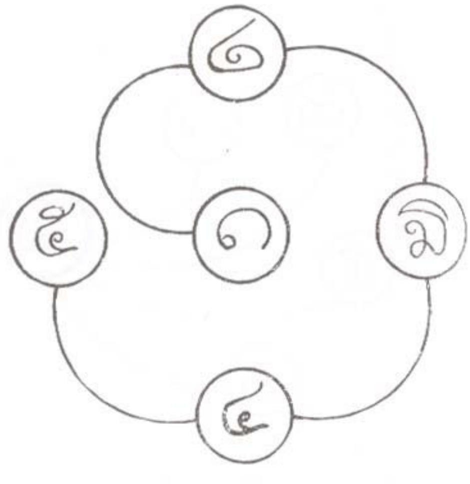
๙ เข้าจตุข้างในอนุโลม

๑๐ เข้าจตุข้างในปฏิโลม

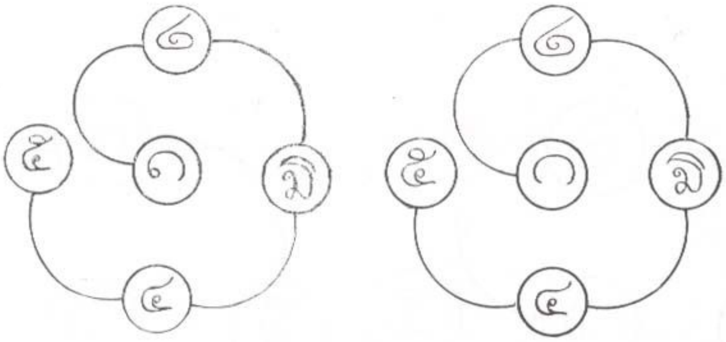

๑๑ เข้าปัญจะข้างในอนุโลม

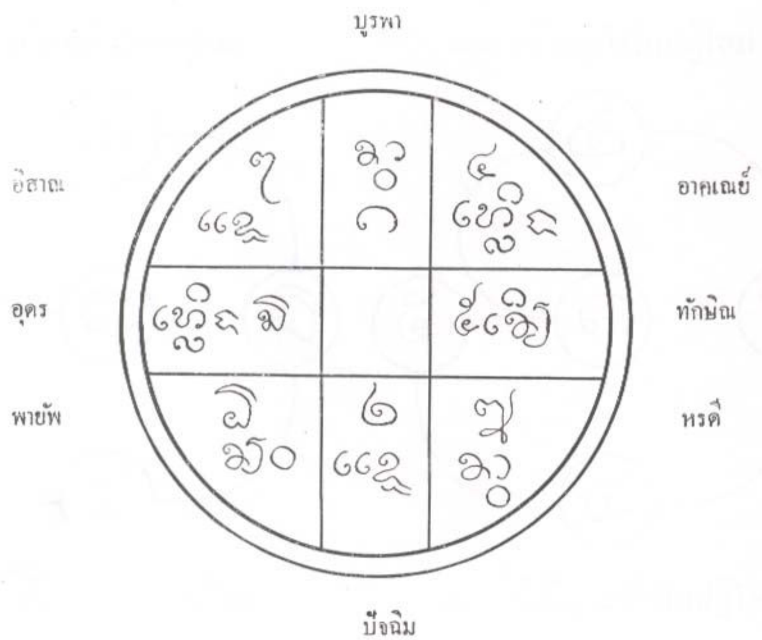
๑๒ เข้าปัญจะข้างในปฏิโลม

เข้าเลียบภูมิในห้องเมตตา

๑๓ เข้าสกดข้างในอนุโลม ๑๔ เข้าสกดข้างในปฏิโลม

แบบเวียงจันทร์
แบบตั้งแผนที่พรหมวิหารทั้ง ๘ ทิศ
พื้นผ้าใช้สีขาวล้วน

๑๕

๑. เวลาเข้าที่บริกรรมว่า **เอกิสฺสํ ทิสายํ วีสติ อปฺปนํ กตฺวา ฯ เอกิสฺสํ ทิสายํ อฏฺฐวีสติ อปฺปนํ กตฺวา ฯ**

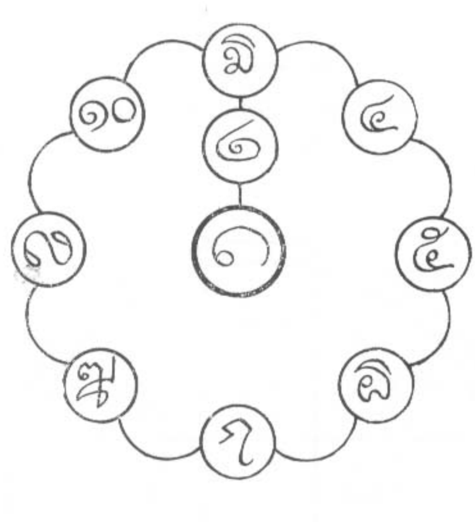
๒. เวลาแผ่ออกทิศ ให้บริกรรมว่า **อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ ฯ**

๓. เวลาจะแผ่ให้ถึงที่บริกรรมว่า **"สตฺตา สุขี"** ฯ

๔. เวลาจะหยุดบริกรรมว่า **"สัตว์สุข สัตว์ ๆ ๆ "** ฯ

๕. เวลาจะละข้างในกลับคืนเข้าที่บริกรรมว่า **"สุขี โหนฺตุ"** ฯ

๖. เวลาสถิตย์มั่นคงที่อยู่บริกรรมว่า **"อตฺตสุขี"** ฯ

๑๖

วิธีเข้าพรหมวิหารเจ้าให้เป็นอนุโลม

๑. เมตตาพรหมวิหารเจ้า มีรัสมีขาว ฯ

๒. กรุณาพรหมวิหารเจ้า มีรัสมีสีแดง ฯ

๓. มุทิตาพรหมวิหารเจ้า มีรัสมีเหลือง ฯ

๔. อุเบกขาพรหมวิหารเจ้า มีรัสมีเขียว ฯ

ส จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ฯ

ส จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา ฯ

อิ จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ฯ

อิ ปญฺจินฺทฺริยานิ จ ฯ

พ ปญฺจ พลานิ ฯ

โพ สตฺต โพชฺฌงฺคานิ จ ฯ

ม อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ฯ

สวิอ เมก รุสฺทฺธา ฯ

ส สมถกมฺมฏฺฐานานิ ฯ

วิ วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานานิ ฯ

อ อฏฺฐานุสฺสติโย พุทฺธาทโย ฯ

อ อสฺสาสปสฺสาสานิ จ ฯ

เม จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา เมตฺตาทโย ฯ

ก ทส กสิณกมฺมานิ ฯ

รุ จตฺตาโร อรูปาวจรานิ จ ฯ

สุ อสุภกมฺมานิ ฯ

ท ทฺวตฺตึสกมฺมฏฺฐานานิ ฯ

วิ ทส วิปสฺสนาญาณานิ ฯ

นมามิ รตนตฺตยํ ฯ

สมถวิปสฺสนานํ ภาวนานมิโต ปรํ

กมฺมฏฺฐานํ ปวกฺขามิ ทุวิธมฺปิ ยถากฺกยํ ฯ

ตตฺถ สมถสงฺคเห ตาว ทส กสิณานิ ทส อสุภา ทส อนุสฺสติโย จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย เอกา สญฺญา เอกํ ววตฺถานํ จตฺตาโร อรุปฺปาเจติ สตฺตวิเธน สมถกมฺมฏฺฐานสงฺคโห ฯ

ราคจริตา โทสจริตา โมหจริตา สทฺธาจริตา พุทฺธิจริตา วิตกฺกจริตา เจติ ฉพฺพิเธน จริตสงฺคโห ฯ ปริกมฺมภาวนา อุปจารภาวนา อปฺปนาภาวนา เจติ ติสฺโส ภาวนาปริกมฺมนิมิตฺตํ อุคฺคหนิมิตฺตํ ปฏิภาคนิ-มิตฺตญฺเจติ ตีณิ นิมิตฺตานิ เวทิตพฺพานิ ฯ

ตตฺถ สมถกมฺมฏฺฐานานิ วณฺณยิสฺสามิ ฯ

สมจตฺตาฬีสกมฺมฏฺฐานานิ สมถสงฺคเห โหนฺติ ฯ

ตตฺถ พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานานิ ตาว วณฺณยิสฺสามิ ฯ ปริกมฺมูปจารภาวนานิ จ พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐาเน โหนฺติ ฯ

ในกรรมฐานเจ้าทั้งมวลนี้ มีธรรมคติ ๔ ประการ คือ

ปุพฺพาภิสงฺขาร ๑ ธมฺมยาจนา ๑ ธมฺมววตฺถาน ๑ ธมฺมวิภฺพฺพนา ๑ ฯ

ปุพพาภิสังขารมี ๗ ประการ คือ

สีลวิโสธนา ๑ อจฺจยเทสนา ๑ ปลฺลงฺกาภุชนา ๑ อตฺตสนฺนิยาตนา ๑ ตปฺปรายนตา ๑ จตุรงฺคาธิฏฺฐานา ๑ ตทธิมุตฺตตา ๑ ฯ

สีลวิโสธนา ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้าชำระยังศีล ๔ ประการ มีปาฏิโมกขสังวรศีลเป็นต้น ฯ **อจฺจยเทสนา** ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้า แต่งยังเครื่องสัมมา ๕ โกฏฐาสแล้วสัมมาคารวะแด่พระแก้วเจ้าทั้ง ๕ ฯ **ปลฺลงฺกาภุชนา** ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้านั่งพับพะแนงเชิง ฯ **อตฺตสนฺนิยาตนา** ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้ามอบเวรตนให้แก่พระแก้วเจ้าทั้ง ๕ ฯ **ตปฺปรายนตา** ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้า เอาพระแก้วทั้ง ๕ เป็นที่พึ่ง ฯ **จตุรงฺคาธิฏฺฐานา** ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้า อธิฏฐานยังองค์พระ-

ยาน ๔ ประการ ฯ **ตทธิมุตฺตา** ได้แก่กิริยาอันพระโยคาวจรเจ้า ให้จิตต์ใจน้อมลงในคุณพระแก้วเจ้าทั้ง ๕ ด้วยสามารถปริกรรมและมนสิการ ฯ

อนึ่งสีลวิโสธนานั้น ได้แก่ ปาริสุทธิศีล ๔ ประการคือ ปาฏิโมกข์สังวรศีล อินทรีย์สังวรศีล อาชีว-ปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสสิตศีล ฯ เมื่อว่าปาฏิโมกข์สังวรศีลมี ๒ ประการคือ **จาริตฺตสีล ๑ วาริตฺตสีล ๑** **จาริตฺตสีล** นั้น ได้แก่ศีลทั้งหลายอันเหลือจากปาฏิโมกข์สังวรศีล คือได้แก่ขุทนุขุททกวัตรน้อยใหญ่ สมดังคำอันพระเจ้าเทศนาว่า **"อิทํ กตฺตพฺพํ อิทํ การิตฺตพฺพํ"** ดังนี้ **วาริตฺตสีล** นั้น ได้แก่อาบัติติกขันธ์ ๕ และอาบัติติกขันธ์ ๗ อันพระเจ้าเทศนาในปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ ว่า **"อิทํ น กตฺตพฺพํ อิทํ น การิตฺตพฺพํ"** ดังนี้ ฯ ส่วนอินทรีย์สังวรศีลนั้น ได้แก่กิริยาอันภิกษุรักษายังอินทรีย์ทั้ง ๖ มีจักษุเป็นต้น สมด้วยคำอันพระเจ้าเทศนาว่า **"ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา สุทนฺตา สุคุตฺตา"** ดังนี้เป็นต้นแล ฯ **อาชีวปาริสุทธิศีล** นั้น ได้แก่โยนิโสมนสิการ อันภิกษุแสวงหายังปัจจัยชาติทั้ง ๔ ประการ ด้วยกำลังเพียรอันชอบแล้ว และบริโภคแล ฯ **ปัจจยสันนิสสิตศีล**นั้น ได้แก่กิริยาอันภิกษุรับเอายังปัจจัยชาตทั้ง ๔ ประการอันชอบแล้ว พึงพิจารณาโดยโยนิโสมนสิการก่อนแล้วจึงบริโภค สมด้วยคำอันพระเจ้าเทศนามาใน ฉกังคสูตร และจัน-ทูปมสูตร และวินัยปิฎกอันมีในเสนาสนะขันธ์โพ้นแล ฯ

ขึ้นสูตรพรหมวิหารขั้นต้น

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส ฯ

อุกาส วนฺทิตฺวา สิรสา พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆญฺจ อุตฺตมํ เทยฺยภาสาย ปวกฺขามิ กมฺมฏฺฐานํ ทุวิทุกนฺติ ฯ

อุกาส ยุตติโอกาส อหํ อันว่าข้า **วนฺทิตฺวา** มักว่า **อภิวาทเรน วนฺทิตฺวา** ข้าพเจ้ากราบไหว้ด้วย **สกฺกจฺจํ** เคารพโดยเอื้อเฟื้ออย่างยิ่งในกาลบัดนี้ **พุทฺธํ** มักว่า **สพฺพญฺญุตญฺญาณํ** ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ซึ่งเญยยธรรมทั้งปวง **อุตฺตมํ** อันอุดม **อนุตฺตรํ** อันหาบุคคลและเทวดาทั้งหลายจักยอดเยี่ยมไปกว่ามิได้ ฯ **อหํ** อันว่าข้าพเจ้า **วนฺทามิ** ย่อมกราบไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นโสตร์ **สิรสา** ด้วยเศียรเกล้า **เม** แห่งข้าพเจ้าในกาลบัดนี้ **จ** มักว่า **น เกวลเมว พุทฺธํ อภิวนฺทิยามิ** ใช่ว่า ข้าพเจ้าจักกราบไหว้เฉพาะพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นจักเสร็จกิจ ฯ อหํ อันว่าข้า **วนฺทิตฺวา** มักว่า **อภิวาทเรน วนฺทิตฺวา** ข้าพเจ้ากราบไหว้ด้วยสักกัจจะเคารพโดยเอื้อเฟื้ออย่างยิ่ง **ธมฺมํ** มักว่า **ธมฺมํ นวโลกุตฺตรํ ธมฺมํ ทสวิธํ ปริยตฺติยาสห** ซึ่งพระนวโลกุตตรธรรมเจ้าเก้าประการ ๑๐ กับทั้งพระไตรปิฎกเจ้าทั้ง ๓ อันเกิดแต่พระโอษฐ์ของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ฯ **สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** และพระธรรมเจ้านั้นโสตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงดีแล้ว ข้าพเจ้าย่อมกราบไหว้ซึ่งพระธรรมเจ้านั้น **สิรสา** ด้วยเศียรเกล้า ฯ **เม** แห่งข้าพเจ้าในกาลบัดนี้ ฯ **จ** มักว่า **น เกวลเมว พุทฺธํ จ ธมฺมํ จ อภิวนฺทิยามิ** มิใช่ว่าข้าพเจ้าจักไหว้แต่พระพุทธเจ้าและพระธรรมเจ้าเท่านั้นและจักสำเร็จเป็นอันดี ฯ **อหํ** อันว่าข้าพเจ้า **วนฺทิตฺวา** มักว่า **อภิวาทเรน วนฺทิตฺวา** ข้าพเจ้ากราบไหว้

ด้วยสักกัจจะเคารพโดยความเอื้อเฟื้ออย่างยิ่งในกาลบัดนี้ ฯ **สงฺฆํ** มักว่า **อฏฺฐนฺนํ อริยปุคฺคลานํสมุหํ** ซึ่งอันประชุมนุมแห่งพระอริยบุคคลเจ้าทั้งหลายแปดจำพวก ฯ **สุปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติดีแล้ว **อุชุปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติตรงแล้ว **ญายปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง **สามีจิปฏิปนฺโน** ผู้ปฏิบัติชอบ พระอริยบุคคลเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นโสตร์ **อุตฺตโม** อันอุดมเป็นผู้บรรเทาเสียซึ่งความมืดมนอนธการ กล่าวคือ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม** ได้ขาดแล้ว ฯ **อหํ** อันว่าข้าพเจ้า ย่อมกราบไหว้ซึ่งพระอริยบุคคลเจ้าทั้งหลายแปดจำพวกนั้นโสตร์ **สิรสา** ด้วยเศียรเกล้า ฯ **เม** แห่งข้าพเจ้าในกาลบัดนี้ ฯ

ตทนฺตรํ ถัดนั้นไปภายหน้า ข้าพเจ้าจักกระทำมนะอันอ่อนน้อมนมัสการ อุทิศต่อพระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ ทั้งสามประการด้วยดี ฯ **อหํ** อันว่าข้าพเจ้า **ปวกฺขามิ** มักว่า **ปริยิสฺสามิ** จักเรียนเอาซึ่งพระกัมมัฏฐาน **ทุวิทุกํ** มักว่า **สมถวิปสฺสนาสงฺขาตํทุวิทุกํ** อันมีหมวดสองประการ กล่าวคือ สมถะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน และพระกัมมัฏฐานเจ้าเหล่านั้นโสตร์ **พุทฺธํ** มักว่า **ปจฺเจกสมฺปตฺตี** ยังเป็นศรีอริยสมบัติของพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า **จตุตฺถอริยสมฺปตฺตี** ยังเป็นอริยสมบัติอันพึงพอใจแห่งพระอริยสาวกเจ้าคู่เคารพสี่ ฯ อนึ่งคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น นักปราชญ์ทั้งหลายปริยายไว้โดยภาษาบาลีในที่นี่จักกล่าว **เทยฺยภาสาย** ด้วยภาษาคำไทย เพื่อจักได้จำทรงไว้ด้วยง่าย คำสอนของพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ทุก ๆ ประเภทก็เพื่อจักหักเสียจักทำลายเสียซึ่งขันธ์ทั้งห้า คือ **รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์** ทรงชี้ของจริงทั้งสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ลงในขันธ์ทั้งห้านี้ เมื่อรู้แจ้งแทงตลอดด้วยวิปัสสนาญาณของตนเป็นอริยธรรมแล้วก็จักนำตนให้วิมุตติหลุดพ้นไปจาก **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม** นำตนเข้าสู่เมืองแก้วอันนักปราชญ์กล่าวแล้วคือพระนิพพาน ตามโบราณพระขีณาสพเจ้าทั้งหลายแต่ในกาลปางก่อนโพ้นแล ฯ

อุกาส ยุตติ (ยติ) โอกาสนี้ข้าแต่พระแก้วเจ้าทั้งมวลมีพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นเป็นปฐม มีพระบรมสัพพัญญูโคดมเจ้าเป็นปัจจุบัน อันเป็นดวงประทีบแก้วส่องโลกทั้งสามให้สว่างกระจ่างแจ้งโดยทางธรรม ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้ที่มาประชุมในที่นี้ก็ดี มิได้มาก็ดี แต่มีกุศลเจตนาฉันทะเป็นอันเดียวกัน กระทำสักการบูชาคารวะ ทั้งภายในและภายนอก ส่วนที่เป็นภายในมีขันธ์ทั้งห้าพร้อมทั้งสัมมาปฏิบัติในธรรมานุธรรมะ ลีลาจาริยวัตร์ ฯ ภายนอกมีข้าวตอกดอกไม้และธูปเทียนเป็นต้น ฝูงข้าพเจ้าทั้งหลายที่ได้ขวนขวายมาถวายอุทิศเฉพาะไญยยธรรมโดยชอบ จึงนอบน้อมนำมาสู่สถานที่นี้ ได้มีศรัทธามาลากาลอธิษฐานไว้ในใจ กระทำไว้ให้เป็นสองโกฏฐาส คือปฐมโกฏฐาสนั้น จักขอบูชาสัมมาซึ่ง **สีลาทิคุณ สมาธิคุณ ปัญญาทิคุณ วิมุติคุณ** ซึ่งเป็นอริยธรรมนำสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังขารธรรม สังขารโลกโอฆะสงสาร ดังสัจจะปฏิญาณนี้ ขอจงเป็นเหตุเป็นพลวปัจจัยให้ได้สำเร็จแด่พระนิพพาน โดยสมควรแก่บารมีธรรมในอัตภาพชาตินี้เทอญ ฯ แม้ยติเจ้าตนใดตนหนึ่งพึงปรารถนาเอายังพระโพธิญาณนั้นก็ดี ขอจงให้เป็นเหตุเป็นปัจจัย ช่วยอุปถัมภ์บำรุงให้ถึงยอดปัญญาอันชื่อว่าสัพพัญญุตญาณอันจักนำสรรพสัตว์เข้าสู่พระนฤพานตามโบราณประเพณีแห่งพระพุทธเจ้าทั้งปวงนั้นเทอญ ฯ ทุติยโกฏฐาสคำรพสองนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจักน้อมนำมาประดิษฐานไว้ในที่เฉพาะพระพักตร์ แห่งพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์และไม้

พระศรีมหาโพธิ์ ขอบูชาสัมมาคารวะซึ่งพระนวโลกุตตรธรรมนามบัญญัติทั้งมวญ ข้าพเจ้าทั้งหลายซึ่งมิได้รู้จักและได้ประมาทพลาดพลั้งต่อพระนวโลกุตตรธรรมเจ้านั้น มิได้มีสัมมาคารวะ ด้วยทวารทั้งสามและอิริยาบถทั้งสี่อันใดอันหนึ่งก็ดี จำเดิมแต่ชาติถอยกลับไปหนหลังตั้งอนันตชาติสงสารอันหาเค้าหามูลบ่อมิได้ ฝูงข้าพเจ้าทั้งหลายก็รู้แก่ใจในบัดนี้ว่า เป็นบาปเป็นโทษเป็นอันมาก และโทษทั้งหลายเหล่านั้นคือ **โมโหอหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจํ ราโค ทิฏฺฐิ มาโน โทโส อิจฺฉา มจฺฉริยํ ถีนมิทฺธํ กุกฺจฺจํ วิจิกิจฺฉา อวิชฺชา ตณฺหา ฯ**

เพราะบาปธรรม ๑๔ ตัวนี้หากมาบันดาลให้มืดมนอนธการด้วยอำนาจ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม** หากมาครอบงำในจิตต์สันดานมิให้รู้จักของจริงทั้งสี่ คือ **ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค** ซึ่งเป็นของประจักษ์ในเบญจขันธ์แห่งอาตมะนี้ จึงได้มีจิตต์เป็น มิจฉา ไม่รู้ละอายต่อบาป ไม่สดุ้งกลัวต่อบาป ไม่ยินดีต่อสาสนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ขอพระพุทธเจ้าทั้งหลายจงได้มีพระหฤทัย อัจจโย โทษให้ด้วยพระกรุณาธิคุณโดยทางสมมติธรรม แล้วรับเอาเครื่องสักการะอามิสบูชาอันเป็นส่วนธรรมบรรณาการแห่งข้าพเจ้าทั้งหลายในกาลบัดนี้ ฯ อีกประการหนึ่งขอพระคุณทั้งสาม คือพระกรุณาคุณ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ ซึ่งเป็นธรรมอันบริสุทธิ์ดุจพระอาทิตย์อันทรงกลด และพระจันทร์ในวันเพ็ญจงส่องแสงสว่างกระจ่างแจ้ง ช่วยกำจัดโทษและความมืดออกจากจิตต์สันดานกระทำให้เป็นอโหสิกรรมกำจัดเสียล้างเสีย เผาเสียนำเสียซึ่งบาปให้เสื่อมสูญ ด้วยตทังคปหาน วิขัมภนปหาน และสมุจเฉทปหานขอให้ข้าพเจ้าทั้งหลายนี้ เป็นผู้บริสุทธิ์พ้นจากโทษทั้งมวญ ประดุจเงินเลียงและทองคำเลียงอันสุกใสจากมลทินราคีโทษ จากตะกั่วและทองซืน เป็นต้น ฯ อีกประการหนึ่ง ขอให้ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์จากโทษนั้นดังพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันเสด็จขึ้นมาเหนือจอมเขายุคันทร เขาพระสุเมรุราช อันปราศจากเมฆหมอก และมีสีอันเลื่อมประภัสสรฉันนั้นเทอญ ขออย่าให้เป็นนิวรณ์ธรรมฝ่ายสัคคาวร มรรคาวร อันจักห้ามภูมิทั้งสาม คือกามาวจรกุศลภูมิ รูปาวจรกุศลภูมิ อรูปาวจรกุศลภูมิ และโลกุตตรภูมิ ซึ่งยอดเยี่ยมกว่าภูมิทั้งปวง ฯ อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าทั้งหลายจักปรารถนาภาวนาพระสมถะกัมมัฏฐานเจ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ดี ตั้งต้นแต่พระขุทฺทกาปีติและมีพระอสุภกัมมัฏฐานเจ้าเป็นปริโยสาน ขอให้ได้สำเร็จพระอุคคหนิมิตร์ พระปฏิภาคนิมิตร์ (พระอนิมิตนิมิตร์เจ้า) จงมาสถิตอยู่ในจิตต์สันดาน ตลอดทุกสรรพทิพาราตรีกาลอย่าได้ขาด ฯ ประการหนึ่งขอให้ได้พระอุปจารสมาธิ พระอัปปนาสมาธิเจ้าจงทุกอักขระทุกพยัญชนะอย่าให้เหลืออย่าให้ขาด แม้จักปรารถนาภาวนาวิปัสสนาปัญญาแห่งพระสัพพัญญูโคดมเจ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ดี ตั้งต้นแต่พระสีลวิสุทธิ์เป็นประธาน พระอโลมิกญาณเจ้าเป็นปริโยสาน ขอให้ได้ยังสติ ธัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ อันจักเป็นองค์ดำเนินขึ้นสู่อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อันอุปมาด้วยดาบอันคมกล้า จักได้เป็นเครื่องประหารกิเลสมารและอาสวะธรรมทั้งปวงให้ขาดไป ได้ญาณทัสสนะสอดส่องดูพระลักษณะ มนสิการะในรูปธรรม นามธรรม เป็นส่วนอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาให้เสื่อมสูญไป ได้เห็นสันติธรรม วิสุทธิธรรม วิมุติธรรม มรรคธรรม ผลธรรม นิพพานธรรม นำตนให้พ้นไปจากวัฏฏสังสาร สมดังมโนรถจงทุกประการเทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

ขึ้นขมาพระไตรรัตน์แบบพิสดาร

อุกาส อจฺจโย โน ภนฺเต อชฺฌคฺคมา ยถาพาเล ยถามุฬฺเห ยถาอกุสเล เย มยํ ภนฺเต ทุฏฺฐจิตฺตา ปมาทจิตฺตา อคารวา อสมฺปตฺติโย เต ตีสุ พุทฺธาทีสุ รตนตฺเยสุ กาเยนวา วาจาย วา มนสา วา ปมาทํ อกริมฺหา ตสฺส เม ภนฺเต พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคณฺหาตุ อายตึ สํวเรยฺยาม กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ สพฺพปาปํ วินสฺสตุ ฯ

คำปฏิญญาณสัตย์ต่อพระรัตนไตรย์

อุกาส ยุตติโอกาส ข้าพเจ้าจักปฏิบัติบูชาตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า อันประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณ จำเดิมแต่วันนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งสัตยาธิษฐาน มอบถวายกาย วาจา จิตต์ อุทิศให้เป็น พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ตลอดชีวิต จะขอตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมด้วยหลักธรรมทั้งห้าประการคือ **ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา** เป็นหลักของใจ กล่าวโดยเฉพาะ จักดำเนินในพระ**ปาฏิโมกข์สังวรศีล อินทริยะสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจยสันนิสฺสิตศีล** อันนี้ให้เป็นนิตย์ ตราบเท่าสิ้นชีวิตแห่งอาตมา (สำหรับฆราวาสให้ว่าศีลห้าหรือศีลแปดหรือกรรมบถสิบ ตัวเป็นสามเณรให้ประกาศศีลสิบตามเพศของตนนั้นเทอญ) โดยสัตยาธิษฐาน **นิจจํ วุฑฺฒิ** จงทุกประการ เทอญ ฯ

คำสมาทานธรรม

บัดนี้ข้าพเจ้าจักตั้งห้องพระสมถะอันบัณฑิตนับว่าเป็นเรือนแก้วคือเสกฺขธรรมห้าประการ **สทฺธา** ความเชื่อ ๑ **หิริ** ความละอายต่อบาป ๑ **โอตปฺป** ความสดุ้งกลัวต่อบาป ๑ **วิริยะ** ความเพียร ๑ **ปญฺญา** ความรอบรู้ ๑ พระธรรมห้าประการนี้ให้เป็นกำลังของใจ ได้นามว่า สมถะพลธรรม แล้วจักตั้งใจภาวนาในพรหมวิหารเจ้า ๔ ประการ มีเมตตา เป็นต้น กรุณา เคารพ ๒ มุทิตา เคารพ ๓ อุเบกขา เคารพ ๔ เพื่อจะขอเอาพระอุปจารสมาธิ อปฺปนาสมาธิธรรมเจ้านี้ให้เป็นที่พึ่งของใจ ขอพระธรรมเจ้าทั้งหลายจงมาประดิษฐานอยู่ในจิตตสันดานแห่งข้าพเจ้าโดยเร็วพลัน ขอพระอริยะสังฆคุณเจ้าทั้งหลาย จำเดิมแต่พระมหาอัญญาโกณฺฑัญญเถระเจ้า จนถึงสังฆสมติสงฆ์ จงมาบันดาลเป็นกำแพงแก้ว ๗ ชั้น ป้องกันสรรพอุปทวันตราย อย่าให้มากร้ำกรายในกายทวาร วจีทวาร มโนทวาร ขอคุณพระอาจารย์เจ้าผู้สั่งสอนพระกัมมัฏฐาน และขอองค์พระคุณพระกัมมัฏฐานเจ้า จงมาเป็นดวงประทีปแก้ว ส่องจิตต์ให้ผ่องแผ้วปราศจากมลทินทุกเมื่อ เทอญ ฯ

อุกาสะ ยุตติโอกาส ในบัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชาตามคำสั่งสอนของพระสัพพัญญูเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ พระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องเมตตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้บังเกิดแก่ข้าพเจ้า ด้วยคำ**ว่า อิติปิ โส ภควา ฯ เป ฯ พุทฺโธ ภควาติ สมฺมา อรหํ ๓ ที อรหํ สมฺมา ๓ ที ฯ**

จบห้องที่ ๑

ขึ้นห้องที่ ๒

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชาตามคำสั่งสอนพระสัพฺพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องเมตตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้บังเกิดแก่ข้าพเจ้า ด้วยคำว่า **อหํ สุขิโต โหมิ ๓ ที สุขิโต โหมิ ๓ ที สุขี ๓ ที ฯ** ข้าพเจ้าจักขอแผ่กุศลผลบุญให้สำเร็จผลแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย จนถึงอเวจีอนันตจักรวาล อกนิฏฐพรหม ขอจงมาช่วยเพิ่มเติม ยังกุศลบุญให้เต็มเปี่ยมในห้อง บารมีธรรม สำเร็จ ดังมโนรถ ทุกประการเทอญ **อหํ สุขิโต โหมิ ๓ ที ฯ** ข้าพเจ้าจักอุทิศเฉพาะยังกุศลผลสุจริตธรรม คือให้ข้าพเจ้ามีความสุขเสมอด้วยสรรพสัตว์ทั้งหลาย และให้สรรพสัตว์ทั้งหลายพ้นเสียจากทุกข์ทั้งปวง จำเดิมแต่อเวจีอนันตจักรวาล อกนิฏฐพรหม จงมีความสุขทุกตน ๆ เทอญ **สุขิโต โหมิ ๓ ที ฯ** ข้าพเจ้ามีความปรารถนาใคร่ต่อกุศลผลสุจริตธรรม นำความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตน ในมนุษย์โลก เทวโลก และนิพพาน ด้วยอาการฉันใด ขอให้สัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยบุญและกุศลในมนุษย์โลก เทวโลก และพระนิพพาน ฉันนั้นทุกรูป ทุกนาม ด้วยคำว่า **สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ ๓ ที ฯ** จำเดิมแต่สัตว์ทั้งหลายอันมีในสกลกาย มีหนอนเป็นต้น ขอให้มีความสุขทุกคน ๆ เทอญ **สุขี ๓ ที ฯ**

จบห้องที่ ๒

ขึ้นห้อง ๓

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชาตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า จักขอเอาพระอุปจารสมาธิ พระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องเมตตาพรหมวิหาร จงมาประดิษฐานอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร ในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนา และยังมิได้บรรลุสมาธิสองประการในห้องเมตตาพรหมวิหาร แม้เนื้อข้าบก (จักเหี่ยว) เลือดข้าจักแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังค่อม หนังปกกระดูกก็ดี ถ้าว่าชีวิตแห่งข้าพเจ้านี้ยังจักดำรงเป็นไปอยู่ ข้าพเจ้าจักเพียรพยายามเจริญสมณธรรม ยึดเอาสมาธิทั้งสองประการนี้ให้จงได้และในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนาด้วยคำสัตย์อันได้ตั้งไว้แล้วนี้ ข้าพเจ้าจักบริกรรมต่อไปว่า **อตฺต สุขี ๓ ที** จนถึงร้อยที พันที ฯ ข้าพเจ้าจักทอดสติไว้ในหทัยวัตถุ แล้วจักเพียรพยายามพิจารณาดูยังธรรมานุธรรมะปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในขันธ์ทั้งห้าแห่งข้าพเจ้าคือ **อาวชฺชนวสี** การชำนาญในความเพ่ง **สมาปชฺชนวสี** ความชำนาญในการเข้า **อธิฏฺฐานวสี** ความชำนาญในการตั้งจิตต์มั่น **อุฏฺฐานวสี** ความชำนาญในการออก **ปจฺจ-เวกฺขณวสี** ความชำนาญในการพิจารณาเหตุผล และจักพยายามพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐาน ปทัฏฐาน อันว่าพระอุปจารสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหารในกาลบัดนี้ ข้าพเจ้าจักภาวนาขอเอายังธรร-มานุธรรมะปฏิบัติ อันแคว้นสุขุมาล (อันสูงสุด) ขอคุณพระสัพพัญญุตญาณเจ้า จงปรากฏแก่ใจในกาญบัดนี้ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

จบห้องที่ ๓

ขึ้นห้อง ๔

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชา ตามคำสั่งสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า จักขอเอาพระปฐมฌานอัปปนาสมาธิในห้องเมตตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้เกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร ในขณะเมื่อนั่งเจริญภาวนา ถ้ายังมิได้ปฐมฌานอัปปนาสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหารนี้ ถ้าเนื้อเหี่ยวเลือดแห้ง เอ็นขาดสันหลังค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้ามีชีวิตดำรงเป็นไปอยู่ ข้าพเจ้าจักพยายามยึดเอาปฐมฌานอัปปนาสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ด้วยคำสัตย์นี้ ข้าพเจ้าจักพยายามบริกรรมไปว่า **อตฺตสุขี ๓ ที** จนถึงร้อยทีพันที และจักพิจารณาดูยังธรรมานุธรรมะปฏิบัติอันประดิษฐานอยู่ในขันธ์สันดานทั้งห้า คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี อุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณ-วสี** แล้วจักพิจารณดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานะธรรม คือรูปาพจรปฐมฌาน ในห้องเมตตาพรหมวิหารมีองค์ห้า คือ **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา** บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนา ยึดเอายังธรรมานุธรรมะปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาล ขอจงมาบันดาลให้เอกสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้โดยพลัน เทอญ

จบห้องที่ ๔

ขึ้นห้อง ๕

ต่อนี้ไปให้ขึ้น **อุกาสะ ฯ เป ฯ นิพพานปัจจโยโหตุ** เหมือนกันตั้งแต่ทุติยะฌาน ตติยะฌาน จตุตถะ-ฌาน มีโองการเช่นเดียวกันกับปฐมฌานที่ขึ้นมานี้ เป็นแต่ให้เปลี่ยนว่า ทุติยฌานมีองค์ ๔ คือ **วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ** ตติยฌานมีองค์ ๓ คือ **ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ** จตุตถฌานมีองค์ ๒ คือ **สุข เอกคฺคตา ฯ** ปัญจมฌานมีองค์ ๒ คือ **เอกคฺคตา อุเบกขา ฯ**

จบห้องที่ ๕

ขึ้นห้อง ๖

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชาตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักเข้าอุปจาร-สมาธิ อัปปนาสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหาร จงมาเกิดในจิตตสันดาน เมื่อได้แล้วจักเข้าเอกคฺคตาขะบวนต้นที่สอง ขะบวนต้นที่สาม ขะบวนต้นที่สี่ เมื่อได้เข้าชำนาญแล้ว จักเข้าลำดับให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้าสับให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าคืบให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าวัตรให้เป็นอนุโลมปฏิโลม เมื่อชำนาญดีแล้วจักเข้าสัตตะบัญญัติให้เป็นอารมณ์ว่า **สตฺโต** สัตว์ ๆ ๑ **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๒ ปจฺฉิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนตุ ฯ ๓ อุตฺตราย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๔ ทกฺขิณาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๕ ปุรตฺถิมายอนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๖ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๗ อุตฺตราย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๘ ทกฺขิณาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๙ เหฏฺฐิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ๑๐ อุปริมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ ฯ ปุรตฺถิมายทิสาย สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ ให้ว่าลำดับกันไปจนครบ ๑๐ ทิศ ฯ ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อนีฆา โหนฺตุ** ให้ว่าลำดับไปจนครบ ๑๐ ทิศ ฯ **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ** ให้ว่าลำดับไปจนครบ ๑๐ ทิศ ฯ

ข้าพเจ้าจักขอเข้าพระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหาร จงมาผุดขึ้นในจิตตสันดานแห่งข้าพเจ้า เมื่อได้แล้วจักเข้าวัตรไว้ในกาย จักเข้าเอกคฺคตา ขะบวนต้นที่ ๒ ขะบวนต้นที่ ๓ ขะบวนต้นที่ ๔ เมื่อได้แล้วจักเข้าลำดับให้เป็นอนุโลม และปฏิโลม ฯ จักเข้าสลับให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ฯ จักเข้าคืบให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ฯ จักเข้ารวบให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ฯ

แผนที่ภาวนา

ฉากต้น

๑	**อเวรา**	**อเวรา**
๒	**อพฺยาปชฺฌา**	**อพฺยาปชฺฌา**
๓	**สพฺเพ สตฺตา โหนฺตุ**	**สพฺเพ ปาณา โหนฺตุ**
๔	**อนีฆา**	**อนีฆา**
๕	**สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ**	**สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ**

ฉากสอง

๑	**อเวรา**	**อเวรา**
๒	**อพฺยาปชฺฌา**	**อพฺยาปชฺฌา**
๓	**สพฺเพ สตฺตา โหนฺตุ**	**สพฺเพ ปุคฺคลา โหนฺตุ**
๔	**อนีฆา**	**อนีฆา**
๕	**สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ**	**สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ**

ฉากสาม

๑	**อเวรา**	**อเวรา**
๒	**อพฺยาปชฺฌา**	**อพฺยาปชฺฌา**
๓	**สพฺเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา โหนฺตุ ฯ**	**สพฺพา อิตฺถิโย โหนฺตุ**
๔	**อนีฆา**	**อนีฆา**
๕	**สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ**	**สุขี อตฺตานํ ปริหารนฺตุ**

ฉากสี่

๑	**อเวรา**	**อเวรา**
๒	**อพฺยาปชฺฌา**	**อพฺยาปชฺฌา**
๓	**สพฺเพ ปุริสา โหนฺตุ**	**สพฺเพ อริยา โหนฺตุ**
๔	**อนีฆา**	**อนีฆา**
๕	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**

ฉากห้า

๑	**อเวรา**	**อเวรา**
๒	**อพฺยาปชฺฌา**	**อพฺยาปชฺฌา**
๓	**สพฺเพ อนริยา โหนฺตุ**	**สพฺเพ เทวา โหนฺตุ**
๔	**อนีฆา**	**อนีฆา**
๕	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**

ฉากหก

๑	**อเวรา**	**อเวรา**
๒	**อพฺยาปชฺฌา**	**อพฺยาปชฺฌา**
๓	**สพฺเพ มนุสฺสา โหนฺตุ**	**สพฺเพ วินิปาติกา โหนฺตุ**
๔	**อนีฆา**	**อนีฆา**
๕	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**

นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ

ขึ้นโองการที่สอง กรุณา

บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาพรหมวิหารเจ้า ๔ ประการ คือ **เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา** เพื่อจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิ ขอพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ และองค์พระกัมมัฏฐาน จงเป็นสรณะของข้าพเจ้า **อุกาส** บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า จักขอเข้าอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิในห้องกรุณาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้เกิดแก่ข้าพเจ้าด้วยคำว่า **อิติปิ โส ภควา ฯลฯ พุทฺโธ ภควาติ ฯ สมฺมา อรหํ ๓ ที ฯ อุกาส** บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชาตามคำสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า จักขอเข้าอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ในห้องกรุณาพรหมวิหาร จงบันดาลให้เกิดแก่ข้าพเจ้าด้วยคำว่า **อหํ ทุกฺขิโต ปมุญฺจามิ ๓ ที อหํ ปมุญฺจามิ ๓ ที ปมุญฺจามิ ๓ ที ฯ** ข้าพเจ้าจักขอแผ่ส่วนกุศลผลสุจริตอันข้าพเจ้าได้พ้นจากทุกข์ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย

จนถึงอเวจีอนันตจักรวาล อกนิฏฐพรหม ให้มาเพิ่มเติมกุศลผลสุจริตแห่งข้าพเจ้าและขอให้สัตว์ทั้งมวญจงเป็นผู้พ้นจากทุกข์ ทุกรูปทุกนามเทอญ ฯ **อหํ ทุกฺขิโต ปมุญฺจามิ ๓ ที** ข้าพเจ้ามีความปรารถนาในกองการกุศลผลสุจริต เพื่อความสุขในมนุสสโลก เทวโลก และพระนิพพานด้วยอาการฉันใด ข้าพเจ้าขอให้สรรพสัตว์ทั้งมวญมีส่วนกุศล ทำตนให้พ้นจากทุกข์ เพื่อได้เสวยความสุข ในมนุสสโลก เทวโลก และพระนิพพาน ด้วยอาการฉันนั้น ทุกรูปทุกนาม ด้วยคำสัตย์ว่า:- **สพฺเพ สตฺตา ทุกฺขา ปมุญฺจนฺตุ ๓ ที** จำเดิมแต่สัตว์ทั้งหลายอันมีในสกลกาย เป็นต้นว่าหนอนก็ดี ขอให้มีส่วนกุศล ทำตนให้พ้นจากทุกข์ทั้งมาญเทอญ **ปมุญฺจามิ ๓ ที ฯ อุกาส** บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักเข้าอุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ในห้องกรุณาพรหมวิหาร จงบันดาลให้เกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร ในขณะเมื่อนั่งภาวนา ถ้าข้าพเจ้ายังมิได้อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ในห้องกรุณาพรหมวิหารนี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี เมื่อชีวิตยังดำรงอยู่จักเพียรพยายามกระทำอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ในห้องกรุณาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ด้วยอำนาจสัจจะวาจานี้ ข้าพเจ้าจักตั้งใจบริกรรมไปว่า **อหํ ปมุญฺจามิ ๓ ที** จนถึงร้อยทีพันที และจักตั้งสติไว้ในหทัยวัตถุ กระทำมนสิการในธรรมานุธรรมะปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในขันธ์ทั้งห้า คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** แล้วจะพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานธรรม สำหรับอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ในห้องกรุณาพรหมวิหาร ฯ บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาธรรมานุธรรมะปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ จงบันดาลให้สัญญาณ ให้รู้แจ้งในกาลบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า จักเข้าปฐมฌานอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ จงมาบันดาลให้เกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวารแห่งข้าพเจ้าในขณะที่นั่งภาวนานี้ ข้าพเจ้ายังมิได้ปฐมอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องกรุณาพรหมวิหารนี้ แม้ว่าเนื้อจะเหี่ยวเลือดจะแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังจักค่อม หนังขาปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้ายังมีชีวิตดำรงอยู่ข้าพเจ้าจักเพียรพยายามยึดเอาปฐมอัปปนาสมาธิเจ้าในห้องกรุณาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ด้วยอำนาจแห่งคำสัตย์นี้ แล้วจักตั้งบริกรรมไปว่า **"อหํ ปมุญฺจามิ" ๓ ที** ร้อยที พันที เสร็จแล้ว ข้าพเจ้าจักตั้งสติไว้ที่กลางหทัยวัตถุให้เที่ยงด้วยดี แล้วจักพิจารณาดูยังธรรมานุธรรมะปฏิปัตติบัติ อันเกิดตั้งอยู่ในขันธ์ทั้ง **๕ อาวชฺ-ชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** เสร็จแล้วจักตั้งใจพิจารณาดูลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะปทัฏฐานธรรม อันว่ารูปาวจรปฐมฌานในห้องกรุณาพรหมวิหารนี้ประกอบด้วยองค์ทั้ง **๕** คือ **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา** บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาน้อมเอายังธรรมานุธรรมะปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมนี้จงมาสัญญาณให้ข้าพเจ้ารู้แจ้งเทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ ในบัดนี้ ข้าพเจ้าจะทำปฏิบูชาตามคำสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักเข้าทุติย-ฌาน อัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้า จงมาเกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวารแห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนา และยังมิได้บรรลุทุกติยอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องกรุณา

พรหมวิหารนี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด หลังจักค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้าชีวิตยังดำรงอยู่ จักเพียรพยายามยึดเอาทุติยอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องกรุณานี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนาด้วยคำสัตย์อันนี้ จักบริกรรมไปว่า **"อหํ ปมุญฺจามิ" ๓ ที** ร้อยที พันที แล้วข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ในท่ามกลางหทัยวัตถุ แล้วจักพยายามพิจารณาดูแห่งธรรมานุธรรมะปฏิบัติอันอยู่ในขันธ์ทั้ง ๕ แห่งข้าพเจ้า คือ **อาวชฺชน สมาปชฺชน อธิฏฺฐาน วุฏฺฐาน ปจฺจเวกฺขณวสี** แล้วจักพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานธรรม รูปาวจร ปฐมฌาน ในห้องกรุณาพรหมวิหารนี้ ประกอบด้วยวิตก พระอาจารย์กล่าวไว้ว่า ยังหยาบนักชื่อว่าเป็นโลกิยธรรม รู้หาย รู้ตาย รู้เกิด ฯ

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกำหนดภาวนาเอาทุติยฌานอันประกอบด้วยองค์ทั้ง ๔ คือ **วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา** บัดนี้ข้าพเจ้าภาวนายึดเอาธรรมานุธรรมะปฏิบัติอันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอเจ้ากูจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ้งเทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิบัติบูชาตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักเข้าตติยฌานอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ จงมาบันดาลให้เกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร ในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนา ถ้ายังมิได้บรรลุตติยอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังจักค่อม หนังขาปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้าว่าชีวิตยังดำรงอยู่ จักเพียรพยายามเข้าตติยอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนาด้วยคำสัตย์อันนี้มี ข้าพเจ้าจักตั้งใจบริกรรมไปว่า **อหํ ปมุญฺจามิ ๓ ที** และร้อยที พันที แล้วจักตั้งสติไว้ในท่ามกลางหทัยวัตถุ แล้วจักพยายามพิจารณาดูยังธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในขันธ์ ๕ แห่งข้าพเจ้า คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชวนสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** สำเร็จแล้ว ข้าพเจ้าจักพิจารณาดู ยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานะธรรมเจ้า อันว่ารูปาวจรทุติยฌานในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ ประกอบด้วยวิจาร พระอาจารย์เจ้ากล่าวว่ายังหยาบนัก ชื่อว่ายังเป็นโลกิยธรรม รู้ฉิบหาย รู้ตาย รู้เกิด บัดนี้ข้าพเจ้าจักกำหนดหมายด้วยความตั้งใจจริง แล้วจักภาวนาขอเอาตติยฌาน อันประกอบด้วยองค์ทั้ง ๓ คือ **ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ** บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาขอเอาธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้าจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ้งในบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชาตามคำสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักเข้าจตุตถะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ จงมาเกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร แห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อนั่งภาวนานี้ ถ้าข้าพเจ้ายังมิได้ จตุตถะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังจักค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้าชีวิตยังดำรงอยู่ ข้าพเจ้าจักเพียรพยายามเข้าจตุตถะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนาด้วยคำสัตย์นี้ ข้าพเจ้าจักตั้งใจบริกรรมไปว่า **"อหํ ปมุญฺจามิ" ๓ ที** ร้อยที พันที เสร็จเรียบร้อยดีแล้ว ข้าพเจ้าจักตั้งสติไว้ ณ ท่ามกลางหทัยวัตถุ แล้วจักพยายามดูยังธรรมานุธรรมปฏิบัติ

อันเกิดอยู่ในขันธ์ทั้ง ๕ แห่งข้าพเจ้า คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณ-วสี** สำเร็จเรียบร้อยดีแล้วจักพิจารณาดูลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานธรรม อันว่ารูปาวจรตติยะฌานในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านั้น ประกอบด้วยปีติบัดนี้พระอาจารย์เจ้ากล่าวว่ายังหยาบนัก ชื่อว่าเป็นโลกิยธรรม รู้ฉิบหาย รู้ตาย รู้เกิด บัดนี้ข้าพเจ้าจักกำหนดหมายตั้งใจจริง ภาวนาเข้าจตุตถฌานอันประกอบด้วยองค์ทั้ง ๒ คือ **สุข เอกคฺคตา ฯ**

บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาขอเอา ธรรมานุธรรมะปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้าจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ้งในบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิบัติบูชาตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าพระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ จงมาบันดาลให้เกิด เมื่อได้เจ้ากูแล้วจะขอเข้าพระเอกัคคตาเจ้า กระบวนต้นที่ ๒ กระบวนต้นที่ ๓ กระบวนต้นที่ ๔ เมื่อเข้าเจ้ากูได้แล้วจักเข้าลำดับให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าสลับให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าคืบให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้ารวบให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าวัตรให้เป็นอนุโลมปฏิโลม ข้าพเจ้าจักขอเข้าสัตตบัญญัติเป็นอารมณ์ว่า **"สตฺโต"** สัตว์ ๆ ๆ ๆ ฯ

๑. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ**
ปจฺฉิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
อุตฺตราย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
ทกฺขิณาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
อุตฺตราย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
ทกฺขิณาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
เหฏฺฐิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
อุปริมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อลาภา ปมุญฺจนฺตุ ฯ

๒. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา ปมุญฺจนฺตุ ฯ**
ให้เข้าไปโดยลำดับจนครบสิบทิศ ฯ

๓. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา นินฺทา ปมุญฺจนฺตุ ฯ**
ให้ว่าไปโดยลำดับจนครบสิบทิศ ฯ
ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา ทุกฺขา ปมุญฺจนฺตุ ฯ
ให้ว่าไปโดยลำดับจนครบสิบทิศ แล้วภาวนาว่า สัตว์ ๆ ๆ ๆ ๓ หน ฯ

ข้าพเจ้าจักขอเข้า พระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้ จงมาบังเกิดแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้เจ้ากูจักขอเข้าวัตร์ เจ้ากูไว้ในสกลกายแล้วจักขอเอาพระเอกัคคตาเจ้า

กระบวนต้นที่ ๒ กระบวนต้นที่ ๓ กระบวนต้นที่ ๔ เมื่อได้เจ้ากูเรียบร้อยคงที่ดีแล้ว จักเข้าลำดับให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าสลับให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าคืบให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้ารวบให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จักเข้าวัตร์ให้เป็นอนุโลมปฏิโลม เมื่อเสร็จเรียบร้อยคงที่ดีแล้ว จักภาวนาว่า สัตว์ ๆ ๆ ๓ ที ฯ

แผนที่ห้องกรุณา

๑.	**อลาภา**	**อลาภา**
๒.	**อยสา**	**อยสา**
๓.	**สพฺเพ สตฺตา ปมุญฺจนฺตุ**	**สพฺเพ ปาณา ปมุญฺจนฺตุ**
๔.	**นินฺทา**	**นินฺทา**
๕.	**ทุกฺขา**	**ทุกฺขา**

หลักฉากที่ ๒

๑.	**อลาภา**	**อลาภา**
๒.	**อยสา**	**อยสา**
๓.	**สพฺเพ ภูตา ปมุญฺจนฺตุ**	**สพฺเพ ปุคฺคลา ปมุญฺจนฺตุ**
๔.	**นินฺทา**	**นินฺทา**
๕.	**ทุกฺขา**	**ทุกฺขา**

หลักฉากที่ ๓

๑.	**อลาภา**	**อลาภา**
๒.	**อยสา**	**อยสา**
๓.	**สพฺเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา ปมุญฺจนฺตุ ฯ สพฺพา อตฺถิโย ปมุญฺจนฺตุ ฯ**	
๔.	**นินฺทา**	**นินฺทา**
๕.	**ทุกฺขา**	**ทุกฺขา**

หลักฉากที่ ๓

๑.	**อลาภา**	**อลาภา**
๒.	**อยสา**	**อยสา**
๓.	**สพฺเพ ปุริสา ปมุญฺจนฺตุ**	**สพฺเพ อริยา ปมุญฺจนฺตุ**
๔.	**นินฺทา**	**นินฺทา**
๕.	**ทุกฺขา**	**ทุกฺขา**

หลักฉากที่ ๔

๑.	**อลาภา**	**อลาภา**
๒.	**อยสา**	**อยสา**
๓.	**สพฺเพ อนริยา ปมุญฺจนฺตุ**	**สพฺเพ เทวา ปมุญฺจนฺตุ**
๔.	**นินฺทา**	**นินฺทา**
๕.	**ทุกฺขา**	**ทุกฺขา**

หลักฉากที่ ๕

๑.	**อลาภา**	**อลาภา**
๒.	**อยสา**	**อยสา**
๓.	**สพฺเพ มนุสฺสา ปมุญฺจนฺตุ**	**สพฺเพ วินิปาติกา ปมุญฺจนฺตุ**
๔.	**นินฺทา**	**นินฺทา**
๕.	**ทุกฺขา**	**ทุกฺขา**

จบห้องกรุณาพรหมวิหาร

ขึ้นโองการที่สาม มุทิตา

บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาพรหมวิหารเจ้า ๔ ประการ คือ **เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา** เพื่อจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิ ขอพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ และองค์พระกรรมฐานจงมาเป็นสรณะของข้าพเจ้า

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า จักขอเข้าอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิในห้องมุทิตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้เกิดแด่ข้าพเจ้าด้วยคำว่า **อิติปิ โส ภควา ฯ เป ฯ พุทฺโธ ภควาติ สมฺมา อรหํ ๓ ที อรหํ ๓ ที ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้เกิดแด่ข้าพเจ้าด้วยคำว่า **อหํ ลทฺธา มา วิคจฺฉามิ ๓ ที อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที มา วิคจฺฉามิ ๓ ที ฯ** ข้าพเจ้าจักขอเอายังกุศลผลสุจริตธรรมสั่งสมกรรมให้เป็นบารมีภูมิ คืออย่าให้พลัดพรากจากเจตนาสมบัติอันจัดเป็นส่วนปัตติทานมัย แผ่อุทิศให้ไปสำเร็จแด่สรรพสัตว์ทั้งมวญตลอดถึงอเวจีอนันตจักรวาล อกนิฏฐพรหม ขอให้สรรพสัตว์ผู้สิ่งสถิตอยู่ในสถานถิ่นที่นั้น ๆ ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์ ก็จงพ้นเสียจากทุกข์ ผู้ถึงซึ่งภัยและเวร ก็จงพ้นเสียจากภัยและเวร ผู้ถึงแล้วซึ่งความเศร้าโศก ก็จงพ้นไปเสียจากความเศร้าโศกทั้งมวญ ให้ได้ประสบแต่ความสุขความเจริญ ผู้ได้เสวยความสุขดีอยู่แล้ว ก็ขอให้เจริญสุขสถาพรยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตลอดร้อยเท่าพันทวี จงทุกรูปทุกนามด้วยสัจจวาจาว่า **อหํ ลทฺธา มา วิคจฺฉามิ ๓ ที ฯ**

ข้าพเจ้าจักอุทิศเฉพาะกุศลผลบุญให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตั้งแต่อเวจีอนันตจักรวาล ตลอดถึงอกนิฏฐพรหมเป็นเคารพ ๒ ด้วยสัจจวาจาว่า **อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที** ข้าพเจ้ามีเจตนาสมบัติประกอบด้วยกุศลผลสุจริตธรรม มีความจำนงด้วยสมบัติ ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ด้วยอาการฉันใด ขอให้สรรพสัตว์ทั้งมวลจงเป็นผู้มีส่วนแห่งสมบัตินั้น ๆ ด้วยสัจจวาจาเคารพ ๓ ว่า **สพฺเพ สตฺตา ลทฺธา มา วิคจฺฉามิ ๓ ที**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าพระอุปจารสมาธิธรรมเจ้าในห้องมุทุตาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อนั่งภาวนาด้วยเจตนาสมบัติสัจจวาจานี้แล้วจักอธิฐานใจบริกรรมไปว่า **อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที**จนร้อยทีพันที เสร็จเรียบร้อยดีแล้ว จักตั้งสติไว้ ณ ท่ามกลางหทัยวัตถุ เมื่อสติกับใจตั้งเที่ยงตรงเสมอกันดีแล้ว จักพิจารณาดูยังธัมมานุธัมมะปฏิบัติอันเกิดอยู่ในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ ด้วยธรรม คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** เมื่อเสร็จด้วยดีแล้ว จักตรวจดูพลธรรมคือลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานะธรรม ให้ตรงด้วยดีทางกายวาจาจิตต์ อันว่าอุปจารสมาธิธรรมเจ้าในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ**

บัดนี้ข้าพเจ้าภาวนา เอายังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้านี้จงมาสัญญาณ โดยมโนทวารเชาวนวิถี ให้ข้าพเจ้ารู้แจ่มแจ้งโดยพลันเทอญ ฯ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิบัติบูชาตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าขอเข้าปฐมอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหาร จงมาบังเกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวารแห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อนั่งภาวนานี้ แดนใดถ้ายังมิได้ปฐมอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด หลังจะค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้าว่าชีวิตยังดำรงเป็นอยู่จักเพียรพยายาม ขอเอาปฐมอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อนั่งภาวนาด้วยสัจจวาจา ข้าพเจ้าจักตั้งใจบริกรรมไปว่า **"อหํ มาวิคจฺฉามิ" ๓ ที** จนร้อยที พันที แล้วข้าพเจ้าจักตั้งสติไว้ในท่ามกลางหทัยวัตถุ ให้จิตต์ตั้งมั่นเที่ยงตรงเสมอส่วนกันกับสติ เมื่อจิตต์คงที่แล้วจักพิจารณาดูยังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในเบญจขันธ์กอง ๕ คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี อุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** เสร็จเรียบร้อยดีแล้ว จักพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานะธรรม อันว่ารูปาวจรปฐมฌาณ ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ ประกอบด้วยองค์ทั้ง ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา บัดนี้ข้าพเจ้าภาวนา ขอเอายังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้าจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้า ให้รู้แจ่มแจ้งโดยฉับพลันเทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักปฏิบัติตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าทุติยะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้เกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร แห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อนั่งภาวนานี้ แดนใดถ้ายังมิได้บรรลุทุติยะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ แม้เนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังจักค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี ถ้าชีวิตยังดำรง

เป็นไปอยู่ จักเพียรพยายามขอเข้าทุติยะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ ให้จงได้ ในขณะเมื่อนั่งภาวนาด้วยสัตยาธิษฐาน อันตั้งมั่นอยู่ในจิตต์สันดานนี้ จักบริกรรมไปด้วยสัจจวาจาว่า **อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที** จนร้อยที พันที เมื่อสำเร็จดีแล้ว ข้าพเจ้าจักตั้งสติไว้ ในท่ามกลางหทัยวัตถุ เมื่อจิตต์กับสติตั้งมั่นสมส่วนเที่ยงตรงดีแล้ว จักพิจารณาดูยังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** เมื่อเสร็จเรียบร้อยดีแล้ว จักพยายามพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานธรรม อันรูปาวจร ปฐมฌาณ ในห้องมุทิตาพรหมวิหารเจ้านี้ ประกอบด้วยวิตก บัดนี้พระอาจารย์เจ้ากล่าวว่า ยังหยาบยิ่งนัก ยังเป็นโลกิยะธรรม รู้ฉิบหาย รู้ตาย รู้เกิด บัดนี้ข้าพเจ้าจักกำหนดหมายมนสิการไว้ในใจ แล้วภาวนาขอเข้าทุติยะฌานอันประกอบด้วยองค์ ๔ คือ **วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ**

บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนาขอเอายังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้าจงมาให้สัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ่มแจ้งโดยเร็วพลันเทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าตติยะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ จงมาบังเกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวารแห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อนั่งภาวนานี้ แดนใดถ้ายังมิได้ตติยะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารเจ้านี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจักแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังจักค่อม หนังปกกระดูกก็ดี ถ้าชีวิตยังดำรงเป็นไปอยู่จักเพียร พยายามเข้าตติยะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อนั่งภาวนา ด้วยสัตยาธิษฐานนี้ จักบริกรรมไปด้วยสัจจวาจาว่า **อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที** จนร้อยพันทีแล้ว ข้าพเจ้าจักตั้งสติไว้ในท่ามกลางหทัยวัตถุ ตั้งสติกับจิตต์ให้มีส่วนเสมอกัน เที่ยงตรงดีแล้ว จักพิจารณาดูยังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในเบญจขันธ์กอง ๕ คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐาน-วสี ปจฺจเวกฺขณวสี** เสร็จเรียบร้อยดีแล้ว จักพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานธรรม อันว่ารูปาวจรทุติยะฌาณ ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ประกอบด้วยวิจาร บัดนี้พระอาจารย์เจ้ากล่าวว่ายังหยาบนัก ยังเป็นโลกิยะธรรม รู้ฉิบหาย รู้ตาย รู้เกิด บัดนี้ข้าพเจ้าจักกำหนดหมายในใจโดยมนสิการแล้วจักภาวนาขอเข้าตติยะฌานอันประกอบด้วยองค์ ๓ คือ **ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ** บัดนี้ข้าพเจ้าจักภาวนา น้อมเอายังธัมมานุธัมมปฏิบัติอันสุขุมาลประณีตนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้าจงมาให้สัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ่ม-แจ้งในบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าจตุตถะอัปปนาสมาธิเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหาร จงมาเกิดอยู่ในจักขุทวาร มโนทวาร กายทวาร แห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อนั่งภาวนานี้ แดนใดถ้ายังมิได้จตุตถะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ แม้ว่าเนื้อจักเหี่ยว เลือดจะแห้ง เอ็นจักขาด สันหลังจะค่อม หนังปกกระดูกอยู่ก็ดี เมื่อชีวิตยังดำรงเป็นไปอยู่ ข้าพเจ้าเพียรพยายาม ขอเข้าจตุตถะอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ให้จงได้ ในขณะเมื่อนั่งภาวนาด้วยสัตยาธิษฐาน แล้วจักบริกรรมไปด้วยสัจจวาจาว่า **อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที** จนร้อย

ที พันทีแล้ว ข้าพเจ้าจักตั้งสติไว้ในท่ามกลางหทัยวัตถุ ให้สติกับจิตต์มีส่วนเสมอกันเที่ยงตรงดีแล้ว จักพิจารณายังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันเกิดอยู่ในเบญจขันธ์กอง ๕ ฯ คือ **อาวชฺชนวสี สมาปชฺชนวสี อธิฏฺฐานวสี วุฏฺฐานวสี ปจฺจเวกฺขณวสี** เสร็จเรียบร้อยดีแล้วจักพิจารณาดูยังลักษณะ รัสสะ ปัจจุปัฏฐานะ ปทัฏฐานธรรม อันว่ารูปาวจรตติยะฌาณในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ ประกอบด้วยปีติ บัดนี้พระอาจารย์เจ้ากล่าวว่ายังหยาบนัก ยังเป็นโลกิยะธรรม รู้ฉิบหาย รู้ตาย รู้เกิด บัดนี้ข้าพเจ้าจักกำหนดหมายไว้ในใจโดยโยนิโสมนสิการจักภาวนาขอเอายังธัมมานุธัมมปฏิบัติ อันประณีตสุขุมาลนี้ให้จงได้ ขอพระธรรมเจ้าจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้บัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าอุปจารสมาธิธรรมและอัปปนาสมาธิธรรมเจ้าในห้องมุทิตาพรหมวิหารนี้ จงมาบังเกิดแก่ข้าพเจ้าเมื่อได้เจ้ากูแล้วจักเข้าเอกัคคตา กระบวนต้นที่ ๒ กระบวนต้นที่ ๓ กระบวนต้นที่ ๔ เมื่อได้แล้วจักเข้าลำดับให้เป็นอนุโลมและปฏิโลมจักเข้าสับให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้าคืบให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้ารวบให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้าวัตต์ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม แล้วจักภาวนาว่าสัตว์ ๆ ๆ ฯ ข้าพเจ้าจักขอเข้าสัตตบัญญัติมาเป็นอารมณ์ว่า ฯ

๑. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา ลทฺธสมฺปตฺติ โต มา วิคจฺฉนฺตุ**

ให้ว่าไปโดยลำดับจนครบสิบทิศ

๒. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา ลทฺธยสโต มา วิคจฺฉนฺตุ**

ให้ว่าไปตามลำดับจนครบสิบทิศ

๓. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา ลทฺธปสํสโต มา วิคจฺฉนฺตุ**

ให้ว่าไปตามลำดับจนครบสิบทิศ

๔. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา ลทฺธสุขิโต มา วิคจฺฉนฺตุ**

ให้ว่าไปตามลำดับจนครบสิบทิศ ฯ

ข้าพเจ้าจักขอเข้าอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องมุทิตาพรหมวิหาร จงมาบันดาลให้เกิดแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้เจ้ากูแล้ว จักเข้าวัตต์ไว้ในสกลกายจักเข้าเอกัคคตา ขบวนต้นที่ ๒ ขบวนต้นที่ ๓ ขบวนต้นที่ ๔ เมื่อได้เจ้ากูแล้วจักเข้าลำดับ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้าสับให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้าคืบให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้ารวบให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม จักเข้าวัตต์ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม แล้วจักภาวนาว่าสัตว์ ๆ ๆ

จบห้องมุทิตา

แผนที่ภาวนาห้องมุทิตา

๑	ลทฺธา สมฺปตฺติ	ลทฺธา สมฺปตฺติ
๒	ลทฺธ ยส	ลทฺธ ยส
๓	สพฺเพ สตฺตา โต มาวิคจฺฉนฺตุ	สพฺเพ ปาณาโต มา วิคจฺฉนฺตุ
๔	ลทฺธา ปสํสา	ลทฺธา ปสํสา
๕	ลทฺธา สุขา	ลทฺธา สุขา

หลักฉากที่ ๒

๑	ลทฺธา สมฺปตฺติ	ลทฺธา สมฺปตฺติ
๒	ลทฺธ ยส	ลทฺธ ยส
๓	สพฺเพ ภูตา โต มาวิคจฺฉนฺตุ	สพฺเพ ปุคฺคลา โต มา วิคจฺฉนฺตุ
๔	ลทฺธา ปสํสา	ลทฺธา ปสํสา
๕	ลทฺธา สุขา	ลทฺธา สุขา

หลักฉากที่ ๓

๑	ลทฺธา สมฺปตฺติ	ลทฺธา สมฺปตฺติ
๒	ลทฺธ ยส	ลทฺธ ยส
๓	สพฺเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนาโต มาวิคจฺฉนฺตุ	สพฺเพ อิตฺถิโย โต มาวิคจฺฉนฺตุ
๔	ลทฺธา ปสํสา	ลทฺธา ปสํสา
๕	ลทฺธา สุขา	ลทฺธา สุขา

หลักฉากที่ ๔

๑	ลทฺธา สมฺปตฺติ	ลทฺธา สมฺปตฺติ
๒	ลทฺธ ยส	ลทฺธ ยส
๓	สพฺเพ ปุริสา โต มาวิคจฺฉนฺตุ	สพฺเพ อริยา โต มา วิคจฺฉนฺตุ
๔	ลทฺธา ปสํสา	ลทฺธา ปสํสา
๕	ลทฺธา สุขา	ลทฺธา สุขา

หลักฉากที่ ๕

๑	**ลทฺธา สมฺปตฺติ**	**ลทฺธา สมฺปตฺติ**
๒	**ลทฺธ ยส**	**ลทฺธ ยส**
๓	**สพฺเพ อนริยา โต มาวิคจฺฉนฺตุ**	**สพฺเพ เทวา โต มา วิคจฺฉนฺตุ**
๔	**ลทฺธา ปสํสา**	**ลทฺธา ปสํสา**
๕	**ลทฺธา สุขา**	**ลทฺธา สุขา**

จบแผนที่มุทิตาพรหมวิหาร

ขั้นโองการห้องอุเบกขาที่ ๔

บัดนี้ข้าพเจ้าจักตั้งสัตยาธิษฐาน ภาวนาในพรหมวิหารเจ้าทั้ง ๔ ประการ มีเมตตาเป็นที่ ๑ กรุณาเป็นที่ ๒ มุทิตาเป็นที่ ๓ อุเบกขาเป็นที่ ๔ เพื่อจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ และพระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้านี้ ให้มาประดิษฐานอยู่ในกาย วาจา ใจ ให้จงได้ ขอพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระอริยสังฆเจ้า และองค์พระกัมมัฏฐานธรรมเจ้า ทั้งมวญจงมาเป็นสรณะแก่ข้าพเจ้าบัดนี้เทอญ ฯ

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องอุเบกขาพรหมวิหารนี้ จงมาเกิดแก่ข้าพเจ้าด้วยคำว่า **อิติปิโส ภควา ฯ เป ฯ พุทฺโธ ภควาติ สมฺมา อรหํ ๓ ที อรหํ ๓ ที ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักขอเข้าอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องอุเบกขาพรหมวิหารนี้ จงมาเกิดแก่ข้าพเจ้าด้วยคำว่า **อหํ กมฺมสฺสโก โหมิ ๓ ที กมฺมสฺสโก โหมิ ๓ ที ฯ**

บัดนี้ข้าพเจ้าจักขอเอายังกุศลผลสุจริตธรรม สั่งสมกรรมให้เป็นบารมีภูมิ คืออย่าให้พลัดพรากจากเจตนาสมบัติ พร้อมกับสรรพสัตว์ทั้งหลาย จำเดิมแต่อเวจีอนันตจักรวาล จนถึงอกนิฏฐพรหม จงมาเพิ่มเติมยังกุศลกรรมแห่งข้าพเจ้านี้ ให้เต็มเปี่ยม และขอให้สรรพสัตว์ทั้งปวงซึ่งสิงสถิตอยู่ในที่นั้น ๆ จงพ้นเสียจากทุกข์ทั้งปวง ทุกรูปทุกนามเทอญ โดยสัจจวาจาว่า **อหํ กมฺมสฺสโก โหมิ ๓ ที** ข้าพเจ้าจักอุทิศเฉพาะซึ่งกุศลกรรม ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ตั้งต้นอเวจีอนันตจักรวาลจนถึงอกนิฏฐพรหม เมื่อทราบว่าข้าพเจ้าได้อุทิศส่วนบุญกุศลถึงพากันตั้งใจอนุโมทนา แล้วผู้มีทุกข์ก็จงพ้นเสียจากทุกข์ ผู้มีความสุขก็จงมีความสุขเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกรูปทุกนามเทอญ **กมฺมสฺสโก โหมิ ๓ ที** ข้าพเจ้ามีความปรารถนาแสวงหากุศลสุจริตธรรม สั่งสมกรรมเพื่อความสุข เพื่อมนุสสโลก เทวโลก และพระนิพพานด้วยสัตยาธิษฐานในพระไตรสรณาคมน์ฉันใด ขอให้สัตว์ทั้งปวงทุกถ้วนหน้า จงเป็นผู้มีความปรารถนาสุขสมบัติ ในมนุสสโลกเทวโลกและพระนิพพาน เหมือนกันฉันนั้นเทอญ โดยสัจจวาจาว่า **สพฺเพ สตฺตา กมฺมสฺสกา ๓ ที**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า บัดนี้ข้า ฯ จักขอเข้าอุปจารสมาธิธรรมเจ้าในห้องอุเบกขา พรหมวิหารนี้ จงมาบันดาลให้เกิดแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้เจ้ากูแล้ว จักเข้า

วัตต์ไว้ในสกลกายแห่งข้าพเจ้า และจักขอเข้าเจ้ากูอยู่นาน ประมาณเคี้ยวหมาก (กินหมาก) คำหนึ่งจืด แล้วข้าพเจ้าจักออก ขอเจ้ากูจงมาสัญญาณแก่ข้า ฯ ให้รู้แจ่มแจ้งในบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าจักเข้าปัญจมะสมาธิธรรมเจ้า ในห้องอุเบกขาพรหมวิหารนี้ จงมาเกิดแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้เจ้ากูแล้ว จักเข้าวัตรเจ้ากู ไว้ในสกลกาย แล้วจักขอเข้าเจ้ากูอยู่นานประมาณหมากเคี้ยวคำหนึ่งจืดแล้วจักออก ขอเจ้ากูจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ่มแจ้งในกาลบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

อุกาสะ บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำปฏิปัตติบูชา ตามคำสอนพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ข้าพเจ้าขอเข้าอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิธรรมเจ้านี้ ในห้องปัญจมะอุเบกขาพรหมวิหารนี้ จงมาเกิดแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้เจ้ากูแล้วจักเข้าวัตรเจ้ากู ไว้ในสกลกายแล้วจักเข้าเจ้ากูอยู่นาน ประมาณหมากเคี้ยว (กินหมาก) คำหนึ่งจืดแล้วจักออก ขอเจ้ากูจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ่มแจ้งในบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ** ภาวนาว่าสัตว์ ๆ ๆ ๓ ที ข้าพเจ้าจักขอเข้าสัตตบัญญัติ มาเป็นอารมณ์ว่า สัตว์ สัตว์ สัตว์ ๓ ที ฯ

๑. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา กมฺมสฺสโก**

ว่าตามลำดับไปจนครบสิบทิศ ฯ

๒. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา กมฺมทายาโท**

ว่าไปตามลำดับจนครบสิบทิศ ฯ

๓. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา กมฺมโยนิ**

ว่าตามลำดับไปจนครบสิบทิศ ฯ

๔. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา กมฺมพนฺธุ**

ว่าไปตามลำดับจนครบสิบทิศ ฯ

๕. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา กมฺมปฏิสฺสรโณ**

ว่าไปจนครบทั้งสิบทิศ ฯ

ข้าพเจ้าจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ พระอัปปนาสมาธิธรรมเจ้า ในห้องปัญจมะอุเบกขาพรหมวิหารเจ้านี้ จงมาบังเกิดแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้เจ้ากูแล้ว จักขอเข้าเจ้ากูอยู่นาน ประมาณหมากเคี้ยว (กินหมาก) คำหนึ่งจืดแล้ว ข้าพเจ้าจึงจักออก ขอเจ้ากูจงมาสัญญาณแก่ข้าพเจ้าให้รู้แจ่มแจ้งในกาลบัดนี้เทอญ **นิพฺพาน ปจฺจโยโหตุ ฯ**

แผนที่ภาวนาอุเบกขาหลัก ๑

๑	**กมฺมสฺสกา**	**กมฺมสฺสกา**
๒	**กมฺมทายา**	**กมฺมทายา**
๓	**สพฺเพ สตฺตา กมฺมโยนิ**	**สพฺเพ ปาณา กมฺมโยนิ**
๔	**กมฺมพนฺธุ**	**กมฺมพนฺธุ**
๕	**กมฺมปฏิสฺสรณา**	**กมฺมปฏิสฺสรณา**

หลักฉากที่ ๒

๑	กมฺมสฺสกา	กมฺมสฺสกา
๒	กมฺมทายา	กมฺมทายา
๓	สพฺเพ ภูตา กมฺมโยนิ	สพฺเพ ปุคฺคลา กมฺมโยนิ
๔	กมฺมพนฺธุ	กมฺมพนฺธุ
๕	กมฺมปฏิสฺสรณา	กมฺมปฏิสฺสรณา

หลักฉากที่ ๓

๑	กมฺมสฺสกา	กมฺมสฺสกา
๒	กมฺมทายา	กมฺมทายา
๓	สพฺเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา กมฺมโยนิ	สพฺเพ อิตฺถิโย กมฺมโยนิ
๔	กมฺมพนฺธุ	กมฺมพนฺธุ
๕	กมฺมปฏิสฺสรณา	กมฺมปฏิสฺสรณา

หลักฉากที่ ๔

๑	กมฺมสฺสกา	กมฺมสฺสกา
๒	กมฺมทายา	กมฺมทายา
๓	สพฺเพ ปุริสา กมฺมโยนิ	สพฺเพ อริยา กมฺมโยนิ
๔	กมฺมพนฺธุ	กมฺมพนฺธุ
๕	กมฺมปฏิสฺสรณา	กมฺมปฏิสฺสรณา

หลักฉากที่ ๕

๑	กมฺมสฺสกา	กมฺมสฺสกา
๒	กมฺมทายา	กมฺมทายา
๓	สพฺเพ อนริยา กมฺมโยนิ	สพฺเพ เทวา กมฺมโยนิ
๔	กมฺมพนฺธุ	กมฺมพนฺธุ
๕	กมฺมปฏิสฺสรณา	กมฺมปฏิสฺสรณา

หลักฉากที่ ๖

๑	**กมฺมสฺสกา**	**กมฺมสฺสกา**
๒	**กมฺมทายา**	**กมฺมทายา**
๓	**สพฺเพ มนุสฺสา กมฺมโยนิ**	**สพฺเพ วินิปาติกา กมฺมโยนิ**
๔	**กมฺมพนฺธุ**	**กมฺมพนฺธุ**
๕	**กมฺมปฏิสฺสรณา**	**กมฺมปฏิสฺสรณา**

จบแผนที่ภาวนาห้องอุเบกขา

หลักคุณธรรมพิเศษในสมถและวิปัสสนา

ฌานโดยจตุกนัย

ปฐม	**๑ วิตก**	**๒ วิจาร**	**๓ ปีติ**	**๔ สุข**	**๕ เอกคฺคตา**
ทุติย	**๑ ปีติ**	**๒ สุข**	**๓ เอกคฺคตา**		
ตติย	**๑ สุข**	**๒ เอกคฺคตา**			
จตุตฺถ	**๑ เอกคฺคตา**	**๒ อุเบกฺขา**			

ฌานโดยปัญจกนัย

ปฐม	**๑ วิตก**	**๒ วิจาร**	**๓ ปีติ**	**๔ สุข**	**๕ เอกคฺคตา**
ทุติย	**๑ วิจาร**	**๒ ปีติ**	**๓ สุข**	**๔ เอกคฺคตา**	
ตติย	**๑ ปีติ**	**๒ สุข**	**๓ เอกคฺคตา**		
จตุตฺถ	**๑ สุข**	**๒ เอกคฺคตา**			
ปญฺจม	**๑ เอกคฺคตา**	**๒ อุเบกฺขา**			

ปีติ ๕

๑ ขุทฺทกาปีติ **๒ ขณิกาปีติ** **๓ โอกฺกนฺติกาปีติ** **๔ อุพฺเพงฺคาปีติ** **๕ ผรณาปีติ**

ธรรมชาติที่ยังกายยังจิตต์ให้อิ่มให้เต็มชื่อว่า ปีติ

อาการที่ปีติเกิดดังนี้

๑ **ขุทฺทกาปีติ** เมื่อเกิดขึ้น **โลมหํสมตเมว กโรติ** ย่อมกระทำให้ขนพองสยองเกล้า เกิดขึ้นในขณะเจริญเมตตาภาวนา หรือสดับพระสัทธรรมเทศนา

๒ **ขณิกาปีติ** นั้น เมื่อเกิดขึ้น **วิชฺชุลตา วิย** เป็นประหนึ่งว่าสายฟ้าแลบ สายฟ้าแลบฉวัดเฉวียนในประเทศอากาศนั้นเห็นปรากฏฉันใด พระขณิกาปีตินี้เกิดในจิตตสันดานแล้วก็ปรากฏฉันนั้น

๓ **โอกฺกนฺติกาปีติ** เมื่อเกิดขึ้น **สมุทฺทตีรํ วิย** มีครุวนาดังว่าลูกคลื่นกระทบฝั่ง ฝั่งน้ำนั้นถูกน้ำกระฉ่อนฉ่าเข้ามากระทบแล้ว ก็อันตรธานหายไปฉันใดก็ดี พระ**โอกฺกนฺติกาปีติ**นั้น เมื่อลงสู่กายแล้วก็ให้

ปรากฏเป็นดังนั้น เมื่อนั่ง ๆ อยู่แล้วฉ่าเข้ามาดังละลอกซัดต้องแล้วก็อันตรธานหายไป อย่างนี้เป็นลักษณะแห่ง**โอกฺกนฺติกาปีติ**

๔ **อุพฺเพงฺคาปีติ** เมื่อเกิดขึ้นแก่กล้าแล้ว **กายํ อุทฺทคฺคํ กโรติ** ย่อมทำให้กายนั้นลอยไปในอากาศ หรือลอยขึ้นจากที่นั่งไปสู่เบื้องบนเมื่อตั้งสติมั่นไว้ที่จิตต์ ก็กลับลอยลงมาสู่ที่นั่งอีก ถ้าเป็นส่วนอ่อนก็ทำให้ตัวไหว โยก โคลง เหมือนลมพัดต้นไม้ให้กวัดแกว่งโอนไปโอนมาเท่านั้น บางครั้งก็ทำให้กายหกคะเมนถลำตัวไปก็มี ที่เป็นดังนี้เพราะไม่มีสติคุมกำลังใจไว้พอ

๕ **ผรณาปีติ** นั้น เมื่อเกิดขึ้น **อนุผริปฺผชํ** ก็ให้แผ่ซ่านเยือกเย็นไปทั่วสรรพางค์กาย สงบไปเป็นพัก ๆ เกิดขึ้นในขณะ ๆ ถ้าตั้งสติไว้ที่จิตต์ได้มั่นคงแล้ว ก็มีสันติสุขอย่างเดียว เรียกว่าสุขในปีติ

อานิสงค์ของปีติ

๑ ผู้เจริญเมตตาภาวนา ควรรู้จักปีติทั้ง ๕ ให้แน่นอนชัดเจนอย่าทำใจให้ง่อนแง่นคลอนแคลนโดดหน้าโดดหลัง เมื่อตนได้ตนถึงแล้ว ก็ให้รู้จักว่าตนได้ตนถึง เมื่อไม่ได้ไม่ถึงก็อย่าอวดดี มีทิฏฐิมานะพยากรณ์ว่าตนได้ตนถึงด้วยอำนาจแห่งสัญญาจักกลายเป็นทิฏฐิวิบัติ เมื่อได้จริง ๆ ถึงจริง ๆ ก็จงทำให้ชำนิชำนาญทำให้มาก ๆ เจริญให้มาก ทำโดยอนุโลมตามไป ทำโดยปฏิโลมถอยกลับตามหลักคือ **อาวชฺชน สมาปชฺชน อธิฏฺฐาน วุฏฺฐาน ปจฺจเวกฺขณ** ทำให้คล่องแคล่วตามหลัก ๕ ประการนี้ให้เรียบร้อยในปีติทั้ง ๕ นั้นแต่ละอย่าง ๆ เมื่อทำได้ปีตินี้ย่อมกระทำให้กาย และจิตต์นั้นอิ่มเจริญขึ้นไปเป็นผล ในชั้นเดิมเป็นเหตุ เพราะต้องดำเนินอยู่ เมื่อเจริญถึงที่สุดก็กลายเป็นผล อธิบายว่าปีตินี้ ถ้าบังเกิดกล้าหาญชำนิชำนาญคงที่ดีอยู่แล้ว ก็ยังเจตสิกธรรมทั้งปวง คือ **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** ให้บังเกิดขึ้นในสันดาน เกิดต่อจากสมุฏฐานคือปีติทั้ง ๕ นี้เองเพราะฉะนั้นปีติ ๕ จึงชื่อว่าเป็นสมุฏฐานแห่งยุคฺคลธรรมโดยตรง

จบปีติเพียงเท่านี้

ขึ้นยุคคลธรรม ๖ ประการ

๑ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๒ กายลหุตา จิตฺตลหุตา ๓ กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๕ กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๕ กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา ๖ กายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา รวมเป็น ยุคคลธรรม ๖

๑ พระยุคฺคลธรรม คือ **กายปสฺสทฺธิ** แปลว่าความสงบกายเมื่อเกิดขึ้นกระทำให้กายระงับความกระวนกระวายต่าง ๆ และอันตรธานหายไปไม่มีความเดือดร้อนทางกาย

๑ **จิตฺตปสฺสทฺธิ** แปลว่า ความสงบจิตต์ เมื่อเกิดขึ้น ระงับความแข็งกระด้าง และความฟุ้งซ่านของจิตต์ อาการเหล่านี้อัตรธานไปจากจิตต์ นี้เป็นยุคฺคลธรรมคู่ที่ ๑

๒ พระยุคฺคลธรรม คือ **กายลหุตา** แปลว่าความเบากาย เมื่อเกิดขึ้นย่อมบรรเทาความหนักกาย ความรำคาญทางกาย

๒ **จิตฺตลหุตา** แปลว่าความเบาจิตต์ เมื่อเกิดขึ้นย่อมบรรเทาความหนักจิตต์ ปิดอารมณ์ฝ่ายชั่วไม่ให้เข้าไปสิงอยู่ในใจ นี้เป็นยุคฺคลธรรมคู่ที่ ๒

๓ พระยุคฺคลธรรม คือ **กายมุทุตา** แปลว่าความอ่อนโยนแห่งกาย เมื่อเกิดขึ้นย่อมบรรเทาความกระด้างแห่งกาย

๓ **จิตฺตมุทุตา** แปลว่าความอ่อนโยนแห่งจิตต์ เมื่อเกิดขึ้นบรรเทาเสีย ซึ่งความกระด้างแห่งจิตต์ ครั้น **กายมุทุตา** และ **จิตฺตมุทุตา** เกิดรวมเป็นเอกธรรมแล้ว ความกระด้างอันเกิดในกายและจิตต์นั้นก็อันตรธานหาย มีน้ำใจหนักแน่นในการเจริญพระสมถ และวิปัสสนาภาวนา นี้เป็นยุคฺคลธรรมคู่ที่ ๓

๔ พระยุคฺคลธรรม คือ **กายกมฺมญฺญตา** แปลว่าความที่การงานควรแก่กาย เมื่อเกิดขึ้นเป็นพนักงานที่จะบำรุงกายให้คงที่ไม่หวั่นไหว

๔ **จิตฺตกมฺมญฺญตา** แปลว่าความที่จิตต์ควรแก่การงานทางจิตต์ เมื่อเกิดขึ้นย่อมทำจิตต์ให้มีกำลังตั้งมั่นในองค์พระกัมมัฏฐาน เมื่อรวมเป็นเอกธรรมแล้ว จิตต์ย่อมตั้งมั่นและเจริญอยู่ในมัคคภาวนาโดยลำดับทุก ๆ ขณะจิตต์ นี่เป็นยุคฺคลธรรมคู่ที่ ๔

๕ พระยุคฺคลธรรม คือ**กายปาคุญฺญตา** แปลว่าความคล่องแคล่วแห่งกาย เมื่อเกิดขึ้นย่อมบรรเทาเสียซึ่งความลำบากกาย มีกายกล้าหาญ มีกำลังกายสมบูรณ์

๕ **จิตฺตปาคุญฺญตา** แปลว่าความคล่องแคล่วแห่งจิตต์ เมื่อเกิดขึ้นย่อมบรรเทาความลำบากความขัดข้องทางใจเสียได้ เมื่อธรรมทั้งสองอย่างนี้เกิดขึ้นรวมเป็นเอกธรรมแล้ว จิตต์เป็นธรรมชาติมีกำลังเต็มที่ บรรดาอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ ย่อมอันตรธานหายไปจากจิตต์ นี้เป็นยุคฺคลธรรมคู่ที่ ๕

๖ พระยุคฺคลธรรม คือ **กายุชุคฺคตา** แปลว่าความตรงแห่งกาย เมื่อเกิดขึ้นย่อมทำกายให้ตรง คือลักษณะของกายและลักษณะของวาจาตรงกันด้วยดี

๖ **จิตฺตุชุคฺคตา** แปลว่าความตรงแห่งจิตต์ เมื่อเกิดขึ้นเป็นพนักงานประคับประคองจิตต์ให้ตรงอยู่เป็นนิตย์ คือตรงในการที่จะดำเนินในห้องสมถและวิปัสสนาอย่างแน่นแฟ้น เมื่อธรรมทั้งสองอย่างนี้รวมเป็นเอกธรรมแล้ว ย่อมได้รับผล คือ กายวิเวก ปรากฏเด่น **จิตฺตวิเวก** ปรากฏโดยสภาพกลางนี้เป็นยุคฺคธรรมคู่ที่ ๖

จบเนื้อความในห้องยุคคลธรรมเพียงเท่านี้

จะแสดง พลความโดยเหตุผล และปัจจัยธรรมที่เนื่องกัน ดังต่อไปนี้

ความว่าการเจริญพระกัมมัฏฐาน ต้องมีศีลบริสุทธิ์เป็นภาคพื้นของกายวาจาใจ ข้อนี้เป็นหลักชัยที่จะเว้นเสียไม่ได้ แล้วพึงทราบ **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา** และยุคฺคลธรรมทั้ง ๖ ดังกล่าวมาให้แน่นอน ปีติมีลักษณะ ๕ ย่อมมีศีลเป็นมูลราก เมื่อบังเกิดกล้าหาญอยู่ในสันดานแล้ว ก็ยังพระยุคคลธรรมอันเป็นปฐมคือ **กายปสฺสทฺธิ** และ **จิตฺตปสฺสทฺธิ** ให้บังเกิดขึ้น เมื่อธรรมสองอย่างนี้ตั้งมั่นแล้ว ยุคคลธรรมอีก ๕ คู่ก็เจริญขึ้นโดยลำดับกัน เมื่อยุคคลธรรมทั้ง ๖ ตั้งมั่นเป็นภาคพื้นดีแล้ว **สุขํ อุปาเทติ** ย่อมยังสุขให้

บังเกิดขึ้น สุขบังเกิดขึ้นแล้ว กายก็เป็นสุข จิตต์ก็เป็นสุข เมื่อสุขตั้งมั่นในกายและจิตต์ดีแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ ๓ ประการ คือ ขณิกสมาธิ ๑ อุปจารสมาธิ ๑ อปฺปนาสมาธิ ๑ ฯ

๑ **ขณิกสมาธิ** นั้น คือน้ำจิตต์อันตั้งมั่นได้แต่เพียงชั่วขณะไม่มาก แต่มาตร์ว่าช้างตบหู หรืองูแลบลิ้นเท่านั้น เกิดขึ้นได้ในขณะฟังธรรมเทศนา หรือเจริญภาวนาชั้นแรก

๒ **อุปจารสมาธิ** นั้น ได้แก่ น้ำจิตต์ที่ตั้งลงมั่นในเวลาใกล้จะได้**ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตฺถฌาน ปญฺจมฌาน** อยู่แล้วในขณะที่จิตต์ตั้งมั่นลงได้นั้น เป็นเวลาจวนหรือเฉียดเข้าไป พูดสั้นว่าจิตต์ผ่านเข้าไปประสบ แต่มิได้พำนักอยู่ได้โดยมั่นคง ยังมีอาการไปยังมีอาการมา เรียกว่า **อุปจารสมาธิ**

๓ **อปฺปนาสมาธิ** นั้น ได้แก่น้ำจิตต์หยั่งลงมั่นในองค์ปฐมฌาน เป็นต้น มีปัญจมฌานเป็นที่สุด น้ำจิตต์ที่ตั้งอยู่ในฌานไม่มีอาการไป ไม่มีอาการมา ชื่อว่า **อปฺปนาสมาธิ**

ก็สมาธิ ๓ ประการนี้จะเกิดขึ้นก็อาศัยแก่ความสุขเป็นพื้น ความสุขจะบังเกิดได้ ก็อาศัยแก่ยุคคล-ธรรม คือปัสสัทธิเป็นพื้น ปัสสัทธิจะบังเกิดขึ้นได้ ก็อาศัยแก่ปีติเป็นพื้น ปีติจะเกิดขึ้นได้ ก็อาศัยศีลเป็นพื้น ศีลจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะอาศัยสติสัมปชัญญะประคับประคองดวงจิตต์ ดังนั้นจึงได้ใจความว่า สติสัมปชัญญะสองประเภทนี้เองเป็นหลักสมถและวิปัสสนา

จบห้องพระปีติ พระยุคฺคลธรรม พระสมาธิธรรม โดยย่อเท่านี้

ห้องที่ ๑

กถาว่าด้วยพระมหาลักษณะปีติทั้ง ๕ รูปฌาน

๑ พระโยคาวจรเจ้าจักสั่งสอนพระสมถกัมมัฏฐานเจ้า ๔๐ ทัศ พระโพธิปักขิยธรรมเจ้า ๓๗ ประการ พระวิปัสสนาเจ้า ๕๐ พึงกระทำตามพระอาจารย์เจ้ากล่าวไว้ทุกประการนั้นเทอญ ฯ

อธิบายว่า กิจเบื้องต้นให้รักษาศีล ๕ ศีล ๘ จตุปาริสุทธิสังวรศีลให้บริสุทธิ์เรียบร้อยดีแล้ว จึงจะเป็นความวุฑฒิจำเริญแก่พระอาจารย์และศิษย์ทั้งหลายซึ่งเป็นผู้จะศึกษานั้น ฯ

เมื่อจะเรียนนั้นให้จุดเทียน ๕ เล่ม ธูป ๕ เล่ม ข้าวตอกดอกไม้จัดเป็นกระทง เป็นเครื่องธรรมบรรณาการถวายพระแก้วเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ คือพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระอริยสังฆเจ้า พระอาจารย์เจ้า และองค์พระกัมมัฏฐานเจ้าทั้งมวญ จึงตั้งนโม ๓ ที พระไตรสรณคมน์ ๓ ครั้ง น้อมถวายดอกไม้ธูปเทียนด้วยคำว่า:-

อคฺคิ พหู ปุพฺผํ สิเน ทตฺเว อสีติกปฺปโกฏิโย อภิรูโป มหาปญฺโญ ธาเรนฺโต ปิฏกตฺตยํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ ฯ แล้วกราบลง ๓ ครั้ง จึงลุกยืนขึ้นทำวัตร์ว่า:-

อุกาส วนฺทามิ ภนฺเต สพฺพํ อปราธํ ขมถ เม ภนฺเต ฯ ปฏิญญาณว่า:- **สาธุ อนุโมทามิ** แล้วกลับนั่งลงกล่าวว่า:- **สพฺพํ อปราธํ ขมถ เม ภนฺเต ฯ อุกาส ทฺวารตฺเยน กตํ สพฺพํ อปราธํ ขมถ เม ภนฺเต ฯ อุกาส วนฺทามิ ภนฺเต ฯ** แล้วกราบลง ๓ ที จึงลุกยืนขึ้นว่า :- **วนฺทามิ ภนฺเต สพฺพํ อปราธํ ขมถ เม ภนฺเต ปุญฺญํ มยฺหํ กาตพฺพํ อนุโมทามิ ฯ สาธุ สาธุ สาธุ อนุโมทามิ** กราบลง ๓ ที แล้วนั่งอยู่โดยปกติ ประณมมือ เจริญว่า:-

นโม ฯเปฯ ๓ ที ว่า:- ไตรสรณคมน์ ๓ จบ เจริญพระพุทธคุณว่า:- **อิติปิ โส ภควา ฯเปฯ พุทฺโธ ภควาติ** หมอบลงว่า:- **พุทฺธํ ชีวิตํ ยาว นิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ**

ธมฺมํ ชีวิตํ ยาว นิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

สงฺฆํ ชีวิตํ ยาว นิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

แล้วจึงตั้งตัวให้ตรงกล่าวว่า **สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ฯเปฯ วิญฺญูหีติ** แล้วหมอบลงว่า **ทุติยมฺปิ พุทฺธํ ฯเปฯ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ ฯปฯ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ ฯปฯ** แล้วตั้ง ตัวให้ตรงว่า:- **สุปฏิปนฺโน ฯปฯ โลกสฺสาติ** หมอบลงว่า:- **ตติยมฺปิ พุทฺธํ ฯปฯ ตติยมฺปิ ธมฺมํ ฯปฯ ตติยมฺปิ สงฺฆํ ฯปฯ** แล้วจึงตั้งตัวให้ตรงตั้งใจอธิษฐานอาราธนาพระกัมมัฏฐานเจ้าว่า **อุกาส** ข้าพเจ้าจักขอเอาพระอุปจารสมาธิ พระอัปปนาสมาธิ และพระโลกุตตรสมาธิธรรมเจ้า ในห้องขุททกาปีติเจ้า อันเกิดแต่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกโพธิเจ้า พระอรหันต์ขีณาสพเจ้าทั้งหลายอันเสด็จดับขันธพระปรินิพานไปแล้วมากกว่าเศษเมล็ดทรายทั้ง ๔ มหาสมุทร ขอให้พระธรรมเจ้าจงมาบังเกิดวิตถารกว้างขวางอยู่ในขันธ์ทั้ง ๕ แห่งข้าพเจ้าในกาลบัดนี้เทอญ ฯ แล้วกราบลง ๓ ที

วิธีภาวนา ห้องที่ ๑

ให้นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง มือขวาทับมือซ้าย เท้าขวาทับเท้าซ้าย ทำให้หน้ายก เยี่ยงพระพุทธรูปนั่งสมาธิ เมื่อเรียบร้อยดีแล้ว ให้ตั้งสติไว้ที่ตรงหทัยวัตถุกึ่งกลางอก ถอนใจออกจากอารมณ์ต่าง ๆ วางภาระที่เกี่ยวกับใจให้ได้ที่แล้ว แล้วกำหนดตั้งสติลงที่กลางนาภี (สะดือ) ข้างล่าง ๓ นิ้วนอกเนื้อในหนังน้อมใจระลึกถึงพระคุณว่า:- พระอรหํ ไปร้อยครั้งหรือพันครั้ง เมื่อจิตต์สงบเพราะได้สติสมาธิธรรมเจ้าอันบริสุทธิ์เรียบร้อยดีแล้ว พึงกำหนดรู้ว่าจิตต์ได้พระกัมมัฏฐานห้องที่ ๑

ขึ้นห้องที่ ๒ ว่าด้วยปีติทั้ง ๕

เมื่อจะขึ้นในห้องพระขุททกาปีติที่ ๑ ให้อาราธนาในห้องพระ **ขุทฺทกาปีติ ขณิกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ ผรณาปีติ** โดยลำดับกัน จงกำหนดให้ทราบว่า **พระขุทฺทกาปีติ** (สีเหลือง) ๑ **พระขณิกาปีติ** (สีแดง) ๑ **พระโอกฺกนฺติกาปีติ** (สีขาว) ๑ **พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระผรณาปีติ** (สีเหลืองอ่อน) หรือสีแสด ๑ เมื่อจำพระลักษณะปีติธรรมเจ้าทั้ง ๕ นี้ได้แน่นอนแล้ว จงตั้งใจเจริญเข้าไปโดยลำดับให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อพยายามทำให้ชำนิชำนาญเป็น **อาวชฺชนวสี** ชำนาญในการเพ่งปีตินั้น **สมาปชฺชนวสี** ชำนาญในการเข้าปีตินั้น **อธิฏฺฐานวสี** ชำนาญในการบังคับจิตต์ให้ตั้งมั่นในปีตินั้น **วุฏฺฐานวสี** ชำนาญในการออกจากปีตินั้น **ปจฺจเวกฺขณวสี** ชำนาญในการพิจารณาในปีติทั้ง ๕ นั้นแต่ละอย่าง ๆ ชอบธรรมดีแล้ว นับว่าสำเร็จปีติห้องที่ ๑ ในปีติทั้ง ๕ (จิตต์มีปีติ ๕ เป็นภักษา)

ห้องที่ ๒ ในปีติทั้ง ๕ โดยพิธีเข้าสับ

ต่อนี้ไปให้เจริญเข้าออกสลับกันโดยปฏิญญาณว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้า **พระขุทฺทกาปีติ** ต่อพระ**โอกฺกนฺติกาปีติ** ฯ แล้วต่อ**พระผรณาปีติ พระขณิกาปีติ** ฯ แล้วต่อ**พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระผรณาปีติ** ฯ แล้วต่อ **โอกฺกนฺติกาปีติ พระขุทฺทกาปีติ** ฯ สลับอนุโลม (คือเข้าตามไป) **พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระขณิกาปีติ**เจ้าให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ฯ

ต่อจากนี้ให้เข้าโดยวิธีคืบว่า:- ข้าพเจ้าจักเข้าคืบในห้อง **พระขุทฺทกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ** รวม ๓ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ **พระขณิกาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ** ๒ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ **พระผรณาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระขุทฺทกาปีติ** ๓ นี้เป็นองค์หนึ่ง ฯ **พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระขณิกาปีติ** ๒ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ รวมเป็น ๔ องค์ ให้เข้าเป็นอนุโลมและปฏิโลมตามองค์นั้น ๆ ให้ชำนิชำนาญเรียบร้อยเป็นอันดีแล้ว จึงเข้าโดยพิธีรวบยอดว่า:- ข้าพเจ้าจักขอเข้ารวบในห้อง**พระขุทฺทกาปีติ พระขณิกาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระผรณาปีติ** ๕ องค์ รวมเป็นองค์อันหนึ่ง ฯ **พระผรณาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระขณิกาปีติ พระขุทฺทกาปีติ** ๕ องค์เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ ให้เป็นอนุโลมปฏิโลมแล้ว ฯ จึงเข้าสังกฏว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าสังกฏในห้อง**พระขุทฺทกาปีติ พระขณิกาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระผรณาปีติ** ฯ **พระผรณาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระขณิกาปีติ พระขุทฺทกาปีติ**เจ้าให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม

ในวาระนี้ พึงตั้งพิธีดังต่อไปนี้:- ให้สังกฏเทียน ๕ เล่มปักลูกสังกฏและเล่มละ ๕ หน่วย (ลูก) เข้าสังกฏแล้วจึงเข้าวัตร์ว่า:- ข้าพเจ้าจักขอเข้าวัตร์ในห้อง **พระขุทฺทกาปีติ พระขณิกาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระผรณาปีติ** ฯ และ**พระผรณาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ พระโอกฺกนฺติกาปีติ พระขณิกาปีติ พระขุทฺทกาปีติเจ้า** ให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จนเป็นวสี ๕ ประการดังโวหารที่กล่าวมาแล้วนั้นตั้งมั่นเป็นปกติคงที่ บัณฑิตพึงทราบ กถาว่าด้วยห้องพระปีติทั้ง ๕ ว่าจบลงเพียงเท่านี้ ฯ

ขึ้นห้องที่ ๓ ในยุคคลธรรมทั้ง ๖

วิธีขึ้นให้ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้อย่างละ ๕ กระทง ธูปเทียนอย่างละ ๑๐ เล่ม ถวายแด่พระแก้วเจ้าทั้ง ๕ และพระอาจารย์ผู้เป็นครูสั่งสอนประสิทธิ์ประสาทพรให้ แล้วจึงอาราธนาว่าในห้องพระยุคคลธรรมทั้ง ๖ คือ ๑. **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** ฯ ๒. **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา** ฯ ๓. **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา** ฯ ๔. **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** ฯ ๕. **พระกายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา** ฯ ๖. **พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา** ฯ ต่อนี้ให้ตั้งสติไว้ที่จิตต์ และตั้งสัตยาธิษฐานไว้ที่จิตต์ กำหนดลักษณะที่จะเข้าพระยุคคลธรรม ๖ ดังต่อไปนี้ คือ **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** มีในห้องนอกนั้นปรากฏเป็นสีขาว ฯ **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา** ในแดงนอกเขียว (มีในวงแดงนอกนั้นปรากฏเป็นเขียว ฯ) **พระกายมุทิตา จิตฺตมุทุตา** ในเขียวนอกแดง (ในวงเขียวนอกสีแดง) ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** ใน

เขียวนอกเหลือง (ในวงเขียวนอกสีเหลือง) ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา** ในเหลืองนอกขาว (ในวงเหลืองนอกสีขาว) ฯ **พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา** ในขาวนอกเหลือง (ในวงขาวนอกสีเหลือง) ฯ

เมื่อได้ลักษณะพระยุคคลธรรมเจ้าทั้ง ๖ ประการนี้แล้ว จึงเข้าโดยลำดับว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าลำดับในห้อง **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** ฯ **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา** ฯ **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา** ฯ **พระ-กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา** ฯ **พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา** ฯ แล้วเข้า **พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา** ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา** ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** ฯ **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา** ฯ **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา** ฯ **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** ฯ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม เป็นวสีชำนาญตั้งมั่นเป็นปกติดีแล้วในธรรมทั้ง ๕ คือ **อาวชฺ-ชน ๑ สมาปชฺชน ๑ อธิฏฺฐาน ๑ วุฏฺฐาน ๑ ปจฺจเวกฺขณ ๑** ฯ

ต่อนี้ไป จึงเข้าพิธีสับ (สลับ) ว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าสับในห้อง**กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ **พระ-กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑** ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา ๑** ฯ **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑** ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑** ฯ **พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา ๑** ฯ **แล้วเข้าพระกายุชุคุคตา จิตฺตุ-ชุคุคตา ๑** ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑** ฯ **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑** ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา ๑** ฯ **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑** ฯ **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ ให้เข้าเป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อชำนาญตามองค์ ๕ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นสำเร็จในวิธีสับ (สลับ)

ต่อนี้ไป จึงเข้าวิธีคืบว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าคืบในห้อง**พระกายปสฺสทฺธิ จิตตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ **พระกาย-มุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑** ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา ๑** ฯ ๓ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ **พระกายลหุ-ตา จิตฺตลหุตา ๑** ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑** ฯ **พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา ๑** ฯ **๓ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง** ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา ๑** ฯ **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑** ฯ **พระ-กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ ๓ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ ให้เข้าเป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อชำนิชำนาญตามองค์ ๕ ที่กล่าวแล้วนั้นเป็นสำเร็จในวิธีคืบ

ต่อนี้ไปจึงเข้าวิธีรวบยอดว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้ารวบในห้อง**พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ **พระ-กายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑** ฯ **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑** ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑** ฯ **พระ-กายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา ๑** ฯ **พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา ๑** ฯ ๖ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ฯ

พระกายุชุคุคตา จิตฺตุชุคุคตา ๑ ฯ **พระกายปาคุญญตา จิตฺตปาคุญญตา ๑** ฯ **พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑** ฯ **พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑** ฯ **พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑** ฯ **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ ๖ องค์นี้เป็นองค์อันหนึ่ง ให้เข้าเป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อชำนาญตามองค์ ๕ ที่กล่าวมาแล้วนั้นนับว่าสำเร็จในวิธีรวบยอด ฯ

ต่อนี้ไปจึงเข้าสังกฏเทียน ๖ เล่ม ในเทียนเล่มหนึ่งมีลูกสังกฏ ๖ ลูก ฯ เมื่อเข้าให้นับ ๓ องค์เป็นองค์อันหนึ่ง (อธิบายว่ารวมวิธีสลับ วิธีคืบ วิธีรวบยอด นับเป็น ๓ วิธี จึงรวมลงเป็นองค์หนึ่ง) ต่อนี้ไปให้ดำเนินขึ้นไปอีกว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าสังกฏในห้อง **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑** ฯ **พระกายลหุตา จิตฺ-**

ตลหุตา ๑ ฯ พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑ ฯ พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑ ฯ พระกายปาคุญฺญ-ตา จิตฺตปาคุญฺญตา ๑ ฯ พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา ๑ ฯ

พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา ๑ ฯ พระกายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา ๑ ฯ พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑ ฯ พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑ ฯ พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑ ฯ พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ฯ

ต่อไปนี้จึงเข้าวัตรว่า:- ข้าพเจ้าจักขอเข้าวัตรในห้อง **พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑ ฯ พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑ ฯ พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑ ฯ พระกายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑ ฯ พระกายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา ๑ ฯ พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา ๑ ฯ พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา พระกายปาคุญฺญตา จิตฺตุชุคฺคตา ๑ ฯ พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา พระกายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา ๑ ฯ พระ-กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา ๑ ฯ พระกายมุทุตา จิตฺตมุทุตา ๑ ฯ พระกายลหุตา จิตฺตลหุตา ๑ ฯ พระกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ๑ ฯ** ให้เข้าเป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อทำให้มากเจริญให้มากชำนิชำนาญตั้งมั่นเป็นปกติเรียบร้อยดีแล้ว นับว่าสำเร็จในห้องพระยุคคลธรรมทั้ง ๖ ประการ จิตต์ได้อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิในห้องยุคคลธรรม บัณฑิตพึงทราบกถาว่าด้วยยุคคลธรรม จบลงแต่เพียงนี้

ขึ้นห้อง ๔ ว่าด้วยสุข

วิธีขึ้น ให้ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้อย่างละ ๕ กระทง ธูปเทียนอย่างละ ๑๐ เล่ม ถวายแด่พระแก้วเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ ตั้งสติให้มั่นพึงตั้งสัตยาธิษฐาน อาราธนาว่า ในห้องพระกาย*สุขํ จิตฺตสุขํ* พระพุทธานุสสติอุปจารสมาธิธรรมเจ้า อันมีลักษณะ ๒ ประการ คือ (เหลือง) องค์หนึ่ง (ขาว) องค์หนึ่ง ฯ เมื่อได้พระธรรมเจ้าทั้งสองนี้แล้ว จึงอาราธนาว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าลำดับ เข้าสับ (สลับ) เข้าคืบ เข้ารวบ ในห้องพระกายสุขจิตตสุข พระพุทธานุสสติ อุปการสมาธิธรรมเจ้า ให้เป็นอนุโลมแลปฏิโลม ฯ แล้วจึงเข้าสังกฏว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าสังกฏในห้องพระกายสุข จิตตสุข พระพุทธานุสสติ อุปจารสมาธิธรรมเจ้า ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม วิธีเข้าให้ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้อย่างละ ๑๐ กระทง และธูปเทียนอย่างละ ๒๐ เล่ม ลูกสังกฏเล่มหนึ่ง ๕ ลูก แล้วจึงอาราธนาเข้าวัตต์ว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าในห้องพระกายสุข จิตตสุข พระพุทธานุสสติอุปจารสมาธิธรรมเจ้า ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อทำได้ชำนาญโดยประการที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วนับว่าสำเร็จพระกัมมัฏฐานในห้องที่ ๔ คือ **พระกายสุขํ** ได้แก่ กายเป็นสุข **จิตตสุขํ** จิตต์เป็นสุข ฯ

จบพระกัมมัฏฐาน ๔ ห้องเพียงเท่านี้

ขึ้นพระอานาปานุสสติ

พระโยคาวจรเจ้า ตนจักจำเริญในพระอานาปานุสสติกัมมัฏฐานเจ้า ให้ซักผ้าย้อมผ้าให้สะอาด ตัดเล็บมือเล็บเท้า ปลงผมโกนหนวดชำระขัดสีร่างกายให้สะอาด ปราศจากกลิ่นโสโครกทั้งมวญควรแก่พระธรรม แล้วให้ตั้งใจรักษาสังวรศีลทั้ง ๔ ให้บริสุทธิ์ นี้เป็นภาคพื้นของกาย วาจา จิตต์ ถ้าเป็นสามเณรมีศรัทธา ให้ชำระร่างกายเครื่องอุปโภคบริโภคให้สะอาดเช่นเดียวกันแล้ว ก็ให้รักษาศีล ๑๐ ประการให้บริสุทธิ์เสียก่อน ถ้าเป็นคฤหัสถ์ คือ อุบาสก อุบาสิกา ก็ให้รักษาศีล ๕ ประการ ศีล ๘ ประการ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการให้บริสุทธิ์ เป็นภาคพื้นของกาย วาจา จิตต์ เรียบร้อยดีงามก่อนแล้วจึงเรียนพระกัมมัฏฐาน จึงจักจำเริญตามพระพุทธประสงค์โดยสะดวก ฯ

เมื่อจะขึ้นพระอานาปานุสสติเจ้า ให้ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้ ธูป เทียนอย่างละ ๓๐ เล่ม ถวายพระแก้วเจ้า และพระอาจารย์ผู้สั่งสอนพระกัมมัฏฐานโดยสักกัจจะเคารพ ปฏิญญาณตนถึงพระไตรสรณาคมน์ตลอดชีวิต ชีวิตเป็นของรักฉันใด ก็ให้ทำความรักพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า เท่ากันกับชีวิตของตนฉันนั้น ยอมพลีชีวิตถวายพระรัตนตรัยให้เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าปฏิญาณพระองค์ เพื่อพระสัพพัญญุตญาณ ณ ภายใต้ควงไม้มหาโพธิ์ในวันที่จะตรัสรู้ว่า เนื้อจักเหี่ยวไป เลือดจักแห้งไป เอ็นจักขาดไป หนังจักเหี่ยวแห้งปกคลุมติดกระดูกก็ดี พระองค์ไม่ทรงละบัลลังก์ จนกว่าจะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุต-ญาณฉะนั้น แล้วยึดพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณเป็นที่พึ่งพำนัก ประหนึ่งว่ามีเรือนเงินเรือนทอง เรือนแก้ว เป็นที่อยู่ คือให้สังวัทธยายพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เป็นที่พักของใจ เมื่อใจได้ที่พักอันไม่มีข้าศึกเช่นนี้แล้ว จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่าในห้องพระอุคหนิมิตต์ อานาปานุสสติเจ้า ให้กำหนดลมดังต่อไปนี้ เมื่อหายใจออก ต้นลมอยู่ที่กลางนาภี (สะดือ) ๓ นิ้ว นอกเนื้อ ในหนัง กลางลมอยู่ที่ตรงหน้าอกกึ่งกลาง ปลายลมอยู่ที่ริมฝีปากหรือจมูก เมื่อหายใจเข้า ต้นลมอยู่ที่ริมฝีปากหรือปลายจมูก กลางลมอยู่กลางอก ปลายลมอยู่ที่นาภีตามที่กำหนดไว้ แล้วจึงภาวนาตั้งสติไว้ที่ใจให้มีสติเป็นพี่เลี้ยง กำหนดลมหายใจที่ออกไปประมาณชั่วสุดแขน แล้วจึงพิจารณา อัสสาสะ ปัสสาสะ คือลมหายใจเข้าออกไปว่า ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. เป็นอนุโลมปฏิโลม ได้ร้อยทีหรือพันที เมื่อได้พระอุคหนิมิตต์ เป็นรูปองค์พระพุทธเจ้าอันขาวบริสุทธิ์ ประมาณเท่ารูปพระทองคำแล้ว จึงตั้งสติให้มั่น ให้รู้อยู่ที่ใจ ให้เห็นอยู่ที่ใจ ให้ใจเป็นผู้รู้ ผู้เห็น แล้วให้ตั้งสติเป็นปฏิโลมเข้ามาสู่ผุฏฐา ฐานะ (ที่ตั้งแห่งการสัมผัส) แห่งนาสิกได้มั่นคงเป็นสัมมาสติสมาธิธรรมเจ้าอันประเสริฐแล้วเมื่อใด จึงขอพระปฏิภาคนิมิตต์อาราธนาว่าในห้องพระปฏิภาคนิมิตต์อานาปานุสสติเจ้า เมื่อทำชำนิชำนาญแล้วก็จะก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งฌาน ฯ **ปฐมฺฌาน มุกฺขวณฺณํ** มีสีขาวดังแก้วมุกดา ฯ **ทุติยฌาน ผลิกวณฺณํ** มีสีเขียวดังแก้วผลึก ฯ **ตติยฌาน สงฺขวณฺณํ** มีสีอันขาวดังหอยสังข์อันช่างขัดดีแล้ว ฯ **จตุตฺถฌาน สุริยวณฺณํ** มีสีเพียงดังแสงพระอาทิตย์ แรกอุทัย และทรงกลด ฯ **ปญฺจมฌาน สุวณฺณวณฺณํ** มีวรรณะเพียงดังทองคำอันสุกใสงามหนักหนาหาที่จะอุปมาเปรียบเทียบมิได้ ฯ แล้วจึงกลับเข้าฌานทั้ง ๕ รวมให้เป็นองค์อันเดียว ทำให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ชำนาญในฐานะ

ธรรมทั้ง ๕ คือ **อาวชฺชน** การเพ่ง **สมาปชฺชน** การเข้า **อธิฏฺฐาน** การตั้งอยู่ **วุฏฺฐาน** การออก **ปจฺจเวกฺขณ** การพิจารณา

พระโยคาวจรเจ้าผู้ประกอบคุณธรรมพิเศษ ดังพรรณนามานี้ชื่อว่าบรรลุห้องปัญจมฌาน อันมีพระอานาปานุสสติเป็นบทฐาน

จบพระอานาปานุสสติสมาธิห้องที่ ๕ เพียงเท่านี้

ขึ้นห้องที่ ๖ ว่าด้วยอรูปฌาน

พระโยคาวจรเจ้าผู้จะเจริญอรูปฌาน ให้ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนอย่างละ ๒๐ เล่ม บูชาพระแก้วเจ้าทั้ง ๕ และครูปัทยาจารย์โดยสักกัจจะเคารพแล้ว จึงอาราธนาว่าในห้องอากาสานัญจายตนะปฐมอรูปฌานสมาบัติเจ้า ตั้งสติไว้ที่ใจให้มั่น แล้วบริกรรมว่า **"อากาโส อนนฺโต"** ๓ ที **"อากาสํ อนนฺตํ"** ๓ ที (กำหนดสีเหลือง) ในห้องวิญญานัญจายตนทุติยอรูปฌานสมาบัติเจ้า บริกรรมว่า **"วิญฺญานํ อนนฺตํ"** ๓ ที (กำหนดสีขาว) ในห้องอากิญจัญญายตนตติยอรูปฌานสมาบัติเจ้า บริกรรมว่า **"นตฺถิ กิญฺจิ"** ๓ ที (กำหนดสีแดง) ในห้องเนวสัญญาณาสัญญายตนจตุตถอรูปฌานสมาบัติเจ้า บริกรรมว่า **"เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ"** ๓ ที (กำหนดสีเขียว) เมื่อได้บรรลุพระธรรมเจ้าทั้ง ๔ องค์นี้แล้ว จึงเข้าฌานทั้ง ๕ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม แล้วขึ้นสู่อรูปฌานทั้ง ๔ ให้เป็นอนุโลมปฏิโลมทำให้ชำนิชำนาญตามฐานะธรรม ๕ ประการดังกล่าวมาแล้ว บัณฑิตพึงทราบกถาพรรณนาอรูปฌานว่าจบลงเพียงนี้

จบห้องอรูปฌาน

ขึ้นห้องที่ ๗ ว่าโดยวิปัสสนาภูมิ

พระโยคาวจรเจ้า ผู้จะเจริญวิปัสสนาต่อไป ควรเพ่งสมาบัติทั้ง ๘ ที่ตนได้บรรลุแล้วนั้น ให้เป็นส่วนโลกุตตรฌานด้วยคำว่า **โลกุตฺตรํ ฌานํ** ดังนี้ แล้วตั้งสัมมาทิฏฐิเป็นหลักในวงแห่งพระไตรลักษณ์ คือ **พระอนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** แล้วดำเนินในองค์แห่งวิปัสสนา ได้แก่ธรรมเครื่องตรัสรู้ ๓๗ ประการ มีสติปัฏ-ฐาน ๔ เป็นต้น มีพระอัฏฐังคิกมรรค ๘ เป็นปริโยสาน เมื่อยกคุณธรรมเหล่านี้ขึ้นพิจารณา แม้แต่เพียงหมวดหนึ่งก็ใช้ได้ ข้อสำคัญให้มีความเบื่อหน่ายคลายละรู้แจ้งด้วยใจ แทงตลอดในเรื่องสังขารด้วยปัญญาก็พอในที่นี้ท่านวางลำดับไว้ว่า มรรค ๘ เป็นบันไดเชื่อมสมาบัติ ๘ ขึ้นสู่วิปัสสนาญาณ แต่ต่อขึ้นไปแต่ (เชื่อม) ปฐมฌานจนถึงปัญจมฌานโดยบริกรรมว่า **โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ** ดังนี้ เพราะคุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องกำจัดบาปธรรม ๑๔ ตัว คือโมโห มีลักษณะมืดดำดังเมฆอันแน่นหนา **อหิริกํ** ใจกระด้างแข็งสีเหลืองผสมดำ เมื่อบังเกิดให้ร่ำพึงภาวนาไปยินดีไป ในคลองวัตรอันเป็นบาป **อโนตฺตปฺปํ** สีดำแกมเขียว เมื่อเกิดขึ้นไม่กลัวบาป ดิ่งไปในมิจฉาทิฏฐิตัดกำลังแห่งสัมมาทิฏฐิ **อุทฺธจฺจํ** สีดำแกมแดง เป็นประดุจดังเปลวไฟ เมื่อลมพัดแรงกล้า ทำจิตต์ให้ฟุ้งซ่าน ตัดกำลังสัมมาสติ **โลโภ** ใจมืดดำเหมือนดังสีคราม ตัดกำลังสัมมาสังกัปโป **ทิฏฺฐิ** ใจสีดำแกมขาวเหมือนดังพระจันทร์ข้างแรม ๘-๙ ค่ำ ตัดกำลังสัมมาวาจาสัมมา

กัมมันโต **มานะ** ใจสีเหลืองแกมดำ ตัดกำลังสัมมาอาชีโว **โทโส** ใจสีเขียวแกมดำ ตัดกำลังสมาธิ **อิจฺฉา** ใจสีเหลืองแกมขาว **มจฺฉริยํ** ใจสีดำแกมแดงและขาวรวมกัน ตัดกำลังสัมมาวายาโม **กุกฺกุจฺจํ** ใจสีดำขาวเหลือง **ถีนํ** ใจสีดำแกมขาว **มิทฺธํ** ใจสีดำแกมขาว ๓ นี้กำจัดกำลังแห่งสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปโป **วิจิกิจฺฉา** ใจสีเหลืองขาวดำ **อวิชฺชา** ใจมืดดำ **ตณฺหา** ใจดำเหมือนน้ำมันงา เศร้าหมองด้วยสีดำ กำบัง **ญาณ**และ**วิชฺชา** บาปธรรม ๑๔ ตัวนี้ กำลังอริยมรรคประหารให้เบาบางลงได้ เมื่อมรรคตั้งมั่นแล้ว จิตต์สงบบริสุทธิ์ มีอิทธิฤทธิ อิทธิพลเป็นอย่างดี เปรียบเหมือนแม่ทัพที่เตรียมศาสตราอาวุธยุทธภัณฑ์ กองเสบียงกำลังพลบริบูรณ์แล้วฉะนั้น คือหมายความว่ามรรคทั้ง ๘ รวมลงเป็นมรรคสามังคี มรรคมีอย่างเดียว อาการของมรรคมี ๘ เมื่อรวมลงเป็นหนึ่ง เรียกว่าเอกธรรม คือญาณทัสสนะ เมื่อดำเนินกระแสจิตต์มาถึงภูมินี้แล้วให้ทำโลกุตตรฌานและโลกุตตรมรรคฌานให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อทำให้เป็นวสีชำนาญดีแล้ว จึงขึ้นห้องวิปัสสนาญาณเจ้าทั้ง ๑๐ พระองค์ มีธูปเทียนอย่างละ ๕๐ อาราธนา ในห้องพระสัมมัสสนญาณ:-

๑ **พระสมฺมสฺสนญาณ** ปรีชาคำนึงเห็น **ปรา อปรา**

๒ **อุทยพฺพยานุปสฺสนาญาณ** ปรีชาคำนึงเห็นทั้งความเกิดความดับ

๓ **ภงฺคานุปสฺสนาญาณ** ปรีชาคำนึงเห็นความดับ

๔ **ภยตุปฏฺฐานญาณ** ปรีชาคำนึงเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว

๕ **อาทีนวานุปสฺสนาญาณ** ปรีชาคำนึงเห็นโทษ

๖ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณ ปรีชาคำนึงถึงด้วยความเบื่อหน่าย

๗ **มุจฺจิตุกมฺยตาญาณ** ปรีชาคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย

๘ **ปฏิสงฺขานุปสฺสนาญาณ** ปรีชาคำนึงด้วยพิจารณาหาทาง

๙ **สงฺขารุเปกฺขาญาณ** ปรีชาคำนึงด้วยความวางเฉยเสีย

๑๐ **สจฺจานุโลมิกญาณ** ปรีชาเป็นไปโดยสมควรแก่กำหนดรู้อริยสัจจ์เมื่อสังกฏในวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ ได้แน่นอนแล้ว จึงสังกฏบริกรรมว่า **"อนิจฺจํ"** ๓ ที แล้วบริกรรมต่อไปว่า **"ทุกขํ"** ๓ ที แล้วจึงบริกรรมต่อไปว่า **"อนตฺตา"** ๓ ที บริกรรมไปจนกว่า ญาณทัสสนะจะเกิดปรากฏขึ้นที่จิตต์ อันจะเป็นดวงแก้วฉายแสดงอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ประการ **ทุกฺขสจฺจ สมุทยสจฺจ นิโรธสจฺจ มรรคสจฺจ** ผู้บำเพ็ญในห้องวิปัสสนาญาณนี้ สามารถได้บรรลุมรรคผลตามอุปนิสสัยวาสนาบารมีของตน ฯ

จบห้องวิปัสสนาญาณโดยย่อ

ขึ้นห้อง ๘

ว่าด้วยพระสัพพัญญุตญาณของพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระโยคาวจรเจ้า พึงพิจารณดูพระรัศมีแห่งแก้ว ๓ ประการ ไว้เป็นหลักใจ ในคุณธรรมเครื่องตรัสรู้ต่อไป ข้าพเจ้าจักพรรณนากถาว่าด้วยปฏิจจสมุบาท ๑๒ ประการ อันเป็นพระพุทธสัพพัญญุตัญญาณของพระวิปัสสีบรมโพธิสัตว์เจ้า ซึ่งมีมาในมหาปทานสูตร ทีฆนิกายมหาวรรค โดยใจความย่นย่อพอเป็นเครื่องเตือนตาใจดังต่อไปนี้ พระมหาสมณโคดมตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขณะเมื่อพระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงเร้นอยู่ในที่ลับทรงรำพึงในพระทัยขึ้นอย่างนี้ว่า “โลกนี้ยากที่จะรู้ทั่วถึงได้ ย่อมเกิด แก่ ตาย เวียนตาย เวียนเกิด ก็ถ้าบุคคลไม่รู้แจ้งซึ่งการออกจากทุกข์ คือความแก่และความตายนั้น การออกจากทุกข์ คือความแก่และความตายนั้นจักปรากฏได้อย่างไร”

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแลพระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า “เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้นความแก่และความตายจึงเกิดขึ้น ความแก่และความตายมีขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ” ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลายขณะนั้นแลพระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อความเกิดแลมีอยู่ ความแก่และความตายจึงมีความแก่แลความตายมีขึ้นเพราะความเกิดเป็นเหตุฯ ดูกรภิกษุทั้งหลายครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้น ความเกิดจึงได้เกิดขึ้น ความเกิดเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อภพแลมีอยู่ความเกิดก็ย่อมมีขึ้น ความเกิดมีขึ้นเพราะภพเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลายขณะนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้นภพจึงเกิด ภพเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลายครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่ออุปาทานเกิด ภพจึงเกิด ภพเกิดขึ้นเพราะอุปาทานเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นแลพระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้นอุปาทานจึงเกิด อุปาทานเกิดขึ้น เพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแลพระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ ตรัสรู้ ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อตัณหาแลมีอยู่ อุปาทานจึงเกิด อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้น ตัณหาจึงเกิด ตัณหาเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อเวทนาแลมีอยู่ ตัณหาจึงเกิดขึ้น ตัณหาเกิดขึ้นเพราะเวทนาเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้น เวทนาจึงเกิด เวทนาเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อผัสสะมีอยู่ เวทนาจึงเกิด เวทนาเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้น ผัสสะจึงเกิด ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็น

ว่าเมื่ออายตนะทั้งหกแลมีอยู่ ผัสสะจึงเกิด ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอายตนะทั้ง ๖ เป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอเกิดขึ้น อายตนะทั้ง ๖ จึงเกิด อายตนะทั้ง ๖ เกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่าเมื่อนามและรูปมีอยู่ อายตนะทั้ง ๖ จึงเกิด อายตนะทั้ง ๖ เกิดขึ้นเพราะนามรูปเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่นามรูปจึงเกิดขึ้น นามรูปเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อวิญญาณแลมีอยู่นามรูปจึงเกิด นามรูปเกิดขึ้นเพราะวิญญาณเป็นเหตุ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่วิญญาณจึงเกิดวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอะไรเป็นเหตุ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อนามรูปแลมีอยู่วิญญาณจึงเกิด วิญญาณเกิดขึ้นเพราะนามรูปเป็นเหตุ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแลพระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าทรงดำริอย่างนี้ว่า วิญญาณนี้แลหมุนเวียนมาแต่นามรูป หาใช่อื่นไม่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ บุคคลจึงเกิด หรือแก่ หรือตาย หรือเวียนตายหรือเวียนเกิด เหมือนอย่างว่าวิญญาณย่อมเกิดขึ้น เพราะนามรูปเป็นเหตุ นามรูปย่อมเกิด เพราะวิญญาณเป็นเหตุ อายตนะทั้ง ๖ ย่อมเกิดเพราะนามรูปเป็นเหตุ ผัสสะย่อมเกิด เพราะอายตนะทั้ง ๖ เป็นเหตุ เวทนาย่อมเกิด เพราะผัสสะเป็นเหตุ ตัณหาย่อมเกิดเพราะเวทนาเป็นเหตุ อุปาทานย่อมเกิด เพราะตัณหาเป็นเหตุ ภพย่อมเกิด เพราะอุปาทานเป็นเหตุ ชาติย่อมเกิด เพราะภพเป็นเหตุ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขโทมนัส อุปายาส ย่อมเกิด เพราะชาติเป็นเหตุ สมุทัยแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมเกิดด้วยประการดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีโพธิสัตว์ทรงบังเกิดดวงตา ญาณปัญญา วิชชา แสงสว่างในธรรมที่ไม่สดับแล้วว่า **“สมุทโย สมุทัย”** ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไรหนอ จึงจะไม่มีชรา และมรณะ เพราะดับอะไร จึงเป็นอันชราและมรณะดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อชาติไม่มี ชราแลมรณะก็ไม่มี เพราะชาติดับ ชราแลมรณะก็ดับไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มีชาติ เพราะอะไรดับ ชาติจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาว่า เมื่อไม่มีภพแล ชาติก็ไม่มี เพราะภพดับไป ชาติก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไรหนอ จึงไม่มีภพ เพราะดับอะไรภพจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีอุปาทานแล ภพก็ไม่มี เพราะอุปาทานดับไป ภพก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มีอุปาทาน เพราะอะไรดับ อุปาทานจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นและ พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีตัณหาแลอุปาทานก็ไม่มี เพราะตัณหาดับไป อุปาทานก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มีตัณหา เพราะอะไรดับ ตัณหาจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีเวทนาแล ตัณหาก็ไม่มี เพราะเวทนาดับไป ตัณหาก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไร จึงไม่มีเวทนา เพราะอะไรดับ เวทนาจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นและ พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีผัสสะแลเวทนาก็ไม่มี เพราะผัสสะดับไป เวทนาก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มีผัสสะ เพราะอะไรดับ ผัสสะจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีอายตนะทั้ง ๖ แลผัสสะก็ไม่มี เพราะอายตนะทั้ง ๖ ดับไป ผัสสะก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไรหนอ อายตนะทั้ง ๖ จึงจะไม่มี เพราะอะไรดับ อายตนะทั้ง ๖ จึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีนามและรูป อายตนะทั้ง ๖ ก็ไม่มี เพราะรูปนามดับไป อายตนะทั้ง ๖ ก็ดับไป

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงดำริอย่างนี้ เมื่อไม่มีอะไรหนอ นามรูปจึงไม่มี เพราะอะไรดับ นามรูปจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีวิญญาณแล นามรูปก็ไม่มี เพราะวิญญาณดับไป นามรูปก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงดำริอย่างนี้ว่า เมื่อไม่มีอะไรหนอ วิญญาณจึงไม่มี เพราะอะไรดับไป วิญญาณจึงดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ตรัสรู้ด้วยพระปัญญา เพราะมาทรงพิจารณาเห็นว่า เมื่อไม่มีนามรูปแลวิญญาณก็ไม่มี เพราะนามรูปดับไป วิญญาณก็ดับ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแล พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า หนทางเพื่อตรัสรู้อันนี้แล เราได้บรรลุแล้ว เพราะนามรูปดับ วิญญาณก็ดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปก็ดับ เพราะนามรูปดับ อายตนะทั้ง ๖ ก็ดับ เพราะอายตนะทั้ง ๖ ดับ ผัสสะก็ดับเพราะผัสสะดับ เวทนาก็ดับ เพราะเวทนาดับ

ตัณหาก็ดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานก็ดับ เพราะอุปาทานดับ ภพก็ดับ เพราะภพดับ ชาติก็ดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสส์ อุปายาส ก็ย่อมดับ ฉันใด ทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมดับไป ฉันนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้า ทรงบังเกิดดวงตาญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างในธรรมที่ไม่ได้ทรงสดับแล้วว่า **"นิโรโธ นิโรธ"** ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้นโดยสมัยอื่น พระวิปัสสีโพธิสัตว์เจ้าทรงพิจารณาเห็นความบังเกิดขึ้นแลความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ว่า รูปเป็นดังนี้ เหตุก่อให้เกิดรูปเป็นดังนี้ ความแปรแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ เหตุก่อให้เกิดเวทนาเป็นดังนี้ ความแปรแห่งเวทนาเป็นดังนี้ สัญญาเป็นดังนี้ เหตุก่อให้เกิดสัญญาเป็นสังขารเป็นดังนี้ เหตุก่อให้เกิดสังขารเป็นดังนี้ ความแปรแห่งสังขารเป็นดังนี้ วิญญาณเป็นดังนี้ เหตุก่อให้เกิดวิญญาณเป็นดังนี้ ความแปรแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาเห็นความบังเกิดขึ้น แลความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ อยู่ไม่นานนัก จิตต์ไม่ถือมั่นแล้วพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ดังนี้แล ฯ

จบห้อง ๘ ที่เป็นโลกุตตรสมบัติของพระพุทธเจ้าแล

อภิสัมโพธิญาณของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า
ทรงบำเพ็ญวิเวก ๓ บริบูรณ์

---

๑. **กายวิเวก** เมื่อปัจวัคคีย์หลีกหนีไปเสียจากพระองค์ พระมหาบุรุษเจ้า ก็ทรงสงัดด้วยกายวิเวก มีศีลอันบริสุทธิ์ ฯ

๒. **จิตตวิเวก** พระองค์ทรงบริหารสุขภาพ บำรุงให้พระกายมีกำลังดำรงเป็นปกติ ทรงสืบต่อพากเพียรพยายามในฌานสมาบัติมิได้ช้า อาศัยประโยคสมบัติอันชอบ กระทำในกิจโดยชอบพระองค์ได้ละนิวรณ์ทั้ง ๕ คือ **กามฉนฺท** ความพอใจในกาม **พยาบาท** จิตต์ปองร้าย **ถีนมิทฺธะ** ง่วงเหงาหาวนอน **อุทธจฺจกุจฺกุจฺจ** จิตต์ฟุ้งซ่านรำคาญ **วิจิกิจฺฉา** ความสงสัยไร้เหตุผลให้ปราศจากไปโดยวิขัมภนปหาน บรรลุมหรคตรูปาวจรฌาณทั้ง ๔ คือ **ปฐมฌาน** ความเพ่งที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา ทุติยฌาณ** ความเพ่งที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ **ปีติ สุข เอกคฺคตา ฯ ตติยฌาณ** ความเพ่งที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ **สุข และเอกคฺคตา จตุตฺถฌาณ** ความเพ่งที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ **อุเบกขา และเอกคฺคตา** แคล่วคล่องชำนาญด้วยดี เป็นจิตตวิเวก เป็นสัมมาสมาธิอันบริสุทธิ์ ฯ ข้อนี้ควรเป็นบาทแห่ง **ฉฬภิญฺญาคุณ** เป็นจรณใกล้ต่อวิชชา ฯ ข้อนี้ได้ในนามธรรมบัญญัติว่า **"จิตตวิเวก"** ฯ

๓. **อุปธิวิเวก** เมื่อมหามงคลสมัย วิสาขปุรณมีดิถีเพ็ญพระจันทร์เสวยวิสาขนักขัตรฤกษ์แล้วล่วงเข้าเวลาราตรี จำเดิมแต่พลบค่ำ พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จนั่งด้วยบัลลังก์อันเดียว ณ ภูมิสถานลาดด้วยติณชาติเป็นปัจจัตถรณ ณ ภายใต้ไม้อัสสตถพฤกษ์มหาโพธิสถาน ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราผันพระพักตร์ต่อด้านบุรพาทิสาภาค ทรงพระอธิษฐานความเพียร จาตุรงคมหาประธานมีองค์ ๔ อย่างตั้งมั่นพระหฤทัยว่า หนัง

และเอ็นและอัฐิและมังสะโลหิตในกายจงเหือดแห้งไปเถิด คุณพิเศษอันล้ำเลิศใด ที่เป็นวิสัยบุคคลจะพึงได้ด้วยเรี่ยวแรง และความเพียรแห่งบุรุษ เมื่อไม่ได้บรรลุถึงคุณพิเศษนั้น จักไม่สละความเพียรเสีย จิตต์เรายังไม่วิมุติหลุดถอนพ้นพิเศษไปจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทานเพียงใดแล้ว เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นั่งขัดสมาธิอันนี้เลยเพียงนั้น ทรงตั้งจาตุรงคมหาประธานด้วยกุศลฉันท์อันกล้าหาญฉะนี้แล้ว จิตต์พระองค์ตั้งมั่นด้วยจตุตถฌาณแล้ว เป็นจิตต์บริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีอังคณะปราศจากอุปกิเลสแล้ว เป็นจิตต์อ่อนควรแก่ภาวนากรรมเป็นจิตต์หยุดมั่น ถ้าซึ่งความไม่หวั่นไหวด้วยนิวรณ์ทั้ง **๕** และ**วิตก วิจาร ปีติ สุข** แล้ว ประหนึ่งทองคำที่หลอมไล่ให้สิ้นโทษมลทิน ไม่เจือปนด้วยเงินและเหล็กทองแดงสังกะสีดีบุกแล้ว นายช่างอาจน้อมนำไปเป็นเครื่องประดับหลากต่าง ๆ ได้ตามปรารถนาฉะนั้น พระมหาบุรุษเจ้าจึงน้อมจิตต์ไปเฉพาะหน้า เพื่อ**ปุพเพนิวาสานุสฺสติญาณ** ปัญญาตามระลึก ขันธสันดานที่ตนได้อาศัยอยู่แล้ว ณ กาลก่อน ๆ ก็ได้บรรลุ **ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ** นั้นตามปรารถนาพระองค์มาตามระลึกได้ซึ่งขันธสันดานที่ได้อาศัยอยู่แล้ว ณ กาลก่อนมีประเภทเป็นอันมาก ตั้งแต่ชาติหนึ่ง สองชาติ สามชาติ สี่ชาติ ห้าชาติ สิบชาติ ยี่สิบชาติ สามสิบชาติ สี่สิบชาติ ร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ จนสังวัฏฏกัปป์ วิวัฏฏกัปป์ เป็นอันมากรู้แจ้งประจักษ์ชัดว่าเราได้เกิด ณ ที่โน้น มีชื่อและโคตรและพรรณสีกายอย่างนี้ ๆ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขทุกข์อย่างนี้ มีที่สุดอายุเพียงเท่านี้ จุติจากภพนั้นแล้วได้เกิดที่โน้น มีชื่อและโคตรและพรรณสีกายและอาหารและสุขและทุกข์อย่างนี้ ๆ มีที่สุดอายุเพียงเท่านี้ ๆ ต่อ ๆ มาจนถึงปัจฉิมชาติเป็นพระอังคีรสสักโยรสบัดนี้เป็นที่สุด แจ้งชัดสว่างแก่จิตต์ทุกประการ กำจัด **อวิชชา โมหะ** อันปิด **ปุพฺเพนิวาส** นั้นเสียให้พินาศไป **วิชชา** คือ **ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ** นี้เป็นวิชชาปฐม พระมหาบุรุษเจ้าได้บรรลุถึงกระทำให้แจ้งแล้ว ณ ปฐมยามส่วนต้นราตรี ฯ พระองค์ได้ทราบแจ้งชัดซึ่งจุติและเกิดแห่งพระองค์ในกาลก่อน และประวัติกาลปัจจุบันบัดนี้ และทราบแจ้งซึ่งความที่แห่งพระองค์เข้าไปถึงความสุขความทุกข์ตามสมควรแก่กรรมที่ดีและชั่วสิ้นสงสัยในสันดานตน ด้วยกำลัง **ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณปฐมวิชชา** ฉะนี้แล้ว ลำดับนั้นประสงค์จะใคร่ทราบชัดซึ่งจุติและปฏิสนธิอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีที่สุดไม่มีประมาณเหล่าอื่น ๆ จึงน้อมจิตต์ไปเฉพาะหน้าเพื่อ **จุตูปปาตญาณ** ปัญญาที่รู้แจ้งในจุติและเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย ก็บรรลุถึงทิพย์จักษุอันบริสุทธิ์ล่วงสามัญมนุษย์จักษุวิสัย พระองค์ได้เห็นแล้วซึ่งสัตว์ทั้งหลายที่จวนจะจุติและเกิดขึ้น ณ ทันใดนั้น ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายที่ต่ำช้าและประณีต มีพรรณสีกายงามและพรรณทุรพล ถึงซึ่งความสุขถึงซึ่งความทุกข์ ได้หยั่งทราบแล้วซึ่งสัตว์ทั้งหลายอันเข้าไปถึงสุขและทุกข์ตามควรแก่กรรมแจ้งประจักษ์ว่า **อิเม วต โภนฺโต สตฺตา** สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้หนอ ได้ประกอบแล้วด้วยทุจริตในกาย วาจา ใจ ติเตียนพระอริยเจ้าและมีทิฏฐิความเห็นผิด สมาทานซึ่งทุจริตด้วยมิจฉาทิฏฐิเป็นที่ตั้ง ครั้นกายแตกเบื้องหน้าแต่มรณะได้เข้าไปถึงซึ่ง **อบาย ทุคฺคติ วินิบาต นรก กำเนิด เดียรฉาน เปรต วิสัย, อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา** ก็แลสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้หนอ ได้ประกอบด้วยสุจริตในกาย วาจา ใจ แล้ว ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า และเป็นผู้มีทิฏฐิความเห็นชอบ ไม่วิปริตจากทางกรรมจากทางผลมาสมาทานถือมั่นซึ่งสุจริตกุศลด้วยสัมมาทิฏฐิเป็นที่ตั้ง สัตว์เหล่านั้นครั้นทำลายขันธ์สิ้นชีพแล้ว ได้เข้าไปถึงสุคติภพโลกสวรรค์ พระองค์ได้ทราบซึ่งสัตว์ทั้งหลายอื่น อันเข้าไปถึงความสุขและความทุกข์สมควรแก่กรรมโดยประจักษ์

ด้วยกำลัง **จุตูปปาตญาณวิชชา** ด้วยประการฉะนี้ ฯ **จุตูปปาตญาณวิชชา** นี้เป็นวิชชาที่ ๒ พระองค์ได้บรรลุถึงกระทำให้แจ้งแล้ว ณ **มัชฌิมยาม** ส่วนท่ามกลางแห่งราตรีกำจัด **อวิชชา โมหะ** อันปกปิด **จุติปฏิสนธิ** แห่งสัตว์อื่นนั้นให้พินาศไป ฯ พระมหาบุรุษเจ้าพร้อมด้วยวิชชาทั้งสองควรเป็นที่ตั้งแห่งวิปัสสนา ซึ่งพระองค์ได้กระทำให้แจ้งด้วยประการดังนี้แล้ว ล่วงข้ามความสงสัยได้ทั้งในสันดานตนและผู้อื่น แล้วควรจะเริ่มเจริญวิปัสสนาเพื่อ **อาสวกฺขยญาณ** ฯ และพระมหาบุรุษนั้น ได้กระทำความสังเวชสลดจิตต์ ปรารภ ชรา พยาธิ มรณะ อันใดเป็นอารมณ์ปฐมเหตุ จึงได้เสด็จออกจากฆราวาสสุขสมบัติแล้ว ทรงบรรพชาออกมหาภิเนษกรม แสวงหาสันติวรบท ทางความระงับอันประเสริฐครั้งนั้น เมื่อพระองค์ทรงกระทำในจิตต์ซึ่งข้อสังเวชเดิมนั้น ทรงปรารภซึ่งโลกคือหมู่สัตว์ที่พระองค์กระทำให้แจ้งด้วยวิชชาทั้งสองแล้วนั้นเป็นอารมณ์ ทรงพระดำริว่า โลกคือหมู่สัตว์นี้หนอ มาถึงแล้วซึ่งความยาก ย่อมเกิดด้วยแก่ด้วย มรณะทำลายขันธ์ด้วย จุติเคลื่อนจากภพด้วย อุบัติเข้าไปถึงภพถือเอาความเกิดอีกด้วย ก็แต่สัตว์โลกมาถึงความยากอยู่อย่างนี้ หารู้แจ้งประจักษ์ซึ่งความที่จะดับทุกข์ คือ **ชรา มรณะ** นี้ให้ออกไปเสียได้ไม่ เมื่อไรเล่าหนอนิสสรณะความขับไล่ทุกข์คือ **ชรา มรณะ** นี้ออกไปเสียได้ จักปรากฏมีผู้ปฏิบัติจักรู้แจ้งประจักษ์ได้ ฯ พระมหาบุรุษเจ้าทรงดำริแสวงหาปัจจัยแห่ง **ชรา มรณะ** ว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ **ชรา มรณะ** จึงมี**ชรา มรณะ** มีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ฯ อาศัยพระมหาบุรุษทรงทำในจิตต์โดยแยบคายอุบายที่ชอบ ก็เกิดอภิสมัยความตรัสรู้พร้อมเฉพาะด้วยปัญญาว่า เมื่อ **ชาติ** ความเกิดมีอยู่แล้ว **ชรา มรณะ**ก็ย่อมมี **ชรา มรณะ** มีเพราะ **ชาติ** ความเกิดเป็นปัจจัย ฯ แต่นั้นพระมหาบุรุษเจ้าก็ค้นหาปัจจัยแห่ง **ชาติ** เป็นต้นตามลำดับต่อไป อาศัยทำในจิตต์โดยอุบายชอบ ก็เกิดอภิสมัยตรัสรู้ด้วยปัญญาว่า เมื่อ**ภพ** คือกรรมเครื่องเกิดและอุปบัติ คือขันธ์ที่เข้าไปถึงมีอยู่ ชาติความเกิดก็ย่อมมี **ชาติ** มีเพราะ **ภพ** เป็นปัจจัย เมื่อ**อุปาทาน** ความยึดมั่นมี **ภพ** ก็ย่อมมี **ภพ** มีเพราะ **อุปาทาน** เป็นปัจจัย เมื่อ**ตัณหา** สิ่งสภาพที่เกิดในจิตต์ให้สัตว์ดิ้นรนมีอยู่แล้ว **อุปาทาน** ความยึดมั่นก็ย่อมมี **อุปาทาน** มีเพราะ **ตัณหา** เป็นปัจจัย เมื่อ**เวทนา** ความประสบเสวยอารมณ์มีอยู่แล้ว **ตัณหา** ก็ย่อมเกิดมี **ตัณหา** เกิดมีเพราะ**เวทนา** เป็นปัจจัย เมื่อความที่ทวารและวิญญาณมากระทบกับอารมณ์ ชื่อว่า **ผัสสะ ผัสสะ** มีอยู่แล้ว **เวทนา**ก็ย่อมมี **เวทนา**มีมาเพราะ**ผัสสะ**เป็นปัจจัย เมื่ออายตนะ ๖ ประการคือ **จักษุ โสต ฆาน ชิวหา กาย ใจ** มีอยู่แล้ว **ผัสสะ** ก็ย่อมมี **ผัสสะ** มีเพราะอายตนะ ๖ ประการ เป็นปัจจัย เมื่อ **นามรูป** มีอยู่แล้ว **อายตนะ ๖ ประการ**ก็ย่อมมี **อายตนะ ๖ ประการ** มีเพราะ **นามรูป** เป็นปัจจัย เมื่อ **วิญญาณ** มีอยู่แล้ว **นามรูป** ก็ย่อมมี **นามรูป** มีเพราะ**วิญญาณ** เป็นปัจจัย เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงทำในจิตต์โดยอุบายชอบเกิดอภิสมัยด้วยปัญญาอย่างนี้แล้ว ทรงแสวงหาปัจจัยแห่งวิญญาณว่า เมื่ออะไรมีอยู่เล่าหนอ **วิญญาณ**จึงมี **วิญญาณ** มีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ทรงทำในจิตต์โดยแยบคายก็เกิดความตรัสรู้ด้วยปัญญาว่า เมื่อ **นามรูป**แลมีอยู่ **วิญญาณ** ก็ย่อมมี **วิญญาณ** มีเพราะ **นามรูป** เป็นปัจจัย ฯ ครั้งนั้นก็ทรงสันนิษฐานว่า **วิญญาณ** นี้ย่อมกลับเวียนขึ้นมาแต่**นามรูป** หาพ้นไปแต่ **นามรูป** ไม่ โดยความเป็นไปเพียงเท่านี้ สัตว์โลกพึงเกิดบ้าง พึงแก่บ้าง พังมรณะทำลายขันธ์บ้าง พึงจุติบ้าง จะพึงอุบัติบ้าง ความเป็นไปนั้น คือ **วิญญาณ** มีเพราะ **นามรูป** เป็นปัจจัย **นามรูป** มีเพราะ **วิญญาณ** เป็นปัจจัย

อายตนะ ๖ ประการ มี **นามรูป** เป็นปัจจัย **อายตนะ ๖ ประการ** เป็นปัจจัยแห่ง **ผัสสะ ผัสสะ** เป็นปัจจัยแห่ง **เวทนา เวทนา**เป็นปัจจัยแห่ง **ตัณหา ตัณหา**เป็นปัจจัยแห่ง**อุปาทาน อุปาทาน**เป็นปัจจัยแห่ง **ภพ ภพ**เป็นปัจจัยแห่ง **ชาติ ชรา มรณะ** อันเป็นนิยตทุกขความโศกและร่ำไร **ทุกขโทมนัสอุปายาส** ทั้งหลายเหล่า **ปกิณณกทุกข์** ก็ย่อมเกิดมีพร้อมเพราะ **ชาติ** ความเกิดเป็นปัจจัย ข้อซึ่งกองทุกข์ทั้งสิ้นมาเกิดขึ้นพร้อมย่อมมีย่อมเป็นด้วยประการฉะนี้ ฯ **จักษุญาณ** ปรีชารู้แจ้งชัดสว่างว่า **สมุทโย สมุทโย** เกิดขึ้นพร้อม เกิดขึ้นพร้อม ดังนี้ ได้เกิดขึ้นแล้วแก่มหาบุรุษเจ้าในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ไม่ได้ยินได้ฟังมาณะกาลก่อนเลย ฯ ครั้งนั้นพระมหาบุรุษทรงหาความดับสนิทแห่ง **ชรา มรณะ** นั้นต่อไปว่า เมื่ออะไรไม่มีเล่าหนอ **ชรา มรณะ** จึงไม่มี เพราะดับไม่เหลือแห่งอะไร **ชรา มรณะ** จึงจะดับไปโดยไม่เหลือ ทรงทำในจิตต์โดยอุบายชอบ ก็เกิดความตรัสรู้ด้วยปัญญาว่า เมื่อ **ชาติ** ความเกิดแลไม่มีแล้ว **ชรา มรณะ** ก็ไม่มีอาศัย **ชาติ** ดับสนิท **ชรา มรณะ** จึงจะดับสนิทได้ โดยนัยที่ทรงค้นหาแล้วตรัสรู้ชัด ด้วยปัญญาตามลำดับไปว่า เพราะ**ภพ**ดับสนิท **ชาติ**จึงจะดับสนิทได้ เพราะ**อุปาทาน**ดับสนิท **ภพ**จึงจะดับสนิท เพราะ**ตัณหา**ดับสนิทลง **อุปาทาน**จึงดับสนิทไป เพราะ**เวทนา**ดับสนิท **ตัณหา** จึงจะดับสนิทได้เพราะ **ผัสสะ** ดับสนิท **เวทนา**จึงจะดับสนิทเพราะ **อายตนะ ๖ ประการ** ดับสนิทลง **ผัสสะ** จึงจะดับสนิท เพราะ **นามรูป** ดับสนิทลง **อายตนะ ๖ ประการ** จึงจะดับสนิทได้ เพราะ **วิญญาณ** ดับสนิท **นามรูป** จึงดับสนิท ฯ ครั้นพระองค์ตรัสรู้ตามลำดับมาฉะนี้แล้วทรงพิจารณาว่าเมื่ออะไรไม่มีเล่าหนอ **วิญญาณ** จึงไม่มีเพราะอะไรดับสนิทไป **วิญญาณ** จึงจะดับสนิทได้ ฯ อาศัยทำในจิตต์ โดยอุบายชอบ ก็เกิดความตรัสรู้โดยปัญญาว่า เมื่อ **นามรูป** แลไม่มี **วิญญาณ** จึงไม่มี เพราะ **นามรูป** ดับสนิทเสียได้แล้ว **วิญญาณ** จึงจะดับสนิทลง ฯ ครั้นเกิดความตรัสรู้ฉะนี้แล้ว ก็ทรงสันนิษฐานว่า **อธิคโต โข มยายํ มคฺโค โพธาย** มรรคาเพื่อจะตรัสรู้นี้เราได้รู้แจ่มแจ้งแล้ว ข้อซึ่งธรรมที่เป็นปัจจัยสนิทลงแล้ว ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะปัจจัยนั้นจึงดับสนิทไป อันนี้เป็นหนทางเพื่อจะตรัสรู้ ฯ เพราะ **นามรูป** ดับสนิทลง **วิญญาณ** จึงจะดับสนิท เพราะ **วิญญาณ** ดับสนิท **นามรูป**จึงจะดับสนิท เพราะ**นามรูป** ดับสนิท **อายตนะ ๖ ประการ** จึงจะดับไปโดยไม่เหลือ เพราะ **อายตนะ ๖ ประการ** ดับสนิท **ผัสสะ** จึงจะดับสนิทลง เพราะ **ผัสสะ** ดับสนิท **เวทนา**จึงจะดับสนิทได้ เพราะ **เวทนา** ดับสนิทไป **ตัณหา** จึงจะดับไปโดยไม่เหลือ เพราะ **ตัณหา**ดับสนิทไม่เหลือ **อุปาทาน** จึงจะดับไปโดยไม่เหลือ เพราะ **อุปาทาน**ดับสนิท **ภพ** จึงจะดับสนิทไป เพราะ**ภพ**ดับสนิท **ชาติ** จึงจะดับสนิทลง **ชรา มรณะ** และความโศก และร่ำไร และ**ทุกขโทมนัสอุปายาส** ทั้งหลาย ย่อมดับโดยไม่เหลือ เพราะดับสนิทลงแห่ง **ชาติ** ข้อซึ่งกองทุกข์ทั้งสิ้นมาดับสนิทไป ย่อมมีย่อมเป็นด้วยประการฉะนั้น ฯ **จักษุญาณ** ปรีชารู้แจ้งชัดสว่างว่า **นิ-โรโธ นิโรโธ** ดับไม่เหลือดังนี้ ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ไม่เคยได้ยินได้ฟังมา ณ กาลก่อน ฯ ครั้นพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้แจ้งใน **สมุทัยนิโรธ** ได้มรรคาเพื่อจะตรัสรู้ฉะนี้แล้วจึงน้อมจิตต์เพื่อ **อาสวักขยญาณ** ทรงเจริญวิปัสสนา พิจารณาซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมและความดับในอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ คือ **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** อยู่ด้วยไม่ประมาทและความเพียรอันกล้าหาญ ไม่เอื้อเฟื้อต่อกายและจิตต์ หวังต่ออภิสมัยเป็นเบื้องหน้า ก็เกิดธรรมจักษุญาณปรีชาหยั่งทราบ

อริยสัจจ์ ๔ แจ้งประจักษ์ตามจริงว่า **อิทํ ทุกฺขํ** อันนี้ทุกข์ **อยํ ทุกฺขสมุทโย** อันนี้เหตุให้ผลเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ **อยํ ทุกฺขนิโรโธ** อันนี้ธรรมเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งทุกข์ **อยํ ทุกฺนิโรธคามินีปฏิปทา** อันนี้ข้อปฏิบัติมรรคาให้ผู้ปฏิบัติถึงธรรมที่ดับทุกข์โดยไม่เหลือ ฯ ทรงทราบอาสวะแจ้งประจักษ์ตามจริงว่า **อิเม อาสวา** เหล่านี้อาสวะกิเลสดองสันดานสัตว์ กิเลสสร้านทั่วไป **อยํ อาสวสมุทโย** อันนี้เป็นสมุทัยเหตุก่อให้เกิดผลแห่งอาสวะ เหตุยังอาสวะให้เกิดขึ้น **อยํ อาสวนิโรโธ** อันนี้เป็นธรรมที่ดับสนิทดับไม่เหลือแห่งอาสวะ **อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา** อันนี้ข้อปฏิบัติมรรคาให้ผู้ปฏิบัติ ถึงธรรมที่ดับแห่งอาสวะโดยไม่เหลือนั้น ฯ เมื่อพระองค์ทรงทราบชัดอยู่อย่างนี้ จิตต์พระองค์ก็พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย คือ **กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ฯ** เมื่อจิตต์พ้นพิเศษจากอาสวะแล้ว ก็เกิดญาณหยั่งทราบว่าจิตต์พ้นพิเศษแล้วดังนี้ แล้วเกิด **ปัจจเวกขณะญาณ** หยั่งทราบชัดว่า **ชาติ** ความเกิดสิ้นแล้ว **พฺรหมฺจรรย์** ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกยังเป็นอย่างนี้ไม่มี จบกิจปัญญาอยู่เพียงนี้ ฯ **วิมุตติ** ความที่จิตต์พ้นพิเศษแห่งเรา ไม่กำเริบไม่คืนคลายชาติความเกิดแห่งเราชาตินี้มี ณ ที่สุด บัดนี้ความเกิดไม่มี ฯ พระองค์เกิด **ปัจจเวกขณะญาณ** หยั่งทราบด้วยประการฉะนี้ ฯ **อาสวกฺขยญาณ** ปรีชาหยั่งทราบรู้ ณ ความสิ้นอาสวะนี้เป็นวิชชาที่ ๑ พระองค์ได้บรรลุแล้ว ณ ปัจฉิมยามที่สุด แห่งราตรีวิสาขปุรณะมีมงคลสมัย ฯ

ข้อนี้ได้นามบัญญัติว่า อุปธิวิเวก

พระพุทธอุทานคาถา
คราวเสด็จประทับณะควงไม้มหาโพธิ

อเนกชาติ สํสารํ	**สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ**
คหการํ คเวสนฺโต	**ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ**
คหการก ทิฏฺโฐสิ	**ปุน เคหํ น กาหสิ**
สพฺพา เต ผาสุกา	**ภคฺคา คหกูฏํ วิสํขตํ**
วิสํขารคตํ จิตฺตํ	**ตณฺหานํ ขยมชฺฌคาติ ฯ**

แต่ตถาคตท่องเที่ยวมาในชาติสงสารประมาณเป็นอันมาก สืบเสาะแสวงหาช่างอันกระทำเรือนกล่าวคือตัณหาก่อสร้างนามรูป ก็มิได้พบพานทรมานเสวยชาติทนทุกข์ลำบากแล้ว ๆ เล่า ๆ ดูก่อนตัณหาผู้เป็นช่างกระทำเรือนให้ตถาคต กาลบัดนี้ตถาคตพบท่านแล้วเห็นตัวท่านแล้ว ตั้งแต่นี้สืบไปในเบื้องหน้าท่านมิได้กระทำเรือนให้ตถาคตสืบไปอีกแล้ว และกลอนเรือนทั้งปวงของท่าน ตถาคตก็ภินทนาการหักทำลายเสียสิ้นแล้ว ช่อฟ้าเรือนของท่านตถาคตก็ประหารขจัดขจายสิ้นแล้ว และจิตต์ของตถาคตก็ปราศจากสังขารทั้ง ๓ ซึ่งจะตกแต่งให้บังเกิดในไตรภพสืบไปนั้นหามิได้แล้ว และสันดานแห่งตถาคต ก็ถึงซึ่งสิ้นสูญจากตัณหาเป็นนิราวเสสโดยแท้ ฯ

อธิบายว่า เราได้ดำรงชีวิตของเรามาประสพกับความเป็นไปทั้งปวง เพื่อค้นคว้าหาให้รู้ว่าใคร เป็นผู้สร้างห้วงแห่งกังวลให้แก่ความรู้สึกต่าง ๆ ที่ต้องทุกข์ทรมาน เราได้ผจญกับความยากลำบากมาแทบไม่สิ้นสุด แต่บัดนี้ เจ้าเอ๋ย เจ้าผู้สร้างห้วงหรือห่วงนั้น เจ้านั่นแล เรารู้จักเจ้าแล้ว เจ้าจะสร้างกำแพงแห่งความทรมานอยู่ภายในนั้นไม่ได้อีกแล้ว เจ้าจะเผยอหัวออกอุบายของเจ้ามิได้แล้ว และเจ้าจะลงรากเหนือดินเหนียวนี้มิได้อีกแล้ว เรือนของเจ้าถูกทำลายและชื่ออันสำคัญหักสะบั้นลงแล้ว คือมายานั่นแหละที่ได้สร้างเรือนนี้ขึ้นตั้งแต่บัดนี้ไป จิตต์ของเราถึงพระนิรวาณแล้ว เราจะเดินไม่หยุดเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งการที่ช่วยสัตว์โลกทั้งปวงให้พ้นทุกข์ได้

พระพุทธอุทานคาถาในยามทั้ง ๓ แห่งราตรีตรัสรู้

ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา

เมื่อใดธรรมคือโพธิปักขิยะทั้งหลาย อันให้ความแทงตลอดซึ่งปัจจยาการโดยอนุโลมสำเร็จ ย่อมมาเป็นชัด คือเกิดขึ้นนัยหนึ่ง ธรรมทั้งหลาย คือ อริยสัจจทั้ง ๔ ย่อมมาเป็นชัด คือ ประกาศชัดเจนปรากฏด้วยอภิสมัย **อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส** แก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ด้วยอารัมมณูปนิชฌานและลักขณูปนิชฌาน **อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา** เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงแห่งพราหมณ์นั้น ย่อมฉิบหายพินาศไป **ยโต วิชานาติ สเหตุธมฺมํ** เพราะพราหมณ์นั้นมารู้แจ้งซึ่งธรรม คือกองทุกข์สิ้น มีสังขารเป็นต้นกับทั้งเหตุอวิชชาเป็นต้น ฯ ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงทำในใจซึ่งปฏิจจสมุปบาทเป็นอนุโลมปฏิโลม ตลอดมัชฌิมยามส่วนกลางแห่งราตรีแล้วเปล่งออกซึ่งอุทานนี้ ณ เวลานั้นว่า **ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส** เมื่อใดธรรมทั้งหลาย มาปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ด้วยฌาน และปัญญา **อถสฺส กงฺขา วปยนฺติ สพฺพา** เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงแห่งพราหมณ์นั้น ย่อมพินาศอันตรธานไป **ยโต ขยํ ปจฺจยานํ อเวทิ** เพราะพราหมณ์นั้นรู้แจ้งแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย ฯ ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงทำในใจซึ่งฏิจจสมุปบาทเป็นอนุโลมปฏิโลม ตลอดปัจฉิมยามส่วนที่สุดแห่งราตรีแล้ว เปล่งออกซึ่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า **ยทา หเว ปาตุภวนฺติ ธมฺมา อาตาปิโน ฌายโต พฺราหฺมณสฺส** เมื่อใดธรรมทั้งหลายมาปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ด้วยฌานและปัญญา **วิธูปยํ ติฏฺฐติ มารเสนํ** พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดเสนามารเสียให้พินาศไป ดำรงสถิตประดิษฐานอยู่ด้วยปรีชาชัชวาล **สูโรว โอภาสยมนฺตลิกฺขํ** ประหนึ่งพระอาทิตย์อันให้อากาศท้องฟ้าสว่างอยู่ด้วยรัศมีฉะนั้น ฯ

พระพุทธอุทานคาถา
คราวเสด็จประทับ ณ ภายใต้อชบาลนิโครธ

พราหมณ์ทูลถามว่า บุคคลอื่นชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงเท่าไร อนึ่งธรรมทั้งหลายเหล่าไรเล่า ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ดังนี้ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งอุทานนี้ว่า **โย พฺราหฺมโณ พาหิตปาปธมฺโม** พราหมณ์ผู้ใดมีบาปธรรมอันลอยเสียแล้ว **นิหุํหุโก นิกฺกสาโว ยตตฺโต** ไม่มีกิเลสซึ่งเป็นเครื่องขู่ผู้อื่นว่าหึ ๆ เป็นคำหยาบ และไม่มีกิเลสรัดจิตต์ดังน้ำฝาด และมีตนสำรวมแล้ว **เวทนฺตคู วุสิตพฺรหฺมจริโย** ถึงซึ่งที่สุดจบเวท บรรลุคุณพิเศษคือ **ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวกฺขยญาณ** จบไตรวิชชานี้แล้ว มีพระพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว เสร็จกิจที่ควรประกอบ **ธมฺเมน โส พฺราหฺมวาทํ วเทยฺย** ผู้นั้นพึงกล่าวได้โดยธรรมโดยชอบ ซึ่งถ้อยคำว่าตนเป็นพราหมณ์ เป็นผู้พอกพูนตนด้วยสัมมาปฏิบัติ **ยสฺสุสฺสทา นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก** กิเลสเครื่องฟูขึ้นของท่านผู้ไรเล่าไม่มีในโลกอันหนึ่งเลยดังนี้ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเปล่งออกซึ่งอุทานแสดงขีณาสวบุคคลว่าเป็นพราหมณ์ อริยมรรคทั้ง ๔ เป็นธรรมอันทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ ด้วยประการดังนี้ ฯ

พระพุทธคาถา คราวเสด็จประทับภายใต้ไม้มุจจรินทร์

สุโข วิเวโก ตุฏฺฐสฺส สุตธมฺมสฺส ปสฺสโต ความสงัดเป็นสุขของบุคคลผู้ยินดีแล้ว มีธรรมอันได้สดับแล้ว เป็นผู้เห็นอยู่ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ รู้เห็นสรรพสังขารตามเป็นจริงอย่างไร **อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลเก ปาณภูเตสุ สญฺญโม** ความเป็นบุคคลไม่มีความเบียดเบียนต่าง ๆ คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก **สุขา วิราคตา โลเก กามานํ สมติกฺกโม** ความที่สัตว์เป็นผู้มีราคะอันปราศแล้ว คือความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ด้วยประการทั้งปวงเป็นสุขในโลก **อสฺมิมานสฺส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุขํ** ข้อนั้นคือความนำเสียซึ่งอัสมิมานะให้พินาศได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ ฯ

หลักธรรมประจำจิตต์

มโน ปุพฺพํคมา ธมฺมา	**มโน เสฏฺฐา มโน มยา**
มนสา เจ ปทุฏฺเฐน	**ภาสติ วา กโรติ วา**
ตโต นํ ทุกฺขมนฺเวติ	**จกฺกํว วหโต ปทํ**
มโน ปุพฺพํคมา ธมฺมา	**มโน เสฏฺฐา มโน มยา**
มนสา เจ ปสนฺเนน	**ภาสติ วา กโรติ วา**
ตโต นํ สุขมนฺเวติ	**ฉายาว อนุปายินีติ ฯ**

คำแปล

ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจประเสริฐสุด สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าว่าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว จะกล่าวก็ตาม จะทำก็ตาม ทุกข์ย่อมติดตามบุคคลนั้นไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคตัวลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น ฯ

ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจประเสริฐสุด สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าว่าบุคคลมีใจอันผ่องใส จะกล่าวก็ตาม จะทำก็ตาม สุขย่อมติดตามบุคคลนั้นไป เหมือนเงาตามตัวบุคคลนั้น ดังนี้ ฯ

หัวใจพระพุทธศาสนา

สพฺพปาปสฺส อกรณํ **กุสลสฺสูปสมฺปทา**
สจิตฺตปริโยทปนํ **เอตํ พุทฺธานสาสนํ**
ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
นหิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต
อนูปวาโท อนูปฆาโต **ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร**
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ **ปนฺตญฺจ สยนาสนํ**
อธิจิตฺเต จ อาโยโค **เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ ฯ**

คำแปล

การไม่ทำบาป การยังกุศลให้เกิดขึ้น การยังจิตต์ของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฯ ความอดทนกล่าวคือความทนทาน เป็นตะบะอย่างยิ่ง ฯ พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวพระนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างสูง ฯ คนผู้ฆ่าผู้อื่นไม่ชื่อว่าบรรพชิต ฯ คนผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าสมณะ ฯ การไม่เข้าไปติเตียนและไม่เข้าไปฆ่าสัตว์อื่น และสำรวมในพระปาฏิโมกข์ และความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตร์และที่นอนที่นั่งอันสงัด และความประกอบความเพียรในอธิจิตต์ นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ดังนี้ ฯ

ขึ้นห้อง ๘ แบบเวียงจันทร์

พระมหาเถระ พุทธรังสี แต่งไว้

เมื่อจักขึ้นพระวิปัสสนาญาณเจ้า ให้ตกแต่งข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนอย่าง ๕๐ เล่ม แล้วอาราธนาว่า:- ในห้อง **พระสมฺมสฺสนญาณ ๑ อุทยพฺพยานุปสฺสนาญาณ ๑ ภงฺคานุปสฺสนาญาณ ๑ ภยตุปฏฺฐานญาณ ๑ อาทีนวานุปสฺสนาญาณ ๑ นิพพิทานุปสสนาญาณ ๑ มุจฺจิตุกมฺยตาญาณ ๑ ปฏิสงฺขานุปสฺสนาญาณ ๑ สงฺขารุเปกฺขาญาณ ๑ สจฺจานุโลมิกญาณ ๑**

๑. **พระสมฺมสฺสนญาณ** ได้แก่การหยั่งรู้ ประพฤติ = ปรา. อปรา.

อธิบายว่า ญาณที่ ๒ คำนึงเห็นทั้งความเกิดและความดับแห่งสังขาร ญาณที่สองปล่อยความเกิดเสียคำนึงเป็นอารมณ์เฉพาะความดับแห่งสังขารนั้น ญาณที่ ๓ คำนึงเห็นสังขารนั้นอันปรากฏด้วยอำนาจความดับ โดยอาการเป็นของน่ากลัว ดุจสัตว์ร้ายมีสีหะ เป็นต้น ฯ ญาณที่ ๔ คำนึงเห็นโทษแห่งสังขารนั้นอันปรากฏด้วยอาการอย่างนั้น ๆ ว่าเป็นดุจเรือนอันไฟไหม้แล้ว ญาณที่ ๕ คำนึงถึงสังขารนั้น อันมีโทษได้เห็นแล้วด้วยอำนาจความเบื่อหน่าย ญาณที่ ๖ คำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสียจากสังขารนั้นที่เบื่อหน่ายแล้วดุจสัตว์อันติดข่ายใคร่จะหลุดไปจากข่าย ญาณที่ ๗ คำนึงด้วยพิจารณาเห็นสังขาร เพื่อหาทางเป็นเครื่องพ้นไปเสียดุจนางนกที่เรียกว่าสมุทรสกุณีอันลงเล่นในทะเล ญาณที่ ๘ คำนึงด้วยความวางเฉยเสียในสังขารนั้นดุจบุรุษผู้วางเฉยในภรรยาอันอย่าขาดกันแน่นอนแล้ว ญาณที่ ๙ เป็นไปในขณะแห่งจิตต์ อันได้ชื่อว่าอนุโลม เกิดขึ้นในลำดับแห่งมโนทวาราวัชชน อันตัดภวังค์ เกิดขึ้นในขณะที่อริยมรรคจักเกิดต่อ ในที่สุดแห่งสังขารุเบกขาญาณ

เมื่อทราบความเช่นนี้แล้ว จึงบริกรรมว่า **"อนิจฺจํ"** ๓ ที แล้วจึงบริกรรมว่า **"ทุกฺขํ"** ๓ ที เมื่อได้แล้วจึงบริกรรมว่า **"อนตฺตา"** ๓ ที คือให้บริกรรมดังนี้ไปทั้ง ๑๐ พระองค์นั้นแล

ต่อไปนี้พึงกำหนดลักษณะภาพ เครื่องเปรียบแห่งญาณนั้น ๆ ว่า **พระสมฺมสฺสนญาณ** เป็นรูปเปรียบคนแก่เฒ่านุ่งผ้าขาวอันสะอาด ฯ **พระอุทยพฺพยานุปสฺสนาญาณ** เป็นดังรูปทารกน้อย ฯ **พระภงฺคานุปสฺสนาญาณ** เป็นดังพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย ฯ **พระภยตุปฏฺฐานญาณ** เป็นดังแสดงสว่างแห่งไฟ ฯ **พระอาทีนวานุปสฺสนาญาณ** เป็นดังขอนดัก (ขอนดอก) หรือไส้ตะเกียงที่ถูกไฟเผาแล้ว ฯ **พระนิพฺพิทานุปสฺสนาญาณ** เป็นสีขาว ฯ **พระมุจฺจิตุกมฺยตาญาณ** เป็นสีแดง ฯ **พระปฏิสงฺขานุปสฺสนาญาณ** เป็นสีเขียว ฯ **พระสงฺขารุเปกฺขาญาณ** เป็นสีเหลือง ฯ **พระสจฺจานุโลมิกญาณ** เป็นสีขาวบริสุทธิ์ดังพระจันทร์ทรงกลด ฯ เมื่อได้พระธรรมทั้ง ๑๐ องค์นี้แล้ว จึงภาวนาคืบเข้ากันเป็น ๕ คือ ญาณที่ ๑ กับญาณที่ ๒ เป็นองค์ ๑ ฯ ญาณที่ ๓ กับญาณที่ ๔ เป็นองค์ ๑ ฯ ญาณที่ ๕ กับญาณที่ ๖ เป็นองค์ ๑ ฯ ญาณที่ ๗ กับญาณที่ ๘ เป็นองค์ ๑ ฯ ญาณที่ ๙ กับญาณที่ ๑๐ เป็นองค์ ๑ ฯ

ขึ้นโลกุตตรฌาน

พระโยคาวจรเจ้าพึงเข้าโลกุตตรฌาน ตั้งต้นแต่ **ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตฺถฌาน ปญฺจม-ฌาน** ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลมครบทั้ง ๑๐ พระองค์นั้นเถิด พรรณนาในห้องพระวิปัสสนาญาณเจ้าทั้ง ๑๐ โดยสังเขปเพียงเท่านี้ ฯ

ขึ้นมรรคญาณ ๔

ลำดับนี้ จึงขึ้นมรรค ๔ มีข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียนอย่างละ ๒๐ อาราธนาว่าในห้อง**โสตาปตฺติมคฺค-ญาณ สกทาคามิมคฺคญาณ อนาคามิมคฺคญาณ อรหตฺตมคฺคญาณเจ้า** จึงบริกรรมว่า **"นามรูปํ ทุกฺขํ ขยตฺ-เถน สุขํ วตฺตนิพฺพานํ นามรูปํ อนตฺตา อสฺสารกตฺเถน สารํ วตฺตนิพฺพานํ"** มีลักษณะขาวบริสุทธิ์ทั้ง ๔ พระองค์ แล้วจึงเข้าฌานทั้ง ๕ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ครบทั้ง ๔ พระองค์นั้นเทอญ ฯ

ขึ้นผลญาณ ๔

ลำดับนี้ จึงขึ้นผลทั้ง ๔ มีธูปเทียนอย่างละ ๒๐ เล่ม ว่าในห้อง **โสตาปตฺติผลญาณ สกทาคามิผล-ญาณ อนาคามิผลญาณ อรหตฺตผลญาณเจ้า** บริกรรมว่า ตามคาถาที่กล่าวไว้ในมรรคมี "นามรูปํ" เป็นต้นทั้งหมด แล้วจึงเข้ารัศมีสีเหลืองทั้ง ๔ พระองค์นั้นแล้วจึงเข้าฌานทั้ง ๕ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ครบทั้ง ๔ พระองค์นั้นเทอญ ฯ

ขึ้นอิทธิ ๖

ลำดับนี้ จึงขึ้น **อิทฺธิ** ๖ มีเทียน ๑๐ อาราธนาว่า ในห้อง**อิทฺธิ วิทฺธิ วิตฺติ วิชฺชา ทิพฺพโสต ทิพฺพจกฺขุ** บริกรรมไปตามชื่อทั้ง ๖ นั้น **อิทฺธิ** สีแดง **วิทฺธิ** สีเหลือง **วิตฺติ** สีเขียวอ่อน **วิชฺชา** สีเขียวแก่ **ทิพฺพโสต** สีเหลือง **ทิพฺพจกฺขุ** สีขาว เมื่อได้แล้วจึงเข้าฌานทั้ง ๕ ให้เป็นอนุโลม และปฏิโลม ครบทั้ง ๖ พระองค์นั้นแลฤทธิทั้ง ๖ นี้เป็นผลของโลกียฌานก็ได้ โลกุตตรฌานก็ได้ ฯ

แบบเทียบฤทธิ ๖ ประการที่ใช้ผลได้

อิทฺธิวิธี แสดงฤทธิได้ **ทิพฺพโสต** หูทิพย์ **เจโตปริยญาณ** รู้จักกำหนดน้ำใจของตนและผู้อื่นได้ **ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ** ระลึกชาติในปางก่อนได้ **ทิพฺพจกฺขุ** ตาทิพย์ **อาสวกฺขยญาณ** รู้จักทำอาสวะให้สิ้นได้ ฤทธิทั้ง ๖ นี้เป็นผลของโลกุตตรฌานอย่างเดียว ฯ

จบเรื่องวิปัสสนาเพียงเท่านี้

ว่าด้วยเรื่องกสิณ ๑๐ ต่อไป

วิธีทำกสิณ เมื่อจะขึ้นมีข้าวตอกดอกไม้ ธูปเทียนอย่างละ ๕๐ เล่ม ถวายพระแก้วเจ้าทั้ง ๕ และอาจารย์สอนพระกัมมัฏฐาน แล้วจึงอาราธนาว่าในห้อง **พระอุคฺคหนิมิตต์** อันเกิดในจำพวกกสิณ คือ **ปฐวีกสิณํ อาโปกสิณํ เตโชกสิณํ วาโยกสิณํ นีลกสิณํ ปีตกสิณํ โลหิตกสิณํ โอทาตกสิณํ อากาสกสิณํ** ต่อนั้นจึงตั้งสติไว้ที่หทัยวัตถุซึ่งเป็นที่อาศัยแห่งจิตต์ เมื่อเห็นปฏิภาคนิมิตต์สีขาวบริสุทธิ์จริง ๆ แล้ว จึงขอเข้า **ปฐมฌาน** ว่าในห้อง **ปฐมฌาน** จนถึง **ปญฺจมฌาน** ทุก ๆ กสิณที่ตนจะพึงเข้าตามอุปนิสัยและความพอใจของตน ฯ

๑. **ปฐวีกสิณํ** ในเขียว กลางขาว นอกเขียว
๒. **อาโปกสิณํ** ในขาว กลางเหลือง นอกขาว
๓. **เตโชกสิณํ** ในแดง กลางเหลือง นอกแดง
๔. **วาโยกสิณํ** ในเขียว กลางขาว นอกเขียว
๕. **นีลกสิณํ** ในเขียวดังขี้ทอง กลางเหลือง นอกเขียว
๖. **โอทาตกสิณํ** ในขาว กลางเขียวดังใบม่วงอ่อน นอกขาว
๗. **อากาสกสิณํ** ในเขียวดังไข่กา กลางเหลือง นอกเขียว
๘. **ปีตกสิณํ** ในเหลือง กลางขาวดังกระจกเงา นอกเหลือง
๙. **โลหิตกสิณํ** ในเขียวดังไข่กา กลางเหลือง นอกเขียว
๑๐. **อาโลกกสิณํ** ในเหลือง กลางดำดังผ้าจีน นอกเหลือง

อธิบายเหล่านี้ว่าด้วยเรื่องอุคคหนิมิตต์

ต่อนี้ไปจึงอาราธนา ปฏิภาคนิมิตต์ว่า ในห้องปฏิภาคนิมิตต์ตั้งต้นแต่ **ปฐวีกสิณํ** จนถึง **อาโลกกสิณํ** แล้วจึงขอปฏิภาคนิมิตต์อันขาวบริสุทธิ์ทั้ง ๑๐ องค์นั้น อธิบายว่า ผู้ที่เจริญกสิณ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เมื่อได้**อุคฺคห** และ **ปฏิภาค** ชำนาญดีแล้วให้อธิษฐานให้เป็นสีขาวบริสุทธิ์ทุก ๆ กสิณ เมื่อได้ปฏิภาคนิมิตต์สีขาวบริสุทธิ์ดีแล้ว จึงขอ **ปฐมฌาน** จนถึง **ปญฺจมฌาน** ตั้งแต่ **ปฐวีกสิณ** เป็นต้น จนถึง **อาโลกกสิณ** เป็นที่สุด ฯ ที่กล่าวมานี้นักปราชญ์อย่าเพิ่งเข้าใจว่า ผู้เจริญจะต้องทำให้หมดทั้ง ๑๐ กสิณ หมายความว่า

เมื่อชอบกสิณชนิดใดชนิดหนึ่งแล้ว ให้ดำเนินในกสิณนั้น เป็นอุคคหและปฏิภาค แล้วอธิษฐานปฏิภาคให้เป็นสีขาวบริสุทธิ์ เมื่อชำนาญดีแล้วก็ขึ้นฌานทั้ง ๕ ได้ตรงทีเดียว แม้กสิณอื่น ๆ ก็มีอาการเป็นเช่นเดียวกัน พูดสังเขปว่ากสิณทั้ง ๑๐ นี้เป็นภาคพื้นของฌานแต่ละอย่าง ๆ

กล่าวในห้องกสิณจบเพียงเท่านี้

ขึ้นอสุภ ๑๐

◎ วิธี อสุภ กัมมัฏฐานเจ้า มีธูปเทียน ๕๐ เล่ม อาราธนาว่า:- ในห้องพระอุคคหนิมิตต์ คือ **อุทฺธุมาตกํ** ซากผีอันขึ้นพอง ๑ **วินีลกํ** คือซากผีมีสีอันเขียว ๑ **วิปุพฺพกํ** คือซากผีเน่าเป็นหนองไหลออกจากตัว ๑ **วิฉิทฺทกํ** ซากผีอันขาดเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ออกจากกัน ๑ **วิขายิตกํ** ซากผีอันมีหมู่แร้งกา หมาบ้านหมาป่าแย่งชิงกัน ๑ **วิขิตฺตกํ** คือซากผีอันขาดเรี่ยรายออกจากกัน ๑ **หตวิขิตฺตกํ** คือซากผีอันท่านทิ้งเสียพึงเป็นรอยตีนกา ๑ **โลหิตฺตกํ** คือซากผีอันมีเลือดไหลออกจากตัว ๑ **ปุฬุวกํ** คือซากผีอันมีหนอนกิน ๑ **อฏฺฐิกํ** คือซากผีอันยังแต่กระดูก ๑ รวมเป็นอสุภ ๑๐

เมื่อกำหนดได้แน่นอนแล้ว จึงอาราธนาในห้อง **อุคฺคหนิมิตต์** และ**ปฏิภาคนิมิตต์** จำเดิมแต่ **อุทฺธุมาตกํ** จนถึง **อฏฺฐิกํ** แล้วจึงอาราธนาขึ้นฌานทั้ง ๕ มีปฐมฌานเป็นต้น จนถึง **จตุตฺถฌาน อุทฺธุมาตก** เป็นที่สุด

กล่าวในห้องพระอสุภกัมมัฏฐานจบเพียงเท่านี้

ขึ้นพระกายคตาสติ

เมื่อจะขึ้น มีวิธีเหมือนกันกับอสุภ แล้วอาราธนาในห้อง **อุคคหนิมิตต์ ปฏิภาคนิมิตต์** คือ **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** เจ้าจนถึง **มตฺถเก มตฺถลุงฺคํ กายคตานุสสติ เจ้า** แล้ว จึงเอา **ปฏิกูลา** ก็ดี **ปฏิกูลํ** ก็ดี สังกฏเข้าทุก ๆ บทนั้นเทอญ ลำดับอาการ ๓๒ คือ **เกสา** ผม **โลมา** ขน **นขา** เล็บ **ทนฺตา** ฟัน **ตโจ** หนัง **ปัญ-จบท วิโกฏฐาส ฯ มํสํ** เนื้อ **นหารู** เอ็น **อฏฺฐิ** กระดูก **อฏฺฐิมิญฺชํ** เยื่อในกระดูก **วกฺกํ** ไต **ปญฺจมบทวิโกฐาส ฯ หทยํ** หัวใจ **ยกนํ** ตับ **กิโลมกํ** พังผืด **ปิหกํ** ม้าม **ปปฺผาสํ** ปอด **ปญฺจกบท วิโกฏฐาส ฯ อนฺตํ** ไส้ใหญ่ **อนฺต-คุณํ** ไส้น้อย **อุทฺทริยํ** อาหารใหม่ **กรีสํ** อาหารเก่า **มตฺถเก มตฺถลุงฺคํ** ขมองหัว **ปญฺจกบท วิโกฏฐาส ฯ** เพียงเท่านี้เป็นรูปธรรม ๒๐ **ปิตฺตํ ดี เสมฺหํ** เสลด **ปุพฺโพ** หนอง **โลหิตํ** เลือด **เสโท** เหงื่อ **เมโท** ไคล **ฉกฺกอาโปโกฏฐาส ฯ อสฺสุ** น้ำตา **วสา** น้ำมันเหลว **เขโฬ** น้ำลาย **สิงฺฆานิกา** น้ำมูต **ลสิกา** น้ำเหลือง (ไขข้อ) **มุตฺตํ** มูตร **ฉกฺกอาโปโกฏฐาส ฯ** เป็นนามธรรม ๑๒ เมื่อกำหนดภาวนาได้ชำนาญดีแล้ว จึงอาราธนาขอพระอุคคหปฏิภาคนิมิตต์ ไปทุกองค์ทั้ง ๓๒ จึงขึ้นโลกุตตรญาณทั้ง ๔ ต่อไป

จบพระกายคติเพียงเท่านี้

ขึ้นพระอนุสสติธรรมเจ้าทั้ง ๑๐ พระองค์

เมื่อจะขึ้นมีวิธีดังกล่าวมาแล้ว จึงอาราธนาว่าในห้องพระ **พุทธานุสฺสติ ธมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีลานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวตานุสฺสติ มรณานุสฺสติ กายคตาสติ (เอกธาตุววตฺถานานุสฺสติ) อานาปานสฺสติ (เอกสญฺญานุสฺสติ) อุปสมานุสฺสติ** ฯ พระพุทธานุสฺสติ บริกรรมว่า **พุทฺโธ ๓ ที** พระธมฺมานุสฺสติ บริกรรมว่า **ธมฺโม ๓ ที** พระสังฆานุสฺสติ บริกรรมว่า **สงฺโฆ ๓ ที** สีลานุสฺสติ บริกรรมว่า **สีลานิ ๓ ที** จาคานุสฺสติ บริกรรมว่า **มุตฺตจาโค ๓ ที** เทวตานุสฺสติ บริกรรมว่า **สทฺธา ๓ ที** มรณานุสฺสติ บริกรรมว่า **มรณํ ๓ ที** กายคตาสติ บริกรรมว่า **เอกธาตุ ๓ ที** อานาปานสฺสติ บริกรรมว่า **เอกสญฺญา ๓ ที** อุปสมานุสฺสติ บริกรรมว่า **นิโรโธ ๓ ที** เมื่อทำได้ชำนาญครบทั้ง ๑๐ ดีแล้ว จึงเข้ารัศมีอันมีสีขาวบริสุทธิ์ ครบทั้ง ๑๐ องค์นั้นแล แล้วขึ้นโลกุตตรฌานทั้ง ๔

จบอนุสฺสติ ๑๐ เพียงเท่านี้

ขึ้นพรหมวิหาร

เมื่อจะขึ้นมีวิธีเหมือนกล่าวมาแล้ว จึงอาราธนาว่าในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้า บริกรรมว่า **อหํ สุขิโต โหมิ ๓ ที อตฺต สุขี โหมิ ๓ ที** บริกรรมไปจนได้อุคคหและปฏิภาค แล้วจึงเข้าฌานทั้ง ๔ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม แล้วจึงเข้าสับ (สลับ) เข้าคืบเข้ารวบ เข้าจตุข้างใน ปัญจข้างใน สังกฏข้างใน แล้วจึงอาราธนาในภูมิว่า ข้าพเจ้าจักเลียบภูมิในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้า ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อได้ภูมิทั้ง ๑๐ บริบูรณ์แล้ว จึงออกทิศทั้ง ๑๐ จึงเข้าสังกฏว่า ข้าพเจ้าจักเข้าสังกฏในห้องปฐมฌาน จนถึง จตุตถฌาน ในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้า ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ส่วนเทียนสังกฏนั้น ๒๐ เล่ม ปักลูกสังกฏและเล่มละ ๕ ลูก แล้วจึงเข้าวัตรว่า ข้าพเจ้าจักขอเข้าวัตรในห้องปฐมฌาน จนถึงจตุตฺถฌาน เมตตาพรหมวิหารเจ้าในกายแห่งข้าพเจ้าให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม ฯ

เมตตา กรุณา มุทิตา ได้ในองค์ฌาน ๔ อุเบกขาได้ในองค์ฌาน ๕ ฯ

ขึ้นกรุณาพรหมวิหาร

วิธีขึ้น เหมือนวิธีที่กล่าวมาแล้ว จึงอาราธนาว่า ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้า บริกรรมว่า **อหํ ทุกฺขิโต ปมุญฺจามิ ๓ ที ปมุญฺจามิ ๓ ที** ฯ ขึ้นมุทุตาพรหมวิหารเจ้า อาราธนาว่าในห้องมุทุตาพรหมวิหารเจ้า บริกรรมว่า **อหํ ลทฺธสมฺปตฺติโต มา วิคจฺฉามิ ๓ ที อหํ มา วิคจฺฉามิ ๓ ที** ฯ ขึ้นอุเบกขาพรหมวิหารเจ้า อาราธนาในห้องอุเบกขาพรหมวิหารเจ้า อาราธนาว่า ในห้องอุเบกขาบริกรรมว่า **อหํ กมฺมสฺสโกมฺหิ ๓ ที กมฺมสฺสโกมฺหิ ๓ ที** เมื่อชำนาญแล้วให้ขึ้นฌานไปโดยลำดับ อธิบายว่า เมื่อผู้เจริญในพรหมวิหารได้ดีแล้ว ก็ได้ชื่อว่าทำให้เป็นภาคพื้นแห่งฌานทั้งนั้น แต่พึงทราบว่า ต้องผ่านอุคคหนิมิตต์ และปฏิภาคนิมิตต์มาก่อนไม่เช่นนั้นเป็นผิดทาง

จบพรหมวิหารเพียงเท่านี้

ขึ้นพระอานาปานัสสติ

วิธีขึ้น เหมือนกล่าวมาแล้ว อาราธนาว่าในห้องพระอุคคหอานาปานัสสติ บริกรรมว่า **อุ อุ** เมื่อปรากฏแล้วจึงอาราธนาว่า ในห้องปฏิภาคนิมิตต์ อานาปานัสสติเจ้า บริกรรมว่า **มะมะ** แล้วว่า **อะ** แล้วว่า **มะมะ อะ** ทั้ง ๓ ตัวนี้ เป็นอัสสวาส (อัสสาสะ) ปัสสวาส (ปัสสาสะ) นิสสวาสิ์ คือ วงกลมขาวบริสุทธิ์ เหมือนพระจันทร์ทรงกลด เมื่อได้ชำนาญคงที่ดีแล้ว จึงพิจารณาว่า อัตตภาพร่างกายนี้ มีหลัก ๒ อย่าง คือ จุติ ตายไป ๑ แล้วก็กลับปฏิสนธิเกิดมาใหม่อีก ๑ ด้วยอำนาจแห่งความไม่รู้เท่าถึงความเป็นจริง จึงมัวเมา จึงหลงไหล จึงเกี่ยวเกาะ จึงติดกรัง อยู่ในความเกิดกับความตาย เมื่อยังไม่เห็นความเกิดกับความตาย รวมกันลงเป็นสภาพอัน ๑ คือเอกธาตุ จึงไม่เห็นเอกจิตต์ เพราะไม่เห็นเอกจิตต์จึงไม่เห็นตน เพราะไม่เห็นตน จึงไม่เห็นธรรมที่จริง เมื่อจิตต์ไม่เห็นธรรม เมื่อธรรมไม่ถึงจิตต์ จิตต์ไม่รู้ธรรม ธรรมไม่ซาบซึ้งถึงจิตต์ จิตต์จึงเป็นธรรมชาติมืดดำไปทั้ง ๘ ทิศ จิตต์ที่จะพ้นไปได้ ก็เพราะพ้นจากรูปกับนาม รูปกับนามเป็นเครื่องปกปิดจิตต์พี่เลี้ยงของจิตต์ก็คือสติ สตินั้นเองเป็นธรรมเครื่องตื่นเตือนใจให้รู้

๑. **นิสสวาต** เป็นลมที่ละเอียดอย่างยิ่ง ตั้งนิ่งอยู่ที่อาตมาในระหว่างลมปราณและอปราณ ไม่ใช่ **สมาน อุทาน** หรือ **วยาน** แต่ไม่นอกไปจากลมเหล่านี้ มีสติมีความรู้สึกตัว เตือนใจให้สว่าง เมื่อสติตั้งมั่นที่ใจได้ดีแล้ว เป็นสัมมาสติ สมาธิ จิตต์ก็มีอิทธิฤทธิ อิทธิพล จึงให้ใช้โยนิโสมนสิการพิจารณาดูตัวบาปธรรมทั้ง ๑๔ คือ **โมโห ๑ อหิริกํ ๑ อโนตฺตปฺปํ ๑ อุทฺธจฺจํ ๑ โลโภ ๑ มาโน ๑ โทโส ๑ อิจฺฉา ๑ มจฺฉริยํ ๑ กุกฺกุจฺจํ ๑ ถีนมิทฺธํ ๑ วิจิกิจฺฉา ๑ อวิชฺชา ๑ ตณฺหา ๑** เมื่อพิจารณาเห็นบาปธรรมเหล่านี้ได้ชัดแล้ว จึงอาราธนาเข้าฌานว่าข้าพเจ้าจักเข้าฌาน ในห้องปฐมฌาน จนถึงปัญจมฌาน อานาปานัสสติเจ้า ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อชำนาญแล้วจึงขึ้นสัมมาสติสมาธิ ต่อไป (ขึ้นโลกุตตรฌานและโลกุตรมรรคฌานต่อไป)

จบอานาปานัสสติเท่านี้

ขึ้นมรรค ๘

๑. **สมฺมาทิฏฺฐิ** ความเห็นชอบ ๑ **สมฺมาสงฺกปฺโป** ความดำริชอบ ๓ **สมฺมาวาจา** วาจาชอบ ๔ **สมฺมากมฺมนฺโต** การงานชอบ ๕ **สมฺมาอาชีโว** เลี้ยงชีพชอบ ๖ **สมฺมาวายาโม** เพียรชอบ ๗ **สมฺมาสติ** ระลึกชอบ ๘ **สมฺมาสมาธิ** ตั้งจิตต์ชอบ บริกรรมว่า **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ๓ ทีทุก ๆ องค์ ฯ**

ขึ้นวิสุทธิ ๗

๑ **สีลวิสุทฺธิ** ความหมดจดแห่งศีล

๒ **จิตฺตวิสุทฺธิ** ความหมดจดแห่งจิตต์

๓ **ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ** ความหมดจดแห่งทิฏฐิ

๔ **กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ** ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ

๕ **มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** ความหมดจดแห่งญาณ เป็นเครื่องเห็นว่าทางหรือว่าไม่ใช่ทาง

๖ **ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ

๗ **ญาณทสฺสนวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ ให้บริกรรมว่า **นามรูปํ อนิจฺจํ** ๓ ครั้ง เรียงกันไปทุก ๆ บท

ตรวจพระปาติโมกขสังวรศีลวิสุทธิ ๔

๑ ปาติโมกขสังวรสีลวิสุทธิ ๒ อินทรียสังวรสีลวิสุทธิ ๓ อาชีวสังวรสีลวิสุทธิ ๔ ปัจจัย สันนิสิต สีลวิสุทธิ บริกรรมว่า **นามรูปํ** ๓ ทีทุก ๆ บท ให้ชำระศีล คืออย่าติดศีลเอกสัญญา

ขึ้นฌาน ๔

๑ ปฐมฌาน ๒ ทุติยฌาน ๓ ตติยฌาน ๔ จตุตฺถฌาน บริกรรมตามองค์ที่ ๑ ว่า **ยถา ปฏิปนฺนสฺเสตํ กุสลํ อุปฺปนฺนํ เม ตถา ปฏิปทิสฺสามิ ฯ**

องค์ที่ ๒ ว่า **ยถา ปฏิปนฺนสฺเสตํ กุสลํ อุปฺปนฺนํ เม น ตถา ปฏิปทิสฺสามิ ฯ**

องค์ที่ ๓ ว่า **ยถา ปฏิปนฺนสฺเสตํ อกุสลํ อุปชฺชมานํ เม น ตถา ปฏิปทิสฺสามิ ฯ**

องค์ที่ ๔ ว่า **ยถา ปฏิปนฺนสฺเสตํ อกุสลํ อุปชฺชมานํ เม น ตถา ปริหญฺญติ เอวํ ปุนปฺปุนํ น อุปาเทยฺยามิ ฯ** พระคาถาทั้ง ๔ นี้สังกฏฌาน ฯ

ขึ้นสติปัฏฐาน ๔

๑ **กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** ที่ตั้ง คือ สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้ก็สักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา เรียกว่ากายานุปัสสนา ฯ

๒ **เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** ที่ตั้ง คือ สติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ สุขทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุขเป็นอารมณ์ว่า เวทนานี้ก็สักว่า เวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียกเวทนานุปัสสนา ฯ

๓ **จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** ที่ตั้ง คือ สติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ว่า ใจนี้ก็สักว่าใจ ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา เรียกจิตตานุปัสสนา

๔ **ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** ที่ตั้ง คือ สติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล ที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา เรียกธัมมานุปัสสนา ฯ

เมื่อพิจารณาให้ได้ใจความแจ่มแจ้งถึงใจแล้ว ให้บริกรรมสังกฏตามข้อที่ ๑ ว่า **"กาโย อสุโภ"** ข้อที่ ๒ ว่า **"เวทนา ทุกฺขา"** ข้อที่ ๓ ว่า **"จิตฺตํ อนิจฺจํ"** ข้อที่ ๔ ว่า **"ธมฺมา อนตฺตา"** ให้ว่าไปทุก ๆ บท เพื่อจะได้กำหนดจิตต์ที่ดำเนินในทางวิปัสสนาหวนเข้าหาที่พัก คือสัมมาสมาธิ ไม่เช่นนั้นจิตต์ไม่มีที่พักจักเสียผลที่ตนได้บำเพ็ญ ฯ

ขึ้นสัมมัปปธาน ความเพียรชอบ ๔

๑ **สงฺวรปธาน** เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน
๒ **ปหานปธาน** เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
๓ **ภาวนาปธาน** เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน
๔ **อนุรกฺขนาปธาน** เพียรรักษากุศลที่เกิดแล้วไม่ให้เสื่อม ฯ

ขึ้นอิทธิบาท ๔

๑ **ฉนฺทิทฺธิปาทา** **ปธานสงฺขารสมาธิ**
๒ **วิริยิทฺธิปาทา** **ปธานสงฺขารสมาธิ**
๓ **จิตฺติทฺธิปาทา** **ปธานสงฺขารสมาธิ**
๔ **วิมํสิทฺธิปาทา** **ปธานสงฺขารสมาธิ**

อินทรีย์ ๕

๑ **สทฺธินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ คือความเชื่อ
๒ **วิริยินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ คือความเพียร
๓ **สตินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ คือสติ
๔ **สมาธินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ คือสมาธิ
๕ **ปญฺญินทรีย** ความเป็นใหญ่ คือปัญญา

เมื่อพิจารณา ถึงความจริงแล้ว ให้บริกรรมสังกฏว่า **"สมฺมาสมฺพุทฺโธ"** ทั้ง ๕ องค์ ในองค์เหล่านี้ พละ ๕ ก็เรียก เมื่อพิจารณาทางพละให้บริกรรมสังกฏว่า **"พุทฺโธ ๆ"** ทุก ๆ บทไป ฯ

ขึ้นโพชฌงค์ ๗

๑ **สติ** ความระลึกได้
๒ **ธมฺมวิจย** ความสอดส่องธรรม
๓ **วีริย** ความเพียร
๔ **ปีติ** ความอิ่มใจ
๕ **ปสฺสทฺธิ** ความสงบใจจากอารมณ์
๖ **สมาธิ** ความตั้งใจมั่น
๗ **อุเปกฺขา** ความวางเฉย

บริกรรมสังกฏว่า **"สมฺมาสมฺพุทโธ"** ทุก ๆ องค์

ขึ้นญาณ ๕

๑ **โคตรภูญาณ**

๒ **ปุถุชฺชนโคตรภูญาณ**

๓ **วงฺสโคตรภูญาณ**

๔ **มหาโคตรภูญาณ**

๕ **อริยโคตรภูญาณ**

บริกรรมสังกฏว่า **"นามรูปํ"** ดังนี้ทุก ๆ บทไป เพื่อให้เป็นที่พักของจิตต์อันเป็นหน้าที่ของจิตต์จะรู้เอง เห็นเองโดยปัจจัตตัง ฯ

ขึ้นอรูปฌาน

๑ **อากาสานญฺจายตน**

๒ **วิญฺญาณญฺจายตน**

๓ **อากิญฺจญฺญายตน**

๔ **เนวสญฺญานาสญฺญายตน ฯ**

ให้บริกรรมสังกฏว่า **"นามรูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา"**

ขึ้นปฏิสัมภิทา ๔

๑	**อตฺถปฏิสมฺภิทาญาณ**	ปัญญาอันแตกฉานในอรรถ
๒	**ธมฺมปฏิสมฺภิทาญาณ**	ปัญญาอันแตกฉานในธรรม
๓	**นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาญาณ**	ปัญญาอันแตกฉานในนิรุกติ
๔	**ปฏิภาณปฏิสมฺภิทาญาณ**	ปัญญาอันแตกฉานในปฏิภาณ

วิชฺชา ๓

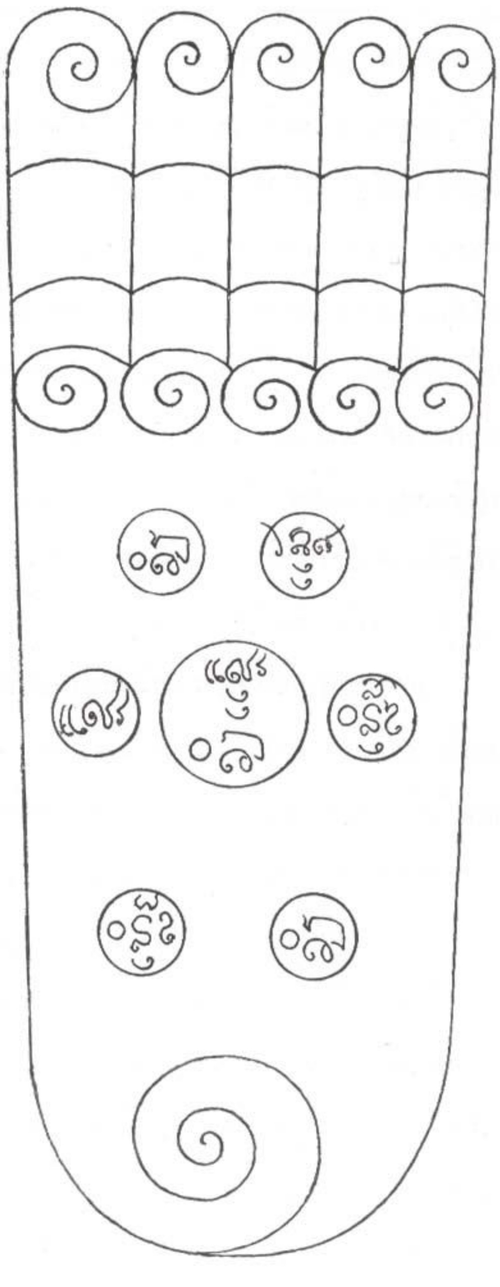
๑	**ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ**	รู้จักระลึกชาติได้
๒	**จุตูปปาตญาณ**	รู้จักกำหนดจุติและเกิด
๓	**อาสวกฺขยญาณ**	รู้จักทำอาสวะให้สิ้น ฯ

พระมหาลกฺขณา นิฏฺฐิตา ปริปุณฺณา

ว่าด้วยห้องมหาปาทลักษณะ

วิธีดำเนินในนิมิตร์ตามแผนที่รอยพระพุทธบาทดังต่อไปนี้:-

พระอุคคหนิมิตต์ อานาปานัสสติ เวียนขวาทั้งมวญ ๘ แห่ง ฯ เมื่อจักยก **อานาปานัสสติ** ให้ตั้งแต่งใบสี ๓ ชั้น ผ้าพระไตรลักษณ์ ๓ ผืน เทียน ๓ เล่ม จุดบูชาแล้ว พระอาจารย์จึงสวดปริยาย ว่าแต่ต้นจนถึงพระโคดมเจ้า ขอให้พระองค์จงทรงทราบว่า พวกข้าพเจ้านี้ปฏิญญาณตนตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมทั้ง ๓ ประการตลอดชีวิต มอบกาย วาจา จิตต์ถวายเป็น พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ฯ จึงกระทำวัตร์พระพุทธเจ้า อาราธนาในห้อง **พระอานาปานัสสติเจ้า** แล้ว พระอาจารย์จึงถอนเอาเทียนบูชา ๓ เล่มรวบเข้ากัน แล้วจึงเป่าให้ดับเสีย ๒ ทีต่อหน้าพวกศิษย์ทั้งหลายนั้น มอบเทียนนั้นให้ศิษย์รับไปเก็บรักษาไว้บูชาต่อไป ฯ เมื่อจะกระทำพระไตรลักษณ์นั้น มีใบสี ๓ ชั้น ผ้าพระไตรลักษณ์ ๓ ผืน เทียน ๑๘ เล่ม ธูป ๓ ดอกจุดบูชาดอกไม้พันหนึ่ง ทำการบูชาสำเร็จแล้ว เอาน้ำบาตรหนึ่ง ดอกบัว ๕ ดอก ใส่ในน้ำบาตรนั้น

แล้วตั้งไว้ตรงหน้า เอาผ้าพระไตรลักษณ์ขึงไว้ตรงหน้าแล้วนมัสการพระไตรรัตน์ ขออัญเชิญ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ มาเป็นที่พึ่งของจิตต์ เสร็จแล้วจึงตั้งสติภาวนาให้ได้ทั้ง ๑๙ บท อายุของตนได้เท่าใดให้สวดให้ได้เท่านั้นจบ แล้วจึงเอาน้ำในบาตรไปอาบ นี้เป็นคืนแรก ฯ คืนที่สองนั้นให้ตั้งฌานเป็นอนุโลมและปฏิโลม สังวัทธยายพระคาถาทั้ง ๑๙ บท เทียนสังกฏ ๒ เล่ม ๆ หนึ่ง ๆ ๑๐ ลูก จึงอาบน้ำในบาตรนั้น ฯ คืนที่ ๓ จึงกระทำเข้าตอกพันหนึ่ง แล้วเอา ๑๙ เม็ด ทิ้งลงในน้ำผึ้ง จนหมดทั้งพันเม็ด โดยใช้วิธีเสกคาถา ๑๙ บทเป็นตอน ๆ ไป ต่อนั้นจึงออกทิศทั้ง ๘ เหมือนดังออกทิศพรหมวิหารทุก ๆ

อันแล ให้ภาวนาตามพิธีพรหมวิหาร จึงสังกฏเทียน ๒ เล่ม ๆ หนึ่ง ๕ ลูก อีกเล่มหนึ่ง ๑๐ ลูก แล้วจึงอาบน้ำในบาตรนั้น น้ำบาตรให้มีทั้งสามคืนนั้นเทอญ ฯ

พระโยคาวจรเจ้าผู้ใดจักปรารถนาภาวนาพระไตรลักษณ์ อันเกิดในกงจักรทั้งคู่ ให้เอาผ้าที่ขาวบริสุทธิ์ มาตั้งเป็นวงกงจักร **เอกหตฺถปฺปมาณา** กว้างประมาณ ๑ ศอก จึงเอาหรดานมาบดดีแล้วจึงเขียนวง ๖ อันใส่ที่ขอบวงกงจักร คือวงเขียว ๑ วงเหลือง ๑ วงแดง ๑ วงขาว ๑ วงแสด ๑ วงสุกเลื่อม ๑ (สีทองคำ) และวางวงกลมเป็นสูญหนึ่ง ตรงกลางผ่าซีกครึ่ง ซีกหนึ่งสีเขียว ซีกหนึ่งสีขาว กว้างใหญ่เสมอกัน แล้วจึงมาตั้งไว้ตรงหน้า ตกแต่งข้าวตอกพัน ๑ ดอกไม้พัน ๑ น้ำผึ้งกระออม ๑ น้ำบาตรหนึ่ง ดอกบัว ๕ ดอก ใบสีสำรับ ๑ เทียน ๕ เล่ม ธูป ๕ อัน จุดถวายพระรัตนไตร กระทำสักการะกราบไหว้ ขอขึ้นพระธรรมเจ้าว่า **"อุกาส"** ข้าพเจ้าจักภาวนาพระไตรลักษณ์ ขออัญเชิญพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้าในขณะนี้เทอญ ฯ **"อุกาส"** ในบัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชา ตามคำสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ขอจงเกิดอยู่ในจักขุทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้าพเจ้า ในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนา ในถิ่นฐานแดนใด หากข้าพเจ้ายังมิได้ลักษณะพระไตรลักษณ์เจ้า อันมีในกงจักรแห่งพระพุทธบาทดวงนี้ แม้ว่า เนื้อเลือดจักเหี่ยวแห้ง เอ็นทั้งหลายจักขาดไป หลังจักค่อม หนังจักปกกระดูกอยู่ก็ดี ผิว่าชีวิตแห่งข้าพเจ้านี้จักสืบต่อเป็นไปอยู่ ข้าพเจ้าจักตั้งสัตยาธิษฐาน พยายามกระทำ ปฏิบัติพระธรรมไป จนกว่า ชีวิตจะหาไม่และจักขอยึดเอาลักษณะแห่งพระไตรลักษณ์เจ้า อันมีในพระพุทธบาทบุคคลทั้งคู่จงมาบังเกิดปรากฏใน จักขุทวาร กายทวาร มโนทวารแห่งข้าพเจ้า สมดังมโนรถทุกประการเทอญ ฯ ต่อนี้ข้าพเจ้าจะตั้งสติและสัจจะกำหนดไว้ที่ใจแล้วจะบริกรรมไปว่า **"โลกุตฺตรํ ฌานํ"** ๓ ที ๑๐๐ ที ๑๐๐๐ ที ฯ ด้วยอำนาจแห่งสัจจธรรมนี้ขอพระธรรมเจ้าจงมาบังเกิดปรากฏแก่จักขุทวาร กายทวาร มโนทวาร แห่งข้าพเจ้านี้ อย่าให้ช้าอย่าให้นาน **นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุ ฯ**

เมื่อได้พระธรรมเจ้าเรียบร้อยดีแล้ว จึงให้สังกฏเทียน ๒ เล่มที่กล่าวมาแล้วนั้นโดยวิธีเดียวกัน จึงอุทิศน้ำนั้นใส่พนพ (ผะอบ) ไว้ทุกวัน เมื่อได้พระธรรม ๑๙ องค์นี้แล้ว จึงสังกฏเทียน เอาพระคาถานี้ สวดเข้ารวบว่าดังนี้ **"โลกุตฺตรํ ฌานํ" โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ฯ โลกุตตฺรํ สจฺจํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ฯ โล-กุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ ธาตุ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ฯ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ฯ (โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ) ฯ** เมื่อได้แล้วเข้ารวบเอาพระธรรมเจ้า ทั้ง ๑๙ บทให้เป็นอนุโลมปฏิโลมไปมาตราบเท่าถ้วน ๗ วันแล้ว จึงออกทิศทั้ง ๘ ลำดับนั้นเทวดาพันตนจักมาให้วาจาประสิทธิ์สมใจนึกทุกประการ ฯ เมื่อเข้านั่งภาวนาในคราวใด ก็จักเห็นสิริมงคล ๑๐๘ ประการ ด้วยญาณจักษุดังมีแจ้งอยู่ในที่รอยพระพุทธบาทข้างหน้าทุกประการนั้นแล **มหาลกฺขณปาทวรํ นิฏฺฐิตํ ปริปุณฺณํ อหํ วนฺทามิ ทูรโต ปญฺจปาทวรํ ฯ**

จบพิธีเพียงเท่านี้ ฯ ตอนต้น

คาถาเดินจงกรม

ม อ อุ สิวํ ภุมฺมํ ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา (พุทฺธสฺส จงฺกมํ เสฏฺฐํ ฯ ธมฺมสฺส จงฺกมํ เสฏฺฐํ ฯ สงฺฆสฺส จงฺกมํ เสฏฺฐํ ฯ สพฺพปาปํ วินสฺสติ) อโห สุขํ ปรมสุขํ วตฺตนิพฺพานํ ฯ รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สํขารกฺขนฺโธ วิญฺญาณกฺขนฺโธ อนิจฺโจ อนิจฺจํ สุโข สุขํ วตฺตนิพฺพานํ ฯ เตรสสํฆาทิเสสา ธมฺมา เทฺวอนิยตา ธมฺมา ตึสนิสฺสคฺคิยา ปาจิตฺติยา ธมฺมา เทฺวนวุติ ปาจิตฺติยา ธมฺมา จตฺตาโร ปาฏิเทสนิยาธมฺมา ปญฺจสตฺตติเสขิยาธมฺมา สตฺตาธิกรณสมถาธมฺมา ฯ สํขาโร เผญฺปโมรูปพุทฺโธ ธาตุพุทฺโธ นิมิตฺต-พุทฺโธ นี้เป็นคาถาเที่ยวจงกรม ฯ

คาถาเจริญเมื่อจะเข้าราวไพร

อ อา ทิฏฺฐิ ยถาปทํ กนฺตํ นตฺถิ ติฏฺฐติ ปณฺฑเล กโรนฺโต เอโส นิพฺพานํ ปาปุณิสฺสติ ฯ จบคาถาเข้าป่า ฯ

คาถาออกป่า

อ อา ทิฏฺฐํ ยถาปทํ กนฺตํ นตฺถิ ติฏฺฐติ ปณฺฑฑูเร ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรนฺโต เอโส นิพฺพานํ ปาปุณิสฺสติ จบ ฯ

คาถาสมาทานจงกรม

อิมํ ปฐวิยํ อธิฏฺฐามิ ๓ ที อิมํ จงฺกมํ สมาทิยามิ ๓ ที จบ ฯ

คาถาปลงจงกรม

อิมํ จงฺกมํ ปฏิกฺขิปฺปามิ ๓ ที ฯ อิมํ ปฐวิยํ สมาทิยามิ ๓ ที จบ ฯ

คาถาพระเจ้าจงกรมในครรภ์พระมารดา

นโม พุทฺธาย ม อ อุ สิวํ มหาอุมงฺคลานิ สมฺพุทฺธ ธรคพฺภเวสนฺโต ฯ คาถานี้ใช้เวลาเดินจงกรมดีนัก (ใช้สะเดาะลูกในครรภ์ก็ได้) เป็นเครื่องป้องกันปีศาจทั้งมวญ ฯ เป็นที่พอใจแห่งเทวดาทุกจำนวน ภาวนาแล้วมีคุณมาก ฯ

คำปลงอาบัติกรรมมัฏฐาน

พุทฺธสฺส อตฺตมายามิ ธมฺมสฺส อตฺตมายามิ สํฆสฺส อตฺตมายามิ ฯ อชฺช มยา ปาปกมฺมํ กตํ จกฺขุทฺวา-เรน วา โสตทฺวาเรน วา กายทฺวาเรน วา ชีวิตทฺวาเรน วา, พุทฺธานุภาเวน ธมฺมานุภาเวน สํฆานุกาเวน ปุน-เปวํ น กริสฺสามิ ฯ (คำลาพัก)

โองการพระไตรสรณาคมน์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทธสฺส ๓ จบ

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

พุทฺธสฺส อตฺตมายาม, ธมฺมสฺส อตฺตมายาม, สงฺฆสฺส อตฺตมายาม, อชฺช มยา ปาปกมฺมํ กตํ จกฺขุทฺวาเรน วา โสตทฺวาเรน วา กายทฺวาเรน วา ชีวิตทฺวาเรน วา

สพฺพพุทฺธานุภาเวน สพฺพธมฺมานุภาเวน สพฺพสงฺฆานุภาเวน สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เม ปุเนวํ กริสฺสามีติ ฯ

อุกาสะ ข้าแต่พระสัพพัญญูโคดมเจ้า ผู้เป็นครูแห่งโลกทั้งสาม บัดนี้ข้าพเจ้ามีกุศลเจตนา จักกระทำตนให้เป็น **พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา** ได้น้อมนำมาซึ่ง **อามิสบูชา** สองประการ คือ **อามิส** ภายในและ **อามิส** ภายนอก **อามิส** ภายในนั้น ได้แก่ **รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์** พร้อมทั้งชีวิตและการปฏิบัติ **อามิส** ภายนอกคือ ข้าวตอกดอกไม้และธูปเทียนชวาลา อันข้าพเจ้าได้ขวนขวายนำมาตกแต่ง ให้เป็น **ห้าโกฏฐาส ปฐมโกฏฐาส** นั้น ข้าพเจ้าขอน้อมถวาย สัมมาคารวะบูชา แด่พระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูแห่งโลกทั้งสาม **ทุติยโกฏฐาส** คำรบสองขอถวายสัมมาคารวะบูชา พระนวโลกุตตรธรรมเจ้าเก้าประการ คือ มรรคสี่ ผลสี่ พระนิพพานหนึ่ง สิ้นทั้งพระไตรปิฎก ยกขึ้นเป็นแว่นใจ **ตติยโกฏฐาส** คำรบสาม ข้าพเจ้าขอถวายสัมมาคารวะบูชาพระคุณพระอริยสังฆเจ้า จำเดิมแต่พระอัญญาโกญฑัญญะเถระเจ้า พระสารีบุตร ผู้อัคคสาวกข้างขวา พระมหาโมคคัลลานะผู้อัคคสาวกข้างซ้าย พระมหากัสสปะเถระเจ้า ผู้กระทำสังคายนายพระไตรปิฎก พระอุบาลีเถระเจ้า ผู้เฉลยพระวินัย พระอานนทเถระเจ้า ผู้เฉลยพระสุตันตปิฎกเป็นต้น จนถึงสมมติสงฆ์ผู้ทรงสังวรในไตรสิกขา คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา ฯ อธิศีล อธิจิตต์ อธิปัญญา** สืบอายุพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองถาวรวัฒนาการอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ ฯ **จตุตฺถโกฏฐาส** คำรบสี่ ข้าพเจ้าขอน้อมถวายสัมมาคารวะบูชา พระคุณแห่งพระมหาเถระเจ้า ผู้ทรงไตรสิกขางามในพระพุทธศาสนาเป็นพระครูปัชฌาจารย์ อุตส่าห์สั่งสอน พระสมถกัมมัฏฐาน และพระวิปัสสนากัมมัฏฐานเจ้าก็ดี ผู้ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก แล้วสั่งสอนพระปริยัติธรรมเจ้าทั้งปวงก็ดี พร้อมทั้ง

คุณบิดามารดา ญาติกาวงศาทั้งมวญ ผู้ควรแก่เครื่องสักการบูชาวรามิสอันนี้ ฯ **ปญฺจมโกฏฐาส** คำรบห้า ข้าพเจ้าขอน้อมถวายสัมมาคารวะบูชาคุณแห่งพระสมถะกัมมัฏฐาน และพระวิปัสสนากัมมัฏฐานเจ้า พร้อมทั้งพระบรมสารีริกธาตุ รอยพระพุทธบาททั้งห้า พระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ ไม้ศรีมหาโพธิ์ อันเป็นที่ประทับตรัสรู้ ปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ด้วยสัตยาธิษฐานที่ข้าพเจ้าได้กระทำสักกัจจะคารวะครบองค์ห้านี้ ขอจงเป็นมรรควิถีน้อมจิตต์ แห่งข้าพเจ้าตรงต่อโพธิญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเทอญ

อนึ่งข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้ง **อคารวะ** ในพระแก้วเจ้าทั้งมวญ ล้ำทวารทั้งสาม คือ **กายทวาร วจีทวาร มโนทวาร** อันใดอันหนึ่งก็ดี ล้ำอิริยาบถทั้งสี่ คือ การยืน เดิน นั่ง นอน **อิริยาบถ** อันใดอันหนึ่งก็ดี รู้แล้วแกล้งทำประมาทก็ดี ยังไม่รู้ประมาทก็ดี และประมาทในที่ทั้งปวง ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยน้ำใจ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้วยวิถีจิตต์ก็ดี จำเดิมแต่จิตตุบาทชาตินี้ ถอยกลับคืนไปในหนหลัง ตลอดอเนกชาติสงสารอันหาเงื่อนเบื้องต้น เงื่อนท่ามกลางเงื่อนเบื้องปลายมิได้ ข้าพเจ้าก็รู้อยู่แก่ใจว่า เป็นมลทินโทษยิ่งนักแล้ว ขอแต่พระแก้วเจ้าทั้งมวญ คือ พระกกุสันโธพุทธเจ้า พระโกนาคมโนพุทธเจ้า พระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสัพพัญญูโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน และพระศรีอริยเมตไตรโพธิสัตว์ อันจะมาตรัสรู้ในกาลข้างหน้า ขอได้มีพระมหากรุณาธิคุณแก่ข้าพเจ้าโดยตรง จงมาสำรวมเอายังอัจจโยโทษทั้งหลายอันเป็นฝักฝ่ายแห่งอธรรม คือ **โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจํ โลโภ ทิฏฺฐิ มาโน โทโส อิจฺฉา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจํ ถีนมิทฺธํ วิจิกิจฺฉา มกฺโข** เพราะบาปธรรมทั้ง ๑๔ นี้ หากมาครอบงำให้มืดมนอนธการด้วยอำนาจ อวิชชา ตัณหา ห้ามมิให้ข้าพเจ้ารู้จักพระอริยสัจจ์ธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกขสัจจ สมุทัยสัจจ นิโรธ-สัจจ มัคคสัจจ จึงได้หลงงมงายอยู่ในอำนาจแห่งมิจฉาทิฏฐิ มิได้มีความละอายต่อบาป ไม่สะดุ้งกลัวต่อผลแห่งบาป มิได้รู้แจ้งแทงตลอดในเบญจขันธ์ มิได้รู้แจ้งเห็นจริง ตามคำสอนแห่งพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ขอพระแก้วเจ้าทั้งมวญ จงมีพระมหากรุณาธิคุณมารับเอายังเครื่อง **อามิสบูชา** ธรรมบรรณาการของข้าพเจ้าอันได้ตกแต่งโดยชอบแล้วในที่เฉพาะหน้าและประมวญเอายังโทษอันเกิดจากบาปธรรมทั้งหลายเหล่านั้นให้ระงับดับหายไป ด้วยอำนาจพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น จงบันดาลให้เป็นผลสำเร็จกระทำให้เป็นอโหสิกรรม อย่าให้เป็นสัคคาวรณ์ มัคคาวรณ์ นิวารณธรรม กำจัดเสียให้สิ้นจากขันธสันดาน เหมือนพระอาทิตย์อันทรงกลดส่องแสงสว่างกำจัดความมืดให้อันตรธานไปฉะนั้น

อนึ่งข้าพเจ้าปรารถนากระทำสัมมาปฏิบัติสามประการ คือ พระปริยัติธรรม พระปฏิปัตติธรรม พระปฏิเวธธรรม และปรารถนาจะดำเนินในคันถะธุระและวิปัสสนาธุระก็ดี ข้าพเจ้าปรารถนาตั้งสัตยาธิษฐานเพื่อญาณสามประการคือ สัพพัญญุตญาณ ปัจเจกโพธิญาณสาวกบารมีญาณเป็นที่พึ่ง และปรารถนาทางเป็นที่ดำเนินในมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ จนถึงนิพพานสมบัติก็ดี ปรารถนาเอาศีลสมบัติ สมาธิสมบัติ ปัญญาสมบัติ วิมุตติสมบัติ วิมุตติญาณทัสสนะสมบัติ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ขอให้สำเร็จดังมโนรถความปรารถนาทุกอย่างทุกประการในขณะบัดนี้ ยามนี้ วันนี้ทุก ๆ อันเทอญ ฯ

อนึ่ง เพราะ **ตะปะเดชะ** ธรรม ที่ข้าพเจ้าบำเพ็ญในพระสมถะกัมมัฏฐาน และพระวิปัสสนากัมมัฏฐานเจ้าก็ดี ได้ตั้งใจสดับตรับฟังร่ำเรียนพระพุทธพจน์ก็ดี บรรดาอุปสรรคอันตรายอย่างใดอย่าง

หนึ่ง เป็นต้นว่าโรคาพยาธิทั้งหลายที่เกิดเก่าเกิดใหม่ยังไม่เกิดและจักเกิดขึ้นในกาลบัดนี้ก็ดี ฝ่ายที่เกิดแต่กรรม แต่จิตต์ แต่ฤดู แต่อาหาร แต่สัตว์ร้าย แต่ดีกำเริบ แต่เลือดร้อน แต่ลมกำเริบ แต่คนกระทำ แต่ผีกระทำ แต่กรรมขำเขือดทั้งมวญ ขอจงให้ระงับดับหายไปจากขันธ์ทั้งห้าแห่งข้าพเจ้า ในขณะบัดนี้ ยามนี้

อนึ่งขอให้ข้าพเจ้าได้ปัญจปีติ สุขสมาธิธรรมเจ้า อันประเสริฐ จงมาเกิดอยู่ในขันธ์ทั้งห้าแห่งข้าพเจ้าแล้วกำจัดสรรพทุกข์ สรรพโรค สรรพโศก สรรพภัย สรรพเสนียดจัญไร อุปัทวอันตรายทั้งหลายให้พินาศสาปสูญไป ในขณะบัดนี้ ยามนี้ ด้วยผลานิสงส์ที่ข้าพเจ้าได้ตั้งใจสักกัจจะคารวะแด่พระแก้วเจ้าทั้งมวญ และด้วยอำนาจกุศลบุญราศีที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญมาในอัตตภาพชาตินี้ เป็นต้นว่าให้ทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา มี **อปจายน** ธรรมสัมมาคารวะอย่างยิ่งแด่พระแก้วเจ้าทั้งมวญนี้ ขอจงเป็นอุปนิสสัยปัจจัยอุปถัมภ์บำรุงข้าพเจ้าให้สำเร็จมโนรถทุกประการ จนถึงอมตมหานิพพานเจ้าดวงประเสริฐนั้น เทอญ ฯ

อนึ่งข้าพเจ้าขอแผ่ส่วนกุศลอันเผล็จผลจากเจตนาอันบริสุทธิ์นี้ จงแผ่ไพศาลไปถึงเทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมยมราชอากาสเทวดา รุกขเทวดา ภูมิเทวดา และเทวดา ผู้สิงสถิตอยู่ในสถานที่นี้เป็นประธาน จงแผ่ไปถึงบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ญาติกาวงศามิตร์สหาย บุตรธิดา หลานเหลน อันโตชน และปริวารชนตลอดขึ้นไปถึงพระอุปัชฌาอาจารย์เจ้า และภูมิปาลา พระมหาราชาราชกัลยา ราชบุตรี ราชบุตรา บรมวงศานุวงศ์เสนามหาอำมาตย์แห่งพระมหาราชเจ้าผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐ **เหฏฐิมา จ** เบื้องต่ำ จำเดิมแต่อเวจีขึ้นมา **อุปริมา จ** เบื้องบน นับแต่ภวัคคพรหมลงมา **วิตฺถาริกา จ** ด้านกว้าง **ติริยญฺ จ** ด้านขวาง ตลอดอนันตจักรวาลเป็นที่สุด สรรพสัตว์ที่มีอินทรีย์ อีกฝูงผีใด ๆ บุคคลทั้งหลายผู้มีอัตตภาพ เนื่องเป็นอันเดียวกัน เป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม เป็นอริยะก็ตาม เป็นอนริยะก็ตาม เป็นเทวดาก็ตาม เป็นมนุษย์ก็ตาม เป็นวินิบาตก็ตาม มีจิตต์ก็ดี ไม่มีจิตต์ก็ดี มีชีวิตก็ดี หาชีวิตมิได้ก็ดี สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น จงอย่าได้มีเวรต่อกัน จงอย่าเบียดเบียนซึ่งกันและกัน จงอย่ามีความลำบากกายลำบากใจ จงเป็นผู้มีอายุยืนนาน จงเป็นผู้หาโรคมิได้ จงถึงซึ่งความสำเร็จด้วยสรรพสมบัติทั้งปวงจงเป็นผู้เจริญ ๆ สุข บริหารตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเทอญ ฯ

ด้วย **ตะปะเดชะ** ธรรม คือพระสมถะกัมมัฏฐาน และพระวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่ข้าพเจ้าได้ปฏิญญาณมานี้ สัตว์เหล่าใดเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์ เมื่อได้รับอนุโมทนาส่วนบุญนี้แล้ว ก็จงพ้นจากทุกข์ สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดถึงแล้วซึ่งความสุข ได้รับอนุโมทนาส่วนกุศลบุญญนฤธีนี้แล้ว ก็ขอให้มีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปตั้งร้อยเท่าพันทวีทุก ๆ ตนเทอญ ฯ

อายนฺตุ โภนฺโต เย เทวา ข้าแต่เทวาทุกถ้วนหน้า คือท้าว **โลกบาล** ทั้งสี่ ท้าว**โกสีย์** ท้าว **สุยาม** ท้าว **สันดุสิต** ท้าว **สุนิมมิตตวสวัสดี** ท้าว **ปรนิมมิตตวสวัสดี** ตลอดไปถึง **พรหมสาวํ** ท้าว **มหาพรหมสาวํ อิสีสาวํ มหาอิสีสาวํ มุนีสาวํ มหามุนีสาวํ สัปปุริสสาวํ มหาสัปปุริสสาวํ จักรพรรดิสาวํ มหาจักรพรรดิสาวํ โพธิสาวํ ปัจเจกสาวํ อรหันตสาวํ สรรพสิทธิวิชชาธรสาวํ สรรพโลกาจริยาสาวํ** ทั้งหลาย และเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ ณ สถานที่นี้ แต่บรรดาที่ข้าพเจ้าแผ่ส่วนกุศลบุญญนฤธีให้ และได้รับอนุโมทนาแล้ว ขอจงพากันมีความสุขสถาพร มีเจตนาเป็นกุศล ตั้งตนอยู่โดยธรรมแล้ว จงช่วยวางอำนาจประคับประคองป้องกันสรรพอันตรายทั้งหลาย อย่าให้มากร้ำกรายราวีข้าพเจ้าได้ ขอจงพากันมีน้ำใจนอบน้อม เป็นอันหนึ่งอัน

เดียวกันแล้ว ช่วยยกวงศ์บารมีธรรมทั้งหลาย คือ **ทานปารมี ทานอุปปารมี ทานปรมัตถปารมี สีลปารมี สีลอุปปารมี สีลปรมัตถปารมี เนกขัมมปารมี เนกขัมมอุปปารมี เนกขัมมปรมัตถปารมี ปัญญาปารมี ปัญญาอุปปารมี ปัญญาปรมัตถปารมี วิริยะปารมี วิริยะอุปปารมี วิริยะปรมัตถปารมี ขันติปารมี ขันติอุปปารมี ขันติปรมัตถปารมี สัจจปารมี สัจจอุปปารมี สัจจปรมัตถปารมี อธิฏฐานปารมี อธิฏฐานอุปปารมี อธิฏฐานปรมัตถปารมี เมตตาปารมี เมตตาอุปปารมี เมตตาปรมัตถปารมี อุเบกขาปารมี อุเบกขาอุปปารมี อุเบกขาปรมัตถปารมี** ทั้งสามสิบประการนี้ ให้เป็นสัตตรัตนปราการ กำแพงแก้ว ๗ ชั้น คอยสกัดกั้นบั่นรอนเบญจมารทั้งหลาย ให้ปลาศนาการหนีไป เมื่อข้าพเจ้าระลึกถึงคราวใด ขอจงเกิดเป็นประหนึ่งว่าพระธรณีนิรมิตร์กายินทรีย์ รีดน้ำออกจากมวยผมไหลระดมพุ่งพัดซัดพญามารและเสนามารให้พินาศไปโดยเร็วพลัน อันได้ในปางเมื่อองค์สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เสด็จประทับ ณ ควงไม้มหาโพธิ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา กำจัดพญามารพร้อมทั้งพลแห่งมารให้พินาสปราชัยแล้วได้ตรัสรู้ปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ยังเหล่าอริยสงฆ์ผู้ทรงศีลาจารย์ ให้ตื่นจากกิเลสนิทรารมณ์ ด้วยเจตนาอันเป็นปฐม ที่ข้าพเจ้าได้อธิษฐาน ยกอินทร์พรหมและมวญเทวาธิราชทั้งหลาย มาเป็นองค์สักขีพยานในกาลบัดนี้ และได้ตั้งสัตยาธิษฐาน ถึงพระรัตนไตรเป็นที่พึ่งอันจริงแท้ไม่แปรผัน ขอสรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลชนมสุขทุกข์ประการ พร้อมทั้งสัจจาธิษฐานบารมีธรรมนี้ขอจงสำเร็จมโนรถ ความปรารถนาโดยเร็วพลัน นั่นเทอญ

จบโองการแต่เท่านี้

ขึ้นบริกรรมภาวนา

เมื่อเสร็จพิธีแล้วตั้งสติสัมปชัญญะ ประกอบจิตต์ไว้ให้จงดี ตั้งอิริยาบถเข้าที่อย่างพิธีเข้าสมาธิเรียบร้อยดีแล้ว อธิษฐานใจให้เที่ยงตรงต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อุทิศเป็นอุทิสบรรพชาสมบัติถวายชีวิตจิตต์ใจในพระพุทธศาสนาดีแล้วจึงสังวัทธยายว่า:-

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ๓ หน

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ พุทฺโธ เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ ธมฺโม เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ สงฺโฆ เม สรณํ วรํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โสตฺถิ เม โหตุ สพฺพทา

๒. อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต มุนิโน โมนปเถ สุสิกฺขิโต
โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน อุปสนฺตสฺส สทา สติมโต

โพชฺฌงฺคปริตฺตํ

โพชฺฌงฺโค สติสงฺขาโต	ธมฺมานํ วิจโย ตถา
วิริยมฺปีติ ปสฺสทฺธิ	โพชฺฌงฺคา จ ตถาปเร
สมาธุเปกฺขโพชฺฌงฺคา	สตฺเต เต สพฺพทสฺสินา
มุนินา สมฺมทกฺขาตา	ภาวิตา พหุลีกตา
สํวตฺตนฺติ อภิญฺญาย	นิพฺพานาย จ โพธิยา
เอเตน สจฺจวชฺเชน	โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา ฯ
เอกสฺมึ สมเย นาโถ	โมคฺคลฺลานญฺจ กสฺสปํ
คิลาเน ทุกฺขิเต ทิสฺวา	โพชฺฌงฺเค สตฺต เทสยิ
เต จ ตํ อภินนฺทิตฺวา	โรคา มุจฺจึสุ ตํขเณ
เอเตน สจฺจวชฺเชน	โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา ฯ
เอกทา ธมฺมราชาปิ	เคลญฺเญนาภิปีฬิโต
จุนฺทตฺเถเรน ตญฺเญว	ภณาเปตฺวาน สาทรํ
สมฺโมทิตฺวา จ อาพาธา	ตมฺหา วุฏฺฐาสิ ฐานโส
เอเตน สจฺจวชฺเชน	โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา ฯ
ปหีนา เต จ อาพาธา	ติณฺณนฺนมฺปิ มเหสินํ
มคฺคาหตกิเลสา ว	ปตฺตานุปฺปตฺติธมฺมตํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน	โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา ฯ

พอเสร็จแล้วให้พิจารณากำหนดที่ตั้งลม หรือตั้งสติ หรือตั้งจิตต์ตรวจดูในที่ ๙ แห่งนั้นให้ชัดเจนดีก่อน เมื่อจะบริกรรมให้ตั้งที่ ๓ คือ หทัยวัตถุ แล้วจึงบริกรรมพระคาถาทั้ง ๑๙ บทต่อไป

ห้องที่หนึ่งเข้าอนุโลมและปฏิโลม

๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ	๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ
๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ	๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ
๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ	๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ
๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ	๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ
๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ	๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ
๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ	๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ
๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ	๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ
๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ	๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ
๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ	๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ
๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ	๒๐ (โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ)

ห้องที่ ๒ วิธีเข้าคืบ

๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ฯ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ

๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ฯ ๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ ฯ ๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ฯ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ

๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ฯ ๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ

๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ฯ ๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ

๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ฯ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ฯ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ฯ ๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ

๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ฯ

ห้องที่ ๓ วิธีสับ (สลับ)

๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ๘ โลกุตฺตรํโพชฺฌงฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

ห้องที่ ๔ วิธีเข้ารวบ

๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ อนุโลม ฯ

---

๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ ๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ๑๔ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ฯ

๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ ๑ มคฺคํ ฌานํ เป็นองค์ ๑ ปฏิโลม ฯ

ห้องที่ ๕ เข้าสังกฎ

๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ฯ

๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ฯ

๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ฯ

๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ฯ

๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ฯ

๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ฯ

๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ ฯ อนุโลม ฯ

---

๒๐ โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ ๑๙ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ ๑๘ โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ ฯ

๑๗ โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ ๑๖ โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ ๑๕ โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ ฯ

๑๔ โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ ๑๓ โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ ๑๒ โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ ฯ

๑๑ โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ฯ

๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ฯ

๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ฯ

๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ฯ ปฏิโลม ฯ

ห้องที่ ๗ วิธีเข้าวัตร์

๑ โลกุตฺตรํ ฌานํ ๒ โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ ๓ โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ ๔ โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ ๕ โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ ๖ โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ ๗ โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ ๘ โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ ๙ โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ ๑๐ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ ฯ ทั้ง ๑๐ บทนี้ตั้งบริกรรม ณ ที่ ๑ คืออัษฎากาศเบื้องต่ำ ฯ

โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ, โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ. ทั้ง ๙ บทนี้บริกรรมณที่ ๗ คือ ทิพสูญระหว่างคิ้ว ฯ

ให้ถอด โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ ออกพิเศษเป็นที่เพ่งที่เดิน ที่พัก ในที่ตั้งลม (คือตั้งสติ) ทั้ง ๙ แห่ง ฯ

พระมหาปาทะลักษณะวรสิทธิ

พระโยคาวจรเจ้า ผู้เจริญกสิณในห้องฝ่าพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า เมื่อทำได้ผลสำเร็จแล้วย่อมมองเห็นสิริรูปอันเป็นมงคลร้อยแปดประการ ด้วยญาณจักษุดังต่อไปนี้ **เหฏฺฐา ปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ** จักได้เห็นฝ่าพระบาททั้งสองของพระองค์ประกอบด้วยกงและดุมบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง และภายนอกรอบกงจักรนั้นประดับไปด้วยรอยรูป**อัฏฐุตตรสตมงคล** ๑๐๘ ประการ คือ รูปหอก ๑ รูปแว่นส่องพระพักตร์ ๑ รูปดอกพุดซ้อน ๑ รูปสายสร้อย ๑ รูปสังวาลย์ ๑ รูปถาดทอง ๑ รูปตั่ง ๑ รูปมัจฉาทั้งคู่ ๑ รูปปราสาท ๑ รูปขอ ๑ รูปเสาต้าย ๑ รูปเสวตฉัตร์ ๑ รูปพระขรรค์ ๑ รูปพัดใบตาล ๑ รูปพัดหางนกยูง ๑ รูปพัดวาลวิชนี ๑ รูปมงกุฎ ๑ รูปบาตร ๑ รูปพวงดอกมลิ ๑ รูปดอกนิลอุบล ๑ รูปดอกอุบลขาว ๑ รูปดอกอุบลแดง ๑ รูปดอกบัวแดง ๑ รูปดอกบัวขาว ๑ รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ ๒ รูปถาดเต็มด้วยน้ำ ๑ รูปมหาสมุททั้งสี่ ๑ รูปเขาจักกวาฬ ๑ รูปป่าหิมพานต์ ๑ รูปเขาพระสุเมรุ ๑ รูปพระจันทร์ ๑ รูปพระอาทิตย์ ๑ รูปหมู่ดาวนักษัตรฤกษ์ ๑ รูปทวีปใหญ่ทั้งสี่รูป ทวีปน้อยทั้งพัน ๑ รูปบรมจักรพรรดิ์กับทั้งราชบริวาร ๑ รูปสังข์ทักขิณาวัฏ ๑ รูปสุวรรณมัจฉา ๑ รูปจักรทั้งคู่ ๑ รูปคงคาทั้งเจ็ด ๑ รูปสระใหญ่ทั้งเจ็ด ๑ รูปเขาบริภัณฑ์ทั้งเจ็ด ๑ รูปพระยาครุฑ ๑ รูปจรเข้ ๑ รูปธงชายธงผ้าทั้งผืน ๑ รูปรัตนบัลลังก์ ๑ รูปเก้าอี้ ๑ รูปเขาไกรลาศ ๑ รูปพระยาราชสีห์ ๑ รูปพยัคฆราช ๑ รูปช้างเอราวรรณ ๑ รูปพระยาม้าพลาหก ๑ รูปพระยาพาสุกรีนาคราช ๑ รูปพระยาหงษ์ ๑ รูปไก่เถื่อน ๑ รูปอุศุภราช ๑ รูปพระยาช้างอุโบสถ ๑ รูปพระยาช้างฉัททันต์ ๑ รูปมังกรทอง ๑ รูปมหาพรหมสี่หน้า ๑ รูปเรือนทอง ๑ รูปเต่าทอง ๑ รูปแม่โคกับทั้งบุตร ๑ รูปกินนรผู้ ๑ รูปนางกินนร ๑ รูปนกการะเวก ๑ รูปนกกะเรียน ๑ รูปนกยูง ๑ รูปนกจากพราก ๑ รูปนกพริก ๑ รูปฉกามาพจรเทวโลกทั้งหกชั้น ๑ รูปโสฬสมหาพรหมทั้ง ๑๖ ชั้น ๑ สิริเป็นรอยรูปมงคล ๑๐๘ ประการ

อนุพยัญชนะ ๘๐

พระสิตถัตถะราชกุมารนี้ประกอบด้วยพระอสีตยานุพยัญชนะ พระลักษณะน้อยอีก ๘๐ ทัศ คือมีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทอันเหลืองงาม ๑ นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวออกไปโดยลำดับแต่ต้นจนปลายนั้น ๑ นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมดุจนายช่างกลึงเป็นอันดี ๑ พระนขาทั้ง ๑๐ มีสีอันแดง ๑ พระนขาทั้ง ๒๐ นั้นงอกงามช้อนขึ้นเบื้องบนมิได้ ค้อมลงในเบื้องต่ำ ดุจเล็บแห่งสามัญชน ทั้งปวง นั้น ๑ พระนขานั้นมีพรรณอันเกลี้ยงกลมสนิธมิได้เป็นริ้วรอยนั้น ๑ ข้อพระหัตถ์ และข้อพระบาทซ้อนอยู่ในพระมังสะ มิได้สูงขึ้นปรากฏออกภายนอกนั้น ๑ พระบาททั้งสองเสมอกัน มิได้ย่อมใหญ่กว่ากันมาตร์ว่าเท่าเมล็ดงานั้น ๑ พระดำเนินงานดุจอาการดำเนินแห่งกุญชรชาติ ๑ พระดำเนินงามดุจสีหราช ๑ พระดำเนินงามดุจดำเนินแห่งหงษ์ ๑ พระดำเนินงามดุจอุสุภราชดำเนิน ๑ ขณะเมื่อยืนจะย่างดำเนินนั้นยกพระบาทเบื้องขวาย่างไปก่อน พระกายเยื้องไปข้างเบื้องขวาก่อนนั้น ๑ พระชาณุมณฑลเกลี้ยงกลมงามบริบูรณ์บมิได้เห็นอัษฐิสะบ้าปรากฏออกมาภายนอก ๑ มีบุรุษพยัญชนะบริบูรณ์ คือมิได้มีกิริยามรรยาทคล้ายสัตรีนั้น ๑ พระนาภีมิได้บกพร่องกลมงาม มิได้วิกลในที่ใดที่หนึ่งนั้น ๑ พระอุทรมีสัณฐานอันลึกนั้น ๑ ภายใน

พระอุทรมีรอยเวียนเป็นทักขิณาวัฏ ๑ ลำพระเพลาทั้งสองกลมงามดุจลำสุวรรณกัททลีนั้น ๑ ลำพระกรทั้งสองงามดุจงวงเอราวรรณเทพหัตถีนั้น ๑ พระอังคาพยพใหญ่น้อยทั้งปวงจำแนกเป็นอันดี คืองามพร้อมทุกสิ่งหาที่ติบมิได้นั้น ๑ พระมังสะที่ควรจะหนาก็หนา ที่ควรจะบางก็บางตามที่พร้อมทั่วทั้งพระสรีระกายนั้น ๑ พระมังสะมิได้หดหู่ในที่ใดที่หนึ่งนั้น ๑ พระสรีระกายทั้งปวงปราศจากต่อมและไฝปานมูลแมลงวัน มิได้มีในที่ใดที่หนึ่งนั้น ๑ พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสมกันโดยลำดับทั้งเบื้องบนเบื้องล่างนั้น ๑ พระกายงามบริสุทธิ์พร้อมสิ้นปราศจากมลทินทั้งปวง ๑ ทรงพระกำลังมากเสมอด้วยกำลังแห่งกุญชรชาติประมาณ ถึงพันโกฏิช้าง ถ้าจะประมาณด้วยกำลังบุรุษก็ได้ถึงแสนโกฏิบุรุษนั้น ๑ มีพระนาสิกอันสูงนั้น ๑ สัณฐานนาสิกงามแฉล้มนั้น ๑ สีพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องต่ำมิได้เข้าออกกว่ากันเสมอเป็นอันดี มีพรรณงามแดงดุจสีผลตำลึงสุกนั้น ๑ พระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมูลมลทิน ๑ พระทนต์ขาวดุจสีสังข์ ๑ พระทนต์เกลี้ยงสนิธบมิได้เป็นริ้วรอย ๑ พระอินทรีย์ทั้งห้ามีจักขุนทรีย์เป็นอาทิงามบริสุทธิ์ทั้งสิ้น ๑ พระเขี้ยวทั้งสี่กลมบริบูรณ์ ๑ ดวงพระพักตร์มีสัณฐานยาวสวย ๑ พระปรางทั้งสองดูเปล่งงามเสมอกัน ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันลึก ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันยาว ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันตรงบมิได้ค้อมคด ๑ ลายพระหัตถ์มีรอยอันแดงรุ่งเรือง ๑ รัศมีพระกายโอภาศเป็นปริมลฑลโดยรอบ ๑ กระพุ้งพระปรางทั้งสองเคร่งครัดบริบูรณ์ ๑ กระบอกพระเนตร์กว้างและยาวงามพอสมกัน ๑ ดวงพระเนตร์กอร์ปด้วยปสาททั้งห้ามีสีขาวเป็นอาทิธรรมผ่องใสบริสุทธิ์ทั้งสิ้น ๑ ปลายเส้นพระโลมาทั้งหลายมิได้คดงอ ๑ พระชิวหามีสัณฐานอันงาม ๑ พระชิวหาอ่อนบมิได้กระด้าง มีพรรณอันแดงเข้ม ๑ พระกรรณ์ทั้งสองมีสัณฐานอันยาวดุจกลีบปทุมชาติ ๑ ช่องพระกรรณ์มีสัณฐานอันกลมงาม ๑ ระเบียบพระเส้นทั้งปวงนั้นสระสรวย บมิได้หดหู่ในที่อันใดอันหนึ่งนั้น ๑ แถวพระเส้นทั้งหลายซ่อนอยู่ในพระมังสะทั้งสิ้น บมิได้เป็นคลื่นฟูขึ้นเหมือนสามัญชนทั้งปวงนั้น ๑ พระเศียรสัณฐานงามเหมือนฉัตร์แก้ว ๑ ปริมณฑลพระนลาตโดยกว้างยาวพอสมกัน ๑ พระนลาตมีสัณฐานอันงาม ๑ พระโขนงมีสัณฐานอันงามดุจคันธนูอันโก่งไว้ ๑ พระโลมาที่พระโขนงมีเส้นอันละเอียด ๑ เส้นพระโลมาที่พระโขนงงอกขึ้นแล้วล้มราบไปโดยลำดับ ๑ พระโขนงนั้นใหญ่ ๑ พระโขนงนั้นยาวสุดหางพระเนตร์ ๑ ผิวพระมังสะละเอียดทั่วทั้งพระกาย ๑ พระสรีระกายรุ่งเรืองไปด้วยศิริ ๑ พระสรีระกายมิได้มัวหมองผ่องใสอยู่เป็นนิตย์ ๑ พระสรีระกายสดชื่นดุจดวงดอกปทุมชาติ ๑ สรีระสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทบมิได้กระด้างทั่วทั้งพระกาย ๑ กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคนธกฤษณา ๑ พระโลมามีเส้นเสมอกันทั้งสิ้น ๑ พระโลมามีเส้นละเอียดทั่วทั้งพระกาย ๑ ลมอัสสาสะปัสสาสะอันหายพระทัยเข้าออกก็เดินละเอียด ๑ พระโอษฐ์มีสัณฐานอันงามดุจแย้ม ๑ กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุจกลิ่นอุบล ๑ พระเกศาดำเป็นแสง ๑ กลุ่นพระเกศาห้อมฟุ้งขจรตระหลบนั้น ๑ พระเกศามีกลิ่นหอมดุจกลิ่นโกมลบุปผชาติ ๑ พระเกษามีสัณฐานเส้นกลมสรวยทุกเส้น ๑ เส้นพระเกศาดำสนิททั้งสิ้น ๑ พระเกษากอร์ปด้วยเส้นอันละเอียด ๑ เส้นพระเกษาบมิได้รู้สยองยุ่งนั้น ๑ เส้นพระเกษาเวียนเป็นทักษิณาวรรตทุก ๆ เส้น ๑ วิจิตรไปด้วยระเบียบพระเกตุมาลากล่าวคือ ถ่องแถวพระรัศมีอันโชตนาการขึ้นณะเบื้องบนพระอุตตมังคสิโรตม์นั้น ๑ และพระลักษณะน้อยทั้งปวง ดังพรรณนามานี้ จัดเป็นอนุพยัญชนะละสิ่ง ๆ ทั้งสิ้น

ด้วยกัน สิริเป็นอสีตยานุพยัญชนะครบถ้วนทั้ง ๘๐ ทัศบริบูรณ์ ในพระสรีระกายแห่งพระมหาบุรุษราชเจ้า ฯ

มหาปุริสะลักขณะปริคคหกวินิจฉัย

โอม, ต ต. ส ต. กล่าวถึงประวัติกาลของพระพุทธเจ้าล้วนประกอบไปด้วย พระปาฏิหาริย์และความอัศจรรย์อย่างสุดซึ้งโดยอเนกประการ ถ้าผู้ฟังด้อยอ่อนรู้ ก็จะพาให้ตกอยู่ในอำนาจอวิชชาคือ "เชื่อจนงมงาย" ถ้าฟังด้วยความรู้ แต่ยังตกอยู่ในอำนาจอคติ คือ **ฉนฺทาคติ ๑ โทสาคติ ๑ โมหาคติ ๑ ภยาคติ ๑** เมื่อเช่นนี้ ก็จะไม่มีความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ว่ามีสารธรรมเกี่ยวเนื่องด้วยวิถีจิตต์ และแนวดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไปโดยชอบแก่เหตุการณ์ในปัจจุบันได้อย่างไร เรียกว่า "รู้จนเกินไป" หากผู้ที่มีสติสัมปชัญญะใช้ปัญญาตรวจตรองให้ดี ด้วยการตั้งจิตต์ไว้ชอบประกอบไปด้วยเหตุผลมีกรณีย์ห้อมล้อมด้วยปัญญา และความเห็นชอบแล้วจะมองเห็นพระธรรมวินัย และพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆ-คุณได้อย่างแจ่มใส เรียกว่า "รู้พอดี รู้พองาม เห็นพอดี เห็นพองาม ปฏิบัติพอดี ปฏิบัติพองาม ดำเนินตามทางสายกลางเที่ยงตรงต่อจิตต์เป็นนิจ จะได้ดื่มรสพระธรรมที่แท้จริงด้วยใจ ฯ กล่าวโดยเฉพาะ เรื่องมหา-ปุริสะลักษณ์ ๓๒ ประการ ก็มีเหตุผลแวดล้อมด้วยอำนาจพุทธภูมิ ส่วนข้อที่ว่าฝ่าพระบาทยุคลทั้งคู่ของพระพุทธเจ้าประกอบไปด้วยมงคล ๑๐๘ ประการ ถ้ากล่าวโดยปุคคลาธิษฐาน ก็เป็นอจินไตย์ แต่ถ้าจะกล่าวโดยธรรมาธิษฐาน ก็ยังมีเหตุผลชวนให้คิด ถ้าคิดให้ดีแล้วจะเห็นความลึกซึ้งแจ่มใจในพระพุทธภูมิอย่างที่มีเหตุผลพอเพียง ทำให้เฉลียวจิตต์โดยทางจิตตศาสตร์หรืออัธยาตมวิทยฐานในเรื่องมงคล ๑๐๘ ประการ ได้สดับมาว่ามีพระมหาเถราจารย์บางท่านลงมติไว้เป็นแนวคิดว่า "ฝ่าพระบาทยุคลทั้งคู่ประกอบด้วยรูปอันเป็นมงคล ๑๐๘ ประการ มีรูปหอกเป็นต้น มีรูปโสฬสมหาพรหม ๑๖ เป็นปริโยสานน่าจะเป็นปุคคลาธิษฐานวางไว้เป็นแว่นใจชวนให้เลื่อมใสโดยง่าย กล่าวโดยธรรมาธิษฐาน คือเหตุผลที่สุขุมนัยแล้ว "ฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้าคงไม่มีรูปปรากฏดังที่กล่าว เพื่อพิจารณ์หาความจริง ในฝ่าพระบาทแปลกประหลาดจากมนุษย์สามัญจริง คือกว้างยาวได้ลักษณะ แลราบเหมือนน่ากลองไชยเภรี มีมังสะนิ่มนวลควรเปรียบได้ด้วยนุ่นแลสำลี มีลวดลายละเอียด เป็นไปติดต่อไม่ขาดสาย เป็นร่างตาข่ายที่สุขุมได้ส่วนมาตราของพราหมณ์ สลับกันอยู่เป็นถ่องแถวเป็นชั้น ๆ เป็นหลั่น ๆ เหลื่อมซับซ้อนกันดังระเบียบเพ็ชร์อย่างประณีตชัดเจน และมีโลหิตหล่อเลี้ยงสดใสเสมอภาค มีแววให้ผู้ดูเฉลียวใจ จำเพาะเป็นก่อนแต่พระองค์ยังไม่จุติลงมาอุบัติในโลกได้มีพวกมหาราชฤาษีบำเพ็ญฌานสำเร็จ และต่างคน ต่างก็มีเจตนาคิดสร้างตำหรับมหาปุริสะลักษณะ โดยไม่ได้นัดหมายกัน แต่ความเห็นความรู้ถูกต้องกัน ตำหรับเสร็จพร้อมกันตลอดถึงการพยากรณ์ก็ลงกันทุกประการ จึงเป็นข้อความอัศจรรย์ของพระฤาษีผู้สำเร็จฌานได้วางไว้เป็นแบบแผนสำหรับโลก ในกาลต่อมามีพราหมณ์ ๑๐๘ คน ได้เรียนตำหรับนี้สำเร็จ ในวันทำนายมหาปุริสะลักษณะนั้น พราหมณ์ ๑๐๘ คนได้เข้าสันนิบาต และได้เลือกสรรพราหมณ์ที่มีคุณวิทยาประเสริฐได้ ๘ คน คือ รามพราหมณ์ ๑ ลักษณะพราหมณ์ ๑ ยัญญพราหมณ์ ๑ ธุชพราหมณ์ ๑

โภชพราหมณ์ ๑ สุทัตตพราหมณ์ ๑ สุยามพราหมณ์ ๑ โกญฑัญญพราหมณ์ ๑ ได้พากันพิจารณาพระลักษณะด้วยสรตะคำณวนโดยภูมิจิตต์บริสุทธิ์ในองค์ฌาน ได้รู้เห็นภาพแจ่มแจ้งถูกต้องตรงต่อตำหรับทุกประการ จึงได้คำณวนลวดลายในฝ่าพระบาทนั้น ๆ บวกลบคูณหาร ได้ผลสรตสิทธิ ออกเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ รวมเป็นมงคล ๑๐๘ ประการ สรตะทางจิตต์ของพราหมณ์เหล่านั้นถูกต้องตรงกันทุกประการไม่มีแย้งค้านกันเลย จึงได้เขียนออกเป็นรูปต่าง ๆ วางไว้เป็นหลักฐานปรากฏในขัตติยสมาคม เกิดเป็นความอัศจรรย์ใหญ่หลวง ลงความเห็นทำนายพร้อมกันเป็น ๒ คติคือ ผิว่าสถิตอยู่ในฆราวาสจะได้เป็นบรมจักรพรรดิ์ ผิวาทรงออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” เว้นแต่ท่านโกญฑัญญพราหมณ์ผู้เดียว ได้ทำนายเป็นเสียงเดียวว่า “จะได้เสด็จออกสู่มหาพิเนษกรมแล้วตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคติอันเอกไม่มีคำสอง ฯ

กถาว่าด้วยธรรมโอสถ

แบบสมเด็จพระมหาวิชัยธาตุมหามุนี (เวียงจันทร์)

บัดนี้อัตตโนจักกล่าวอุปเทศให้แก่กุลบุตรเจ้าทั้งหลาย ศึกษาในวิธีเข้าธรรมและผสมธาตุแก้โรคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้:-

๑. ถ้าจะแก้พยาธิ ต่าง ๆ ให้ตั้ง ปุญญาภิสังขารไว้เป็นหลักก่อนแล้วจึงเข้า**ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา** ทั้ง ๔ องค์นี้ตั้งเป็นครูไว้เป็นหลักที่สองจึงเข้าองค์การอธิษฐานแก้ตามชื่อพยาธินั้นเทอญ ฯ อีกอย่างหนึ่งให้เข้า**อุปจารสมาธิ** และ**ปฏิภาคนิมิตร์** ออกแล้วจึงเข้า**สติสัมโพชฌงค์** ลำดับไปถึงองค์ที่ ๗ คือ **อุเบกขา** อธิษฐานใจให้มีอิทธิฤทธิ์อิทธิพล กำจัด **อุทฺธจฺจ กุกฺกุจฺจ วิจิกิจฺฉา โลโภ โทโส โมโห มาน ทิฏฺฐิ ถีนมิทฺธ** ให้ออกจากขันธ์ทั้ง ๕ แล้วสามารถทำให้กำลังใจบังคับแก้โรคได้ต่าง ๆ ฯ อีกประการหนึ่งให้เข้าสมถะทั้ง ๔ วิปัสสานา ๑๐ พร้อมกันตามกฎแล้วให้ระลึกถึงคุณพระรัตนไตรว่า **เอวมฺ พุทฺธํ สรนฺตานํ ธมฺมํ สงฺฆญฺจ ภิกฺขโว ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํ โส น เหสฺสตีติ** แก้โรคได้เช่นกัน ใช้ได้ต่าง ๆ ตามแต่จะอธิษฐาน ตามชื่อของโรคนั้นเทอญ ฯ อีกประการหนึ่งเข้า**ปีติยุคคลสุขสมาธิ อุปจารสมาธิ** ให้เข้ารวบกัน ขอสุขในปีติ ขอสุขในยุคคลให้เกิดขึ้นทั้งสามพร้อมกัน ขอสุขในปีติ ขอสุขในสมาธิให้เกิดขึ้นขอเข้าสุขอุปจารในปีติ ขอเข้าสุขอุปจารในยุคคล ขอเข้าสุขอุปจารให้เกิดขึ้น ขอเจ้าสมาธิในปีติ ขอเข้าสมาธิในยุคคล ขอเข้าสมาธิในสุขสมาธิให้เกิดพร้อมกันแล้ว บริกรรมว่า **พุทฺโธ ๓ ที** แล้วอธิษฐานแก้ธาตุทั้ ๔ แปรปรวนหายแล ฯ

แก้ลมกำเริบในขณะเจริญสมณธรรม

ให้ตั้งสมถะเป็นหลักของจิตต์ขึ้นเป็นที่พึ่ง ขอวิปัสสนาให้เป็นหลักของจิตต์ ขอวิปัสสนาให้เกิดขึ้นแล้ว เข้าออก อัสสาสะ ปัสสาสะ ในชั้นวิปัสสนา แล้วเข้า **อุปจารสมาธิ** ระงับลมร้ายจะสงบทันที ฯ แก้ธรรมฝ่ายมิจฉัตตะ บังเกิดแทรกแซงกระทำให้สัมมัตตธรรม กำเริบแปรปรวน ขอสมาธิในปีติ ๕ ขอสมาธิในยุคคลธรรม ๖ เมื่อสมาธิมั่นพร้อมกันเป็นองค์อันเดียวแล้ว ธรรมปฏิรูปและมิจฉาสมาธิธรรมจักสงบ สัมมาทิฏฐิธรรมจักเกิดขึ้น แล้วใช้บริกรรมว่า **พุทฺโธ ๓ ที** ว่าไปจนจิตต์จะสงบ วิธีนี้เป็นอุบายสำหรับให้จิตต์พัก เพื่อประคองให้มีกำลังและข่มจิตต์จากมิจฉาธรรม ฯ อีกนัยหนึ่งท่านให้เข้า **อปฺปนาสมาธิ**ธรรมเจ้าทั้ง ๔ ในห้อง**พระอานาปานสฺสติ** เป็นอนุโลมปฏิโลมแล้วคืนมาเข้า**อุปจารสมาธิปฏิภาคนิมิตต์** แล้วเข้า **อปฺปนาสมาธิ** คืนมาเข้า**อุปจารสมาธิ ปฏิภาคนิมิตต์** แล้วกลับเข้า**ทุติยฌานอัปปนา**แล้วคืนมาเข้า **ปฐมฌานอัปปนา** เข้า **ตติยฌานอัปปนา** คืนมาเข้า **ทุติยฌานอัปปนา** แล้วขึ้นมาเข้า **ปัญจมฌานอัปปนา** แล้วคืนมาเข้า **จตุตถฌานอัปปนา** ปฏิโลมเข้า **อุปจารปฏิภาค**ก่อนแล้วจึงดำเนินเข้า **ปัญจมฌาน** เฉพาะสิ่งเดียว จึงบริกรรมว่า **อัสสาสะ ๆ** ดังนี้ สำหรับจะได้เป็นที่พักของจิตต์ และทำจิตต์ให้ปล่อยอารมณ์ทั้งปวง ฯ อีกนัยหนึ่งเข้า **อุปจารสมาธิปฏิภาค** อัปปนาเจ้าทั้ง ๕ องค์ แล้วบริกรรมว่า:- **อัสสาสะ ๆ** ดังนี้ แก้ธรรมกำเริบแลลมร้ายกำเริบได้เหมือนกัน ฯ แก้ติดฌานสมาบัติ อีกนัยหนึ่งเข้า **สุขสมาธิ** ก็ดี เข้า **อุปจารสมาธิ** ก็ดี **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** ก็ดี **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** ก็ดี กับพระวิปัสสนาเจ้าทั้ง ๑๐ เป็นอนุโลมปฏิโลม บริกรรมว่า:- **นิพฺพานํ ๓ ที** ว่าไปจนกว่าจิตต์จะหยั่งลงห้องสติสมาธิ แก้จิตต์ที่หลงงมงายติดอยู่ในฌานสมาบัติ ๘ ฯ และแก้จิตต์ที่ข้องติดอยู่ในอุปกิเลส ๑๐ ประการนั้นด้วย อีกนัยหนึ่ง เข้า **ขุทฺทกาปีติ ผรณาปีติ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ กายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา** เข้า **อุคคหนิมิตต์** ในห้อง **อาโปธาตุ** เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **จตุตถอาโปธาตุ** เข้า **อุคคหะในวาโย** เข้า **อุปจารสมาธิในจตุตถวาโย** บริกรรมว่า **พุทฺโธ ๓ ที** ว่าไปจนจิตต์สงบคงที่ แก้ธาตุทั้ง ๔ วิปริต **อาโปธาตุ วาโยธาตุ** ที่กำเริบโดยเฉพาะ ฯ

วิธีเข้าลักษณะธรรม

บัดนี้ข้าพเจ้าจักสันนิมัติ พระธรรมเจ้ามาประดิษฐานอยู่ในจิตต์สันดานแห่งข้าพเจ้าในกาลบัดนี้ คือจักเข้า **อุคฺคหะนิมิตต์ ปฏิภาคนิมิตต์ อุปจารสมาธิ อปฺปนาสมาธิ** เคารพ ๔ อันมีองค์ ๕ ปีติ ธรรมเจ้าทั้ง ๕ ยุคคลธรรมเจ้าทั้ง ๖ **สุขสมาธิ สุขอุปจารสมาธิ สุขอปฺปนาสมาธิ** พร้อมทั้งพระพุทธคุณเจ้าองค์ถ้วนสี่ โดยบริกรรมว่า **พุทฺโธ** นี่เป็นหลักที่หนึ่ง ฯ แก้ธาตุทั้ง ๖ ให้สงบรวมลงเป็นหนึ่งแล้วดำเนินต่อไปว่า ข้าพเจ้าจะเข้า **อุปจารปฏิภาค** ให้เกิด แล้วเข้า **ปฐมฌานอัปปนา** แล้วเข้า **อุปจารปฏิภาค** ให้เกิด แล้วเข้า **ทุติยอัปปนา** แล้วเข้า **อุปจารปฏิภาค** แล้วเข้า **ตติยฌานอัปปนา** แล้วเข้า **อุปจารปฏิภาค** แล้วเข้า **จตุตถฌานอัปปนา** แล้วเข้า **อุปจารปฏิภาค** แล้ว**เข้าปัญจมฌานอัปปนา** เข้า **ปฏิโลม** ฯ เข้า**อุปจารปฏิภาค** ก่อน แล้วเข้า **รัสสะปฐมฌานอัปปนา** โดย**อนุโลม** ฯ แล้วเข้า **อุปจารปฏิภาค** เข้า **อัปปนา**เจ้าทั้ง ๕รวบเข้าด้วยกันให้เป็น

อนุโลมและปฏิโลม เมื่อตั้งมั่นดีแล้ว จึงบริกรรมว่า **อัสสาสะ ปัสสาสะ** ห้องนี้เป็นที่พักของจิตต์ เลื่อนจิตต์ให้ขึ้นตั้งอยู่ภูมิฌานทั้ง ๔ เมื่อจิตต์คงที่ในเอกัคคตารมณ์เป็นอันดีแล้ว เป็นบทฐานที่จะก้าวขึ้นสู่วิสุทธิ ๗ ฯ

วิธีเข้าวิสุทธิ ๗ สลับธรรมญาณ

๑. เข้า **สีลวิสุทฺธิ จิตฺตวิสุทฺธิ** เข้า **ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ อนุโลมิกญาณ** ใช้บริกรรมว่า:- **นามรูปํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เข้า **มคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** เข้า **โคตรภูญาณ** บริกรรมในพระไตรลักษณ์ ฯ เข้า **มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** เข้า**โคตรภูญาณ** บริกรรมพระไตรลักษณ์ แก้อุปกิเลสทั้ง ๑๐ ประการ ฯ เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **สงฺขารุเปกฺขาญาณ อุพฺเพงฺคาปีติ อุทยพฺพยญาณ** บริกรรมในพระไตรลักษณ์ ฯ เข้า **อุปจารปฏิภาค** ออกแล้วเข้า **ปฐมฌานอัปปนา** กำหนดกินหมากจืดคำหนึ่งออกแล้วเข้า **ปฐมฌานอัปปนา** เลยเข้า **สุข** ตั้งสติไว้ในผุสนะฐาน อธิษฐานออกให้หมด แล้วอธิษฐานรัสสะเข้าให้เต็มห้อง แล้วเข้าอัปปนาทั้ง ๑๕ สลับไว้ เมื่อปรากฏประหนึ่งว่า ตนมิได้มีอัสสาสะเลย (คือลมหายใจชั้นละเอียดมีอยู่ในกายนั้นเหมือนกัน แต่ปรากฏประหนึ่งว่าไม่มี เพราะจิตต์สงบจากอารมณ์ต่าง ๆ กองลมไม่กระเพื่อมตั้งคงที่เหมือนน้ำอันมี ณ ท่ามกลางนิลมหาสมุทรฉะนั้น ตั้งเป็นเอกจิตต์อยู่อย่างเดียว) ให้ตั้งสติรักษาจิตต์ให้มั่นคง แล้วขอเอาอุปจารในห้องอัสสาสะ ให้ลมบังเกิดขึ้นอีกทำให้หายใจได้คล่องแคล่วปกติดีอย่างเดิม บริกรรมว่า **อัสสาสะ** เมื่อจิตต์สงบแล้ว อธิษฐานใช้ได้ทุกอย่าง ฯ เข้า **ขณิกาปีติ อุพเพงคาปีติ กายปาคุญญตา จิตตปาคุญญตา** เข้า **จตุตถฌานอัปปนา ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** เข้า **สมาธิสัมโพชฌงค์ สัทธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ สัทธาพลํ ปัญญาพลํ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** อิทธิธรรมเหล่านี้ สำหรับแก้ธรรมปฏิรูป และมิจฉาสมาธิซึ่งเกิดกล้าแข็งในจิตต์สันดานของผู้เจริญสมถะและวิปัสสนา ซึ่งอาจทำให้เสียคนไปได้ โดยใช้บริกรรมเมื่อจิตต์รวมว่า **พุทฺโธ** และอาจแก้โรคอื่น ๆ ได้ต่าง ๆ ฯ เป็นหลักและเป็นหน้าที่ของครูผู้จะช่วยแก้พวกทำกัมมัฏฐานผิดทาง และบังคับจิตต์ทำจิตต์ให้สงบและดำเนินถูกทาง ฯ

เข้า **ปีติ อนุโลม ปฏิโลม** เข้า **สับ (สลับ)** เข้า **คืบ** เข้า**รวบ**อนุโลมปฏิโลม แล้วเข้า**ขุทฺทกาปีติ ผรณาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ขุทฺทกาปีติ** ย้อนกลับกัน เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ** ย้อนกลับกันแล้วเข้าปีติ ทั้ง ๕ เป็นอนุโลมปฏิโลม พร้อมกันเข้า **ขุทฺทกา** กับ **สุขสมาธิ** เข้า **โอกฺกนฺติกา** กับ **สุขสมาธิธรรมเจ้า** เข้า **อุพฺเพงฺคา** กับ **สุขผรณา** เข้า **ปีติ ทั้ง ๕** กับ **อุปจารสุข** วิธีนี้เป็นสันติวิหารธรรมแก้ความกระสับกระส่าย แห่งเบญจขันธ์ แก้เบญจมาร ฯ

แก้ความรู้ชั้นวิปัสสนา
เพื่อให้ดำเนินตรงต่อวิปัสสนาญาณ

ให้เจริญพระพุทธคุณทั้งมวญ แล้วเข้า**อานาปานัสสติ** ขึ้น**ทิฏฐิวิสุทธิญาณ**ทั้ง ๑๐ **สังขารุเบกขาญาณ อุปจาร** ออกภายนอกขึ้นอุปจารอันมีณะภายใน ขอ**อนุโลมิกญาณ อุปจาร**ภายนอก ขอ**อุปจาร**อันมีณะภายใน ขอ**โคตรภูญาณ**ให้บังเกิดขึ้น บริกรรมพระไตรลักษณ์ ๓ ทีว่า **ชบาน** แต่**ขุทฺทกา**ลูกใดลูกหนึ่งก็ดี ด้วย**อาปานานสฺสติ** ก็ดี **กสิณ** ดวงใดก็ดี **อสุภ**รูปใดก็ดี **กายคตา** ก็ดี **ปราก**อธิษฐานออกให้เรียงไว้ก่อนไป เรียงลูก**ปรากฏ**ให้หลัง**ปราก**บรบวน เสร็จแล้วจึงมาหาชบานไว้อันเรียงไว้เดิมแก้คืนหา **ขุทฺทกาปีติ** ข้อนี้หากอาทิธรรมเป็นปกติ บัญญัติไว้ให้อุปเท่ห์แก่อาจารย์เป็นผู้สั่งสอนจึงจักแจ่มแจ้ง เพราะเป็นกลเม็ดของครูประเภทหนึ่ง ฯ

ว่าด้วยธรรมปฏิรูปอันกล้าแข็ง

บัดนี้จะกล่าวถึงธรรมอันกล้าแข็ง ถ้าจะเข้าปีติอันกล้าแข็งให้สลับเข้าวัตรก่อน เมื่อไม่ฟังให้ขอปีติโดยอนุโลมและปฏิโลม ฯ เข้า **ขุทฺทกาปีติ** กำหนดกินหมากจีดหนึ่งคำ เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ** ออกพร้อมกัน เข้า **ขณิกาปีติ ผรณาปีติ** ออกพร้อมกัน ฯ เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** ออกพร้อมกัน เข้า ข**ณิกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ** ออกพร้อมกัน ฯ เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ** ออกพร้อมกัน ฯ เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ อุพฺเพงคาปีติ ผรณาปีติ** ออกพร้อมกัน ฯ ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลมเรียบร้อยดีแล้ว จึงเข้า **ปีติ** กับ **สุข** พร้อมกันกับ **อุปจารสุข** ดุจ**สุขสมาธิ**นั้นเทอญ ฯ ถ้าจะแก้ **ขุตตธรรม** ให้นั่งเข้า **ขุทฺทกาปีติ สติสัมโพชฌงค์**รวมกันออกพร้อมกัน เข้าให้ตลอด**ผรณาปีติ**กันทุกข์เวทนาอย่างสาหัสได้แล ถ้าไม่หายเข้า**สติสัมโพชฌงค์ ผรณาปีติ ขุทฺทกาปีติ** บริกรรมว่า:- **พุทฺโธ อรหํ** ถ้าจักแก้โดยวิธีใหม่ให้เข้า **อุเบกฺขาพฺรหฺมวิหาร** กับ **ปีติ** ทั้ง ๕ เป็นอนุโลมปฏิโลม แม้ในยุคคลธรรมก็มีนัยเช่นเดียวกัน ฯ

อีกนัยหนึ่งให้เข้า **อัปปนา** ในห้อง **อานาปานัสสติ** แต่**ปัญจม (ฌาน)** ลงมาตลอด **ปฐมอัปปนา (ฌาน)** แล้วเข้า **ปฐมฌาน**ตลอดขึ้นไปจนถึง**ปัญจมอัปปนา (ฌาน)** จึงเข้า **สับ (สลับ)** เข้า**คืบ** เข้า **รวบ** แม้ในห้องอินทรีย์ ๕ ก็ให้ดำเนินเช่นนี้ แล้วบริกรรมว่า **อรหํ ฯ**

อีกวิธีหนึ่ง ถ้าธรรมเกิดกำเริบขึ้นแรงกล้านัก ทำให้อ่อนใจไม่มีกำลัง เกิดความฟุ้งซ่านและรำคาญยิ่งนักจะหาที่เปรียบมิได้ ให้เข้าปีติทั้ง ๕ ยุคคลธรรมทั้ง ๖ **สุขสมาธิ อุปจารสมาธิ** แล้วกลับมาเข้า **ขุทฺทกาปีติ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** เมื่อจิตต์ค่อยมีกำลังดีขึ้นแล้ว จึงเจริญรวบพระพุทธคุณทั้งหมด จิตต์จักสงบอยู่เป็นสุขดีนัก ฯ ลมจำพวกหนึ่งเกิดในฝ่าเท้าทำให้เสียวและเหี่ยมเกรียมปวดบวมขัดยอกไปต่าง ๆ เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **อาโปธาตุ** ชื่อว่า **จีหิปาทวาตา** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดในกายทุกขุมขน ทำให้ขนร่วงโรยตลอดถึงเส้นผมร่วงแตะต้องไม่ได้ เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**อาโปธาตุ** ชื่อว่า **โลมวาตา** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดในสันหลังทั้งสองข้างขาแขนทั้งสองให้มึนชาเสียวเหมือนถูกตะขาบไต่ เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **อาโปธาตุ** ชื่อว่า **สัมมากรณังวาตา** หายแล ฯ

ลมพวกหนึ่งเกิดในกระดูกทั้งมวญ มีกระดูกหลังกระดูกมือและต้นคอเป็นต้น เข้า**อุปจารสมาธิ** ใน **อาโปธาตุ** ชื่อว่า **สมฺกาวาตา** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดที่บ่าไหล่ทั้งสองเสียดไปตามชายโครงบั้นเอวสะบักจม เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **อาโปธาตุ** ชื่อว่า **ขิวาปาทาวาตา** หายแล ฯ

ว่าด้วยการแก้ลมในเบื้องต้น ให้ทำจิตต์ของตนให้เป็นสมาธิดีก่อนแล้ว เมื่อจะแก้โรคอันใดให้อธิษฐานชื่อลมนั้น ๆ บริกรรมจนได้ **อุปจารสมาธิ** เป็นหลักก่อน เมื่อจะแก้โรคชนิดใด ให้ดูกองธาตุชนิดนั้น ว่าเป็นเพราะขาดธาตุชนิดนั้น เป็นอันรู้ได้ว่าลมกำเริบ เพราะธาตุไฟหย่อน เมื่อจะแก้ให้เข้า **เตโชธาตุ** และบริกรรม **เตโชธาตุ** ตั้งสติให้มั่นคง ส่งกระแสจิตต์ไปเพ่งระงับโรคนั้น ๆ ว่า **สพฺพโรควินิมุตฺโต สพฺพสนฺตาปวชฺชิโต** ดังนี้ โรคนั้น ๆ ก็จะพลันหายตามคำอธิษฐาน ซึ่งสำเร็จจากอิทธิฤทธิ์อิทธิพลของใจนั้นเอง ฯ แม้กองลมอื่นก็ให้ใช้และเปลี่ยนไปตามลักษณะของธาตุ ๔ ฯ

ว่าด้วยมูลเภสัชช์เกิดแต่ธาตุทั้ง ๔ จบเพียงเท่านี้ ฯ

ขึ้นปกิณณกเภสัชช์

ยาขนานใหญ่คือ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ สังวัทธยายแล้วเข้าอินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ เว้นอุเบกขา บริกรรมว่า **"สุวณฺโณ ฯ ฯ ฯ"** แก้โรคได้สารพัตร ปวดหัวตัวร้อนเข้า **ขุทฺทกาปีติ กายปสฺสทฺธิ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ อุปจารสมาธิ** บริกรรมว่า **"กายโรโค วูปสนฺโต"** หายแล ฯ

ถ้าร้อนในเย็นนอกและร้อนใจร้อนกาย ให้เข้า **ขุทฺทกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ กายปสฺสทฺธิ กายมุทุตา กายปาคุญฺญตา สุขสมาธิ** บริกรรมไปว่า **"กายโรโค วูปสนฺโต" จิตฺตํ วูปสนฺตํ** หายแล ฯ

แก้โรคลมร้อยแปด

เข้าปีติ ๕ ยุคคลธรรม ๖ **อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ** ใน**อัสสาสะ ปัสสาสะ (ห้อง อานาปานสฺสติ)** ให้เป็นอนุโลมปฏิโลมแล้วสำรวมจิตต์ให้มีสติสมาธิประคองตั้งมั่นดี ดำเนินกระแสจิตต์ อิทธิบาท ๔ คือ **ฉนฺทิทธิบาท ๑ วิริยิทฺธิบาท ๑ จิตฺติทฺธิบาท ๑ วิมงฺสิทฺธิบาท ๑** แล้วบริกรรมว่า **"อัสสาสะ ปัสสาสะ"** ดังนี้ แก้ลม ๑๐๘ จำพวกหายแล ฯ

ปวดท้อง เข้า **ขณิกสมาธิ** บริกรรมว่า **"กุจฺฉิโรโค วูปสนฺโต"** ดังนี้ หายแล ฯ

เจ็บตา เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** บริกรรมไปว่า **"จกฺขุ โรโค วูปสนฺโต"** ดังนี้ หายแล ฯ

ไข้ปวดหัวตัวร้อน เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** สัมปยุตรด้วยธาตุทั้ง ๔ บริกรรมไปว่า **"พุทฺโธ ฯ ฯ ฯ"** ดังนี้ หายแล ฯ

ไข้ มีอาการร้อนจัดหนาวจัด

เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ สติสัมโพชฌงค์** บริกรรมว่า **"พุทฺโธ ๆ"** ดังนี้ หายแล ฯ

ไข้มีอาการปวดศีรษะปวดท้อง เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ** บริกรรมว่า **"พุทฺโธ ๆ ๆ"** ดังนี้ หายแล ฯ

ไข้มีอาการจุกเสียด เข้า **ขณิกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ** บริกรรมว่า **"พุทฺโธ ๆ"** ดังนี้ หายแล ฯ

ไข้พิศม์ ไข้รากสาด ไข้เหนือ เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ ผรณาปีติ กายมุทุตา** กับอินทรีย์ ๕ บริกรรมว่า **"พุทฺโธ ๆ ๆ"** ดังนี้ หายแล ฯ

ถ้าหูดังอื้อหรือดังตึด ๆ ก็ดี เป็นลมก้อนก็ดี ขัดยอกเสียดหน้าอกก็ดี ปวดศีรษะก็ดี เมาศีรษะก็ดี เข้า **ขุทฺทกาปีติ อุปจารสมาธิ** และ **อปฺปนาสมาธิ** บริกรรมว่า **"วาโยธาตุ"** ดังนี้ หายแล ฯ

แก้ลมอันกล้าแข็งเดินไม่สะดวก เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงคาปีติ กายปาคุญฺญตา** อันมีในอนุโลมญาณ โคตรภูญาณ เป็นลมอันกล้าแข็ง บริกรรมว่า **"อนิจฺจํ"** ดังนี้ หายแล ฯ

ถ้าจะแก้พยาธิหูดังมากเหลือที่จะอดกลั้นได้ ให้สะกดจิตต์ตั้งสติให้อยู่กับจิตต์ แล้วว่า **สาธุ ๓ ที** ต่อไปให้เข้า **นโมพุทฺธาย** แล้วอธิษฐานให้เข้ามาตั้งอยู่ในขันธ์ ๕ ว่าไปนานจนจิตต์สงบดีแล้วจึงเข้า **กายปสฺสทฺธิ ๓ ที กายมุทุตา ๒ ที** เข้า **อุปจารสมาธิ** กับ **กายกมฺมญฺญตา ๒ ที** บริกรรมว่า **"โสตโรโค วูปสนฺโต"** ดังนี้ หายแล ฯ

อีกนัยหนึ่ง ให้บริกรรมว่า **"อรหํ"** จนจิตต์ตั้งมั่นจึงเข้า **ปัญจมอัปปนา ปฐมอัปปนา อุปจารปฏิภาค อุปจารอุคฺคหะ** ในห้องพรหมวิหารทั้ง ๔ ใน **อานาปานสฺสติ** เข้า **อุปจารสมาธิ สุขสมาธิ** ทั้ง ๒ เข้า **กายุชุคฺคตา กายปสฺสทฺธิ ผรณาปีติ ขุทฺทกาปีติ** ให้ชำนิชำนาญจนพักจิตต์ไว้ได้ จึงบริกรรมว่า **"พุทฺโธ"** ดังนี้ แก้ลมหูอื้อหูกรายหายแล ฯ

ถ้าหูดับฟังอะไรไม่ได้ยินเลย แม้จะได้ยินก็เป็นเสียงอื่นหมด กำหนดรู้ไม่ได้ ให้เข้าปีติ ๕ ยุคคล ธรรม ๖ **สุข อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ** ในห้องพระพุทธคุณเจ้า ลูกใดเกิดขึ้นกล้าแข็งขนาดลูกนั้นเข้าหายแล ฯ

เข้านอนอยู่ตามที่กฎหมายไว้ แล้วทีหลังเข้า **ปีติ** แล้วมัดสติเข้า **สุข** แล้วมัดสติไว้ให้มั่น แล้วเข้า **อุปจารสมาธิ** แล้วนอนพักมัดสติไว้เข้า **อัสสาสะ ปัสสาสะ** เข้า **อุคคหะ** ให้มากมัดสติไว้ เข้า **พรหมวิหาร** ทั้งมวญ แล้วมัดสติไว้ เข้า **วิปัสสนา** ดำเนินอินทรีย์ ๕ จิตต์นิ่งแล้ว จึงบริกรรมว่า **"โสตโรโค วูปสนฺโต โสตโรโค วูปสโม สุโข"** ถ้ายังไม่หาย วันหลังเข้า **ปีติยุคคล สุขสมาธิ อุปจาร** แล้วเข้า **อินทรีย์ ๕** เข้า **อัสสาสะ** แล้วเข้า**โพชฌงค์ ๔** องค์นี้เป็นนิคคหะวิธี แล้วเข้าพรหมวิหารทั้ง ๔ เข้า **วิปสฺสนา ขุทฺทกาปีติ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายปาคุญฺญตา** หายแล จึงเข้า**อุปจารปฏิภาค** เข้า **ปฐมอัปปนา จตุตถอัปปนา** เข้า **ทุติย** กับ ปัญจมพร้อมกันหายแล **ปัพพะนี้เป็นปัคคัยหะวิธี ฯ**

อีกวิธีหนึ่งเข้าโพชฌงค์ นิคคหะ ๔ ดวงแล้ว **เข้าพรหมวิหาร ๔ อินทรีย์ ๕ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายปสฺสทฺธิ กายกมฺมญฺญตา** ออกเพียงเท่านี้จงรู้เถิดว่าโรคจักหายโดยเร็วพลัน ถ้าหูดังกึกก้องเหมือนอย่างเสียงสัตว์ร้องอยู่ในสมอง ให้เข้าพรหมวิหารเจ้าทั้ง ๔ ย่อรวบแต่ปลายลงมาถึงต้น พอถึงเมตตาตั้งสติไว้ที่จิตต์ได้มั่นคงที่ดีแล้ว ตั้งสติกำหนดรู้อยู่ที่เสียงนั้นจักพลันหายทันที ฯ ถ้าไม่หายเข้า **อุปจารอุคคหะ อานาปานัสสติ** ใน อัสสาสะก็ดี เข้าอัปปนาทั้ง ๕ นั้นก็ดี เข้าประธานคือ **อุปจารปฏิภาค**กับ **อัปปนา** เป็นประธานตั้งมั่นดีนัก ฯ

ว่าด้วยแก้ปฏิภาค

ถ้าจะแก้ปฏิภาคนิมิตต์ เมื่อจะแก้ปฏิภาคให้รุ่งเรือง ให้เข้า **ปสีตัพพะ** คืนเข้า**สัทธินทรีย์ สตินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ ปฏิภาคนิมิตต์** ดวงปฏิภาคจะรุ่งเรืองสว่างไสวรู้เห็นอะไรได้พันช่อง และเมื่อจะทำให้ปฏิภาคตั้งเที่ยงให้ตั้งสติอธิษฐานว่า ข้าพเจ้าขอเข้าอุปจารในปฏิภาค กับ**ปฐมอัปปนา อานาปานัสสติ**เจ้าจงมาบังเกิดอยู่ในขันธ์ทั้ง ๕ แห่งข้าพเจ้าในกาลบัดนี้เทอญ แล้วจึงขอ **อุปจาร** กับ**ทุติยะ อานาปานัสสติ**เจ้าให้เกิดแล้ว ให้ขอ **ตติยะ จตุตถะ ปัญจมะ** ในลักษณะอาการอย่างเดียวกันนั้นเทอญ ฯ แล้วจึงขอ **อุปจาร อัปปนา** ให้เป็นอนุโลมปฏิโลมให้ชำนิชำนาญแล้วให้เข้ารวบ เมื่อจะตั้งใจอธิษฐานอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมสำเร็จตามความปรารถนา ฯ ถ้าอาเจียนไม่หยุดหรืออาเจียนเป็นโลหิต ให้เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ กายลหุตา กายมุทุตา** สะกดจิตต์ให้ตั้งมั่นคงหายแล ฯ

อีกวิธีหนึ่ง ให้เข้าอุปจารสมาธิในอาการ ๓๒ เป็นอนุโลมและปฏิโลม เมื่อจิตต์สงบหายแล ฯ อีกวิธีหนึ่งเข้า **อุปจารสมาธิ** ในปฏิภาคอีกวิธีหนึ่งเข้าอุคคหะในกสิณ ๑๙ สติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ รูปปลาย อีกวิธีหนึ่งเข้าพระพุทธคุณทั้ง ๓ กับอินทรีย์ทั้ง ๕ ก็ระงับได้เหมือนกัน ฯ

จบเรื่องบำรุงปฏิภาคเพียงเท่านี้ ฯ

ขึ้นวิธีแก้ พิศม์สัตว์ทั้งปวง

ถ้าไข้อีสุกอีใสหรือออกหัดก็ดี ตะขาบแมลงป่องงูกัด เสือ หมี และหมากัดก็ดี เป็นประปวนลมพยาธิน้ำเต้าก็ดี เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** เข้า **โพชฺฌงค์** ๖ ยก **อุเบกฺขา** หายแล ฯ

ยาแก้งูพิศม์กัด เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **เตโชกสิณ** อันมีในห้อง**อุพฺเพงฺคาปีติ** หายทันที ให้บริกรรมว่า **อรหํ ๓ ที** ถ้าหมากัดเข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายปสฺสทฺธิ** ให้เป็นอนุโลมปฏิโลมหลายครั้งหายทันที บริกรรมว่า **อรหํ** ฯ ถ้าไข้ตัวร้อนจัดเข้า **ผรณาปีติ อุปจารธาตุ** ในพรหมวิหาร อันมีใน **ขุททกาธาตุ นิพฺพาน** อธิษฐานว่า ข้าพเจ้าจะเข้าเจ้ากูทั้งมวญนี้ ถ้าไม่หายให้เข้า **อินทรีย์ ๕** กำหนดด้วย**ญาณปริญฺญา ปหานปริญฺญา ติรณปริญฺญา** ถ้าไม่หายให้เข้า **อุปจารสมาธิ อุคคหะ อุปจารปฏิภาค** ถ้าไม่หายให้ดำเนินขึ้นสู่ **อัปปนา** โดยอนุโลมและปฏิโลมจิตต์จักดำรงมั่น ฯ อีกวิธีหนึ่ง ถ้าจิตต์ยังอ่อนแอหากำลังมิได้ หรือ

ว่าแข็งกระด้างเกินไป ให้น้อมเข้าหา**ปฏิภาค**เข้าตั้งอยู่ใน **อุปจารปฏิภาค** เข้าสู่ **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** จิตต์จักได้ที่พำนักเป็นอย่างดี ฯ ถ้ากายร้อนมือเท้าอ่อนเพลียไม่มีกำลังจะเจริญภาวนาให้เข้า **ขุทฺทกา ขณิกา อุพฺเพงฺคาปีติ** เข้า **กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา** แล้วบริกรรมว่า **พุทฺโธ** จิตต์จักได้ที่พำนักเป็นอย่างดี ฯ

ขึ้นห้องระงับโรคลม

ลมอันหนึ่งชื่อว่า **อคฺคารวิสาร** เกิดแต่ศีรษะ มัวตาเจ็บนัยน์ตายิ่งนัก ให้เข้า**อุปจาสมาธิ** ใน**เตโชธาตุ** ชื่อ **อคฺคารวิสาร** เมื่อเข้าเสร็จแล้วได้รับความสบายหายจากโรค ฯ ลมอันหนึ่งเสียดแข้งขากระด้าง ให้เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน**เตโชธาตุ**ชื่อว่า **อนนฺธรวิสาร** ให้เข้าความสบายใจเทอญ แต่ให้บริกรรมตามชื่อของลม ฯ ลมอันหนึ่งเกิดขึ้นแล้วมีตัวตนสั่นระทดระทวยให้เข้า**อุปจาร**ใน**เตโชธาตุ** ชื่อ**สารวิสาร**ให้เข้าตามสบายใจเทอญ ฯ ลมอันหนึ่งเมื่อเกิดขึ้นทำให้หัวเราะ ยิ้มกริ่ม หาเวลาไม่ได้ ใครพูดอะไรก็ไม่เข้าใจให้เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**เตโชธาตุ** ชื่อว่า **อขันธวิสาร** หายแล ฯ ลมอันหนึ่งกลัดกลุ้มใจแสบร้อนในทรวงอก แล้วจึงเกิดตัวร้อนนอนไม่หลับ ให้เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**เตโชธาตุ**ชื่อ **สารมูล** หายแล ฯ ลมอันหนึ่งเมื่อเกิดมักให้ง่วงนอนนั่งซึมไม่ลืมตา ให้เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **เตโชธาตุ** ชื่อ **วีรจักกา** หายแล ฯ ลมอันหนึ่งเมื่อเกิดทำให้เจ็บตัวตนจะกระดุกกระดิกมิได้ ให้เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**เตโชธาตุ** ชื่อ**รถบาท** หายแล ฯ ลมอันหนึ่งเกิดเป็นเม็ดผื่นเป็นตุ่มเป็นปมให้เข้า **อุปจารสมาธิ**ใน**เตโชธาตุ** ชื่อว่า **ลมุละ**ว่าด้วยประเภทแห่งพยาธิอันเกิดแต่เตโชธาตุจบเท่านี้ ฯ

๑ ลมอันหนึ่งเกิดแต่แข้งขาชักงอ ให้เข้า **อุปจารสมาธิ**ใน**วาโยธาตุ** ชื่อ **อำมะพาธ** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดแต่เข่าแข้งทั้งสอง เจ็บตามข้อให้เข้าอุปจารสมาธิใน **วาโยธาตุ** ชื่อว่า **รตปายุ** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดแต่หัวเข่าทั้งสองเจ็บปวดยิ่งนัก ให้เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**วาโยธาตุ** ชื่อว่า **ชัคคะบาท** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดแต่แข้งทั้งสองข้าง ทำให้กล้ามเนื้อแข็งกระด้างเมื่อยยิ่งนัก เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**วาโยธาตุ** ชื่อว่า **โยโคตรปาทา ฯ**

ลมอันหนึ่งเกิดหนักตัวมึนเมื่อยชา เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**วาโยธาตุ** ชื่อ **มุบาท ฯ**

ลมอันหนึ่งเกิดร้อนรนกระวนกระวายทำใจสั่นดิก ๆ ทำให้เป็นบ้าเข้า **อุปจารสมาธิ**ใน**วาโยธาตุ** ชื่อว่า **โคปาทา ฯ**

ลมอันหนึ่งเกิดแล้วทำให้ดีเดือดชอบบ่นเพ้อร่ำไร ด่าว่าผู้คนด้วยอาการต่าง ๆ คล้ายผีสิง ให้เข้า **อุปจารสมาธิ**ใน**วาโยธาตุ** ชื่อว่า **โสปปาทา** หายแล ฯ

จบคาถาว่าด้วยวาโยธาตุกำเริบเพียงเท่านี้ ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดขึ้นในท้อง ทำให้จุกเสียดเหมือนใจจะขาด ให้เข้า**ปฐวีธาตุ**ใน **ปฐวีธาตุ** ชื่อว่า **โลหมงคล** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดขึ้นทำให้ร้อนใจกระสับกระส่ายฟุ้งซ่าน รำคาญให้เข้า**อุปจารสมาธิ**ในปฐวีธาตุ ชื่อ **จวรคุณ** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดในขาทั้งสองทำให้กระดูกให้ชักดิ้นเหมือนปลาถูกแดดเผา ให้เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน **ปฐวีธาตุ** ชื่อ **ชังฆคุณ** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดในขาข้างซ้ายทำให้มึนชาตายไปข้างหนึ่ง ให้เข้า **อุปจารสมาธิ**ใน**ปฐวีธาตุ** ชื่อ **พลคุณ** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดในกายหายใจไม่ถึงท้อง คอแห้ง อยากกินแต่น้ำไม่รู้จักอิ่ม เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**ปฐวีธาตุ** ชื่อว่า **คันทธุรักขะ** หายแล ฯ

ลมอันหนึ่งเกิดขึ้นที่สันหลัง ปวดเสียวชักยอกสันหลังดังใจจะขาด เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**ปฐวีธาตุ** ชื่อ **รัตนคุณัง** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดในหัวใจและตั้งขวางอยู่ทำให้กลีบหัวใจกวัดไกวเหมือนใบบัวถูกลมพัด เข้า **อุปจารสมาธิ**ใน**ปฐวีธาตุ** ชื่อว่า **ปิตคุณ** หายแล ฯ

จบลมเกิดในปฐวีธาตุเพียงเท่านี้ ฯ

ลมจำนวนหนึ่งเกิดในเข่าแข้ง ทำให้บวมและมีพิษแสบร้อนต่าง ๆ เข้าอุปจารสมาธิในอาโปธาตุ ชื่อว่า **สีนทันต** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดในกระดูกติดต่อตามข้อต่าง ๆ เจ็บปวดดังกระดูกจะแตกเข้า**อุปจารสมาธิ**ใน **อาโปธาตุ**ชื่อ **รัตนปาทา** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดที่ข้อมือเมื่อยชาและกระตุก เข้า**อุปจารสมาธิ**ใน**อาโปธาตุ**ชื่อ**หัตถวาทา** หายแล ฯ

ลมจำพวกหนึ่งเกิดในกระบอกตาทำให้ตาเขม่นและพองหนาขึ้น มองดูอะไรไม่ถนัด หรือเห็นเป็นหิ่งห้อยและรูปวิปริตต่าง ๆ เข้าใน**อาโปธาตุ**ชื่อ **จักขุปาทา** หายแล ฯ

จบอาโปธาตุ

กถาว่าด้วยเภสัชชในอาการ ๓๒

บัดนี้อัตตโนจักกล่าวอุปเท่ห์ไว้ให้กุลบุตร์เจ้าทั้งหลายสำเหนียกในวิธีเข้าธรรมและผสมธาตุแก้โรคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. ถ้าปวดศีรษะเข้า **ปญฺจมเกสา ปญฺจมมตฺถลุํคํ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ ฯ** เข้า **จตุตฺถเกสา จตุตฺ-ถมตฺถลุํคํ** อันมีใน **โอกฺกนฺติกาปีติ ฯ** เข้า **ตติยเกสา ตติยมตฺถลุํคํ** อันมี **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ ฯ** เข้า **ทุติยเกสา** เข้า **ทุติยมตฺถลุํคํ** อันมีใน **กายมุทิตา**เข้า **ปฐมเกสา ปฐมมตฺถลุํคํ** อันมีใน **กายุชุคฺคตา ฯ** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ** ใน **พระพุทธคุณ** อธิษฐานจิตต์ส่งไประงับโรคนั้น หายแล ฯ

เป็นตะมอยหัวดาวหัวเดือน เข้า **ปญฺจมนขา ปญฺจมมงฺสํ** ใน**ขุทฺทกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺกาปีติ กายปสฺสทฺธิ กายมุทิตา กายุชุคฺคตา** แล้วบริกรรมว่า **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** ส่งกระแสจิตต์ไปเพ่งที่โรคนั้น หรือเป่าก็ได้ ฯ

๒. ปวดบั้นเอวเข้า **ปญฺจมนหารุ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ** จนถึง**ผรณาปีติ** เข้า **กายปสฺสทฺธิ กายมุทิตา กายุชุคฺคตา** ให้เป็นอนุโลมปฏิโลม เข้า **สุขอุปจารสมาธิ** ในห้องพระพุทธคุณเนื่องเป็นอันเดียวกัน บริกรรมว่า **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** ตั้งสติอธิษฐานจิตต์ให้มั่นแล้วส่งกระแสจิตต์ไประงับโรคนั้นหายแล ฯ

๓. ปวดฟันเข้า **ปญฺจมทนฺตา ปญฺจมอฏฺฐิ** ใน **ขุทฺทกาปีติ จตุตฺถทนฺตา** ใน **โอกฺกนฺติกาปีติ ตติยทนฺตา ตติยอฏฺฐิ**ใน**ผรณาปีติ** เข้า **ทุติยทนฺตา ทุติยอฏฺฐิ** อันมีใน **ขณิกาปีติ** เข้า **ปฐมทนฺตาอฏฺฐิ** ใน **อุพฺเพงฺคาปีติ กายปสฺสทฺธิ กายมุทิตา กายปาคุญฺญตา กายุชุคฺคตา** ให้เป็นอนุโลมและปฏิโลมเป็น **อุปจารสมาธิ** ในห้องพระพุทธคุณ สืบกับด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** แล้วส่งกระแสจิตต์ไปบังคับหายแล ฯ

๔. ถ้าเป็นแผลเป็นฝี เข้า **ปญฺจมตโจ มงฺสํ ขุทฺทกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** อนุโลมด้วย**กายปสฺสทฺธิ กายมุทิตา กายปาคุญฺญตา กายุชุคฺคตา** สลับอนุโลมและปฏิโลมใน **อุปจารสมาธิ พระพุทธคุณ** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** แล้วใช้ตามวิธีที่กล่าวแล้ว ฯ

๕. แก้ปวดกระดูกพิการ เข้า **ปญฺจมอฏฺฐิมิญฺชํ** ใน **ขุทฺทกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** อนุโลมปฏิโลมเข้า **กายปสฺสทฺธิ กายมุทิตา กายปาคุญฺญตา กายุชุคฺคตา** สลับอนุโลมปฏิโลมใน **อุปจารสมาธิ** กับ **พระพุทธคุณ** คืบกับด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๖. แก้เมื่อยและเหน็บชาเข้า **ปญฺจมมงฺสํ ปญฺจมนหารุ** ใน**ขุทฺทกาปีติ จตุตฺถ** อันมีใน **โอกฺกนฺติกาปีติ ตติย ผรณาปีติ ทุติย ขณิกาปีติ ปฐม อุพฺเพงฺคาปีติ ปญฺจม กายปสฺสทฺธิ ฯ ปฐม** อันมีใน **กายปาคุญฺญตา กายุชุคฺคตา สุขอุปจารสมาธิ** ใน **พระพุทธคุณ** คืบกับด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** วิธีใช้อย่างเดียวกัน ฯ

เอ็นจักงอให้เป็นอัมพาธ เข้า **ปญฺจมยกนํกิโลมกํ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ ฯ** อันมีใน **ปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธเจ้า สมฺมาสมฺพุทฺโธ** อุจจาระปัสสาวะไม่ออกเข้า **ปญฺจมอุทฺริยํ ปญฺจมกรีสํ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ ฯ ปญฺจมอุทฺริยํกรีสํ** อันมีใน **กายปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๘. แก้ฝีฝักบัวฝีประคำร้อยเข้า **ปญฺจมวิปุพฺพกํ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ ปฐวีปุพฺพกํ** ใน **กายกมฺมญฺญตา สุขอุปจารสมาธิพระพุทธคุณ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ** รับประทานอาหารไม่อร่อยเข้า **ปญฺจมอุทฺริยํ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ** เข้า **จตุตฺถอุทฺริยํ** อันมีใน **โอกฺกนฺติกาปีติ ตติยะอุทฺริยํ** ใน **ผรณาปีติ ทุติยอุทฺริยํ** ใน **กายปสฺสทฺธิ ปฐมอุทฺริยํ** ใน**กายมุทิตา สุขอุปจารสมาธิ อุทฺริยํ กายปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบกับด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๙. แก้ลมร้อยแปดประการ เข้า **ปญฺจมวาโย อุพฺเพงฺคาปีติ จตุตฺถวาโย จตุตฺถ อุพฺเพงฺคาปีติ ตติยวาโย ตติยอุพฺเพงฺคาปีติ ทุติยวาโย ทุติยอุพฺเพงฺคาปีติ ปฐมวาโย ปฐมอุพฺเพงฺคาปีติ อุปจารสมาธิวาโย อุปจารสมาธิ อุพฺเพงฺคาปีติ สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๐. ถ้าจะให้มีกำลังเรี่ยวแรงเข้า **ขุทฺทกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ กายลหุตา กายปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบกับด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ** แก้จิตต์ให้ตั้งมั่น เข้า**ขุทฺทกาปีติ กายปสฺสทฺธิ โอกฺกนฺติกาปีติ กายมุทิตา ผรณาปีติ กายปาคุญฺญตา ขณิกาปีติ กายลหุตา อุพฺเพงฺคาปีติ กายกมฺมญฺญตา กายุชุกฺคตา สุขอุปจารสมาธิพระพุทธคุณเจ้า** กับด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๑. แก้ผอมแห้งผิวเหลืองหากำลังมิได้ให้เข้า **ปญฺจมอปฺปนาอานาปานสฺสติ ขุทฺทกาปีติปฐวีธาตุ** เข้า **จตุตฺถอปฺปนาอานาปานสฺสติ โอกฺกนฺติกาปีติอาโปธาตุ** เข้า **ตติยฌานอปฺปนาอานาปานสฺสติ ผรณาปีติ เตโชธาตุ** เข้า **ทุติยอปฺปนาอานาปานสฺสติ ขณิกาวาโยธาตุ** เข้า **ปฐมอปฺปนาอานาปานสฺสติ** อันมีใน **อุพฺเพงฺคาปีติ สุขอุปจารสมาธิพระพุทธคุณ** เข้าคืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๒. ถ้าจะให้มีกำลังเรี่ยวแรงดีขึ้น เข้า **ขุทฺทกาปีติ** อันมีใน**พุทฺธานุสฺสติ** เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ** อันมีใน **ธมฺมานุสฺสติ** เข้า **ผรณาปีติ** อันมีใน **สงฺฆานุสฺสติ** เข้า **กายปสฺสทฺธิ** อันมีใน **สีลานุสฺสติ** เข้า **กายมุทิตา** อันมีใน **จาคานุสฺสติ** เข้า **กายปาคุญฺญตา** อันมีใน **เทวตานุสฺสติ** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณ อุปสมานุสฺสติ มรณานุสฺสติ** มีกำลังมากพร้อมทั้งกายและน้ำใจ ฯ

๑๓. แก้จิตต์ให้ตรงให้จริงต่อธรรมที่จริง เข้า **ปฐวีกสิณ**อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ** เข้า **อาโปกสิณ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ** เข้า **อาโปกสิณ** อันมีใน **โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **เตโชกสิณ** อันมีใน **ผรณาปีติ** เข้า **วาโยกสิณ** อันมีใน **กายปสฺสทฺธิ** เข้า **นีลกสิณ** อันมีใน **กายมุทิตา** เข้า **ปีติกสิณ**อันมีใน **กายปาคุญฺญตา** เข้า **โลหิตกสิณ** อันมีใน **กายุชุกฺคตา** เข้า **โอทาตกสิณ** อันมีใน **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๔. แก้ร้อนให้เย็น เข้า **ปญฺจมอปฺปนา** อันมีในเมตตาพรหมวิหารสังเขป เข้า **จตุตฺถอปฺปนา** ในกรุณาพรหมวิหารสังเขป เข้า **ตติยอปฺปนา** อันมีในมุทิตาพรหมวิหารสังเขป เข้า **ตติยอปฺปนา** ในอุเบกขาพรหมวิหารสังเขป เข้า **อุปจารสมาธิพระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๕. แก้เลือดดีขึ้น เข้า **ปญฺจมโลหิตกํ** ใน **ขุทฺทกาปีติ** เข้า**ตติยโลหิตกํ** ใน **โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ปฐมโลหิตกํ** ใน **กายปสฺสทฺธิ** เข้า **จตุตฺถโลหิตกํ** อันมีใน **กายปาคุญฺญตา** เข้า **ทุติยโลหิตกํ** ใน **กายกมฺมญฺญตา อุปจารสมาธิ กายปาคุญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายุชุกฺคตา จิตฺตุชุกฺคตา** หายแล ฯ

๑๖. แก้รับประทานอาหารไม่ได้ให้อาเจียนออกมาเสมอ เข้า **ปญฺจมอุทริยํ จตุตฺถอุทริยํ ตติยอุทริยํ ทุติยอุทริยํ ปฐมอุทริยํ** เข้า **อุปจารสมาธิอุทริยํ** คืบกับ **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** หายแล ฯ

๑๗. แก้จิตต์ฟุ้งซ่าน จิตต์ไม่เข้าที่ เข้า **มุจฺจิตุกมฺยตา** เข้า**นิพพิทาญาณ** เข้า **กายลหุตา จิตฺตุชุคฺคตา** เข้า **สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ ฯ** แก้โรคบ้า เข้า **อัสสาสะปัสสาสะ** อันมีใน **วาโยธาตุ** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบกับ **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๘. แก้ชบับเลา เข้า **ปญฺจมปปฺผาสํ** เข้า **ปฐมอุพฺเพงฺคาปีติ** เข้า **จตุตฺถปปฺผาสํ ทุติยอุพฺเพงฺคาปีติ** เข้า **ตติยอุพฺเพงฺคาปีติ ทุติยปปฺผาสํ** เข้า**ทุติยอุพฺเพงฺคาปีติ ปฐมปปฺผาสํ** เข้า **ปฐมอุพฺเพงฺคาปีติ สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมา สมฺพุทฺโธ ฯ**

๑๙. แก้จิตต์ฟุ้งซ่านเข้า **อุปจารสมาธิ** อันมีใน**เตโชกสิณ**เข้า **ขุทฺทกาปีติ** เข้า **ปฐมเตโชกสิณ** เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ ทุติยเตโชกสิณ** เข้า **ผรณาปีติ** เข้า **ตติยเตโชกษิณ** เข้า **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** เข้า **จตุตฺถเตโชกสิณ** เข้า **กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** เข้า **ปญฺจมเตโชกสิณ** เข้า **กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา** เข้า **อุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๐. แก้คอแห้งคอบวม เข้า **ปญฺจมเสมฺหํ** เข้า **กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** เข้า **จตุตฺถเสมฺหํ** เข้า **เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** เข้า **ตติยเสมฺหํ** เข้า **จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** เข้า **ทุติยเสมฺหํ** เข้า **ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน** เข้า **ปฐมเสมฺหํ** เข้าอินทรีย์ ๕ พร้อมด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๑. แก้หืดโรคมังคร่อ เข้า **ปญฺจมมุกฺขะ** เข้า **จตุตฺถมุกฺขะ** เข้า **ตติยมุกฺขะ** เข้า **ทุติยมุกฺขะ** เข้า **ปฐมมุกฺขะ** เข้า**อุปจารสมาธิมุกฺขะ** ให้เป็นปฏิโลม เข้า **อุปจารสมาธิมุกฺขะ** ให้เป็นอนุโลม เข้า **ปญฺจมมุกฺขะ** เข้า **อุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วยกันรวมเป็นกำลังอันเดียวกันกับ **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๒. แก้ฟันพิการทำฟันให้มั่นคง เข้า **อุปจารสมาธิทนฺตะ** เข้า**ปฐมทนฺตะ** เข้า **ทุติยทนฺตะ** เข้า **ตติยทนฺตะ** เข้า **จตุตฺถทนฺตะ** เข้า **ปญฺจมทนฺตะ** เข้า **สุขอุปจารสมาธิพระพุทธคุณ** คืบด้วย**สมฺมาสมฺพุทฺโธ** ฯ

๒๓. แก้นิ่วแก้ขับปัสสาวะ เข้า **ปญฺจมมุตฺตํ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ** เข้า **จตุตฺถมุตฺตํ** อันมีใน **โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ตติยมุตฺตํ** อันมีใน**ผรณาปีติ** เข้า **ทุติยมุตฺตํ** อันมีใน **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** เข้า **ปฐมมุตฺตํ** อันมีใน **กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** เข้า **อุปจารสมาธิมุตฺตํ** อันมีใน **พระกายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

จบกถาว่าด้วยธรรมโอสถเท่านี้

๒๔. แก้จิตต์กำเริบเสิบสานไม่ตั้งมั่นในพระกัมมัฏฐาน และแก้สรรพโรคาพยาธิทั้งปวง ให้เข้า **ขุทฺทกาปีติ สีลวิสุทฺธิ** เข้า**โอกฺกนฺติกาปีติ จิตฺตวิสุทฺธิ** เข้า **ผรณาปีติ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ** เข้า **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** เข้า **กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ** เข้า **กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** เข้า **มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** เข้า **กาย**

ปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา เข้า **ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** เข้า **กายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา** เข้า **ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๕. แก้ให้นอนหลับได้ทุกเมื่อ หรือสะกดจิตต์ให้หลับ และใช้บังคับสะกดจิตต์ผู้อื่นให้อยู่ด้วย ให้เข้า **ปญฺจมจกฺขุ** อันมีใน **ขุทฺทกาปีติ** เข้า **จตุตฺถจกฺขุ** อันมีใน **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** เข้า **ตติยจกฺขุ** อันมีใน **โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ทุติยจกฺขุ** อันมีใน **กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** เข้า **ปฐมจกฺขุ** อันมีใน **ผรณาปีติ** เข้า **อุปจารสมาธิจกฺขุ** อันมีใน **กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** สืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๖. แก้ไข้ร้อนไข้พิศม์ต่าง ๆ เข้า **สัทธินทรีย์ ขุทฺทกาปีติ** เข้า **วิริยินทรีย์ กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** เข้า **สตินทรีย์ กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** เข้า **สมาธินทรีย์ โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ปญฺญินฺทรีย์ ผรณาปีติ** เข้า **กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายุชุคฺคตา จิตฺตุชุคฺคตา สุขอุปจารสมาธิพระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย**สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๗. แก้ไข้ตัวเย็นชืดจนเกินไป เข้า **เตโชธาตุขุทฺทกาปีติ** เข้า **จตุตฺถเตโชธาตุ** อันมีใน **อุพฺเพงฺคาปีติ** เข้า **ตติยเตโชธาตุ** อันมีใน **กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** เข้า **ทุติยเตโชธาตุ** อันมีใน **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๘. แก้ไข้ชะบาน (ได้แก่ไข้จับสั่นสะท้านไปทั้งตัว) ให้เข้า**ปฐมเตโชธาตุ** อันมีใน **มุทิตาพรหมวิหาร** สังเขป เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๒๙. แก้กระเพาะปัสสาวะพิการ เข้า **อุปจารสมาธิลสิกา** เข้า **ปฐมลสิกา** เข้า **ทุติยลสิกา** เข้า **ตติยลสิกา** เข้า **จตุตฺถลสิกา** เข้า **ปญฺจมลสิกา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๐. แก้ไส้เลื่อนลูกอัณฑะพิการทำให้ฟกบวม เข้า **อุปจารสมาธิ อนฺตํ อุทฺริยํ กรีสํ** เข้า **ปฐมอนฺตํ โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ทุติยอนฺตํผรณาปีติ** เข้า **ตติยอนฺตํกายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** เข้า **จตุตฺถอนฺตํ กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** เข้า **ปญฺจมอนฺตํ กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๑. แก้เสียบมะโหก เข้า **ปญฺจมหทยํ ปญฺจมมุกฺขะ** เข้า **จตุตฺถหทยํ จตุตฺถมุกฺขะ** เข้า **ตติยหทยํ ตติยมุกฺขะ** เข้า **ทุติยหทยํ ทุติยมุกฺขะ** เข้า **ปฐมหทยํ จตุตฺถมุกฺขะ** เข้า **ตติยหทยํ ตติยมุกฺขะ** เข้า **ทุติยหทยํ ทุติยมุกฺขะ** เข้า **ปฐมหทยํ ปฐมมุกฺขะ อุปจารสมาธิ พระพุทธเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๒. แก้กระดูกในหูพิการหรือโรคในหูบวมต่าง ๆ เข้า **อุปจารโสตินทรีย์** เข้า **ปฐมโสตินทรีย์** เข้า **ทุติยโสตินทรีย์** เข้า **ตติยโสตินทรีย์** เข้า **จตุตฺถโสตินทรีย์** เข้า **ปญฺจมโสตินทรีย์ สุขอุปจารสมาธิพระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๓. แก้ฝีในคอ เข้า **ปญฺจมฆานินทรีย์** เข้า **ตติยฆานินทรีย์** เข้า **ปฐมฆานินทรีย์** เข้า**จตุตฺถฆานินทรีย์** เข้า**ทุติยชิวหินทรีย์** เข้า **ทุติยฆานินทรีย์** เข้า **อุปจารสมาธิ ชิวหินทรีย์ อุปจารสมาธิฆานินทรีย์** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๔. แก้ลมออกหูอีกวิธี ๑ ให้เข้า **โสตินทรีย์ สติสมฺโพชฌงค์ ตติยโสตินทรีย์ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฌงค์** เข้า **ปฐมโสตินทรีย์ อุเบกขาสมฺโพชฌงค์** เข้า **จตุตถโสตินทรีย์ สมาธิสมฺโพชฌงค์** เข้า **ทุติยโสตินทรีย์ อุเบกขาสมฺโพชฌงค์** เข้า **สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๕. แก้ปวดท้องจุกเสียดลมสันดาน เข้า **ปญฺจมอนฺตคุณํ ขุทฺทกาปีติ** เข้า **จตุตฺถอนฺตคุณํ โอกฺกนฺติกาปีติ** เข้า **ตติยอนฺตคุณํ ผรณาปีติ** เข้า **ทุติยอนฺต๋อนฺตคุณํ ขณิกาปีติ** เข้า **ปฐมอนฺต๋อนฺตคุณํ อุพฺเพงฺคาปีติ สุขอุปจารสมาธิ พระพุทธคุณเจ้า** คืบด้วย**สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ**

๓๖. ถ้าธรรมกำเริบไม่มีความสบายในขันธ์ทั้ง ๕ ก็ดี ให้กระทำตามตำหรับที่กล่าวมานี้ คือให้ขอ **ขุทฺทกาขนฺติ** มาเกิดรวม ณ ที่เดียวกันแล้ว ขอ **ขุทฺทกาปีติ** ขอพระ**ขณิกาปีติ** มาเกิดรวมกันที่เดียว ขอพระ **โอกฺกนฺติกาปีติ พระอุพฺเพงฺคาปีติ** มาเกิดพร้อมกัน แล้วเข้ารวมกันขอ **อุพฺเพงฺคาปีติ ผรณาปีติ** ให้เกิดรวมแห่งเดียวกัน เข้าพร้อมกัน ให้เป็นอนุโลมปฏิโลม ชื่อว่าขอ **ผรณาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** ให้เกิดพร้อมกัน ขอ **อุพฺเพงฺคาปีติ ขณิกาปีติ** เข้าพร้อมกัน ขอ**โอกฺกนฺติกาปีติ ขณิกาปีติ** ให้เกิดรวมแห่งเดียวกัน ขอ **ขุทฺทกาปีติ** ให้เกิดพร้อมกันเข้าพร้อมกันจิตต์สงบแล แม้ในห้องยุคคลธรรมก็เป็นเช่นเดียวกัน ฯ

จบแก้พยาธิ

กถาว่าด้วยอาการ ๓๒ ดังต่อไปนี้:-

ถ้าไข้ตัวเย็นพิศม์รวมขังข้างใน เข้า ผรณาปีติ วิมุตติ ขุทฺทกาปีติ และ**ปสฺสทฺธิ วิมุตติ** บริกรรมว่า **พุทฺโธ** หายแล ฯ

ถ้าไข้เหนื่ออยากแต่นอน เซื่องซึมไม่ลืมตาเข้า **ปีติทั้ง ๕** แล**อุปจารสมาธิ อปฺปนาสมาธิ** ทุก ๆ บท หายแล ฯ

บริกรรมว่า **"พุทฺโธ"** แก้พยาธิ์ลมพัดขึ้นข้างบนทำให้ตาแข็งนอนไม่หลับ เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายลหุตา กายปาคุญฺญตา สุขอุปจารสมาธิ ปฏิภาค** ใน **อานาปานสฺสติ** และ **อปฺปนาสมาธิ** หายแล ฯ

ถ้าเป็นไอเสลดพิการและเป็นหืดให้เข้า **อุพฺเพงฺคาปีติ ผรณาปีติ** แล้วตั้งสติประคองจิตต์ให้มั่น จึงส่งกระแสจิตต์เพ่งกำจัดเสลดนั้นหายแล ฯ

ถ้ามันสมองแห้งให้บริกรรมว่า **เสมฺหํ ปฏิกูลํ** ให้นาน ๆ จนใจอยู่ดีแล้ว ให้เข้า **อุปจารสมาธิ** ใน **อุคฺคหนิมิตต์** และ**ปฏิภาคนิมิตต์ อปฺปนาสมาธิ** หายแล ฯ โดยบริกรรมว่า **ปฏิกูลํ** ดังนี้

ถ้าเจ็บในที่ใดที่หนึ่งก็ดี ให้เข้าพุทธคุณทั้งหมด ให้เป็นอนุโลมปฏิโลม จึงเข้า **ขุทฺทกาปีติ** หายแล ฯ

อีกวิธีหนึ่ง เข้า **ผรณาปีติ** ๒ ครั้ง **อุพฺเพงฺคาปีติ** ครั้ง ๑ **โอกฺกนฺติกาปีติ** ๒ ครั้ง **ขณิกาปีติ** ครั้ง ๑ **ขุทฺทกาปีติ** ๒ ครั้ง เข้าคืบเข้าสลับเข้ารวบโรคจักหายทันที บริกรรมว่า **พุทฺโธ** ถ้าเจ็บทั่วร่างกายขัดยอกและปวดทั่วสรรพางค์กาย เข้า **ขณิกา** กับ **กายลหุตา** หายแล บริกรรมว่า **พุทฺโธ ฯ**

ถ้าเกิดโรคเสียดแทงเข้า **ขณิกา กายมุทิตา** หายแล บริกรรมว่า **พุทฺโธ ฯ**

ถ้าไข้มีไอไม่หยุดและเสลดแห้งเสลดมาก เข้า **อุปจารสมาธิ สมถะอุคคหะ** ในสมถทั้งมวญกับ **อุพฺเพงฺคาปีติ กายปาคุญฺญตา** และพละ ๕ หายแล เสลดกำเริบมาก เข้า **ขุทฺทกาปีติ ขณิกาปีติ กายปาคุญฺญตา กายุชุคฺคตา อุปจารสมาธิ** ในห้องพระพุทธคุณ หายแล ฯ

ไอมากเข้าพระพุทธคุณทั้งมวญให้เป็นสมาธิ เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายปาคุญฺญตา** หายแล บริกรรมว่า **กาโส วูปสนฺโต**

เป็นหวัดคัดจมูกหายใจไม่ออก บริกรรมว่า **ทุกฺขํ พุทฺธสฺสวูปสมํ ฯ**

ถ้าลงเลือดเข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** เข้าเพ่ง **อโลโภ อโทโส อโมโห** เมื่อสงบแล้วจึงตั้ง **ธาตุ ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์** ๖ ยกอุเบกขาแลรับบริกรรมว่า **โลหิตํ พุทฺธสฺส วูปสมํ** หายแล ฯ

ลงเลือดทางทวารหนักพร้อมทั้งไข้ท้องเดินเข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายกมฺมญฺญตา** เข้า **กสิณ สุขเจตสิก** เข้า **ธาตุทั้ง ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์** ๖ ยกองค์ข้างปลายแล้วรวมลง **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ** บริกรรมว่า **โลหิตํ พุทฺธสฺส วูปสมํ** หายแล ฯ

ถ้าเป็นริดสีดวงทั้งปวง เข้า **ขณิกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ กายมุทิตา** บริกรรมว่า **กุจฺฉิโรโค พุทฺธสฺส วูปสนฺโต** หายแล ฯ

ถ้าปวดกระดูกเข้า **อุพฺเพงฺคาปีติ ผรณาปีติ และอุปจารสมาธิ** หายแล ฯ

ถ้านอนไม่หลับถึงสิบคืน หรือจิตต์ฟุ้งซ่าน เข้า **กายปสฺสทฺธิ กายมุทิตา** และ**สมาธิ** และ**ปสฺสทฺธิ อุเบกขา** ใน **โพชฌงค์** หายแล ฯ

อีกวิธีหนึ่ง เข้า **ยุคคลธรรมทั้ง ๖ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗** เป็นฝ่าย **นิคคหะ** หายแล ฯ

ถ้านอนนักจนเกินส่วน เข้า **โอกฺกนฺติกาปีติ ผรณาปีติ กายมุทิตา สุขอุปจารสมาธิ** ถ้ากายมึนเมา อ่อนเพลียหากำลังมิได้ เข้า**ปีติ ๕ โพชฌงค์** ๖ อันเป็นฝักฝ่าย **ปักคัยหะ ๔ องค์** หายแล ฯ โดยบริกรรมว่า **ปุริสทมฺมสารถิ**

เมื่อคุณธรรมที่ตนบำเพ็ญกำเริบขึ้นเป็นธรรมปฏิรูป ทำให้ฟุ้งเฟ้อออกฤทธิ์เดชไปต่าง ๆ ให้เข้า **โพชฌงค์ทั้ง ๗** หายแล ฯ

อีกวิธีหนึ่ง เข้า **ขณิกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ กายปาคุญฺญตา จตุตฺถอปฺปนาปสฺสทฺธิโพชฌงค์ สทฺธินฺทรีย์ สทฺธาพลํ** หายแล ฯ

ถ้าธรรมกำเริบกล้าจนนอนไม่หลับ ใจสั่นหวิว ๆ ๆ หาความสำราญมิได้ ให้เจริญพระพุทธคุณตั้งเป็นหลัก แล้วเข้าเมตตาเลยเข้าวิปัสสนา แล้วกลับมาเข้ารวมอินทรีย์ ๕ สติจักตั้งมั่นอยู่ที่ใจคงที่ ให้บริกรรมว่า **อนิจฺจํ ฯ**

ถ้าฝันร้ายจนตื่นขึ้นทำให้เสียอารมณ์ จิตต์ฟุ้งจนเกินส่วน ให้เข้าสมาบัติแล้วกลับมาพักที่ **พรหมวิหาร ๔** หายแล ฯ

รับประทานอาหารไม่ได้ เข้า**อุเบกขาพรหมวิหาร** พักจิตต์ที่เมตตาหายแล ฯ

จบกถาว่าด้วยเภสัชช์ในอาการ ๓๒ เท่านี้

สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน

มัคคปาลีมุตและวิธีอาราธนาพระกัมมัฏฐาน

เป็นคัมภีร์ที่สืบเนื่องมาแต่ครั้ง

สมเด็จพระอริยวงษญาณปริยัติวรา สังฆราชาธิบดี

ศรีสมณุตมาปรินายก (สมเด็จพระสังฆราชไก่เถื่อน)

อุกาส อจฺจโย โน ภนฺเต อชฺฌคมา ยถาพาเล ยถามุฬฺเห ยถาอกุสเล เย มยํ อกริมฺหา เอวมฺภนฺเต อจฺจโย โน ปฏิคณฺหถ อายตึ สํวเรยฺยามิ พุทฺโธ เม นาโถ ธมฺโม เม นาโถ สงฺโฆ เม นาโถ สมถกมฺมฏฺฐาโน เม นาโถ อาจริโย เม นาโถ ทส ปารมิโย เม นาโถ อิติปิโส ฯลฯ สฺวากฺขาโต ฯลฯ สุปฏิปนฺโน ฯลฯ สมฺมา อรหํ ๓ ที

อาราธนาพระกัมมัฏฐาน

อุกาสะ ดังข้าพระพุทธเจ้าจะแจ้ง ขอสำแดงโดยเคารพไหว้นอบนบพระคุณ อันอดุลยล้ำเลิศ ยิ่งประเสริฐทั้งสาม อันงดงามเป็นที่สุด คือคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซ้ำพระโกณฑัญญ พระองค์นั้นเป็นเจ้าของ พระกัมมัฏฐานสองสิ่งสาระ พระอาจารย์ผู้บอกธรรม **ภนฺเต** นี้เป็นคำแก่นสาร ข้าแต่พระอาจารย์ผู้เป็นเจ้า **อจฺจโย** โทษก่อนเก่าที่หยาบช้า **โน** แห่งตูข้าน้อยนี้ **อชฺฌคมา** มีมาถึงเพียงไร **มยํ** ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ก่อกรรม **อกริมฺหา** ได้กระทำผิดไว้ **เย อจฺจเย** ซึ่งโทษทั้งหลายใด **ยถาพาเล** ควรได้แก่พาละโวเว **ยถามุฬฺเห** ควรได้แก่คนหลง **ยถาอกุสเล** ให้จำนงกระทำบาปลามกแก่อกุศล เพราะเป็นด้วยอะไร **เอวมฺภนฺเต** ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า **ตุมฺเห** พระคุณทั้งหลายเล่าอย่าพึงละ **ปฏิคณฺหถ** จงช่วยรับรองป้องกัน **เต อจฺจเย** ซึ่งโทษทั้งหลายเหล่านั้น ดั่งว่ามานี้ไซร้ **สํวเรยฺยามิ** ข้าจะพึงดำริสำรวมกายและวาจาทั้งจิตต์ตริเตรียม **อายตึ** ในอนาคตกาลให้เท่าเทียมท่านที่ดี สรรพคุณทั้งหลายนี้จงคุ้มครองช่วยปกป้องเป็นที่พึ่งข้าน้อยจึงจำเริญญาณ ขอพระกัมมัฏฐานจงมาเกิด แก่ข้าเถิดจงหมด ปรากฏในมโนทวาร จักขุสารทวารในกายวาจาจงทุกประการ ข้าขออาราธนาพระกัมมัฏฐานจงมาบังเกิดให้สำเร็จความปรารถนา แก่ข้าพเจ้านี้เทอญ (จบแปลอาราธนา)

พุทฺธาทิกํ อตุลยตฺตํ นตฺวาวิสุทฺธิมคฺคิกํ กมฺมฏฺฐานํ กริสฺสามิ สมาเสน ยถาพลํ อภิวนฺทนฺตํ วรํ รกฺข

ข้าขอประณตน้อมศีรษะ สักการะแก่เอกอัครคุณอดุลยไตรจะแถลงแจ้งเหตุแห่งพระกัมมัฏฐาน จะบริหารให้หายซึ่งสงสัย ผู้จะบอกจะเรียนจะเขียนไว้ ให้เข้าใจเป็นบรรทัดทางธรรม จึงแจ้งซึ่งพระกัมมัฏฐาน ชำนาญแน่ปากไม่ถลากถลำ ตามบทพจนาวรารัมภ์ ตามคำพระบรมศาสดา

ถ้าว่าผิดชื่อจะลือร้าย ข้างฝ่ายศิษย์จะคิดครหา จะโจทย์จ้วงล่วงลอบนินทา จะอัปราอานุภาพพึงภัย ศิษย์สู่สำนักดังข้าศึก เร่งตรองตรึกลึกลับที่จะแก้ไข เพลิงน้อยเท่าหิงห้อยอย่าไว้ใจ เร่งเตรียมอาวุธไว้ให้ครบครัน ข้าศึกติดขัณฑสีมา จำจะแต่งโยธาที่คนขยัน สอดใส่อาวุธออกประจัญ ให้ตั้งมั่นค่ายคูประตูชัย

พระโยคาวจรผู้พากเพียรจะบอกจะเรียนจงเอาใจใส่ ตามพระพุทธฎีกาที่ว่าไว้ จะมีชัยชำนะแก่โลกีย์ เล่าเรียนเพียรพากให้ขึ้นใจ จำพระบาลีให้ถ้วนถี่ ตามนัยพระอภิธรรมคัมภีร์ พระบาลีกัมมัฏฐานนั้น เทอญ

มาติกาสมถกัมมัฏฐาน ๔๐

สมถวิปสฺสนาวเสน ทุพฺพิธํ กมฺมฏฺฐานํ ตตฺถสมถสงฺคเหตาว ทส กสิณานิ ทส อสุภา ทส อนุสฺสติโย จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย เอกาสญฺญา เอกํ ววตฺถานํ จตฺตาโร อรูปาเจติสตฺตวิเธน สมถกมฺมฏฺฐาน สํคโห

ราคจริตา โทสจริตา โมหจริตา สทฺธาจริตา พุทฺธิจริตา วิตกฺกจริตา เจติ ฉพฺพิเธน จริตสงฺคโห

ปริกมฺมภาวนา อุปจารภาวนา อปฺปนาภาวนา เจติ ติสฺโส ภาวนา

ปริกมฺมนิมิตฺตํ อุคฺคหนิมิตฺตํ ปฏิภาคนิมิตฺตญฺเจติ ตีณิ นิมิตฺตานิ เวทิตพฺพานิ

กถํ ปฐวีกสิณํ อาโปกสิณํ เตโชกสิณํ วาโยกสิณํ นีลกสิณํ ปีตกสิณํ โลหิตกสิณํ โอทาตกสิณํ อาโลกกสิณํ อากาสกสิณญฺเจติ อิมานิ ทสกสิณานิ นาม

อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกํ วิฉิทฺทกํ วิขายิตกํ วิขิตกํ หตวิขิตกํ โลหิตกํ ปุฬุวกํ อฏฺฐิกญฺเจติ อิเม ทส อสุภานาม

พุทฺธานุสฺสติ ธมฺมานุสฺสติ สงฺฆานุสฺสติ สีลานุสฺสติ จาคานุสฺสติ เทวดานุสฺสติ อุปสมานุสฺสติ มรณสฺสติ กายคตาสติ อานาปานุสสติ เจติ อิมา ทส อนุสฺสติโย นาม

เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขา เจติ อิมา จตสฺโส อปฺปมญฺญาโย นาม พฺรหฺมวิหาราวาติ ปวุจฺจติ อาหาเรปฏิกูลสญฺญา เอกาสญฺญา นาม จตุธาตุววตฺถานํ เอกํววตฺถานํ นามเวทิตพฺพํ. อากาสานญฺจายตนาทโย ปน จตฺตาโร อรูปา นามาติ อิติสพฺพถาปิ สมถนิทฺเทเส จตฺตาฬีส กมฺมฏฺฐานา ภวนฺติ

อธิบายสมถะกัมมัฏฐาน

บุคคลมีความปรารถนาจะเจริญพระกัมมัฏฐานนั้น แรกจะเรียนให้ชำระพระปาริสุทธศีลให้บริสุทธิ์ก่อน แล้วละเสียซึ่งปลิโพธิทั้ง ๑๐ ประการ มีอาวาสและตระกูลเป็นอาทิ มีกระทำอิทธิฤทธิเป็นที่สุด แล้วพึงเข้าไปสู่หากัลยาณมิตรอันเป็นที่รักควรเคารพกล่าวถ้อยคำ ควรจะปรนนิบัติตามระลึกซึ่งประกอบในที่ตั้งด้วยคุณเป็นอาทิดังนี้แล้ว จะพึงยังท่านผู้นั้นให้ยินดีด้วยวัตร ปรนนิบัติและไต่ถามทางปฏิบัติ ที่ตนจะพึงกระทำนั้นให้แจ้งใสจงทุกประการ แล้วพึงเรียนเอาซึ่งพระกัมมัฏฐานอนุกูลตามจริตแห่งตนและพึงละเสีย ซึ่งวิหารอันมิควรจะอยู่ ๑๘ ประการ โพฎ์ อาวาสเก่าเป็นอาทิ มีที่มิได้สบาย อันหากัลยาณมิตรมิได้เป็นที่สุด ควรจะอยู่อาศัยในที่กอร์ปด้วยองค์ ๕ ประการ ไม่ใกล้ไม่ไกลนักพอไปมาเป็นปกติเป็นอาทิและตัดเสียซึ่งปลิโพธิ์น้อย ๒ ประการ มีเล็บยาวเป็นต้น แล้วปรารถนาจะเจริญพระกัมมัฏฐานทั้ง ๔๐ ประการ บ่อนใดบ่อนหนึ่งและพระกัมมัฏฐาน ๑๐ ประการ คือ กสิณ ๔ มีปฐวีกสิณเป็นต้น และอากาสกสิณ อาโลกกสิณ อรูป ๔ เป็น ๑๐ นี่เป็นที่สบายกว่าพระกัมมัฏฐานทั้งปวง กุลบุตรพึงเรียนเถิด

พิธีในกสิณและอรูปนั้น เรามิได้กระทำไว้ก่อน มีอยู่ในพระบาลีนั้นแล้ว บัดนี้จะพรรณนาแต่ตามพระบาลีที่เขียนไว้นี้ไปก่อน

กมฺมฏฺฐานํ อันว่าพระกัมมัฏฐาน **ทุวิธํ** มี ๒ ประการ **สมถวิปสฺสนาวเสน** ด้วยสามารถชื่อว่าสมถะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน **ตตฺถ กมฺมฏฺฐาเนสุ** ถ้าพระกัมมัฏฐาน ๒ นั้น จะสงเคราะห์ในสมถะกัมมัฏฐานนี้ก่อนว่า พระกัมมัฏฐานจัดออกมี ๗ ประการ คือ กสิณ ๑๐ นั้นกองหนึ่ง อสุภ ๑๐ นั้นกองหนึ่ง อนุสสติ ๑๐ นั้นกองหนึ่ง อัปปมัญญา ๔ นั้นกองหนึ่ง เอกาสัญญานั้นกองหนึ่ง เอกาววัตถานนั้นกองหนึ่ง อรูป ๔ นั้นกองหนึ่ง เข้ากันครบ ๗ กอง และจริตมี ๖ คือ **ราคจริต ๑ โทสจริต ๑ โมหจริต ๑ สทฺธาจริต ๑ พุทฺธิจริต ๑ วิตกฺกจริต** ๑ ครบ ๖ แล ภาวนามี ๓ คือ **ปริกมฺมภาวนา ๑ อุปจารภาวนา ๑ อปฺปนาภาวนา ๑** ครบ ๓ ประการแล นิมิตต์มี ๓ ประการ คือ **ปริกมฺมนิมิตต์ ๑ อุคฺคหนิมิตต์ ๑ ปฏิภาคนิมิตต์ ๑** ครบนิมิตต์ ๓ ประการ

ทสกสิณานิ นาม ชื่ออันว่ากสิณ ๑๐ ประการ **กถํ เมาะ กตมานิ** เป็นดังฤๅ อันว่ากสิณ ๑๐ ประการนั้นคือ ปฐวีกสิณ ๑ ให้ทำดวงกสิณ ๑๖ นิ้วกลมด้วยดินที่กระดาน บริกรรมตามตัวว่า ปฐวี ๆ **อาโปกสิณ ๑ เตโชกสิณ ๑ วาโยกสิณ ๑ นีลกสิณ ๑ ปีตกสิณ ๑ โลหิตกสิณ ๑ โอทาตกสิณ ๑ อาโลกสิณ ๑ อากาสกสิณ ๑** ครบเป็นกสิณ ๑๐ ประการเท่านี้แล

อสุภ ๑๐ นั้นคือ **อุทฺธุมาตกํ** พิจารณาซากอสุภอันพองขึ้น **วินีลกํ** พิจารณาซากอสุภอันขึ้นเน่ามีสีอันเขียว **วิปุพฺพกํ** พิจารณาซากอสุภอันเน่ามีน้ำเหลืองไหลออก **วิจฺฉิทฺทกํ** พิจารณาซากอสุภมีตัวอันขาดกลาง ฯลฯ **อฏฺฐิกํ** พิจารณาซากอสุภกะเรวะมีแต่ร่างกระดูกติดกันอยู่ และหลุดลุ่ยขาดจากกันมากน้อยก็ดี ครบอสุภกัมมัฏฐาน ๑๐ แล

อนุสสติกัมมัฏฐาน ๑๐ นั้นคือ **พุทฺธานุสฺสติ** บริกรรมว่า **อรหํ ๆ** และว่าสัมมาสัมพุทโธก็ดี ห้องใดห้องหนึ่งก็ได้ **ธมฺมานุสฺสติ** ให้ระลึกถึงคุณพระโลกุตตรธรรม บริกรรมว่า **สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** นั้น ๑ **สงฺฆานุสฺสติ** ระลึกถึงคุณพระอริยสงฆ์ว่า **สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ** นั้น ๑ **สีลานุสฺสติ** ระลึกถึงพระปารีสุทธศีล ๑ **จาคานุสฺสติ** ระลึกถึงทาน ๑ **เทวตานุสฺสติ** ระลึกถึงเทวดาทั้งหลายมีบิดามารดาเป็นต้น ๑ **อุปสมานุสฺสติ** ระลึกถึงการระงับอินทรีย์ ระงับบาปธรรม ระงับกายและจิตต์ ๑ **มรณสฺสติ** ระลึกถึงความตายเนือง ๆ ๑ **กายคตาสติ** ระลึกถึงกายมีอาการ ๑๒ บทบริกรรมว่าเกสา ๆ เป็นต้น ๑ **อานาปานสฺสติ** ระลึกถึงลมหายใจออกหายใจเข้าเร็วสั้นยาวนั้น ๑ และพระอนุสสติ ๑๐ ประการนี้ยังมิได้ละเอียดก่อน

อัปปมัญญาคือพรหมวิหาร ๔ ดังนี้ **เมตตา** คือแผ่เมตตาจิตต์ไปแก่สัตว์ทั้งหลายทั้ง ๑๐ ทิศ ๑ **กรุณา** คือแผ่กรุณาไปแก่สัตว์ทั้งหลาย ๑ **มุทิตา** คือใจอ่อนแก่สัตว์ทั้งหลาย ๑ **อุเปกขา** มีจิตต์เป็นอุเบกขาแก่สัตว์ทั้งหลาย ๑ เข้ากันเป็น ๔ ประการเท่านี้

อาหาเรปฏิกูลสัญญานั้นคือ **เอกาสัญญา** ให้สำคัญในอาหารที่บริโภคเข้าไปอยู่ในกาย เป็นปฏิกูลพึงเกลียด และอาหารทั้ง ๔ ประการ คือ **กวฬิงฺการาหาร** อาหารกลืนกิน ๑ **ผสฺสาหาร** อาหารอันสัมผัสถูกต้องให้เกิดเวทนา ๑ มโนสญฺเจตนาหาร อาหารอันเกิดแต่เจตนาร้ายและดีแต่จิตต์ ๑ **วิญฺญาณาหาร**

อาหารอันเกิดแต่จิตต์อันรู้โดยจักษุ ฯลฯ **มโน** นำมาซึ่งเวทนาทั้ง ๓ นั้น ๑ ทั้งนี้ชื่อว่าอาหาเรปฏิกูลสัญญาแล

ธาตุววัตถานนั้น คือเอกววัตถาน ให้กำหนดเอาธาตุทั้ง ๔ กำหนดสีสัณฐพรรณให้แน่แก่ใจ มิได้คลาดเคลื่อน เพียรขับไล่ให้เล็กละเอียดลงและกลมกล่อมแท้นั้น ๑ อันนี้ชื่อว่าธาตุววัตถาน

อรูปกัมมัฏฐาน ๔ นั้นคือ **อากาสานญฺจายตนะ** เอาอากาศเป็นที่บริกรรมว่า **อนนฺโต อากาโส** ๑ **วิญฺญานญฺจายตนะ** ว่าเอาวิญญาณเป็นที่บริกรรม ๑ **อากิญฺจญฺญายตนะ** เอาอากาศและวิญญาณสิ่งละน้อยเป็นที่บริกรรม ๑ **เนวสญฺญานาสญฺญายตนะ** เอาที่เปล่าที่สุดเป็นที่บริกรรม ๑ และอรูปกัมมัฏฐาน ๔ ประการนี้มิได้เอารูปเป็นอารมณ์แล

ประมวญพระกัมมัฏฐานทั้ง ๗ กองนั้น คือ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ ธาตุววัตถาน ๑ อรูป ๔ รวมเป็น ๔๐ เท่านั้นแล

ถ้าพระโยคาพจรเป็นราคะจริต ให้เจริญอสุภกัมมัฏฐาน ๑๐ และกายคตาสติอันเป็นส่วนสองมีเกสาเป็นต้น ๑ เป็น ๑๑ ประการจึงจะสบาย

ถ้าโทษะจริตให้เจริญพรหมวิหาร ๔ และวรรณกสิณ ๔ มีนีลกสิณเป็นต้น เป็น ๘ จึงจะสบายแล

ถ้าเป็นพุทธิจริต ให้เจริญมรณัสสติ แลอุปสมานุสสติแล เอกสัญญา เอกววัตถาน เป็น ๔ จึงจะสบาย พระกัมมัฏฐานอันเหลือกว่านั้น เป็นที่สบายแก่จริตทั้งปวง

ถ้าบุคคลเป็นศรัทธาจริต ให้เจริญพระอนุสสติ ๑๐ จึงจะสบายปฐวีกสิณนั้นเป็นที่สบายแก่โมหจริต อาโปกสิณเป็นที่สบายแก่วิตกจริต

บริกรรมภาวนานั้น ได้ในพระกัมมัฏฐานทั้งปวงแล

อุปจารภาวนานั้น สำเร็จในพระกัมมัฏฐาน ๑๐ คือ **อนุสฺสติ** ๘ มีพุทธานุสสติเป็นต้น และ**เอกสัญญา ๑ เอกววัตถาน ๑**

อัปปนามีในพระกัมมัฏฐาน ๑๐ จะบังเกิดอัปปนาภาวนาสำเร็จในกัมมัฏฐานทั้ง ๓๐ ประการแล

พระกัมมัฏฐาน ๑๑ คือ **กสิณ ๑๐ อานาปานสฺสติ** ๑ ประกอบในฌานทั้ง ๕ มีปฐมฌานเป็นต้น **อสุภ** ๑๐ และ**กายคตาสติ** นั้นประกอบได้แต่ปฐมฌาน **เมตตา กรุณา มุทิตา** ได้ใน จตุตถฌาน อุเปกขา ได้**ในปัญจมฌาน** และพระกัมมัฏฐาน ๒๖ ประการที่ว่านี้ประกอบในรูปาวจรฌานเท่านี้แล

พระกัมมัฏฐาน ๑๔ คือ **อนุสฺสติ ๘** มีพุทธานุสสติเป็นต้นแล **เอกสัญญา ๑ เอกววัตถาน ๑ อรูป ๔** ประการประกอบในอรูปาวจรฌานพอครบทั้ง ๔๐ ประการนั้นแล

บริกรรมนิมิตต์และอุคคหนิมิตต์ ได้ในกสิณและอสุภ อันเป็นส่วนอานาปานัสสติกัมมัฏฐานแล

พระอุปจารสมาธิปรารภเอาซึ่งปฏิภาคนิมิตต์ แล้วเป็นไปดังนี้ เมื่อพระโยคาวจรแรกเรียน และกำหนดเอาซึ่งนิมิตต์ในปริมณฑลแห่งปฐวีกสิณเป็นอาทิ อารมณ์นั้นชื่อว่า **ปริกมฺมนิมิตต์** ภาวนานั้นชื่อว่า **ปริกมฺมภาวนา**

เมื่อภิกษุเห็นซึ่งนิมิตต์ด้วยจักษุ อันถือเอาด้วยดี ด้วยจิตต์นั้นและนิมิตต์นั้นมาสู่ที่แจ้งแห่งมโนทวาร อารมณ์นั้นชื่อว่า **อุคฺคหนิมิตต์**

ภาวนานั้นเป็นสมาธิตั้งมั่นเป็นอันดี เมื่อภิกษุมาพากเพียรเจริญนิมิตต์นั้น ปรากฏวิเศษ ประหลาดด้วยสีสัณฐานรุ่งเรืองสุกใสออกกว่าเก่าได้ ๑๐ เท่าได้ ๑๐๐ เท่า อันเกิดแต่ภาวนา อารมณ์นั้นชื่อ **ปฏิภาคนิมิตต์**บังเกิดแล

อุปจารภาวนา อันกล่าวคือกามาพจรสมาธิจิตต์อันใกล้จะละเสียซึ่งอันตราย จำเดิมแต่ได้ปฏิภาคนิมิตต์นั้น ก็สำเร็จแต่นั้น ปฏิภาคนิมิตต์นั้น แห่งพระโยคาวจรอันส้องเสพเป็นอันดีด้วย อุปจารสมาธินั้นก็ถึงซึ่งรูปาวจรปฐมฌานนั้นแล

แต่นั้นไป ปฐมฌานแห่งพระโยคาวจร อันจำเริญให้ยิ่งขึ้นไปนั้นจะประดับด้วยวสี อันชำนิชำนาญ ๕ ประการ คือ

อาวชฺชนวสี ๑ สมาปชฺชนวสี ๑ วุฏฺฐานวสี ๑ อธิฏฺฐานวสี ๑ ปจฺจเวกฺขณวสี ๑ เป็นวสี ๕ ประการคือชำนาญในการพิจารณา และเข้าสมาบัติและออกสมาบัติ และอธิษฐานเมื่อจะเข้าฌาน และพิจารณาในฌานนั้นแล

ปฐมฌานนั้นประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกคฺคตา** องค์แห่งปฐมฌานมี ๕ ประการเท่านี้แล

พระโยคาวจรเจริญให้ละเอียด ละเสียซึ่งองค์อันหยาบ มีวิตกเป็นต้นโดยลำดับ ก็จะได้ซึ่งทุติยฌานเป็นต้นขึ้นไปจนถึงปัญจมฌานโดยลำดับตามสมควรแก่วาสนาบารมีนั้นแล

แสดงสมถะกัมมัฏฐานตามวารพระบาลี โดยสังเขปกถา ก็จบสมถะกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการเท่านี้แล

อัญชลี สิรสา ปณาม แก่แก้วมกุฎทั้งสาม อันงดงามประเสริฐโสภณ สำแดงแจ้งกิจพิธี สมถะวิถีศุภผล ย่นย่อตามข้อสากลผ่อนปรนแต่งแล้วแต่พอควร ท่านสมถะผู้ชำนาญ ได้อ่านอย่ายิ้มแย้มสรวล สอบไล่พระบาลีดูจงควร อย่าเพิกด่วนดูเบาในทางธรรมคิดจงดีที่จะระวังไว้ อย่าให้จิตต์ผิดเพี้ยนถลากถลำ จะเสียจริตผิดในทางธรรม จะเสียกัมมัฏฐานกำเริบไป

วิธีเจริญพระวิปัสสนากัมมัฏฐาน

บัดนี้จักได้กล่าวในพระวิปัสสนา ให้พระโยคาวจรแจ้งไซร้ซึ่งวิปัสสนาญาณบริหารไว้ ตามได้สังเกตในพระบาลี

พระธรรมเป็นนัยสาคร บวรวิภังค์รังษี ลึกลับละเอียดแสนทวี อันมีในห้องวิปัสสนา ยากที่จะว่าให้เข้าใจ จะรู้ไปในสังขาร์ถึงผู้รู้วิปัสสนา ปัญญาโลกีย์มีมลทิน จะพิจารณาไปในสังขาร เห็นว่าญาณจะรูปไปไม่สิ้น เพราะว่าสังขารเศร้าหมองไปด้วยมลทิน ไม่สิ้นในทางวิปัสสนา เปรียบดังกระต่ายตัวเพลีย ได้เลียแต่น้ำค้างบนใบหญ้า น้ำในสมุทรคงคา ลึกกว้างนักหนาเป็นอนันดร

พระวิปัสสนานี้รู้ยาก บุญมากจึงจะรู้ในเบญจขันธ์ ลึกลับสิ้นสรรพทุกอัน ผูกพันซับซ้อนในสันดาน เกรงกลัวที่ชั่วแต่ทุเหตุ คือ อุปกิเลสอันไพศาล จะเศร้าหมองในคลองญาณ จะป่วยการเกินไปมิใช่ทาง ให้เห็นว่าดีเป็นที่รัก ยิ่งนักแม่นมั่นไม่อางขนาง ให้เพียรผูกไว้ที่ใช่ทาง จะหมองหมางมลทินในวิญญาณ

จะให้เกิดทุกข์ขันธมาร สันดานเดือดร้อนเป็นทุกขา ให้รกเรื้อรุงรังในวิญญาณ วิปัสสนาใช่ทางแห่งญาณแล

ในวิปัสสนากัมมัฏฐานมีวิสุทธิ ๗ ประการ คือ **สีลวิสุทฺธิ ๑ จิตฺตวิสุทฺธิ ๑ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ ๑ กงฺขา-วิตรณวิสุทฺธิ ๑ มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ๑ ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ๑** และ**ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ** ๑ ครบ ๗ ประการฉะนี้แล

มีพระไตรลักษณญาณ ๓ ประการ คือ **อนิจฺจลกฺขณ ๑ ทุกฺขลกฺขณ ๑ อนตฺตลกฺขณ ๑**

มีพระอนุปัสสนาญาณ ๓ ประการ คือ **อนิจฺจานุปสฺสนา ๑ ทุกฺขานุปสฺสนา ๑ อนตฺตานุปสฺสนา ๑**

มีพระวิปัสสนา ๑๐ ประการ คือ **สมฺมสฺสนญาณ ๑ อุทยพฺพยานุปสฺสนาญาณ ๑ ภงฺคานุปสฺสนาญาณ ๑ ภยตุปฏฺฐานญาณ ๑ อาทีนวานุปสฺสนาญาณ ๑ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณ ๑ มุจฺจิตุกมฺยตาญาณ ๑ ปฏิสงฺขานุปสฺสนาญาณ ๑ สงฺขารุเปกฺขาญาณ ๑ อนุโลมญาณ ๑**

มีพระวิโมกข์ ๓ ประการ คือ **สุญฺญตวิโมกฺข ๑ อนิมิตฺตวิโมกฺข ๑ อปฺปณิหิตวิโมกฺข ๑**

มีพระอนุปัสสนาวิโมกข์ ๓ คือ **สุญฺญตานุปสฺสนา ๑ อนิมิตฺตานุปสฺสนา ๑ อปฺปณิหิตานุปสฺสนา ๑**

จะแก้ไขในวิสุทธิ ๗ ประการนั้นก่อน

สีลวิสุทธิ นั้น ให้พระโยคาวจร ผู้มีพากเพียรปรนนิบัติพึงพิจารณาซึ่งปริมณฑลแห่งศีล ให้เห็นบริสุทธิ์ทั้ง ๔ ประการ คือ

ปาฏิโมกขสังวรศีล ๑ อินทรียสังวรศีล ๑ อาชีวปาริสุทธิศีล ๑ ปัจจยสันนิสสิตศีล ๑ ครบทั้ง ๔ ประการนี้ ชื่อว่า พระ**จตุปาริสุทธิศีล** ถ้าศีลทั้ง ๔ นี้บริสุทธิ์ไม่ด่างพร้อยร่อยหรอหามลทินมิได้ ควรจะเป็นที่ตั้งแห่งกัมมัฏฐานนั้น จึงชื่อว่า **สีลวิสุทธิ** แล

จิตตวิสุทธิ นั้น ให้พระโยคาวจรเจ้าพึงพิจารณาในจิตต์อันเป็นสมาธิทั้ง ๒ ประการ คือ **อุปจารสมาธิ ๑ อัปปนาสมาธิ ๑ อุปจารสมาธิ** นั้น คือ จิตต์เป็น**เอกัคคตา** ในบุพพภาคต้นทางแห่งปฐมฌาน ยังประพฤติเป็นไปในพระกัมมัฏฐาน ปฐมฌานยังมิได้บังเกิดชื่อ **อุปจารสมาธิ** และจิตต์นั้นจะใกล้ได้ปฐมฌานและ **อปฺปนาสมาธิ** นั้น คือจิตต์อันเป็น **เอกัคคตา** ในปฐมฌาน ทุติยฌานเป็นอาทิ ชื่อ **อัปปนาสมาธิ** คือจิตต์อันได้พระกัมมัฏฐาน แล้วเป็นองค์แห่งฌานทั้งปวงแล และจิตต์สมาธิทั้ง ๒ ประการนี้ ชื่อว่า**จิตตวิสุทธิ**

ทิฏฐิวิสุทธิ นั้น พระโยคาวจรเจ้าตั้งอยู่ในสมถะยานิกะแล้ว พึงกำหนดปัญญาวิปัสสนาลงให้เห็นซึ่งนามธรรมและรูปธรรม อันเป็นลักษณะแห่ง **จิตตกามาพจร จิตตรูปาพจร** และกำหนดเอาซึ่งองค์แห่ง

ฌานมีวิตกเป็นอาทิ และเจตสิกอันเป็นสัมปยุตตธรรม เกิดพร้อมดับพร้อมกับจิตต์นั้น นั่นพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่าจิตต์นี้มีลักษณะดังฤา อาศัยซึ่งสิ่งอันใด จึงประพฤติเป็นไป ให้เห็นว่าอาศัยหทัยรูป และหทัยรูปนั้นอาศัยภูตรูป มหาภูตรูปบังเกิดเป็นที่อาศัยและกำหนดเอาซึ่ง **อุปาทายรูป ๒๔** อันอาศัย **มหาภูตรูป ๔** และ **วัณณะ คันธะ รส โอชา ประสาทรูป ๕** และ**วัตถุภาวรูป** และ**อินทรียรูป** และ**เสียง** ๒ ประการ อากาศธาตุโดยสังเขปในรูป ๒๔ และให้กำหนดเบญจขันธ์ทั้ง ๕ และนามรูปทั้ง ๒ คู่กันเหมือนดังทะลายตาลทั้งคู่นั้น พึงให้เข้าใจว่าใช่สัตว์ใช่บุคคล นามรูปพากันท่องเที่ยวอยู่ในภพทั้ง ๓ นี้ ดังมนุษย์ขี่สำเภาลอยไปในมหาสมุทรอาศัยแก่กันทั้ง ๒ จึงเที่ยวไปได้ก็เหมือนกัน ถ้าเห็นโดยแท้ด้วยวิปัสสนาญาณดังนี้จึงชื่อว่า **ทิฏฐิวิสุทธิ** แล

กังขาวิตรณวิสุทธิ นั้น พระโยคาวจรเจ้าตั้งอยู่ในสมถะยานิกะแล้ว พึงกำหนดพิจารณาให้เห็นปัจจัยแห่งนามและรูปทั้ง ๒ นั้นจงแท้ ว่าสิ่งใดหนอเป็นคุณูปการแก่รูปนาม พึงเห็นโทษในกล่าวอเหตุ-วิสมเหตุ และเหตุอันเป็นกุศลและอกุศล และพิจารณาดูที่จะพ้นจากทุกข์นั้น ดุจหมอยาเห็นโรคคนไข้รู้แน่แล้ว แสวงหายามารักษาโรคแห่งคนไข้นั้น และพระโยคาวจรเจ้าเมื่อพิจารณาด้วยวิปัสสนาญาณแสวงหาเหตุและปัจจัยแห่งนามและรูปนั้น ก็เห็นดังนี้ซึ่งธรรมทั้งหลาย ๔ ประการ คือ **อวิชชา ๑ ตัณหา ๑ อุปาทาน ๑ กรรม ๑** ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเหตุ เหตุว่าเป็นปัจจัยบังเกิดขึ้นแห่งรูปธรรมและเห็นอาหารเป็นปัจจัยอุปถัมภ์ค้ำชู เหตุว่าอาหารนี้เป็นปัจจัยอุปถัมภ์ค้ำชูให้นามและรูปเจริญไป และพระโยคาวจรเจ้าก็กระทำซึ่งกำหนดในปัจจัยแห่งรูปดังนี้ว่า ธรรมทั้ง ๓ คือ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน** ประดุจดังมารดาเป็นที่อาศัยบังเกิดขึ้นแห่งทารก กรรมนี้เหมือนกับบิดาให้ทารกบังเกิด อาหารนี้เหมือนแม่นมที่เลี้ยงรักษาทารกให้เจริญไพบูลย์ไป

และพระโยคาวจรพึงพิจารณาซึ่งปัจจัยแห่งนามกายด้วยนัยเป็นฉะนี้แล้ว ว่าจักษุอาศัยซึ่งรูปทั้งหลายแล้วบังเกิดขึ้น และจักษุวิญญาณ อันรู้ด้วยจักษุบังเกิด พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาด้วยวิปัสสนากระทำสันนิษฐานเข้าใจฉะนี้แล้ว ว่าธรรมทั้งหลายเหล่านี้ใน **อดีต อนาคต ปัจจุบัน** ประพฤติที่เป็นไปเพราะปัจจัยดังนี้ แท้จริงเมื่อพระโยคาวจรเจ้าพิจารณาไปในปัจจัยแห่งนามและรูปฉะนี้แล้ว ปัญญาวิปัสสนาและปรารภซึ่งอวิชชาอันปิดบังในเบื้องต้นว่า อาตมาเกิดตายในอดีตกาลช้านาน ได้เสวยทุกขเวทนานับไม่ถ้วน เมื่อพิจารณาไป **วิจิกิจฉา** ความสงสัย ๑๖ ประการ อันปรารภซึ่งเหตุอันช้าทั้ง ๓ คือ อันช้าใน **อดีต อนาคต ปัจจุบัน** และสงสัยทั้งปวงนั้นพระโยคาวจรก็สลัดตัดเสียไม่สงสัยในปัจจัยแห่งนามและรูปฉะนี้ พระวิปัสสนาญาณแห่งพระโยคาวจรเจ้า ล่วงเสียซึ่งสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้ามพ้นสนเท่ห์สงสัยได้แท้ดังนี้ ได้ชื่อว่า**กังขาวิตรณวิสุทธิ** แล

มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ นั้น พระวิปัสสนาญาณแห่งพระโยคาวจรเจ้า รู้ไปในมรรคและใช่มรรคเป็นทางผิด ป่วยการ ลำบากเสียเปล่า อนึ่งรู้ไปในปัจจัยกำหนดมาแล้วนั้น และรู้ในสังขารธรรมประกอบในภูมิทั้ง ๓ และปรารภซึ่งเบญจขันธ์อันมีใน **อดีต อนาคต ปัจจุบัน** และย่อมเข้าซึ่งรูปธรรมด้วยสามารถเป็นกลาปะมัดฟ่อน เป็น **อนิจฺจํ** ไม่เที่ยง ด้วยอรรถว่าแปรปรวนไป รู้สิ้นสุดไปเป็น **ทุกขํ** มี

ทุกขเวทนา ด้วยอรรถว่ามีภัยพึงกลัว เป็น **อนัตตา** สูญเปล่า ด้วยอรรถว่าหาแก่นสารมิได้ ในเบญจขันธ์อันจะสืบต่อไปสิ้นกาลช้านาน และเมื่อพระโยคาวจรเจ้าพิจารณาเห็นซึ่งพระไตรลักษณญาณก็สัมมสนญาณและเห็นเกิดแล้วดับหายด้วยอุทยัพยญาณนั้น ก็เห็นด้วยสามารถรู้ซึ่งอันตรายคือ วิปัสสนูปกิเลส อันจะให้เศร้าหมองแห่งวิปัสสนาญาณ ๑๐ ประการดังนี้

โอภาโส ให้เห็นสว่างแจ่มใสงามรอบคอบ

ปีติ ให้เกิดความยินดีกว่าปกติ

ปัสสัทธิ ให้สงบกายและระงับจิตต์กว่าปกติ

อธิโมกโข ให้มีอินทรีย์ศรัทธาอันกล้ากว่าปกติ

ปัคคโห ให้มีความเพียรมากกว่าปกติ

สุขํ ให้มีสุขมากกว่าปกติ

ญาณํ ให้บังเกิดญาณรู้เกินกว่าปกติ

อุปัฏฐานํ ให้มีสติมากกว่าปกติ

อุเปกขา ให้มีจิตต์เป็นอุเบกขามัธยัตมากกว่าปกติ

นิกันติ ให้มีตัณหารักใคร่ชอบใจในธรรมอันมิสมควรนั้นเป็นอุปกิเลส ๑๐ เท่านี้แล ถ้าพระวิปัสสนาญาณแห่งพระโยคาวจรเจ้า รู้ซึ่งธรรมทั้งหลายอันเป็นทางมรรคและใช่ทางมรรคเป็นแท้ฉะนี้ ชื่อว่า **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ**

ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ นั้นคือ พระวิปัสสนาญาณทั้ง ๘ ประการ มีอุทยัพยญาณ เป็นต้น มีสัจ-จานุโลมิกญาณเป็นที่สุด

ญาณ ปัญญาอันใดรู้ไปในธรรมทั้งหลายต่าง ๆ คือบังเกิดขึ้นและฉิบหายไปแห่งเบญจขันธ์ทั้งห้า ญาณนั้นชื่อว่า **อุทฺยพฺยานุปสฺสนาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดรู้พ้นจากอุทยัพยญาณ และเพ่งเล็งแลเห็นธรรมทั้งหลาย ถึงซึ่งทำลายดับสูญ ญาณนั้นชื่อว่า **ภังคานุปัสสนาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันเพ่งเล็งแลเห็นซึ่งสังขารธรรมทั้งหลายอันปรากฏตั้งอยู่ด้วยสามารถจะทำลาย อันควรกลัวจะกลัวยิ่งนัก ประดุจดังว่าสัตว์ร้ายทั้งหลาย มีราชสีห์เป็นต้นอันพึงกลัว ญาณนั้นชื่อว่า **ภยตุปัฏ-ฐานญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดอันเพ่งเล็งแลเห็นซึ่งโทษแห่งสังขารธรรมทั้งหลายอันควรจะเพ่งเล็งแลดูดังนี้ เห็นประดุจดังเรือนอันไฟไหม้ ญาณนั้นชื่อว่า **อาทีนวานุปัสสนาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดรู้เห็นไปในสังขารธรรมทั้งหลายมีโทษอันตนเห็นแล้วนั้น ด้วยสามารถเบื่อ-หน่าย ญาณนั้นชื่อ **นิพพิทานุปัสสนาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดรู้เห็นไปด้วยสามารถปรารถนาอันจะพ้นจากธรรมทั้งหลาย อันประกอบในภูมิทั้ง ๓ นั้น ประดุจดังว่าสัตว์ทั้งหลายมีปลาเป็นต้น อันตกอยู่ในข่ายและแหนั้น ญาณนั้นชื่อว่า **มุญฺจิตุกมฺยตาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดรู้เห็นไปในสังขารธรรมทั้งหลาย มีโทษอันตนเห็นแล้ว แสวงหาอุบายที่จะพ้นด้วยสามารถอันพิจารณาเนือง ๆ ประดุจดังว่ากาน้ำอันกลืนปลาติดคอ ปรารถนาจะใคร่พ้นจากทุกข์ ญาณนั้นชื่อว่า **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดอันเป็นไปด้วยอาการอุเบกขาในสังขารธรรมทั้งหลาย มีโทษอันตนเห็นแล้ว ประดุจดังว่าบุรุษมีภริยาอันตาย ญาณนั้นชื่อว่า **สงฺขารุเบกขาญาณ**

ญาณ ปัญญาอันใดคือวิปัสสนาจิตต์ อันตัดเสียซึ่งกระแสภวังค์ สองขณะ สามขณะ ในลำดับจิตต์อันพิจารณาในมโนทวารและปรารภเอาซึ่งอนิจจลักษณะเป็นต้น อันใดอันหนึ่งบังเกิดขึ้นด้วยชื่อว่าบริกรรมและอุปจาร และอนุโลมในที่สุดแห่ง สังขารุเบกขาญาณแต่กาลนั้น ด้วยคิดว่ามัคคญาณบังเกิดในกาลบัดนี้แก่เรา ญาณนี้เป็นคำรบ ๙ ชื่อว่า **สัจจานุโลมิกญาณ**

พระวิปัสสนาญาณทั้ง ๙ ประการนี้ ชื่อว่า **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ**

พระวิปัสสนาญาณอันรู้เห็นในพระอริยมรรคทั้ง ๔ ชื่อว่า **ญาณทัสสนวิสุทธิ** แล

สำแดงมาในพระวิสุทธิ ๗ ประการโดยสังเขปจบเท่านี้

พระโยคาวจรเจ้าประกอบ **ศีล สมาธิ ปัญญา** ปรารถนาซึ่งพระอริยมรรคอริยผล อุตสาหปรนนิบัติในพระวิปัสสนาธุระเหมือนดังพรรณนามานี้ โคตรภูจิตต์แห่งพระโยคาวจรเจ้านั้น ก็จะบังเกิดขึ้นในลำดับแห่งอนุโลมจิตต์ อันบังเกิดก่อนนั้นหน่วงเอาซึ่งพระนิพพานเป็นอารมณ์ ล่วงเสียซึ่งจิตต์อันเป็นโคตรแห่งปุถุชน หยั่งลงสู่จิตต์อันเป็นโคตรแห่งอริยเจ้าก็เกิดขึ้น พระอริยมรรคก็จะเกิดขึ้น ในลำดับแห่งโคตรภูจิตต์นั้นแท้จริง พระโยคาพจรเจ้านั้น จะรู้โดยรอบคอบซึ่งทุกขสัจจ์ จะละเสียซึ่งสมุทัยสัจจ์นั้นโดยสามารถเจริญมัคคสัจจ์ ผลจิตต์ทั้งหลายสองก็ดี สามก็ดี จะบังเกิดเป็นวิบากแห่งมัคคจิตต์นั้นแท้จริง หน่วงเอาซึ่งพระนิพพานเป็นอารมณ์ ก็บังเกิดขึ้นแต่กาลนั้น สำแดงมาในพระวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยสังเขปพอเป็นเรื่องราว จบแต่เท่านี้แล

บัดนี้จะสำแดงลักษณะพระปีติ ๕ ประการดังนี้

พระขุทฺทกาปีติเจ้า มีอุปจารสีขาวต่าง ๆ มีลักษณะ ๔ ประการ ให้มึนตึง แลหนัก แลเย็น ให้ขนลุกหนังศีรษะพองสยองเกล้าปฐวีธาตุ

พระขณิกาปีติเจ้า มีลักษณะ ๙ ประการ อนึ่งเกิดในจักขุทวารนั้น เป็นสายฟ้าแลบเป็นประกายเหมือนตีเหล็กไฟนั้นก็มี อนึ่งเกิดในทวารนั้น เป็นดังปลาตอดก็มี อนึ่งเกิดเหมือนเอ็นชักก็มี อนึ่งเกิดแสบทั่วกายให้กายแข็งอยู่ก็มี อนึ่งเกิดดังแมลงเม่าบินจับไต่ขึ้นที่ตัวก็มี อนึ่งเกิดร้อนทั่วตัวและเกิดในหัวใจนั้น

สั่นก็มี ไหวก็มี และเกิดในกายดูเห็นเหลืองและขาวดังไฟไหม้น้ำมันยางลามไปที่น้ำก็มี พระอุปจารนั้นสีแดงต่าง ๆ เตโชธาตุ

พระโอกฺกนฺติกาปีติเจ้า มีลักษณะ ๖ ประการ อนึ่งเกิดดังฟองน้ำนั้นก็มี เป็นน้ำกระเพื่อมนั้นก็มี เกิดดังขี่เรือต้องละลอกก็มี เกิดดังไม้ปักไว้ที่กลางสายน้ำไหลสั่นระรัวอยู่ก็มี เกิดดังหัวใจและท้องน้อยผัดผันอยู่ก็มี พระอุปจารสีเหลืองอ่อน และสีดอกผักตบและสีแก้วผลึกก็มี **อาโปธาตุ**

พระอุพฺเพงฺคาปีติเจ้า มีลักษณะ ๒ ประการ อนึ่งให้กายสูงขึ้น ให้กายเบา ให้กายลอยขึ้นให้กายเยิบ ๆ แยบ ๆ เสมือนไรไต่ก็มี ให้ลงท้องเป็นบิดก็มี ลางที่ให้เป็นไข้อยู่ก็มี พระอุปจารสีขี้รม สีนุ่น สีมุกต์ วาโยธาตุ

พระผรณาปีติเจ้า มีลักษณะ ๖ ประการ ให้กายนั้นพรายก็มีเกิดให้กายเย็นประดุจอาบน้ำก็มี เกิดให้กายเย็นซาบไปทั่วกายเสมือนลงแช่น้ำก็มี พระอุปจารสีเขียวคราม สีเขียวใบตอง สีเขียวมรกต อากาสธาตุ

พระขุททกาปีติเจ้า นี้ คือพระกุกฺกุสนฺโธ เป็นไก่มีลักษณะให้ขนลุก หนังหัวพองสยองเกล้า ปฐวีธาตุ ๒๑

พระขณิกาปีติเจ้านี้ คือพระโกนาคมเป็นงู มีลักษณะพรายเหมือนประกายตีเหล็กไฟ เตโชธาตุ ๖ ประการ

พระโอกกันติกาปีติเจ้า นี้ คือพระกัสสปเจ้าเป็นเต่า มีพระลักษณะให้กายโยกโย้กายโยน เหมือนขี่เรือต้องละลอก อาโปธาตุ ๑๒

พระอุพเพงคาปีติเจ้า นี้ คือพระสัมพุทธโคดมเป็นวัว มีพระลักษณะให้กายสูงเงื้อมไปมาข้างหน้าข้างหลัง วาโยธาตุ ลม ๗ กอง

พระผรณาปีติเจ้า นี้ คือพระศรีอริยเป็นพระยาราชสีห์ มีพระลักษณะให้ยิบ ๆ แยบ ๆ เสมือนไรไต่หน้า อากาสธาตุ ๑๐

พระปีติเจ้าทั้ง ๕ จัดเป็นธาตุ

ธาตุดิน	๒๑	รวม ๕๖ แล
ธาตุไฟ	๖	
ธาตุน้ำ	๑๒	
ธาตุลม	๗	
ธาตุอากาส	๑๐	

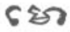
เป็นคุณพระพุทธเจ้า ๕๖ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน เป็น ๒๘ เอาอากาส ๑๐ บวก เป็น ๓๘ เป็นคุณพระธรรมเจ้า

แล้วตั้ง ๕๖ ลงแบ่ง ๔ ส่วน ออกได้ ๑๔ เป็นคุณพระสงฆ์เข้ากัน คุณพระพุทธ ๕๖ คุณพระธรรม ๓๘ พระสงฆ์ ๑๔ รวมเป็นพระคุณ ๑๐๘

แลวัตถุ ๖ ประการคือ

จกฺขุวตฺถุ	**โสตวตฺถุ**	คือ ธาตุไฟ ๖ กองนั้น
ฆานวตฺถุ	**ชิวหาวตฺถุ**	
กายวตฺถุ	**หทยวตฺถุ**	
จกฺขุรมฺมณํวา	**โสตารมฺมณํวา**	คือ ธาตุลม ๗ ประการนั้น
ฆานารมฺมณํวา	**ชิวหารมฺมณํวา**	
กายารมฺมณํวา	**จิตฺตารมฺมณํวา**	
มนารมฺมณํวา		

 ธาตุน้ำ ๑๒

 ธาตุดิน ๒๑

 อากาสธาตุ ๑๐

ให้พระโยคาวจรเจ้ารู้คุณพระบรมศาสดาเจ้า ๕๖ และคุณพระลักษณะ พระปีติเจ้าทั้ง ๕ เป็น ๕๖ เท่ากัน ให้รู้สันทัดโดยแท้เถิดสำแดงพระลักษณะ พระปีติเจ้าต่าง ๆ ทั้ง ๕ พระปีติ โดยสังเขปกถาจบเท่านี้แล

◎ **พฺรหฺมมินฺทา เทวินฺทปูชิตตฺตํ พุทฺธาทิกํ เสฏฺฐตรํ อตุลยํ นตฺวา สมาเสน คุณาธิกนฺตํ กมฺมฏฺฐานํ ธมฺมญฺจ กริสฺสามาหํ ฯ**

วิวิธกฤษดาญชลี ประณมก้มกายกรเศียรศีรษะ แก่แก้วมณีรัตนตรัย อันทรงพระคุณอดุลย์เลิศประเสริฐกว่าสามภพอสงไขยพรหมมินอินทราสุลาลัย ทั้งไตรภพไหว้นบบูชา ข้าประณาม ๓ พระคุณเป็นที่สุด องค์พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อเสกขา แล้วจะสำแดงพระกัมมัฏฐานา โดยตราสังเขปตามที่ควร จะให้พระโยคาพจรแจ้ง ที่แคลงสงสัยจงถี่ถ้วน ผู้บอกผู้เรียนให้ชอบควร อย่าเพิ่งด่วนดูเบาในทางธรรม

พระกัมมัฏฐานทั้ง ๔๐ นั้น บอกเรียนให้มั่นอย่าถลากถลำ ให้ถูกต้องตามคลองทางธรรม อย่าให้พระกัมมัฏฐานกำเริบไป

ให้มั่นแม่นในพระสมถะกัมมัฏฐาน พระวิปัสสนาญาณเป็นข้อใหญ่ บอกเรียนเพียรตามกระแสในพระไตรวิสุทธิมรรคจักขุญาณ พิธีทางธรรมที่จะบอกเรียน พึ่งพากเพียรในห้องพระกัมมัฏฐาน ไปหาท่านผู้รู้ครูอาจารย์ ถามการปรนนิบัติในทางธรรม

สำแดงมาทั้งนี้แต่พอเป็นเรื่องราว ตามพระบาลียังไม่ละเอียดหยาบห่างนัก พระโยคาพจรเจ้าพึงศึกษา พิจารณาให้วิตถารออกไปให้ชอบควรเถิด

สำแดงในปกิณณกกถา ๙ ที่และวิธีรักษาตัวเอง

◎ บัดนี้จะกล่าวในปกิณณกกถา แก้ในที่พระนวหรคุณที่ตั้งมีที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ที่ ๙ เป็นทางระงับโทษต่าง ๆ เป็นทางจะเร้นซ่อนทุกขเวทนาต่าง ๆ เมื่อจะใกล้ดับสูญจะได้เป็นที่พึ่งแก้ไข จะให้ระงับโรคป่วยไข้ ระงับอาพาธทุกขเวทนาต่าง ๆ ตามลัทธิบูรพาจารย์ได้ประพฤติมาแต่ปางก่อน หากสำแดงไว้เป็นมัคคปาลีมุติ เป็นทางพ้นจากพระบาลี พระโยคาวจรผู้ได้บอกเรียนในพระสมถะกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐานชำนาญวสีดีแล้ว จะยกเอานิมิตต์อันปรากฏในที่ตั้งพระกัมมัฏฐานนั้นก็ดี และองค์พระปีติทั้ง ๕ องค์ใดองค์หนึ่ง ที่ได้ชำนาญนั้นก็ดี และองค์พระธาตุก็ดี อันเป็นอารมณ์นั้นนั้นจึงยกเอาไปไว้ในที่ทั้ง ๙ แห่ง ตามที่มีเหตุจะใช้ จะให้แก้ไขไข้เจ็บทุกขเวทนา จะให้ระงับโรคาพาธโทษต่าง ๆ นั้นเถิด

ให้รู้บาปธรรม ๑๔ ตัว

ให้พระโยคาพจรเจ้า รู้จักบาปธรรม ๑๔ ตัวนี้จึงจะเข้าใจระงับโทษได้

โมโห	คือหลง	**อหิริกํ**	มิละอายแก่บาป
อโนตตัปปํ	มิกลัวแก่บาป	**อุทธจจํ**	สดุ้งใจ ฟุ้งซ่าน
โลโภ	โลภ	**ทิฏฐิ**	ถือมั่น
มาโน	มาน	**โทโส**	โกรธ
อิสสา	ฤษยา	**มัจฉริยํ**	ตระหนี่
กุกกุจจํ	กินแหนง รำคาญ	**ถีนํ**	กระด้าง หดหู่
มิทธํ	หลับ ง่วง	**วิจิกิจฉา**	สงสัย

เป็นบาปธรรม ๑๔ ตัวเท่านี้แล

แก้ธาตุกำเริบวิบัติ ถ้าธาตุกำเริบก็ดี จะแก้ ให้ยกลงไปไว้อัษฎากาศเบื้องต่ำทีเดียว จึงอธิฐานชุมนุมธาตุทั้ง ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ทั้ง ๗ ก็ดี อย่าให้รายออกตามที่นั้นเลย ให้อธิษฐานซ้ำกันลงในทีอันเดียวซ้ำกันนั้นเถิด ครั้นจะรายตามที่ตั้งขึ้นมา ธาตุซึ่งกำเริบนั้น โรคซึ่งกำเริบนั้นจะเคลื่อนตาม ซึ่งโรคที่กล่าวมานั้น จึงห้ามมิให้รายขึ้นมา มาตรว่าจะหายใจก็ดี ให้เอาสติกดรักษาลงไว้ มิให้ลอยขึ้นมาได้ กว่าโรคนั้นจะสงบ

๑ ◎ อัษฎากาศเบื้องต่ำ

๒ ◎ บนนาภีนิ้วหนึ่ง

๓ ◎ ห้องหทัยวัตถุ

๔ ◎ ห้องสุดคอกลวง

๕ ◎ โคตรภูท้ายทอย

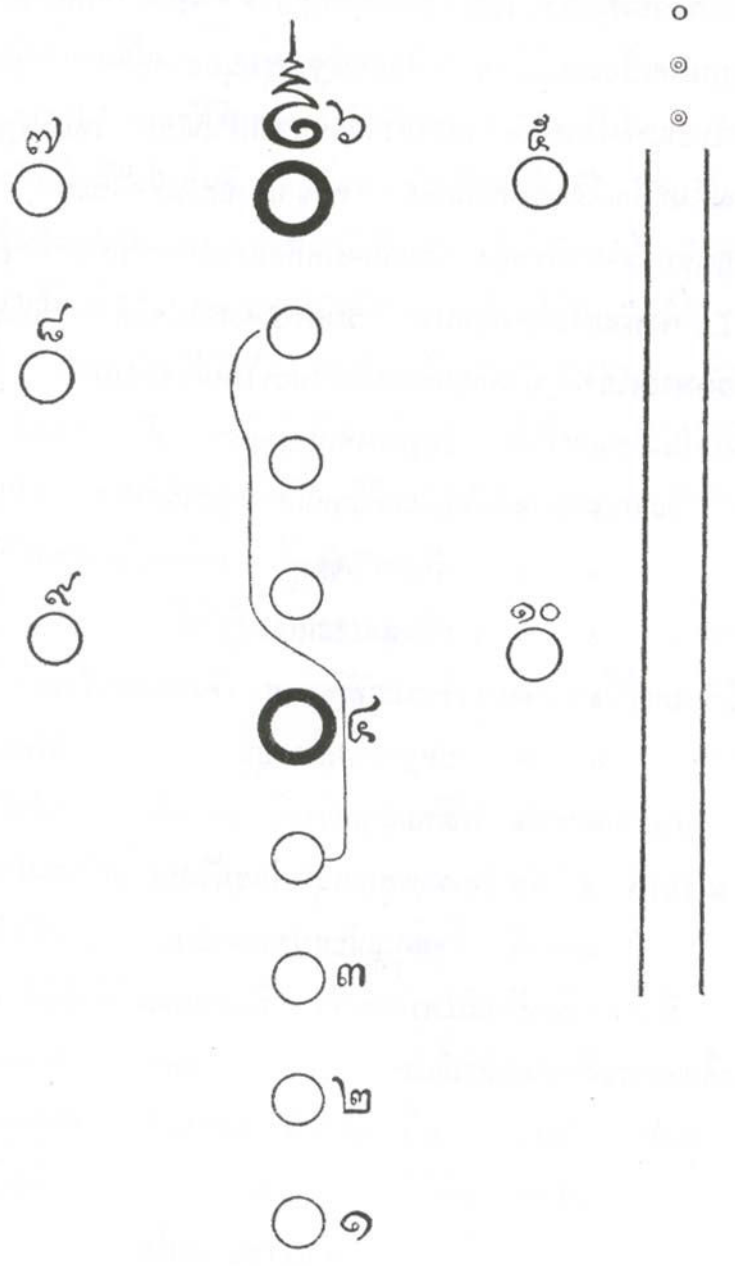
๖ ◎ อัษฎากาศเบื้องบน

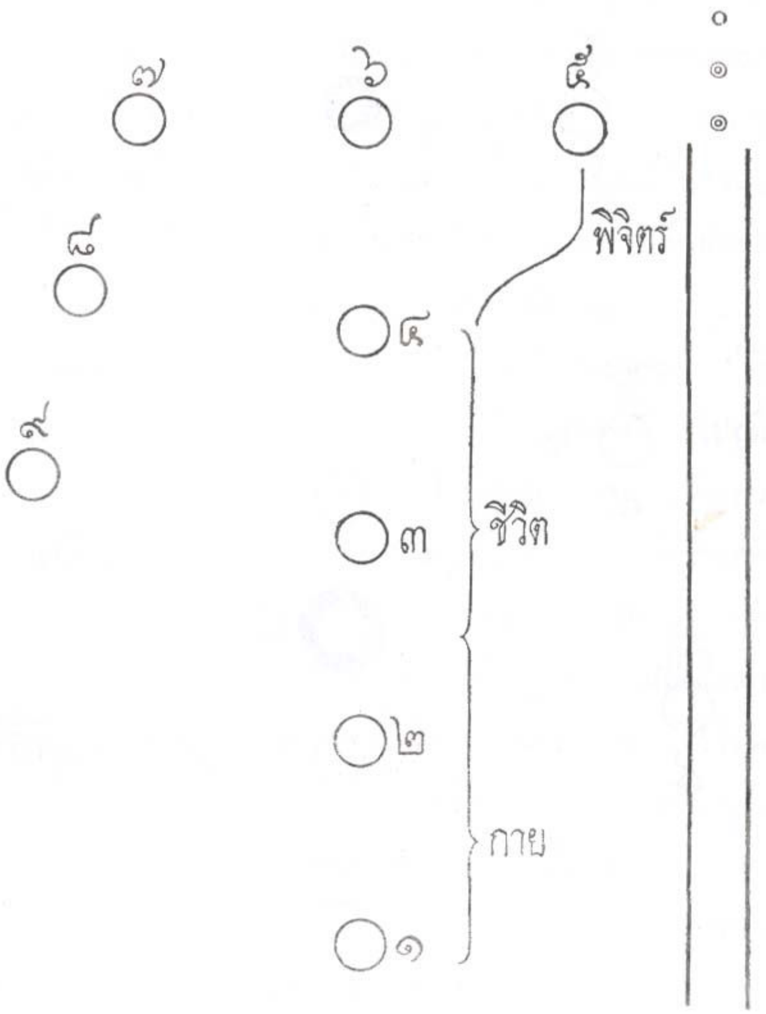
๗ ◎ ทิพยสูญหว่างคิ้ว

๘ ◎ มหาสูญหว่างจักขุทั้งสอง

๙ ◎ จุลสูญน้อยปลายนาสิก

ที่ ๙ แห่งนี้ให้พระโยคาวจรเจ้า พึงพิจารณาให้เข้าใจ แล้วพึงศึกษากระทำตามอย่างนี้เถิด

๗
๖
๕
๘
พิจิตร์
๔
๙
๓
ชีวิต
๒
กาย
๑

แก้โทสะโมหะจิตต์เกิดวิตกหนัก ถ้าโทสะจิตต์ให้เกิดโมหะเกิดวิตกหนักก็ดี จะแก้ให้คลายลง ให้เอาเจตสิกทั้งปวงประมวญตั้งในที่แห่งหนึ่ง จึงอธิษฐานให้ระงับ จึงยกขึ้นไปสู่ที่ ๕ เมื่อจะไปนั้นอย่าให้ขึ้นตรงทาง ทางเก่านั้นจะฟุ้งนัก ให้ขึ้นทางชิดสันหลังจึงจะมิสู้ฟุ้ง นี่แก้วิตกและโทษะจิตต์และโมหะจิตต์แต่ที่เบา ๆ นั้น ครั้นถึงที่ ๕ แล้ว ให้ตั้งอยู่หน่อยหนึ่ง จึงถอยหลังไปจนถึงที่ ๘ นั้น แล้วจึงปลายสวาสออกไปให้ไกล แล้วเอาสติกลับลงไปตั้งในที่หนึ่งนั้นเล่า ให้ทำ ๒-๓ คราวกว่าจะได้สุขนั้นเถิด

แม้ให้บังเกิดให้ร้อนนัก แต่สิ่งเดียวจะแก้ให้คลายลง ให้ประมวญเจตสิกตามอย่างเมื่อแรกนั้น แต่เมื่อจะขึ้นจากที่ ๑ ไปสู่ที่ ๕ นั้น อย่าเพิ่งขึ้นตามทางหลังก่อน ให้ขึ้นตามทางกลาง ๓ ที่ก่อนแล้วนำไปสู่ที่ ๕ แล้วถอยหลังไปที่ ๘ อย่างเมื่อแรก จึงเอาสติกลับลงไปตั้งที่ ๑ นั้นเถิด ถ้าทำถึง ๕ คราวแล้ว แม้นเหตุซึ่งให้ร้อนนั้นมิหยุด จึงให้หนีไปขึ้นทางชิดสันหลังไปสู่ที่ ๕ เมื่อจะกลับลงมาตั้งที่ ๑ นั้น ก็ให้ลงตามทาง

ชิดสันหลังทางเดียวกันนั้น ให้ทำ ๒ คราวอีกเป็น ๗ คราวด้วยกัน ถ้าเหตุซึ่งให้ร้อนนั้นมิหยุด ให้พึงรู้ว่า อาสันนะกรรมจะมาถึงแล้ว ก็ให้ซ่อนอยู่ในอนุโลมนั้นเถิด

จะใช้น้ำสิโณทก ถ้าจะใช้น้ำสิโณทก ให้เอาน้ำตั้งซึ่งหน้าแล้วเอาพระนวโลกุตรทั้ง ๘ นั้น แต่ให้ตั้งที่ ๘ ก่อน แล้วจึงไปถึงที่ ๑, ๒, ๓, แล้วไปที่ ๕, ๖, ๗, ครั้นถึงที่ ๘ ให้เอาตรงที่ ๘ นั้น แล้วลงที่น้ำสิโณทก นั้น ให้ทำ ๒-๓ ที ถ้าจะใช้สิ่งใดก็ได้ทุกอัน ตามแต่จะอธิษฐานเถิด ทำเหมือนกันสิ้น

แก้เป็นวรรณโรค ถ้าเป็นวรรณโรคจะให้เกลื่อน ให้เอาแม่มือกดเพดาน บริกรรมว่าสูญ ๆ ให้เต็ม กลั้นแล้ว เอาเขพะที่ติดแม่มือนั้น ทาที่วรรณโรคนั้นสัก ๔-๕ ครั้ง บริกรรมว่าสูญ ๆ ด้วยหายแล

แก้ลมขึ้น ถ้าลมขึ้นเบื้องบนนัก ให้จงกรมแล้วปรายสวาสจงไกลเทียว ให้เต็มเหนื่อยจึงได้ จะขึ้น นักเท่าใด ๆ ก็พึงตั้งที่ ๑ ชักที่ ๒, ๓ ลงไป ขึ้นข้างไหนให้ชักกวาดข้างนั้นเถิด

แก้ยอกขัด ถ้ายอกขัดขาให้เป็นเพลียไปก็ดี ให้ตึงก็ดี จะแก้ให้นอนหงายก็ได้ นั่งเหยียดเท้าพิงพนัก ก็ได้ ให้ตั้งที่ ๘ ให้ขาดก่อน จึงส่งลงไปให้ถึงปลายเท้าแล้ว เอาขึ้นมาปรายเสีย แล้วให้ส่งลงไปปลายเท้า ใหม่เล่า แล้วจึงเอาขึ้นมาประหารเสียที่ ๗ เล่า ให้ทำเวียนอยู่ที่นี้กว่าโรคจะคลายนั้นเถิด

จะบำเพ็ญทาน ถ้าจะบำเพ็ญทานสิ่งใด ให้ตั้งที่ขาดบาปธรรมนั้น จึงจะได้ผลานิสงส์มาก

จะใช้คาถา ถ้าจะใช้คาถาบริกรรมทั้งปวงนั้น ให้เอาคาถาตั้งที่ ๘ จึงเอาสมาธิวิถีทับลงเถิด

สำแดงที่ตั้ง ๘ แห่ง ที่ ๘ เป็นที่นำแห่งความยินดีทั้งปวง และนำปฏิสนธิแห่งสัตว์

ที่ ๘ เป็นที่เกิดปัญญาเห็นโทษ

ที่ ๗ เป็นที่ประหารแห่งโทษทั้งปวง เป็นตะบะเดชะด้วย

ที่ ๖ เป็นที่อดใจ เป็นขันติ ความอดทน โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม

ที่ ๕ เป็นที่ซ่อนเวทนาทั้งปวง ทั้งขาดบาปธรรม เมื่อจะเอาสันนะกรรม ทั้งดับพิษงูฝีทั้งปวง

ที่ ๔ เป็นที่หลับ ที่ขาดรส ที่ภังคะ ที่นิโรธสัจจ์ ร่วมกัน

ที่ ๓ เป็นที่ปฏิสนธิแห่งกุศลอกุศลสัมปยุตตธาตุ

ที่ ๒ เป็นที่เกิดบาปธรรมทั้งปวง ตั้งที่ ๒ ที่ ๓ เกิดกำลังนักอันห้องพระพุทธคุณนั้น คือในระหว่าง ที่ ๓ มาถึงที่ ๒ และที่ ๒ นั้นเป็นที่ชุมนุมธาตุ

ที่ ๑ เป็นที่ระงับเวทนาทั้งปวงแล

แก้ปวดศีรษะ ถ้าให้ปวดศีรษะนักก็ดี เป็นปัจจุบันโรคและบุราณโรค และโรคพิปริตทั้งปวง แม้ เวทนานั้น ยังพอจะแก้ไขได้อยู่ ยังมิแตกมิร้าวก่อน จะแก้ให้ธาตุเป็นปกติ ให้ตั้งที่ ๑ ไขโรคออกไปทวาร ถ้ามิออกให้นอนหงายลง เอามือกุมขัดสมาธิยกเท้าขึ้นเอาปัญญาส่งออกไปทวารเถิด ครั้นออกทวารแล้ว จึงเลื่อนขึ้นมาตั้งที่ ๒ เป็นที่ชุมนุมธาตุในที่ตั้งนั้นเอง ครั้นเป็นสุขแล้วจึงชักลงไปที่ ๑ แล้วไขออกไป ทวารเล่า แล้วขึ้นมาตั้งที่ ๓ ชักลงไปหาที่ ๑ แล้วไขเสียเล่า ครั้นไขชั้น ๓ แล้ว ให้ขึ้นมาตั้งที่ ๒ ให้เป็นสุข แล้วให้ทำฌานทั้ง ๔ นั้นเถิด

ถ้าโรคนั้นหนัก แก้มิฟังแล้ว จึงให้ยกหนีไปอยู่ในที่ ๕ และอนุโลมกว่าจะพ้นจากความเวทนานั้น ให้ธาตุทั้งปวงดับก่อน ให้ชีวิตดับต่อเมื่อภายหลัง อย่าให้ระคนปนด้วยธาตุ จึงมิได้มีความเวทนา ครั้นธาตุ

ทั้ง ๔ สัมปยุตต์ด้วยชีวิต จึงบังเกิดเวทนา ครั้นยกจิตต์ไปตั้งที่ ๕ และตั้งที่อนุโลมแล้ว ธาตุทั้งปวงสัมปยุตต์มิถึงเลย หาความเวทนาจะเบียดเบียนเมื่ออาสันนะกรรมนั้นมิได้ แม้โรคนั้นเบาก็ให้เอาลงชิดทางสันหลัง ลงไปตั้งที่ ๑ จึงชักที่ ๒ และที่ ๓ ลงไปสู่ที่ ๑ นั้น อันนี้แก้แต่โทษเบาเล็กน้อยง่ายดี ถ้าจะแก้โรคทั้งปวง จำปรายสวาสเสียด้วย ไว้มักเกิดโรค ฯ

แก้ไข้หนัก ถ้าไข้หนักให้ผลักอารมณ์นั้นขึ้นข้างเกลียงคอไปอนุโลม แต่ผลักเปล่านั้นช้า ให้เอามือกุมศีรษะอย่าพิงพะนักอารมณ์จึงไปเร็ว กุมแต่มือเดียว อย่าให้ลมถูกลิ้นไก่ไหว ค่อยระบายลมแต่เบา ฯ

แก้สอึก ถ้าสอึกนัก จะแก้ให้ตั้งที่ ๔ ลงไปเอาภูมิดั่งผูกตังรัดไว้ ในหลักภูมินั้น ถ้ามิฟังให้ลงไปที่ ๑ แล้วลงไปแผ่นดินเหล็กเลี้ยวขึ้นข้างหลังนั้นหน่อยหนึ่ง เอาอารมณ์หน่วงชักลงไป ดังผูกพันไว้ฟังแล ฯ

ปีติ ๘ ประการ ตั้งหทัยแล้วลงไปจนถึงที่ ๑ แล้วกลับมาขึ้นตั้งปีติสัมโพชฌงค์ แล้วคลุมขึ้นไปศีรษะก่อน จึงลงมาทั่วตัวจนถึงเท้า ฯ

โลมาปีติ, มหาโลมาปีติ, คลุมแต่ผิวหนัง ฯ

สังฆปีติ, มหาสังฆปีติ, คลุมในเนื้อ ฯ

ปัพพวัณณปีติ, มหาปัพพวัณณปีติ, คลุมในเส้นเอ็น ฯ

สุขปีติ, มหาสุขปีติ, คลุมในกระดูก ฯ

แก้ขัดเบาแก้โรคเกิดในกายต่าง ๆ

ครั้นคลุมลงมาถึงคอแล้ว ให้คลุมลงไปในเส้นจนถึงเท้า จะแก้ไข้จับและโรคต่าง ๆ ก็ได้ ถ้าขัดเบาให้ลงตามทางทวารเบานั้นเถิด ถ้าโรคบังเกิดในผิวหนัง และบังเกิดในเนื้อในเส้นเอ็น และกระดูกก็ดีให้ย้ายไปตามฐานซึ่งโรคบังเกิดนั้นเถิด พิเศษนักแล ฯ

จะขาดบาปธรรม อันจะขาดบาปธรรมนั้นตั้งในที่ ๗ ก่อน ถ้ามิฟังจึงไปที่ ๖ ถ้ามิฟังจึงไปที่ ๕ ฟังสิ้นแล ถ้าจะตั้งที่ ๗ อย่าตั้งลงตรงที่แท้ ให้เคียงลงตรงที่ **อา** นั้น ถ้าตั้งที่ ๖ ให้ตั้งที่ใต้ที่นั้นลงมาหน่อยหนึ่ง คือที่ **อี** นั้น ถ้าจะตั้งที่ ๕ ให้ตั้งบนที่นั้น คือที่ **อํ** นั้น อันจะขาดบาปธรรมทั้งที่ ๑๔ ตัวนั้น อย่างนี้เหมือนกันสิ้นแล ฯ

ปลูกรสอาหาร ถ้าจะปลูกรสอาหาร ให้ตั้งถัดที่ ๔ ขึ้นมาหน่อยหนึ่ง ตั้งแต่ปลายลิ้นเข้ามากลาง แล้วมาต้น ให้เป็นสุขทั้ง ๓ ที่แล้วให้ข้าวแก่คนไข้กินเถิด ฯ

แก้อดอาหารแก้กระวนกระวาย ถ้าอดอาหารให้**โรโทโรทา** อยู่จะแก้ให้หายให้เอาสมาธิตั้งปลายนาสิกสิ้นแล้ว ชักมาเข้ากลางลิ้น จึงอธิษฐานให้ธาตุทั้ง ๔ เข้าสัมปยุตต์ในที่นั้น จึงเอาจิตต์ชักทั้ง ๔ ทิศนั้นเข้ามาที่กลางลิ้นนั้น แล้วจึงเลื่อนเข้าไปต้นลิ้นนั้นเล่า แล้วชักไปไว้ที่ ๕ นั้นเถิด หายอยากรสอาหาร แก้กระวนกระวายด้วยทั้งชุมนุมธาตุให้เกิดกำลังด้วย ฯ

แก้อัสวาส ๒ อย่าง อัสวาสนั้นเป็น ๒ อย่าง คืออัดลงไปตั้งที่ ๒ และที่ ๓ นั้น จำนั่งเงยยืดกายขึ้นด้วย จึงมีเจือกันนั้นอย่างหนึ่ง อัดขึ้นคือภังคะให้ขาดที่นั้น ขึ้นไปตั้งที่นั้น จำนั่งก้มลงสักหน่อยและย่อกาย

ด้วย จึงมีเจือกันนั้นอย่างหนึ่ง อันอัดนี้อย่าให้เจือกันได้เลยทีเดียววิเศษนัก และยิ่งกว่าทั้งปวง ถ้าอัดขึ้นแต่จนที่ ๔ นั้น จึงจะอยู่ช้าก็หาโทษมิได้ อันอัดขึ้นถึงที่ ๕ ที่ ๖ และที่ ๗ นั้น ถ้าหาวิตกเจือมิได้ ถึงจะอยู่ช้าเท่าใด ๆ ก็ดี แม้วิตกยังเจืออยู่จะพ้นนาที ๑ มิได้ จะฟุ้งเสียแล ฯ

ที่หลับ ที่ขาดรส ที่ภังคะ ที่นิโรธสัจจ์ ร่วมกัน ที่ตื่น ที่ปลูกรส ที่สมุทัยสัจจ์ ร่วมกัน

เมื่อลับ ๆ ด้วยท้ายมวย ต้นพ้นมิเห็นเลย (ปฤษฌาธรรมแล)

จะทำปีติประวัติแก้สะท้านร้อน, หนาว จะทำปีติประวัติตั้งแต่ที่ ๔ เวียนซ้ายแต่ช้าลงไปจนที่ ๑ แล้วหยุด จึงขึ้นตรงมาเอาที่ ๔ แล้วจึงเวียนขวาลงไปจนถึงที่ ๑ เล่า แล้วเข้าอยู่ในที่ ๑ นั้น เมื่อเวียนข้างในแต่ให้คลาดทราบออกมาข้างนอกด้วยเหมือนคลุม ถ้าเป็นสุขแล้วก็เอาเถิด ถ้ายังมิเป็นสุขให้ทำไปกระนี้อีกสองสามทีกว่าจะคลาย ถ้ายังมิคลายให้ชักเข้าไปสู่ที่ ๕ แล้วลงมาสู่ที่ ๘ ทีเดียว แล้วปลายสวสดิ์เสีย จึงขึ้นไปเอาที่ ๘ ที่ ๗ ที่ ๖ ที่ ๕ ให้ตั้งอยู่ในที่ ๕ นั้นทีเดียวสัก ๒-๓ นาทีเถิด นี้แก้สะท้านร้อนสะท้านหนาวเมื่อยขบแล ฯ

แก้เส้นยอกขัดขวาง ถ้าเส้นยอกขัดขวางอย่างปัตตคาดก็ดีจะแก้ให้คลาย ให้สูบลมเข้าไปแต่เบา ๆ แล้วกุมไว้ที่คอแต่เบาให้ลมนั้นค่อยตึงกระสายไปสักหน่อย ให้ถึงซึ่งที่เจ็บยอกขัดนั้นคลายครั้นว่าคลายแล้ว ให้ปลายสวาสดิ์เสีย มักเกิดโรค แม้นจามออกมาทีไร ให้ฉวยเอาปลายลมนั้น สูบเข้าไปไว้เล่าจงทุกทีให้สมาธิตั้งเกิดในที่ ๕ นั้น จำนั่งก้มคอด้วยสักหน่อยจึงมีเจือกันแล ฯ

แก้ธาตุทั้ง ๔ ดับสูญ ถ้าธาตุทั้ง ๔ ดับแล้วก็ดี จะผลัดไปได้ ๗ วัน ถ้าสูญให้สูบลมเข้ามาด้วยหีบก่อนแล้ว เอามือปิดข้างหีบไว้ สูบข้างหับเข้ามาเล่าแต่ในปราณเดียว ถ้าช้างจันทร์สูบหับก่อนจึงหีบ แล้วเอา **อะอุทํ** ไปสู่ **อะเหฎฐา** แล้วเอา **อา** ยก **อเหฎฐา** ขึ้นมาสู่ **อํ** ก่อน จึงยกไปสู่ **อํ** ให้ติดกัน ถ้ามิไปสู่ **อํ** ก็ให้ไปสู่ **อา** เถิด อันสูบเข้ามานี้เป็นชุมนุมธาตุให้พร้อมข้างภายใน กว่าสมาธิจะตั้ง แล้วทั้งแก้ธาตุด้วยแล ฯ

แก้ให้ขาดรสราคะ ถ้าจะให้ขาดราคะรสปฏิสนธินั้น อย่าให้กายกับชีวิตนั้นเนื่องกัน ให้ยกชีวิตนั้นขึ้นไปเสียให้พ้นกาย คือให้ยกที่ที่ ๒ ขึ้นไปสู่ที่ ๓ ก็ได้ แม้มิถึงที่ ๓ แต่พอพ้นที่ ๒ สักหน่อยหนึ่งก็ได้ แล้วชักเอารสราคะในที่อยู่ คือที่ ๑ นั้นไปเผาเสียแต่ในที่ ๗ นั้นเถิด ฯ

สูบลมเข้า ถ้าสูบเข้ามาเท่าใด ก็ให้ปลายออกไปเท่านั้น ไว้มักเกิดโรค ถ้าปลายออกไปมากแล้ว ให้สูบเข้ามาไว้บ้าง อันลมออกมากนั้น จะให้โทษสิ่งใดนักนั้นหามิได้ แต่สมาธิมิตั้งสิ่งเดียว นั้นแล ฯ

แก้โรคเขาอื่น อันจะแก้โรคเขาผู้อื่นนั้น ให้ตรวจน้ำให้ก่อน ถ้ามิฟังจึงให้ชุมนุมธาตุอินทรีย์และโพชฌงค์ ถ้ามิฟังจึงยกหนีไปอยู่ที่ขาดบาปธรรม ที่ตัวเราเอง ถ้าจิตต์นั้นมีความเมตตากรุณา ผู้ไข้นั้นพักอยู่ อารมณ์นั้นย่อท้ออยู่ จะทำการนั้นมิเป็น ให้ปลงอารมณ์ให้เป็นอุเบกขา ให้ขาดจากความรักความกรุณาก่อนจึงจะทำการนั้นเป็น ครั้นแก้เขาแล้ว ให้ปรายสวาสเสียจงทุกครั้ง แล้วนั่งให้ตัวเป็นสุขในที่ทั้ง ๘ นั้นจงทุกครั้ง จึงจะมิเสียตัวไปด้วย ถ้ามิทำดังนี้ ตัวย่อมพลอยเสียไปด้วย มีมากแล้ว ฯ

"วาโต โอกาเส ติฏฐาหิ" ปรายสวาสด้วยแล้ว ตั้งที่ ๗ ให้มั่นหายไปสิ้นแล ฯ

สูญแตก ลักษณะสูญแตกนั้นดังอย่างปืน อันสูญร้าวนั้นดังอย่างคั่วข้าวตอก ถ้าแตกราวในที่ ๒ และที่ ๓ นั้นได้แก่ตัว ถ้าแตกในที่ ๗ นั้น ได้แก่ผู้มีคุณทั้งปวง ถ้าในที่ ๘ นั้น ได้แก่พี่น้อง ถ้าในที่ ๙ นั้น ได้แก่บุตรทาระศิษย์หาทั้งปวง ถ้าร้าวแต่ลำบาก แต่แตกตายแต่ว่าช้า เดือนหนึ่งบ้าง ๑๕ วันบ้าง ถ้านิมิตต์กองเพลิงซึ่งหน้าตายเร็ว ๖-๗ วันนั้น ฯ

ภังคะ ครั้นกินอาหารแล้ว ให้กลืนน้ำ ๓ ที แล้วให้ภังคะให้ขาดรสอาหาร ในที่สี่หน่อยหนึ่งนั้นแล้วชักไปยังที่ ๗ นั้นเถิด ให้ทำจงทุกวัน ถึงกินของแสลงก็หาโทษมิได้เลย อันภังคะนั้นคือให้สมาธิตั้งอยู่กับที่ อย่าให้เลื่อนลงไปตามน้ำที่กลืนนั้น แล้วนำไปที่ ๗ นั้น ฯ

นั่งจุกหู นั่งจุกหูนั้น ให้ตั้งที่ ๓ คำหมากหนึ่ง แล้วยกขึ้นมาปิดหูข้างขวาก่อน ครั้นตึงเข้าแล้วลงไปที่ ๓ อยู่คำหมากหนึ่งเล่า แล้วยกขึ้นมาปิดหูข้างซ้ายเล่า ครั้นตึงเข้าแล้ว จึงยกไปที่ ๓ นั้นเถิด ฯ

แก้ลงท้อง ถ้าลงท้องหนัก ให้ลงตามสันหลังให้ถึงที่ ๑ จึงชักแต่ที่ ๑ ลงไปทวารเบื้องต่ำแต่พอถึงแล้ว ให้กำอารมณ์นั้นขึ้นมาสู่ที่ ๑ นั้นเล่า แล้วเอาอารมณ์ขึ้นสู่ที่ ๒ เล่า ให้พิจารณาดูถ้ามีความสุขแล้วให้พอใจเถิด ถ้ายังก็ให้กุมเอาอารมณ์ขึ้นมาจนที่ ๓ ถ้าเหตุนั้นยังมิหยุดเล่าจะนั่งก็ดีนอนก็ดี ให้มีสติกำอารมณ์นั้นไว้ในที่ ๒ ที่ ๓ นั้นกว่าจะคลายทีเดียว

แก้ธาตุผูก ถ้าธาตุผูกอยู่ ๙ วัน ๑๐ วัน มิไป จะแก้ ให้เลื่อนสมาธิลงไปตั้งที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๑ แล้วเอาลงไปตั้งทวารที่ประตูนั้นแล้วจึงยกจิตต์ปรายสวาสออกไป ตามทางทวารนั้น ๒-๓ ที ให้เอาอารมณ์ตั้งไว้ในที่ประตูนั้นกว่าจะลง ช้าจน ๓ คำหมาก ถ้าเบาขัดให้ยกไปทำทางเบานั้นก็ได้

จะบอกให้ผู้อื่นแก้ไข้ อันจะบอกให้แก่ผู้อื่นมิได้เรียนพระธรรม จะให้หักเวทนานั้นให้บริกรรมด้วย ก่อน โรคนั้นระงับเร็ว ต่อไกลจึงบริกรรมด้วย อนัตตา อนึ่งถ้าเวทนามีกำลังนักก็ดีให้ตรวจน้ำให้แก่เจ้ากรรมนายเวร ให้คนไข้ยึดขันน้ำแล้วแผ่ไมตรีนี้ระงับเวทนาเร็วนักหนา

ถ้าแก้ผ้าให้ว่า โทษเกิดในกายทวาร ถ้าโทษเกิดในใจ ให้ว่าโทษเกิดในมโนทวาร ขอพระธรรมเจ้าจงมาประหารเสียซึ่งโทษนั้นให้บริสุทธิ์ ด้วยเดชคุณแก้ว ๖ ประการ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าบัดนี้เถิด ฯ

แก้ไข้กินอาหารมิได้ ถ้าไข้มิได้แตกร้าว แต่ให้กินข้าวมิได้ ๙ วัน ๑๐ วันแล้วก็ดี เดินเหินได้อยู่ จะแก้ให้ทำอารมณ์อันเดียวคืออุเบกขา จิตต์เป็นอารมณ์มาตั้งในที่เกิดรส คือถัดที่ ๔ ขึ้นมาหน่อยหนึ่งแล้วเอาสมาธินำไปในที่ ๗ แล้วเอาไปสู่ที่ ๑ เล่า แล้วชักมายังที่ ๒ ที่ ๓ มาตั้งอยู่ในที่ ๔ เป็นที่สุดทีเดียว ที่จะหลบเวทนานั้นตามอย่างเก่า

ออกบัวบานพรหมวิหาร ถ้าจะออกบัวบานพรหมวิหาร ครั้นตั้งจักรด้วยสุขีแล้ว จึงออกสุขีแต่ในภูมิไปทุติยะ ครั้นถึงทุติยะจึงออกด้วย **อะเวรา** แต่ทุติยะไปนั้นออกขึ้นตรงหน้า ให้ถึงพรหมโลก พอจบ **อะเวรา** นั้น จึงคลุมแต่พรหมโลกลง เอาขอบจักรวาลให้เห็นจักรวาลอยู่ พอจบ **อะเวรา** แล้วจึงช้อนลงไปตาม สิลาปฐพีรอบลงไปเอาอเวจีด้วย **อะเวรา** จบหนึ่งเล่า แล้วจึงกลับเข้ามายังภูมิ บริกรรมด้วยสุขีให้สงบอยู่ในภูมินั้นสักคำหมากหนึ่ง (จบออกดอกบัวบาน)

สูบ ฝัน เมื่อจะใกล้นอนนั้น จะนั่งทำก็ได้ จะนอนทำก็ได้ ให้ประมวลเจตสิกทั้งปวงเข้ามาตั้งอยู่ที่ ๕-๖-๗ ที่ใดที่หนึ่งสักคำหมากหนึ่ง จึงเอาอันนี้ เมื่อจะใกล้หลับจึงทำ แล้วให้อธิษฐานไว้ว่า **อนิมิตฺต สนิมิตฺต** อันใดจะได้สุขได้ทุกข์แท้นั้น ขอให้มาปรากฏแก่ข้าพเจ้าจงแท้ **อนิมิตฺต** อันใดอันหลงอันมิเที่ยง มิแท้นั้นขออย่าให้มีแก่ข้า ฯ อันนี้ให้อธิษฐานจงทุกวัน อันสูบเจตสิกนั้นคือ สูบลมข้างนอก เข้าไปที่ตั้ง นั้นสักคำหมากหนึ่งแล้วจึงปรายเสีย เมื่อจะใกล้หลับนั้นแต่กุมไว้ อันประมวลนั้นคือสูบวิเศษนักหนา ถ้าฝันร้ายให้ว่า **ยนฺทุนฺนิมิตฺตํ** ฯ ล ฯ ๓ ที

แล้วประมวลเจตสิกทั้งปวงตั้งที่ ๗ แล้วนำไปสู่ที่ ๓ ให้เป็นสุขก่อน จึงสีฟัน ถ้าฝันร้ายก็หาโทษมิได้เลย เมื่อนอนนั้นพึงอธิษฐานแล้ว พอประมาทไปนิมิตต์อันชั่วก็ดี นิมิตต์อันดีก็ดี ครั้นตื่นขึ้นจำสูบเสีย ถ้าฝันร้ายให้คลายโทษนั้น ถ้าฝันดีให้จำเริญความสุขสวัสดีขึ้นไปอีก อันเจตสิกทั้งปวงนั้น อยู่นอกสิ้น อันสูบนั้น ดังต้อนโคเข้ามาไว้ในคอก มิให้กระจัดกระจายดีนัก

ห้ามแก้โรคทั้งปวง อันจะแก้โรคทั้งปวงนั้นอย่าแก้เขา ทำแต่ตัวเอง ครั้นแก้ผู้อื่นจะเสียตัวไปด้วยโรค ผู้ใดบอกให้เขาแก้ตัวเขาเอง แต่ที่ได้เรียนด้วยกันนั้น อันจะแก้เขานั้น อย่าทำเลย เว้นไว้แต่บุตรทีเดียวด้วยจำเป็นแล้ว

ตื่น หลับ ที่ใต้คอกลวงนั้นน้อยหนึ่ง ที่ชื่อกระดูกคอนั้นเป็นที่ระงับเหตุทั้งปวง ตั้งที่นั้นเป็นที่ฉะทรลอง ที่คนนอนกรนนั้นดู ขึ้นถึงที่แหลมตื่น ลงหลับ ขึ้นถึงที่ ๗, ๘, ๙ ปรายตื่นแล

แก้จิตต์หยาบ ถ้าจิตต์หยาบจะแก้ให้ละเอียด ให้ทำฌานโลกอุดรทั้ง ๔ นั้น ให้ลงข้างหน้าขึ้นข้างหลัง แล้วลงทางกลางให้ทำ ๔-๕ คราว กว่าจิตต์จะละเอียดนั้น

แก้หวัดไอ ถ้าจะแก้หวัดให้ตั้งที่ ๙ ก่อน แล้วจึงไปที่ ๘ ที่ ๗ ที่ ๖ ครั้นถึงที่ ๕ ให้รวยลงไปแผ่นดินเหล็ก ขึ้นมาที่หนึ่งแล้วลงไปแผ่นดินเหล็กเล่า ขึ้นลงอยู่แต่ที่นี่ให้ล่วงนาทีก่อน นาทีหนึ่ง ๖ ปราณ ปราณหนึ่ง ๑๐ อักษร ครั้นล่วงนาที แล้วไขเสียทวารเบื้องต่ำ ถ้ามิฟังให้ร้อยลงไปไขเล่า ทำไปดังนี้ได้ ๒-๓ ที กว่าจะคลายนั้นอย่าขึ้นมาข้างบนเลยมิฟัง

จะยาตราไป ถ้าจะยาตราไปแห่งใด ๆ ให้ตั้งสัจจบารมีต่อคุณพระพุทธเจ้าก่อน เอาปัญญาพิจารณาเหตุ ว่าคุณพระพุทธเจ้าจะเป็นที่พึ่งได้แต่เหตุ ๓ ประการคือ อุปัจเฉทกรรม ๑ อุปปิฬิกกรรม ๑ ปัจจุบันกรรม ๑ นี่คุณพระพุทธเจ้าช่วยได้เป็นเที่ยงแท้แต่บุราณกรรมสิ่งเดียวนี้ คุณพระพุทธเจ้าช่วยมิได้เลยเป็นเที่ยงแท้แต่อันกูจะไปบัดนี้ จะรู้ว่าเป็นกรรมสิ่งใดมิได้รู้ ถึงว่าเป็นบุราณกรรมแล้วก็ดี ก็จะเอาชีวิตแลกเอาพระนิพพานเถิด อย่าถือทิฏฐิว่ากูได้เรียนพระธรรมเป็นที่พึ่งแล้ว จะกันอันตรายได้นั้น อย่าให้ไว้อารมณ์อย่างนี้ เอาตัวรอดมิได้เลย ให้ปลงต่อความตายแล้ว จึงไปเถิด หาอันตรายมิได้เลย

แก้เข้าธาตุทั้ง ๔ ให้ระงับจิตต์ระงับกาย ข้าจะขอเข้าธาตุทั้ง ๔ อินทรีย์ทั้ง ๕ โพชฌงค์ทั้ง ๗ ขอให้ระงับจิตต์ระงับกายให้สบาย จะขอเข้าเป็นนิคคหะที่หนึ่ง จะขอเป็นปัคคหะที่หนึ่ง อันนิคคหะคือข่มลงไปถึงที่หนึ่ง อันปัคคหะนั้นคือยกแต่ที่ ๑ ขึ้นมาที่ ๒ ที่ ๓ ให้ทำไปกว่าจะได้ความสุขนั้น นี่แก้สารพัดโรคทั้งปวงได้สิ้นทุกอัน อย่างโรคบุราณแก้ได้ทั้งปวงหายด้วยกันแต่ช้า

แก้ปวดศรีษะ ถ้าปวดศีรษะหนักก็ดี เส้นกำเริบก็ดี ธาตุวิปริตก็ดี โรคอันหนักจะแก้ให้คลายนั้น ให้ตั้งแต่ที่ ๕ ปลงไปเอาที่ ๑ แล้วจึงอธิษฐานว่า ข้าขอเข้าธาตุทั้ง ๔ อินทรีย์ทั้ง ๕ โพชฌงค์ทั้ง ๗ แล้วจึงยกมาที่ ๒ จึงขอชุมนุมธาตุทั้ง ๔ อินทรีย์ทั้ง ๕ โพชฌงค์ทั้ง ๘ ในที่ ๒ นั้น แล้วจึงแบ่งสมาธิชักออกไปตามเท้าทั้ง ๒ ข้างสักคำหมากหนึ่ง แล้วจึงยกแต่ที่ ๒ ไปสู่ที่ ๓ จึงว่าข้าจะขอสัมปยุตต์ธาตุทั้ง ๔ โพชฌงค์ทั้ง ๗ ในที่ ๓ นั้นเล่า แล้วจึงแบ่งสมาธิชักออกไปตามเท้าทั้ง ๒ นั้นเล่า แล้วยกสมาธิขึ้นมาสู่ที่ ๔ ให้เป็นสุขหน่อยหนึ่งแล้วจึงยกไปที่ ๕ ที่ ๘ ที่ ๗ ที่ ๖ ที่ ๕ แล้วจึงชักมาสู่ที่ ๔ แล้วจึงแบ่งสมาธิออกไปมือทั้งสองข้าง ให้ทำไปกว่าจะคลาย ถ้าโรคนั้นมิได้หนักนัก ก็อย่าให้เข้าธาตุอินทรีย์เลย ให้แบ่งแต่สมาธิออกก็ได้ อย่าชุมนุมสัมปยุตต์อย่าแบ่งธาตุเลย อย่างหนึ่งเร็วแต่จำศึกษาให้เจนก่อนจึงจะแบ่งได้

แก้พบสัตว์ร้าย ถ้าพบสัตว์สิ่งใด ๆ อยู่ริมทาง จะไปให้ตั้งที่ ๗ แต่กลมแล้วก็ไปเถิด ถ้ามิกลมหยุดตั้งให้กลมก่อน กะกลมแล้วไปเถิด ครั้นเดินพ้นไปแล้วให้ยกมาตั้งที่ ๕ ให้เป็นข่ายข้างหลังบังกั้นอันตรายเถิด

เจริญพรหมวิหาร ถ้าจะกระทำพรหมวิหารแก่ผู้มีเวรนั้น ให้กระทำแก่ผู้มีเวรอันมีคุณนั้นก่อน คือให้ตั้งในภูมิด้วยสุขี ๆ ให้สงบก่อน แล้วจึงไปทุติยะ แล้วไปตติยะ แล้วไปจตุตถะ แล้วไปปัญจมะ แล้วไปทุติยะเล่า แล้วเข้ามายังภูมิให้สงบสักหน่อยหนึ่งด้วยสุขีทีเดียว แล้วจึงออกไปยังทุติยะด้วยสุขเล่า ครั้นเมื่อจะออกไปยังผู้มีเวรนั้น จึงให้ออกด้วยพระคาถานี้ **"อเวราโหนฺตุ อพฺยาปชฺฌาโหนฺตุ อนีฆาโหนฺตุ สุขีอตฺ-ตานํ ปริหรนฺตุ สุขี สัตว์ ๆ สุขีโหตุ สุขี ๆ กมฺมสฺสกฺโก ๆ"** ครั้นไปถึงผู้มีเวรแล้ว ให้บริกรรมด้วยสุขี ๆ ให้สงบหน่อยหนึ่ง แล้วจึงกลับเข้ามายังทุติยะด้วย **อะเวรา** เล่า แล้วจึงเวียนซ้ายเป็นปฏิโลมด้วยสุขีเล่า แล้วเข้ามายังภูมิให้สงบ แล้วนำไปยังที่ ๗ แล้วหักลงมายังภูมิให้สงบเล่า เมื่อจะออกไปยังผู้มีเวรทั้งปวงนั้นให้กระทำให้ผู้มีเวร ทั้งปวง นั้น เรียงกัน อยู่ก่อนจึงเอาแต่ภูมิมายังทุติยะด้วยสุขี แล้วจึงออกแต่ทุติยะไปด้วย **อะเวรา** จงทุกคนกว่าจะสิ้นผู้มีเวรกัน ถ้าเป็นการเร็วก็อย่าเรียงตัว **อะเวรา** เลย ให้ร้อยตลอดไปด้วยสมาธิให้สิ้นผู้มีเวรทั้งปวงทีเดียว แล้วให้กลับเข้ามายังภูมินั้นด้วย **อะเวรา** เล่า แล้วให้นำไปยังที่ ๗ แล้วให้กลับลงมายังภูมิ ให้สงบอยู่ในภูมินั้นสักคำหมากหนึ่งแล้วเอาเถิด

ออกสังขะลึกกะนัย ถ้าจะออกสังขะลึกกะนัย ให้ออกตรงหน้าผู้มีเวรทีเดียว แล้วกลับตรงเข้ามาอย่างเมื่อออกทีแรกนั้น ถ้าจะออกบัวบานนั้น ให้ออกแต่ภูมิไปยังทุติยะด้วย **สุขี** แล้วส่งขึ้นไปพรหมโลกด้วย **อะเวรา** เล่า แล้วคลุมลงมาเข้าขอบจักรวาลด้วย **อะเวรา** เล่า แล้วรวมลงไปเบื้องต่ำจนถึงอะเวจีด้วย **อะเวรา** แล้วกลับขึ้นมายังภูมิด้วย **อะเวรา** แล้วกลับ ขึ้นมา ยังภูมิ ด้วย **อะเวรา** เล่าให้สงบอยู่ในภูมิสักคำหมากหนึ่งแล้วเอาเถิด

แก้ธาตุหย่อน ด้วยปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เดิมนั้นหย่อน จึงให้ร้าวเป็นเกล็ดด้วยเตโช วาโย จะลั่นมิตลอด ถ้าจะแก้ให้เข้าชุมนุมธาตุก่อนแล้ว ให้อธิษฐานเอาเตโช วาโย ธาตุตั้งก่อนแล้วจึงเอาอาโปปฐวีซ้อนข้างบน คือในที่ภูมินั้น แล้วจึงยกธาตุทั้ง ๔ นั้นขึ้นมาชุมนุมในหทัยเรา แล้วจึงเข้าอินทรีย์โพชฌงค์ทับลงเล่า สักคำหมากหนึ่ง ๒ คำหมาก ๓ คำหมาก แล้วจึงประมวญขึ้นมาให้สิ้นด้วยกันทั้งปวง คือธาตุทั้ง ๔

อินทรีย์ทั้ง ๕ โพชฌงค์ทั้ง ๗ นั้น มาตั้งในที่ ๔ นั้นเล่า สักคำหมาก ๑, ๒, ๓ แล้วจึงยกแต่ที่ ๘ นั้น ไปยังผู้ไข้นั้น ให้ตั้งอยู่ในภูมิสักคำหมาก ๑ แล้วจึงยกมาประหารเสียในที่ ๗ หาตัวเราเองนี้เล่า ให้ทำ ๒,๓ คราวก่อนแล้วจึงให้ทำเหมือนเมื่อแรกมานั้นเล่า ครั้นออกมายังตัวเรานั้นอย่าประหารเลย ให้คลุมลงให้ทั่วกายอย่างคลุม **โลมาปีติ** นั้น แต่เมื่อจะคลุมนั้นให้นึกว่าเดชคุณพระพุทธเจ้า ขอให้อาโป ปฐวีธาตุ ที่หย่อนนั้นขอให้พร้อมกัน ขอให้เป็นปกติธาตุ อย่าให้มีอันตรายเลย ฯ

พระคาถาสำหรับจงกรม

พุทฺโธ จงฺกมํเสฏฺฐํ ธมฺโมปาปํ วินสฺสนฺติ อโห สุขํ อารมฺมณํ ภควา รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ ทุกฺขํ สุขํ นิพฺพานํ รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ อนิจฺโจ นิจฺจํ นิพฺพานํ รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ อนตฺตา ปรมสุขนฺติ สุญฺญํ นิพฺพานํ รูปกฺขนฺโธ เวทนากฺขนฺโธ สญฺญากฺขนฺโธ สงฺขารกฺขนฺโธ โส ภควา อิติปิ อรหํ นิพฺพานํ

ที่ตั้ง ๙ แห่งนี้อย่างหนึ่ง

ภควา สุคโต

◎ ๙ จุลสูญน้อยปลายนาสิก

◎ ๘ มหาสูญหว่างจักษุ

◎ ๗ ทิพยสูญหว่างคิ้ว

◎ ๖ อัษฎากาศเบื้องบนกระหม่อม

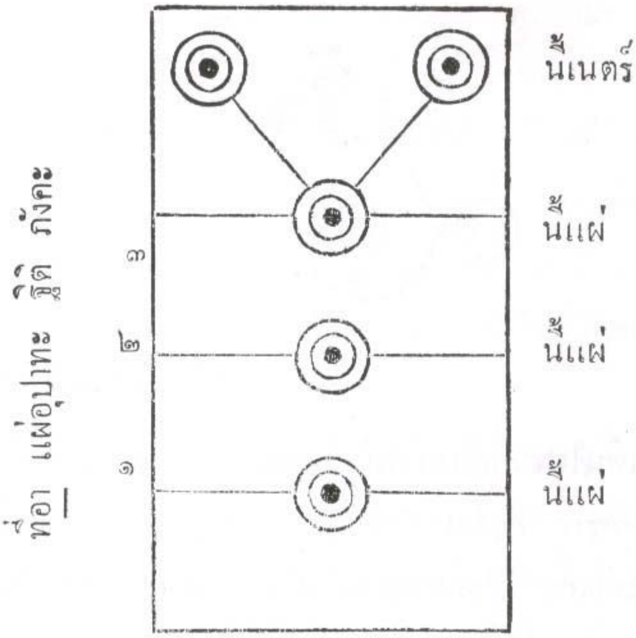
◎ ๕ โคตรภูท้าย

◎ ๔ ห้องสุดคอกลวง

◎ ๓ หทัยวัตถุ

◎ ๑ สูญบนนาภีนิ้วหนึ่ง

◎ ๒ อัษฎากาศเบื้องต่ำ

๑ อดีตภวังค์

๒ ภวังคะจลนะ

๓ ภวังคุปัจเฉทะ

๔ ตะทาลัมพณะ

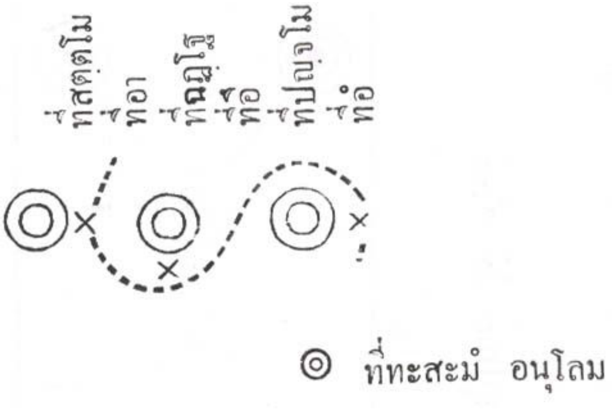
๑ นาสิก

๔

๓ อุปาทะ, ฐีติ, ภังคะ

๒ เหมือนกันทั้งสามที่

เบื้องต่ำ

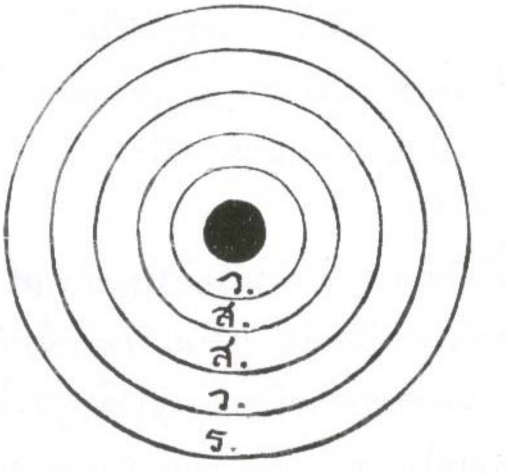
จะเดินไปในที่กันดารให้อธิษฐาน รักษา **มะ** ในทวาร คือตั้งรักษาจักษุทวาร คือรักษาจักษุ แม้สัตว์อยู่ทั้งสองข้างทางก็ดี อย่าดูเลยใจจะท้อเสีย ให้ดูแต่หนทางที่จะไป อันรักษากายทวารนั้น คืออธิษฐานว่าคุณแก้วทั้ง ๓ ประการ เป็นที่พึ่งแก่ข้าบัดนี้แล้ว กำแม่มือเข้า แล้วสูบอารมณ์ขึ้น ตั้งที่ขาดบาปธรรม ครั้นสูบแล้วจึงอธิษฐานเล่าว่า กรรมทั้ง ๓ ประการจงอย่าได้มีเลย ตามฐานซึ่งจะมีอันตราย ในครู่หนึ่งก็ดี ยามหนึ่งก็ดี วันหนึ่งก็ดี ส่วนหนึ่งก็ดี ตามซึ่งอันตรายจะมีช้าและเร็วนั้น ขออย่าให้กรรมทั้ง ๓ นั้นมาเบียดเบียนได้เลย ให้ใจนั้นลงจงแท้ด้วย ให้จริงดุจปากว่ากะนี้ด้วย ให้ไว้ใจว่ามันไม่เบียดเบียนข้าได้ ถ้าแลอารมณ์นั้นหวั่นไหวอยู่ ย่อท้ออยู่ ละตั้งที่ก็ยังมิได้ จะรักษาจักษุก็ยังมิได้ ก็อย่าไปในเวลานั้นก่อน ให้ถอยเสียก่อน ถึงเดินไปแล้วก็ดี จำยืนเข้าตั้งที่นิโรธแม้นมีต้นไม้สิ่งใดก็ให้เข้ายุดต้นไม้นั้นอยู่ก่อน ให้พร้อมเหตุทั้ง ๓ ประการก่อนจึงไป คือ จักษุ ๑ ที่ตั้ง ๑ กาย ๑ อันการรักษาจักษุนั้นคืออย่าดูเข้า ๆ ก็อย่าดูเล่า อันเล่ห์จักษุนี้มากให้ดูเอาเถิด เมื่อแรกจะไปนั้น ได้ร้อยไปแล้ว ให้ตั้งที่ตั้งไปแล้วนั้นหาอันตรายมิได้เลย

แก้ปวดมวนท้อง ถ้าแม้นมวนท้องให้แก้ด้วยปีติประวัติตั้งคอเวียนลงไปก่อน ครั้นถึงที่มวนแล้วจึงรัดเข้าให้น้อยให้กลมเข้าที่มวนนั้น แล้วเวียนซ้ายหน่อยหนึ่ง เวียนขวาหน่อยหนึ่ง แล้วเข้าตั้งหลักทั้งสามคือ ๑, ๒, ๓ นั้น ที่ไหนก็ได้ ถ้ามิฟังให้ไขเสียทวารเบื้องต่ำ

จะมีที่ไปให้ดูธาตุ ถ้าจะไปแห่งใดให้ดูธาตุทั้ง ๔ ก่อน ถ้าบริบูรณ์อยู่หาอันตรายมิได้เลย ดูวาโย คือเอามือจุกหูดังอื้ออยู่นั้น ปกติ **ดูอาโป** คือกลืนเขฬะดังเอือกนั้น **ดูปกติ ดูปถวี** คือลูบเนื้อดังสากนั้นปกติ **ดูเตโช** คือ หิ่งห้อย ตาเห็นแววอยู่นั้นปกติ **ดูวิญญาณ**คือเอามือพาดหน้าผากและดูข้อมือ ถ้าเห็นมิขาดนั้นปกติ อันธาตุทั้ง ๔ นี้ ถ้าปถวีดับ อาโปดับแล้วคืนมีบ้าง แม้นเตโชดับแล้วมิรอดเลย แต่ช้า ๓-๔ วัน อันวาโยนี้ให้ยิ่งกว่าธาตุทั้ง ๓ นั้น แม้นวาโยดับชีวิตก็ดับด้วยพร้อมกันแล

แก้เสียดสีข้าง ถ้าเสียดสีข้างก็ดี ให้ตึงราวคางก็ดี ขัดก็ดี จะแก้ให้นั่งเอนตัว เอาข้างตึงนั้นไว้ให้ตรงแล้วให้ตั้งที่ ๘ ก่อน จึงลงไปตามไหปลาร้า ลงไปเอาราวข้าง ตามที่เจ็บที่ตั้งนั้น แล้วกวาดให้ตลอดถึงปลายเท้า แล้วมาตั้งที่ ๘ เล่า ส่งลงไปปลายเท้าเล่า แล้วให้เอาผาเสียที่ ๗ บ้าง แล้วกวาดลงไปปลายเท้าเล่า ทำ ๓, ๔ คราวคลายแล ฯ

แก้งูขบให้ดับรูปขันธ์ เวทนาขันธ์

นั่งให้ดับรูปขันธ์คือชั้นนอก แล้วจึงให้ดับเวทนาขันธ์ถัดเข้าไปแล้วจึงดับสัญญาขันธ์ถัดเข้าไปเล่า แล้วจึงให้ดับสังขารขันธ์ถัดเข้าไปเล่า แต่วิญญาณขันธ์คือชั้นในนั้น อย่าให้ดับเลย นั่งชั้นละวัน ฯ

ถ้างูขบพิษมิขึ้นเลย จิตต์เองอุทธัจจนำพิษนั้นจึงขึ้นได้ ครั้นผลัดอารมณ์นั้นขึ้นตั้งที่ขาดบาปธรรม อย่าให้จิตต์นั้นลงมาประวัติเจือที่เจ็บนั้นเลย พิษนั้นจะขึ้นมิได้เลย

แก้เด็กเจ็บไข้ ถ้าลูกอ่อนเจ็บปวดนักร้องอยู่นั้น จะแก้ให้ลองให้ชิมที่ความเจ็บนั้นก่อน แล้วจึงยกขึ้นตั้งที่ ๗ ถ้านอนมิหลับให้ตั้งที่หลับ ให้หลับเสียก่อน แล้วจึงยกไปตั้งที่ ๗ คลายแล ฯ

แก้สังเวคะ สังเวคะนั้นเป็น ๓ ประการ คือปลงซึ่งความตายนั้นประการหนึ่ง คือหน่ายนามรูปแล้วเอาชีวิตแลกเอาพระนิพพานนั้นประการหนึ่ง คือให้เห็นใน **สังขารธรรม รูปธรรม นามธรรม** วิบัติต่าง ๆ ให้ปลงตามปัญญาไตรลักษณ์นั้นประการหนึ่ง

ที่ ๗ นั้นเป็นที่ต่อแย้งกันได้อยู่ อันที่นิโรธ ที่นิทรา หาใครต่อแย้งมิได้เลย ยิ่งกว่าทั้งปวง อันที่ ๕ นั้น เป็นแต่ที่ซ่อนที่เร้นก็ได้ผจญก็ได้ดี แต่มิได้เท่าที่นิทร์ ถึงสวาสเฟือนไปแล้ว หาพยาบาทต่อมิได้ด้วย วิเศษมากนักให้พิจารณาเอาเถิด ฯ

ขอเจ้ากูแก้วทั้งมวญ จงประมวญเอาโทษนั้นมาตั้งยังไว้ในช่องหน้า กระทำให้เป็นอโหสิกรรมเสีย ขอเจ้ากูแก้วทั้งมวญจงมากำจัดเสีย ล้างเสีย เผาเสีย ยังโทษนั้นด้วย **ตทังคปทาน วิขัมภนปหาน สมุทเฉทปหาน**

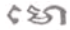
ถ้าจุกเสียดย่อกายเร็ว ถ้าเมื่อยขบยึดกายเร็ว ถ้าลงตามรอยข้า ให้เจาะเข้าเอาที่ตรงนั้นเร็วนัก ฯ

แก้ในปกิณณกกถาเลขที่ ๗ ที่ ๕ อันตะทาลัมพณะ คืออยู่หว่างที่คอทั้งสอง เป็นที่พระอริยเจ้าทั้งปวงด้วย แต่ที่เดียวนี้ อันอดีตภะวัง อยู่หว่างที่ ๑ ที่ ๒ ต่อกัน อัน **ภะวังคะจลนะ** อยู่ห่างที่ ๒ ที่ ๓ ต่อกัน อัน**ภะวังคุปัจเฉทะ** อยู่หว่างที่ ๓ ที่ ๔ ต่อกัน อัน**ตะทาลัมพณะ** นั่นอยู่บนที่ ๔ หน่อยหนึ่ง ยังคอทั้งสองนั้น ฯ

ปกิณณกกถาแก้วิตก ครั้นวิตกนักด้วยเสียงทั้งปวงนั้น อันจะไว้ที่ข้างล่างนั้นมิได้ ให้หนีไปอยู่ที่ ๕ และ **ตะลาลัมพณะ** จึงจะบรรเทาวิตก ครั้นอยู่ที่ ๕ นานนักจะฟุ้งให้อยู่แต่พอสงบ แล้วให้เอาลงมาตั้งที่ ๑ ที่ ๒ เล่า ชันสูตรดู ครั้นเห็นว่าวิตกนักเล่า ให้กลับไปตั้งที่ ๕ ที่ ๑๐ คือที่อนุโลม ที่นี้ถึงจะอยู่นานมิได้ฟุ้ง อันจะเกิดกะนั้น อย่าอยู่ที่เดียวนานนักให้เที่ยวอยู่ฉะนั้น วิตกจึงสงบเร็ว ครั้นเห็นวิตกสงบแล้ว ให้เข้าตั้งอยู่คงที่เล่า ครั้นวิตกให้เที่ยวอยู่เล่า อย่างนี้จึงจะเกิดแต่วิตกได้ ถ้าจะให้สงบทีเดียว อย่าหมายที่เลย ให้รัดเข้าให้น้อย ให้สูญในภูมินั้น ฯ

จะหนีศัพทะสำเนียงทั้งปวงนั้น ให้หนีขึ้นที่ขาดบาปธรรมและที่อนุโลม และที่ตะทาลัมพณะ สิ่งใดอันหนีไปที่ ๑ ที่ ๒ มิฟังเลย ฯ

 คือ น้ำเลี้ยงดวงจิตต์อาโปธาตุ

 คือ ปฐวีธาตุ

 คือ เตโชธาตุ ให้อุ่นกาย รักษากาย

 คือ วาโยธาตุ ลมห่อชีวิต

 คือ อากาศธาตุ อากาศที่ใด เป็นที่นั้นแล ฯ

อันร้อยอย่าทำเลย ห้ามขาดทีเทียว มักเกิดโรคนักหนา ฯ

ถ้าจงกรมจะให้ตั้งที่เร็ว ให้กำแม่มือทั้งสองข้าง กอดไปแล้วให้ชิดฟันไว้จงแน่น แล้วเอาลิ้นแทงอากาศไว้ตั้งที่ได้เร็วแล

แก้วิตก ถ้าวิตกนักให้ตั้งที่ ๘ แล้วมาอนุโลมร้อยลงตั้งที่ ๑ แต่นั่งแอ่นตัวสักหน่อย ร้อยลงสะดวกแก้วิตกแล

แก้ที่ธาตุ

ดิน

◎

ลม ไฟ

◎ ◎ ◎

น้ำ

◎

สัมปยุตตธาตุ

ลม

◎

ดิน น้ำ

◎ ◎ ◎

ไฟ

◎

สัมปยุตตปฤกษ์

ไฟ

◎

น้ำ ลม

◎ ◎ ◎

ดิน

◎

คว่ำจักร์

ดิน

◎

ลม น้ำ

◎ ◎ ◎

ไฟ

◎

หงายจักร์

ไฟ

◎

น้ำ อากาศ ดิน

◎ ◎ ◎

ลม

◎

จันทกลา

ไฟ

◎

ดิน อากาศ น้ำ

◎ ◎ ◎

ลม

◎

สุริยะกลา

ไฟ

◎

ดิน ดิน น้ำ

◎ ◎ ◎

ลม

◎

แก้คุณ ถ้าต้องคุณก็ดี ดีเดือดก็ดี ให้พลุ่งพล่านก็ดี จะแก้ให้รายลงไปตั้งที่ ๑ แล้วไขเสีย แล้วให้มาตั้งที่ ๑ ให้สงบเล่าแล้วปรายสวาสเสีย ๒, ๓ คราว แล้วร้อยลงไปที่ตั้งหนึ่งเล่า ให้กระทำไปกว่าจะคลายอย่างแก้โรควิปริตแต่ก่อนนั้น ถ้ามิฟังให้เอาโพชฌงค์ทั้ง ๗ สติอยู่ที่ ๓ ธัมมวิจยะอยู่ที่ ๒ วิริยะอยู่ที่ ๑ ปีติอยู่ที่ ๔ ปัสสัทธิอยู่ที่ ๙ สมาธิอยู่ที่ ๘ อุเบกขาอยู่ที่ ๗ ที่ ๕ ที่ ๖ ทั้งนี้เป็นที่อุเบกขาสิ้น อันสติที่สามคือ คุณพระพุทธเจ้า ธัมมวิจยะที่ ๒ คือคุณพระธรรมเจ้า วิริยะที่ ๑ คือ อากาศ ปีติที่ ๔ รู้จักความยินดี ปัสสัทธิที่ ๙ กำหนดที่พิปริตคือลมเข้าออกทั้งปวง สมาธิที่ ๘ เป็นที่สัมมาเจตสิก อุเบกขาที่ ๗ เป็นที่ประหารเสียซึ่งโทษทั้งปวง อากาศรองพระธรรม รองพระพุทธ อากาศเบื้องบนเบื้องต่ำ ครั้นตลอดกันแล้วรองพระอุเบกขา ฯ

แก้อุขิตตจิตต์ แก้โรคตามธาตุ แก้อุขิตตจิตต์ ให้ตั้งที่ ๓ ก่อน ถ้ามิฟังตั้งที่ ๒ ถ้ามิฟังตั้งที่ ๑ ถ้ามิฟังให้ไว้อัษฎากาศเบื้องบนลงมาให้อัษฎากาศเบื้องต่ำ ถึงกันแล้วจึงประมวญพระธรรมทั้งปวงขึ้นไว้เรือนอุเบกขานาที ๑ หรือ ๒ นาที แล้วชักลงไปที่ ๙ ปรายสวาสให้ลงไปสู่อัษฎากาศเบื้องต่ำ อันจะแก้อุขิตตจิตต์นี้เสียหนึ่งมิได้เลย ให้พิจารณาดูว่าเป็นโรคสิ่งนี้เพื่อสิ่งใด ถ้าเป็นเพื่อเตโชธาตุ ให้จักษุแดง ถ้าเป็นเพื่อวาโยธาตุ ให้จักษุเหลือง ถ้าเป็นเพื่ออาโปธาตุให้เย็นหนาวดังจะจับไข้ ถ้าเป็นเพื่อปฐวีธาตุ ให้ขนพองสยองเกล้า ถ้าโรคนั้นเป็นเพื่ออาโปก็ดี ปฐวีก็ดี ให้เผาอยู่ในที่ ๔ ถ้าโรคเป็นเพื่อเตโชก็ดี วาโยก็ดี ให้เผาอยู่ที่ในที่ ๒ ที่ ๓ นั้นเถิด

ฌานโลกุตร ๑๘ คือ โลกุตฺตรํฌานํ

โลกุตฺตรํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ สติปฏฺฐานํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ สมฺมปฺปธานํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ อิทฺธิปาทํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ อินฺทฺริยํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ พลํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ โพชฺฌงฺคํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ มคฺคํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ สจฺจํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ

ฌานทั้ง ๑๐ บทนี้ตั้งบริกรรมในที่ ๑

โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ ขนฺธํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ อายตนํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ ธาตุํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ อาหารํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ ผสฺสํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ เวทนํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ สญฺญํ ฌานํ

โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ

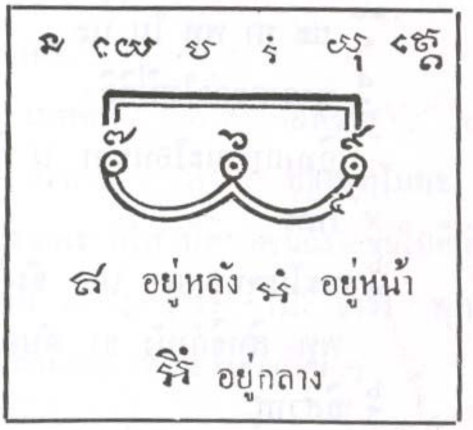
ฌานทั้ง ๘ นี้บริกรรมในที่ ๗

ถ้าตั้งมิอยู่ลอยขึ้นมาก็ดี เลื่อนออกมาข้างหน้าก็ดี จะตั้งให้อยู่ที่ ให้ตั้งตีนครุดังนี้ก่อน จึงให้ตั้งลงที่กลางตีนครุนั้นมิเลื่อนมิลอยเลย อยู่ได้ที่แล จะตั้งที่ใด ให้ตั้งตีนครุที่นั้นจงทุกที่เถิด ฯ

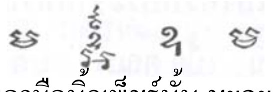
จะตั้งที่มิอยู่ แก้ที่เจ็บปวด งูขบ ถ้าเจ็บที่ไกล คือปลายเท้าปลายมือ จะไปสมาธิมิถึง ให้เอนลงเหยียดเท้าออกให้ตรง ให้เอาข้างเจ็บขึ้นไว้ข้างบน ถ้ามือก็เหมือนกัน ให้เอนตัวเหยียดมือให้ตรง ลมแล่นจงสะดวก ให้สมาธิถึงแล กลหนึ่งให้ออกอย่างพรหมวิหาร แต่เมื่อจะออกนั้นให้เอาสมาธิออก เอาแต่ออกไกลสัก ๔-๕ ศอก เมื่อจะเข้ามานั้น ให้ทะลุเข้ามาที่เจ็บ คือที่ปลายเท้า เมื่อยก็ดี ที่ใดซึ่งเจ็บนั้น ครั้นแล้วให้ชักขึ้นมาทุติยะ แล้วเข้ามาสู่ภูมิสัก ๒-๓ ที แล้วให้เอาสมาธิให้ลงไปตามทางซึ่งขึ้นมานั้น ให้ถึงเจ็บนั้นเล่าให้ชักอยู่ฉะนี้ ๒-๓ ที กว่าจะคลายนั้น ครั้นทะลุเข้าที่เจ็บ ชักถึงประถมก็คลาย ครั้นนำไปยังที่ ๗ ได้คลายทีเดียว ถ้าเจ็บข้างบนชักไปที่ ๑ ถ้าว่าเจ็บข้างล่างชักไปที่ ๕, ๖, ๗ เล่า ให้หลบหลีกอยู่ฉะนี้จึงได้

อนึ่งเจ็บด้วยโรคก็ดี ด้วยงูขบก็ดี ให้ชักอย่างให้ระงับวิตกก่อนแล้ว จึงเอาอุเบกขาลงไปไว้ที่เจ็บนั้นเถิด ถึงพิษงูก็ขึ้นไม่ได้ อันพิษทั้งปวงขึ้นนั้นด้วยวิตกทั้งปวงผูกที่เจ็บนั้นอยู่ครั้นหาวิตกเจือมิได้ เอาอุเบกขาเข้าไว้ที่เจ็บนั้นแล้ว ก็คลายสิ้นทั้งปวงแล ให้ฝึกทำก่อน ให้นอนหงายให้ตรง นอนคู้มิได้ครั้นนอนทำได้แล้ว จึงให้ฝึกนั่งทำให้เจนให้จงหนัก ฯ

ให้ฝึกนั่งให้เห็นอักขระ ๓ ตัว ให้เห็นอักขระทั้ง ๓ อยู่จึงว่า **"นะเยปรํ ยุตฺเต"** นำเอา **อํ** มาให้ติดกับ **อึ** อยู่หน่อยหนึ่ง จึงนำอักขระทั้งสองลงไปสู่ **อิ** เล่า แล้วจึงยกแต่สูญเปล่า คือ สมาธินั้นมาตั้งที่ ๗ อย่าเอา

อักขระทั้งสามนั้นมาเลย ถ้าอริอยู่หน้าไว้หน้า ถ้าอยู่หลังยกไปไว้หลัง อยู่ซ้ายไว้เบื้องซ้าย อยู่ขวาไว้เบื้องขวาเป็นค่ายกันนี้ คือที่จักรชั้นบนแล้ว เอาลงมาตั้งไว้ใต้คอกลวงหน่อยหนึ่ง คือที่นั้นเถิด ฯ

รักยาตัว " อยู่ที่ขวา อยู่นอกสูญ สูญอยู่ใน ตรงกัน ทับลงที่ ๗ นั้น ให้ละที่มาตั้งที่ ๗ จึงเอามือนิ้วเพ็ชร์นั้น **มะอะอุ** และ **อุนาโลม** ลงให้พร้อมกันว่า **มะ อะ อุ อุ นา โลม มะกํ มะ มะ อุ เภชคํ ชาตํ โหติ"** ให้เอามือนำก่อนกว่าจะเจน ให้สมาธิขึ้นไปตามอุนาโลม จนแต่ไรผมอย่าให้ฟุ้งได้ แล้วให้เอาลงมาตั้งไว้ที่ ๗ เล่า ฯ

เป็นอิทธิฤทธิ ๒ ฯ **อิติปิโส ภควา**

๓ ฯ **นะโม พุท ธา ยะ**

๔ ฯ **นะจังงัง โมจังงัง พุทละลาย ธาคลาย**

ยะฆ่ามิตายหายประเดี่ยวใจ

๑๑ **ยะ ทา พุท โม นะ**

๕ **นะวาคะภะโสปิติอิ**

อิทากาเรนะโอนะทา น ปิดตา โม มิ เห็น

๖ **นะโมพุทธายะ นะ จังงัง โม จังงัง**

พุทฺ สิทธิกำบัง ธา ลับอยู่ ยะ หายไป

๖ **อิสวาสุ**

๘ **ธาตุนิพฺพานํ**

๗ **อํ อะ อะ ฯ**

พระคาถานี้สำหรับประจำที่ทั้งปวง

รักษาตัว อันที่หนึ่งนั้น เป็น **ตุณหิ** แต่สมาธิเปล่า ยังไม่บริกรรมอยู่ที่นี่บาทหนึ่งก่อน อันบาทหนึ่งนั้นเป็น ๕ นาที นาทีหนึ่งอยู่เป็น ๒ บาท คือบริกรรมบาทหนึ่ง สมาธิเปล่าบาทหนึ่งเหมือนกันสิ้นทุกทีทั้ง ๘ ที่นั้น

นะโมพุทธายะ นะ จังงัง โม จังงัง พุท สิทธิกำบัง ธา ลับอยู่ ยะ หายไป ฯ

ให้หยุดแต่จนนี้ **เดชะ** หายลับ ถึงที่นี้แต่ ๘ ตัวเดียวนี้ แล้วว่า

อิทฺทากาเรน โอนทฺทานะปิตตา โม มิเห็น ปัญญา O **ธาตุนิพฺพานํ สมฺปยุตฺตํ** จะมาจับไปไว้ ๘ หนหลังไว้ หนหน้าอย่าเปลี่ยนเลย

เมตตา	O	**อิสวาสุ**	O
ละลวย	O	**ยธาพุทโมนะ**	

นะวาคะ ภโส ปิติ ครั้นถึง ๘ ขึ้นไปทีเดียว

แก้อับจน O **น จังงัง โม จังงัง พุท ละลาย ธา ละลาย ยะ** ฆ่ามิตาย หายบัดเดี๋ยวใจ ฯ

๓๐ นะโมพุทธายะ ฯ

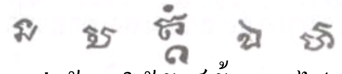
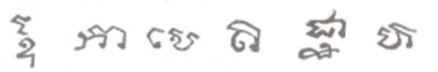
เรียงแถวชั้นนอกนี้จะถอยบริกรรมออกมาได้บ้าง ไปไว้หน้าคุณพระพุทธเจ้า มาไว้หลังนั้น ฯ

๒๐ อิติปิโส ภควา ๑๐ นี้ คือ **ตุณหิ** แต่สมาธิเปล่าอยู่ที่นี่บาทหนึ่งก่อน O ถ้าไอจามวิตกนั้นหนัก ให้ตั้งแต่อนุโลมลงมา เอาจตุตถะพรหมวิหารตามแถวกันทั้งเรือนนั้น ให้นั่งยืดกายสักหน่อยเงยด้วย จะขึ้นจะลงก็ทางเดียว ในโครงชิดกระดูกสันหลังนั้น ฯ O ฯ

แก้ร้อนนัก ถ้าร้อนนักจะให้เย็น ให้ลงแต่อนุโลมลงมา เอาอาโป มาดินแล้วอากาศแล้วข่มลงเอาอากาศบน อากาศต่ำให้ถึงกันถ้าคล้องแล้วจึงมาที่ ๕ แล้วมาอนุโลม

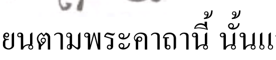
ให้เป็นสุขสงบก่อน แล้วเข้าโลมาปีติ ปทักษิณไปให้รอบกายทั้งซ้ายและขวาแต่ช้า ๆ อย่าเร็ว แล้วเข้ามาตั้งอยู่ที่อนุโลมที่ ๕ นั้นเล่า ถ้าเห็นยังมิสงบ ให้ไปอากาศบนและต่ำเล่า

กระทำให้เวรหาย ทำเวรนั้น ว่าเวรทั้งปวงให้กันเป็นอันขาดแล้ว ท่านเกิดมาในภพนี้ขออย่าได้เบียดเบียนกันกว่านั้นเลย เดชสัจจบารมีคุณพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง จึงยกสมาธิไป สัตว์ผู้นั้น ถ้าจะให้มายังเราจึงให้ว่า แล้วสูบสมาธิเข้ามาตั้งที่ ๗ ถ้าสัตว์มาถึงตัวเราแล้ว ให้ยกหนีไปตั้งที่ ๕ เล่าถ้าจะให้สัตว์นั้นออกไปเล่า ให้เอาสมาธิมาตั้งที่ ๗ เล่า แล้วมาที่ ๘ ที่ ๙ จึงว่า แล้วปรายออกไปแล้ว ให้หลบเข้าอยู่ที่ ๗ นั้นจงเร็ว ฯ

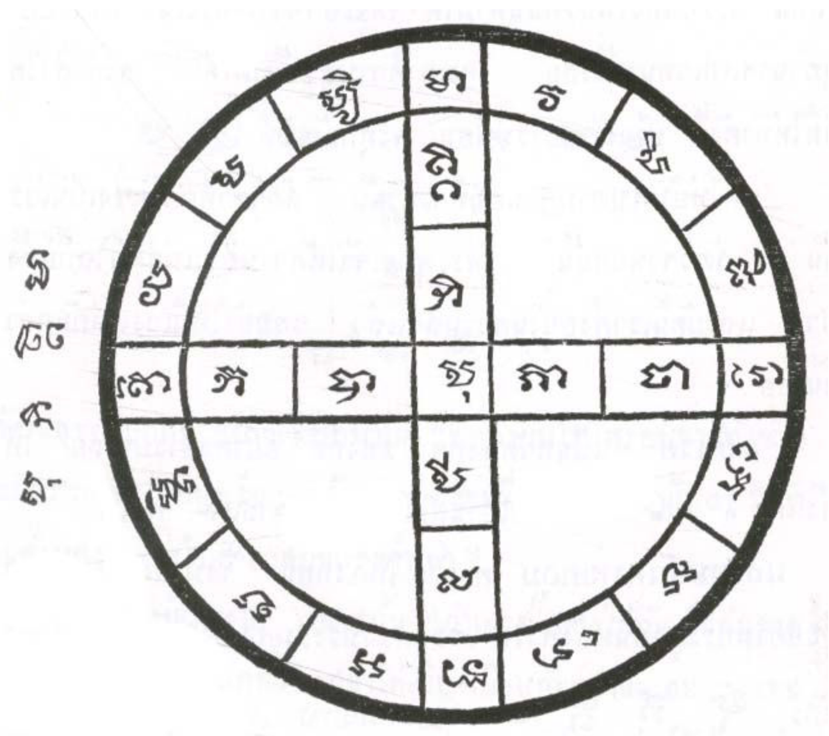
อธิษฐาน อนึ่งบำเพ็ญสิ่งใด ๆ ก็ดี ให้เอาสัจจบารมีออกตั้งก่อน ตามเหตุอันจะมีนั้นคือ ว่าร้อนนักก็ดี ให้ตั้งสัจจว่าอันร้อนในโลกนี้ จะร้อนดังไฟนรกนั้นหามิได้ เดชะสัจจ์ของพระพุทธเจ้า ขอจงอย่าลุอำนาจแก่เวทนานั้นเลย จะเอาความสุขนั้นให้ได้ จะทำสิ่งใดก็ดีให้ทำดังนี้ เป็นสัจจบารมีก่อน จงทุกอันเถิด ฯ

แต่ให้ย้ายไปตามฐานอันที่จะทำนั้น สัตว์จำพวกใดซึ่งเป็นเวรนั้น สัตว์จำพวกนั้น พระพุทธเจ้าให้ความสุขแก่สัตว์โลกีย์ทั้งปวง และบัดนี้เราตั้งอยู่ในความสุขแล้ว ขออย่าให้มีเวรแก่กันกว่านั้นเลย ฯ

แก้หวัด ถ้าเป็นหวัดตึงก็ดี รองก็ดี อย่าตั้งข้างบนเลย ให้ตั้งแต่ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ แต่เท่านี้สักบาทหนึ่งคลายแล ฯ

แก้โทษอันตรายคลุม ตั้งที่ ๒ ให้ตึงก่อน จึงมาจตุตถ แล้วร้อยตามกระดูกสันหลังลงไป ครั้นตรงประถมจึงเข้าประถม จงตั้งจักร ที่พรหมวิหาร แล้วออกทุติย แล้วเข้ามาเล่าแล้วออกตติย ตามคำในจักรนั้น ครั้นแล้วให้เวียนตามพระคาถานี้ นั้นแล้วเข้ามาประถม แล้ววางสมาธิก่อน จึงลงไปที่ ๑ แล้วจึงขึ้นไปที่ ๗ วางบริกรรม ให้สมาธิติดแล้ว จึงให้มาหาที่ ๘ นั้นจงทุกครั้งนั้น ให้คลุมให้ทั่วกาย แต่เบื้องบนลงมาข้างหน้าที่ ๑ ข้างหลังที่ ๑ แล้วจึงเข้ามาอยู่ที่ขาดบาป

ธรรมนั้น ถ้าจะคลุมที่ ๘ ก็เหมือนกันกับคลุมที่ ๗ นั้น ให้อยู่หาที่ ๘ นี้ ให้เป็นกสิณทีเดียว อย่าไปที่ ๗ นัก จะรั่วเสียเสียตัว เห็นโทษจะขึ้นแก่ตัวจึงตั้ง ถ้าดีอยู่แล้วอย่าตั้งเลย ฯ

อันจะตั้งอันตรายนั้นแต่ที่ ๘ กับที่ปีติสัมโพชฌงค์ แต่ที่ ๒ นั้น ถ้าจะให้เร็วมาตั้งที่ ๘ แล้วมาเข้าจตุตถเข้าภูมิที่หนึ่ง แล้วขึ้นมาที่ ๗ วางบริกรรมก็ได้ แล้วมาเอาออกหาที่ ๘ นี้จึงคลุมเถิด อันโพชฌงค์นั้นเป็นที่ระงับไซร้ แลอันตรายภายในทั้งปวง อัน **สุกิตติมา** เป็นที่ระงับอันตรายภายนอก คือคุณ **กฤตยา** และหมวกผ้าทั้งปวง เป็น **กระอะ** เป็น **นวม** รักษาอันตรายทั้งปวง อัน นั้นเป็นเดชะ ทำเมื่อล้างหน้าเข้า เอานิ้วชี้จุ่มน้ำลง เขียนอักษรในใจในน้ำ แต่ให้สมาธิตามที่เขียนนั้นไปด้วย ฯ

เข้าจักรสุกิตติมา ถ้าเข้าจักร นั้น ให้ออกแต่สมาธิเปล่าก่อน ครั้นเจนเข้าที่แล้วจึงออก **สุกิตติมา** ตามอย่างก่อนนั้น แล้วจึงให้ตั้งจักร ๕ ที่ คือ ที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๖ ครั้นครบทั้ง ๕ แล้วจึงให้คลี่ออกเป็นบาทเป็นนาทีเล่า อันเป็นบาทนั้นคือ

สุกิตติมา	**อยู่ที่ ๑**
สุภาจาโร	**อยู่ที่ ๒**
สุสีลวา	**อยู่ที่ ๓**
สุปากโต	**อยู่ที่ ๔**
ยสัสสิมา	**อยู่ที่ ๖**
วลิทธิโร	**อยู่ที่ ๗**

เกสโรวา **อยู่ที่ ๘**

อสัมภิโต **อยู่ที่ ៩**

นี้เป็นบาท อันเป็นนาที คือแต่ละที่นั้น บริกรรมให้จนจบพระคาถาจงทุกที ทั้ง ๘ ที ฯ

แก้เย็นนัก ถ้าเย็นนักตั้งที่ ៩ ลงจตุตถคือไฟ แล้วมาปญฺจมคือลม เข้าประถมลงที่ ๑ แล้วขึ้นมาปีติแล้วลงสุขุม ปีติออกแล้วปัพพวัณณะปีติสังฆปีติ แล้วเข้ามาภูมิที่ชุมนุมธาตุ นี้แก้หนาวนักแล ฯ

ที่ ៩ เป็น **ตะทังคะ**

ที่ ๘ เป็น **วิขัมภนะ**

ที่ ๗ เป็น **สมุจเฉทปหาน**

แต่ว่าอย่าออกเสียที่ ๗ นัก อารมณ์จะมักรั่ว มักบ้าเสีย ต่อเหตุหนักจึงแก้ จึงออกแต่ละครั้ง ถ้าปกติอยู่ให้เอามาออกหาที่ ៩ นั้นเถิดต่อโทษคือหมวกผ้าบังเกิดหนัก จะแก้จึงเอาออกที่ ๗ นั้น จึงแก้เร็วเป็น**สมุจเฉท** ฯ

แก้เวทนาข้างบน ถ้าเวทนาข้างบน จะแก้ให้ตั้งที่สติ แล้ว**ธัมมวิจย** พอเต็มสบาย แล้วขึ้นมาสู่เวทนาแล้วนำลงมา **ธัมมวิจย**เล่า ครั้นเป็นสุขแล้วลงไปที่ **ธัมมวิจย** ทีเดียว ครั้นเป็นสุขแล้วกลับขึ้นมาตั้งที่เวทนา แล้วส่งไป ๆ ที่**ธัมมวิจย** เล่า ทำฉะนี้ ๒, ๓ ครั้ง กว่าจะคลายอย่าแบ่งเลย ถ้าแก้หวัดลงข้าง **จตุตฺถะ** ลงเอา **ธรรมวิจย** แล้วลง **วิริยะ** แล้วจึงแบ่ง ฯ

แก้โรคข้างบน อนึ่งจะแก้โรคเบื้องบนนั้น เอาไปไว้ข้างล่างถึงว่านั่งแล้วจะนอนอยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ นั้นก็ดี ให้เอาอารมณ์ผูกข้างล่างอยู่ จึงโรคนั้นมิกำเริบขึ้นได้ ถ้าเจ็บข้างล่าง ชักสู่ธรรมวิจยก่อน จึงมาที่ ๗ แล้วมาที่ ๘ ที่ ៩ แล้วปราย ถึงว่าเจ็บข้างบนก็ดี ครั้นชักลงมาถึงที่วิริยะ ปรายออกไปตามขาทั้งสองข้างและทวารเบื้องต่ำนี้ ต่อมีพิษจึงปรายหาพิษมิได้ ก็อย่าเลย ถ้าจะแก้เวทนาให้ตรวจน้ำแต่

ปญฺจมาเร ชิเนนาโถ ฯ ล ฯ จนจบ ๓, ๕, ๗ จบ แต่พระคาถาเดียวนี้ ว่ามานะทั้งปวงอย่าได้จำนองเวรแก่กันเลย จงรับเอาส่วนบุญนี้เถิด ฯ

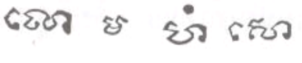
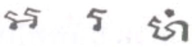
แก้ฟุ้งนัก ถ้าฟุ้งนักให้ปรายเสีย แล้วเอาจิตต์ แต่ค่อยขึ้นไปตั้งที่ก่อน จึงระบายสมาธิตามแต่เบาจึงมิได้ฟุ้ง อันฟุ้งด้วยธาตุวิปริตก็นั้นเถิด

จะตั้งประตูนั้น ให้ตั้งที่ ๑ ก่อนแต่พอเป็นสุข จึงมาตั้งประตูให้ขาด ครั้นแล้วก็ปราย ถ้ามิปรายลงไปอยู่ที่ ๑ เล่า แล้วจึงออกที่ประตูนี้ เป็นทางอิริยาบถทั้ง ๔ ทีเดียว ตั้งประตูนั้นให้ตึงอย่างเป็นหวัดก็ดี ถ้าแต่สงบก็ดี ถ้าเดินทางมาเหนื่อยอยู่นั้น ตั้งยังมิได้ให้ปรายเสีย ๒-๓ ทีก่อนจึงจะตั้ง ถึงจะนอนก็ดีให้รักษากว่าจะหลับ จะนั่งจะเที่ยวก็ดี เมื่อหากิจมิได้นั้น ให้เอาเป็นกสิณทีเดียว คือที่สูญน้อย แต่อยู่ข้างในนั้น

แก้ลมขึ้นลง ถ้าลมมีขึ้นมีลงอยู่ ลมนั้นเป็น **อุปจารวิถี** ถ้าลมนั้นหยุด แต่ยังขึ้นสักหน่อยนั้น เป็น **อุปจารสมาธิ** แล ฯ

แก้เพื่อเส้นเพื่อโลหิต ถ้าเป็นเพื่อเส้น ให้เข้า **ปพฺพวณฺณ**แล้วชักจำเพาะที่เจ็บนั้น แล้วบริกรรมด้วย **อนัตตาสูญญะ** ค่อยชักเลื่อนลงไปที่หนึ่งกว่าจะเย็นแผ่วลงที่เจ็บนั้นเอาเถิด ถ้าเจ็บเพื่อโลหิตให้เข้า **สังฆปีติ** บริกรรมเหมือนกัน คือ **อนัตตาสูญ** นั้น ฯ

จะพิจารณามังสังโลหิตตั้งศูนย์ มังสังโลหิตังปุพโพสุญญะ ที่เวทนา ๗ ที่แล้วบริกรรมแต่สูญ ๆ ตัวเดียว เมื่อชักมายังที่ ๗ นั้นเมื่อจะชักลงมายังข้างล่างนั้น **ปุพโพโลหิตังมังสังสุญญะ** นี้เมื่อตั้งอยู่ในที่เวทนา เมื่อชักลงไปที่หนึ่ง จึงบริกรรม **มะ** แต่ **สุญญะ ๆ** ดุจเดียว แต่ชักขึ้นชักลงอยู่ ๒-๓ ครั้งก่อน จึงตั้งในที่เวทนาว่า **กาโย อนัตตา ๆ** แล้วชักมาที่ ๗ บริกรรม **มะ** ว่า **กาโย อนัตตา** เล่า แล้วชักไปที่หนึ่งด้วย **กาโย อนัตตา** เล่า ฯ

จะยาตราไปตามที่ ยาตราไปแห่งใด ๆ ให้ขาดก่อนจึงไปตั้งที่ ๗ แรกตั้งประตูให้ตึงก่อน แล้วจึงมาที่ ๕, ๘, ๗ นี้ตัดยอด แล้วมาที่สอง เป็นต้น ที่หนึ่งเป็นราก สักนาทีหนึ่ง แต่พอเป็นสุขแล้ว จึงกลับมาที่ ๕ เล่า แล้วมาที่ ๘, ๗ แต่เท่านี้ เอาที่หนึ่งเป็นรากตั้งที่หนึ่งก่อนแล้วเอาที่หนึ่งเป็นภูมิแห่งธาตุที่สาม เป็นหลักแห่งธาตุ จะชุมนุมในที่ ๑, ๒ ที่ ๓ แล้วขับลงไปในภูมิเล่าคือที่ ๒ แล้วกวาดประมวญธาตุแต่ ให้เข้ามายังภูมิคือที่ ๒ แล้วจึงเอาบริกรรม คือ ผ่าลงสูญกลางประมวญธาตุนั้น จึงอธิษฐานว่าธาตุทั้ง ๔ ปฐวี อาโป เตโช วาโย ธาตุอันใดฟุ้งซ่านขอให้ระงับเสียธาตุอันใดหย่อนขอให้เป็นสุข ธาตุทั้ง ๔ นี้ ขอให้เป็นปกติกัน แล้วจึงบริกรรมว่า ไปกว่าจะได้ความสุขนั้น

อธิษฐานธาตุ ถ้ามิเป็นสุขให้ตั้งประตูเล่า แล้วจงมาจตุตถะแล้วลงมาที่ ๒ ชุมนุมธาตุเหมือนอย่างก่อนนั้นเล่า ถ้าตัวเป็นไข้ ตัวร้อนมิสบายจึงกวาดถึงชั้นนอก แต่ถ้าจิตต์ฟุ้งซ่านแต่น้อย ก็ให้ชุมนุมแต่ภายใน คือในหลักพรหมวิหารนั้นเถิด จึงตั้งเปลื้องปลดดีอย่านานนัก แล้วกลับลงมาสู่ที่ชุมนุมธาตุเล่า อย่าเสียที่ชุมนุมเลย ถ้ากระวนกระวายนอนมิหลับ ให้อธิษฐานชุมนุมธาตุในที่นิโรธนั้นหลับแล ฯ

กายข้างบนพิปริตขวางข้างใน ถ้าขัดขวางที่ไหน ให้บริกรรมด้วย **กาโย อนัตตา** ไว้ที่เวทนานั้นก่อนคำหมากหนึ่ง แล้วจึงชักขึ้นมาที่ ๗ ลงแต่ที่ ๗ ไปที่เวทนานั้นเล่า แล้วกลับขึ้นมาอยู่ที่ ๗ เล่า ให้ทำจงหลายเที่ยว ถ้านั่งทำมิได้ให้นอนเอาข้างเจ็บขึ้นข้างบนลงสะดวกกว่าจะอยู่ที่ ๗ นั้นแต่คำหมากหนึ่ง แล้วชักขึ้นมาที่ ๗ เล่า

ถ้ากายเบื้องบนพิปริตนั้น คือเตโชกับวาโยสัมปยุตต์กัน ถ้ากายเบื้องต่ำพิปริต คือปฐวีกับอาโปสัมปยุตต์กัน ถ้าธาตุอันใดพิปริตให้อธิษฐานเอาธาตุนั้นไว้ข้างล่าง ให้เอาธาตุอันดีทับลง แล้วอธิษฐานอินทรีย์กับโพชฌงค์ทับลง ๒-๓ ครั้ง กว่าจะระงับ ถ้าเห็นปกติแล้วจึงชุมนุมธาตุไปเล่า ฯ

ถ้าฟุ้งนักให้อธิษฐานเอาคุณแก้ว ๖ ประการเป็นที่พึ่งแล้ว ครั้นรู้ว่าธาตุอันใดฟุ้งแล้ว จึงเอาธาตุที่ฟุ้งนั้นตั้งก่อน แล้วจึงเอาธาตุที่ไม่ฟุ้งนั้นทับลงบน ลงไปตั้งยังภูมิ ธัมมะวิจย ๒-๓ นาที จึงผ่อนธาตุขึ้นมาตามทางคลองนาสิก แล้วจึงลงไปตั้งทับไว้เล่า ให้ปลงจิตต์ไว้จะให้หยุดในภูมิ ครั้นเห็นสงบในภูมิแล้ว จึงเอาปฐวี อาโป ทับลง แล้วปลงลงไปยังอัษฎากาศเบื้องต่ำ เมื่อจะเอาปฐวีทับนั้น ให้กวาดแต่โลมาเข้ามาถึง

ที่ตั้ง จะผ่อนอาโปลงมายังที่ตั้งนั้น แต่ปีติสัมโพชฌงค์ ลงมาถึงที่ตั้ง ๒-๓ คราว แล้วจึงออกไปตามเท้าทั้งสองข้างจึงให้แบ่งไปข้างละคราวอย่าให้พร้อมกัน ถ้านอนมิหลับอาหารมิเป็นรสนั้นแต่เช้าวาโยกลับ ถ้านอนมิใคร่จะลุกแต่จุกเสียดให้กายมึนไปให้กายหนักไปนั้น **ปฐวี อาโป** กลับ

แบ่งธาตุอย่าให้พร้อมกัน ธาตุมิเสมอกัน แก้ฟุ้งนัก รัดให้ขาดสัพพสำเนียง ถ้าเตโชกล้าให้ฟุ้งให้ร้อน วาโยกล้าให้ฟุ้งให้เย็น แลให้เอาธาตุที่ฟุ้งนั้นเข้ามาไว้ในภูมิ ให้เอาธาตุที่ดีอยู่นั้น เข้ามาทับลงในที่ภูมินั้น ถ้ามิฟังยังฟุ้งนักอยู่ เอาธาตุที่ดีอยู่นั้นไปทับลงในที่อยู่แห่งธาตุซึ่งฟุ้งนั้น อนึ่งถ้าจะแก้ด้วยนอนก็ดี คือนอนให้ล่วงเวลาที่เคยนอนนั้นไป ครั้นตื่นขึ้นก็สงบไปเอง อนึ่งรัดเข้าที่ในภูมินั้นให้เล็กให้ลอยอยู่จนขาดสัพพสำเนียง ให้เหมือนจะหายไปนั้น แก้ฟุ้งทั้งวิเศษนักด้วย

ให้ฝึกวิริยะ จะตั้งสมาธิผูกสมาธิก็ดี ให้สมาธิกับปัญญานั้นพร้อม คือหน่วงเอาอารมณ์นั้นแต่ช้า ๆ เมื่อยกสมาธิไปจากที่ก็ดี จะยกมาตั้งที่ใหม่ก็ดี ให้หน่วงไว้ให้ช้า ๆ จงได้อย่าให้เร็วได้ ให้เจตสิกพร้อมกันกับปัญญา จะยกไปก็ให้ค่อยไป จะยกมาก็ค่อยให้มา ครั้นยกไปเร็วนักนั้น คือว่าบรรดาเจตสิกจะพร้อมอยู่แล้ว มิทันจะตั้งได้สิ ยกไปจากที่แล้วก็เสียทีไป เพราะฉะนี้จึงให้ฝึกแต่เบา ๆ นั้น แล้วก็ผูกให้พศิธรสอนลูก อย่าให้อิริยาบถนั้นเร็วพลัน ฯ

ชักคลองจักษุ, พรหมวิหาร ถ้าจะชักคลองจักขุนั้นให้ชักข้างละที อย่าชักพร้อมกัน ให้ชักลงไปทีละสามให้ย่อให้ถึงกัน แล้วให้เลื่อนลงไปที่ ๒ แล้วเลื่อนลงไปเอาที่ ๑ แล้วให้กลับขึ้นมาที่สามเล่าแล้วขึ้นมายังจักขุ แล้วชักเอาแต่จักขุลงไปเอาที่ ๒ ที่ ๑ ให้คล่องทั้งขึ้นทั้งลง ให้ไปลงเนื่องกัน แล้วขึ้นมาตั้งที่สามแล้วจึงแผ่ออกไปให้ถึง ทุติยะ ตติยะ จตุตถ ปัญจมะ คือที่จักรพรหมวิหารนั้นครั้นแผ่ที่สามแล้ว ให้ลงไปที่ ๒ เล่า แล้วให้ลงไปแผ่ที่ ๑ เล่า แล้วให้ย่อกายลงให้จักขุนั้นลงมาติดกันกับอัษฎากาศเบื้องต่ำ ให้เห็นในอารมณ์นั้นว่า ให้สว่างถึงกันแล้ว ให้ข่มให้พ้นที่ ๑ ลงไปในแผ่นดินเหล็กนั้น ให้เห็นเนื่องถึงกันด้วย และกายนั้นให้ย่อตามอารมณ์ลงไปให้คลองหากันทั้งภายในภายนอก ให้ทำไป ๒-๓ คราวกว่าจะได้ความสุขนั้น ฯ

ให้ฝึกตัวเองที่หลับตื่น ให้ฝึกด้วยตนเองในที่หลับที่ตื่นนั้นให้เห็นแจ่มแจ้งก่อน คือเมื่อจะนอนนั้นให้ตั้งที่หลับ ครั้นเห็นม่อยลงจะหลับแล้ว ให้รื้อขึ้นไปตั้งเสียที่ตื่นเล่า ครั้นเห็นอารมณ์นั้นชื่นขึ้นแล้ว ให้หย่อนอารมณ์นั้นลงไปในที่หลับเล่า ครั้นม่อยลงไปแล้วทีหลังให้ยกขึ้นมาที่ ๗ ถ้าอารมณ์นั้นหมดใสออกมิได้หาวนอน จึงให้ทำตระหลบหลังลงไปชันสูตร์ดู อย่างแต่แรกทำนั้นสัก ๒-๓ คราวให้เจนในอารมณ์แล้ว จึงลองทารกเถิด ฯ

"สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ"

สพฺเพ สตฺตา อันว่าบริวารของเราก็ดี บริวารในขอบขัณฑเสมา บริวารมณฑลนี้ก็ดี **อเวรา โหนฺตุ** จงอย่ามีเวรแก่เราเลย **สุขี ๆ** จงท่านเป็นสุขเถิด จิตต์ข้าเป็นสุขฉันใด ขอให้จิตต์คนทั้งปวงเป็นสุขฉันนั้นเถิด สัตว์รักตัวเขาฉันใดขอให้รักข้าฉันนั้นเถิด ให้ทำอย่างนั้นตามทิศพรหมวิหารนั้น ให้ล้อมเอาแต่บริวารทั้งปวงเข้ามายังภูมิให้เป็นสุขในภูมิ แล้วประหารเสีย ทำเหมือนชักเวรนั้น แล้วให้คร่อมออกไป เอาในจังหวัดขอบขัณฑสีมา ล้อมรอบเอามายังภูมิเล่า ครั้นเป็นสุขในภูมิแล้ว นำไปประหารเล่า อันจะทำแก่สัตว์

อย่างนี้ อย่าตั้ง **อเวรา** ก่อน ให้ตั้ง **"สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ"** แล้วจึงตั้ง **"อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ"** จนจบ เมื่อรวมเข้ามาสิ้นพระคาถา **อเวรา** นี้แล้ว จึงตั้ง **กมฺมสฺสโก** อย่างทุกวันนั้นเถิด ฯ

สำแดงมาในพระกัมมัฏฐาน อันชื่อว่า **ปกิณณกกถา** โดยสังเขปแต่เท่านี้ ฯ

นิพฺพานปจฺจโยโหตุ

"ทำวัตร์พระ"

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส ฯ ๓ หน

◎ **พุทฺธํ ชีวิตํ ยาวนิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ**

อิติปิโส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ

เย จ พุทฺธา อตีตา จ, เย จ พุทฺธา อนาคตา.
ปจฺจุปฺปนฺนา จ เย พุทฺธา, อหํ วนฺทามิ สพฺพทา
พุทฺธานาหสฺมิทาโสว, พุทฺธา เม สามิกิสฺสรา.
พุทฺธานญฺจ สีเร ปาทา, มยฺหํ ติฏฺฐนฺตุ สพฺพทา ฯ
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ, พุทฺโธ เม สรณํ วรํ.
เอเตน สจฺจวชฺเชน, โหตุ เม ชยมงฺคลํ ฯ
อุตฺตมงฺเคน วนฺเทหํ, ปาทปํสุ วรุตฺตมํ.
พุทฺเธ โย ขลิโต โทโส, พุทฺโธ ขมตุ ตํ มมํ ฯ

(กราบแล้วหมอบลงว่า)

ข้าจะขอยึดหน่วงเอาซึ่งพระพุทธเจ้า แลคุณพระพุทธเจ้าในอดีต อนาคต ปัจจุบัน จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน แลข้าจะขอนมัสการกราบไหว้พระพุทธเจ้า อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันสิ้นกาลนานทุกเมื่อ แลข้าจะขอเป็นข้าแห่งพระพุทธเจ้า ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่ข้า ขอพระบาทาของพระพุทธเจ้า จงมาประดิษฐานอยู่เหนือเศียรเกล้าแห่งข้าสิ้นกาลทุกเมื่อสิ่งอันอื่นจะได้เป็นที่พึ่งแก่ข้าหามิได้ ถ้าเว้นไว้แต่พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้าเที่ยงแท้นักหนา ข้าไหว้ละอองธุลีพระบาททั้งพระลายลักษณ์สุริฉาย มงคลทั้งหลายจงมาบังเกิดมีแก่ข้าด้วยคำสัจจ์นี้เกิด อนึ่งโทษอันใดข้าได้ประมาทพลาดพลั้งไว้ในพระพุทธเจ้าอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ขอพระพุทธเจ้าขอมาอดโทษทั้งปวงนั้นให้แก่ข้าพระพุทธเจ้านี้เถิด ฯ (กราบ)

◎ **ธมฺมํ ชีวิตํ ยาวนิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ**

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ

เย จ ธมฺมา อตีตา จ,	**เย จ ธมฺมา อนาคตา.**
ปจฺจุปฺปนฺนา จ เย ธมฺมา,	**อหํ วนฺทามิ สพฺพทา ฯ**
ธมฺมานาหสฺมิทาโสว,	**ธมฺมา เม สามิกิสฺสรา.**
สพฺเพ ธมฺมาปิ ติฏฺฐนฺตุ,	**มมํ สิเรว สพฺพทา ฯ**
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ,	**ธมฺโม เม สรณํ วรํ.**
เอเตน สจฺจวชฺเชน,	**โหตุ เม ชยมงฺคลํ ฯ**
อุตฺตมงฺเคน วนฺเทหํ,	**ธมฺมญฺจ ทุวิธํ วรํ.**
ธมฺเม โย ขลิโต โทโส,	**ธมฺโม ขมตุ ตํ มมํ ฯ**

(กราบแล้วหมอบลงว่า)

ข้าจะขอยึดหน่วงเอาซึ่งพระปริยัติธรรมเจ้า แลพระนวโลกุตตรธรรมเจ้า แลคุณพระธรรมเจ้าในอดีต อนาคต ปัจจุบัน จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน แลข้าจะขอนมัสการกราบไหว้พระธรรมเจ้าทั้งมวญ อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันสิ้นกาลทุกเมื่อ แลข้าจะขอเป็นข้าแห่งพระธรรมเจ้า ขอพระธรรมเจ้าทั้งมวญนั้นจงมาเป็นเจ้าใหญ่แก่ข้า ข้าขออาราธนาพระธรรมเจ้าทั้งมวญนั้น จงมาประดิษฐานอยู่เหนือเศียรเกล้าแห่งข้าสิ้นกาลทุกเมื่อ สิ่งอันอื่นจะได้เป็นที่พึ่งแก่ข้าหามิได้ ถ้าเว้นไว้แต่พระธรรมเจ้าทั้งมวญนั้นเป็นที่พึ่งแก่ข้าเที่ยงแท้นักหนา ไชยมงคลทั้งหลายจะมาบังเกิดมีแก่ข้าด้วยคำสัจจ์นี้เถิด ข้าขอกราบไหว้พระธรรมเจ้าทั้งสองประการอันประเสริฐ โทษอันใดข้าได้ประมาทพลาดพลั้งไว้ในพระธรรมเจ้าทั้งสองประการ ขอพระธรรมเจ้าทั้งสองประการจงมาอดโทษทั้งปวงนั้นให้แก่ข้าพระพุทธเจ้านี้เถิด ฯ **(กราบ)**

◎ **สงฺฆํ ชีวิตํ ยาวนิพฺพานํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ**

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ

เย จ สงฺฆา อตีตา จ,	**เย จ สงฺฆา อนาคตา.**
ปจฺจุปฺปนฺนา จ เย สงฺฆา,	**อหํ วนฺทามิ สพฺพทา ฯ**
สงฺฆานาหสฺมิ ทาโสว,	**สงฺฆา เม สามิกสฺสรา.**
เตสํ คุณาปิ ติฏฺฐนฺตุ,	**มมํ สิเรว สพฺพทา ฯ**
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ,	**สงฺโฆ เม สรณํ วรํ.**
เอเตน สจฺจวชฺเชน,	**โหตุ เม ชยมงฺคลํ ฯ**

อุตฺตมงฺเคน วนฺเทหํ, สงฺฆญฺจ ทุวิธุตฺตมํ.
สงฺฆฺเฆ โย ขลิโต โทโส, สงฺโฆ ขมตุ ตํ มมํ ฯ

(กราบแล้วหมอบลงว่า)

ข้าพเจ้าจะขอยึดหน่วงเอาซึ่งพระอริยสงฆ์เจ้า แลคุณพระอริยสงฆ์เจ้า ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน แลข้าจะขอนมัสการกราบไหว้พระอริยสงฆ์เจ้า อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันสิ้นกาลทุกเมื่อ แลข้าพเจ้าจะขอมอบตัวเป็นข้าแห่งอริยสงฆ์เจ้า ขอพระอริยสงฆ์เจ้าจงมาเป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่ข้า ข้าขออาราธนาคุณแห่งพระอริยสงฆ์เจ้า จงมาประดิษฐานอยู่เหนือเศียรเกล้าแห่งข้าสิ้นกาลทุกเมื่อ สิ่งอันอื่นจะได้เป็นที่พึ่งแก่ข้าหามิได้ ถ้าเว้นไว้แต่อริยสงฆ์เจ้าเป็นที่พึ่งแก่ข้าเที่ยงแท้นักหนา ไชยมงคลทั้งหลายจงมาบังเกิดมีแก่ข้าด้วยคำสัจจ์นี้เถิด ข้าขอกราบไหว้พระอริยสงฆ์เจ้าทั้งสองประการอันประเสริฐ โทษอันใดข้าได้ประมาทพลาดพลั้งไว้ในพระอริยสงฆ์เจ้าทั้งสองประการ ขอพระอริยสงฆ์เจ้าทั้งสองประการ จงมาอดโทษทั้งปวงนั้นให้แก่ข้าพระพุทธเจ้านี้เถิด **(กราบ)**

(อารธนาเมื่อจะนั่ง)

◎ ข้าขอภาวนาพระพุทธเจ้า เพื่อขอเอายังพระลักษณะ พระ<u>ขุทฺทกาปีติ</u>ธรรมเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้านี้เถิด ขอพระธรรมเจ้าทั้งมวญจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้านี้เถิด ขอพระอริยสงฆ์เจ้าทั้งหลาย ตั้งแรกแต่พระมหาอัญญาโกณฑัญญะเถระเจ้าโพ้นมา ตราบเท่าถึงพระสงฆ์สมมติในกาลบัดนี้ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้านี้เถิด ขอพระอริยสงฆ์เจ้าองค์ต้นอันสอนพระกัมมัฏฐานเจ้าทั้งมวญ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้านี้เถิด ขอพระกัมมัฏฐานเจ้าทั้งมวญ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้านี้เถิด ฯ

อุกาสะ ในที่นี้เล่า ข้าจะขอปฏิบัติบูชาตามคำสั่งสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า เพื่อจะขอเอาพระลักษณะพระ<u>ขุทฺทกาปีติ</u>ธรรมเจ้านี้จงได้ ของจงเจ้ากูมาบังเกิดปรากฏอยู่ใน { จักขุ / มโน / กาย } ทวาร แห่งข้า ในขณะเมื่อเข้านั่งภาวนาอยู่นี้เถิด

อิติปิโส ภควา ฯ ลฯ พุทฺโธ ภควาติ

สมฺมาอรหํ สมฺมาอรหํ สมฺมาอรหํ

อรหํ อรหํ อรหํ ฯ

เมื่อได้**ขุทฺทกาปีติ**แล้ว จึงอาราธนา**ขณิกาปีติ โอกฺกนฺติกาปีติ อุพฺเพงฺคาปีติ ผรณาปีติ** โดยลำดับกันไป ให้เปลี่ยนตรงคำที่ขีดสัญประกาศไว้

แล้วนั่งภาวนาไปว่า **พุทฺโธ** นั่นแหละ**พระปีติ ๕ พระยุคล ๖ พระสุข พระพุทธา** ก็เหมือนกัน **ลักษณะที่ ๑ รัศมีที่ ๑** และทั้งลักษณะทั้งรัศมีเข้ารวมกันเป็นอนุโลมปฏิโลม เข้าสับเป็นอนุโลมปฏิโลม เข้าคืบเป็นอนุโลมปฏิโลม เข้าวัตรเป็นอนุโลมปฏิโลม สะกดเป็นอนุโลมปฏิโลม **พระปีติยุคล** ก็

เหมือนกัน **พระสุข พระพุทธา** ก็เหมือนกัน **พระสุขพระพุทธา** ทำแต่อนุโลมปฏิโลม แล้วสะกด**พระปีติ ๕ สิบสองลูก พระยุคล ๑๔ ลูก พระสุข พระพุทธา ๖ ลูก ฯ ดิน น้ำ ไฟ ลม ฯ (จบพระปีติ ๕)**

◎ **พระขุทฺทกาปีติเจ้า ปีติโลมหงฺสญฺจ** บังเกิดขนลุกขนพองสยองเกล้า (ดอกผักตบ)

พระขณิกาปีติเจ้า วิชฺชุลตาตถา ขนลุกหนังพอง เกิดดุจสายฟ้าแลบ (ดอกไม้ไฟ)

พระโอกฺกนฺติกาปีติเจ้า อูมิเวโคเจว กายอ่อนน้อมและผุดขึ้นมาดังคลื่น (เขาเขียว)

พระอุพฺเพงคาปีติเจ้า กายลงฺคิกา กายดุจลอยขึ้น ถอนสูงหวิวขึ้นก็มีดังนี้ (แสงดอกบวบ)

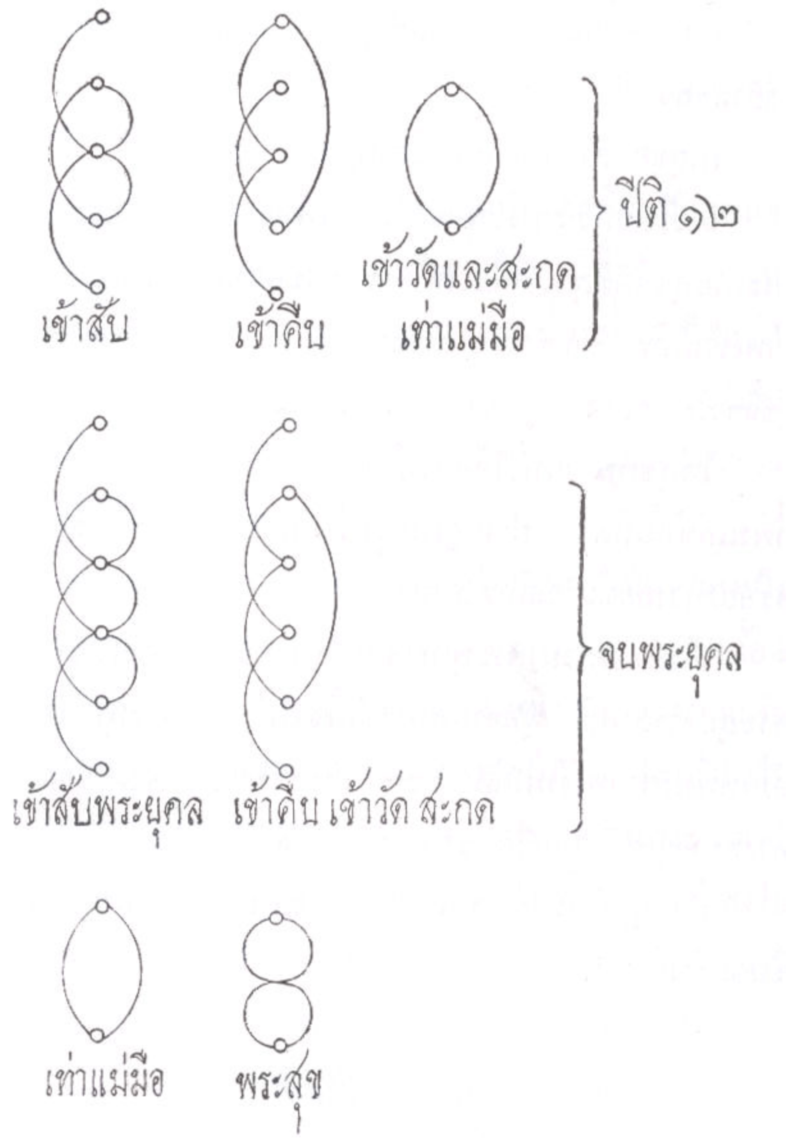
พระผรณาปีติเจ้า ผรณาเจว แผ่ไปทั่วสรรพางค์กายปรากฏกายใหญ่โต (ยอดเมฆอ่อน)

◎ **ปีติยุคล** ดอกผักตบเลา

กายปสฺสทฺธิ กายระงับ **จิตฺตปสฺสทฺธิ** จิตต์ระงับ

กายลหุตา กายเบา **จิตฺตลหุตา** จิตต์เบา

กายมุทิตา กายอ่อน **จิตฺตมุทิตา** จิตต์อ่อน

กายกมฺมญฺญตา กายควรแก่กรรม **จิตฺตกมฺมญฺญตา** จิตต์ควรแก่กรรม

กายปาคุญฺญตา กายคล่องแคล่ว **จิตฺตปาคุญฺญตา** จิตต์คล่องแคล่ว

กายุชุกฺคตา กายตรง **จิตฺตุชุกฺคตา** จิตต์ตรง

◎ **ข้าจะภาวนาพระพุทธคุณเจ้า เพื่อจะขอเอายังพระลักษณะพระกายสุขจิตต์สุขเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด** ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังพระลักษณะ พระกายสุขจิตต์สุขนี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด

ได้สุขเหมือนนั่งใต้ต้นไม้ ต้องลมริ้ว ๆ สบายริ้ว ๆ มาเป็นที่พึ่งแก่ข้านี้เถิด ปรากฏเห็นรูปร่างตนเอง ทรงเครื่องมงกุฎสร้อยสังวาลย์ชื่นชมยินดีสบาย

ข้าจะขอภาวนาพระพุทธเจ้า เพื่อจะขอเอายังพระลักษณะ พระอุปจารสมาธิ พุทธานุสสติเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังพระอุปจารสมาธิ พระพุทธานุสสติเจ้าจงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด

ปรากฏเห็นรูปร่างตนเอง ทรงเครื่องมงกุฎสร้อยสังวาลชื่นชมยินดีสบาย

อานาปานัสสติ

(๑) ข้าพเจ้าจะขอภาวนาพระอานาปานัสสติกัมมัฏฐานเจ้าเพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องอานาปานัสสติเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องอานาปานัสสติเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด (เมื่อได้อุคคหะนิมิตต์แล้ว อาราธนาปฏิภาคนิมิตต์ต่อไป)

(๒) ข้าพเจ้าจะขอภาวนาพระอานาปานัสสติกัมมัฏฐานเจ้าเพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ อานาปานัสสติเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ อานาปานัสสติเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด (นิมิตต์จะปรากฏดังที่แสดงไว้ต่อไปนี้)

ภาวนา ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ ตั้งต้นในจะงอยปาก เห็นลมหายใจและภาวนา ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ ปรากฏฝอยเหมือนไฟ ๑ ควันหม้อ ๑ เหมือนนุ่น ๑ แล้วปรากฏเห็นดวงดาวดวงหนึ่ง แล้วปรากฏเห็นพระจันทร์ซีกหนึ่ง แล้วเป็นพระจันทร์ทั้งดวง และภาวนาไปแล้วเห็นปรากฏเป็นอาทิตย์ซีกหนึ่ง แล้วปรากฏเป็นพระอาทิตย์ทั้งดวง แล้วภาวนาให้ปรากฏเห็นดาวดวงหนึ่ง แล้วส่งไปและพาเข้ามา แล้วปรากฏเห็นพระจันทร์ซีกหนึ่ง แล้วส่งไปและพาเข้ามา แล้วเห็นพระจันทร์ทั้งดวง ส่งไปและพาเข้ามาแล้วปรากฏเห็นพระอาทิตย์ซีกหนึ่ง ส่งไปและพาเข้ามา แล้วเห็นพระอาทิตย์ทั้งดวง ส่งไปและพาเข้ามาไว้ และตั้งในกลางจมูกเห็นหมู่ญาติ มนุษย์และสัตว์เดียรัจฉาน ตั้งในหว่างคิ้วเห็นเทวดาทั้งหลาย และตั้งเพดานข้างในปาก วัดลงไปเท่าแม่มือตั้งลิ้นไก่ข้างในวัดลงไป ตั้งดวงหทัยวัดลงไปถึงนาภี แล้ววัดขึ้นมานาภี ต้นลมหทัยกลาง ลมนาสิก ปลายลมปราณ ลมข้าวเปลือก ลมข้าวเบา ขวั้นตาล (จบอานาปา)

กายคตาสติ

(๑) ข้าพเจ้าจะขอภาวนาพระกายคตาสติเจ้า เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องกายคตาสติเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระธรรมเจ้าทั้งมวญ ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องกายคตาสติเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด (เมื่อได้อุคคหะนิมิตต์แล้วจึงอาราธนาปฏิภาคนิมิตต์ต่อไป)

(๒) ข้าพเจ้าจะขอภาวนาพระกายคตาสติเจ้า เพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์กายคตาสติเจ้านี้จงได้ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ กายคตาสติเจ้านี้จงได้ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด

ต่อไปนี้เป็นบทภาวนาอาการ ๓๒ คือ

เกสา ผม **โลมา** ขน **นขา** เล็บ **ทนฺตา** ฟัน **ตโจ** หนัง **มงฺสํ** เนื้อ **นหารู** เอ็น **อฏฺฐิ** กระดูก **อฏฺฐิมิญฺชํ** สมองกระดูก **วกฺกํ** ม้าม **หทยํ** หัวใจ **ยกนํ** ตับ **กิโลมกํ** พังผืด **ปิหกํ** พุง **ปปฺผาสํ** ปอด **อนฺตํ** ไส้ใหญ่ **อนฺตคุณํ** ไส้น้อย **อุทริยํ** อาหารใหม่ **กรีสํ** อาหารเก่า **มตฺถลุงฺคํ** สมองศีร์ษะ (นี้ธาตุดิน ๒๐) **ปิตฺตํ** น้ำดี **เสมฺหํ** เสลด **ปุพฺโพ** หนอง **โลหิตํ** เลือด **เสโท** เหงื่อ **เมโท** มันข้น **อสฺสุ** น้ำตา **วสา** น้ำมันเหลว **เขโฬ** น้ำลาย **สิงฺฆานิกา** น้ำมูก **ลสิกา** ไขข้อ **มุตฺตํ** น้ำมูตร (นี้ธาตุน้ำ ๑๒)

กสิณสิบ

(๑) ข้าพเจ้าจะขอภาวนาปฐวีกสิณเจ้า เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องปฐวีกสิณเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระธรรมเจ้าทั้งมวญ ฯ ล ฯ พระสัพพัญญูโคดมเจ้า เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องปฐวีกสิณเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด (ว่าตามแบบในห้องพุทธคุณ ดูเปลี่ยนเอาตามที่เขียนไว้นี้เถิด) ได้อุคคหะนิมิตต์ในห้องปฐวีกสิณนี้แล้ว ให้อาราธนาปฏิภาคนิมิตต์ต่อไปดังนี้

(๒) ข้าพเจ้าจะขอภาวนาปฐวีกสิณเจ้า เพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ ปฐวีกสิณเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระธรรมเจ้าทั้งมวญ ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ปฐวีกสิณเจ้านี้จงได้ ฯ ล ฯ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด

(กสิณอีก ๙ นอกจากปฐวีกสิณ พึงอาราธนาตามตัวอย่างในปฐวีกสิณนั้น ต่อไปนี้แสดงลักษณะนิมิตต์ของกสิณสิบ)

ปฐวี หม้อใหม่ **อาโป** น้ำใส **เตโช** เนื้อไฟ **วาโย** ลมข้าวเปลือก **นีล** เขียวดังสีน้ำเค็ม **ปีตํ** สีเหลือง **โลหิตํ** แดงดอกชะบา **โอทาต** ขาวน้ำเงิน **อาโลก** ขาวเหมือนเงาน้ำต้องแดด **อากาส** เปล่าไม่มีอันใด

อสุภกัมมัฏฐาน

(๑) ข้าพเจ้าจะภาวนาพระอุทธุมาตกะอสุภเจ้า เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องอุทธุมาต-กะอสุภเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังอุคคหะนิมิตต์ ในห้องอุทธุมาตกะอสุภเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด (ได้อุคคหะนิมิตต์แล้ว อาราธนาปฏิภาคนิมิตต์ต่อไป)

(๒) ข้าพเจ้าจะภาวนาพระอุทธุมาตกะอสุภเจ้า เพื่อจะขอเอาปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ อุทธุมาตกะอสุภเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังปฏิภาคนิมิตต์ ในห้องอุคคหะนิมิตต์ อุทธุมาตกะอสุภ เจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด (อสุภอีก ๙ อย่างพึงอาราธนาตามแบบอุทธุมาตกะอสุภนี้เถิด ต่อไปนี้เป็นชื่ออสุภ ๑๐ อย่าง)

อุทธุมาตกะ	ผีพอง
วินีลกะ	ผีเขียว
วิปุพพกะ	ผีน้ำหนองไหล
วิจฉิททกะ	ผีขาดสองท่อน
วิขายิตกะ	กาหมาแร้งกัดซากผีกิน
วิขิตกะ	แรกเป็นท่อนหัวขาดตีนขาด
หตวิขิตกะ	เขาเชือดเขาตัดทั้งตัวผี
โลหิตกะ	เขาเชือดเลือดทั้งตัวผี
ปุฬุวกะ	หนอนกินซากผีตามทวารทั้ง ๙
อัฏฐิกะ	ปรากฏแต่กระดูกขาว

อันว่ารูปาวจรปฐมฌาน ในห้องอุทธุมาตกะเจ้านี้หนาประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา บัดนี้ข้าจะภาวนา จะขอเอายังธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันแสนสุขุมาลเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ อุกาส อุกาส **ขอจงเจ้ากูมาสัญญาแก่ข้าให้รู้ทีเถิด นิพพาน ปัจจโยโหตุ**

อันว่ารูปาวจรปฐมฌาน ในห้องอุทธุมาตกะอสุภเจ้านี้หนาประกอบด้วยองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา บัดนี้พระอาจารย์ว่ายังหยาบนักฉะนี้ ยังรู้ฉิบหายรู้เกิดรู้ตาย บัดนี้ข้าจะหน่ายเสีย ข้าจะขอเอายังทุติยฌาน อันประกอบด้วยองค์ ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ อุกาส อุกาส **บัดนี้ข้าจะภาวนาขอเอายังธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันแสนสุขุมาลเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากูมาสัญญาแก่ข้าให้รู้ทีเถิด นิพพานปัจจโยโหตุ**

มีกำลังดังจะเหาะล่อง ภาวนาทั้งสองนี้เห็นกายสองแล เห็นฟ้า

อันว่ารูปาวจรทุติยฌาน ในห้องอุทธุมาตกะเจ้านี้หนา ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา บัดนี้พระอาจารย์ว่ายังหยาบนักฉะนี้ ยังรู้ฉิบหายรู้เกิดรู้ตาย บัดนี้ข้าจะหน่ายเสีย ข้าจะขอเอายัง

ตติยฌาน อันประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ อุกาส อุกาส **บัดนี้ข้าจะขอภาวนาเอายังธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันแสนสุขุมาลเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากูจงมาสัญญาแก่ข้าให้รู้ทีเถิด นิพพานปัจจโยโหตุ (ปีติเกิดสิ้นนั่งสบาย)**

อันว่ารูปาวจรตติยฌาน ในห้องอุทธุมาตกะเจ้านี้หนา ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา บัดนี้พระอาจารย์ว่ายังหยาบนักฉะนี้ ยังรู้ฉิบหาย รู้เกิดรู้ตาย บัดนี้ข้าจะหน่ายเสีย ข้าจะขอเอายังจตุตถฌาน อันประกอบด้วยองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ อุกาส อุกาส **บัดนี้ข้าจะภาวนา ขอเอายังธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันแสนสุขุมาลเจ้านี้จงได้ ขอเจ้ากูมาสัญญาแก่ข้าให้รู้ทีเถิด ฯ นิพพาน ปัจจโยโหตุ ฯ (สบายไม่มีธุระเลย)**

อันว่ารูปาวจรจตุตถฌาน ในห้องอุทธุมาตกะเจ้านี้หนาประกอบด้วยองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา บัดนี้พระอาจารย์ว่ายังหยาบนักฉะนี้ ยังรู้ฉิบหาย รู้เกิดรู้ตาย บัดนี้ข้าจะหน่ายเสีย ข้าจะภาวนาขอเอายังปัญจมฌาน อันประกอบด้วยองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ อุกาส อุกาส **บัดนี้จะภาวนา ขอเอายังธรรมานุธรรมปฏิบัติ อันแสนสุขุมาลเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากูมาสัญญาแก่ข้าให้รู้ทีเถิด ฯ นิพพานปัจจโยโหตุ ฯ (อุเบกขา เอกัคคตา สบายไม่มีเสมอแล้ว จบฌาน)**

อนุสสติ

ข้าพเจ้าจะภาวนาพระธรรมานุสสติเจ้า เพื่อจะขอเอายังอุปจารสมาธิในห้องธรรมานุสสติเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอายังอุปจารสมาธิในห้องธรรมานุสสติเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ ภาวนาอยู่นี้เถิด **แจ้งเห็นร่างตนเองทั้งของนอกข้างใน สว่างเห็นฟ้า ฯ ภาวนา ธัมโม ฯ สังฆานุสสติ** อยู่แก่เสียงทั้งหลาย ไม่ได้ยิน ไม่รู้ว่าหายใจ

(สังโฆ ภาวนา)

สีลานุสสติ	แจ้งนั่งสบายเหมือนต้องลมริ้ว ๆ **(สีโล ภาวนา)**
จาคานุสสติ	สูงขึ้น ชื่นชุ่มกายเบา **(จาโค ภาวนา)**
เทวตานุสสติ	เห็นเทวดาและสวรรค์ทุกชั้น **(ศรัทธาภาวนา)**
อุปสมานุสสติ	เห็นพระนฤพาน **(ภาวนา นิโรโธ)**
มรณัสสติ	สูญเปล่าสิ้น **(มรณํ ภาวนา)**

เมตตาพรหมวิหาร

(๑) ข้าพเจ้าจะภาวนาเมตตาพรหมวิหารเจ้า เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (เมื่อได้อุปจารสมาธิแล้ว อาราธนาอัปปนาสมาธิต่อไป)

(๒) ข้าพเจ้าจะภาวนาเมตตาพรหมวิหาร เพื่อจะขอเอาอัปปนาสมาธิ ในห้องอุปจารสมาธิเมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอาอัปปนาสมาธิ ในห้องอุปจารสมาธิเมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (บทภาวนาทั้งอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิอย่างเดียวกันดังต่อไปนี้)

อหํ สุขิโต โหมิ	ขอเราจงเป็นผู้มีสุข
อหํ อเวโร โหมิ	ขอเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร
อหํ อพฺยาปชฺโฌ โหมิ	ขอเราจงเป็นผู้ไม่มีความเบียดเบียน
อหํ อนีโฆ โหมิ	ขอเราจงเป็นผู้ไม่มีความคับแค้น
สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ	ขอเราจงเป็นผู้มีสุขรักษาตนดี
อตฺต สุขี	ขอตัวเราจงมีความสุข
สุขี	ขอเราจงเป็นผู้มีสุข

นี้เมตตาข้างในตน ๗ บทแล

◎ **ทีนี้จะเรียงทิศฝ่ายนอก อุปจารอัปปนาทุก ๆ บททั้ง**ข้างในข้างนอก จบเมตตาข้างในแล้ว ทีนี้จะเรียงทิศสิบทิศนั้นแล **อุปจารอัปปนา**ทั้งสิบทิศนั้นแล

ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขี อเวรา โหนฺตุ ภาวนาบทเดียวนี้ จนครบทั้งสิบทิศนั้นแล

ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขี อเวรา โหนฺตุ นี้ชื่ออนุทิศ **อุปจารอัปปนา** เหมือนกับ **เหฏฺฐิมา อุปริมา** ทั้งสองนี้ ไม่มีอนุทิศ **อุปจารอัปปนา** มีภาวนาบทเดียวจนรอบทั้ง ๘ ทิศ และข้างต่ำข้างบนเป็น ๑๐ ทิศ แลตั้งต้นแต่บุรพไปเล่า ภาวนาบทอื่นเล่า จนครบสิบทิศ เหมือนว่าแล้วนั้น

เมตตาข้างนอก ๕ รอบ

(๑) ข้าพเจ้าจะภาวนาเมตตาพรหมวิหาร เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอา **อุปจารสมาธิ** ในห้องเมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (เมื่อได้**อุปจารสมาธิ**แล้ว อาราธนา**อัปปนาสมาธิ**ต่อไป)

(๒) ข้าพเจ้าจะภาวนาเมตตาพรหมวิหาร เพื่อจะขอเอาอัปปนาสมาธิ ในห้องอุปจารสมาธิ เมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอา**อัปปนาสมาธิ**ในห้อง**อุปจารสมาธิ**เมตตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (ต่อไปนี้เป็นบทภาวนาแล)

(๑) สพฺเพ สตฺตา สุขี อเวรา โหนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีเวรต่อกันและกันเลย รอบหนึ่ง

(๒) สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหตฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงอย่าได้มีเวรต่อกันและกันเลย รอบหนึ่ง

(๓) สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าได้มีพยาบาทต่อกันและกันเลย รอบหนึ่ง

(๔) สพฺเพ สตฺตา อนีฆา โหนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงอย่าได้มีความคับแค้นใจอย่างหนึ่งอย่างใดเลย รอบหนึ่ง

(๕) สพฺเพ สตฺตา สุขี อตฺตา ปริหรนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงมีความสุข รักษาตนให้พ้นทุกข์ภัยทั้งปวงเถิด รอบหนึ่ง

กรุณาข้างนอก ๔ รอบ

ข้าพเจ้าจะภาวนากรุณาพรหมวิหาร เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิในห้องกรุณาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (ต่อไปนี้เป็นบทภาวนาแผ่กรุณา)

(๑) สพฺเพ สตฺตา อลาภํ ปมุญฺจนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงพ้นจากความเสื่อมลาภเถิด รอบหนึ่ง

(๒) สพฺเพ สตฺตา อยสา ปมุญฺจนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงพ้นจากความเสื่อมยศเถิด รอบหนึ่ง

(๓) สพฺเพ สตฺตา นินฺทา ปมุญฺจนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงพ้นจากความนินทาเถิด รอบหนึ่ง

(๔) สพฺเพ สตฺตา ทุกฺขา ปมุญฺจนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงพ้นจากความทุกข์เถิด รอบหนึ่ง

มุทิตาข้างนอก ๔ รอบ

ข้าพเจ้าจะภาวนามุทิตาพรหมวิหารเจ้า เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องมุทิตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิในห้องมุทิตาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (ต่อไปนี้เป็นบทแผ่มุทิตา)

(๑) สพฺเพ สตฺตา ลทฺธสมฺปตฺติโต มา วิคจฺฉนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าได้พิบัติไปจากสมบัติที่ตนได้แล้วเลย รอบหนึ่ง

(๒) สพฺเพ สตฺตา ลทฺธยสโต มา วิคจฺฉนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าได้พิบัติไปจากยศที่ตนได้แล้วเลย รอบหนึ่ง

(๓) สพฺเพ สตฺตา ลทฺธปสงฺสโต มา วิคจฺฉนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าได้พิบัติไปจากความสรรเสริญที่ตนได้แล้วเลย

(๔) สพฺเพ สตฺตา ลทฺธสุขิโต มา วิคจฺฉนฺตุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าได้พิบัติไปจาความสุขที่ตนได้แล้วเลย รอบหนึ่ง

อุเบกขาข้างนอก ๕ รอบ

ข้าพเจ้าจะภาวนาอุเบกขาพรหมวิหารเจ้า เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องอุเบกขาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องอุเบกขาพรหมวิหารเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (ต่อไปนี้เป็นบทภาวนาแผ่อุเบกขาพรหมวิหาร)

(๑) สพฺเพ สตฺตา กมฺมสฺสกา สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น มีกรรมเป็นของ ๆ ตน รอบหนึ่ง

(๒) สพฺเพ สตฺตา กมฺมทายาทา สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น มีกรรมเป็นมฤดกของตน รอบหนึ่ง

(๓) สพฺเพ สตฺตา กมฺมโยนี สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น มีกรรมเป็นกำเนิดของตน รอบหนึ่ง

(๔) สพฺเพ สตฺตา กมฺมพนฺธุ สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของตน รอบหนึ่ง

(๕) สพฺเพ สตฺตา กมฺมปฏิสฺสรณา สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยของตน รอบหนึ่ง

อรูปฌานสมาบัติ

ข้าพเจ้าจะภาวนาอรูปฌานสมาบัติเจ้า เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องอากาสานัญจายตะ อรูปสมาบัติเจ้านี้จงได้ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้าเถิด ฯ ล ฯ เพื่อจะขอเอาอุปจารสมาธิ ในห้องอากาสานัญจายตนะ อรูปสมาบัติเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากู ฯ ล ฯ อยู่นี้เถิด (เมื่อได้อุปจารสมาธิแล้วจึงเปลี่ยนอาราธนาว่า เพื่อจะขอเอาอัปปนาสมาธิต่อไป ได้อากาสานัญจายตนะแล้ว เปลี่ยนคำอาราธนาเป็นห้องวิญญานัญจายตนะและห้องอากิญจัญญายตนะ และในห้องเนวสัญญานาสัญญายตนะเรียงไปตามลำดับจนครบอรูปสี่ องค์ภาวนาและผลสมาบัติมีลำดับตามสมาบัติ ดังต่อไปนี้)

๑ อากาโส อนนฺโต ภาวนาปรากฏเห็นอากาศแผ่นดินไม่มีเลย ตัวก็ไม่มี อยู่สบายลอย ๆ

๒ วิญฺญาณํ อนนฺตํ สมาธิดับอากาศ มีกำลังกายเบา

๓ นตฺถิ กิญฺจิ นั่งสบายอยู่เงียบ ๆ ในที่กายยินดี เป็นสุข ไม่ทุกข์ร้อน สบายในรูปธรรม

๔ เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ ปรากฏเงียบแน่ ไม่รู้ว่าหายใจ ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน สบายในนามธรรม

เจริญพระวิปัสสนา

ข้าพเจ้าจะภาวนาพระวิปัสสนาเจ้า เพื่อจะขอเอาสติปริติญาณปัญญาพระสัพพัญญูเจ้า บทอันชื่อว่าสัมมัสนญาณเจ้านี้จงได้ ขอพระพุทธเจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระธรรมเจ้าทั้งมวญ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระอริยสงฆเจ้าทั้งหลาย ตั้งแรกแต่พระมหาอัญญาโกณฑัญญะเถรเจ้าโพ้นมาตราบเท่าถึงพระอริยสงฆ์สมมุติในกาลบัดนี้ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระอริยสงฆเจ้าองค์ต้นอันสั่งสอนพระกัมมัฏฐานเจ้าทั้งมวญ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด ขอพระกัมมัฏฐานเจ้าทั้งมวญ จงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้านี้เถิด **อุกาส อุกาส** ในที่นี้เล่าข้าจะขอปฏิบัติบูชา ตามคำสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้า เพื่อจะขอเอาสติปริยติญาณ ปัญญาพระสัพพัญญูเจ้า บทอันชื่อว่าสัมมัสนญาณเจ้านี้จงได้ ขอจงเจ้ากูมาบังเกิดปรากฏอยู่ในจักขุทวารอยู่ในมโนทวาร อยู่ในกายทวาร แห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อเข้านั่งภาวนาอยู่นี้เถิด ฯ

เมื่อได้บรรลุสัมมัสนญาณแล้ว พึงอาราธนาวิปัสสนาญาณ อีก ๙ ญาณต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ ตั้งแต่สัมมสนญาณถึงอาทีนวญาณ บริกรรมว่า

นามรูปํ อนิจฺจํ ขยตฺเถน (ได้บุญ ๑๗ กัลป)

นามรูปํ อนตฺตา ภยตฺเถน (ได้บุญ ๑๘ กัลป)

นามรูปํ อนตฺตา อสารกตฺเถน (ได้บุญ ๓๐ กัลป)

ตั้งแต่นิพพิทาญาณจนถึงอนุโลมญาณบริกรรมว่า

นามรูปํ อนิจฺจํ, นิจฺจํ วตฺต นิพฺพานํ

นามรูปํ ทุกขํ, สุขํ วตฺต นิพฺพานํ

นามรูปํ อนตฺตา, สารํ วตฺต นิพฺพานํ

ต่อไปนี้แสดงลักษณะนิมิตต์ที่เกิดในห้องวิปัสสนา

๑ **สมฺมสนญาณ แผ่นดินสูงถึงรูปกายสูญ**

๒ **อุทยพฺพยญาณ น้ำฝนตกแลดับ**

๓ **ภงฺคญาณ ครืนครั่งหักพังทำลาย**

๔ **ภยตุปฏฺฐานญาณ คือความกลัวทั้งปวง**

๕ **อาทีนวญาณ เป็นโทษสิ้นทั้งตัวเรา**

๖ **นิพฺพิทาญาณ เบื่อมึนเกลียดชังหน่ายเสีย**

๗ **มุจฺจิตุกมฺยตาญาณ เหมือนอยู่ในแหในชะลอม**

๘ **ปฏิสงฺขาญาณ พิจารณาว่าให้พ้นทุกข์แล**

๙ **สงฺขารุเปกฺขาญาณ สละเสียให้สิ้นอย่าให้ห่วง**

๑๐ **อนุโลมญาณ น้าวหน่วงจิตต์ไปหาพระนิพพาน**

(สิ้นต้นฉบับเท่านี้แล)

คำอธิบายของหลวงวิศาลดรุณกร
ช่วยขยายนัยบางแห่งในหนังสือนี้

ข้อความในหนังสือนี้ มีบางแห่งย่อมเป็นที่ฉงนสนเท่ห์แก่ผู้ที่ยังไม่เคยศึกษาในทางกัมมัฏฐานอยู่มาก แห่งใดพอจะทำคำอธิบายไว้ได้บ้าง ก็ได้ทำคำอธิบายไว้เป็นเครื่องประกอบในการพิจารณาดังต่อไปนี้

(๑) **คุณพระพุทธเจ้า ๕๖** ว่าธาตุดิน ๒๑ นั้น ของเดิมในบาลีเช่นคิริมานันทสูตรมี ๑๙ ในตำรานี้ถ้าจะแยกธาตุดินออกเป็น ๒๑ ควรแยกมัตถเก อันเป็นส่วนกระบอกสมองศีรษะไว้อย่างหนึ่ง มัตถลุงคังอันเป็นตัวสมองศีรษะไว้อย่างหนึ่ง ก็จะได้ธาตุดิน ๒๑ ส่วนธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม มีแจ้งอยู่แล้ว แต่อากาศธาตุ ๑๐ นั้นยังไม่ได้แสดงไว้ ข้าพเจ้าได้พบในคัมภีร์อื่น ชื่อว่าสติปัฏฐานวิธีธรรมทางสันโดษแสดงด้วยเรื่องอากาศ ว่าอากาศนั้นหมายเอาตามช่องทวาร กายทวารนั้นได้แก่ช่องตาซ้ายขวาเป็น ๒ ช่องหูซ้ายหูขวาเป็น ๒ ช่องจมูกซ้ายจมูกขวาเป็น ๒ ช่องทวารหนัก ๑ ช่องทวารเบา ๑ รวมเป็นกายทวาร ๘ วจีทวารได้แก่ช่องปาก ๑ มโนทวารได้แก่ของหทัย ๑ รวมเป็นอากาศ ๑๐ แล

(๒) **เข้าสับ** คือตั้งปีติ ๕ รวมลงที่นาภี ครั้งที่ ๑ ให้ตั้ง **ขุทฺทกาปีติ** ครั้งที่ ๒ **ตั้งโอกฺกนฺติกาปีติ** ครั้งที่ ๓ **ตั้งขณิกาปีติ** ครั้งที่ ๔ **ตั้งอุพฺเพงฺคาปีติ** ครั้งที่ ๕ **ตั้งโอกฺกนฺติกาปีติ** ครั้งที่ ๖ **ตั้งผรณาปีติ** นี่เป็นอนุโลมเข้ารวมในที่อันเดียวกัน และเมื่อจะทำปฏิโลมเข้ารวมในที่อันเดียวกันด้วย ครั้งที่ ๑ ตั้ง**ผรณาปีติ** ครั้งที่ ๒ ตั้ง**โอกฺกนฺติกาปีติ** ครั้งที่ ๓ ตั้ง**อุพฺเพงฺคาปีติ** ครั้งที่ ๔ ตั้ง**ขณิกาปีติ** ครั้งที่ ๕ ตั้ง**โอกฺกนฺติกาปีติ** ครั้งที่ ๖ ตั้ง**ขุทฺทกาปีติ** ทำสับกันไปตามรูปที่ ๑ เข้าสับ**ปีติ**นั้น จุดเบื้องล่างท่านสมมุติว่าเป็น**ขุทฺทกาปีติ** จุดที่ ๒ เป็น**ขณิกาปีติ** จุดที่ ๓ เป็น**โอกฺกนฺติกาปีติ** จุดที่ ๔ เป็น**อุพฺเพงฺคาปีติ** จุดที่ ๕ **ผรณาปีติ** จงทำสับกันไปตามเส้นที่โยงถึงจุดนั้น ๆ เถิด ถ้าจะทำพระยุคล ๖ ครั้งที่ ๑ ให้ตั้ง **กายปสฺสทฺธิ จิตฺตปสฺสทฺธิ** ลงที่นาภี ครั้งที่ ๒ ให้ตั้ง**กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** ครั้งที่ ๓ **กายลหุตา จิตฺตลหุตา** ครั้งที่ ๔ ให้ตั้ง **กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** ครั้งที่ ๕ ให้ตั้ง **กายมุทิตา จิตฺตมุทิตา** ครั้งที่ ๖ ให้ตั้ง **กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา** ครั้งที่ ๗ ให้ตั้ง **กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา** ครั้งที่ ๘ ให้ตั้ง **กายุชุกฺคตา จิตฺตุชุกฺคตา** ทำสับกันไปตามรูปที่ ๔ นั้น ให้นับตามรอยเส้นแต่เบื้องล่างขึ้นไปเป็นอนุโลมถอยหลังลงมาเป็นปฏิโลมแล

(๓) **เข้าคืบ** คือตั้ง**ปีติ ๕** ลงที่นาภี ครั้งที่ ๑ ให้ตั้ง**ขุทฺทกาปีติ** ครั้งที่ ๒ ตั้ง**โอกฺกนฺติกาปีติ** ครั้งที่ ๓ ตั้ง **ผรณาปีติ** ครั้งที่ ๔ ตั้ง **ขณิกาปีติ** ครั้งที่ ๕ ตั้ง **อุพฺเพงฺคาปีติ** แล้วพึงถอยหลังกลับตามเส้นทางเดิมที่ขึ้นไปนั้น ดูทำตามรูปที่ ๒ เข้า **คืบ** นั้นเถิด ถ้าเป็นพระยุคลก็จงทำตามรูปที่ ๕ เข้า **คืบ** นั้นเถิด

(๔) เข้าวัด คือตั้งองค์ปีติไว้ที่นาภีก่อน แล้วทำประทักษิณเลื่อนองค์ปีตินั้นเฉียงขึ้นทางเบื้องขวาถึงกึ่งกลางท้อง แล้วโอนเข้ามาหานาภีเล่า ดูทำตามรูปที่ ๓ และที่ ๖ นั้น และเมื่อจะเลื่อนดวงปีติไปตามเส้นทางนั้น ให้กำหนดไว้ว่า เมื่อเลื่อนออกไปได้ระยะห่างจากที่ตั้งเดิม ๑ นิ้วแม่มือแล้ว ต้องหยุดตั้งสติและองค์ธรรมอยู่ที่นั่นหน่อยหนึ่ง แล้วจึงเลื่อนต่อไปอีกเล่า เมื่อห่างออกไปได้ระยะ ๑ นิ้วแล้ว ต้องทำ

อย่างก่อนเล่า ทำอย่างนี้ไปตลอดทางจนกลับมาอยู่ในที่เดิมนั้น จึงเรียกว่าเข้าวัด แม้ทำพระยุคลก็เช่นเดียวกัน จงทำตามอย่างในรูปที่ ๖ นั้นเถิด

(๕) พระสุขพระพุทธา ทำอย่างเดียวกันกับวิธีเข้าวัด แต่ต้องโอน **พระกายสุขจิตตสุข** ตามวิถีให้เข้ามาผ่านที่กึ่งกลางท้องแล้วจึงเลยไปเบื้องซ้ายและกลับโอนไปหทัยวัตถุเล่า แล้วจึงกลับออกเบื้องขวาโอนผ่านท้องมาเบื้องซ้าย แล้ววกไปตั้งนาภีตามเดิม ทำอย่างนี้เส้นทางย่อผ่านตัดกันดังรูปที่ ๗ ที่พระสุขนั้นแล

(๖) สะกด คือตั้งองค์พระปีติหรือพระยุคคลหรือพระสุขลงที่นาภีเล่า เรียก**ปฏิโลม** การเลื่อนขึ้นแลถอยลงต้องทำตามวิธีการของการสะกดดังต่อไปนี้

ในที่นี้จะกล่าวด้วยวิธีสะกดพระปีติ ๕ ไว้เป็นตัวอย่าง คือระหว่างที่นาภีกับหทัยนั้น ให้กำหนดจุดเป็นระยะห่างเท่ากันไว้เป็น ๕ จุด มีเทียนสะกด ๒ เล่ม ขี้ผึ้งหนักเล่มละหนึ่งบาท ยาวเล่มละ ๖ นิ้ว ติดลูกสะกดเล่มละ ๖ ลูก ไว้ระยะลูกสะกดห่างกันลูกละ ๑ นิ้ว เทียนก้นและปลายเทียนคงพ้นลูกสะกดออกไปข้างละ ๑ นิ้ว ก้นเทียนติดกับไม้ที่ขวางไว้ปากบาตร พอให้ลูกสะกดหล่นลงไปก้นบาตรได้โดยไม่กระทบกับไม้นั้น เมื่ออาจารย์จุดเทียนสะกดเล่มแรก ให้ผู้นั่งสะกดนั่งระงับอารมณ์จนลูกสะกดที่ ๑ หล่นลงก้นบาตร ให้ถือว่าลูกสะกดลูกนี้เป็นสัญญา ให้ตั้ง **ขุทฺทกาปีติ** ลงที่นาภี ตั้งแต่เวลานี้เป็นต้นไป จนถึงลูกสะกดที่ ๒ หล่น เมื่อลูกสะกดที่ ๒ หล่นแล้ว ก็ตั้ง **ขณิกาปีติ** ในจุดที่ ๒ พ้นนาภีขึ้นไปเล่า จนกว่าลูกสะกดที่ ๓ จะหล่น เมื่อลูกสะกดที่ ๓ หล่นแล้ว จึงตั้ง**โอกฺกนฺติกาปีติ** ลงที่จุดที่ ๓ ไปจนกว่าลูกสะกดที่ ๔ จะหล่น เมื่อลูกสะกดที่ ๔ หล่นแล้ว จึงตั้ง**อุพฺเพงฺคาปีติ** แต่จุดที่ ๔ ไป จนกว่าลูกสะกดที่ ๕ จะหล่น เมื่อลูกสะกดที่ ๕ หล่นแล้ว จึงตั้ง **ผรณาปีติ** ที่จุดที่ ๕ คือหทัยวัตถุไปจนลูกสะกดที่ ๖ หล่น ก็เป็นอันหมดวิธีอนุโลมแต่เพียงนี้ แล้วจุดเทียนสะกดเล่มที่ ๒ ต่อไป พอลูกสะกดที่ ๑ หล่นเป็นสัญญาแล้ว จึงตั้ง **ผรณาปีติ** ลงที่หทัยวัตถุเล่า แล้วจึงทำถอยกลับลงมาตามรอยทางและจุดที่ขึ้นไปนั้น จนถึงลูกสะกดที่ ๕ หล่น ก็ตั้ง **ขุทฺทกาปีติ**ไปจนกว่าลูกสะกดที่ ๖ จะหล่น เมื่อลูกสะกดหล่นแล้ว ก็ออกจากที่ เป็นจบวิธีสะกดโดยปฏิโลมแต่เพียงนี้

การสะกดพระยุคลก็ทำนองเดียวกัน แต่ต้องใช้เทียนหนักเล่มละบาทยาว ๘ นิ้ว ติดลูกสะกดเล่มละ ๗ ลูก ไว้ระยะลูกสะกดห่างกันลูกละ ๑ นิ้ว ปลายเทียนและก้นเทียนห่างลูกสะกดข้างละ ๑ นิ้ว และให้ไว้ระยะจุดที่จะเลื่อนองค์และเปลี่ยนองค์พระยุคลในกายเป็น ๖ จุด

พระสุขพระพุทธา ก็ทำอย่างเดียวกัน แต่ใช้เทียนเล่มละ ๑ บาท ยาวเล่มละ ๕ นิ้ว ติดลูกสะกดเล่มละ ๓ ลูก ไว้ระยะปลายเทียนและก้นเทียนให้ห่างลูกสะกด ๑ นิ้ว ไว้ช่วงระยะลูกสะกดให้เท่ากัน และให้ไว้ระยะที่จะเลื่อน**พระกายสุขจิตตสุข**ในกายเป็น ๓ จุดแล

(๗) ก่อนที่นั่งบริกรรมนั้น มักไม่ได้ทำวัตรไหว้พระเสียก่อน เมื่อนึกจะนั่งก็อาราธนากัมมัฏฐานทีเดียว จบแล้วก็นั่งบริกรรมไป ทำอย่างนี้ไม่ถูกแบบ ตามแบบต้องเจริญ**พระพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ** เสียก่อน แล้วจึงเริ่มบริกรรมกัมมัฏฐานที่จะเจริญนั้นต่อไป อาราธนากัมมัฏฐานในห้องพระพุทธคุณที่ต่อ

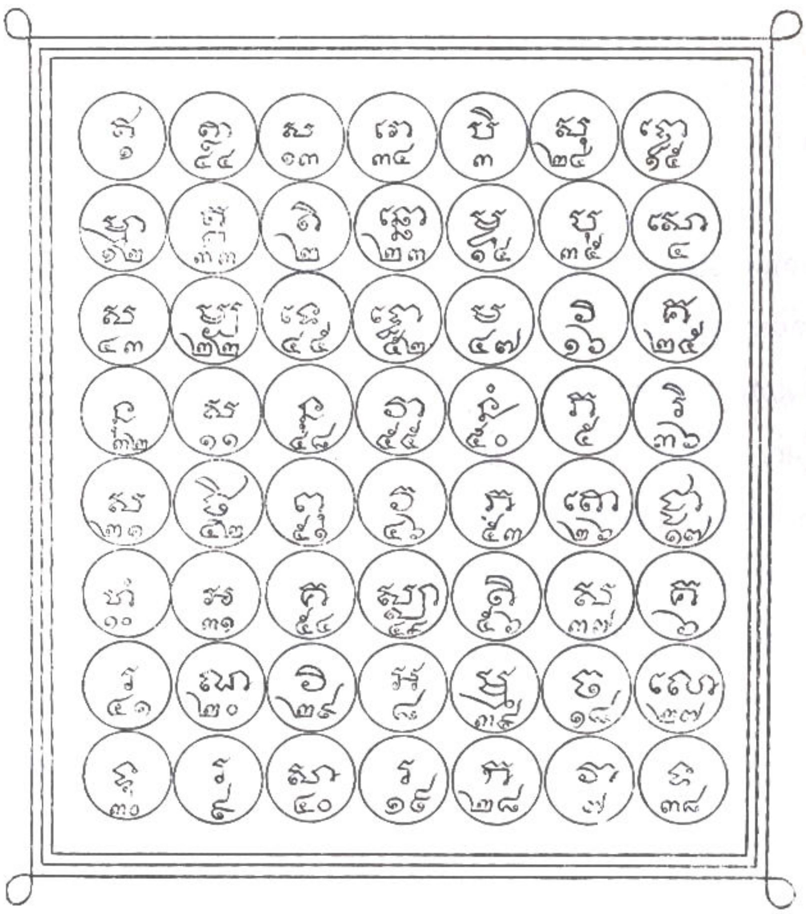
จากทำวัตรนั้น ให้เป็นแบบอาราธนากัมมัฏฐานอื่น ๆ ทั่วไป จงพิจารณาเปลี่ยนที่ใช้ให้ถูกต้องกับเรื่องของกัมมัฏฐานนั้น ๆ เถิด

(๘) วิธีกัมมัฏฐานในตอนที่ ๒ ตั้งแต่หน้า ๗๓ มานั้นเรียงระเบียบไว้สับสนกันอยู่ น่าจะเป็นด้วยวิธีสอนกัมมัฏฐานของอาจารย์ผู้ต้นตำรานี้ เห็นว่ากัมมัฏฐานอะไรควรเรียนก่อนและหลังเป็นลำดับกันไป จึงได้วางแบบไว้เป็นลำดับมาอย่างนั้น

ดวงที่ ๑

ตราสรตะโสพศ ในห้องพระพุทธคุณ

สำหรับเป็นแผนที่ดำเนินวิถีจิตตภาวนาสัมมาสมาธิ

แบบขึ้นพระกัมมัฏฐาน
ห้องพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ

ได้ต้นฉบับจากวัดประดู่โรงธรรม กรุงศรีอยุธยา (กรุงเก่า) พระอาจาย์กล่าวไว้ว่า เป็นแบบที่สืบเนื่องมาจากท่านทิสาปาโมกขาจารย์ ๕๖ องค์ แต่ครั้งโบราณ ฯ

๑ ท่านผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญสมถวิธีตามแบบนี้ จะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ให้ชำระอัตตภาพร่างกาย เครื่องนุ่งห่มให้สะอาดเรียบร้อย **สีลสังวร** สำรวมด้วยศีล **สติสังวร** สำรวมด้วยสติ **ญาณสังวร** สำรวมด้วยญาณ **ขันติสังวร** สำรวมด้วยขันติ **วิริยสังวร** สำรวมด้วยความเพียร เมื่อดำเนินกายวาจาใจได้ตามสังวรธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เรียกว่าความรู้ แล้วจึงอธิษฐาน อิทธิบาท ๔ เป็นเครื่องดำเนิน คือ **ฉันทะ** ความพอใจ ๑ **วิริยะ** ความเพียร ๑ **จิตตะ** ตั้งใจจริง ๑ **วิมังสา** พิจารณ์เหตุผลด้วยปัญญา ๑ อิทธิบาทธรรมทั้ง ๔ นี้ เรียกว่าข้อรู้ ๑ กิริยาที่ตั้งใจประกอบโดยความเห็นชอบ เรียกว่าผู้รู้ ผู้รับรู้ คือได้แก่การมอบกายถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัยด้วยคำว่า **พุทฺธสฺส อตฺตมายาม ฯ ธมฺมสฺส อตฺตมายาม ฯ สํฆสฺส อตฺตมายาม ฯ ๓ ครั้ง** นั่งตามแบบสมาธิท่านกล่าวไว้แล้ว ตั้ง นโม ๓ ครั้ง พระไตรสรณาคมน์ จบ ฯ ต่อพระพุทธคุณคือ **อิติปิโส ภควา ฯ เป ฯ พุทฺโธ ภควาติ** ฯ ต่อ ปณิธานโต ปฏฺฐาย ทส ปารมิโย ทสอุปปารมิโย ทส ปรมตฺถปารมิโย ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ติสฺโส จริยา ปจฺฉิมพฺภเว คพฺภาวกฺกนฺตึ ชาตึ อภินิกฺขมนํ ปธานจริยํ โพธิปลฺลงฺเก มารวิชยํ สพฺพญฺญุตญาณปฺปฏิเวธํ นวโลกุตฺตรธมฺมํติ สพฺเพปิเม พุทฺธคุเณ อาวชฺชิตฺวา เวสาลิยาตีสุ ปาการนฺตเรสุ ติยามรตฺตึ ปริตฺตํ กโรนฺโต อายสฺมาอานนฺทตฺเถโรวิย การุญฺญจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา

อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต **มุนิโน โมนปเถ สุสิกฺขิโต**
โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน **อุ ปสนฺตสฺส สทา สติมโตติ** ฯ

ต่อนั้นให้ตั้งสติประคองจิตต์ไว้ด้วยดีแล้ว จึงตั้งธาตุ ๑๘ จบ แล้วตั้ง**โลกุตฺตรฌาน ๑๙** คือ **โลกุตฺตรํ ฌานํ ฯ เป ฯ โลกุตฺตรํ สมถํ ฌานํ** รวมเป็น ๑๐ ที่อัษฎากาศเบื้องต่ำ ตั้ง **โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ฌานํ ฯ เป ฯ โลกุตฺตรํ เจตนํ ฌานํ** รวมเป็น ๘ ที่อัษฎากาศเบื้องบน ถอด**โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ** ออกเป็นธรรมกลางสำหรับเป็นที่พักแลเป็นอาหารของใจ คือมีปีติและปราโมทย์เป็นภักษา เมื่อจิตต์สงบสุขดีแล้ว จึงเลียบภูมินพฐานตามโลกุตตรธรรมข้างในทั้ง ๗ คือ ๑. **สติสัมโพชฌงค์** ที่อัษฎากาศเบื้องต่ำ ๒. **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** ที่สูญเหนือนาภี ๓. **วิริยสัมโพชฌงค์** ที่หทัยวัตถุ ๔. **ปีติสัมโพชฌงค์** ที่คอกลวง ๕. **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** ที่โคตรภูท้ายทอย ๖. **สมาธิสัมโพชฌงค์** ที่อัษฎากาศเบื้องบน ๗. **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** ที่ทิพพสูญหว่างคิ้ว ทำให้เป็นอนุโลมปฏิโลม ชำนาญดีแล้ว ถอด **โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ** เป็นที่พึ่งของจิตต์แล้วเลื่อนมาที่มหาทิพพสูญ คือนัยน์ตาทั้งสองข้างเลื่อนมาที่สูญปลายนาสิก เป็นอนุโลมปฏิโลมด้วยดีเสร็จแล้ว ให้บังคับจิตต์เพ่งดูตาตะรางในห้องพระพุทธคุณให้เห็นหนังสือและเลขตามลำดับแถว ปรากฏแจ่มแจ้งทุก ๆ ห้อง

ถัดนั้นจึงนำคาถาในห้องพระพุทธคุณลงตามลำดับแถวจนครบทุก ๆ ห้อง ให้เป็นอนุโลมปฏิโลม เสร็จพิธีตอนต้น ฯ ต่อนั้นให้ผูกสติกับจิตต์รวมลงเป็นหนึ่ง แล้วส่งกระแสจิตต์เพ่งดูตาตะรางให้แจ่มจนติดตา สามารถขยายส่วนให้เล็ก โต และคงที่ได้ตามปรารถนา แล้วเดินอักษรและซึ่งอยู่ในตาตะรางสับกันไปตามระหว่างห้อง แม้อักษรเหล่านั้นจะอยู่ต่างแถวต่างห้อง ก็จำต้องเดินให้ถูก ให้ชัดเจน ทำให้ชำนาญจนครบทั้ง ๕๖ บริบูรณ์ ทำให้เป็นอนุโลมปฏิโลม เสร็จพิธีที่ ๒ ต่อนั้นให้ยกจิตต์ **โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ** จนทำลาย **ประกฤติ = ปรา = อปรา** ได้แล้ว **กายสุขํ** ความสุขกาย **จิตฺตสุขํ** ความสุขจิตต์ จักเกิดมีที่อาตมา เมื่อกายเป็นสุข จิตต์เป็นสุขแล้ว **สนฺตุฏฺโฐ** เป็นผู้สันโดษ **สลฺเลโข** เป็นผู้ประพฤติขัดเกลา **ปหิตตฺโต** เป็นผู้มีตนส่งไปสู่คุณความดีเป็นเบื้องหน้า จึงตั้งจิตต์พิจารณาดูธรรมกาย ในรูปกายด้วยการดำเนินในโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ จนจิตต์รู้แจ้งแทงตลอด **รูปธรรม** และ**นามธรรม**ได้แล้ว จักมีตนเป็นที่พึ่ง จักมีธรรมเป็นที่พึ่ง ด้วยประการฉะนี้ องค์**สมถะ** เปรียบเหมือนการก่อสร้างเคหะสถานได้เองคือ สร้างเบญจขันธ์ด้วยความรู้จริง **วิปัสสนา** เปรียบนายช่างผู้ฉลาดในการรื้อการทำลายสถานที่ แต่ไม่ให้เสียหายแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหันต์ขีณาสพเจ้า ทำลายเบญจขันธ์ด้วยการตัด **อุปทาน** ด้วย **วิชชา** ฉะนั้น ฯ

ขึ้นสรตโสพสห้องพระพุทธคุณ ๕๖

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ

๑	**(อิ)**	**อิฏฺโฐ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ**	**อิจฺฉนฺโต อาสวกฺขยํ**
		อิฏฺฐํ ธมฺมํ อนุปฺปตฺโต	**อิทฺธิมนฺตํ นมามิหํ (อิ) ฯ**
๒	**(ติ)**	**ติณฺโณ โย วฏฺฏทุกฺขมฺหา**	**ติณฺณํ โลกานมุตฺตโม**
		ติสฺโส ภูมึ อติกฺกนฺโต	**ติณฺณโอฆํ นมามิหํ (ติ) ฯ**
๓	**(ปิ)**	**ปิโยเทว มนุสฺสานํ**	**ปิโย พฺรหฺมานมุตฺตโม**
		ปิโย นาคสุปณฺณานํ	**ปิยินฺทฺริยํ นมามิหํ (ปิ) ฯ**
๔	**(โส)**	**โสกา วิรตฺตจิตฺโต โย**	**โสภมาโน สเทวเก**
		โสกสตฺเต ปโมเจนฺโต	**โสภวณฺณํ นมามิหํ (โส) ฯ**
๕	**(ภ)**	**ภชิงฺคเยน สทฺธมฺมา**	**ภคฺคปาเปน ตาทินา**
		ภเยสตฺเต ปหาเสนฺโต	**ภยสนฺตํ นมามิหํ (ภ) ฯ**
๖	**(ค)**	**คมิโต เยน สทฺธมฺโม**	**คมาปิโต สเทวกํ**
		คจฺฉมาโน สิวํ รมฺมํ	**คมยญฺญู นมามิหํ (ค) ฯ**
๗	**(วา)**	**วานา นิกฺขมิ โย ตณฺหา**	**วาจํ ภาสติ อุตฺตมํ**
		วานนิพฺพา ปนตฺถาย	**วายมนฺตํ นมามิหํ (วา) ฯ**

๘	(อ)	อนุสฺสาสพฺพสตฺตานํ	อนุสฺสาเทติ โย ชิโน
		อนนฺตคุณสมฺปนฺโน	อนฺตคามึ นมามิหํ (อ)
๙	(ร)	รตฺโต นิพฺพานสมฺปตฺโต	รตฺโต โส สตฺตโมจโน
		รมฺมา เปตีธ สตฺเต โย	รมฺมทาตํ นมามิหํ (ร) ฯ
๑๐	(หํ)	หญฺญติ ปาปเก ธมฺเม	หํสาเปติปหํ ชนํ
		หํสมานํ หาวีรํ	หนฺตปาปํ นมามิหํ (หํ)
๑๑	(ส)	สํขาตา สํขเต ธมฺเม	สมฺมาเทเสสิ ปาณีนํ
		สํสารสฺส วิฆาเฎติ	สมฺพุทฺธํปิ นมามิหํ (ส) ฯ
๑๒	(มฺมา)	มาตาว มานปาลิโต	สตฺเตมาน (ถทฺเธ) ปมทฺทิโน
		มานิโต เทวสงฺเฆหิ	มานฆาฎํ นมามิหํ (มฺมา) ฯ
๑๓	(ส)	สญฺจยํ ปารมีสมฺมา	สญฺจิตฺวา สุขมตฺตโน
		สํขารานํ ขยํ กตฺวา	สนฺตคามึ นมามิหํ (ส) ฯ
๑๔	(มฺพุ)	พุชฺฌิตฺวา จตุสจฺจานิ	พุชฺฌาเปติ มหาชนํ
		พุชฺฌาเปนฺตํ สิวํ มคฺคํ	พุทฺธเสฎฺฐํ นมามิหํ (มฺพุ) ฯ
๑๕	(ทฺโธ)	โธตราเค จ โทเส จ	โธตโมเห จ ปาณีนํ
		โธตกฺเขสํ มหาปุญฺญํ	โธตาสวํ นมามิหํ (ทฺโธ) ฯ
๑๖	(วิ)	วิเวเจติ อสทฺธมฺมา	วิจิตฺวา ธมฺมเทสนํ
		วิเวกฐิตจิตฺโต โย	วิทิตนฺตํ นมามิหํ (วิ) ฯ
๑๗	(ชฺชา)	ชาติธมฺโม ชราธมฺโม	ชาติ อนฺโต ปกาสิโต
		ชาติเสฎฺเฐน พุทฺเธน	ชาติโมกฺขํ นมามิหํ (ชฺชา) ฯ
๑๘	(จ)	จชเต ปุญฺญสมฺภาเร	จเชติ สุขสมฺปทํ
		จชนฺตํ ปาปกมฺมานิ	จชาเปนฺตํ นมามิหํ (จ) ฯ
๑๙	(ร)	รมิตํ เยน นิพฺพานํ	รกฺขิตํ โลกสมฺปทํ
		รชฺชโทสาทิกฺเกฺลเสหิ	รหิตนฺตํ นมามิหํ (ร) ฯ
๒๐	(ณ)	ณมิโต เทวพฺรหฺเมหิ	ณรเทเวหิ สพฺพทา
		ณเทนฺโต สีหนาทํ โย	ณนฺทวนฺตํ นมามิหํ (ณ) ฯ
๒๑	(ส)	สํขาเร ติวิเธ โลเก	สญฺฉนฺนนาติ อนิจฺจโต
		สมฺมนิพฺพาน สมฺปตฺโต	สมฺปนฺโน สํ นมามิหํ (ส) ฯ
๒๒	(มฺป)	ปกโต โพธิสมฺภาเร	ปสฎฺโฐ โส สเทวเก
		ปญฺญาย อสโม โหติ	ปสนฺโน ตํ นมามิหํ (ส) ฯ

๒๓	(นฺโน)	โน เทติ นิริยํ คนฺตุํ	โน จ ปาปํปิ การยิ
		โน สโม อตฺถิ ปญฺญาย	โนนธมฺมํ นมามิหํ (นฺโน) ฯ
๒๔	(สุ)	สุนฺทโร วรรูเปน	สูสโร ธมฺมภาสเน
		สุทุทฺทสํ ทิสฺสาเปติ	สุคตนฺตํ นมามิหํ
๒๕	(ค)	คจฺฉนฺโต โลกิยํ ธมฺมํ	คจฺฉนฺโต อมตํ ปทํ
		คโต โส สตฺตโมเจตุํ	คตญฺญาณํ นมามิหํ (ค) ฯ
๒๖	(โต)	โตเสนฺโต วรรมฺเมน	โตสฐาเน สิเว วเร
		โตสํ อกาสิ ชนฺตูนํ	โตรจิตฺตํ นมามิหํ (โต) ฯ
๒๗	(โล)	โลเก ชหติ สมฺพุทฺโธ	โลกเสฏฺโฐ คุณากโร
		โลกสตฺเต ชหาเปติ	โลกสนฺตํ นมามิหํ (โล) ฯ
๒๘	(ก)	กนฺโต โย สพฺพสตฺตานํ	กตฺวา ทุกฺขกฺขยํ ชิเน
		กเถนฺโต มธุรธมฺมํ	กถาสนฺหํ นมามิหํ (ก) ฯ
๒๙	(วิ)	วินยํ โส ปกาเสติ	วิธํเสตฺวา ตโย ภเว
		วิเสสญฺญาณสมฺปนฺโน	วิปฺปสนฺนํ นมามิหํ (วิ) ฯ
๓๐	(ทู)	ทูสสตฺเต ปหาเสนฺโต	ทูรฏฺฐานํ ปกาเสติ
		ทูรํ นิพฺพานมาคมฺม	ทูสหนฺตํ นมามิหํ (ทู)
๓๑	(อ)	อนฺตํ ชาติชราทีนํ	อกฺขาสิ ทีปทุตฺตโม
		อเนกฺสฺสาหจิตฺเตน	อสฺสาเสนฺตํ นมามิหํ (อ) ฯ
๓๒	(นุ)	นุเทติ ราคจิตฺตานิ	นุทาเปติ ปรํ ชนํ
		นุน อตฺถํ มนุสฺสานํ	นุสฺสาสนฺตํ นมามิหํ (นุ) ฯ
๓๓	(ตฺต)	ตโนติ กุสลํ กมฺมํ	ตโนติ ธมฺมเทสนํ
		ตณฺหาย วิจรนฺตานํ	ตณฺหาฆาฏํ นมามิหํ (ตฺต) ฯ
๓๔	(โร)	โรเสนฺเตเนว โกเปติ	โรเสเหว น กุชฺฌติ
		โรคานํ ราคโทเสหิ	โรคหนฺตํ นมามิหํ (โร) ฯ
๓๕	(ปุ)	ปุณฺนฺตํ อตฺตโน ปาปํ	ปูเรนฺตํ ทสปารมึ
		ปุญฺญวนฺตสฺส ราชสฺส	ปุตฺตภูตํ นมามิหํ (ปุ) ฯ
๓๖	(ริ)	ริปุราคาทิ ภูตํว	ริทฺธิยาปฏิหญฺญติ
		ริตฺตกมฺมํ น กาเรตฺวา	ริยวํสํ นมามิหํ (ริ) ฯ
๓๗	(ส)	สมฺปนฺโน วรสีเลน	สมาธิ ปวโรชิโน
		สยมฺภูญาณสมฺปนฺโน	สณฺหวาจํ นมามิหํ (ส) ฯ

๓๘ (ท) ทนฺโต โส สกจิตฺตานิ ทมิตฺวาปิ สเทวกํ
ททนฺโต อมตํ เขมํ ทนฺตินฺทริยํ นมามิหํ (ท) ฯ

๓๙ (มฺม) มหุสฺสาเหน สมฺพุทฺโธ มหนฺตํ ญาณมาคมิ
มหิตํ นรเทเวหิ มโนสุทฺธํ นมามิหํ (มฺม) ฯ

๔๐ (สา) สารํ เทตีธ สตฺตานํ สาเรติ อมตํ ปทํ
สารถิวิย สาเรติ สารทนฺตํ นมามิหํ (สา) ฯ

๔๑ (ร) รมฺมเตวิย สทฺธมฺเม รมฺมาเปติ สสาวกํ
รมฺเมฐาเน วสฺสาเปนฺตํ รณหนํ นมามิหํ (ร) ฯ

๔๒ (ถิ) ถิโต โส วรนิพฺพาเน ถิเร ฐาเน สสาวโก
ถิรํ ฐานํ ปกาเสติ ถิตํ ธมฺเม นมามิหํ (ถิ) ฯ

๔๓ (ส) สทฺธมฺมํ เทสยิตฺวาน สนฺตํ นิพฺพานปาปกํ
สสาวกํ สมาหิตํ สนฺตจิตฺตํ นมามิหํ (ส) ฯ

๔๔ (ตฺถา) ถานํ นิพฺพานสํขาตํ ถาเมนาธิ คโต มุนิ
ถาเน สคฺคสิเว สตฺเต ถานเปนฺตํ นมามิหํ (ตฺถา) ฯ

๔๕ (เท) เทนฺโต โสสจฺจนิพฺพานํ เทวมนุสฺสปาณีนํ
เทนฺตํ ธมฺมวรํ ทานํ เทวเสฏฺฐํ นมามิหํ (เท) ฯ

๔๖ (ว) วนฺตราคํ วนฺตโทสํ วนฺตโมหํ อนาสวํ
วนฺทิตํ เทวพฺรหฺเมหิ วรํ พุทฺธํ นมามิหํ (ว) ฯ

๔๗ (ม) มหตา วีริเยนาปิ มหนฺตปารมิ อถ
มนุสฺสสพฺรหฺเมหิ มหิตนฺตํ นมามิหํ (ม) ฯ

๔๘ (นุ) นุน ธมฺมํ ปกาเสนฺโต นุทนตฺถาย ปาปกํ
นุท ทุกฺขาธิปนฺนานํ นุทาปิตํ นมามิหํ (นุ) ฯ

๔๙ (สฺสา) สาวกานํ นุสาเสติ สารธมฺเม จ ปาณีนํ
สารธมฺมํ มนุสฺสานํ สาสิตนฺตํ นมามิหํ (สฺสา) ฯ

๕๐ (นํ) นนฺทนฺโต วรสทฺธมฺเม นนฺทาเปติ มหามุนิ
นนฺทาภูเตหิ เทเวหิ นนฺทินฺทฺริยํ นมามิหํ (นํ) ฯ

๕๑ (พุ) พุชฺฌิตฺวา ริยสจฺจานิ พุชฺฌาเปติ สเทวกํ
พุทฺธญฺญาเณหิ สมฺปนฺนํ พุทฺธํ สมฺมา นมามิหํ (พุ) ฯ

๕๒ (ทฺโธ) โธวิตพฺพํ มหาวีโร โธวนฺโต มลมตฺตโน
โธวิตฺวา ปาณีนํ ปาปํ โธตกฺ เขสํ นมามิหํ (ทฺโธ) ฯ

๕๓ (ภ) ภยมาปนฺน สตฺตานํ ภยํ หาเปติ นายโก
ภเวสพฺเพ อติกฺกนฺโต ภควนฺตํ นมามิหํ (ภ) ฯ

๕๔ (ค) คนิโต เยน สทฺธมฺมา คตญฺญาเณน ปาณีนํ
คหณียํ วรํ ธมฺมํ คหเปนฺตํ นมามิหํ (ค) ฯ

๕๕ (วา) วาปีติ ปวรํ ธมฺมํ วานมกฺขาสิ ภิกฺขูนํ
วาสิตํ ปวเร ธมฺเม วานหานํ นมามิหํ (วา) ฯ

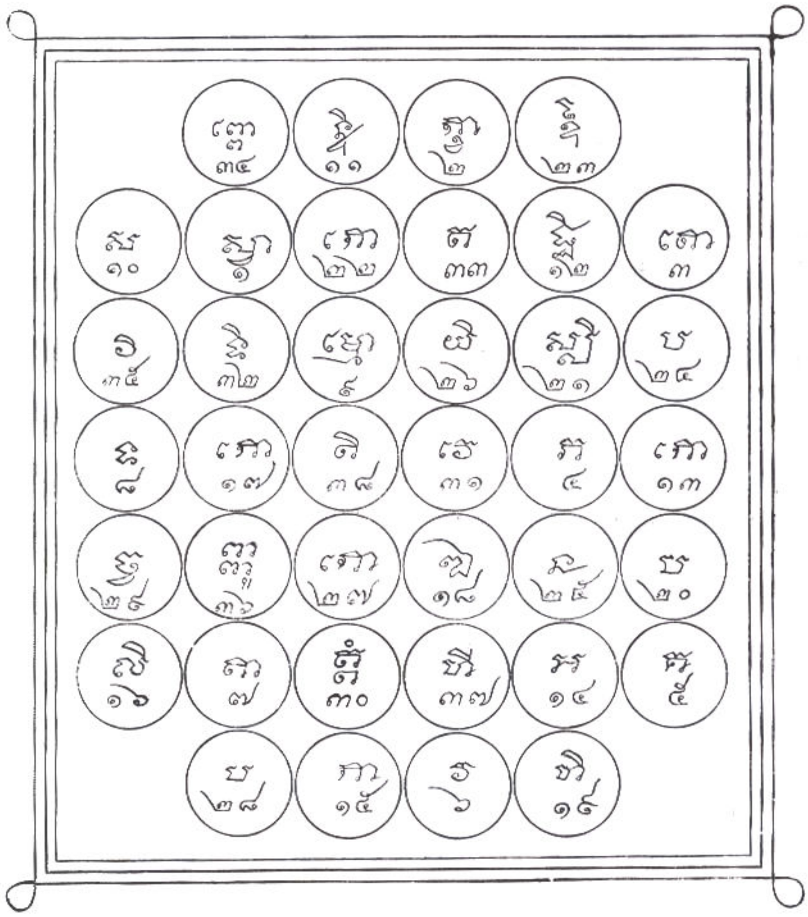
๕๖ (ติ) ติณฺโณ โส สพฺพปาเปหิ ติณฺโณ สตฺเต ปติฏฺฐิโต
ตเร นิพฺพานสํขาเต ติกฺขญฺญาณํ นมามิหํ ติ ฯ
ฉปญฺญาส พุทฺธคุณา ธมฺมคุณาอฏฺฐตึส
สงฺฆคุณา จ จุทฺทส สรเตติทินทิเน (ติ) ฯ

จบ

ดวงที่ ๒

ตราสระตะโสพศในห้องพระธรรมคุณ

สำหรับเป็นแผนที่ดำเนินวิถีจิตตภาวนาสัมมาสมาธิ

แบบขึ้นพระกัมมัฏฐานห้องพระธรรมคุณ ๓๘

วิธีขึ้นเหมือนห้องพระพุทธคุณ ต่างแต่ให้ตั้งพระธรรมคุณ คือ **สวากฺขาโต ฯ เป ฯ วิญฺญูหีติ ฯ**

อตฺถิ โลเก สีลคุโณ	**สจฺจํ โสเจยฺย นุทยา**
เตน สจฺเจน กาหามิ	**สจฺจกิริยามนุตฺตรํ**
อาวชฺชิตฺวา ธมฺมพลํ	**สริตฺวา ปุพฺพเก ชิเน**
สจฺจพลมวสฺสาย	**สจฺจกิริยามกาสหํ**
สนฺติ ปกฺขา อปตฺตนา	**สนฺติ ปาทา อวญฺจนา**
มาตา ปิตา จ นิกฺขนฺตา	**ชาตเวท ปฏิกฺกม**

สห สจฺเจ กเต มยฺหํ **มหาปชฺชลิโต สิขี**
วชฺเชสิ โสฬส กรีสานิ **อุทกํ ปตฺวา ยถา สิขี**
สจฺเจน เม สโม นตฺถิ **เอสา เม สจฺจ ปารมีติ ฯ**

ต่อนี้ตั้ง **ธาตุ** เสร็จแล้วตั้ง **ฌาน** ตามระเบียบ จึงตั้งวิสุทธิ ๗ ต่อไป **๑. สีลวิสุทฺธิ** ที่อัษฎากาศเบื้องต่ำ **๒. จิตตวิสุทฺธิ**ที่สูญเหนือนาภี **๓. ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ** ที่หทัยวัตถุ **๔. กังขาวิตรณวิสุทฺธิ** ที่คอกลวง **๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทฺธิ** ที่โคตรภูท้ายทอย ๖. **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทฺธิ** ที่อัษฎากาศเบื้องบน **๗. ญาณทัสสนวิสุทฺธิ** ที่ทิพสูญหว่างคิ้ว ทำให้เป็นอนุโลมปฏิโลมชำนาญดีแล้ว ถอด **โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ** ตั้งไว้ที่มหาทิพสูญแล้วเลื่อนไปที่สูญปลายนาสิก ให้เป็นอนุโลม ปฏิโลม ชำนาญดีแล้ว สะกดจิตต์ไว้ให้คงที่ เพ่งดูตาตะรางด้วยใจ ในห้องพระธรรมคุณ ให้เห็นหนังสือ เลข ครบถ้วนทุก ๆ ห้อง และแจ่มแจ้งเจนใจ ถัดนั้นให้น้อมนำพระคาถาพระธรรมคุณลงตามลำดับแถวจนครบทุก ๆ ห้องเป็นเสร็จพิธีต้น

ต่อนั้นให้รวมจิตต์ลงเป็น ๑ แล้วส่งกระแสจิตต์เพ่งดูตาตะรางให้แจ่มจนติดตา สามารถบังคับให้คงที่ ขยายให้เล็กและโตได้ ตามปรารถนาแล้วจึงเดินอักษรและเลข ซึ่งมีอยู่ในตาตะรางตามลำดับกัน คือเป็นลักษณะเข้าสับ ตัวเลขจะอยู่ในห้องใดห้องหนึ่งก็ตาม ให้เดินเรียงลำดับไป เช่น ๑. ๒. ๓. ต่อไปจนจบ แม้อักษรแลเลข จะอยู่ต่างแถว ต่างห้อง ก็จำต้องเดินให้ถูก ให้ชัดเจนจนครบ ๓๘ บริบูรณ์ แล้วนำพระคาถามาลงซ้ำอีกเหมือนพิธีต้น ทำให้เป็นอนุโลมปฏิโลม ทำให้เป็นวสีด้วยดีแล้วเป็นเสร็จพิธีที่ ๒ ต่อนั้นให้ยกจิตต์ เพ่ง**โลกุตฺตรฌาน** ด้วยคำว่า **โลกุตฺตรํ จิตฺตํ ฌานํ** จนสามารถบังคับจิตต์ให้ทำลาย **ประกฤติ = อปรา** ได้แก่ **ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ มนะ พุทธิ อหังการ ฯ ปรา** ได้แก่ ประธานและมูลเหตุของโลกานุวัฏฏ์ ฯ เมื่อทำลายสิ่งเหล่านี้ได้แล้ว จิตต์จักสงบสุขด้วยดี ผ่องใสเบิกบานพ้นจากความมัวหมองตามลำดับ แล้วจึงตั้งใจพิจารณาดูหลักธรรมที่ใจ คือ วิสุทธิ ๗ ประการ เมื่อพิจารณ์ได้ประณีตสุขุมดีแล้วจะเห็นธรรมอันเอกด้วยจิตต์ จักได้ที่พึ่งอันอุดมสุข อันเจ้าตัวจะพึงรู้เองเห็นเอง เพราะว่าผู้มีใจประกอบด้วยสมาธิ ไม่ประกอบด้วยใจฟุ้งซ่าน ดำเนินกระแสจิตต์เป็นลำดับ จิตต์ย่อมบรรลุสภาพอันเป็นทิพย์ที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง อันเป็นส่วนสัพพัญญุตญาณ เห็นชัด หยั่งทราบที่สุดโลก ยั่งยืน เป็นผู้บังคับ และละเอียดที่สุดแต่บรรดาสิ่งที่ละเอียดด้วยกัน เพราะมีรูปเป็นอจินไตย รุ่งเรืองสุกใส ลอยเด่นอยู่เหนือความมืด คือ **อวิชชา** ฯ เสร็จพิธีที่ ๓

ขึ้นสรตะโสพสห้องพระธรรมคุณ ๓๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก
เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ

๑	(สฺวา)	สฺวาคตนฺตํ สิวํ รมฺมํ	สฺวาเณยฺย ธมฺมเทเสนฺตํ
		สฺวาหุเณยฺยํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ	สฺวาสวนฺตํ นมามิหํ (สวา) ฯ
๒	(กฺขา)	ขาเทนฺโต โส สพฺพชนํ	ขายิตํ มธุรธมฺมํ
		ขายนฺตํ ติวิธํ โลกํ	ขายิตนฺตํ นมามิหํ (กฺขา) ฯ
๓	(โต)	โตเสนฺโต สพฺพสตฺตานํ	โตเสติ ธมฺมเทสนํ
		โตสจิตฺตํ สมิชฺฌนฺตํ	โตสิตนฺตํ นมามิหํ (โต) ฯ
๔	(ภ)	ภตราโค ภตโทโส	ภตโมโห อนุตฺตโร
		ภตกิเลสสตฺตานํ	ภตตนฺตํ นมามิหํ (ภ) ฯ
๕	(ค)	คจฺฉนฺโต ธมฺมเกสิเว	คมาปิโต สเทวเก
		คจฺฉนฺโต พฺรหฺมจริยํ	คจฺฉิตนฺตํ นมามิหํ (ค) ฯ
๖	(ว)	วนฺตราคํ วนฺตโทสํ	วนฺตโมหํ วนฺตปาปํ
		วนฺตพาลมิจฺฉทินฺนํ	วนฺตตนฺตํ นมามิหํ (ว) ฯ
๗	(ตา)	ตาเรสิ สพฺพสตฺตานํ	ตาเรสิ โอรมตีรํ
		ตาเรนฺตํ โมกฺขสํสารํ	ตาเรนฺ ตนฺตํ นมามิหํ (ตา) ฯ
๘	(ธ)	ธรมเนปิ สมฺพุทฺเธ	ธมฺมเทสํ นิรนฺตรํ
		ธเรยฺย อมตํ ฐานํ	ธเรนฺตนฺตํ นมามิหํ (ธ) ฯ
๙	(มฺโม)	โมหญฺจ ทมโต สตฺเต	โมทชิเต อการยิ
		โมหชาเต ธมฺมชาริ	โมหิชิต นมามิหํ (มฺโม) ฯ
๑๐	(ส)	สพฺพสตฺตตโมนุโท	สพฺพโสกา วินาสโก
		สพฺพสตฺตา หิตกฺกโร	สพฺพสนฺตํ นมามิหํ (ส) ฯ
๑๑	(ทิ)	ทิฏฺเฐ ธมฺม อนุปฺปตฺโต	ทิฏฺฐิกงฺขารตาลุตฺโต
		ทิฏฺฐิทฺวาสฏฺฐิฉินฺทนฺเต	ทสสนฺตํ นมามิหํ (ทิ) ฯ
๑๒	(ฏฺฐิ)	ฐิติสีลสมาจาเร	ฐิติเตรส ธุตงฺเค
		ฐิติธมฺเม ปาลิปตฺติ	ฐิติปชํ นมามิหํ (ฏฺฐิ) ฯ
๑๓	(โก)	โกกานํ ราคมิสิโต	โกธมฺมปฏิหญฺญติ
		โกกานํ ปูชิโต โลเก	โกกานํ โก นมามิหํ (โก) ฯ

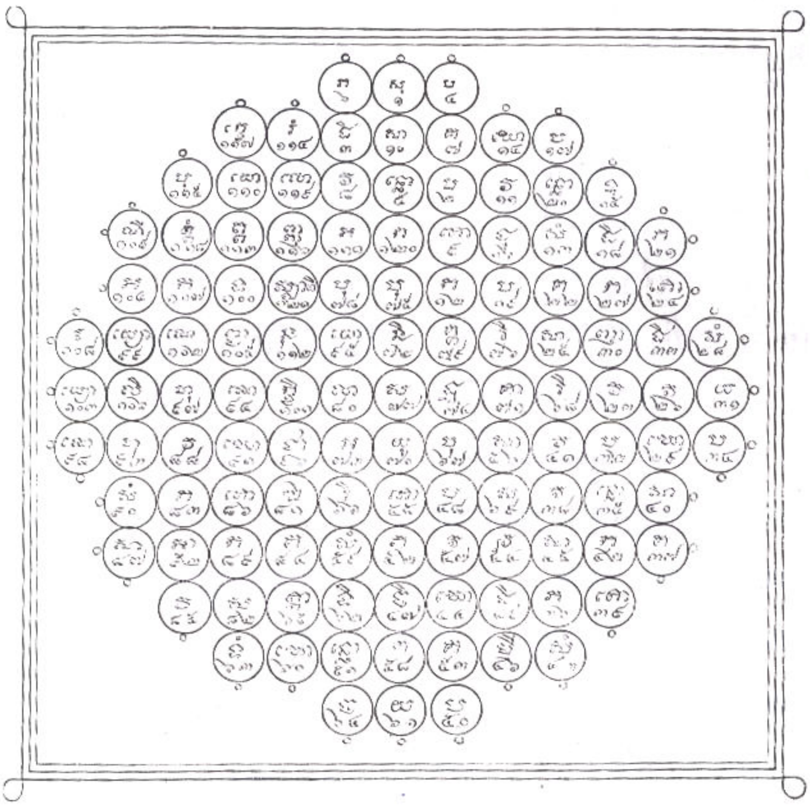
๑๔	(อ)	อคฺโค เสฏฺโฐ วโร ธมฺโม	อคฺคปุญฺโญ ปพุชฺฌติ
		อคฺคธมฺมํ สุณิปุณํ	อคฺคตนฺตํ นมามิหํ (อ) ฯ
๑๕	(กา)	กาเรนฺโต โส สิเวรชฺเช	การเย ธมฺมจริเย
		กาตพฺเพ สุสิกฺขากาเม	กาเรนฺตนฺตํ นมามิหํ (กา) ฯ
๑๖	(ลิ)	ลิโต โย สพฺพทุกฺเขสุ	ลิกฺขิเต ปิฏกตฺตเย
		ลิมฺปิตฺเตปิ สุวณฺเณน	ลิกฺขนฺตนฺตํ นมามิหํ (ลิ) ฯ
๑๗	(โก)	โก ปุคฺคโล สทิสมํ	โก ธมฺมํ อภิปูชยิ
		โก อิตรํ ธมฺมรสํ	โก สีโลตํ นมามิหํ (โก) ฯ
๑๘	(เอ)	เอสติ พุทฺธวจนํ	เอสติ ธมฺมมุตฺตมํ
		เอสิติ สคฺคโมกฺขญฺจ	เอสนฺตนฺตํ นมามิหํ (เอ) ฯ
๑๙	(หิ)	หิเนถาเนนชายนฺเต	หิเนโถเม หิสุคตึ
		หิเนโมหํ สเมชาเล	หินตนฺตํ นมามิหํ (หิ) ฯ
๒๐	(ป)	ปสฺสนฺโต โพธิสมฺภาเร	ปสฏฺโฐ โส สเทวเก
		ปญฺญาย อสโม โหติ	ปสฺสนฺตนฺตํ นมามิหํ (ป) ฯ
๒๑	(สฺสิ)	สีเลน สุคตึ ยนฺติ	สีเลน โภคสมฺปทา
		สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ	สีเลธนํ นมามิหํ (สฺสิ) ฯ
๒๒	(โก)	โกสฺโสอคฺคปุญฺโญปุพฺโพ	โกธชเห อธิคจฺฉติ
		โกธมฺมญฺจ วิชานาติ	โกธวนฺตํ นมามิหํ (โก) ฯ
๒๓	(โอ)	โอภโต สพฺพกิเลสํ	โอภญฺชิโต สพฺพมลํ
		โอภโต ทิฏฺฐิชาลญฺจ	โอภโต ตํ นมามิหํ (โอ) ฯ
๒๔	(ป)	ปญฺญา ปสฏฺโฐ โลกสฺมึ	ปญฺญา อปฺปติ ปุคฺคโล
		ปญฺญา มหนฺต โมโหติ	ปสนฺโนตํ นมามิหํ (ป) ฯ
๒๕	(น)	นรานรหิตํ เทวํ	นรเทเวหิ ปูชิตํ
		นรานํ กามปงฺเกหิ	นมามิ สุคตํ ชิตํ (น) ฯ
๒๖	(ยิ)	ยิฏฺฐิเต สพฺพสตฺตานํ	ยิฏฺฐิตํ เทวพรหฺเมหิ
		ยิฏฺฐิสฺสติ จ ปาณีนํ	ยิฏฺฐิตนฺตํ นมามิหํ (ยิ) ฯ
๒๗	(โก)	โกปชฺชหติ ปาปกํ	โกธนํ ธนนาสฺสติ
		โกธชเห สุขปตฺติ	โกธนุทํ นมามิหํ (โก) ฯ
๒๘	(ป)	ปญฺจา ภิญฺญาสตฺตาปชฺชา	ปชฺชหิตา ปาปกาโย
		ปปฺโปติ โส วิปุญฺโญจ	ปชฺโชตนฺตํ นมามิหํ (ป) ฯ

๒๙	(จฺจ)	จริตฺวา พฺรหฺมจริยํ	จชนฺตํ สฺวิหญฺญติ
		จชนฺตํ สพฺพทาเนน	จชนฺตนฺตํ นมามิหํ (จฺจ) ฯ
๓๐	(ตฺตํ)	ตโนติ กุสลํ กมฺมํ	ตโนติ สพฺพวีริยํ
		ตโนติ สีลสมาธึ	ตนฺตรายํ นมามิหํ (ตฺตํ) ฯ
๓๑	(เว)	เวรนฺโนทินฺนํพชฺฌนฺติ	เวรํ เตสูปสมฺมติ
		เวรํ เวเรน เวรานิ	เวรสนฺตํ นมามิหํ (เว) ฯ
๓๒	(ทิ)	ทีฆายุโก พหุปุญฺโญ	ทีฆารตฺโต มหาสาโล
		ทีฆา โคตฺเตน ปุญฺเญน	ทีฆรตฺตึ นมามิหํ (ทิ) ฯ
๓๓	(ต)	ตโต ทุกฺขา ปมุญฺจนฺโต	ตโต โมเจติ ปาณิโน
		ตโต ราคาทิ กิเลเส	ตโต โมหํ นมามิหํ (ต) ฯ
๓๔	(พฺโพ)	โภนฺโต เทว สํฆา โยติ	โภคเสฏฺโฐ จ ปาปโก
		โภคานิ ปริปุณฺณํ โส	โภค สนฺตํ นมามิหํ (พฺโพ) ฯ
๓๕	(วิ)	วิรตฺตสฺส สพฺพทุกฺขา	วิริยา นาม ทุลฺลภา
		วิริยา สุขสมฺปนฺนา	วิริยนฺตํ นมามิหํ (วิ) ฯ
๓๖	(ญฺญู)	ญตญฺญาเณหิ สมฺปนฺนํ	ญตํ โยค จ สมฺปตฺติ
		ญตญฺญาณทสฺสนญฺจ	ญตํ โยคํ นมามิหํ (ญฺญู) ฯ
๓๗	(หี)	หิสนฺติ สพฺพโทสานิ	หิสนฺติ สพฺพโส ภยา
		หิสฺสํ โมหา สตฺตา กตา	หิสฺสนฺตนฺตํ นมามิหํ (หี) ฯ
๓๘	(ติ)	ติณฺโณ โย วฏฺฏทุกฺขมฺหา	ติณฺณํ โลกานมุตฺตโม
		ติสฺโส ภูมึ อติกฺกนฺโต	ติณฺณํ โอฆํ นมามิหํ (ติ)
		อฏฺฐตึส ธมฺมคาถา	ธมฺมคุณา สุคมฺภีรา
		เอเตน ธมฺมเตเชน	โสตฺถิ เต โหตุ มงฺคลนฺติ ฯ

จบ

ดวงที่ ๓

ตราสรตะโสพสในห้องพระสังฆคุณ
สำหรับเป็นแผนที่ดำเนินวิถีจิตตภาวนาสัมมาสมาธิ

แบบขึ้นพระกัมมัฏฐานห้องพระสังฆคุณ ๑๔

๑ พิธีขึ้นเหมือนห้องพระธรรมคุณ ต่างแต่ให้ตั้งพระสังฆคุณคือ **สุปฏิปนฺโน ฯ เป ฯ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ**

อรญฺเญ รุกฺขมูเล วา	**สุญฺญาคาเรว ภิกฺขโว**
อนุสฺสเรถ สมฺพุทฺธํ	**ภยํ ตุมฺหาก โน สิยา**
โน เจ พุทฺธํ สเรยฺยาถ	**โลกเชฏฺฐํ นราสภํ**
อถ ธมฺมํ สเรยฺยาถ	**นิยฺยานิกํ สุเทสิตํ**
โน เจ ธมฺมํ สเรยฺยาถ	**นิยฺยานิกํ สุเทสิตํ**
อถ สงฺฆํ สเรยฺยาถ	**ปุญฺญกฺเขตฺตํ อนุตฺตรํ**

เอวมฺพุทฺธํ สรนฺตานํ **ธมฺมํ สํฆญฺจ ภิกฺขโว**

ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํวา **โลมหํ โส น เหสฺสตีติ ฯ**

ตั้ง **ธาตุ** ตั้ง **ฌาน** ตามระเบียบแล้ว ดำเนินในวิปัสสนาญาณ ๘ ต่อไป **๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ** ตั้งที่อัษฎากาศเบื้องต่ำ **๒. ภังคานุปัสสนาญาณ** ตั้งที่สูญเหนือนาภี **๓. ภยตุปัฏฐานญาณ** ตั้งที่หทัยวัตถุ **๔. อาทีนวานุปัสสนาญาณ** ตั้งที่คอกลวง **๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ** ตั้งที่โคตรภูท้ายทอย **๖. มุจจิตุกัมยตาญาณ** ตั้งที่อัษฎากาศเบื้องบน **๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** ตั้งที่ทิพสูญระหว่างคิ้ว **๘. สังขารุเบกขาญาณ** ตั้งที่มหาทิพสูญคือใน นัยตาทั้งสอง **๘ สัจจานุโลมิกญาณ** ตั้งที่จุลทิพสูญปลายนาสิก ฯ ทำให้เป็นอนุโลม ปฏิโลม ทำให้มาก เจริญให้มากเมื่อชำนาญดีแล้ว ตั้งสติสะกดจิตต์ไว้ให้คงที่ เพ่งดูตาตะรางด้วยตาใจ ในห้องพระสังฆคุณ ให้เห็นหนังสือ เลข ครบถ้วนทุก ๆ ห้อง และแจ่มแจ้งเจนใจ แล้วจึงนำพระคาถาพระสังฆคุณลงตามลำดับแถว จนครบ พอหมดพระคาถาต้องหยุดเสร็จพิธีต้น ฯ ต่อนั้นให้เข้าคืบ เข้าสับ เข้ารวบ เข้าวัตต์ เป็นอนุโลม ปฏิโลม ทำให้เป็นวสีชำนาญด้วยดี จนรวมกำลังจิตต์ให้มีอิทธิฤทธิ์ อิทธิพล สามารถบังคับจิตต์ให้ทำลายธาตุด้วยกระแสจิตต์ที่เปี่ยมด้วยความรู้แล อาจตั้งธาตุและประชุมธาตุขึ้นใช้ได้จนเชี่ยวชาญ ด้วยลักษณะทั้ง ๕ ดังกล่าวมาแล้วในองค์กัมมัฏฐานนั้น ๆ เป็นเสร็จพิธีที่ ๒

ต่อนั้น ท่านสอนให้ดำเนินในการปฏิบัติทางใจโดยตรง คือ **สุปฏิปันโน** ปฏิบัติด้วยความภักดีต่อใจ **อุชุปฏิปันโน** ปฏิบัติตรงคือให้มีความสัตย์ต่อจิตต์ **(อตฺต) ญายปฏิปันโน** ปฏิบัติรู้แจ้งในเรื่องของจิตต์ **สามีจิปฏิปันโน** ปฏิบัติชอบต่อจิตต์ โดยความก็ให้กำหนดรู้กระแสของจิตต์ทั้ง ๗ คือ ๑. จิตต์เดิม ๒. ความคิด ๓. ความเห็น ๔. ความน้อมอารมณ์ ๕. ความรับอารมณ์ ๖. ความกำหนดอารมณ์ ๗. ความตรวจอารมณ์ และตัวเชาว์วิถีที่แล่นไปจากจิตต์ พระโยคาวจรผู้ที่จะปฏิบัติชอบต่อจิตต์ได้ก็ต้องดำเนินในห้องวิปัสสนาญาณทั้ง ๘ ประการ ความจึงจักแจ่ม ในสกลกายนี้ มีที่ตั้ง ๑ ผู้ทำ ๑ เครื่องมือต่าง ๆ ๑ **ความรู้**นับในวิปัสสนา**ข้อรู้** นับในอาการ ๘ อย่าง **ผู้รู้** นับในจิตต์เพราะจิตต์เป็นผู้รู้ผู้เห็นและผู้รับรู้ด้วย ผู้เสวยด้วย ส่วนเครื่องทำ ๑ การทำ ๑ ผู้ทำ ๑ สามอย่างนี้สงเคราะห์ให้เกิดกรรม ๆ นั้นเองเกิดจากเจตนา อันเนื่องด้วยจิตต์ ๆ เนื่องอยู่ใน **อัตตะ** ภาวะของความรู้ซ่อนความลึกลับไว้อย่างมหัศจรรย์อย่างนี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาดูสกลกายนี้ด้วยวิปัสสนาญาณ เพื่อได้รู้แจ้งแทงตลอดในภาพของจิตต์ คือ ๑. ความรู้ประเภทใด ทำให้เห็นเอกภาพ เอกจิตต์ เอกธรรม อันตั้งมั่นไม่เสื่อมสูญในสิ่งทั้งปวง และทำให้เห็นไม่แยกในสิ่งที่แยกกันอยู่ ได้แก่การเห็นตัวสภาวธรรม ที่เป็น**ธรรมธาตุ ธรรมมัฏฐิติ ธรรมนิยาม** ความรู้นั้นจงทราบเถิดว่าเป็นความรู้จริงประกอบในทาง **โมกขธรรม** โดยแท้ ควรดำเนิน ฯ ๒. ความรู้ประเภทใด รู้ในสรรพสิ่งที่เป็นภาวะต่าง ๆ อันต่างชนิดโดยความเป็นต่าง ๆ กัน นำให้เกลียด นำให้ชอบ นำให้เมา พึงทราบว่าเป็นความรู้ที่ประกอบด้วย **"รโช ธุลี"** ควรละ ฯ ๓. ความรู้ประเภทใด ทำให้ติดอยู่ในการกระทำอย่างเดียว แต่ส่วนผลนั้นมีอาการเป็นเหมือนรู้รอบหมดแล้ว ทั้งไม่เที่ยงแท้แน่นอน และมีเพียงประมาณเล็กน้อยเท่านั้น ความรู้ชนิดนั้น พึงทราบว่าประกอบด้วย "**ตะโม** มืด หรือ **โมหะ** หลง" ควรละ ฯ ๔ ความรู้ประเภทใด ที่ทำให้มี **มานะ ทิฏฐิ อหังการ มมังการ** ความรู้ประเภทนั้นประกอบด้วย "**โทโส** โทษ หรือ **โกโธ** โกรธ"

ควรละ ฯ พระโยคาวจรผู้รู้ว่า **ธรรมกาย** ดำรงอยู่ในหทัยประเทศ แห่ง **สรรพภูต** ทำให้หมุนดังว่าหุ่นยนต์ ท่านจึงตั้งใจเจริญพระวิปัสสนาญาณ เพื่อให้ถึง **ธรรมกาย** เป็นที่พึ่งอันยอดเยี่ยมโดยสิ้นเชิง ถึงสถานอันสงบระงับประเสริฐเที่ยงแท้ เพราะความอำนวยของ **ธรรมกาย** นั้นเป็น **"อมตะ"** ฯ

ขึ้นสรตะโสฬสห้องพระสังฆคุณ ๑๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลีกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ

๑	**(สุ)**	**สุทฺธสีเลน สมฺปนฺโน**	**สุฏฺฐิจิตฺโต จ โย สงฺโฆ**
		สุนฺทโร สาสนกโร	**สุนฺทรํ ปน มามิหํ (สุ) ฯ**
๒	**(ป)**	**ปฏิสมฺภิทา จ ตสฺโส จ**	**ปสฏฺโฐ โส อนุตฺตโร**
		ปญฺญาย อุตฺตโร โลเก	**ปสฏฺฐํ ปินมามิหํ (ป) ฯ**
๓	**(ฏิ)**	**ฏิตฺถิ ปราชิโต สตฺถา**	**ฏิตฺถาฏฺฐิวาปสาสเน**
		ฏิตฺถิยา พุทฺธวเสน	**ฏิตฺถนฺตนฺตํ นมามิหํ (ฏิ) ฯ**
๔	**(ป)**	**ปสตฺโถ ธมฺมคมฺภีโร**	**ปญฺญวนฺโต อวงฺกฺโต**
		ปสนฺโน อฏฺฐธมฺมญฺญู	**ปเสฏฺฐํ ปินมามิหํ (ป) ฯ**
๕	**(นฺโน)**	**โน เจติ กุสลํ กมฺมํ**	**โน จ ปาปํ อการยิ**
		โนณตพุชฺฌิตํ ธมฺมํ	**โนณทิสํ นมามิหํ (นฺโน) ฯ**
๖	**(ภ)**	**ภคราโค ภคโทโส**	**ภคโมโห จ ปาณีนํ**
		ภคกิเลสสตฺตานํ	**ภควนฺตํ นมามิหํ (ภ) ฯ**
๗	**(คฺ)**	**คจฺฉนฺโต โลกิยํธมฺมํ**	**คจฺฉนฺโต โลกุตฺตรมฺปิจ**
		คจฺฉ เทว กิเลเสหิ	**คมิตนฺตํ นมามิหํ (ค) ฯ**
๘	**(ว)**	**วณฺเณติ กุสลํ ธมฺมํ**	**วณฺเณติ สีลสมฺปนฺนํ**
		วณฺเณติ สีลรกฺขิตํ	**วณฺณนฺตนฺตํ นมามิหํ (ว) ฯ**
๙	**(โต)**	**โตเสนฺโต เทวมนุสฺสํ**	**โตเสนฺโต ธมฺมเทสยิ**
		โตเสติ ทุฏฺฐจิตฺตานิ	**โตเสนฺตนฺตํ นมามิหํ (โต) ฯ**
๑๐	**(สา)**	**สาสนํ สมฺปฏิจฉนฺนํ**	**สาสนนฺตํ สิวํ รมฺมํ**
		สาสนํ อนุสาเสยฺยํ	**สาสนนฺตํ นมามิหํ (สา) ฯ**
๑๑	**(ว)**	**วนฺตราคํ วนฺตโทสํ**	**วนฺตโมหํ วทิฏฺฐิกํ**
		วนฺตนฺตํ สพฺพปาปานิ	**วนฺตกฺเขสํ นมามิหํ (ว) ฯ**

๑๒	**(ก)**	**กโรนฺโต สีลสมาธึ**	**กโรติ มลมตฺตโน**
		กโรนฺโต กมมฏฐานานิ	**กโรนฺตนฺตํ นมามิหํ (ก) ฯ**
๑๓	**(สํ)**	**สํสาเร สํสรนฺโต โส**	**สํสาเร โส วิปุญฺจิโส**
		สํสารทุกฺขโตโม เต	**สํเสฏฺฐํ ปินมามิหํ (สํ) ฯ**
๑๔	**(โฆ)**	**โฆรํ ทุกฺขวหํ กตฺวา**	**โฆสาเปติสูรํนรํ**
		โฆสยิตฺวา ติปิฏกํ	**โฆรนฺตนฺตํ นมามิหํ (โฆ) ฯ**
		จตุทฺทสสงฺฆคาถา	**สงฺฆคุณาทกฺขิเณยฺยา**
		เอเตน สงฺฆเตเชน	**โสตฺถิ เต ชย มงฺคลํ ฯ**
		ฉปญฺญาส พุทฺธคุณา	**ธมฺมคุณาอฏฐตึส**
		สงฺฆคุณาจตุทฺทส	**สรเตติ ทิเน ทิเน**
		ฉปญฺญาส สมฺพุทฺธานํ	**ธมฺมานํอฏฐตึสติ**
		สงฺฆา จตุทฺทสาเจว	**ภาวนาย ติลกฺขณนฺติ ฯ**

จบ

แบบที่ ๑

บุรพกิจของกัมมัฏฐานแบบย่อ

ท่านสอนให้ท่องคาถาบูชา และคำถวายตนในพระพุทธศาสนา คำอาราธนาธรรม พร้อมทั้งคุณของพระรัตนไตรให้ชำนาญ เมื่อจะเจริญให้จัดธูป ๕ ดอก เทียน ๕ เล่ม แต่เทียนนั้นต้องให้มีไส้ ๓๒ เส้น หนักเล่มละ ๑ บาท ยาว ๑๒ นิ้วของผู้เรียน ข้าวตอกดอกไม้อย่างละ ๕ กะทง เมื่อหาได้พร้อมแล้ว พึงวางไว้ในเครื่องรับรองที่สมควร ซึ่งเรียกกันว่าใส่เครื่องบูชาสำหรับตั้งบูชาในการต่อไป เมื่อแรกเรียนหรือขึ้นกัมมัฏฐานนั้น ท่านมักนิยมตรงกันกับวันพฤหัสบดีข้างขึ้น สถานที่สำหรับนั่งควรเปลี่ยนเป็นที่สงัด และควรมีพระพุทธรูปตั้งไว้สักการะบูชา เพื่อจะได้เป็นเครื่องมุ่งหมายของจิตต์ สำหรับผู้อยู่ในคามวาสี ถ้าเป็นฝ่ายอรัญญาวาสีไม่จำเป็น เมื่อบุรพกิจเบื้องต้นเสร็จบริบูรณ์ดีแล้ว ถ้าเป็นคฤหัสถ์พึงรับศีล ๕ – ๘ ตามวันพระหรือศีล ๑๐ ตามภูมิของตนก็ได้ กิจสำคัญของผู้เจริญกัมมัฏฐานจะต้องรู้ไว้มีอยู่ ๔ อย่างคือ **เสนาสนสปฺปาย** เสนาสนะเป็นที่สบาย ๑ **อาหารสปฺปาย** อาหารเป็นที่สบาย ๑ **ปุคฺคลสปฺปาย** บุคคลเป็นที่สบาย ๑ **ธมฺมสปฺปาย** ธรรมเป็นที่สบาย ๑ นี้เรียกว่า **สุคตสถาน** ผู้เจริญควรเลือกดูให้ถูกต้องตามอัธยาศัยของตน จึงจะสะดวกแก่การปฏิบัติธรรม ฯ

วิธีนั่ง พึงหันหน้าไปทางทิศบูรพา นั่งคู้บัลลังก์ขัดสมาธิให้วางมือและเท้าข้างขวาทับซ้อนข้างซ้าย ตั้งกายให้ตรง วางสติให้มั่นคงทุก ๆ ครั้งที่นั่ง ทั้งกลางวันและกลางคืน ตั้งจิตต์หมายไว้ที่ท้องริมสดือข้างขวา สูงและห่างจากสดือ ๑ นิ้ว อย่าให้ตรงศูนย์สดือ หากว่าจิตต์ตั้งที่เหนือสดือไม่อยู่ จงผ่อนลงมาหรือต่ำกว่าเพียง ๑ นิ้วก็ได้ ทำอย่างนี้เพื่อให้เหมาะแก่อารมณ์ของผู้ปฏิบัติ แต่ถ้าตั้งอยู่เหนือได้เป็นดี เพราะเหมาะ

แก่เหตุที่มุ่งหวัง เมื่อทำได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว พึงบริกรรมภาวนาว่า **อรหํ ๆ** หรือจะเลือกบทอื่น ๆ ซึ่งเหมาะแก่ใจของตนก็ได้ ให้ทำเสมอไป ผิว่าวาสนามีมาประกอบธรรมก็จะปรากฏขึ้นได้โดยเร็วพลัน

วิธีขึ้นกัมมัฏฐาน

ของเจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)

อายุ ๗๗ ปี พรรษา ๕๖ ปี เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส

คำบูชาธูปเทียนชวาลาปุบผา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ๓ หน

อคฺคธูปพหุปุพฺผํ อหํ สิเน ทตฺวา อสีติกปฺปโกฏิโย อภิรูโป มหาปญฺโญ ธาเรนฺโต ปิฏกตฺยํ นิพฺพานํ ปรมํ สุญฺญํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ ฯ

วิธีคารวะพระรัตนไตรย

อุกาส อจฺจโย โน ภนฺเต อชฺฌคมา ยถา พาเล ยถามุฬฺเห ยถาอกุสเล โยหํ ภนฺเต ทุฏฺฐจิตฺโต ปมาทจิตฺโต อคารโว อสมฺปตฺติ, โส ตีสุ พุทฺธาทีสุ รตนตฺเยสุ กาเยนวา วาจายวา มนสาวา ปมาทมกาสี ตสฺส, เม ภนฺเต พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคณฺหาตุ อายตึ สํวราย กายกมฺมํ วจีกมฺมํ มโนกมฺมํ สพฺพปาปํ วินสฺสตุ ฯ

บาปเพราะโลภะ บาปเพราะโทษะ บาปเพราะโมหะ บาปโบราณกรรม บาปเวรกรรม บาปปัจจุบันกรรม บาปปีนี้ เดือนนี้ วันนี้ ยามนี้ ขอแด่พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆเจ้า จงกำจัดเสียให้หมดให้สิ้นจากขันธสันดานแห่งข้าพเจ้า ณ กาลบัดนี้เถิด **จตฺตาโร ธมฺมา** วุฒิธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ **อโรคย** เป็นถ้วน ๕ **ปฏิภาณ** เป็นถ้วน ๖ **อธิปฺปเตยฺย** เป็นถ้วน ๗ จงเสด็จเข้ามาบำรุงยังขันธ์ทั้ง ๕ แห่งข้าพเจ้า ตราบเท่าถึงพระนิพพานนั้นเทอญ **นิพพานปัจจโย โหตุ**

บทที่ ๑ **พุทฺโธ สพฺพญฺญุตญฺญาโณ ธมฺโมโลกุตฺตโร นวสงฺโฆ มคฺคผลฏฺโฐจ อิจฺเจตํรตนตฺยํ เอเตสํ อานุภาเวน สพฺพอนฺตรายาปิ วินสฺสนฺตุโน ฯ**

บทที่ ๒ **นาญฺญตฺร โพชฺฌงฺคตปสา นาญฺญตฺร อินฺทฺริยสํวรา นาญฺญตฺร สพฺเพปฏินิสฺสคฺคา โสตฺถึ ปสฺสามิ ปาณินํ ฯ**

บทที่ ๓ **ปญฺจมาเร ชิเน นาโถ ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ จตุสจฺจํ ปกาเสติ มหาวีรํ นมามิหํ เอเต สพฺเพ มารา ปลายึสุ ฯ**

บทที่ ๔ **อายนฺตุ โภนฺโต อิธ ทานสิลา เนกฺขมฺมปญฺญา สหวีริย ขนฺติ สจฺจาธิฏฺฐานสเมตฺตุเปกฺขา ยุทฺธายโว คณฺหาถอาวุธานีติ ฯ**

บทที่ ๕

ตสฺสา เกสิโต ยถาคํคาโสตํ ปวกฺขติ มารเสนา ปลายึสุ ทิโส ทิสํ ปลายึสุ อเสสโต ฯ

บทที่ ๖

กำแพงแก้ว ๗ ประการ

พุทฺธํ สตฺตรตนปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ

ธมฺมํ สตฺตรตนปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ

สงฺฆํ สตฺตรตนปาการํ อมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ

สุสุ ละละ ธาธา โสโส นโมพุทฺธาย พุทฺโธพระบัง ธมฺโมพระบัง สงฺโฆพระบัง ฯ

บทที่ ๗

มงกุฎพระเจ้า

อิติปิโสวิเสเสอิ, อิเสเส พุทฺธนาเมอิ, อิเมนา พุทธตังโสอิ, อิโสตํ พุทฺธปีติอิ ฯ

ตโจ พระพุทธเจ้าจงมาเป็นหนัง **มํสํ** พระธรรมเจ้าจงมาเป็นเนื้อ **อฏฺฐิ** พระสังฆเจ้าจงมาเป็นกระดูกตรีเพ็ชร์ **ฆงฆง อิสฺวาหหสฺวาสุ สุสฺวาอิ พุทฺธปิติอิ** พอเสร็จพิธีแล้วจึงอาราธนาพระดังต่อไปนี้

วิธีอารธนาธรรม

สาธุ สาธุ สาธุ อุกาส อุกาส อุกาส บัดนี้ข้าพเจ้าจักกระทำปฏิบัติบูชาตามคำสั่งสอนของพระสัพพัญญูโคดมเจ้าจัก

เจริญพระ **พุทฺธานุสสติ** / **ธัมมานุสสติ** / **สังฆานุสสติ** กัมมัฏฐานเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าได้ปีติธรรม

เจ้าทั้ง ๕ ยุคคลธรรมทั้ง ๖ สุขสมาธิธรรมเจ้าอันประเสริฐ ถ้าแม้นข้าพเจ้ายังไม่ได้ปีติธรรมเจ้าทั้ง ๕ ยุคคลธรรมเจ้าทั้ง ๖ สุขสมาธิธรรมเจ้าอันประเสริฐตราบใด แม้เนื้อแห่งข้าพเจ้าจักเปื่อยหนังและเอ็นจะขาด กระดูกจะแตกย่อยยับเป็นผุยผงประการใด ๆ ก็ดี หากชีวิตของข้าพเจ้ายังเป็นอยู่ตราบใด ข้าพเจ้าจักทำความเพียรเอาปีติทั้ง ๕ ยุคคลธรรมทั้ง ๖ สุขสมาธิธรรมเจ้าอันประเสริฐให้จงได้ โดยความตั้งใจจริงไม่ต้องสงสัยแท้จริงนั้นแล **อิมินา สกฺกาเรน พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ ปูเชมิ ฯ**

คำสมาทานพระธรรม

สาธุ อุกาส บัดนี้ข้าพเจ้าจักขอเอา **สุขะ ขณะ อุคคหนิมิตต์ ปฏิภาคนิมิตต์** ในแห่งห้องพระขุททกาปีติธรรมอันประเสริฐ ขอจงมาบังเกิดให้ปรากฏแจ่มแจ้งชัชวาลอยู่ในจักษุวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ แห่งข้าพเจ้าในขณะเมื่อข้าพเจ้านั่งภาวนาบัดนี้เทอญ แล้วบริกรรม **"พุทฺโธ ๆ"** ต่อไป ฯ

ถ้าจะดำเนินทางอานาปานัสสติ ก็ควรกำหนดลมในเวลาหายใจออกว่า **"พุทฺ"** เวลาหายใจเข้าว่า **"โธ"** หรือเพื่อจำง่ายว่า "พุทธออก" "โธเข้า" ก็ได้

จบแบบย่อ

แบบที่ ๒

พระกัมมัฏฐานแบบพระธรรม ๓ ไตร (เวียงจันทร์)

ชั้นที่ ๑. พระโยคาวจรเจ้าพึงรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ดุจพระจันทร์ในวันเพ็ญนั้นแล้ว ให้หลีกเร้นอยู่ในสถานที่สงัด เตรียมตัวนั่งตามแบบพระพุทธรูปปางนั่งขัดสมาธิ ตั้งสติสัมปชัญญะให้ดี แล้วจึงพิจารณาดูลมหายใจเข้าออกแลที่ตั้งลมจนชำนาญ เพราะหลักแห่งความรู้ทางจิตต์แลชีวิตนั้น ข้อสำคัญที่สุดอยู่ที่การกำหนดรู้ลม ถ้าลมหยาบ **เวทนา** ก็หยาบ ลมปานกลาง **เวทนา** ก็ปานกลาง ลมละเอียด **เวทนา** ก็ละเอียด ถ้าลมนิ่งสงบคงที่ **เวทนา** ก็สงบเช่นเดียวกัน ยังเหลือแต่ความรู้กับสติเป็นคู่เดียวกัน ลมมี ๕ อย่าง ลมปราณอยู่ระหว่างสะดือคอกลวง ฯ ลมอปราณ อยู่ใต้ท้องน้อยใต้สะดือ ๑ นิ้วนอกเนื้อในหนัง ฯ ลมสมาน อยู่ที่สะดือสนธิอยู่ที่ปราณแลอปราณ ฯ ลมอุทานเดินอยู่ระหว่างคอกับหว่างคิ้ว ฯ ลมวยาน เดินสร้านอยู่ตลอดร่างกาย ฯ เมื่อสังเกตลมได้ดีแล้ว จึงตรวจดูอัตตภาพร่างกายของตนในขณะนั่งอยู่นั่นเองว่าเป็นสุข เป็นทุกข์หรือเป็นอุเบกขา ให้ตั้งใจฟังเรื่องแลภาษาของกาย วาจา และใจ ให้รู้ภาษาของกันและกันให้ชัดเจนแจ่มใจว่ามีปกติดีแล้ว จึงยกตัวของเรานั่นเองออกตั้งเป็นหลักกลาง คือสมมติให้เป็นพระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แล้วทำในใจโดยแยบคายว่า "เป็นพระธรรมอันบริสุทธิ์" จริง ๆ ต่อนั้นให้สมมติผ้าอันตระวาสก (ผ้าสะบง) ที่นุ่งอยู่นั้นเป็นพระวินัยผ้าอุตตราสงค์ (ผ้าจีวร) ที่ห่มอยู่นั้นเป็นพระสูตร์ ผ้าสังฆาฏิที่พาดอยู่นั้นเป็นพระปรมัตถ์ ผ้ารัดประคตเอวหรือผ้ารัดอกเป็นสายเชือกสำหรับผูกพระคัมภีร์ ทำความเคารพยำเกรงตัวของตัวเอง เยี่ยงพระธรรมจริง ๆ ชาวโลกเขานับถือแลสักการะต่อพระคัมภีร์ฉันใดก็ให้ตั้งใจฉันนั้น ฯ เมื่อผูกสติอยู่ดีแล้วให้ตั้งใจพิจารณาดูพระธรรมในพระธรรมเป็นชั้นที่ ๒ ตั้งบริขารแปดเป็นหลักพิจารณาอีก คือบาตร ให้สมมติว่า ได้แก่กระเพาะที่หุ้มห่อตัวเราเองในเวลาที่นอนอยู่ในคัพโภธรของมารดาแต่ยังไม่คลอด ให้เจ้าภิกษุพิจารณาให้เกิดความสังเวชน์ว่าการที่เราต้องอาศัยบาตรนี้ ก็เปรียบเหมือนตกนรก ชื่อ โลหกุมภี ถ้าเรายึดบาตรอุ้มบาตรอยู่อย่างนี้ ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนถลกบาตรและสายสะพายเปรียบเหมือนมารดาผู้ทรงครรภ์ ได้เสวยทุกข์เวทนาแสนสาหัสฉันใดก็ให้เจ้าภิกษุพิจารณาในขณะครองบาตรว่า มีอาการเป็นฉันนั้น ให้เกิดธรรมสังเวชน์ในอาหารปริเยสิกทุกข์ "ธมฺมการก" ได้แก่รกที่พันคอทารกอยู่โดยรอบ แล้วกรองกลั่นอาหารที่

ละเอียดมาบำรุงเลี้ยงทารกไม่ให้หิวกระหาย ปราศจากอันตรายเหมือนหม้อกรองที่เจ้าภิกษุกรองน้ำที่ใสสะอาดบริโภคฉันนั้น ให้ปลงธรรมสังเวชน์ว่าพระธรรมที่แท้นั้นสะอาดบริสุทธิ์แท้เป็นญาณ แต่มีอกุศลธรรม คือ อัญญาณมาปิดบังไว้ เราจะกรองอกุศลกรรมออกจากจิตต์ เหมือนกรองน้ำให้ใสสะอาดนั้นแล ฯ กล่องและเข็มนั้นเปรียบอย่างนี้ว่า กล่องเข็มเปรียบเหมือน**อวิชชา** เข็มเปรียบเหมือนกรรมที่ตกแต่งปฏิสนธิจิตต์ของตนให้สดชื่นไม่ให้ทำลาย ฯ ด้ายเปรียบเหมือน**ตัณหา** และลม**อัสสวาต ปัสสวาต** สำหรับเชื่อมและยึดอัตตภาพของเรา และอัตตภาพของมารดาให้เนื่องกันไว้ด้วยอำนาจกรรมคือเข็ม ให้เจ้าภิกษุพิจารณาปลงธรรมสังเวชน์ว่า อาการที่สนเข็มร้อยเข็มก็ดี อาการที่นำเข็มไปเย็บไปร้อยวัตถุที่แตกต่างกันให้เป็นอันเดียวกันก็ดี ก็ได้แก่ **อุปาทาน** นั้นเองใช่อื่นไกล **อุปาทาน** เป็นผู้สนผู้ร้อยกรรม และนำกรรมไปเย็บไปเกาะเกี่ยวเหนี่ยวรั้งนามกับรูปไว้ที่นามกับรูป ครั้นแล้วก็หมุนเวียนเปลี่ยนไปในสงสารวัฏฏทุกข์ไม่มีเวลาสิ้นสุด จึงควรพิจารณาให้เห็นเป็น **ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา** ว่า ก้อนพระธรรมซ่อนความลึกลับไว้อย่างมหัศจรรย์อย่างนี้ ฯ มีดโกนนั้นเปรียบเหมือน **ดวงปัญญา** และ**วิชชา** สำหรับจะได้ตัดด้าย คือ **ตัณหา** ตัด **อุปาทาน**ผู้จะนำเข็มคือ **กรรม** เข้าไปเย็บไปร้อยให้ขาดไป ไม่มีเวลาจะกลับคืนดังเดิมได้ เหมือนพระพุทธเจ้าทรงจับพระขรรค์ตัดพระเกศคราวออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ฉะนั้น ฯ ให้เจ้าภิกษุพิจารณาให้เป็นอนุโลมปฏิโลมให้ชำนาญอย่าประมาท เมื่อใจสงบแล้วพิจารณาดูพระธรรมชั้นที่ ๓ คือ **บริขารแปด** นั้นใช่อื่นไกล ความดีความจริงท่านสอนพิจารณาดู ธรรมสังเวชน์ ๘ คือ **อดีตทุกข์ ๑ อนาคตทุกข์ ๑ ชาติทุกข์ ๑ ชราทุกข์ ๑ มรณทุกข์ ๑ อาหารปริเยสิกทุกข์ ๑ ปกิณณกทุกข์ ๑ ปัจจุบันทุกข์ ๑ ฯ** ทุกข์ทั้งแปดนี้เรียกว่า **บริขารแปด** ช่องจิตต์เมื่อพิจารณาได้ชัดว่า **บริขารแปด**นี้เป็นบริวารของจิตต์แล้วจะได้รู้สึกตัวมีความสำรวมสติทุกเมื่อ ต่อนั้นจะได้เกิดความเบื่อหน่ายคลายละในอัตตภาพร่างกายด้วยอำนาจความรู้จริงไม่พัวพันในสังขารเมื่อละทางผิดพ้นความมืดได้แล้ว ย่อมมองเห็นทางสว่าง ฯ ท่านจึงสอนให้เจ้าภิกษุดูบริขารแปดของพระพุทธเจ้า อันมีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นปริโยสาน เพราะเป็นหนทางที่จะให้รู้ให้เห็นพระธรรมที่จริง คือ อริยสัจจธรรม ได้แก่ **ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค** จริง ๆ ข้อที่เรียกว่า **พระธรรม ๓ ไตร** ก็คือหมายความถึงการพิจารณา ๓ ชั้น คือ ชั้นนอก ชั้นใน ชั้นกลาง ฯ ในชั้นกลางมี ๘ แต่ท่านรวมลงเป็น ๓ คือ **สีล สมาธิ ปัญญา** หรือ **อธิสีล อธิจิตต์ อธิปัญญา** จึงได้นามบัญญัติว่า **พระธรรม ๓ ไตร** นั่นแล ฯ

พระอาจารย์เจ้าวางอุปเทศแห่งการพิจารณาดังต่อไปนี้:-

๑. **คือ มโนธาตุ ธมฺมธาตุ วิญฺญาณธาตุ**

๒. **กมฺมินฺทรีย์** กับ **ญาณินฺทรีย์**

หลักในข้อ ๑. **อปิจ ยทา รูปารมฺมณํ จกฺขุสฺส อาปาถกํ อาคจฺฉติ ตทา ภวงฺเค ทวิกฺขตฺตุํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเธ กิริยามโนธาตุ อาวชฺชนกิจฺจํ สาธยมานา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ ฯ ตโต จกฺขุวิญฺญาณํ ทสฺสนกิจฺจํ ฯ ตโต วิปากมโนธาตุ สมฺปฏิจฺฉนฺนกิจฺจํ ฯ ตโต วิปากาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ สนฺตีรณกิจฺจํ ฯ ตโต กิริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ โวฏฺฐพฺพนกิจฺจํ สาธยมานา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ ฯ ตทนนฺตรํ ชวติ ฯ**

ก็ในคราวใดรูปารมณ์ไหลมาสู่คลองจักษุในคราวนั้น เมื่อภวังค์เกิดขึ้น ๒ ครั้งแล้วดับไป ฯ **กิริยา-มโนธาตุ** อันยัง**วัชชนกิจ**ให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ฯ ถัดนั้น **จักษุวิญญาณ** อันยัง **ทัสสนกิจ**ให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วดับไป ฯ ถัดนั้น**จักษุวิญญาณ** อันยัง **ทัสสนกิจ**ให้สำเร็จเกิดขึ้นแล้วดับไป ฯ ถัดนั้น **วิปากมโนธาตุ** อันยัง**สัมปฏิจฉันนกิจ**ให้สำเร็จ เกิดขึ้นแล้วดับไป ฯ ถัดนั้น **วิปากเหตุกมโนวิญญาณธาตุ** อันยัง**สันตี-รณกิจ**ให้สำเร็จ เกิดขึ้นแล้วดับไป ฯ ถัด**กิริยาเหตุกมโนวิญญาณธาตุ** อันยัง**โวฏฐัพพนกิจ**ให้สำเร็จ เกิดขึ้นแล้วดับไป ฯ **ชวนะ** นั้นย่อมแล่นไปไม่มีระหว่างขีดคั่น ฯ ให้พิจารณาดูลักษณะธาตุทั้ง ๓ ด้วยอาการอย่างนี้ เป็นอนุโลมแลปฏิโลม ส่งกระแสจิตต์ให้ดำเนินไปตาม น้อมอารมณ์นั้น ๆ เข้ามาในตน จนเห็นความรู้ข้อรู้ ผู้รู้ แจ่มอยู่ที่ใจรวมลงเป็นหนึ่ง บังคับธาตุให้ทำลายไป (ท่านเรียกว่าเปิดโลก) หรือเข้าพระธาตุได้ ยังคงเหลือแต่อารมณ์ ๆ นั่นเองเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคของจิตต์ชั้นละเอียดที่สุดคือ **ผสฺสาหาร วิญฺญาณาหาร มโนสญฺเจตนาหาร** ผู้ซึ่งข้องอยู่ในเครื่องอุปโภคบริโภค มีจิตต์อันคำสอนนั้น ๆ ครอบงำแล้ว ความรู้อันมั่นคง ก็ไม่ดิ่งลงสู่สมาธิชั้นละเอียดได้ เพราะมีอินทรีย์คอยบังคับใจได้อยู่ **กมฺมินฺทรีย** และ**ญาณินฺทรีย** ทั้งสองประเภท ยังคอยสกัดไว้อย่างเต็มที่ คือตัวกามได้แก่ **กิเลสกาม ๑ วัตถุกาม ๑** คุณได้แก่ **สตฺโต (สัตว์) รโช (ธุลี) ตโม (มืด) ฯ ญาณํ** ความหยั่งรู้ เกิดจาก **สัตตะ** ความโลภ เกิดจาก **ระชะ** ความประมาทความหลงและความไม่รู้ เกิดจาก **ตะมะ** ฯ กามแลคุณทั้งสองนี้ซึมซาบอยู่ในอินทรีย์ อินทรีย์นั้นมี ๒๒ ประเภทโดยพิสดาร กล่าวเฉพาะกิจเบื้องต้นเพียงสอง คือ **กมฺมินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ด้วยกรรม คือ การพูด ๑ มือ ๑ เท้า ๑ อายตนะแห่งปฏิสนธิวิญญาณ ๑ อุทร ท้อง ๑ **ญาณินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ด้วยความรู้ คือ **จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย** ฯ อินทรีย์เหล่านี้มีหลักสำคัญอยู่ที่ใจ ถ้าใจไม่ได้ดำเนินในอินทรีย์ฝ่ายสูง คือ **สทฺธินทรีย** เป็นต้น **ปญฺญินฺทรีย** เป็นที่สุดแล้ว ใจก็หมุนไปตามอินทรีย์ฝ่ายต่ำที่เสวยอารมณ์แลจูงจิตต์ไป เหมือนเรือถูกลมพัดไปในทะเลอันไม่มีขอบเขตฉะนั้น ถ้าพยายามข่มอินทรีย์ออกจากอารมณ์ทั้งหลายเสียได้ขาดแล้วปัญญาจึงจะตั้งมั่น อินทรีย์สำหรับข่ม มี ๕ ประการคือ **สทฺธินฺทรีย** ความเป็นใหญ่ คือความเชื่อ **วิริยินฺทรีย** ความเป็นใหญ่คือความเพียร **สตินฺทรีย** ความเป็นใหญ่คือสติ **สมาธินฺทรีย** ความเป็นใหญ่คือ สมาธิ **ปญฺญินฺทรีย** ความเป็นใหญ่คือปัญญา ถ้าอบรมอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ได้บริบูรณ์ดี จะมีอำนาจบังคับจิตต์และอินทรีย์ให้อยู่ในอำนาจได้เป็นหนทางแห่งโมกขธรรมโดยตรงทีเดียว พึงทราบว่าอินทรีย์เป็นใหญ่ครองอยู่ใน **ขันธ์, ธาตุ, อายตนะ,** จิตต์เป็นใหญ่กว่าอินทรีย์ ปัญญาเป็นใหญ่กว่าจิตต์ สิ่งที่เป็นใหญ่กว่าสิ่งทั้งปวง คือ **อมตะธรรม** ฯ

แบบที่ ๓

แบบตั้งสมุฏฐานของลมทำจิตต์ให้เป็นสมาธิ

๑. กำหนดตั้งที่สะดือ บุรุษเอียงขวาเท่าเม็ดข้าวสาร สตรีเอียงซ้ายเท่าเม็ดเข้าสาร ฐานนี้เป็นที่ระงับทุกขเวทนาทั้งปวง ฯ

๒. กำหนดตั้งที่เหนือสะดือนอกเนื้อในหนังประมาณ ๓ นิ้ว เป็นที่ระงับอกุศลจิตต์ ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นได้โดยสะดวก เป็นที่ประชุมธาตุ ๔ และสัมปยุตต์ธาตุ ๖ ธาตุ ๑๘ ชุมนุมลงเป็นธาตุ คือ (อ) แล้วเปลี่ยนเป็น (๐) ทำลายธาตุและตั้งธาตุได้ จากฐานนี้ ฯ

๓. กำหนดตั้งในเนื้อหัวใจ เป็นที่ปฏิสนธิวิญญาณเจือไปด้วยกุศลธรรมอกุศลและอัพยากฤต ถ้าตั้งสติสัมโพชฌงค์สะกดได้ จิตต์จึงจะดำเนินถูกทาง ไม่เช่นนั้นก็จะเป็นดุจน้ำใส สีขาว สีดำ ผสมกัน ฯ

แต่ถ้าตั้งสติมนสิการในโพชฌงค์ ๗ จนตลอด และรวมเป็นเอกธรรมจิตต์ ก็รวมลงเป็นเอกัคคตา-รมณ์แล้ว จะทำลายมโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุได้ ณ สถานท่ามกลางนี้ จิตต์จักสงบและบริสุทธิ์

๔. กำหนดตั้งที่สุดลำคอเป็นสถานที่หลับ เป็นที่ร่วม **อุปหาร สัณฐิติ ภังคะ** เป็นที่ขาดรส เป็นที่ **ภังคะ** เป็น **นิโรธสัจจะ** รวมกัน จะเห็นจะรู้ **นิโรธสัจจะ** บางชนิดได้ ณ สถานที่นี้ และหลับง่าย ฯ

๕. กำหนดตั้งที่ปลายนาสิก (ปลายจมูก) เป็นที่ทำให้เกิดปีติและปราโมทย์ นำให้รู้ความสิ้น ความเสื่อม ความเกิด ความดับแห่งสังขาร แจ่มแจ้งแก่ใจ และนำให้รู้ปฏิสนธิจิตต์ แห่งสัตว์ทั้งปวง จิตต์จะสงบได้ง่าย ฯ

๖. กำหนดตั้งที่จักขุเป็นที่ให้เกิดปัญญาจักษุ พิจารณาเห็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์แน่นอน เที่ยงธรรมยิ่งนัก เป็นเหตุให้ได้ทิพพจักษุ เป็นอุบายทำจิตต์ให้ตั้งเที่ยงตรงต่อสติเป็นนิจ ฯ

๗. กำหนดตั้งที่ระหว่างคิ้ว เป็นที่ชำระมลทินโทษซึ่งเกิดจากอารมณ์ต่าง ๆ จิตต์ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ง่วงเหงาหาวนอน เป็นที่ให้เกิดตปะเดชะมีอิทธิพลมาก เป็นที่สั่งสมปัญญาดีนัก ฯ

๘. กำหนดตั้งบนกระหม่อม เป็นที่ตั้งแห่ง **ขันติ** และ **โสรัจจะธรรม** นำให้เกิด **อาคมปัญญา** และ**อธิคมปัญญา** ส่องเหตุในอดีตและอนาคต รวมในปัจจุบัน และรู้เห็นในธรรมที่เป็นปัจจุบัน คือวิปัสสนาญาณได้แจ่มใจ ฯ

๙. กำหนดตั้งที่ท้ายทอย เป็นที่ตั้งสนิทของสติสัมปชัญญะเป็นที่เก็บเวทนาทั้งปวง เป็นที่ระงับวิสภาคารมณ์ทั้งปวง เป็นที่รักษาโรคเส้นประสาท และจิตต์ฟุ้งซ่าน (ที่เรียกกันว่าหัวเสีย) เป็นที่ดับความกระสับกระส่ายและพิศม์ร้าย ทุกขเวทนาทั้งหลาย เป็นที่จะกำหนดจิตต์ทำให้ไปปราศจากบาปธรรมทั้งหลาย ในเวลาจวนจะถึงมรณะกรรม นำจิตต์ให้ถึงวิมุตติธรรมได้ง่าย ถ้าทำได้ชำนิชำนาญดีแล้ว จะเป็นเครื่องมือใช้ได้ในเวลาเลี้ยวหัวงาน (จวนตาย) อาจนำปฏิสนธิจิตต์ไปสู่สุขติสถาน หรือถึงนิสสรณวิมุตติได้โดยแน่นอน ที่ตั้งนี้เรียกว่า (สัตตประเทศ)

แบบที่ ๔

แบบตั้งธาตุ ของเกจิอาจารย์ (ลพบุรี)

๑. บุรพกิจเบื้องต้นเหมือนแบบที่ ๒ ทุกประการ

นฺ	มฺ	ยฺ	พฺ	ธฺ
น้ำ	ดิน	วิญฺญาณธาตุ	ลม	ไฟ
๑	๒	๓	๔	๕

วิธีเดินธาตุ

๑.	น	นึ	นุ๊	ย	ยึ	ยุ๊	ฯ	
๒.	ม	มึ	มุ๊	ย	ยึ	ยุ๊	ฯ	
๓.	พ	พึ	พุ๊	ย	ยึ	ยุ๊	ฯ	
๔.	ธ	ธึ	ธุ๊	ย	ยึ	ยุ๊	ฯ	ถอด ยุ๊

ถอด ยุ๊ เป็น o (แววกลม = วงกลม)

พระอาจารย์กล่าวไว้ว่าวิธีนี้ จุดประสงค์ผลสำเร็จ คือให้จิตต์เพ่งจิตต์ จิตต์อยู่ที่จิตต์ ฯ ในเบื้องต้น ตั้งสติลงเป็นภาคพื้นของจิตต์ไว้ก่อน แล้วกำหนดตั้งสติเป็นอารักขา แวดล้อมดวงจิตต์ให้อยู่ในขอบเขต ของสติเป็นครั้งที่สอง แล้วเดินธาตุ ๔ เข้าไปหาวิญญาณธาตุ เป็นครั้งที่ ๓ ตามลำดับ การเดินธาตุ ๔ ตาม แบบที่วางไว้ข้างต้นนั้น ต้องจำอักขระให้แม่นยำ เดินให้ถูกระยะ อย่าก้าวก่ายเปลี่ยนฐานกัน หรือสงสัย แคลงใจเป็นไม่ได้ พยายามทำด้วยน้ำใจเยือกเย็น อย่ารีบร้อนหรือจับจด ให้กำหนดเวลาว่าวันหนึ่งจะทำกี่ ชั่วโมง และเวลาไหน ให้วางความสัจจ์ไว้ ครั้นถึงเวลานั้นต้องทำจริง ๆ ได้เท่านั้นชั่วโมง ต้องหยุดจริง ๆ ทำให้สม่ำเสมอ อย่าให้ขาดการตกบกพร่อง อย่าทำเพราะปรารภกรรมของโลกเป็นใหญ่ อย่าปรารภตน เป็นใหญ่ ให้ปรารภธรรมเป็นใหญ่ ทำใจให้ปราศจากอคติ ๔ คือ **ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ฯ** ต่อนั้นจึงตั้งใจเดินธาตุโดยบริกรรมตามแบบที่วางไว้ จนใจสงบนิ่งคงที่ไม่มีอาการไป ไม่มีอาการมา ครั้น รู้ชัดแล้ว ให้ตั้งสติเตือนจิตต์ให้รู้สึกอีกคราวหนึ่ง ให้สังเกตอักขระเหล่านั้นให้แจ่มแจ้ง กำหนด **น** ธาตุน้ำ **ม** ธาตุดิน **ย** อากาศธาตุ **พ** ธาตุลม **ธ** ธาตุไฟ วางไว้เป็นหลักให้ปรากฏเด่นจริง ๆ อย่าตั้งสมมติเอาเอง ให้ดู ด้วยความรู้ ประหนึ่งแลดูเทียนที่จุดสว่างทั้ง ๕ เล่ม ตั้งอยู่ใน ๔ ทิศ เล่มหนึ่งอยู่ระหว่างกลาง เมื่อทำจน ชำนาญจิตต์มั่นอยู่ด้วยดีแล้ว ให้ตั้งสติสำทับลงอีกตรวจดูข้างหน้าข้างหลัง และท่ามกลางให้แน่นอน อย่า ตื่น อย่าตกใจ อย่าทะนง อย่าอวดดีด้วยทิฏฐิ และมานะ ที่จะปลอมเข้ามาแทรกแซง อย่าทำความพอ ต่อ นั้นให้ถอดตัว **ยุ๊** ออกมาเพ่งโดยถือว่าเป็นอากาศธาตุ เมื่อ ยุ๊ อักษรอันตรธาน มีนิมิตต์เกิดขึ้นให้ทำลาย นิมิตต์ทิ้งเสีย และทำลายธาตุทั้ง ๔ ซึ่งเป็นหลักเดิมนั้นให้สูญสิ้นไปด้วย ต่อนั้นอากาศธาตุก็จะปรากฏ อุคคหนิมิตต์ และปฏิภาคนิมิตต์ ก็จะโผล่ปรากฏขึ้น แล้วแต่อุปนิสัยของท่านผู้ทำ เป็นแต่เมื่อเห็นแล้ว อย่า ลงโทษ อย่าชม นิมิตต์นั้น ๆ ให้ถือว่าเป็นของกลาง ๆ เป็นเครื่องประดับพระธรรม ผู้ดำเนินทางจิตต์ ละเอียดแล้ว จะต้องประสพพบเห็นคุณสมบัติอย่างนี้เป็นรางวัลเป็นของกำนัลแก่ใจ ตรวจดูให้ชำนาญคือ เห็นแล้ว ก็ให้รู้ รู้แล้วก็ให้เห็น ให้ความรู้กับความเห็นรวมลงเป็นอันเดียวกัน จะได้กั้นตัวโมหะไม่ให้ก่อ เรื่องและนำให้หลงทาง เมื่อจิตต์ก้าวขึ้นสู่ภูมิตั้งอยู่ องอาจด้วยดีแล้ว ให้ทำลายอากาศธาตุทิ้งเสีย ต่อนั้นตัว **วิญญาณธาตุ** จะปรากฏขึ้นโดยลำดับ คราวนี้อย่าติดดวงวิญญาณที่สว่างไสวงดงามนั้นว่าเป็นของจริง ให้ พิจารณาโดยเฉพาะเจาะจงว่านี้ **พระทุกขํ นี่พระอนิจจํ นี่พระอนัตตา** พระธรรมท่านเมตตามาโปรด พอ ความรู้เกิดขึ้นกำหนดรู้เท่าต่อความเป็นจริงได้ชัดแล้วตัววิญญาณธาตุก็พลันสูญไปทันที (ถ้าไม่รู้เท่าติดตัว รู้ถอนตัวไม่ได้) คราวนี้จะเปิดขันธโลกนี้ให้สว่างไสว แลเห็นทะลุปรุโปร่งไปทั่วโลกอัตตภาพร่างกาย ของตัวเอง ว่างเปล่าตั้งอยู่โดยความเป็นของสูญ ต่อนั้นให้ตั้งสติชั้นสูงให้ละเอียด (สติสัมโพชฌงค์) แล้ว

ให้ตั้งจิตต์เป็นกลาง ให้เพ่ง ให้ดู ให้รู้ ให้เห็น ให้รับ ให้กำหนด ให้ตรวจ ให้ดูความวิ่งของจิตต์ ซึ่งหอบอารมณ์ แปรเป็นกิริยา แปรจากวัตถุ แล้วจะนำมารวมที่จิตต์อีก ให้สะกดไว้เป็นตอน ๆ อย่าให้คละกัน วางใจตามหน้าที่ ต่อนั้นให้ตั้งสติรักษาจิตต์ไว้ให้มั่นคง ให้จิตต์เพ่งจิตต์ซึ่งเป็นธรรมชาติกลาง ให้จิตต์อยู่ที่จิตต์ (เรียกว่าถอดจิตต์ออกจากอารมณ์) มีเอกธรรมเป็นอารมณ์ คือ สติ สตินี้ได้แก่ตัวสภาพจริงที่มีอยู่เป็นคู่ของจิตต์ โดยไม่มีข้าศึกใด ๆ จะประหารได้ ต่อนั้นจิตต์ก็จะอยู่ที่จิตต์ หมายความว่าจิตต์ได้ที่อยู่ คือ ยอดสติ (สติธรรมเป็นเครื่องตื่น) จิตต์เป็นเจ้าของบ้านให้จิตต์ตื่นอยู่กับความรู้ไม่มีอารมณ์ภายนอกภายในไปเป็นเจ้าของจิตต์ จิตต์จะตรงต่อความรู้ ความรู้จะตรงต่อจิตต์ จิตต์เป็นธรรมชาติที่ว่าได้ คือสอนง่าย วางใจตนเองได้เป็นอย่างดี เพียงเท่านี้ก็จะได้เสวยผลคือความสุขในทางสัมมาปฏิบัติ จัดว่าเป็นผู้ซื่อตรงต่อพระพุทธศาสนาโดยแท้ เมื่อหวังวิมุติสุขอันยอดเยี่ยม ก็ให้ดำเนินในทางวิปัสสนาสืบต่อไปนั้นเทอญ ฯ

แบบที่ ๕

แบบเดินธาตุ ทำจิตต์ให้เป็นสมาธิ

◎ **บุรพกิจ** เหมือนที่กล่าวมาแล้วทุกประการ เมื่อนั่งเข้าที่ให้บริกรรมดำเนินตามอักษร ซึ่งสมมติเป็นธาตุประเภทหนึ่ง กำหนดลักษณะ **รัสสะ ปทัฏฐานะ ปัจจุปัฏฐานะ ฯ** ทำให้เป็น **อาวัชชนะวสี สมาปัชชนะวสี อธิษฐานะวสี วุฏฐานวสี ปัจจเวกขณะวสี** กำหนดได้ดีแล้วจึงตั้งใจอธิษฐาน บริกรรมธาตุดังต่อไปนี้:-

น	ม	พ	ธ
น้ำ	ไฟ	ลม	ดิน

อ

อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ

จ	พ	ก	ส
ดิน	ลม	ไฟ	น้ำ

วิธีเดิน ๑. บริกรรม **น** ไปตามลำดับถึง **ส** อักษร ฯ รวมลง **(อ)** อักษร ๒. บริกรรม น ไปหา **ก, ม** ไปหา **ส, พ** ไปหา **จ, ธ** ไปหา **พ** ฯ ต่อไป **อ** ทำให้เป็นอนุโลมปฏิโลมจนชำนาญดีแล้วให้ถอด **อ** อักษรออกเพ่ง เมื่อทำลายธาตุได้แล้ว อากาศธาตุและวิญญาณธาตุจะปรากฏโดย = ◎ พระอาจารย์กล่าวว่าเป็นแสงสว่างของธาตุที่ผสมถูกส่วน หรือดวงประทีปธรรมมาโปรด บางทีพุ่งตรงออกไป ทาง **จักษุทวาร กายทวาร มโนทวาร** ถ้าหายไปใช้ไม่ได้ บางที่พุ่งตรงเข้ามาตามทวารทั้ง ๓ ถ้าหายใช้ยังไม่ได้ ถ้าพุ่งออกทางตาข้างซ้ายเป็นแสงของโลกธาตุ ถ้าพุ่งออกนัยน์ตาข้างขวาเป็นแสงของธรรมธาตุ ถ้าพุ่งออกบนกระหม่อม อัษฎากาศเบื้องบนเป็นแสงของอธิคมปัญญา ถ้าพุ่งออกมาแต่ข้างนอกแล้วเลื่อนลอยมาข้างหลัง หรือลอยฉวัดเฉวียนอยู่ข้างนอกไม่เข้าสู่อัตตภาพได้ท่านกล่าวว่าแสงของอธรรม หรือมารประจญไม่ให้หลงว่าเป็นของจริง ตามหลักธรรมท่านกล่าวว่านิมิตต์จะปรากฏได้ในเมื่อเวลาธาตุรวมกันถูกส่วน

เป็นอันเดียวกันจึงจะเกิดขึ้นได้ ในสมัยนั้นจิตต์เป็นสมาธิด้วยดี ฯ ลักษณะที่ถูกที่จริง ต้องเกิดตามสมุฏฐานแห่งลมทั้ง ๘ แห่ง (ที่ตั้งลม ที่ผูกสติกับจิตต์) อาการที่ธาตุจะรวมก็ดี อาการที่ธาตุจะทำลายก็ดี อาการที่นิมิตต์จะเกิดปรากฏก็ดี ไม่มีบัญญัติย่อมแล้วแต่จริต อุปนิสัยของบุคคล ฯ จะถือเป็นหลักแน่นอนไม่ได้ และพูดกันไม่ได้ ใครทำใครรู้ ใครดูใครเห็นเฉพาะตัวเมื่อเกิดขึ้นท่านห้ามไม่ให้พูดกับผู้ไม่ใช่พวกปฏิบัติด้วยกัน และให้บอกได้เฉพาะพระอาจารย์เท่านั้น จึงสันนิษฐานไว้เป็นหลักธรรมสำหรับนักปฏิบัติ ฯ อักษรทั้ง ๘ นั้นเป็นตัวสมมติของธาตุ **ดิน น้ำ ไฟ ลม** ฯ ส่วน **อ** อักษรเป็นใหญ่เป็นประธาน ในบรรดาอักษรทั้งปวง เหมือนอากาศวิญญาณเป็นใหญ่ในธาตุทั้ง ๔ เมื่อเดินธาตุทั้ง ๔ สำเร็จรวมลงที่ **อ** อักษร เป็นอากาศธาตุ ตั้งสติผูกจิตต์ให้มั่นแล้วเพ่ง **อ** นั้นจะกลายเป็นสูญวงกลมอันบริสุทธิ์ จะเกิดปีติปราโมทย์เต็มเปี่ยมอยู่ที่จิตต์อย่างเยือกเย็นใจ ต่อนั้นให้พยายามรักษาประคองไว้อย่าให้สูญ เมื่อเห็นว่าจิตต์มีกำลังมากแล้วให้สะกดจิตต์ทำลายโลกธาตุ คือธาตุทั้ง ๔ และธาตุ ๑๘ นั้นเสีย (การทำลายนี้ไม่ใช่จะบังคับได้โดยไร้เหตุผล หมายความว่าค่อยทำไป ถ้าทำถูกส่วนแห่งธรรม ธรรมนั้นประหารกันเอง) ชื่อว่าเปิดโลกธาตุได้ ต่อนั้นให้ยกภูมิจิตต์ผูกมั่นอยู่ด้วยโพชฌงค์ทั้ง ๗ มีสติสัมโพชฌงค์เป็นต้น มีอุเบกขาสัมโพชฌงค์เป็นปริโยสาน เมื่อจิตต์ดำเนินอยู่ในภูมิโพชฌงค์เป็นอาทิธรรมด้วยดีจนรวมเป็นเอกองค์แล้ว **กายสุขํ** ความสุขทางกายจักมี **จิตตสุขํ** ความสุขทางจิตต์จักมี **กายปริฬาโห** ความเร่าร้อนทางกายจักหาย **จิตฺตปริฬาโห** ความเร่าร้อนทางจิตต์จักหาย พึงทราบว่าทางสัมมาปฏิบัติ มีธาตุเป็นหลักเป็นใหญ่ ถ้าไม่รู้ธาตุ ทำลายธาตุไม่ได้ ด้วยการปฏิบัติชอบทางใจแล้ว ใจจักไม่รู้จักภาษาของธรรม ธรรมจักไม่รู้ภาษาของใจ จักไร้ผลเปล่า ถ้าเข้าใจดีแล้วดำเนินตาม ความรู้ ข้อรู้ ผู้รู้ จักเห็นของจริงด้วยอำนาจแห่งความจริงนั่นแล ฯ

แบบที่ ๖

พระกัมมัฏฐาน แบบเดินธาตุในห้องพระเจ้า ๕ พระองค์

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๕ ทุกประการ วิธีเดินให้สังเกตกำหนดอักษรทุก ๆ ตัวให้แจ่มแจ้ง หลักสำคัญในข้อนี้ท่านบังคับให้ผู้บำเพ็ญสมาทานธรรม ปฏิญาณเป็นคำสัตย์ ให้วางใจได้ วางแผนที่ให้ดำเนินอยู่ในกรอบ ขีดเส้นบรรทัดให้เดิน จึงจะลงมือสั่งสอนได้และมีวิธีขึ้นอย่างพิสดารมาก ข้อ ๑ ยกผล คืออิทธิฤทธิ อิทธิพลต่าง ๆ ขึ้นเป็นจุดที่มุ่งหมาย มี **เจโตปริยญาณ** กำหนดรู้น้ำใจของบุคคลอื่นได้เป็นอาทิ ข้อ ๒ จัดพี่เลี้ยงของจิตต์ให้ คือ ๑ ศรัทธา มีความเชื่อมั่นคง ไม่ให้สงสัย ไม่ให้เชื่อครูอื่นว่าดีเลิศกว่าครูของตน ไม่ให้กังวลในคำพูดโต้แย้งคัดค้าน เยาะเย้ย ต่าง ๆ ของผู้อื่น **อธิมตฺตํ เปมํ โหติ** เป็นผู้มีความรักยิ่งในครูของตนไม่ให้ประพฤตินอกใจ **วิริยะ** มีความเพียรมั่นคงไม่ท้อถอย มีความบากบั่นเพื่อก้าวขึ้นไปสู่คุณเบื้องหน้า **อธิมตฺโต ปสาโท โหติ** มีความเลื่อมใสยิ่งนัก ฯ **สติ** มีสติมั่นคงไม่อ่อนแอ ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน กล้าหาญต่อความดีที่ตนปรารถนา **อธิมตฺตา หิริ โหติ** มีความละอายต่อบาปยิ่งนัก ฯ **สมาธิ** มีความตั้งใจไว้ชอบ ไม่คิดผิด ไม่ดำริผิดมีจิตต์ตรงต่ออธิธรรมเป็นนิจ **อธิมตฺโต คารโว โหติ** มีความเคารพนับถือยิ่งนักทั้งต่อหน้าและลับหลัง เยี่ยงพระสารีบุตรนับถือพระอัสสชิเถระเจ้าฉะนั้น ฯ ปัญญา มีความรู้รอบหนักใน

เหตุและผล รู้จักตัดตอนที่ต่อแห่งเหตุและผล รู้จักบำรุงเหตุและผลให้เจริญ **อธิมตฺตา ภาวนา โหติ** ตั้งใจเจริญเมตตายิ่งนัก ฯ หลักธรรมเหล่านี้ศิษย์ต้องท่องให้แม่นยำเสร็จพิธีแล้ว เตือนให้ตรวจศีลชำระศีลให้บริสุทธิ์ จึงสอนให้ดำเนินธาตุเป็นบทภาวนา :-

๑	**น**	**จ**	**พ**	**ก**	**อ**	**น**	**ฯ**
๒	**ม**	**พ**	**ธ**	**ส**	**อ**	**ม**	**ฯ**
๓	**พ**	**ก**	**น**	**จ**	**อ**	**พ**	**ฯ**
๔	**ธ**	**ส**	**ม**	**พ**	**อ**	**ธ**	**ฯ**

เมื่อตั้งใจบริกรรมไป ให้สังเกตกำหนดรู้ไว้ว่าใจพ้นจากภูมินิวรณธรรมทั้ง ๕ คือ **กามฉันท์ พยาบาท ถิ่นมิทฺธ อุทธัจจกุกกุจจ วิจิกิจฉา** แล้ว จิตต์ใกล้ต่ออุปจารสมาธิ จึงทำให้เป็นอนุโลมปฏิโลมเลื่อนไปตั้งฐานทั้ง ๙ คือ ฐานที่ ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ในฐานที่ ๑ เป็นอนุโลม ปฏิโลม ทำดังนี้ทุก ๆ ฐานเรียงลำดับกันขึ้นไปถึงฐานที่ ๙ ปรายสวาส แล้วบริกรรมให้เป็นอนุโลมปฏิโลมแต่ฐานที่ ๙ ทวนลำดับกันทอยลงมาจนถึงฐานที่ ๑ กำหนดถึง ๗ จบบริบูรณ์แล้ว ให้ผูกสติกับจิตต์ให้มั่นแล้วพิจารณาดูจิตต์ของเรานั้นเองว่า เวลานี้จิตต์เสวยอารมณ์ สุข ทุกข์ หรืออุเบกขา ยังมีความพอใจในกาม มีพยาบาท มีความง่วงเหงาหาวนอน มีความฟุ้งซ่านรำคาญ มีความสงสัยหรือไม่ ถ้ายังมีอย่างใดอย่างหนึ่งให้คืนบริกรรมอีก ๗ จบ ฯ ถ้าไม่มีจิตต์เป็นปกติดี ให้ถอด **อ** อักษรออกเพ่ง ถอดจิตต์ออกมาตาม **อ** ให้ผูกสติกับจิตต์ให้เที่ยง เมื่อจิตต์ตั้งเที่ยงแล้วให้ผูกจิตต์กับ **อ** ให้ถึงกันด้วยดี ให้ตรงกันด้วยดีให้รู้กันด้วยดี ให้ถึงกันโดยชอบ จนได้อุคคหนิมิตต์แลปฏิภาคนิมิตต์ นิมิตต์นั้นจะเป็นวงกลมก็ตาม เป็นพระพุทธรูปก็ตาม เป็นอย่างเม็ดเพ็ชร์รัตน์หรือดวงแก้วก็ตาม ต้องสังเกตกำหนดรักษาไว้ใช้ ทำให้มากเจริญให้มาก ทำให้ชำนาญจนสามารถบังคับนิมิตต์ไว้ในอำนาจได้ จิตต์ได้เครื่องหมายได้ที่พัก เลื่อนภูมิดีแล้ว อย่าติดนิมิตต์ ให้ยก **อ,** ขึ้นเพ่งจนรู้เห็นเป็นอากาศธาตุหรือวิญญาณธาตุชัดเจนแล้ว, รวมกำลังจิตต์ทำงานในวงแห่งวิญญาณธาตุ เมื่อจิตต์ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียวแล้วจักมีอิทธิฤทธิ์อิทธิพล สามารถทำลาย **มโนธาตุ รูปกาย ธมฺมธาตุ นามกาย** ให้สลายไปเรียกว่า "เข้าพระมหาธาตุได้" หรือเปิดโลกได้ ตัว**อัญญาณ**ซึ่งอาศัยอยู่กับธาตุจักสลายไป **ตัวญาณ**ซึ่งเป็นผลของสมถะจักผุดขึ้น **อัตตะ** ซึ่งสามารถรู้อดีต อนาคต ปัจจุบัน เมื่อได้พลวปัจจัยอันแรงกล้า อุดหนุน จักทำงานได้เต็มที่ สามารถบังคับอินทรีย์และจิตต์ให้อยู่ในอำนาจได้โดยสะดวก สรรพวิชาจะเกิดขึ้นได้ตามอุปนิสัย ได้ผลสำเร็จอย่างพระอาจารย์มุ่งสอนไว้ คงยังเหลือแต่กิเลสานุสัยอันเป็นส่วนละเอียด อันพระโยคาวจรเจ้าจะพึงกำจัดให้ขาดได้ด้วยอำนาจพระวิปัสสนาญาณ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นกิจที่จะดำเนินขึ้นไปจนถึงขีดที่สุดคือ **วิมุตติธรรม**

แบบที่ ๗

ของเกจิอาจารย์ (ลพบุรี)

พระกัมมัฏฐานขึ้นแบบเกสา แลถอด **น** อักษรออกเพ่งบุรพกิจเหมือนแบบที่กล่าวมาแล้วทุกประการ เบื้องต้นให้ตั้งใจกำหนดให้แม่นยำแล้วบริกรรมดำเนินแบบตั้งขันธ์ ๕ ทำลายขันธ์ ๕

๑ หมวดรูปขันธ์

ก	**ข**	**ค**	**ฆ**	**ง**
เกสา,	**โลมา,**	**นขา,**	**ทนฺตา,**	**ตโจ**
ผม,	ขน,	เล็บ,	ฟัน,	หนัง

๒ หมวดเวทนาขันธ์

จ	**ฉ**	**ช**	**ฌ**	**ญ**
มํสํ,	**นหารู,**	**อฏฺฐิ,**	**อฏฺฐิมิญฺชํ,**	**วกฺกํ**
เนื้อ,	เอ็น,	กระดูก,	เยื่อในกระดูก,	ม้าม

๓ หมวดสัญญาขันธ์

ฎ	**ฐ**	**ฑ**	**ฒ**	**ณ**
หทยํ,	**ยกนํ,**	**กิโลมกํ,**	**ปิหกํ,**	**ปปฺผาสํ**
หัวใจ,	ตับ,	พังผืด,	ไต,	ปอด

๔ หมวดสังขาร

ต	**ถ**	**ท**	**ธ**	**(น)**
อนฺตํ,	**อนฺตคุณํ,**	**อุทริยํ,**	**กรีสํ ฯ**	
ไส้ใหญ่,	ไส้น้อย,	อาหารใหม่,	อาหารเก่า	

รวมทั้ง ๔ ปัญจกะเป็น ๒๐ อักษรจัดเป็นรูปธรรม ให้ถอด (น) อักษรเพ่ง

๕ หมวดวิญญาณขันธ์ (คือ ธฤษติ)

ป	**ผ**	**พ**	**ภ**	**ม**
ปิตฺตํ,	**เสมฺหํ,**	**ปุพฺโพ,**	**โลหิตํ,**	**เสโท**
ดี,	เสลด,	หนอง,	เลือด,	เหงื่อ

ที่ ๖ หมวดมรรค

ย	**ร**	**ล**	**ว**	**ส**	**ห**	**ฬ**	**(อํ)**
เมโท,	**อสฺสุ,**	**วสา,**	**เขโฬ,**	**สิงฺฆาณิกา,**	**ลสิกา,**	**มุตฺตํ**	
มันข้น,	น้ำตา,	มันเหลว,	น้ำลาย,	น้ำมูก,	ไขข้อ,	มูตร	

รวมทั้ง ๒ หมวดเป็น ๑๒ จัดเป็นนามธรรม, ให้ถอด **อํ** ออกเพ่ง

อํ ได้แก่อริยมรรค ๘ ประการ คือ :-

๑ **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ ๒ **สัมมาสังกัปโป** ดำริชอบ ๓ **สัมมาวาจา** วาจาชอบ ๔ **สัมมากัมมันโต** การงานชอบ ๕ **สัมมาอาชีโว** เลี้ยงชีพชอบ ๖ **สัมมาวายาโม** เพียรพยายามชอบ ๗ **สัมมาสติ** ตั้งสติไว้ชอบ ๘ **สัมมาสมาธิ** ตั้งจิตต์ชอบ ฯ เมื่อดำเนินในองค์ทั้ง ๘ ประการได้บริสุทธิ์บริบูรณ์ดีแล้ว มรรคมีองค์ ๘ จักรวมลงเป็นองค์ ๑ เรียกว่า **มรรคสมังคี** ได้แก่ ตั้◎ยู่ในอากาศธาตุ แลวิญญาณธาตุนั่นเอง สภาพความรู้ท่านเรียกว่า **ญาณทัสสนะ** ไม่ใช่อากาศธาตุแลวิญญาณธาตุ แต่ก็ไม่อื่นจากอากาศแลวิญญาณ เปรียบเสมือนแสงสว่างกับเทียน (หรือดวงไฟฟ้า) หรือสัททสำเนียงซึ่งดังจากระฆังที่ถูกค้อนตีแล้ว จะว่าเสียงดังจากค้อนก็ใช่ที่ จะว่าดังจากระฆังก็ไม่เชิง จะว่าอื่นจากนี้ก็ผิด จะว่าเป็นอันเดียวกันก็ไม่ชอบ เป็นแต่เสียงนั้นดังกังวาฬเพราะความเสมอภาคจากความเป็นกลาง เรื่องมรรค ๘ ก็เป็นเช่นเดียวกันฉันนั้น

เพราะฉะนั้นเมื่อบริกรรมตามลำดับขันธ์ ๕ ตลอดถึงมรรคเป็นอนุโลมปฏิโลมชำนาญดีแล้ว เห็นว่าจิตต์สงบคงที่ไม่แปรผัน ต่อนั้นให้ตั้งสติรักษาไว้ให้มีขอบเขตเป็นที่อยู่ในวง กำหนดหมายไว้เป็นหลักในเรื่องของลักขณูปณิชฌาน จึงถอด **(น)** อักษรคือ **(มัตถลุงคํ)** ออกมาเพ่งเป็นส่วนอารัมณูปณิชฌาน เมื่อเพ่งไปจนชำนิชำนาญเป็น **อาวัชชนวสี สมาปัชชนวสี อธิษฐานวสี วุฏฐานวสี ปัจจเวกขณวสี** สำเร็จดีแล้ว จงเพ่งทำลาย **น** คือ **มัตถลุงคํ** ให้อันตรธานสูญไปเสีย เมื่อตรวจดูเห็นว่าจิตต์มีกำลังดีเต็มที่ เพราะรวมอยู่ในอารมณ์อันเดียวเป็นปกติ เป็น **อัปปนาสมาธิ** แล้ว จึงตั้งใจเพ่งทำลายเบญจขันธ์แลมรรคให้อันตรธานไปให้หมดดังต่อไปนี้

	๑	๓	๕	๔	๒ = วิธีเดินเข้าธาตุ
๑	**ก**	**ข**	**ค**	**ฆ**	**ง**
	เกสา	**โลมา**	**นขา**	**ทนฺตา**	**ตโจ**
	๔	๒	๑	๓	๕ = วิธีเดินออกธาตุ

ให้ถอด **ค** ออกเพ่งแล้วทำลายให้หมดทั้ง ๕ = ◎ เป็นอันว่าทำลายรูปขันธ์หมวดต้น

	๑	๓	๕	๔	๒ = วิธีเดินเข้าธาตุ
๒	**จ**	**ฉ**	**ช**	**ฌ**	**ญ**
	มํสํ	**นหารู**	**อฏฺฐิ**	**อฏฺฐิมิญฺชํ**	**วกฺกํ**
	๔	๒	๑	๓	๕ = วิธีเดินออกธาตุ

ให้ถอด **ช** ออกเพ่งแล้วทำลายให้อันตรธานไปให้หมดทั้ง ๕ เป็นอันว่าทำลายเวทนาขันธ์หมวดที่ ๒

	๑	๓	๕	๔	๒ = วิธีเดินเข้าธาตุ
๓	**ฏ**	**ฐ**	**ฑ**	**ฒ**	**ณ**
	หทยํ	**ยกนํ**	**กิโลมกํ**	**ปิหกํ**	**ปปฺผาสํ**
	๔	๒	๑	๓	๕ = วิธีเดินออกธาตุ

ให้ถอด **ฑ** ออกเพ่งแล้วทำลายให้อันตรธานไปให้หมดทั้ง ๕ เป็นอันว่าเพิกหรือทำลายสัญญาขันธ์ หมวดที่ ๓

	๑	๓	๕	๔	๒ = วิธีเดินเข้าธาตุ
๔	**ต**	**ถ**	**ท**	**ธ**	**น**
	อนฺตํ	**อนฺตคุณํ**	**อุทริยํ**	**กรีสํ**	**มตฺถลุงฺคํ**
	๔	๒	๑	๓	๕ = วิธีเดินออกธาตุ

ให้ถอด **ท** ออกเพ่งแล้วทำลายให้อันตรธานไปทั้ง ๕ เป็นอันว่าได้เพิกสังขารขันธ์ให้ดับไปใน หมวดที่ ๔

	๑	๓	๕	๔	๒ = วิธีเดินเข้าธาตุ
๕	**ป**	**ผ**	**พ**	**ภ**	**ม**
	ปิตฺตํ	**เสมฺหํ**	**ปุพฺโพ**	**โลหิตํ**	**เสโท**
	๔	๒	๑	๓	๕ = วิธีเดินออกธาตุ

ให้ถอด **พ** ออกเพ่งแล้ว ทำลายให้ อันตรธานไปให้หมดไปทั้ง ๕ เป็นอันว่าเพิกวิญญาณขันธ์ให้ดับ ไปในหมวดที่ ๕

๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒ = วิธีเดินเข้าธาตุ
ย	**ร**	**ล**	**ว**	**ส**	**ห**	**ฬ**
เมโท	**อสฺสุ**	**วสา**	**เขโฬ**	**สิงฺฆาณิกา**	**ลสิกา**	**มุตฺตํ**
๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗ = วิธีเดินออกธาตุ

ให้ถอด **ว** ออกเพ่ง แล้วทำลายให้อันตรธานไปให้หมดทั้ง ๗ เป็นอันว่าทำลายทางของสังขาร หมวดที่ ๖ เมื่อเพิกอาการ ๓๒ แลทางดำเนินของสังขารได้เสร็จสิ้นแล้ว ต่อนี้อุคคหนิมิตต์แลปฏิภาค-นิมิตต์จะเกิดปรากฏขึ้น เพ่งดูรู้เห็นชำนาญแล้วให้ทำลายทิ้งเสีย ต่อนั้นก็จะเปิดสังขารโลกให้สว่างไสวได้ทั้งภายในและโลกภายนอก นับว่าได้สมถเป็นบาทฟอกใจให้ขาวบริสุทธิ์แลสงบตอนต้น ต่อนั้นให้ดำเนิน ใน **อํ** อักษร ซึ่งได้แก่ **อริยมรรค** คือ **สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** ให้เป็นอนุโลมแลปฏิโลม จนรวมลงเป็น**มรรคสมังคี** หรือ **เอกมรรค** จึงดำเนินต่อขึ้นไปถึงวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๐ โดยลำดับ เมื่อจิตต์อันวิปัสสนาญาณชำระขจัดมลทินหมดสิ้นแล้ว จักได้ที่พึ่งอันใคร ๆ จะบันดาลตกแต่งให้ไม่ได้ เป็นที่พึ่งอันเกษมจากโยคธรรมทั้งปวง เป็นที่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ฯ ผู้ปรารถนาความสุขอันไพบูลย์หาทุกข์มิได้ พึงดำเนินปฏิปทาที่กล่าวมานี้ เทอญ ฯ

แบบที่ ๘

แบบเดินธาตุ ของเกจิอาจารย์ท่านแสดงไว้ในต้นฉบับว่าเป็นทางดำเนินให้เกิดอิทธิฤทธิ อิทธิพลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ :-

กิจเบื้องต้นมีวิธีทำเหมือนแบบที่กล่าวมาแล้วทุกประการ

๑. วิธีบริกรรมเดินธาตุแลเพ่งให้จิตต์สงบ = มีฤทธิทางทิพพจักษุ

อิ	**ร**	**ชา**	**ค**	**ต**	**ร**	**สา**	
๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

เกจิอาจารย์กล่าวไว้ว่า ให้ตั้งสติให้เที่ยงต่อใจด้วยดี จึงตั้งสัจจาธิษฐาน เพื่อให้เกิดทิพพจักษุญาณ พึงปลูกความเชื่อให้มั่นประหนึ่งผลสำเร็จที่ตนประสงค์นั้น เริ่มลงสู่ความสำเร็จ ตั้งต้นแต่เราน้อมใจอธิษฐานครั้งแรก แลกำลังไหลมารวมในขณะที่ลงมือกระทำด้วยความตั้งใจจริง ค่อยดำเนินไปด้วยความเพียรชั้นกลาง แลมีสติคอยประคับประคองให้ตรงต่อจุดที่มุ่งหมาย คือ สมาธิ อันจะให้เกิดทิพพจักษุ จิตต์จึงจะมีกำลังเป็นอิสสราธิบดีในหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ ข้อสำคัญให้ปลูกความเชื่อให้หยั่งลงมั่นคงอย่าสงสัย อย่ารีบร้อน อยากให้มีให้เป็นจนเกินกว่าเหตุผลที่จะอำนวยให้ เพราะคุณสมบัตินี้เป็นของกลางด้วยเป็นเองด้วย บังคับไม่ได้ เราอยากให้เป็นก็ไม่เป็น ไม่อยากให้เป็นก็ไม่เป็น เราทำก็ไม่เป็น เราหยุดเสียไม่ทำก็ไม่เป็น แต่จะสำเร็จผลในขณะที่เราทำให้มาก เจริญให้มากโดยสายกลางไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนักเป็นไปโดยสม่ำเสมอไม่ขาดสาย ทำไปโดยอาการเยือกเย็นแลจิตต์กล้าหาญ ในเมื่อจิตต์รวมเป็นหนึ่งได้แล้วจะเห็นผลสำเร็จดังมโนรถ แลพึงทราบว่าคุณสมบัตินี้ไม่เกิดทางจักษุประสาท แลจักขุวิญญาณ แต่จะเกิดในมโนวิถีซึ่งจิตต์สงบดีถึงขนาดแล้วจึงจะเป็นของจริง ฯ ต่อนั้นให้ตั้งใจดำเนินธาตุบริกรรมให้ถูกต้องตามแบบ คือเดินลมนอกส่วนที่หยาบเข้าไปหาลมภายใน คือลมซึ่งสถิตอยู่ในปฏิสนธิวิญญาณ ซึ่งเป็นส่วนละเอียด ตามลำดับ คือ **อิ** ธาตุน้ำ **สา** ธาตุไฟ **ร** ธาตุลม **ช** อากาศธาตุ **ค** วิญญาณธาตุ **ค** จิตต์ เมื่อดำเนินจนชำนิชำนาญเป็นอนุโลมแลปฏิโลม ทำจิตต์ให้สงบได้ที่ดีแล้ว ให้ถอด **ค** อักษร ออกมาเพ่งเฉพาะเมื่อสงบดีแล้วให้ทำลายเสีย แล้วจึงเพ่งทำลายธาตุทั้งหกในอันตรธานสูญไปตามกัน ต่อนั้น **อุคคหนิมิตต์** แล **ปฏิภาคนิมิตต์** ก็จะปรากฏขึ้น เมื่อกำหนดสังเกตลักษณะ **รัสสะ ปทัฏฐาน ปัจจุปัฏฐาน** ได้เรียบร้อยชำนาญดีแล้ว ให้ทำลายทิ้งเสีย ต่อนั้นก็จะเปิดโลกให้สว่างไสว ดวงทิพพจักษุญาณก็จะผุดขึ้นในลำดับนั้นเอง ครั้งจิตต์ได้ดำเนินผ่านทางนี้แล้ว จึงดำเนินในวิปัสสนาญาณให้สูงขึ้นไปตามลำดับนั่นเทอญ ฯ

แบบที่ ๒

บริกรรมเพ่งให้จิตต์สงบเป็นองค์สมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ**สมาธิ**เป็นเหตุให้สำเร็จ**มโนมยิทธิ**ฤทธิทางใจ

๒	**ติ**	**หํ**	**จ**	**โต**	**โร**	**ถิ**	**นํ**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานมโนมยิทธิเป็นหลักแลถอดอักษร **โต** ออกเพ่ง = ◎

แบบที่ ๓

บริกรรมเพ่งให้จิตต์สงบเป็นองค์สมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ **สมาธิ** เป็นเหตุให้สำเร็จ **อิทธิวิธี**แสดงฤทธิได้

๓	**ปิ**	**สมฺ**	**ร**	**โล**	**ปุ**	**สตฺ**	**พุทฺ**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานอิทธิวิธี และถอดอักษร **โล** ออกมาเพ่ง = ◎

แบบที่ ๔

บริกรรมให้จิตต์สงบเป็นองค์สมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ **สมาธิ** เป็นเหตุให้สำเร็จ **ทิพพโสต** หูทิพย์

๔	**โส**	**มา**	**ณ**	**ก**	**ริ**	**ถา**	**โธ**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานทิพพโสต แลถอดอักษร **ก** ออกมาเพ่ง = ◎

แบบที่ ๕

บริกรรมเพ่งให้จิตต์สงบเป็นองค์สมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ **สมาธิ** เป็นเหตุให้สำเร็จ **เจโตปริยญาณ** รู้จักกำหนดใจผู้อื่น

๕	**ภ**	**สมฺ**	**สมฺ**	**วิ**	**ส**	**เท**	**ภ**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานเจโตปริยญาณ แลถอด อักษร วิ ออกมาเพ่ง = ◎

แบบที่ ๖

บริกรรมให้จิตต์สงบเป็นองคสมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ **สมาธิ** เป็นเหตุให้สำเร็จ **ปุพเพนิวาสานุสสติ** ระลึกชาติได้

๖	**ค**	**พุทฺ**	**ปนฺ**	**ทู**	**ทมฺ**	**ว**	**ค**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานปุพเพนิวาสานุสสติ แลถอดอักษร **ทู** ออกมาเพ่ง = ◎

แบบที่ ๗

บริกรรมเพ่งให้จิตต์สงบเป็นองค์สมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ **สมาธิ** เป็นเหตุให้สำเร็จ **ทิพพจักขุ** ตาทิพย์

๗	**วา**	**โธ**	**โน**	**อ**	**ม**	**ม**	**วา**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานทิพพจักขุ แลถอดอักษร **อ** ออกมาเพ่ง = ◎

แบบที่ ๘

บริกรรมเพ่งให้จิตต์สงบเป็นองค์สมาธิธรรม

พระอาจารย์กล่าวว่า ผลของ **สมาธิธรรม** เป็นเหตุให้สำเร็จ **อาสวักขยญาณ** รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

๘	**อ**	**วิชฺ**	**สุ**	**นุตฺ**	**สา**	**นุสฺ**	**ติ**	
	น้ำ	**ดิน**	**อากาศ**	**จิตต์**	**วิญญาณ**	**ลม**	**ไฟ**	
	๑	๓	๕	๗	๖	๔	๒	วิธีเดินเข้าธาตุ
	๖	๔	๒	๑	๓	๕	๗	วิธีเดินออกธาตุ

วิธีทำเหมือนแบบที่ ๑ ต่างแต่ให้อธิษฐานอาสวักขยญาณ แลถอดอักษร **นุ** ออกมาเพ่ง = ◎

แบบทั้ง ๘ ที่กล่าวมานี้ เป็นแผนที่สำหรับฝึกใจ ทรมานจิตต์ให้เป็นสัมมาสมาธิโดยตรง ในขณะเมื่อทำถ้ามีอุปนิสัยวาสนาบารมีแก่กล้า ก็สามารถจะบรรลุตามภาวะของตน อันจะถึงขีดที่สุดได้ ก็ต้องอาศัยบารมี ๑๐ ทัศเต็มเปี่ยมเป็นพลวปัจจัย หลักสำคัญก็คือ**อิทธิบาท ๔** เป็นเครื่องดำเนิน จะทำผลที่ตนปรารถนาให้สำเร็จมโนรถทุกประการแล ฯ

◎ พระอาจารย์เจ้าสันนิมัติ อายัติความไว้ว่า กุลบุตรผู้จะบำเพ็ญในสมาธิธรรมตามแบบที่กล่าวมานี้ทุก ๆ แบบ ต้องมีพระครูปัธยาจารย์เป็นนายกประธาน ไม่เช่นนั้นจักผิดทางแล ฯ

พระกัมมัฏฐานมัคคปาลีมุตตก์

พระอาจารย์ อินฺทโชติ กล่าวไว้ว่าเป็นแบบเนื่องมาแต่

สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน)

---

๑ **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส**

๒ หลักฐานของพระกัมมัฏฐานทั้งมวญ คือ:- **สีล สมาธิ ปัญญา ฯ อธิศีล อธิจิตต์ อธิปัญญา ฯ อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ** ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม **เอวญฺหิโน สิกฺขิตพฺพํ** พึงศึกษาสำเหนียกอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ อย่าประมาทในการละ **กายทุจริต** ประพฤติ **กายสุจริต** อย่าประมาทในการละ **วจีทุจริต** ประพฤติ **วจีสุจริต** อย่าประมาทในการละ **มโนทุจริต** ประพฤติ **มโนสุจริต** อย่าประมาทในการละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก อีกนัยหนึ่ง ระวังใจไม่ให้กำหนัดในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ระวังใจไม่ให้ขัดเคืองในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ระวังใจไม่ให้หลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เมื่อประกอบชอบในธรรมเหล่านี้แล้ว จึงเจริญในอิทธิบาทธรรมให้เป็นหลัก คือ **กัมมัฏฐานฉันทะ** มีความพอใจรักใคร่ในพระกัมมัฏฐานเพียงดังชีวิต **กัมมัฏฐานวิริยะ** มีความหมั่นประกอบในพระกัมมัฏฐาน **กัมมัฏฐานจิตตะ** เอาใจฝักใฝ่ใน

พระกัมมัฏฐานไม่วางธุระ **กัมมัฏฐานวิมังสา** หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในพระกัมมัฏฐานนั้น ฯ ด้วยปัญญาคือความเห็นชอบ เมื่อประกอบด้วยธรรมดังกล่าวมานี้แล้ว พระยติโยคาวจรเจ้าจึงสมควรเจริญพระกัมมัฏฐานต่อไป จะได้เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา

คาถาพระเจ้าเปิดโลก

อุ มะ อิ เสฏฐะ ฯ อิ ทา ริ ติ ฯ เถโรปิเม เต สัพพานิ อังคัปปัจจังคานิ กิงมังคะปะณะสะระสะรีรัง นิคคะหะปะระหุง ปาปิมาติ ฯ สะระวะตะ ภาวนาเมฆดั้น ฯ **พุทธังบังเกิดเปิดโลก โลกวิทู** ถ้าบทก่อนยังไม่เห็นชัด ภาวนาบทนี้เห็นแล ฯ **นะ มะ พะ ธะ** { **พุทโธ** / **ธัมโม** / **สังโฆ** } **โลกทีปํ อากาสกสิณํ วิโสธยิ ฯ** เมื่อจะทำให้จัดเข้าตอกดอกไม้ธูปเทียนอย่างละ ๗ ดอกไม้ ๗ สี ทำวัตรพระอาราธนาธรรมก่อนแล้วจึงภาวนาจนกว่าจะเห็นสิ่งที่ตนปรารถนา จะดูสิ่งใด ๆ เห็นสิ้นทุกประการแล ถ้ายังมิเห็นให้ทำน้ำมนต์ชำระตัวเราเสีย ๓ วัน ๗ วัน ประสิทธิ์นักแล กล่าวอุปเท่ห์พระเจ้าเปิดโลกไว้เพียงเท่านี้ พอเป็นเครื่องเตือนใจกุลบุตรเจ้าทั้งหลายแล ฯ

วิธีขึ้นพระปีติ ๕ ขึ้นเทียน ๒๕ เล่ม

พระขุททกาปีติ สีเขียวดังดอกอันชัน ฯ มีลักษณะให้ขนลุกดังอาบน้ำเมื่อฤดูหนาวตัวเย็น ฯ

พระขณิกาปีติ สีแดงดังดอกเข็ม ฯ มีลักษณะ ๗ อย่าง ให้เป็นดังสายฟ้าแลบดังประกายเหล็กไฟให้ตัวร้อน ฯ

พระโอกกันติกาปีติ สีเหลืองดังทองคำ มีลักษณะ ๔ อย่างในหัวใจในกายให้ร้อนให้สั่น ดังไม้ปักไว้ในน้ำไหล ฯ

พระอุพเพงคาปีติ สีขาวดังดอกกาหลง มีลักษณะ ๘ อย่าง ให้กายเนื้อนั้นให้หวั่นไหวให้กายเบา ฯ

พระผรณาปีติ สีขาวนวลดังหอยมุกข์เลื่อมเหลือง มีลักษณะ ๔ อย่าง ให้กายเบาสูงตัวโตให้ตัวเย็นดังลมพัดถูกต้อง ฯ

พระกายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ ในเขียวนอกขาว มีลักษณะ ๔ อย่าง ให้กายเย็นจิตต์ใจระงับให้เย็นดังลูกเห็บ ฯ

ขึ้นเทียน ๓๐ เล่ม

พระกายลหุตา จิตตลหุตา ในแดงนอกเขียว มีลักษณะ ๔ อย่าง ให้กายเบาจิตต์เบาเย็นหายใจสบาย ฯ

พระกายมุทุตา จิตตมุทุตา ในเขียวนอกแดง มีลักษณะ ๓ อย่าง ให้กายนั้นอ่อนสุขุมสบาย ฯ

พระกายกัมมัญญตา จิตตกัมมัญญตา ในเขียวนอกเหลือง มีลักษณะ ๖ อย่าง หายใจคัดร้อนสักหน่อยหนึ่ง ฯ

พระกายปาคุญญตา จิตตปาคุญญตา ในขาวนอกเหลือง มีลักษณะ ๘ อย่าง ให้นอนหอบหัวใจริก ๆ ฯ

พระกายุชุคคตา จิตตุชุคคตา ในเหลืองนอกขาว ฯ มีลักษณะ ๓ อย่าง เกิดเนื้อตัวนั้นแข็งเหยียดชี้ ฯ

พระกายลักขณะ จิตตสุข สีเหลืองดังหัวขมิ้นเน่า อยู่ในสีแดงอยู่นอกเหลือง มีลักษณะ ๓ อย่าง เกิดให้เนื้อตัวเย็นเป็นลมออกจากชิ้นหนัง ฯ

พระพุทธานุสสติ อุปจารสมาธิ อยู่ในสีหม่น อยู่นอกสีขาวดังดอกพุฒ มีลักษณะ ๘ อย่าง เกิดแต่สมาธิก็มีดูรุ่งเรืองอยู่ทั้งตัว ฯ

เวลาขึ้นมีเข้าตอกดอกไม้แลธูปเทียน ๓๐ เล่ม ภาวนา ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ครั้ง

◎ ข้าพเจ้าจะขออาราธนาเอา **อุคคหนิมิตต์** ในห้อง **พระอานาปานุสสติเจ้า** สีแดงดังพระอาทิตย์อุทัยขึ้นใหม่ ๆ ฯ

เข้า **ปฏิภาคนิมิตต์** ในห้อง **พระอานาปานุสสติ** สีขาวดังสังข์ขัดแล้ว ฯ

เข้า **ปฐมฌาน** ในห้อง **พระอานาปานุสสติ** สีขาวดังแก้วมุกข์ดา ฯ

เข้า **ทุติยฌาน** ในห้อง **พระอานาปานุสสติ** สีดังหอยมุกข์ขัด ฯ

เข้า **ตติยฌาน** ในห้อง **พระอานาปานุสสติ** สีขาวดังเหล็กขัดสนิมแล้ว ฯ

เข้า **จตุตฌาน** ในห้อง **พระอานาปานุสสติ** สีขาวดังเดือนเมื่อวันเพ็ญ ฯ

เข้า **ปัญจมฌาน** ในห้อง **พระอานาปานุสสติ** สีดังดวงดาวสุขใส ฯ

เวลาขึ้นมีครูปัธยาจารย์เข้าตอกดอกไม้ธูปเทียน ๕๐ เล่ม

◎ ในห้อง **ปฐวีกสิณ** ในแดงกลางขาวสีหมอกนอกแดง ฯ

ในห้อง **กสิณ** ทำฌาน ๔ แล ฯ

ในห้อง **อาโปกสิณ** ในเหลือง กลางดังดอกตะแบก นอกเหลือง ฯ

ในห้อง **เตโชกสิณ** ในดำดังตาควาย กลางแดง นอกดำดังตาควาย ฯ

ในห้อง **วาโยกสิณ** ในสีขาวดังแก้วแกลบ กลางเหลืองดังลูกฝักเข้าสุก นอกดังแก้วแกลบ ฯ

ในห้อง **นีลกสิณ** ในเขียวดังขี้ทอง กลางแดงดังดอกบานไม่รู้โรย นอกเขียวดังขี้ทอง ฯ

ในห้อง **ปีตะกสิณ** ในแดง กลางเหลือง นอกแดงดังแก้วกระจกหุง ฯ

ในห้อง **โลหิตกสิณ** ในแดงดังเลือด กลางเขียวดังดอกสามหาว นอกแดงดังเลือด

ในห้อง **โอทาตกสิณ** ในเขียวดังใบมะม่วงอ่อน กลางขาวนอกเขียวดังใบมะม่วงอ่อน

ในห้อง **อากาสกสิณ** ในขาวกลางเขียวดังสีฟ้า นอกขาว ฯ

กสิณ ๑๐ องค์อันนี้ชื่อองค์ **อุคคหนิมิตร์** แล ฯ

ในห้อง **อาโลกกสิณ** ในเหลือง กลางดำดังผ้าดำจีน นอกเหลือง

ปฏิภาคนิมิตต์กำหนดเอาขาวบริสุทธิ์ทั้ง ๑๐ องค์ ฯ เวลาขึ้นอสุภ ๑๐ มีครูอุปัชฌาจารย์จัดข้าวตอกดอกไม้แลธูปเทียน ๕๐ เล่ม

ข้าพเจ้า จะขอเอา **อุคคหนิมิตต์** ในห้อง **อุทธุมาตกํ ปีติเจ้า ฯ** สีเหลืองอาสุภไม้ (ใบไม้สุก) แล้วเข้า **ปฏิภาคนิมิตต์ ฯ** แล้วบำเพ็ญฌาน ๕ ดวงแล ฯ ในห้อง **อุคคหนิมิตต์ วินีลกํ** เป็นอสุภขึ้นสีเขียวพอง

ในห้อง **วิปุพฺพกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีเน่าเป็นหนอง ฯ

ในห้อง **วิฉิจฺทกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีขาดหลุดออกเรี่ยราย ฯ

ในห้อง **วิขายิตกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีอันสัตว์กัดกิน ฯ

ในห้อง **วิขิตกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีอันสับเป็นตีนกา ฯ

ในห้อง **หตวิขิตกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีอันสับเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่

ในห้อง **โลหิตกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีอันมีเลือดไหลออกจากตัว ฯ

ในห้อง **ปุฬุวกํ ปฏิกุลํ** คือซากผีเป็นอันหนอนกินอยู่ ฯ

ในห้อง **อัฏฐิกํ ปฏิกุลํ** คือซากผียังเหลือแต่ร่างกระดูกเปล่า ฯ

จบอสุภ ๑๐ องค์

ขึ้นพระกายคตาสติ ๓๒ ขึ้นเทียน ๕๐ เล่ม

เกสา ผม **โลมา** ขน **นขา** เล็บ **ทนฺตา** ฟัน **ตโจ** หนัง **มงฺสํ** เนื้อ **นหารู** เอ็น **อฏฺฐิ** กระดูก **อฏฺฐิมิญฺชํ** สมองกระดูก **วกฺกํ** ม้าม **หทยํ** หัวใจ **ยกนํ** ตับ **กิโลมกํ** ผังผืด **ปิหกํ** พุง **ปปฺผาสํ** ปอด **อนฺตํ** ใส้ใหญ่ **อนฺตคุณํ** ใส้น้อย **อุทฺธริยํ** อาหารใหม่ **กรีสํ** อาหารเก่า **มตฺถเก มตฺถลุงฺคํ** สมองหัว ฯ

เรียกว่าคุณมารดาจัดเป็น **ปฐวีธาตุ** (รูปธรรม)

จบห้องพุทธคุณที่ ๑

ปิตฺตํ ดี **เสมฺหํ** เสลด **ปุพฺโพ** หนอง **โลหิตํ** เลือด **เสโท** เหงื่อ **เมโท** ไคล **อสฺสุ** น้ำตา **วสา** มันเหลว **เขโฬ** น้ำลาย **สิงฺฆาณิกา** น้ำมูก **ลสิกา** ไขข้อ **มุตฺตํ** มูต เรียกว่าคุณบิดาจัดเป็น **อาโปธาตุ** (นามธรรม)

จบพระกายคตาสติเจ้าเพียงเท่านี้

ขึ้นพระพุทธานุสสติ ขึ้นเทียน ๕๐ เล่ม

พระอุคคหในห้องเกสามีหลายประการ บางทีเห็นผมในหัวแห่งตนปรากฏออกยาวย้อย ลงมา ประไหล่ ปกคลุม ทั้งมวญ ก็มี อนึ่งปรากฏเห็นผมทั้งบริเวณแห่งผู้อื่น เห็นไฟไหม้ผมนั้นก็มี อนึ่งเดินไปเห็นผมผู้หญิงผู้ชายตกเรี่ยรายอยู่ในที่ทางนั้นก็มี เห็นผมในหัวแห่งท่านก็มี ให้บังเกิดเป็นปฏิกูลสัญญาดังนั้นก็มี **โลมา** คือขนนั้นก็เหมือนกันแล ฯ

ในห้อง **พระพุทธานุสสติ**เจ้า ภาวนาว่า **"อโห พุทโธ"** สีขาวแกมเหลืองดังสีหมากสุก นั่งคิดถึงพระพุทธคุณเป็นต้น ฯ

ในห้อง **ธัมมานุสสติ** ภาวนาว่า **"อโห ธัมโม"** สีขาวดังสังขัดแล้ว นั่งคิดถึงพระธรรมคุณ ฯ

ในห้อง **สังฆานุสสติ** ภาวนาว่า **"อโห สังโฆ"** สีขาวดังน้ำค้างบนใบบัว นั่งคิดถึงคุณพระสงฆ์ ฯ

ในห้อง **พระสีลานุสสติ** ภาวนาว่า **"สีลานิ"** สีขาวดังดอกกาหลง ฯ

ในห้อง **จาคานุสสติ** ภาวนาว่า **"หตถปยโต"** สีขาวนวลดังมุกข์ ฯ

ในห้อง **เทวตานุสสติ** ภาวนาว่า **"สัทธา"** สีขาวดังดอกพุด ฯ

ในห้อง **อุปสมานุสสติ** ภาวนาว่า **"โรโท"** สีขาวดังดอกมะลิ คิดถึงการบุญการกุศล ฯ

ในห้อง **มรณานุสสติ** ภาวนาว่า **"มรณํ"** สีขาวดังดอกคล้าคิดถึงความตายเอกสัญญา ภาวนาว่า **"อา-หาโร ปฏิกูโล"** สีแดงบ้างขาวบ้าง พิจารณาอาหารใหม่อาหารเก่าแล ฯ

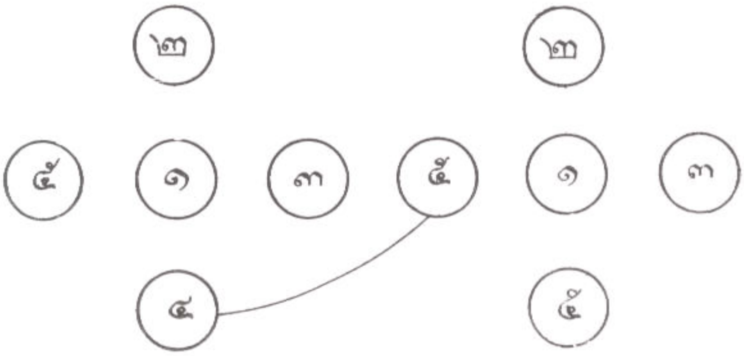
ในห้อง **เอกธาตุสญญานุสสติ** ภาวนาว่าธาตุ พิจารณาธาตุทั้ง ๔ สีต่าง ๆ เป็นที่พึงเกลียดชังแล ฯ

จบห้องพระพุทธานุสสติแล ฯ

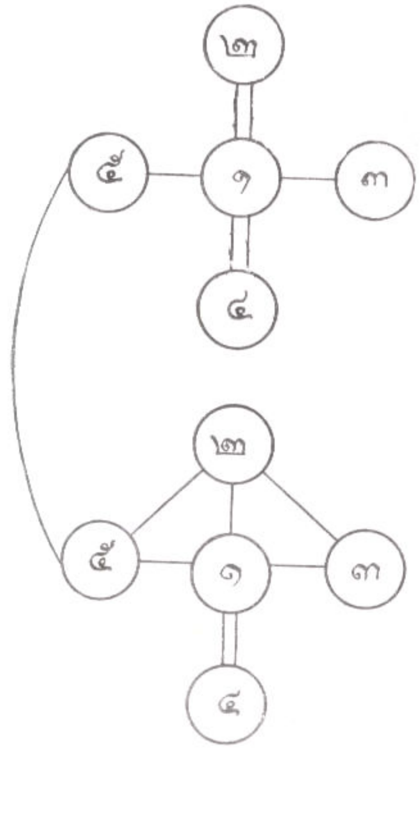
ขึ้นเมตตาพรหมวิหารเทียน ๕๐ เล่ม

ในห้องพระเมตตาพรหมวิหารปีติเจ้า สีดังพระอาทิตย์เมื่อเที่ยงแล เห็นองค์เมตตาพรหมนักษัตรเห็นเป็นแม่ลูกสองคนรวมกันอยู่ บางทีให้กินนมอยู่แล ฯ แล้วเข้าปฏิภาค ฯ

แผนที่เดินจิตต์ในองค์ฌาน

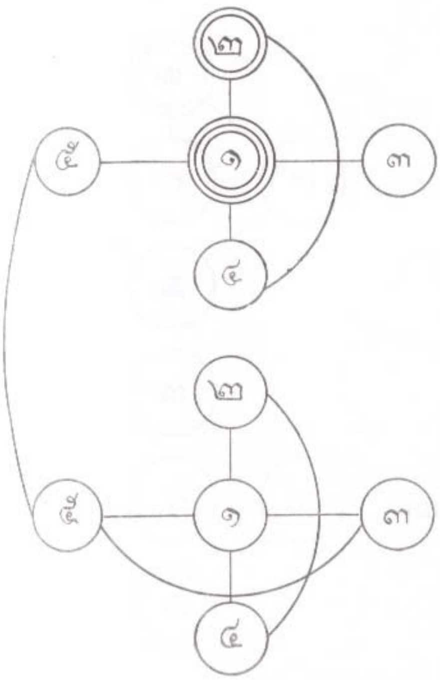

แบบที่ ๑ แผนที่เข้าลำดับเป็นอนุโลมแลปฏิโลม

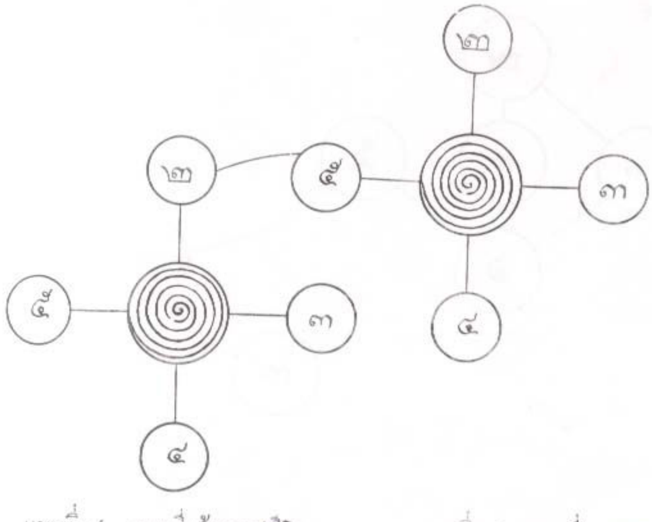
แบบที่ ๒ แผนที่เข้าสับอนุโลม

แบบที่ ๒ แผนที่ออกสับปฏิโลม

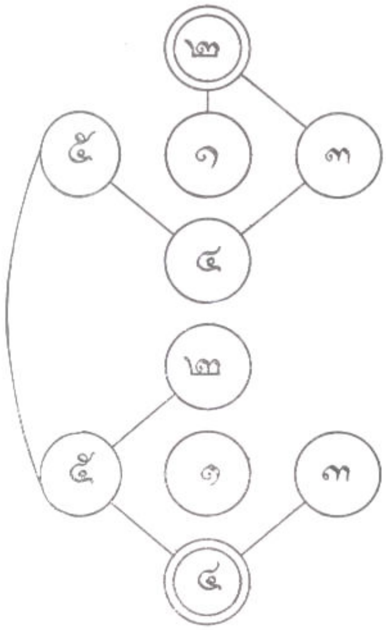
แบบที่ ๓ แผนที่เข้าคืบอนุโลม

แบบที่ ๓ แผนที่ออกคืบปฏิโลม

แบบที่ ๔ แผนที่เข้ารวบปฏิโลม อนุ

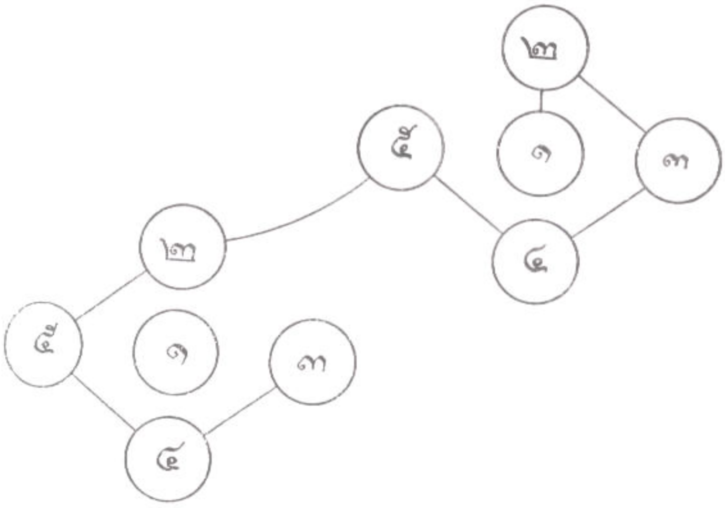
แบบที่ ๔ แผนที่ออกรวบปฏิโลม

แบบที่ ๕ แผนที่เข้าจตุข้างในอนุโลม

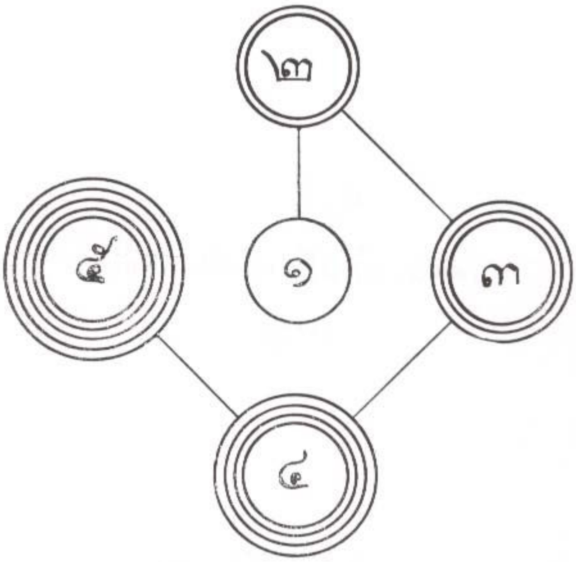
แบบที่ ๕ แผนที่เข้าจตุข้างในปฏิโลม

แบบที่ ๖ แผนที่เข้าปัญจข้างในปฏิโลม

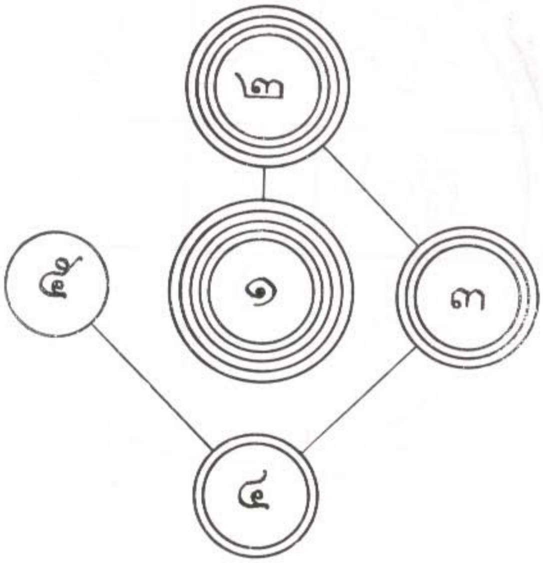

แบบที่ ๖ แผนที่เข้าปัญจข้างในอนุโลม

แบบที่ ๗ แผนที่เข้าสังกฏอนุโลม

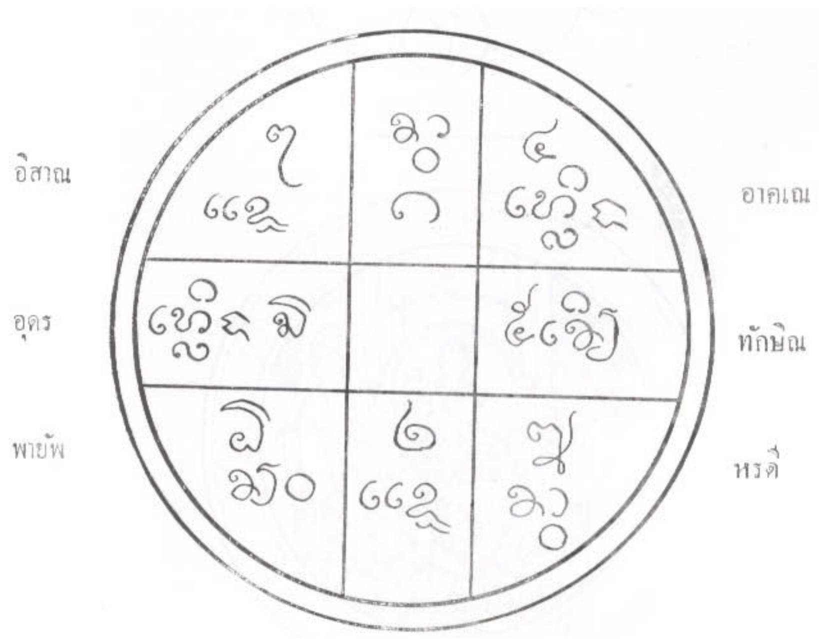
แบบที่ ๘ แผนที่เข้าสังกฏปฐมข้างในปฏิโลม

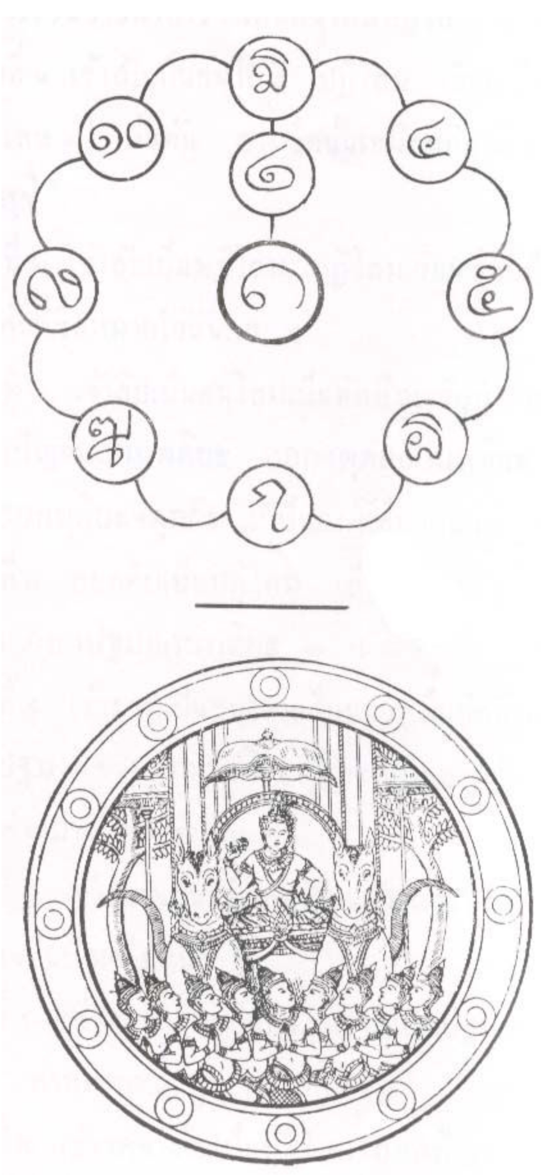

แบบที่ ๘

วิธีออกทิศใหญ่ในห้องเมตตา

บูรพา

อธิบายวิธีเข้าฌานตามแบบแผนที่ในเมตตาพรหมวิหาร

แบบที่ ๑ เข้าลำดับฌานเวียนขวามาหาซ้ายเป็นปฏิโลมแลอนุโลม แล้วเวียนซ้ายมาหาขวาเป็นอนุโลมปฏิโลม ฯ

แบบที่ ๒ เข้าสับเป็นอนุโลม ปฏิโลม เวียนเป็นทักษิณาวัฏฏ์ นับปฐม (เลข ๑) เป็นต้น ตามขีดนั้นเหมือนกันทั้ง ๒ นั้นแลภาวนาว่า **“อัตตสุขี”**

แบบที่ ๒ เข้าสับเป็นปฏิโลม ปฏิโลมเวียนซ้ายเป็นอุตตราวัฏฏ์ นับไปตามเส้นที่ขีดหมายไว้นั่นแล ฯ

แบบที่ ๓ เข้าคืบเป็นอนุโลมเป็นทักษิณาวัฏฏ์ **ออกตติยฌานปฐม ออกปัญจมฌานตติยะ ออกจตุตถฌานทุติยะ** แลทำให้เป็นองค์เดียว **ออกทุติยะจตุตถะ** ให้เป็นองค์เดียวกันแล ฯ

แบบที่ ๓ ออกคืบเป็นปฏิโลม เป็นอุตตราวัฏฏ์ **ออกตติยะฌานปัญจม ออกปฐมฌานทุติยะ ๑ ฯ**

แบบที่ ๔ เข้ารวมเป็นอนุโลมเวียนขวาเป็นทักษิณาวัฏฏ์ **ออกทุติยะฌานปฐม ๑ ฯ ๒ ออกตติยะทุติยะฌาน** ตามวันลำดับกันแล ฯ ถึงปฐมเป็นคำหมากจืด ๑ คำแล ฯ

แบบที่ ๔ เข้ารวมเป็นปฏิโลมเวียนซ้ายเป็นอุตตราวัฏฏ์ **ออกจตุตถะฌาน** เป็นปัญจไปหนึ่ง ฯ

แบบที่ ๕ เข้าจตุข้างในเป็นอนุโลม **ออกปฐมฌานทุติยะ** เป็นองค์เดียวกัน คำหมากหนึ่งทุก ๆ องค์แล ฯ

แบบที่ ๕ เข้าจตุข้างในเป็นปฏิโลม **ออกปัญจมฌาน จตุตถะ**เป็นองค์เดียวกัน คำหมากหนึ่งทุก ๆ องค์แล ฯ

แบบที่ ๖ เข้าปัญจะข้างในเป็นอนุโลมเป็นปฐม คำหมากหนึ่งทุก ๆ องค์จนถึงปัญจมะเป็นทักษิณาวัฏฏ์แล เรียกว่าพระเจ้าชมฌานดอกบัวบานแล ฯ

แบบที่ ๖ เข้าปัญจมะข้างในเป็นปฏิโลม เป็นปัญจมะคำหมาก ๑ จตุตถะคำหมากหนึ่งทุก ๆ องค์ ถึงปฐมเป็นอุตตราวัฏฏ์แล ฯ

แบบที่ ๗ เข้าสังกฎเป็นอนุโลม **ออกปฐมฌานทุติยะ** ๒/๒ ซ้อน ๓/๒ ซ้อนจตุตถะ ๔/๒ ปัญจมะสำเร็จแล้ว ฯ

แบบที่ ๗ เข้าสังกฎปฐมข้างในเป็นปฏิโลม **ออกปัญจมะฌาน จตุตถะ ๒** ซ้อน **ตติยะ ๒** ซ้อน **ทุติยะ ๒** ซ้อน **ปฐม** เป็น ๕ เสร็จแล้วให้สังกฎเทียนเถิด เทียน ๒ เล่มละ ๆ ๕ ลูก เป็นสังกฎภูมิแล แล้วจึงออกทิศ โดยบูรพทิศ มีสัตว์ ๕ พิจารณาให้รู้ว่าต้นไม้นั้นมีสัตว์ชื่อนั้น อาศัยอยู่ให้แน่นอนแล้วเข้ามาออกทิศอื่นไปเถิด ฯ

แบบที่ ๘ **เอกิสฺํ ทิสายํ วีสติ อปฺปนา กตฺวา** ๒๐ ฯ **เอกิสฺํ ทิสายํ อฏฺฐวีสติ อปฺปนา กตฺวา** ๑๘ ฯ อันนี้อยู่ในที่แล ฯ ในบูรพทิศมีสัตว์ ๕ มนุษย์เทวดา ๗ ฯ อัปปนา ๒๐ ให้แก่สัตว์ ๕ อัปปนา ๒๘ ให้แก่มนุษย์เทวดา ๗ ฯ ว่า สุขี ๓ ที อยู่ในภูมิ ๓ ที บทนี้ว่าออกไปว่า **อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ ฯ สตฺตา สุขสฺส ฯ** ออกไปถึงที่ ฯ **อตฺตสุขี** เลียบภูมิไปอย่างนี้ ๓ ทีสัตว์ ๆ ๓ ที บทนี้ หยุดอยู่ ฯ **สุขี โหนฺตุ** บทนี้ กลับเข้ามา **อตฺตสุขี ฯ** บทนี้เข้าในที่ ฯ ออกทิศบูรพสีขาวเห็นตนว่าใหญ่ เห็นเทวดาท้าวธตรฐอาศัยอยู่มีเครื่องประดับตัวแล ฯ ออกทิศทักษิณเห็นท้าววิรุฬหกประดับเครื่องแต่งองค์เต็มยศ ฯ ออกทิศปัจจิมสีแดง เห็นท้าววิรูปักษ์ทรงเครื่องเต็มยศจำแลงเป็นพญานาคขึ้นมาจำศีลอยู่ใต้ต้นไทรใหญ่ มีเครื่องประดับแล ฯ ออกทิศอุดรสีเหลืองเห็นท้าวกุเวรเป็นพญายักษ์ยืนอยู่บนยอดเขาบ่อถ้ำทวีปแล ฯ ออกทิศทักษิณสีเขียว พระอินทรลงมาประจำทวีปอยู่ มีเครื่องประดับองค์แล ออกทิศอิสาณสีขาวแกมเหลืองแล ฯ ออกทิศพายัพสีแดงกับสีเหลืองแล ฯ ออกทิศหรดีเห็นสีเหลืองกับเขียวแล ฯ ออกทิศอาคเณสีเขียวกับสีขาว ฯ ลงไปทิศล่างสีแดง เห็นสัตว์นรกเขาถูกนายพระนิรยาบาลจำจองทำโทษต่าง ๆ แล ฯ ขึ้นไปทิศเบื้องบนฟ้าสีขาว เห็นพวกเทวดามานมัสการพระธาตุจุฬามณีเจดีย์พระเขี้ยวแก้ว ของพระองค์ที่พระอินทร์นำมาบรรจุไว้แล ฯ แล้วพิจารณาดูสีทั้ง ๔ ทิศแล้วออกให้ถึงทั้ง ๔ ทิศดูให้เห็นทั่วแล้ว กลับเข้ามายังที่แล ฯ แล้ว

พิจารณาสีทั้งแปดทิศ ให้เห็นสีพร้อมทั้ง ๘ สีแล้ว ๒ ออกแปดทิศไปให้ถึงทั้งแปดทิศ ดูให้เห็นทั่วทั้งแปดทิศ แล้วกลับเข้ามาในที่ แล้วพิจารณาสีให้เห็นพร้อมทั้ง ๑๐ สี แล้วออกทิศไปให้ถึงที่ทั้ง ๑๐ ทิศแล้วพิจารณาดูทั้งทิศเบื้องบนทิศเบื้องล่างดูสัตว์ให้รู้ว่าเป็นอย่างไรแล้วกลับเข้ามาที่แล ฯ เข้าสะกดเทียน ๒๐ เล่ม ลูกสะกด ๑๐๐ ลูก ฯ สะกดทิศแล้วออกทิศนั้น เวียน ๕ รอบ ดูสัตว์ให้เห็นสิ้นแล้วขึ้นทิศเบื้องบนพิจารณาดูให้เห็นโล่งตลอดลงมาจนถึงนรก ดูให้รู้ทั่วแล้วเอาจิตต์ทำลายโซ่ฉุดเอาสัตว์นรกนั้นขึ้นมาให้สิ้นแล ฯ

จบห้องเมตตาพรหมวิหารเท่านี้แล

กรุณา

◎ ในห้องพระกรุณาพรหมวิหาร ภาวนาว่า **"อหํ ปมุญฺจามิ สีเหลือง"** อุคคหนิมิตร์เห็นเป็นดอกมณฑารพ และรูปแม่ลูกเขากำลังทาขมิ้นแต่งตัวให้ ใส่กำไลใส่สังวาลอยู่ ทำนานเหมือนกับออกทิศเหมือนกัน สะกดเหมือนกัน แล้วออกทิศเวียน ๕ รอบ เหมือนกันกับห้องเมตตาพรหมวิหารแล ภาวนาว่า **"ปมุญฺจนฺตุ"** ๓ ที บริกรรมทุติยะ ฯ ในบุรพทิศมีสัตว์ ๕ มนุษย์ ๗ อัปปนา ๒๐ ให้แก่สัตว์ ๕ อัปปนา ๒๘ ให้แก่มนุษย์เทวดา ๗ **ปมุญฺจามิ ๓ ที** บริกรรมภูมิแล ฯ **ปมุญฺจามิ อลาภา อยสา นินฺทา ทุกฺขา ปมุญฺจนฺตุ สตฺตา ปมุญฺจามิ สัตว์** ๆ ออกไปแล้วกลับเข้ามาว่า **"ปมุญฺจนฺตุ"** ๓ ที บริกรรมขอบ (ควบ) ว่า **"ปมุญฺจามิ"** ๓ ที แล้วสะกดภูมิออกทิศ ๆ ละหนแล้ว ออกสี่ทิศแล้ว ออกแปดทิศแล้ว ออกสิบทิศทั้งเบื้องบนทั้งเบื้องล่างแล้ว สะกดทิศแล้วออกเวียน ๓ รอบ แล้วขึ้นทิศเบื้องบนพิจารณาให้โล่งตลอดลงมาจนถึงนรกแล้วดูสัตว์นรก เอาจิตต์ทำสายโซ่ฉุดสัตว์นรกขึ้นมาแล ฯ

จบห้องกรุณาแล

มุทิตา

ในห้องมุทิตาพรหมวิหาร สีเขียวทำฌานเหมือนกันกับห้องเมตตา สะกดภูมิแล้วออกทิศเหมือนกันแล **เอกิสฺสํ ทิสายํ วีสติ อปฺปนา กตฺวา ๒๐ เอกิสฺสํ ทิสายํ อฏฺฐวีสติ อปฺปนา กตฺวา ๒๘** บริกรรมขอบ (ควบ) ว่า **"ปมุญฺจามิ"** ๓ ที บริกรรม **ปฐม** ในบุรพทิศมีสัตว์ ๕ มนุษย์เทวดา ๗ อัปปนา ๒ ให้แก่สัตว์ ๒๘ ให้แก่มนุษย์เทวดา ๗ **มา วิคจฺฉามิ ๓ ที ภูมิ มา วิคจฺฉนฺตุ** ออกไปขอบแล้วจึงว่า **ลทฺธสมฺปตฺติโต ลทฺธยสโต ลทฺธปสํสโต ลทฺธสุขิโต มา วิคจฺฉนฺตุ สตฺตา มา วิคจฺฉามิ สัตว์ ๆ มา วิคจฺฉนฺตุ ๓ ที** บริกรรม **ทุติย มา วิคจฺฉามิ** ๓ ที แล้วสะกดภูมิ แล้วออกทิศไปทีละ ทิศที่ ๑ แล้วเอาสี่ทิศแล้ว ทั่วทั้งแปดทิศแล้วกลับเข้ามาพิจารณาสีให้เห็นพร้อมกันแล้ว จึงออกสิบทิศไปให้ถึงที่พิจารณาดูให้เห็นแล้ว ขึ้นทิศเบื้องบนพิจารณาดูทำให้โล่งตลอดลงมาจนถึงนรกดูสัตว์นรก เอาจิตต์ทำเป็นสายโซ่ฉุดสัตว์นรกขึ้นมาแล ฯ

จบห้องมุทิตาพรหมวิหารแล

ขึ้นเทียน ๕๐ ฯ พระอุเบกขา

ในห้องอุเบกขาสีเหลืองเห็นเป็นเด็กใหญ่นั่งอยู่ ภาวนาว่า:- **กมฺมสฺสโก ๓ ที** ในบูรพทิศ มีสัตว์ ๕ มนุษย์เทวดา ๗ อัปปนา ๒๐ ให้แก่สัตว์ ๕ อัปปนา ๒๘ ให้แก่มนุษย์เทวดา ๗ **กมฺมสฺสโก ๓ ที** บริกรรมในภูมิว่า **กมฺมสฺสโก โหตุ ๓ ที** บริกรรมขอบ (ควบ) ว่า **กมฺมสฺสโก กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ กมฺมพนฺธุ กมฺมปฏิสฺสรโณ สตฺตา กมฺมสฺสโก สัตว์** ฯ ออกไปแล้ว เข้ามาว่า **กมฺมสฺสโกโหตุ ๓ ที** บริกรรมขอบ (ควบ) **กมฺมสฺสโก ๓ ที** บริกรรมในภูมิเหมือนกันทั้ง ๑๐ แล **นิพฺพานปจฺจโย โหตุ** ฯ

จบพระอุเบกขาพรหมวิหาร

ขึ้นอรูปเทียน ๒๐๐ เล่ม

ในห้อง **อากาสานญฺจายตนะ ปฐมรูปฌาน** สีขาว ภาวนาว่า **อากาโส อนนฺโต อากาสํ อนนฺตํ** ฯ ออกนิมิตรเหมือนแสงแดดส่องเข้ามาเป็นวงอยู่แล ฯ

ในห้อง **วิญฺญาณญฺจายตน ทุติย อรูปฌาน** สีขาว นิมิตรเหมือนพยัพแดดคลุมเข้ามาแล้ว เหมือนขี้เมฆลมพัดขาดออกแล้วหายไปแล ฯ ภาวนาว่า **วิญฺญาณํ อนนฺตํ** ฯ

ในห้อง **อากิญฺจญฺญายตนะ อรูปฌาน** สีเหลืองภาวนาว่า **นตฺถิ กิญฺจิ** นั่งดูตัวนั้นเล็กเข้าแล้วหายไป ฯ

ในห้อง **เนวสญฺญานาสญฺญายตนะ อรูปฌาน** สีขาว ภาวนาว่า **เอตํ สนฺตํ** ฯ นั่งดูอยู่ ตัวเล็กเข้าแล้วหายไป ก็กลับคืนมาอีกแล ฯ

จบอรูปแต่เท่านี้

ขึ้นพระสีลวิสุทธิ เทียน ๓๐ เล่ม

ในห้อง **พระสีลวิสุทธิเจ้า** สีขาวดังดอกพุด นั่งสบายใจนั้นคิดถึงทานการกุศล ฯ ภาวนาว่า

นามรูปํ {
อนิจฺจํ ขยตฺเถน อนิจฺจํ
ทุกฺขํ ภยตฺเถน ทุกฺขํ อนิจฺจํ
อนตฺตา สารกตฺเถน อนตฺตา
} **วตฺตนิพฺพานํ ฯ**

ภาวนาเหมือนกันทุกองค์แล ฯ

ในห้อง **จิตตวิสุทธิ** สีเหลืองนั่งสบาย คิดถึงพระนิพพานไปแล ฯ

ในห้อง **ทิฏฐิวิสุทธิ** สีเหมือนดังหมากสุก มีลักษณะให้อ่อนน้อมคารวะต่อผู้เฒ่าผู้แก่ ไม่รักใครไม่ชังใครแล ฯ

ในห้อง **กังขาวิตรณวิสุทธิ** สีขาวนั่งสบายไปไม่สงสัยสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ฯ

ในห้อง **มัคคามัคคญาณทัสสนะวิสุทธิ** สีเหลืองจิตต์นั้นมิได้กังวลธุระสิ่งใด นั่งสบายดีคิดถึงมรรคผล ฯ

ในห้อง **ปฏิปทามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** สีขาวคิดไปถึงมรรคผลเป็นต้นแล ฯ

ในห้อง **ญาณทัสสนวิสุทธิ** สีเหลืองนั่งจิตต์สบาย คิดถึงพระนิพพานเป็นต้นเป็นประธาน ฯ

จบห้องสีลวิสุทธิ ๗ องค์แต่เท่านี้แล

ทีนี้ขึ้นวิปัสสนา ๑๐ องค์ขึ้นเทียน ๒๐ เล่ม

ในห้อง **พระสัมมัสสนญาณเจ้า** สีขาว ภาวนาว่า:-

นามรูป { **อนตฺตา** / **ทุกฺขํ** / **อนิจฺจํ** } จนจบทุกองค์ไม่เอาสี เอานิมิตต์

เห็นเป็นคนแก่ชรา และประกอบไปด้วยทุกข์ก็มี บ่มิใช่ตัวใช่ตนแล ฯ

พระอุทยัพยญาณ นิมิตร์เห็นเป็นเด็กนอนอยู่ในเบาะ ว่าตัวเราเกิดมาออกจากครรภ์มารดาก็เหมือนกัน ครั้นใหญ่ขึ้นมาก็ประกอบไปด้วยทุกข์ บ่มิเที่ยงสักสิ่งใช่ตัวใช่ตนของอาตมาแล ฯ

พระภังคานุปัสสนาญาณ มีนิมิตร์เห็นเป็นเด็กน้อย แล้วโตขึ้นแล้วก็แก่ชราลง เหมือนอย่างดอกบัวตูมแล้วก็บานร่วงโรยไปเห็นเป็นอนิจจังสังเวชน์แล ฯ

พระภยตุปัฏฐานญาณ นิมิตร์เห็นเป็นคนใหญ่ แล้วมีสัตว์เบียดเบียนชีวิตต่าง ๆ คือเสือสางแรดช้างจะทำลายชีวิตแล ฯ

พระอาทีนวานุปัสสนาญาณ นิมิตร์เห็นเป็นพระภิกษุผู้เฒ่าแก่ชรา อีกอย่างหนึ่งเหมือนกองไฟลุกขึ้นแล้ว สิ้นเชื้อฟืนแล้วก็ดับไป เห็นเป็นอนิจจังทุกขังเหมือนตัวเราแล ฯ

ทีนี้เอาสีเอาลักษณะด้วยทั้ง ๕ องค์แล ฯ

ในห้อง **พระนิพพิทานุปัสสนาญาณ** สีขาว มีลักษณะตัวเนื้อนั้นให้อ่อน แปรไปเป็นอนิจจัง บางทีพิจารณาเห็นเป็นป่าไม้และราชสีห์ และคนตายบ่มิเที่ยงแท้ ประกอบไปด้วยทุกข์ใช่ตัวใช่ตนแล ฯ

ในห้องพระ**มุจจิตุกัมยตาญาณ** สีเขียวแดง ลักษณะเป็นเหน็บชาไปทั้งตัว เห็นอนิจจังไม่เที่ยงแล ฯ

พิจารณาดูนิมิตต์เห็นเป็นคนสุ่มปลาครอบงูร้ายลงไว้ ล้วงลงไปฉวยเอาตัว งูคุบไว้แล้ว ก็คิดเห็นเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และประกอบไปด้วยทุกข์ บ่มิใช่ตัวใช่ตนแล้วก็ขว้างงูเสียแล ฯ

ในห้องพระ **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** สีเขียว พิจารณาเห็นอาตมาภาพ ได้พ้นจากขันธ์ทั้ง ๕ นั้น ประดุจดังพระจันทร์อันได้พ้นจากปากราหูนั้นแล บ่อมิเที่ยงแท้ ย่อมประกอบไปด้วยทุกข์ บ่มิใช่ตัวใช่ตนของอาตมาภาพแล ฯ

มีลักษณะให้เย็นเข้ามาทั่วแขนขา เมื่อยชาไปทั่วทั้งตัวแล ฯ

ในห้อง**พระสังขารุเบกขาญาณ** สีเหลือง พิจารณาเห็นอาตมาภาพนั้น มัธยัตอยู่บ่มิเอื้อเชื่อตัวได้ หนีออกจากขันธ์ทั้ง ๕ นั้น เห็นเมียตนนั้นมีชู้แล้วนิ่งเฉยเสียทั้งสิ้น เห็นบ่มิเที่ยงบ่มิแท้ ย่อมประกอบไปด้วยทุกข์ บ่มิใช่ตัวบ่มิใช่ตนแล ฯ มีลักษณะให้ตึงช้ำแข็งไปทั้งตัว เหมือนหนึ่งตนจะตายแล ฯ

ในห้อง**พระอนุโลมญาณ** สีขาว พิจารณาเห็นนามรูปนี้เหมือนดังกาอันบินออกจากปลายเสากระโดงแห่งท้ายสำเภา อันตามน้ำมหาสมุทรสาครนั้นแล บ่มิเที่ยงแท้ ย่อมประกอบไปด้วยทุกข์ บ่มิใช่ตัวใช่ตนแล ฯ มีลักษณะให้อ่อนเปลี้ยงุบไป งุบมาเหมือนหาวนอนแล ฯ

วิปัสสนาปัญญาพระสัพพัญญูเจ้า ๑ พระองค์นี้พิจารณา**อนิจฺจํ** ก่อน ต่อได้**อนิจฺจํ**แล้ว พิจารณาเอา**ทุกฺขํ** ครั้นได้**ทุกฺขํ** ได้**ทุกฺขํ**แล้ว ก็พิจารณาเอา**อนตฺตา**เถิด ครั้นได้ลักษณะเจ้าทั้ง ๓ นี้ ตามสังเขปก็พึงเรียนเอาตามกล่าวไว้นั้นเถิด ฯ

จบพระวิปัสสนา ๑๐ เท่านี้แล ฯ

ขึ้นมัคคสี่เทียน ๒๐ เล่ม

◎ ทีนี้ขึ้นมัคคสี่เที่ยน ๒๐ เล่ม ฯ ในห้อง**พระโสดามัคคญาณ ฯ** สีขาว ลักษณะให้สงสัยสนเท่ห์ในพระศรีรัตนตรัยแล ฯ

ในห้อง**พระสกทาคามัคคญาณ ฯ** สีขาว นั่งสบายไม่สงสัยในพระศรีรัตนตรัย เชื่อมั่นคงอยู่ไม่ระแวงไปอื่นเลย ฯ

ในห้อง**พระอนาคามัคคญาณ ฯ** สีขาว จิตต์นั้นเชื่อมั่นไม่สงสัย นั่งดิ่งไปทีเดียว ฯ

ขึ้นผลสี่เทียน ๒๐ เล่ม

ในห้อง**พระอรหัตตมัคคญาณ ฯ** สีขาว ลักษณะไม่รักใครไม่ชังใคร ไม่เป็นห่วงเป็นใยสิ่งใดเลย ฯ ครั้นได้แล้วจึงภาวนาคืบเข้าเป็น ๕ องค์นั้นเถิด ฯ

จบมัคคสี่เท่านี้ ฯ

◎ **ในห้องพระโสดาผลญาณ ฯ** สีเหลืองลักษณะให้จิตต์เชื่อมั่นในมรรคผล ไม่สงสัยนั่งจิตต์ดิ่งไปทีเดียว ฯ

ในห้อง**พระสกทาคาผลญาณ ฯ** สีเหลืองดังทองคำ ลักษณะไม่สงสัยเชื่อมั่นอยู่ในคุณพระรัตนตรัยเจ้าแล ฯ

ในห้อง**พระอนาคาผลญาณ ฯ** สีเหลือง ลักษณะจิตต์มั่นอยู่ในมรรคผล มิได้สงสัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ฯ

ในห้อง**พระอรหัตตผลญาณ ฯ** สีเหลือง ลักษณะนั้นนั่งจิตต์ไม่เป็นห่วงเป็นใยใคร ไม่รักไม่ชังใคร คอยขะมักขะเม่นเอามรรคผลตัดราคะ โทสะ โมหะ ขาด ไม่เป็นห่วงสิ่งใดเลย นั่งดิ่งไปทีเดียวแล ฯ

จบผลสี่แต่เท่านี้ ฯ

แล้วเข้าโลกุตตระฌาณ ๕ ให้เป็นอนุโลมเป็นปฏิโลมทั้ง ๔ นั้นเถิด ฯ

จบผลสี่แล ฯ

ขึ้นพระอานาปาณเทียน ๕๐ เล่ม

◎ ในห้อง**พระอุคคหนิมิตรพระอานาปาณเจ้า ฯ** สีดังพระอาทิพย์ขึ้นมาแดง ภาวนาว่า **มะอะอุ** ตั้งปลายนาสิก ฯ แล้วตั้งที่ลิ้นไก่ ภาวนาว่า **มะ มะ** แล้วตั้งที่ดวงหทัย ภาวนาว่า **มะ อะ อุ** ฯ ให้สันนิษฐานข้างในเห็นแล้วจึงขึ้นมาตั้งที่ปลายนาสิก ดูต้นลม ดูกลางลม ดูปลายลมออกกระทบที่ไหน ข้างล่างข้างบน รู้แล้วจึงพิจารณาบาปธรรม ๑๔ ตัว ภาวนาด้วยตนเอง ฯ

โมโห ฯ เห็นเป็นหมอกมืดไป ไม่เห็นอันใดเลย ฯ

โทโส ฯ มืดเข้ามาไม่เห็นอะไรเลย ฯ

อหิริกํ ฯ สีเหลือง ใครว่าอย่างไรไม่เชื่อไม่ถือเลย ฯ

อโนตฺตปฺปํ ฯ สีเหลืองสุก ถือมั่นอยู่ไม่ได้ยินกับหูแล้วก็นิ่งอยู่ ฯ

อุทฺธจฺจํ ฯ สีเขียวเหลือง ๆ ให้จิตต์ฟุ้งซ่าน ฯ

โลโภ ฯ สีเขียว คิดเอาแต่ที่จะได้ไม่ละอายแก่บาปแล ฯ

ทิฏฺฐิ ฯ สีเหลือง ให้ถือมั่นไม่ง้อใคร ไม่พึ่งใครแล ฯ

มาโน ฯ สีเขียว เข้ามาแล้วมืดมนไป ไม่ไต่ถามใครด้วยมานะนั้น ฯ

โทโส ฯ สีดำ มืดกลุ้มเข้ามาไม่เห็นผิดแลชอบอันใดเลย ฯ

อิจฺฉา มจฺฉริยํ ฯ สีเขียวดำ ให้มืดเข้ามา จิตต์นั้นคิดอิจฉาชังท่านผู้อื่น ฯ

มจฺฉริยํ ฯ กุกฺกุจฺจํ ฯ สีเหลือง ให้จ่องเจ่าหาวนอนเงียบเหงาอยู่ ฯ

ถีนํ ฯ สีเขียว มืดกลุ้มอยู่จิตต์นั้นมิได้คิดจะทำบุญให้ทาน ฯ

มิทฺธํ ฯ สีเขียว ให้มืดมนอนธการไม่เห็นอันใดเลย ฯ

วิจิกิจฺฉา ฯ สีเหลือง ให้จิตต์นั้นสงสัยสนเท่ห์อยู่ เอามั่นคง ยั่งยืนไม่ได้แล ฯ แล้วออกทิศทั้ง ๑๐ ทิศ แต่ว่าออกทีละทิศเหมือนออกพรหมวิหารเหมือนกัน เมื่อออกว่า **มะมะ** ออกไปถึงแล้วกลับเข้ามาว่า **อะมะ** มาถึงที่แล้วว่า **อุอุ** แล้วขึ้นมาตั้งที่หทัยว่า **มะมะ** แล้วตั้งที่จักขุทั้งสองข้าง เมื่อยตลอดลงมาท้ายทอย ฯ แล้วตั้งที่หูทั้งสองข้าง พิจารณาดูรูหูขดไปขดมาตลอดถึงกันแล ฯ แล้วตั้งที่ไหล่ทั้งสองข้างร้อนรุ่มอยู่แล ฯ แล้วตั้งที่แขนสองข้างร้อนฉี่ ๆ แล้วเมื่อยลงไปตามแขนแล ฯ แล้วตั้งทั่วทั้งตัวหมดร้อนรุมทั่วทุก

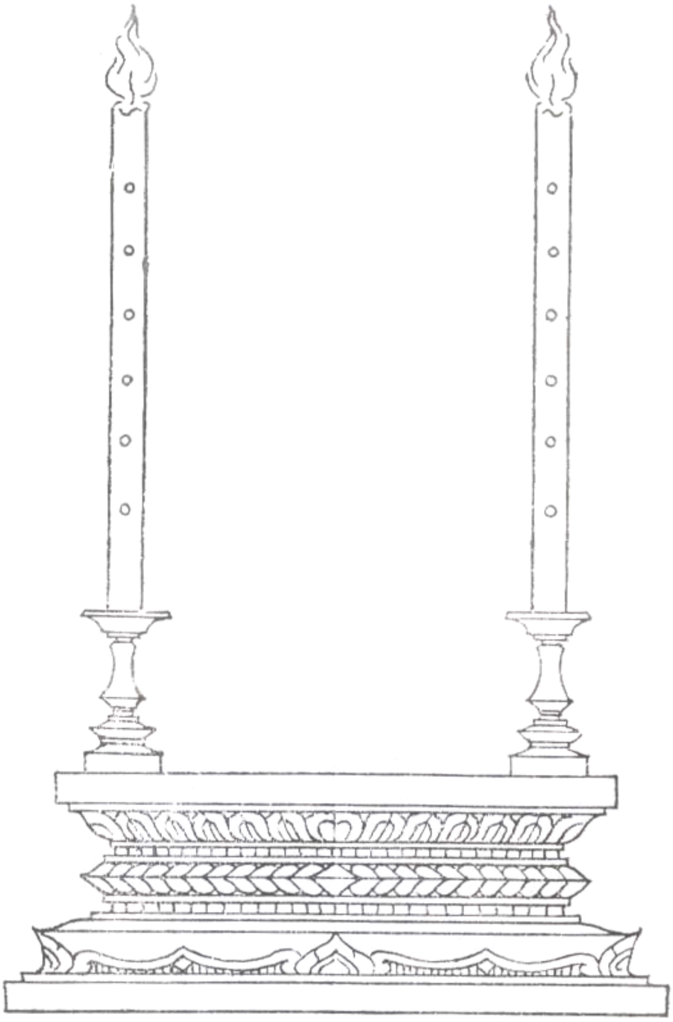
แห่งใจ ตัวให้ฮึกฮักใหญ่โตทีเดียว ฯ ที่นี้ตั้งที่หทัยภาวนา **มะมะ** ตั้งแล้วออกทิศทั้ง ๑๐ ทิศ พิจารณาดูให้เห็นทั้งหมดแล้วกลับเข้ามาที่แล ฯ แล้วตั้งที่หทัยแล้วขึ้นทิศเบื้องบน แล้วลงเบื้องล่างดูให้เห็นพร้อมแล้วกลับเข้ามาที่แล ฯ ที่นี้ปลายนาสิกภาวนาว่า **ตะรุณิ** ให้เห็นสีสว่างออกไปไกลทีเดียว ที่นี้ภาวนาว่าเหมือนกับนั่งเท้าแขน ชื่อว่าเพ็ชฌอัตตา ชื่อว่าเพ็ชฌกุมภัณฑ์แล ฯ

จบพระอานาปาณแลแต่เท่านี้แล ฯ

แบบที่ ๑

รูปเทียนสังกฏในห้องพรหมวิหาร

◎ เรียนพรหมวิหารตั้งอุปจารสมาธิไว้บนนาภี ครั้นถ้วนสี่วันขึ้นปฐมชั้นสี่ไว้เหนือนาภีสองนิ้ว ครั้นถึงสี่วันขึ้นทุติยะไว้ขวาบทจร ครั้นถ้วนสี่วันขึ้นตติยะคอนไว้ตามคำสอน ที่ใต้นาภี ครั้นอยู่สี่วันถัด อาจารย์บัญญัติ ให้จตุตถอยู่ซ้ายนาภี สิริประสมเข้าด้วยกันเป็นยี่สิบห้ามี เมื่อนั้นโยคีจึงตั้งสังกฏเทียน ชื่อว่าสะกดภูมิ ครั้นเช้าจึงขึ้นรักษาสัตยาให้เป็นเวนแก่กัน ด้วยคำบาลีดังกล่าวมานี้เทอญ ฯ

แบบที่ ๒

๑. ปฐม ปริกา วา สัต ๆ ปุรตฺถิมาย สพฺเพ สตฺตา อเวรา สุขี โหนฺติ. วัน ๑ ฯ

๒. ทุติยะ วา สัต ๆ ปุรตฺถิมาย สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา สุขี โหนฺติ. วัน ๑ ฯ

๓. ตติยะ วา สัต ๆ ปุรตฺถิมาย สพฺเพ สตฺตา อนีฆา สุขี โหนฺติ. วัน ๑ ฯ

๔. จตุตฺถ วา สัต ๆ ภุมฺม วา สัต ๆ ปุรตฺถิมาย สพฺเพ สตฺตา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ. วัน ๑ ฯ

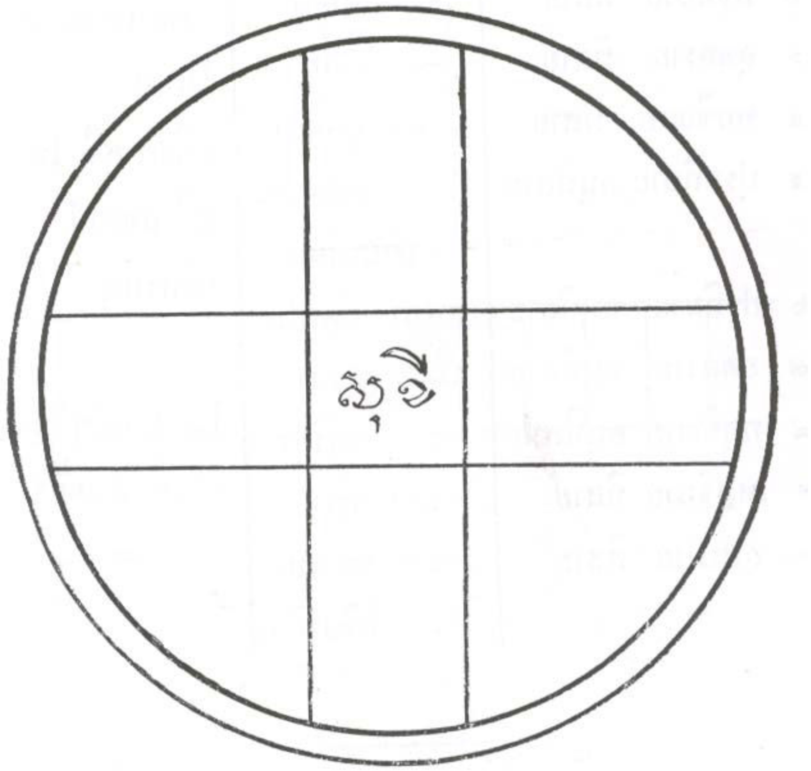
๕. ในวงสูญกลางเรียกเอกสูญลงในวงกลางในว่า “สุขี” ฯ

๖. สุขี ๆ ให้บริกรรมทั้ง ๑๐ ทิศ ฯ

๗. สุขี ๆ ให้บริกรรมทั้งสี่วัน ทั้ง ๑๐ ทิศทุก ๆ วันแล ฯ

แบบที่ ๓

พิธีเริ่มออกทิศอนันตจักรวาล

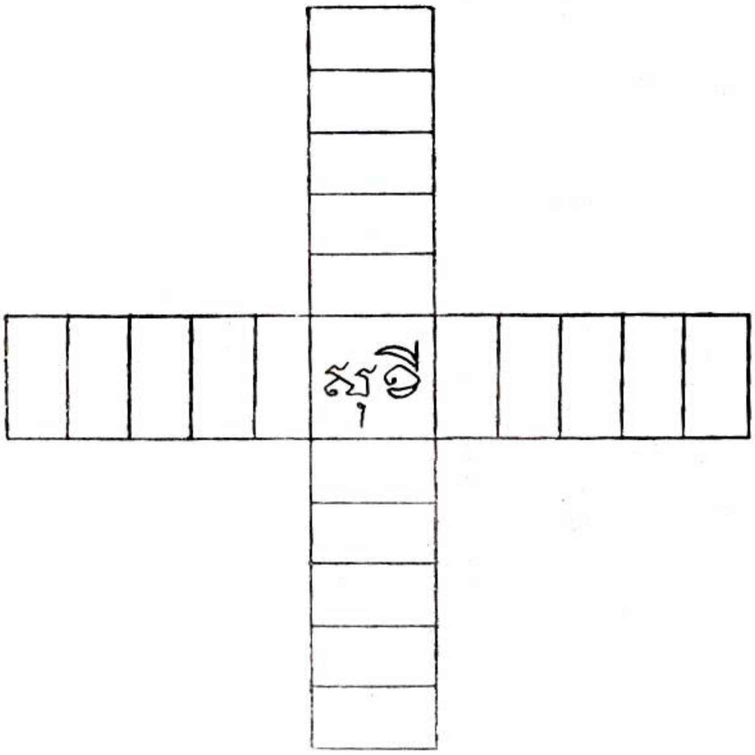
๑. ปุรตฺถิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา	**อเวรา สุขี โหนฺตุ อพฺยาปชฺฌา สุขี โหนฺตุ อนีฆา สุขี โหนฺตุ สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**	**สุขี ๆ** นี้ รวบทั้ง ๑๐ ทิศ ออกจากทิศ ๔ วัน จึงสังกฏเทียน แล้วจึงออกทิศใหญ่ ๆ

ทิศใหญ่

๑.	**ปุรตฺถิมาย ทิสาย**	**สพฺเพ สตฺตา**	**อเวรา สุขี โหนฺตุ**
๒.	**ปจฺฉิมาย ทิสาย**	**„ ปาณา**	**อพฺยาปชฺฌา สุขี**
๓.	**อุตฺตราย ทิสาย**	**„ ภูตา**	**โหนตุ**
๔.	**ทกฺขิณาย ทิสาย**	**„ ปุคฺคลา**	**อนีฆา สุขี โหนฺตุ**
๕.	**ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย**	**„ อตฺต ภาวปริยาปนฺนา**	**สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ**
๖.	**ปจฺฉิมาย อนุทิสาย**	**สพฺพา อิตฺถิโย**	
๗.	**อุตฺตราย อนุทิสาย**	**สพฺเพ ปุริสา**	
๘.	**ทกฺขิณาย อนุทิสาย**	**„ อนริยา**	ในทิศหนึ่ง ๆ ให้ ออก
๙.	**เหฏฺฐิมาย ทิสาย**	**„ เทวา**	ครบทั้ง ๔ บทนี้จึงถูก
๑๐.	**อุปริมาย ทิสาย**	**„ มนุสฺสา**	
		„ วินิปาติกา	

แบบที่ ๔

วิธีออกทิศใหญ่ในห้องอนันตจักรวาล

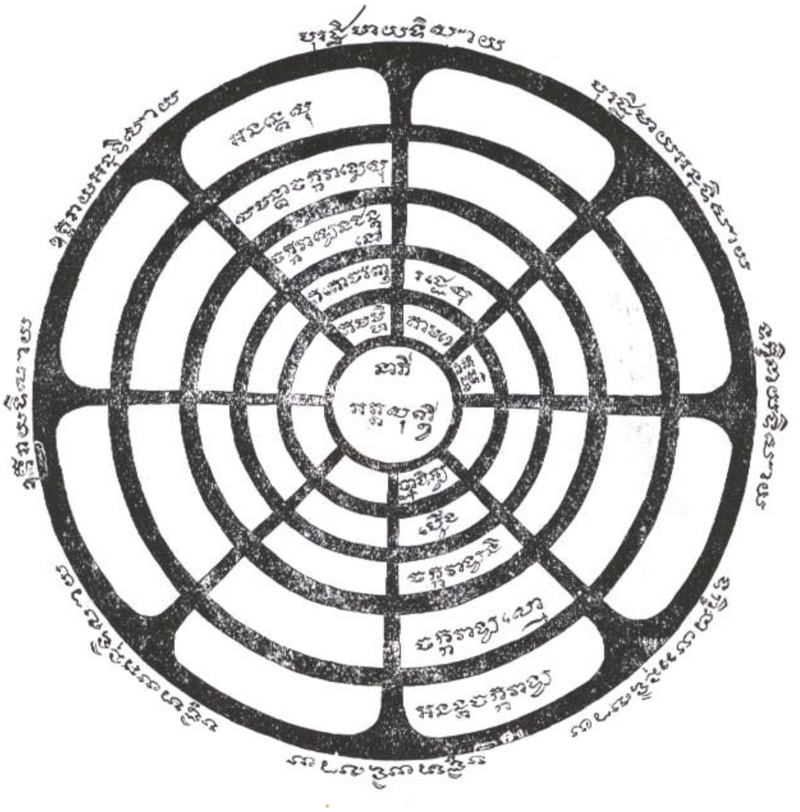
๑.	อนนฺตจกฺกวาล	ปุรตฺถิมาย ทิสาย	สพฺเพสตฺตา	อเวรา สุขี
๒.	จกฺกวาฬโลม	„	„	โหนฺตุ, อพฺยาปชฺฌา
๓.	จกฺกวาฬนิ	„	„	สุขี โหนฺตุ, อนีฆา
๔.	นคร	„	„	สุขี โหนฺตุ,
๕.	คาม	„	„	สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ สตฺตา สุขี โหนฺตุ

ให้ประกอบ ๕ บทนี้ในบท ๑ ทุกบท

เมื่อออกครบเสร็จแล้ว ให้บริกรรมอยู่ ณ วงกลางว่า “สุขี” ๓ ที ๑๐๐ ที ๑๐๐๐ ที ทั้ง ๑๐ ทิศนั่นแล แลสทิสสมีมนุษย์ ๑ เทวดา ๕ สัตว์ ๗ ทั้ง ๑๐ ทิศนั่นแล จบออกทิศใหญ่แต่เพียงนี้ ฯ

แบบที่ ๕

พิธีออกทิศ ๑๐ ในพรหมวิหาร

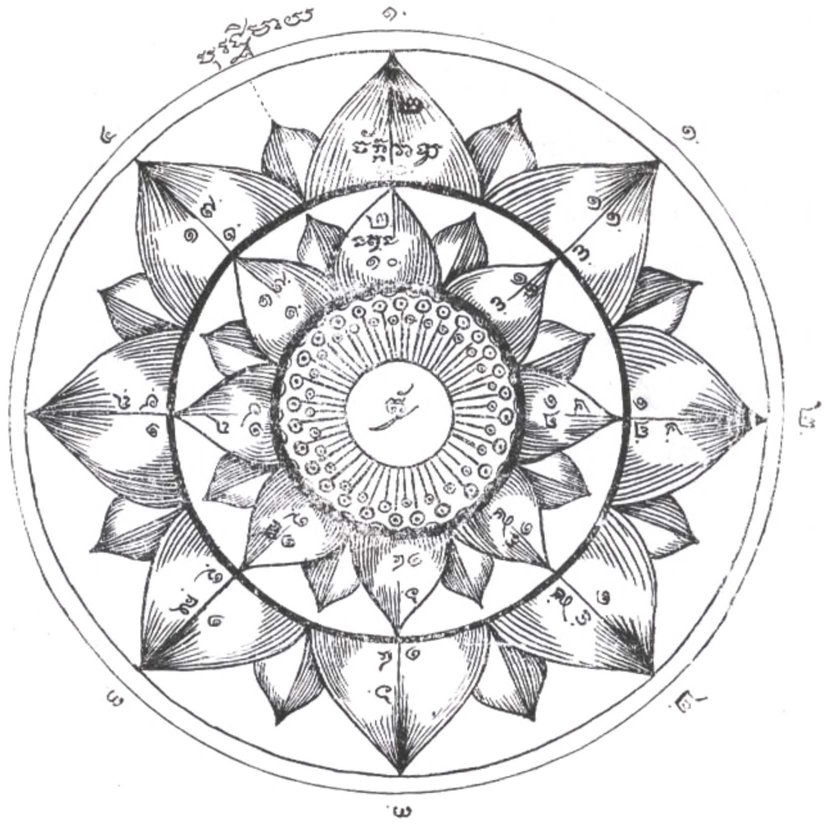

◎ พระโยคีอุตตมํ แต่ตั้งเป็นพราหมณ์ จำเริญเมตตา ในห้องจักรวาล แต่ล้วนอัปปนา ผู้มีปัญญา จึงรู้แห่งเอา โยคีชมฌานในพรหมวิหาร เสวยรสอัปปนา มิรู้สิ้นสุด นิจจะปริยายทิสายหยุดเลย ถ้าคุณอัปปมัญญา ห้องพระสัพพัญญู ผู้เป็นครูสั่งสอน ตรัสรู้แท้จริง อนันตะโลกา แจ้งในปัญญา โยคาวจร แจงเป็น ๘ ทิศ ได้แปลนไว้ก่อน คำพระสั่งสอน ไว้เป็นกระบวน จึงออกทิศและวัด แบ่งเป็น ๕ ส่วน จัดตามกระบวนในห้องอัปปนานั่นแล:-

๑.	อัปปนา	๔๐	ครั้ง ฯ
๒.	อนุโลม	๔๐	ครั้ง ฯ
๓.	ปฏิโลม	๔๐	ครั้ง ฯ
๔.	สับ	๔๐	ครั้ง ฯ
๕.	คืบ	๔๐	ครั้ง ฯ

แบบที่ ๖

พิธีชมฌานในดอกบัวบาน

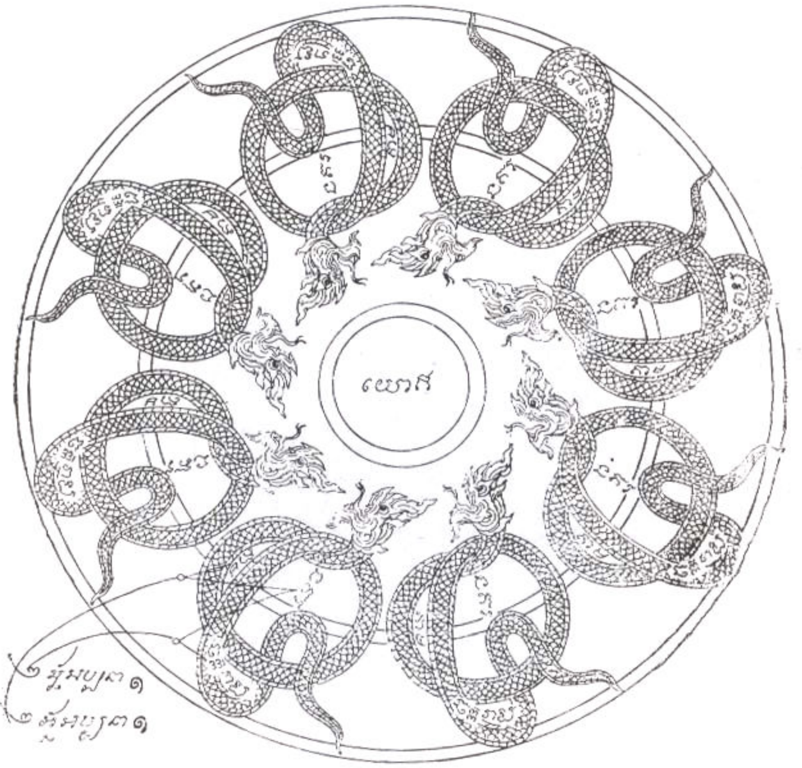
◎ พระโยคีชมฌาน แก้วห้องจักรวาลในรูปดอกบัว นั่งกลางฝักอ่อน ความเป็นเกษร นครเป็นกลีบกลาง ริมขอบจักรวาล เป็นขอบนอกที่สุด ผุดขึ้นในสมุทร คือโลกะสันปัญญาญาณ เข้านั่งชมฌานในห้องดอกบัว ชมรสอัปปนา ชื่อปทุมชาติพรหมวิหาร มีจักรวาลเป็นรูปดอกบัว ด้วยเดชะพระอัปปนาเจ้านั่นแล ฯ

วิธีเข้าให้ตั้งอัตตะไว้ที่กลางฝักอ่อน คามหรือภูมิเป็นเกสรนครกลีบกลาง ริมขอบจักรวาลเป็นขอบนอก เมื่ออธิษฐานให้อยู่ในที่ตั้งลมชำนาญดีแล้ว ให้เดินตามเลขที่วางไว้ในรูปต่อไปจนกว่าจะได้สมาธิสุขตามปรารถนานั่นแล ฯ

ถ้าจะออกดอกบัวบานนั้น ให้ออกแต่ภูมิไปยังทุติยะด้วย**สุขี**แล้วส่งขึ้นไปพรหมโลกด้วย **อเวรา** แล้วคุมมาเข้าขอบจักรวาลด้วย **อเวรา** แล้วรวมลงไปเบื้องต่ำจนถึงอเวจีด้วย **อเวรา** แล้วกลับขึ้นมายังภูมิด้วย **อเวรา** ต่อนั้นให้สงบอารมณ์อยู่ในภูมิประมาณ ๓๐ นาทีออกได้แล ฯ

แบบที่ ๗

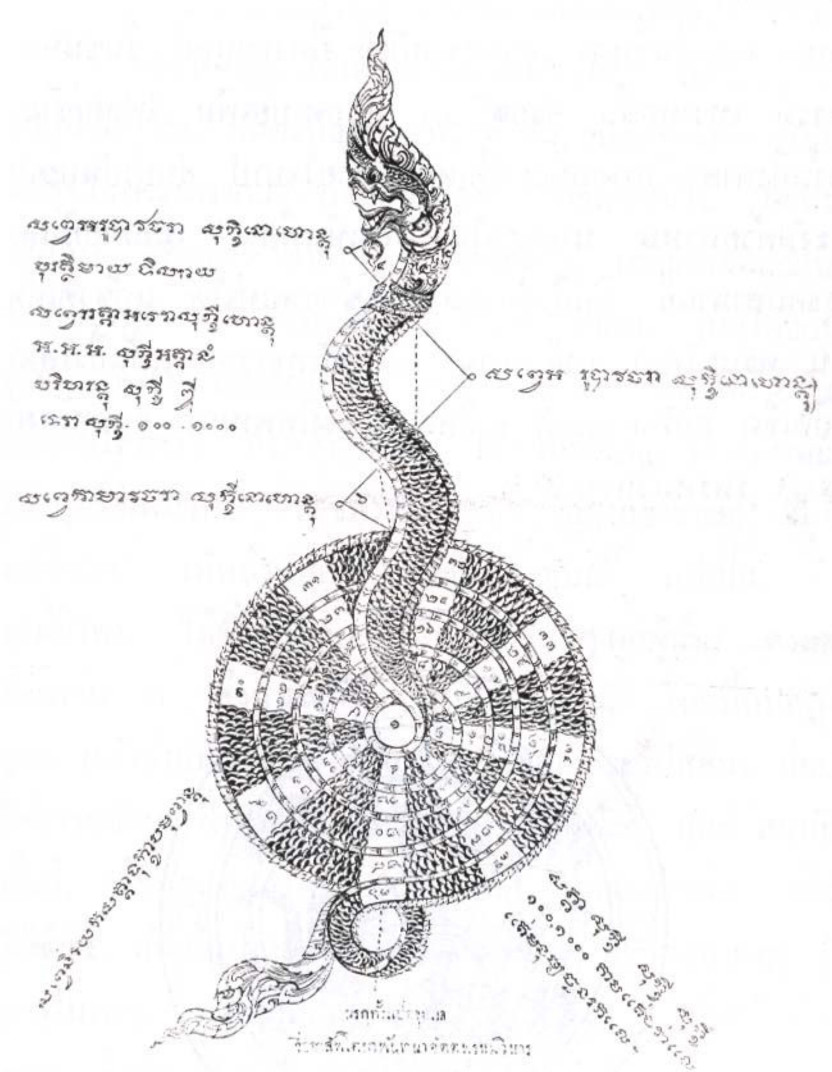
พิธีเข้าฌานนาคพันธุ์ในพรหมวิหาร ๖

◎ พระโยคีผู้ฉลาดใช้ฌานเป็นนาคเกี้ยวสัตตโลก เกี่ยวทั้งสัตตคีรีที่อัปปนา บ่ายหน้าเข้ามาต่อตนโยคี พ่นพิศม์ออกมาแต่ละตัว ๑๑ ที ต้องตนโยคีเป็นโกลาหล ฝูงมีฝูงคนแตกตื่นกันมา บูชาองค์ฌานชื่อนาคพันธุ์พรหมวิหาร ตั้งใจผูกคามนครเข้าด้วยกันครั้งหนึ่ง ในอัปปนาครั้งหนึ่ง ฯ ตั้งใจผูกนครกับจักรวาลเข้าด้วยกันครั้งหนึ่ง ในอัปปนาครั้งหนึ่ง ฯ

แบบที่ ๘

ชื่ออาสัพพโตนาคพันธนาพรหมวิหาร

พระโยคีมหานาค มีไมตรีมาก ยิ่งกว่าฝูงคน รักษาฝูงสัตว์ทั่วทั้งสากล แผ่เป็นสุดขอบ อนันต จักรวาล เลิกพังพานผกปกทิศเบื้องบน นางนาคเกี้ยวนรก ขึ้นมาบันดาล พิศม์ออกจากกายา นอนตื่นชื่นตา เสวยสุขอนันต์ ปีศาจมนุษย์ ชื่นชมหฤหรรษ์ เทวาทุกชั้น ช่วยชูรักษา หอกดาบยาพิษ ไฟลุกเข้ามาครั้นถึง นาคา แหลกย่อยเป็นผง ใจร้ายใจบาป อันยุ่งอันหยาบระงับด้วยพรหม นาคาสุกใส ใครเห็นพิศวง เมื่อตาย มิหลงดุจคนสามานย์ พิศถึงอัครผล จะเข้าฌานเท่าใด แก้ชวดเกิดใน พรหมโลกา แม้นอนาคา จะไปยัง สุธาวาศ แม้นถึงโสดาเกิดเจ็ด สกทาคาคลาด ชาติหนึ่งสำเร็จนิพพานแล จบอานิสงค์ พระจตุรพรหมวิหาร แล ฯ

แบบที่ ๘

แบบมังขภุพรหมวิหาร

ท่านกล่าวไว้ว่าได้อัปปนา ๒๔ เวลาแผ่แต่ละชั้นได้อัปปนา ๓๕

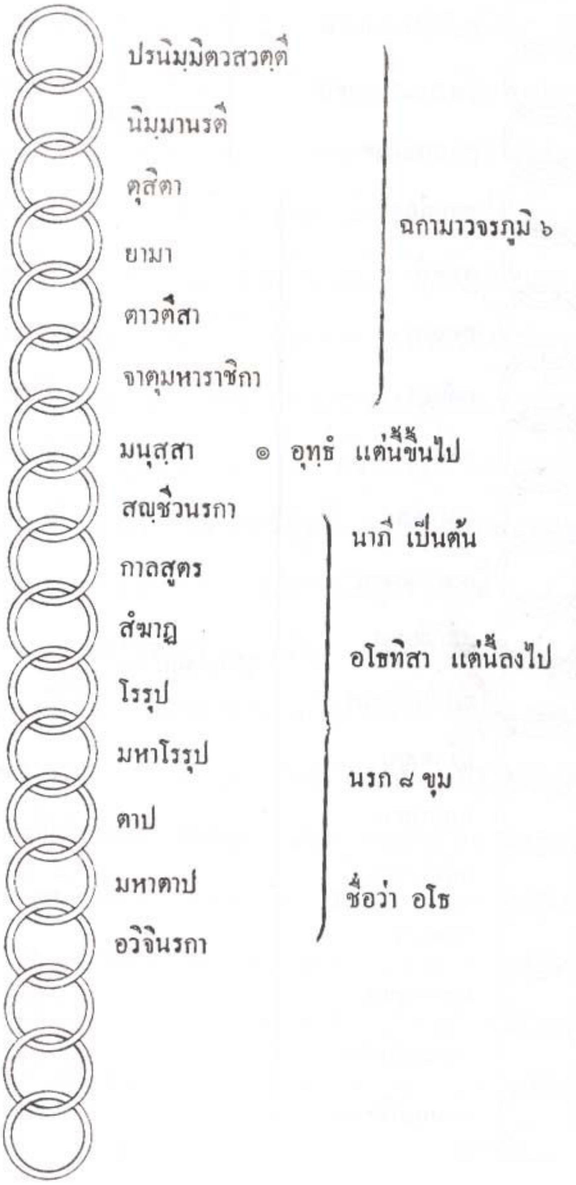
◎ พระโยคีผู้รู้ ได้ทิพพจักษุ เห็นทั่วโลกา แต่อเวจี ถึงรูปภูมิชื่อภวตา สัตตะปัญหาพรหมา ทั้งนั้น ยอมทุกข์เพราะใคร่ได้สุขในพระนิพพาน แผ่ไมตรีจิตต์ ไตรทิศบนไว้ ใจเป็นอัปปนา อสิตทั้ง ๕ เอายา (ฌาน) ใช้ตามใจ เข้าฌานออกฌาน จงอย่าช้านาน ให้ได้ทันใจ จึงจะเรียกว่าฌาน เมื่อได้ฌานแล้ว กระทำเป็นเลาแก้ว ผูกสัตตะเข้ามา ผูกเข้าด้วยกัน สองชั้นโดยตรา วางหลังผูกหน้า ใช้ตามอารมณ์ เทวา มนุษย์ เทวบุตร์อินพรหม เดชพรหมวิหาร ลุศาสดาจารย์ ให้แผ่ขึ้นมา เห็นถ้วนทุกหน้าด้วยอำนาจฌาน แต่ เป็นโลกีย์ ฤาษีชีไพร ได้ทั่วทุกตน ถ้าใครติดฌาน ๆ ผูกผู้นั้น ดังติดโซ่ตรวน ฯ ส่วนท่านผู้รู้ เล่นอยู่ใน ฌาน พอเป็นปทัฏฐาน แล้วผ่านพ้นไป ด้วยปัญญาญาณ คือ พระวิปัสสนา ย่อมได้ธรรมจักษุ แทงทลุของ จริง คืออริยสัจจ์ทั้งสี่ ทุกข์ สมุทัย นั่นมี ทั้งเหตุแลผล นิโรธมรรคค้น เป็นทางดำเนิน เพื่อให้ชำระ ต้นเกิด ปลายดับ กลับเหตุเป็นผล จับผลหาเหตุ รู้เหตุในเหตุ ดับเหตุผลดับ เพราะสังขารดับ ย่อยยับด้วยญาณ จึง เป็นวิสังขาร ในชั้นโลกุดร

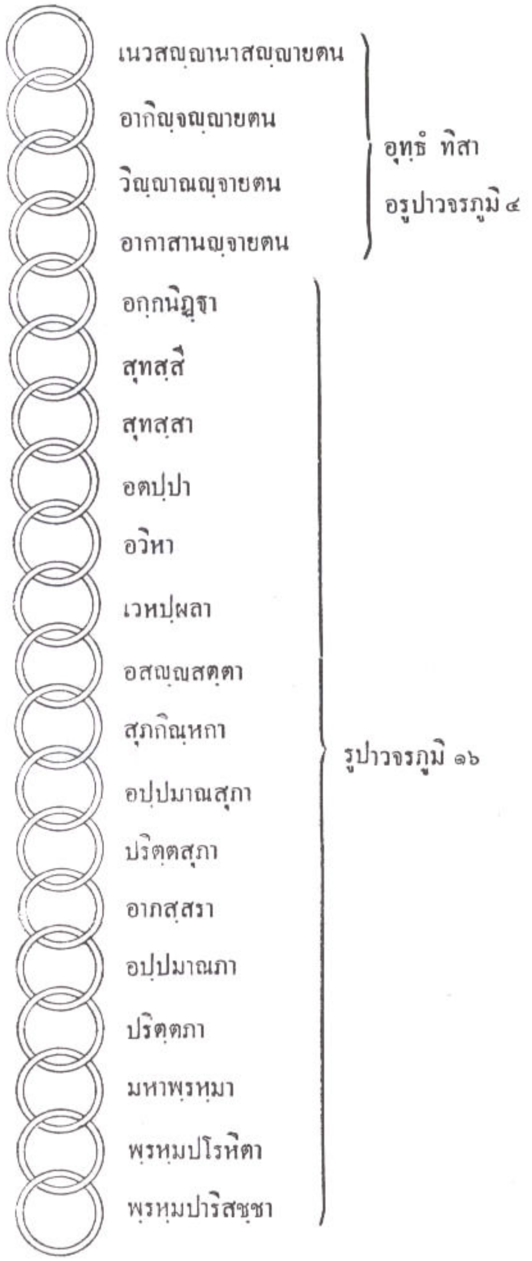
อวิชชานั้นมี ด้วยเหตุปัจจัย เป็นผู้ปรือปรน เมื่อดับที่ต่อ คือเหตุแลผล เพราะอริยธรรม วิชชาผุดขึ้น อวิชชาก็ดับ กลับตัวไปอื่น ในนั่นนั่นใน ได้แก่พระนิพพาน จิตต์วิมุตติ หลุดพ้นเห็นจริงแลนา ฯ

วิธีผูกฌานให้เปนเลาแก้ว

◎ วิธีผูกฌานกระทำให้เป็นเลาแก้วหรือจักรมณีจินดา ในตำราเดิมท่านเขียนรูปทำนายไว้ ตั้ง วงกลม – เป็นภาคพื้น ๓ วง เทียบภพ ๓ ซึ่งเป็นปรกฤตติ ในปรกฤตติมี ๒ มูล คือ ปรา แลอปรา (ข้อนี้ เป็นอุปเท่ห์ของพระอาจารย์จะสอนให้) ให้ผูกวงกลมติดต่อเนื่องกันเป็นสายเหมือนลูกโซ่ ตั้งแต่วงที่ ๑ เกี่ยวกันขึ้นไปถึงวงที่ ๒๘ ให้ตั้งตรงเป็นเลาแก้วเป็นสายเดียวอย่าให้ขาดจากกัน แต่ในรูปนี้กระดาษไม่ พอจึงได้ตัดเป็นสองตอน เมื่อเวลาทำจริง ๆ ขอให้สังเกตอาการตามที่อธิบายไว้นี้เทอญ ฯ

ชื่อมังขภูพรหมวิหาร

เนวสญฺญานาสญฺญายตน
อากิญฺจญฺญายตน
วิญฺญาณญฺจายตน
อากาสานญฺจายตน
อุทฺธํ ทิสา
อรูปาวจรภูมิ ๔
อกฺกนิฏฺฐา
สุทสฺสี
สุทสฺสา
อตปฺปา
อวิหา
เวหปฺผลา
อสญฺญสตฺตา
สุภกิณฺหกา
อปฺปมาณสุภา
ปริตฺตสุภา
อาภสฺสรา
อปฺปมาณาภา
ปริตฺตาภา
มหาพฺรหฺมา
พฺรหฺมปุโรหิตา
พฺรหฺมปาริสชฺชา
รูปาวจรภูมิ ๑๖

ปฤศนาธรรมของนักปราชญ์โบราณ

พระญาณรักขิต (ปิยธโร หรั่ง) คัดไว้

ปฤษณาธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นเครื่องประดับสำหรับพระองค์ธรรมิกราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงธรรมสร้างสมภารหวังจะให้พลันได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง จะยกพระธรรมพระวินัยอันหนักยิ่งฟ้ายิ่งพระธรณี อันเทพาแลมนุษย์บ่มิอาจจะยกได้นั้น พระองค์จะยกขึ้นได้แท้จริง เพื่อจะบำเพ็ญปัญญาโลกิยทั้งหลายแล เมื่อจะถามปฤษณาธรรมนั้น ใส่ไว้ในใจประดุจธรรมสามประการนี้ก่อนคือ ทำไปบ่มิแจ้งจึงถามหนึ่ง ถามเพื่อจะชำระอันเห็นแล้วนั้นหนึ่ง ถามเพื่อจะแก้สงสัยให้บริสุทธิ์นั้นหนึ่ง ครั้นธรรมสามประการนี้สำเร็จในใจแล้วไซร้ ก็จะแผ้วใจนั้นให้บริสุทธิ์เป็นดุจแท่งทองชมพูนุท แล้วจึงรำลึกถึงพระพุทธพระธรรมและพระอัษฎาริยสงฆ์ แก้วทั้ง ๓ ประการ ขอจงมาช่วยยกพระธรรมพระวินัย อันเป็นรสธรรมแห่งคำสอนพระตถาคตเจ้านั้นขึ้น เพื่อจะให้สัตว์ทั้งปวงนั้นตั้งอยู่ในคลองธรรม ก็ตั้งสัจจาธิษฐานว่า การถามปฤษณาธรรมแก่พระมหาสมณะทั้งปวงนี้ ประสงค์จะให้พระมหาสมณะทั้งปวงรู้เห็นในปฤษณาธรรมนั้นแล พระปีติเจ้าก็เกิดมีในใจขนพองสะยองเกล้าแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงก็ชื่นชมยินดีหนักหนา ถวายพระพรแต่พระองค์หน่อพุทธางกูรเจ้า รับเอาปฤษณาธรรมนั้นไปประชุมกัน ยกขึ้นสู่พระไตรปิฎกวินิจฉัยเลือกคัดเอาพระธรรมอันฟั่นเฝืออยู่ อันเป็นอดีตคำภีรภาพลึกล้ำยิ่งนักในพระไตรปิฎกธรรมนั้น นำมาถวายแต่หน่อพุทธางกูร เพื่อช่วยพระมหาสัตต์เจ้าผู้ทรงธรรม ยกพระธรรมวินัยขึ้นได้ด้วยบุญญาธิการ อันบำเพ็ญมาแต่ก่อนแล้วนั้นแท้จริงแล ครั้นตรัสเห็นพระธรรมอันพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สนองพระองค์ แลที่พระสงฆ์ทั้งปวงนำมาถวายนั้น ก็ตรัสรู้ได้โดยง่ายเสมือนได้เรียนแล้ว ได้ร้อยปีพันปี เพราะพระองค์หน่อพระพุทธางกูรเจ้าได้เรียนพระไตรปิฎกธรรมไว้แล้วแท้จริงแล เมื่อพระธรรมิกราชาธิราชเจ้าผู้ทรงธรรม ตรัสเอาปฤษณาธรรมมาถามพระมหาสมณะทั้งปวงนั้น คือพระองค์ทรงยกพระธรรมพระวินัยขึ้นได้แล้ว อธิบายซึ่งอุบายแห่งพระพุทธเจ้าไว้พระไตรปิฎกเพราะเอ็นดูแก่บรรพสัตว์ทั้งปวง ประสงค์จะให้ได้เรียนพระธรรม เพื่อจะได้รู้จักพระธรรมเจ้า การที่พระพุทธเจ้าไว้พระไตรปิฎกนี้ เป็นเสมือนไว้ขวานเพ็ชร์สิ่วเพ็ชร์ เพื่อจะถากจะเจาะภูเขาเข้าไปเอาแก้วอันเล็กเท่าเมล็ดพรรณผักกาด อันอยู่ในท่ามกลางใจภูเขานั้นแล พระองค์หน่อพุทธางกูรผู้นำทางสวรรค์ให้แก่บรรพสัตว์ทั้งปวง แลนำเอาปฤษณาธรรมมาถามพระสมณะ เพราะจะให้รู้จักองค์พระธรรมพระพุทธเจ้าดังนี้ อันจะเป็นที่พึ่งที่พำนักแก่อาตมภาพของสัตว์ทั้งหลายเอง เมื่อดับสังขารธรรมไปจะเป็นสุขณ เบื้องหน้านั้นแล เมื่อพระองค์นำปฤษณาธรรมมาถามพระสมณะทั้งปวงนั้น เป็นเสมือนพระองค์พบทรัพย์แล้ว แลพระองค์เห็นปากถ้ำทองนพคุณอันชื่อว่าธรรมามูลนั้นแล อนึ่งภูเขาทองนพคุณชื่อว่าธรรมามูลนั้นก็เปิดพระทวารออกคอยอยู่แล้ว พระองค์หน่อพุทธางกูรเจ้าผู้ทรงธรรม พระองค์เดียวผู้เสวยมนุษย์สมบัติอันประเสริฐ ไปเอาพระธรรมอันอยู่ในท่ามกลางใจภูเขานั้นออกมาได้แล้ว เอาพระธรรมนั้นมาถามแก่พระสงฆ์ผู้ทรงไตรปิฎกทั้งปวง เพื่อจะรื้อฟื้นยกพระธรรมวินัยนั้นขึ้น อนึ่งเป็นเสมือนพระองค์เจ้าได้น้ำอมฤตออกมาแต่ในใจกลางภูเขาทองนั้น เอามารดบรรพสัตว์ให้สืบอายุทั่วสรรพสัตว์แล พระ

ธรรมพระวินัยนี้คือองค์พระศาสนาเป็นอายุศาสนาพระพุทธเจ้า และปฦษฌาธรรมอันขึ้นอยู่ลานทองนั้น คือจำเริญอายุพระศาสนาไว้ให้ จำเริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป ตราบสิ้นศาสนาพระพุทธเจ้าแล ฯ

๑. ธรรมอันใดอันเป็นต้นพระไตรปิฎกธรรม ฯ คือเจตสิกธรรมอันเป็นของแห่งพระพุทธเจ้า อันอยู่ในจิตต์แลทรงจิตต์อยู่ ซึ่งให้จิตต์นั้นมีชีวิตแลสรรพปรารถนาแก่เบญจขันธ์ตั้งอยู่ได้ พระธรรมนี้แผ่ไปเบื้องบนถึงภวรรคพรหม เบื้องขวาแลซ้ายทั่วจักรวาล เบื้องต่ำถึงอัษฎากาศ พระธรรมดวงนี้ พระพุทธเจ้าเอาออกมาแต่จิตต์ แลออกมาแต่พระโอษฐ์เอาเทศนาไว้ คือพระไตรปิฎกธรรมนี้แล พระธรรมอันอยู่ในจิตต์นี้เป็นต้นพระไตรปิฎกแล ฯ

๒. พระธรรมอันใดที่จะเป็นที่สุดบทแห่งพระไตรปิฎกธรรม ฯ คืออารัมณปัจจัยบทหนึ่ง แล อุปนิสสัยปัจจัยบทหนึ่ง ธรรมทั้ง ๒ บทนี้ เป็นที่สุดแห่งบททั้งปวงแล เพราะเมื่อจะดับสังขารธรรมไปเสวยสุขนั้น ถ้าแลอารมณ์บทนี้ เอาพระธรรมในจิตต์อันทรงจิตต์อยู่นั้นเป็นอารมณ์ได้ไซร้ เหตุว่าเมื่ออุปนิสสัยบทนี้ค้ำชูจริงไซร้ ก็ให้สรรพสัตว์ปรารถนาเป็นสุขทุกประการแล ถ้าแลหาอุปนิสสัยปัจจัยบทนี้ค้ำชูมิได้ไซร้ อารมณ์บทนี้เอาพระธรรมในจิตต์เองเป็นอารมณ์มิได้แล มิรู้จักพระธรรมแท้แล เมื่อจะดับสังขารธรรมนั้น ผู้ใดในโลกนี้จะช่วยให้เป็นสุขนั้น ช่วยมิได้ แต่พระธรรมเจ้าอยู่ในจิตต์เองดวงนี้ เป็นของเองเที่ยงแท้ จะช่วยได้ขณะนั้นเที่ยงแท้แล อันว่ามือของเองนั้นจะช่วย ๆ ก็มิได้ อันว่าเท่าของเองนั้นจะช่วย ๆ ก็มิได้ อันว่าตัวของเองนั้นก็แน่ไปสิ้น ยังแต่มโนทวาริกจิตต์ทั้งปวงประมวญกันอยู่ในนั้น ครานั้นมีแต่ใจผู้เดียว เป็นตัวผู้เดียวถือเอาพระธรรมในใจนี้ เป็นจักรแก้วจะรับเองคนเดียว ผู้ใดจะช่วยได้ในขณะนั้นหามิได้เลย ครานี้จิตต์เองอันรู้ธรรมในจิตต์ แล้วเอาพระธรรมในจิตต์เองเป็นอารมณ์ยิ่งขึ้นไปได้ไซร้ จิตต์เจตสิกจะเป็นอารมณ์ เมื่อตนไม่รู้เสือกสนไปเตร่หา รู้แล้วใจชื่นบานด้วยสุขุม บ่เห็นใครจะเป็นเพื่อนตน องค์เดียวด้วยโภชนสุขุมดาย กลกายมากมีในหลายหลาก อาจารย์แนะนำกลกายรู้แท้สุขุม หัวใจพระพุทธเจ้าสิงห์อากาศ ทั้งโลกธาตุแพ้อำนาจนอบนบ นั่งฌานจิตต์ใจอย่าหวั่นไหว บังคับให้แน่เดียวดายสุขุม มนุษย์ประเสริฐกว่าเทวดา ครบถ้วนในกายาเลิศล้ำสุขุมฤๅชา รู้จักละเอียดหยาบเปรียบด้วยกาย แนบอยู่เป็นแท้ด้วยกายสุขุมตน เนื้อคือผ้าสุขุมเปรียบปูนบ่มิสอง ทั้งดินท่านครองทั้งไตร มนุษย์ประเสริฐล้ำยิ่งยล รู้สิ้นทั้งกายกล ทราบในสุขุมทั่วตัว ด้วยประสิทธิวาจายิ่งยลทัน ในปัจจุบันเหาะเหนืออากาศพริบตาเดียว ไปแฝงเข้าแนบแนมเนื้อนิฤมล อย่าตรึกนึกเอาตนเป็นแท้ เอาแต่สุขุมสรรเสริญด้วยพระภาวนาแท้ ลืมกายาบ่เชื้อชิดว่า ตนชาติสุขุมแท้ เที่ยวเตร็จจบกระสิณไตรท่านกลับไปมาต่องเตาะพริบตาเดียว รักกายเมามัวนิรันดร เท่าไฟไหม้ฝุ่นฟอนเป็นเท่าด้วยสุขุมรูป ทุ่มเสียในนคร กลับคืนกลับกลายเป็นมาเล่า สรรเสริญตัวเองเป็นสุขุม ตายแล้วกลับมาเล่า พริบตาเดียวเด้เข้าหลับใน ๆ สุขุมรูป เห็นกายสุขุมดุจเก่า นั่งนอนหาย ทั้งกายเข้าได้ สู่ยังนิฤพาน แนบหาย เนื้อหาย ด้วยสุขุม องคชาตคงเป็นสุขุมบริสุทธิ์เดี๋ยวตาย ครั้นแน่ใจบ่กลับกลายไปมา มัวเมาด้วยสุขุมกาย สุขุมในเลิศล้ำ ใครรู้ตนเดิมตนมาแฝงเล็งแลดู ครั้นแลเห็นสุขุม รูปนั้นจิตต์ผูกนั่งฌาน ให้ตัดราคตัณหา โมโหโทโส โลโภด้วยจึงจะพบสุขุม รักกลุ้มเมามัว ลืมบริกรรม ลืมกายหยาบแลละเอียด จำย่อยศด้วยสุขุม กรมฌานในรูปกายตน อย่าเล็งอื่นตนเร่งแลรูปตนแท้ในสุขุม รูปกูแลรูปตนเทียบเทียมได้ตนอย่าคิดสงสัย กลแห่งสุขุมแท้ สุขุมรูปนั้นไซร้

ประเภทต่าง ๆ มา เห็นแต่ในรูปาเชื้อชิดกับองค์ กูเล็งแลลับแลบ่เห็นอยู่ไกลตน จำเป็นลับตาสุขุมหายใน สุดที่คิดดุจดังเส้นผมลับอยู่ แนบแนมภูผาลับแลตนกูไกล ตนแลบ่เห็นยิ่งลับ เอามือเข้าไล่จับ จะได้สุขุมลมหายใจ ใครรู้ไง่แงบ กล่าวพิศดูลงจงเชี่ยว เหลียวแลหาหลัง คนบาปคนบุญแฝงแนบ ทางกว้างเดินทางแคบคดเคี้ยว กลกายรู้แท้สุขุมฤทธิแขงยิ่งแฝงรัศมีสว่างจึงทั่วกาย กระบอกแก้วครั้นเอาน้ำใส่ลงรัศมีส่องดูจะตั้งเดี่ยวด้วยฉัพพรรณรังศรีขึ้น รัศมีบ่อยู่นอกอยู่ในกลมเกลียวทราบทั่วไส้ ด้วยกายละเอียดหยาบ สิ่งไกลบ่สิ่งใกล้ บ่พบเห็นอยู่ไกลตา จำเป็นลับแลสุขุมใน กูดเดิมใช่เชื้อชาติไกล อนาคตนี้เล่าไซร้ ใช่อื่น ๆ ในสุขุม ตนบ่รู้ว่าตนอยู่ไกลแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ สุขุมนั้นนับวันแต่จะไกลมืดมน ปถมังพินทุนี้ผู้ใดได้เรียน มิพักขอก็มาเอง เดชะบุญแต่เพลิ็งสร้างก็มาเองทุกประการ อาจารย์ผู้วิเศษอุปเทศคำโบราณ ถ้อยคำเป็นแก่นสาร ย่อมสงเคราะห์กล่าวพิศมัย กลกายอันมีในกล่าวสอนใจกำเลิศล้ำ กล่าวไว้ด้วยพิศมัยกลกายในแจ้งสัตย์ จำกล่าวถ้อยสอนในกำด้วยปริกรรมประภามา อดีตก่อนหามิได้ เปล่าอยู่ในดุจเวหา อากาศอย่าสงกาว่าเปล่าหนาบ่มีใน เมื่อฉะนี้ผิดทั้งผอง ยังอยู่ครองเจ้าด้าวแดนใด ดินน้ำทั้งลมไฟอยู่แห่งใดเร่งบอกมา ทั้งนี้อยู่ในเปล่า เกิดมาเล่าแต่เปล่านาเดชะอักษรหา เราเกิดมาด้วยอักษร อักษรตัวเดียวดาย เกิดมาด้วยอักษรหา บวรเติบใหญ่กาย รักษาแห่งกลกาย เป็นแม่นหมายคำว่ามา เกิดมาทั่วไตรพิภพ นิดเดียวสบเกิดรูปา ต่างรูปอันเกิดมาต่างรูปาต่างรูปกาย ปิดสังทั้งตุบาย จงหมั่นหมายไว้จงดี เป่าแตรคันเดียวนี้ ส่งเสียงสีมาแต่ไหน มาแต่ทางเดียวดาย ในกลกายนี้รู้พานใย ผ้าคือแนบแทบใน แสงสุกใสหมดราคี คนโฉดใจอันเฉาบ่นึกเดากลทั้งนี้ มืดมนใจอับปรี เนื้อผ้าแนบกลกาล เห็นแลบ่เห็นใย ยินด้วยใครบ่รู้ตน พบแล้วเสวยสุขตน นิฤพานอย่าแนบกายใน ยามเมื่อตนไม่รู้เสือกสนอยู่ทุกแห่งไป รู้แล้วบานจิตต์ใจสุขุมในเป็นเดียวดาย กลมเกลียวเป็นเดียวแท้ รูปหยาบแลเป็นนิฤามลเชื้อชิดแนบกายกล แท้เดียวดลเป็นชาติใน มาอยู่ในนมเป็นเกลียวกลมร้อยสนกัน กลิ้งกลึงอยู่เวียนวัน หั้นในออกพลันทราบอิ่มขึ้นใจบาปไม่เห็นคือองค์เป็นไม่รู้ตาย แนบแทบตนอยู่ด้วยกลกายรู้สิ้นด้วยภูหัดในหายอยู่ในนม เป็นเกลียวกลมไม่รู้ใหญ่ คนโฉดแต่เร่หาไป บ่พบในเนยในนม เร่งคิดเร่งลับอยู่ ในอำนาจที่สับสนอดีตกาลลับล้นไป ยังอยู่ในแห่งกายตน เรานี้เชื้อชิดแท้ แนบเดียวแลด้วยนิฤมล ตนคิดใจเวียนวน กูแลตนใช่ใกล้ไกล พ้นคิดพ้นปัญญา จะอุปมาก็พ้นวิสัย แม้นตรึกนึกในใจ บ่ใกล้ไกลเชื้อชาติประเสริฐกลกายใน กิจแลไปลึง จงถือกลกายในชาติ ครบครันดีเลิศล้ำใน กลกายอยู่ใน กลืนบ่ลงคอ จะคายคากออกขัดคอไว้ ใครจะต้อง ๆ บ่ไห้ จะจับไว้บ่หยุดอยู่ จะแปล ๆ ไม่ออก อยู่ในนอกสุดความรู้ อัฏฐีนี้ผูกพันความ รูปฌานเล็งแลในอารมณ์ เป็นนิยมยอดตน เล็งแลประตูญาณ จงตั้งแน่อย่าปรวนแปร อย่าหวาดไหว วินทะยังบ่มี แต่เดิมทีเป็นฉันใด บรรดามีใน บ่มีใครเป็นเปล่าอยู่ เกิดมาทั่วภพไตร มาแต่ไหนตนบ่รู้ สิ่งนี้แม้ถ้วนผู้รู้ที่อยู่ คนโฉดตนบ่รู้ แม้นถ้วนผู้อยู่แห่งหน เที่ยวหาต้นเดิมตน นอกกายนั้นบ่พบพาน รู้แล้วหายร้อนเขิญ อมฤตเย็นแผ้วส่องญาณ ทั่วโลกบ่กลกาย ทรัพย์แลสารบ่มีมา แม้ตนในวินทะ แต่เดิมอยู่ในศูนย์มา ก่อนหลังในกายาพระมารดาตนยังแท้ หาใกล้เที่ยวจ้วงจบ ตนบ่พบเดิมเป็นแม่ แม่ตนอยู่ใกล้ แต่ตนบ่แลหาในกายตนนักปราชญ์และบัณฑิต จงเร่งคิดเร่งขวนขวาย ให้พบองค์นิฤามล บารมีตนจำนงหา บ่นอนบ่นั่งหนา เสพย์ภักษาบ่มีใน บ่อดบ่อิ่มไซร้ เป็นนิจไปนิรันดร บ่ได้หลับแลใน ส่งญาณไปทั่วพิภพ สว่างสิ้นเห็นจ้วงจบ

ความรู้ครบเลิศในญาณ ชั้นฟ้าและชั้นดินทั้งชั้นอินทร์และนรกาพ สุลาลัยสุขสำราญ ทั้งนิพพานเกิดเป็นฉันใด ใครรู้องค์ก่อสร้าง ก่อนแต่ร้างอดีตพ้นวิสัย ทราบทั่วกลกายใน เร่งออกไปบังเกิดมา ปถมังพินทุนาเดิมเป็นมาแต่แห่งใด ตนสบดวิ่งไปมา เที่ยวเตร่ค้นหาทุกแดนไตรจบจ้วงแก่ชราไป ดุจบ้าไบ้บ่พบองค์ตายไปแต่ก่อนเก่า นับโกฏิเล่าหยิบแสนจง เป็นสมุทตายผุยผง บ่ได้คงทั่วนิรันดร เอาญาณเป็นจีวรแห่งตนครองแลจึงทัน ภายในเป็นนิรันดร โยคานั้นเที่ยวจรไป โยคาวจรองค์นี้ รู้ดิถีทั้งนอกใน แปลกเนื้อยิ่งนักไซร้ เที่ยวจรไปอยู่ถ้ำลา วินทุอันถอยถด กลับย้อยหยดเป็นรูปเล่า ครบเดือนทสมาสเข้า ออกมาเล่าเป็นรูปา ใช่เชื้อองค์ชาตรีวงศ์หรือราคีหรือฉันใดนา เล็งแลแต่ดอดีตมา เชื้อวงศาหรือว่าใคร เล็งญาณดูในอินทเดิมอันอยู่เป็นฉันใด ก่อนโพ้นลับแล้วไป เล็งแลในกลกายาจงกรมในเล็งญาณ ปิดปากฌานนั่งเดียวตน นึกในที่ญาณตนอาหารจนถอยเสียกิน หากูพบกูแล้ว เป็นเนื้อแก้วอันแท้ถ่อง จักหาใครมีถึงสอง ดุจปองหาตนใยกู เป็นองค์เที่ยงแท้ชาตรี และจักหาใครอักษรตัวเดียวใน กล้ำกลืนไว้อย่าปอกหนา อินทรชิตม้วนตัวมิดชิด อยู่ในกลางป่า บ่เที่ยวภิกษาหา นั่งอยู่หนาก็อิ่มเอง เป็นสุขอยู่นิรันดร ในหิมวันบ่กลัวเกรงสรรเสริญแต่ตัวเอง ปิดปากนั่งเล็งดูตน อยู่ใกล้บ่อยู่ไกล เที่ยวหาใยให้อะดักอะดล อยู่แทบแนบใกล้ตนเนื้อนิฦมลตนแลดู กูตนใช่อื่นไกลเป็นเดียวไซร้ คนไกลกูใช่ป่า กูพระปู่เที่ยงแท้ กูตนนิฦมล ตนกูยังรู้แห่งตัณหา กูทำตกตน กลในเป็นสร้อยคำ เลิศล้ำในกลกาย รูปคนแลรูปกูใครสอดรู้เดิมต้นปลายก่อสร้างเล็งรูปกาย เทียบเทียมหมายเหมือนรูปใคร เทียมเทียบตนหยั่งรู้ รูปโฉมตรู่หรือฉันใด ครูบอกแนะนำให้ ตนจึงได้ความรู้ยิ่ง รู้แท้รูปแห่งตน เชื้อนิฦมล รูปใกล้จึงใช่อื่น ตนอย่าพึงอย่าคำนึง อยู่ใกล้ตน พระธรรมอันวิเศษ ครูอุปเทศบอกไว้หนา ผู้ใดมีปัญญา แก้ออกมาทั่วแดนไตร ฯ

๓) อันนี้ปฤษฌาอนันตจุติปฏิสนธิ ขนทรายจามจุรี วิตถานนาทีเดิมแล อดีตก่อนสุขุมยังไป่เถิดสิ่งใด ๆ น้ำลมแลดินไฟ บ่เกิดเกื้อเชื้อสุขุม ทั้งนี้เดิมแดนด้าวยังปรากฏอยู่แห่งใด ? ในเปล่าอย่าสงสัยอย่าสนเท่ห์ย่อมยังแท้ เห็นแล้วบ่เห็นเล่า ตนยืนยาวด้วยไตรภพ สุขุมแล้วเสวยสุขในนิฤพาน คนบาปคิดบ่รู้เห็นคือองค์มิรู้ตาย แนบด้วยอยู่ในรูปนอกละเอียด นอกในสุขุมทราบกลุ้มทั่วทั้งกาย สุขุมลับอยู่ในอนาทิองค์ อดีตอนาทิ ตนกูสี่ตนดู บารมีพระองค์ยอดเกศมงกุฏ โลกุตรใสสุดสุขุมแก่นสาร ถามหานักปราชญ์เชี่ยวชาญ สุขุมพิภพในตนเล่าเป็นฉันใด ? เข้าในประตูญาณ เล็งแลดูประตูสุขุม มืดมนเห็นสว่างรุ่งมหิมาคนโฉดบ่รู้เห็นในกลกายองค์ชาตรี ด้วยหมายยังแท้ รู้แท้แล้วสุขุมตนบ่ได้ขึนกิน ตรึกนึกในใจถวิล ได้มานั่งอยู่บ่รู้สิ้น ดูหาพบแล้ว หาอื่นรู้ไย สุขุมเนื้อนพคุณสุกใสกูแท้ กูเที่ยวนอกใน กูเองใช่อื่นใช่ไกลแลแม่นแท้องค์ชาตรี เอาญาณมาเป็นพระขันธ์ใช้ คือฟาดฟันในมโนนี้ให้แพ้ ใครรู้ในภายในตนครบครันสิ่งใดเสียนั้นจงรู้ สุขุมเอาได้คง รูปอันหยาบรูปละเอียดมูลจง รูปใดตั้งอยู่เล่า สุตวาโมกข์แม้นสิ่งใด สาร-ธารณ์สิ่งใดคงสุขุมแนบกาย นำนารีเกนั่งฌาน ถ้วนสี่สิบวันวาน ครั้นยอดใจตนยาน สุขุมสว่างแผ้ว องค์นี้รู้พานอยู่ในกายแห่งตน ดุจดังนี้สุขุมในกาย รู้กลในกายเป็นถ้วนแท้รู้จักประบังเที่ยงแลบังเกิดคือสุขุม ตนหาพบดูหาอื่นใย เนื้อสุขุมนพคุณสุกใสเป็นเที่ยงแท้ ใครหาพบรูปสุขุมเชื้อชาติหมดมลทินราคีบริสุทธิ์แท้ใครรู้ครบถ้วนในกลกายหาใหม่ให้มีไซร้สุขุมเป็นมา ใครรู้กลในกลเชี่ยวชาญ ครบครันนมัสการเชื้อชิดสุขุม รูปหัวใจห้องลงลึงบาดาล พลิกขึ้นนั่งฌานวิปัสสนา วิเศษความรู้กลกายรู้สิ่งใดจะมาเปรียบด้วยสุขุม

อนิจจจุติปฏิสนธิในปัจจุบัน ใครทำไว้ดุจดังอินทรชิต ปิดปากตากับจิตต์ปิดทั้งหู เล็งญาณดู นกยางขาวช่วงงามบริสุทธิ์ คลุกคลีอยู่ในสมุทรหาปลาคือจิตต์ เดินทางในศาสนา ทางตรงแต่นี้ใหลหลง ก่อนผู้สุขุมรู้ในกาย นกบินกระดูกปีกตีน อาจลอยล่องอยู่ในอากาศ ด้วยฤทธิสุขุม บรมสุขเชื้อชาติในกลกาย อักษรเดียวบ่วายทราบทั่วมนุษย์สิงห์สัตว์ รูปใดบังเกิดจงรู้จักกำเนิด ดินนั้นองค์เดียว เป็นแท้ยืนยิ่งอยู่ ครั้นถ้วนสุขุมพร้อมพรำพรู รูปาเป็นรู้ใคร เร่งดูยินเจรจา เดินเก่าก่อนคงมาเป็นแก่นคืออารมณ์นิฤมล พระวิหารแห่งตนสุขุมยังแท้ ยามอยู่ในจิตต์เองนั้น จะเป็นที่พึ่งที่พำนัก แก่จิตต์เองนั้นแท้จริงแล ครั้นแลมิได้รู้ว่าพระธรรมอยู่ในตนที่นี้ไซร้ ใจนั้นละล้าละลังอยู่ ยังจะเลือกหาพระธรรมสืบ ๆ ขึ้นไปเป็นอันมากว่า อันใดจะดี ยังสงสัยอยู่ บ่มิรู้แห่งพระธรรม เป็นแม่นมั่นแก่ใจแล จะเอาเป็นที่พึ่งถือเป็นสัจจ์ตราบเท่าด้วยสังขาร จึงว่าสัตว์ทั้งหลายยังไป่ได้ด้วยความสัจจ์แลครั้นรู้พระธรรมนี้แล้วไซร้ เอาพระธรรมดวงนี้เป็นสัจจ์บารมีตราบเท่าดับสังขารธรรมแล พระธรรมดวงนี้อยู่ในจิตต์นั้นเป็นอาทิแล ฯ

๔) พระอาจารย์เจ้าเมื่อสร้างสมภารแรกปฏิสนธิ เล็กประมาณเท่าขนทรายชาติ อนุโลมแล่งออก ๗ ภาค เอาแต่ภาคเดียวมาชุบน้ำมันสลัดเสีย ๗ ท่า แลน้ำมันหยาดอยู่ที่สุดขนนั้น ตาทิพย์จึงแลเห็น แลมีรูปอยู่ในนั้นสามมัดแลมัดแลสิบนั้น ใจอันละเอียดนั้นพระธรรมยังจะมีในนั้นแลหรือ ? พระธรรมนี้เป็นธรรมชาติให้เกิดสรรพสัตว์แลรักษาสัตว์ทั้งปวงให้มีชีวิต ให้สรรพสัตว์ปรารถนาเป็นสุขทุกประการแล แลพระธรรมนี้คือองค์พระปฤษฌาธรรม มีคุณแก่โลกทั้งปวงแล เหตุดังนั้นแลพระพุทธเจ้าเทศนาว่าธรรมนี้ยิ่งกว่าแก้วอันประเสริฐทั้ง ๓ โลกนี้แล ถามปฤษฌาธรรมนี้ เพื่อจะบำเพ็ญพระปัญญา พระมหาสมณทั้งปวงจะได้เท่าใด ? แลจะให้ช่วยยกพระธรรมพระวินัยขึ้นในกาลบัดนี้แล แต่พระมหากษัตริย์ธรรมิกราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงธรรมอันเสวยมนุษยสมบัติอันประเสริฐพระองค์เดียว จะยกพระธรรมพระวินัยขึ้นได้ด้วยบุญ อันได้เรียนพระไตรปิฎกธรรม แต่อดีตชาติอันมากนั้น ก็ให้บริบูรณ์ธรรมแท้จริงแล ลูกพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะแก้ปฤษฌาธรรม แลจะช่วยหน่อพุทธังกูรเจ้าผู้ทรงธรรม จะยกพระธรรมพระวินัยขึ้นนี้ จะได้พระสงฆ์แต่ร่มพระไทรหนึ่งนั้นแล ฯ

๕) จะเอาพระธรรมอันใดมาฆ่าบาปธรรมทั้งปวง? พระธรรมอยู่ในจิตต์นี้ คือจักรแก้วจะเอามาฆ่าบาปธรรมทั้งปวงได้แล ครั้นจิตต์เอง แลเอาพระธรรมอันอยู่ในจิตต์เองเป็นอารมณ์ แลหานิวรณ์ธรรมอันใดข้องขัดในใจนั้นบ่มิได้ไซร้ ชื่อว่าฆ่าบาปธรรมจากจิตต์นั้นสิ้นแล ชื่อว่าล้างบาปธรรมทั้งปวงในจิตต์ให้บริสุทธิ์แล เพราะบาปธรรมทั้งนี้ เกิดแต่พระธรรมดวงนี้แล จึงเอาพระธรรมนี้มาล้างบาปธรรมทั้งปวงได้แท้จริงแล ครั้นล้างแล้วเห็นใจเองแล เอาพระธรรมในใจเองเป็นอารมณ์แล แต่ละอยู่แล้วไซร้ สรรพทุกข์ สรรพโรค สรรพภัย สรรพบาปทั้งปวง หายสิ้นจากจิตต์ในขณะนั้นแล ฯ

๖) จะฆ่าบาปธรรมตัวใดจะขาดทั้งปวง ? คือจะฆ่าอุปาทานบทเดียวนี้แล อุปาทานบทเดียวนี้คืออันถือมั่นเอานั่นแล เป็นอัญญมัญญแห่งสมุทัยสัจจคือความปรารถนาแล ครั้นเอาพระธรรมในจิตต์เองนั้นเป็นอารมณ์ให้เป็นบทอุเบกขาสัมโพชฌงค์ คือให้เป็นเอกันตะธรรมอันเดียวแท้จริงไซร้ อุปาทานอันถือมั่นนั้น ก็ดับจากจิตต์นั้นสิ้นแล ครั้นอุปาทานขาดบทเดียวไซร้ บาปธรรมทั้งปวงนั้นก็ขาดจากจิตต์นั้นพร้อมสิ้นแล คือดับอุปาทานบทนี้แล อุปาทานคือถือมั่นเอา สมุทัยสัจจ์คือความปรารถนาทั้งปวง ทุกข์ทั้ง

ปวงเกิดขึ้นแต่ความปรารถนา ความปรารถนาเกิดขึ้นแต่อันถือมั่นเอา ครั้นเอาพระธรรมดวงนี้มาดับอุปาทาน อันถือมั่นเอานี้แลดับไซร้ ความปรารถนาคือสมุทัยสัจจ์นี้ก็ดับแล ครั้นความปรารถนาอันกล่าวชื่อว่าสมุทัยสัจจ์ดับไซร้ สรรพทุกข์ทั้งปวงก็ระงับดับหายจากจิตต์นั้นสิ้นแลสิ่งอันใดในโลกนี้แล จะเอาดับอุปาทานอันกล่าวชื่อว่า สมุทัยสัจจ์นั้นไซร้หามิได้ แต่พระธรรมดวงนี้แล เอามาฆ่าบาปธรรมทั้งปวงได้แท้จริงแล เพราะบาปธรรมทั้งปวง เกิดแต่พระธรรมดวงนี้แล ฯ

๗) ปัญญาอันใดแลจะยิ่งกว่าปัญญาทั้งปวงในโลกนี้ ? ครั้นแลรู้ว่าพระธรรมอันอยู่ในจิตต์ อันทรงจิตต์อยู่นี้ เป็นของแห่งพระพุทธเจ้าแท้จริงแล เชื่อเอามั่นแก่พระปัญญาว่า พระธรรมดวงนี้ดับบาปธรรมทั้งปวงได้แท้จริงไซร้ ชื่อสัมมาทิฏฐิแท้แล แล้วแลตรึกธรรม พระธรรมนี้เป็นนียานิกธรรม จะนำสัตว์ออกจากสังสารทุกข์เป็นสุขเที่ยงแท้แล้วแล ตรึกธรรมว่าพระธรรมนี้ อวิชชานุสัย สมุฆาตกา อาจเพื่อจะล้างบาปจากจิตต์สันดานได้แล แล้วแลตรึกว่าพระธรรมดวงนี้เป็นเหตุจะให้ได้โมกขธรรมอันประเสริฐแล พระปัญญาอันใดอันรู้เห็นพระธรรมอันอยู่ในจิตต์เอง ดวงนี้มาฆ่าบาปธรรมทั้งปวง อันเกิดแต่จิตต์เองนั้นได้แท้จริงไซร้ คือพระปัญญานั้นแลชื่อ**สัมมาทิฏฐิ** ชื่อ **สัมมาสังกัปปะ** ยิ่งกว่าปัญญาทั้งปวงในโลกนี้แล ฯ

๘) พระมหาสมณะทั้งปวง แต่ก่อนมานี้ถือสัจจ์อันใดอันเป็นสัจจ์แก่พระสมณทั้งปวง ? คือเอาพระธรรมพระพุทธเจ้า อันอยู่ในจิตต์ดวงนี้ ถือเป็นสัจจบารมี ตราบเท่าถึงดับสังขารธรรม ยิ่งกว่าถือสัจจ์ทั้งปวงในโลกนี้แล เมื่อบริษัททั้งปวงจะดับสังขารธรรมนั้นจะถือเอาธรรมอันใด เป็นสัจจ์เป็นมั่น ตราบเท่าดับสังขารธรรมนั้นยังจะหาอยู่แล เพราะรู้มากทั้งนั้นละล้าละลังจะเลือกอยู่ว่า **อันใดจะดีอันใดจะไม่ดี** เพราะมิได้หาพระธรรมอันใดอันหนึ่งถือเป็นสัจจ์ไว้แต่เมื่อยังดีอยู่นี้แล อันรู้ธรรมทั้งนั้นจะเป็นอุปนิสสัยปัจจัยค้ำชูเที่ยงแท้ อุบายที่จะได้ให้พบพระธรรมอันน้อยนี้แล ฯ

๙) พระมหาสมณผู้ทรงพระไตรปิฎกธรรมทั้งปวง เมื่อพระมหาสมณจะดับซึ่งสังขารธรรมนั้นเอาธรรมอันใดเป็นอารมณ์แลไว้จิตต์ในสถานที่ใด ? คำที่สุดแห่งพระพุทธเจ้า เมื่อจะนิพพานบัดเดียวนั้นแลตรัสเทศนาธรรมว่าไว้ อย่าลืม **สติ** บทเดียวนี้แล ลูกพระพุทธเจ้าย่อมฝึกใจไว้ ครั้นระลึกถึงพระธรรมพระพุทธเจ้าเมื่อใดไซร้ หลับตาลงแล้ว แลเอาจิตต์ขึ้นไปไว้ในช่องตาทั้งสอง แลจึงเอาตาทิพย์ทั้งสองแลดูจิตต์อันไหวอยู่ในช่องตานั้น จึงพิจารณาเข้าไปในจิตต์เองนั้น จงให้เห็นพระธรรมอันอยู่ในจิตต์แลทรงจิตต์อยู่นั้น แลเอาธรรมในจิตต์เองเป็นอารมณ์แล้ว แลระลึกถึงพระพุทธเจ้าแต่ในจิตต์ว่า **พุทโธ** ๆ ก็ดี **อนิจจํ** ๆ ก็ดี **ทุกขํ** ๆ ก็ดี **อนัตตา** ๆ ก็ดี ก็บังเกิดอยู่ในดวงพระธรรมนั้น ด้วยเดชะพระธรรมเสมือนเห็นองค์พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในจิตต์นั้นไซร้ บุญนั้นจะบังเกิดครั้นบุญนั้นบังเกิดแล้วไซร้ บาปทั้งปวงก็หาย ครั้นบาปหายแล้วไซร้น้ำเลี้ยงหัวใจประมาณซองมือหนึ่ง อันอยู่ในหทัยวัตถุนั้น ก็ผ่องใสดุจแก้วอันประเสริฐครั้นใจนั้นผ่องใสดุจแก้วแล้วไซร้ก็เผยประตูสวรรค์แล้วแท้จริงแล ฯ

๑๐) ในพระพุทธเจ้าเทศนาถึงแปดหมื่นสี่พันนั้น จะเรียนแต่บทหนึ่งแลน้อมเอาธรรมให้ได้หมดทั้งแปดหมื่นสี่พันนั้น ยังจะได้แลหรือ? อันว่าธรรมบทหนึ่งคืออักษรธรรมว่า **ฌาน** นี้แล ฌานนี้คือจิตต์อันรู้เล็งดูอารมณ์แล ครั้นแลเอาธรรมอันอยู่ในจิตต์เป็นอารมณ์มิได้แลแต่พระธรรมอันอยู่ในจิตต์กูนี้ ทรง

จิตต์อยู่แลจึงมีชีวิตเป็นสุขนี้แล ครั้นพระธรรมนี้มิได้ทรงจิตต์กูอยู่ในกาลเมื่อใดไซร้ พระพุทธเจ้าเทศนาว่าเป็น **อนัตตา** แท้จริงแล **ฌาน** บทเดียวนี้แล ครั้นพระปัญญาหยั่งลงแลตรัสรู้ว่า บทสองตัวนี้เป็นต้นบททั้งพันนั้นแล้ว และจะน้อมเอาบทธรรมทั้งพันนั้นได้แท้จริงไซร้ หน่อพุทธังกูรเจ้าผู้ทรงธรรมก็ทรงวินัยพระพุทธเจ้าพันหนึ่งนั้น ในพระราชสมบัติอันประเสริฐ เป็นสำหรับพระมหากษัตริย์ธรรมิกราชเจ้า ผู้ทรงธรรมในท่ามกลางสงฆ์ทั้งปวงจะอัศจรรย์ว่า พระมหากษัตริย์หน่อพุทธังกูรเจ้า เสด็จในพระราชสมบัติอันประเสริฐ อันเป็นมงคลสำหรับพระมหากษัตริย์ธรรมิกราชาธิราชเจ้าผู้ทรงธรรม แลพระองค์ตรัสถามปฤษฌาธรรมสืบพระศาสนาไว้ให้เป็นมงคล ในพระราชสมบัติบทเดียว ให้หน่อพุทธังกูรเจ้าธรรมิกราชาธิราชผู้ทรงธรรม พระองค์ทรงในพันหนึ่ง อันพระพุทธเจ้าเทศนาแล้วแท้จริงแล **ฌาน** บทนี้คือปัญญาอันรู้เล็งดูพระธรรมนี้เป็นอารมณ์ขจรไปทั่วโลกนี้แล ครั้นแลหน่อพุทธังกูรตรัสถามปฤษฌาธรรมในกาลเมื่อใดไซร้ เสมือนองค์ภูเขาทองนพคุณอันชื่อว่า ธรรมามูลนั้นเผยออกแล้ว สำหรับหน่อพุทธังกูรเจ้าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งแท้จริง พระธรรมทั้งปวงจะประมูลเกิดขึ้นในพระราชหฤทัยแล้ว ก็จะตรัสรู้พระธรรมในพระไตรปิฎกด้วยง่ายแล เดชะปฤษฌาธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้จะน้อมเอาธรรมในพระไตรปิฎกแล ฯ บังเกิดเป็น ลม น้ำ ดิน ไฟ ปรมัตถสุขุมทั้ง ๔ ธาตุครบในสกลกายเป็นรัศมีสว่างทั่วอากาศ คือรัศมีองอาจจอมจักรสุขุม จะพรรณนานำแก้วมาเป็นธาตุออกเป็น ๔ องอาจเหลืองขาว ฯ ปฤษฌาปรมัตถธรรมสุขุมละเอียดออกมาแต่พระวิสุทธิมรรคพระอภิธัมมัตถะสังคหะแล ฯ

จบบริบูรณ์

บันทึกปฤษณาธรรมทางวิปัสสนาญาณ

ของเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์)

ได้ตรวจแก้ตามความเข้าใจแล้ว เห็นว่าพอใช้ได้ทุกข้อ แต่ข้อ ๕ นั้น แก้ทับตัวเป็นวัวพันหลัก พอออกตัวได้ แต่ฝั่นเฝือ คือชี้ผลสูญเหตุ ชี้เหตุสูญผล ยังตกอยู่ในลักษณะของโมหะ คือคำตอบนั้นยังตกอยู่ในลักษณะของสมุทัย ชี้มรรคยังไม่ถูก หรือความเห็นเป็นองค์หนึ่ง ครั้นแต่งหนังสือมันเป็นไปอย่างอื่นก็ทราบไม่ได้ ขอสอบดูสักที จะยกคำตอบแลคำค้านแลคำแก้นั้นมาตั้งเป็นปัญหา ขอให้คิดตอบ

ข้อ ๑ คำที่ว่าเป็นด้วยยังไม่เกิดกำลังใจนั้น ทราบไหมว่ากำลังใจทำไมจึงยังไม่เกิด

ข้อ ๒ คำที่ว่าหรือยังขี้เกียจตอบอยู่นั้น เอากิเลสตอบไม่ใช่หรือ ?

ข้อ ๓ คำว่า เมื่อกำลังใจเกิดขึ้นในที่จะตอบความคิดความเห็นก็เกิดขึ้นเองนั้น ความคิดความเห็นนั้นหมายสังขารมิใช่หรือถ้าหมายสังขารทำไมจึงว่าเกิดขึ้นเอง คำตอบไม่พ้นโทษอย่างนี้ ฯ

ข้อ ๔ ในคำค้านที่ว่าเคยได้ฟังวิบากขันธ์บังคับไม่ได้ แต่ส่วนกิเลสบังคับได้นั้น คำว่าวิบากขันธ์หมายสกลกายนี้ไม่ใช่หรือ ถ้าหมายสกลกายนี้ ทำไฉนจึงใช้ให้มันเขียนหนังสือได้เล่า ส่วนกิเลสบังคับได้ก็ทราบอยู่แล้ว ว่ากิเลสเป็นเครื่องทำใจให้เศร้าหมอง ทำไมจึงไม่บังคับให้มันไปเสียเล่า ?

ข้อ ๕ คำที่ว่า **ฉันทะ วิริยะ ปัญญา** นั้น เป็นสังขารหรือหมายความว่าเป็นอย่างไร ?

ข้อ ๖ คำที่ว่าความรู้ตัวเต็มตัว ย่อมมีอำนาจในตัว ตามหนังสือปรารภฟังธรรมนั้น รู้เต็มตัวเพียงชั้นไหน ชั้น**กายานุปัสสนา**หรือชั้น**เวทนานุปัสสนา** หรือชั้น**จิตตานุปัสสนา** หรือชั้น**ธัมมานุปัสสนา** จึงจะมีอำนาจในตัว ฯ

ข้อ ๗ ในคำแก้ที่อ้างพุทธภาษิตว่า **อกุศล** แล**กุศล** สามารถจะละแลเจริญได้นั้น อกุศลก็คงหมาย **โลภะ โทสะ โมหะ อิจฉา พยาบาท** เหล่านี้เป็นต้นนั้นเป็นผลไม่ใช่หรือ จะละด้วยอาการใด เมื่อถูกละของเราแล้ว เขาจะไปอยู่ที่ไหน ส่วนกุศลก็คงหมาย **ศีล สมาธิ ปัญญา** เป็นต้น สามารถจะทำให้เจริญได้นั้น เดิมเขาเป็นอะไรอยู่ที่ไหน ถ้าเจริญขึ้นแล้วจะอยู่ที่ไหน **อกุศล กุศล** ก็เป็นสังขารมิใช่หรือ ถ้าเราจะอธิบายให้ตรงพุทธประสงค์ คำที่ว่าละแลเจริญนั้น จะถือเอาเนื้อความอย่างไร ?

ข้อ ๘ คำว่าความเข้าใจไหวพริบ แลกำลังความคิดบังเกิดไม่ได้นั้นคือหมายสังขารมิใช่หรือ ถ้าความไหวพริบแลความคิดเป็นสังขาร เราบังคับสังขารไม่ได้ สังขารก็เป็นของจริง สังขารจึงกลับมีอำนาจขึ้นอย่างนั้นซิ คำที่ว่าอาการอันไม่มีอำนาจนี้แสดงความจริงนั้น ความจริงอันนี้หมายความสังขารหรือ ๆ หมายเราผู้บังคับสังขาร ฯ

ข้อ ๙ ที่ไขความออกไปว่า เพราะความจริงเป็นตัวอำนาจนั้น ความจริงนั้นหมายตัวสังขารไม่ใช่หรือ ?

ข้อ ๑๐ คำที่ว่า อาการอันไม่เป็นไปตามอำนาจเป็นตัวความจริงนั้นหมายความว่าสังขารเป็นอนัตตาจริงอย่างนั้นมิใช่หรือ ?

ข้อ ๑๑ คำที่ว่า คือเห็นอาการอันไม่เป็นไปตามอำนาจ ทุกสิ่งทุกส่วนเป็นตัวจริงนั้น หมายความว่าเห็นอะไร ๆ เป็นอนัตตาทั้งสิ้นไม่ใช่หรือ ? ในการโต้ตอบปัญหาข้อนี้มากมาย เมื่อสรุปความก็ได้แต่

ว่าสังขารมีอำนาจ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** แก้ไม่ได้เท่านั้นเอง ที่สังขารมีอำนาจนั้นจริง แต่หากมีอำนาจเพียงชั้นสังขารเท่านั้น จะมีอำนาจถึงวิญญาณไม่ได้เพราะสังขารยังหยาบกว่าวิญญาณมาก พวกคุยธรรมไม่มีสมาธิเป็นบาท มักวนกันอยู่เพียงชั้นสังขารเท่านี้โดยมากเพราะยังไม่รู้จักสังขารนั่นเอง ที่กระจายมากเป็นข้อ ๆ ให้ตอบนี้ ประสงค์จะให้เห็นความง่าย อย่าเข้าใจผิดไปว่าแกล้งมาไล่มาขับ เห็นพูดแยบคายมาก เข้าใจว่าคงจะตอบให้แตกหักได้ ถ้าขัดข้องข้อใดจะช่วยให้คิดตอบให้เต็มกำลังปัญญาเสียก่อน จะตอบว่า ฉันตอบเพียงชั้นสังขารเท่านั้น ไม่ได้ตั้งใจตอบถึงธรรมที่เป็นวิสังขารอย่างนั้นก็ไม่ชอบ เพราะคำที่ว่าของจริงมีอำนาจนั้นเป็นพยาน ฯ ถ้าจะเห็นไปว่าสังขารเป็นจริงก็ผิดไป เพราะท่านแสดงอยู่ว่า **“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา”** สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง คำที่ว่าไม่เที่ยงก็คือไม่จริงนั่นเอง ฯ

๑. **ถาม** คำที่ว่าเป็นด้วยยังไม่เกิดกำลังใจนั้น ทราบไหมว่า ทำไมกำลังใจจึงยังไม่เกิด ?

๑. **ตอบ** เพราะสังขารยังไม่ปรุงใจในข้อนี้ กำลังใจในเรื่องนี้จึงยังไม่เกิด สังขารปรุงในใจเรื่องอื่น กำลังใจจึงยังเป็นไปในเรื่องอื่นอยู่ ฯ

๒. **ถาม** คำที่ว่า หรือยังขี้เกียจ จะตอบอยู่นั้น เอากิเลสตอบไม่ใช่หรือ ?

๒. **ตอบ** เป็นอาการของกิเลสที่มีใจเฉื่อยชาเฉพาะเรื่องนั้น แต่อารมณ์ไม่เป็นกิเลส เพราะอุเบกขาเป็นเหตุ ความอ่อนกำลังใจเป็นผล กำลังใจที่แรงเป็นความขยัน ความอ่อนกำลังใจก็ต้องเป็นความขี้เกียจ แต่ถึงไม่ตอบก็ไม่มีโทษอะไร ฯ

๓. **ถาม** คำว่า เมื่อกำลังใจเกิดขึ้นในที่จะตอบความคิดความเห็นก็เกิดขึ้นเองนั้น ความคิดความเห็นนั้นหมายสังขารไม่ใช่หรือ ถ้าหมายสังขารทำไมจึงว่าเกิดขึ้นเอง ?

๓. **ตอบ** หมายสังขาร แต่ว่ากำลังใจเป็นเหตุ ความคิดความเห็นเป็นผล เหตุมีผลก็มีทันที เป็นสังขารด้วยกัน เกิดพร้อมกัน เกิดขึ้นเองก่อน แล้วจึงกลับเป็นเหตุ **ฉันทะ วิริยะ ปัญญา** เป็นผล เพราะแต่ก่อนเวลาที่สังขารยังไม่ปรุงนั้น บังคับไม่ได้ ต่อสังขารปรุงแล้วมีอำนาจ อุดหนุนให้แรงขึ้น หรือกดขี่ให้อ่อนลง สังขารเป็นอาการของขันธ์อันหนึ่ง ที่เป็นสภาพปรุงจิตต์ วิญญาณเป็นผู้รู้ สัญญาเป็นผู้หมาย เมื่อหมายรู้ว่าเป็นโทษก็ชัง เมื่อหมายรู้ว่าเป็นคุณก็ชอบ เมื่อหมายรู้ว่าไม่เป็นคุณไม่เป็นโทษก็เฉย ตกไปเป็นอาการของเวทนา มีเรื่องนั้น ๆ และร่างกายที่อาศัยเป็นรูป อาการทั้ง ๕ ประชุมพร้อมกัน เมื่อเขายังไม่ประชุมกันในเรื่องใด เรื่องนั้นก็ยังไม่เกิด หมายเอาความประชุมกันของขันธ์นั้นเองว่าเกิดเอง เข้าประชุมกันก่อนและตื่นอยู่ จึงจะเดินตามเขาไปได้ ฯ

๔. **ถาม** ในคำค้านที่ว่า เคยได้ฟังว่าวิบากขันธ์บังคับไม่ได้ แต่ส่วนกิเลสบังคับได้นั้น คำว่าวิบากขันธ์ หมายสกลกายนี้ไม่ใช่หรือ ถ้าหมายสกลกายนี้ ทำไมจึงใช้ให้มันเขียนหนังสือได้เล่า ? ส่วนกิเลสบังคับได้ก็ทราบอยู่แล้วว่ากิเลสเป็นเครื่องทำใจให้เศร้าหมอง ทำไมไม่บังคับให้มันไปเสียเล่า ?

๕. **ตอบ** หมายสกลกายอันนี้ แต่หมายเอาขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น และเกิด แก่ เจ็บ ตาย ว่าเป็นวิบากขันธ์แท้ คือหมายเอาสังขารขันธ์ ส่วนอาการ กาย วาจา ใจ เป็นไปในอำนาจสังขารธรรม สังขารธรรมเป็นผู้ใช้ให้เขียนหนังสือได้

ส่วนกิเลสที่บังคับได้นั้น เป็นกิเลสชั้นสังขาร ๆ บังคับได้ แต่กิเลสจะบังคับกิเลสชั้นวิญญาณไม่ได้ เราอัตตะชั้นวิญญาณจึงจะบังคับกิเลสชั้นวิญญาณได้ อาการที่บังคับก็คือรู้เท่าอารมณ์ที่เป็นกิเลส เมื่อมันโผล่มาต้องรู้ทัน ความรู้เท่ากิเลสส่วนใด กิเลสส่วนนั้นก็ดับเป็นอันบังคับให้มันไปเสียได้ แต่ส่วนกิเลสที่ไม่รู้จักหน้าตาสำคัญว่าของดิบของดี ก็รับรองเอามันไว้ ถึงจะรู้ว่ากิเลสยังเหลืออยู่ แต่จับตัวมันไม่ถูก เพราะวิญญาณชั้นนั้นยังไม่เป็นเรา ยังไม่รู้เท่าก็แปลว่ายังบังคับให้มันไปเสียไม่ได้ ฯ

๕. **ถาม** คำที่ว่า **ฉันทะ วิริยะ ปัญญา** นั้น เป็นสังขารหรือหมายความว่าเป็นอะไร ?

๕. **ตอบ** เป็นสังขารแต่มีเจตนาเป็นเหตุ **ฉันทะ วิริยะ ปัญญา** เป็นผลที่ติดเนื่องมาแต่เหตุ ฯ

๖. **ถาม** คำที่ว่ารู้ตัวเต็มตัว ย่อมมีอำนาจในตัวตามหนังสือปรารภธรรมนั้น รู้เต็มตัวเพียงชั้นไหน ชั้น **กายานุปัสสนา** หรือชั้น **เวทนานุปัสสนา** หรือชั้น **จิตตานุปัสสนา** หรือชั้น **ธัมมานุปัสสนา** จึงจะมีอำนาจในตัว ?

๖. **ตอบ** ความประสงค์ในหนังสือปรารภฟังธรรมนั้น หมายเพียงชั้นสติสัมปชัญญะ ว่าถ้ามีสติรู้อยู่เต็มตัว คือมีสติเต็มที่ จักรู้กายหรือเวทนาหรือจิตต์หรือธรรมก็ตามว่าเป็นตัว คือเข้าใจว่าจริง อารมณ์ภายนอกทั้งปวงไม่จริง รู้เท่าแต่สิ่งอื่นนอกไปจากตน ส่วนตนไม่รู้เท่า ยึดตนไว้ เอาตนชั้นสังขารเป็นที่พึ่ง เพียงเท่านี้ก็มีอำนาจในตน สามารถจะกำจัดกิเลสภายนอก บังคับใจไม่ให้ถือมั่นแลหวั่นไหว ไปตามเหตุการณ์นั้น ๆ ในโลกจนถึงกับแสดงกายวิการ วจีวิการได้ ฯ

แต่คำที่ว่าของจริงมีอำนาจนั้น ต้องรู้ชั้น **ธัมมานุปัสสนา** เพราะ **กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา** เป็นอาการของธรรม **ธัมมานุปัสสนา** เป็นอารมณ์ของธรรม ถ้าสติเป็นไปในกายหรือเวทนาหรือจิตต์ อารมณ์ก็เป็นกาย เป็นเวทนา เป็นจิตต์ กาย เวทนา ที่มาประชุมกันเป็นอารมณ์ของสติ เป็นตัวธรรมารมณ์ เป็นอารมณ์ปรุง เมื่อกำหนดดูว่าอะไรเป็นอารมณ์ ก็จะเห็นว่าอาการ **กาย เวทนา จิตต์** ที่เป็นอาการของขันธ์เป็นอารมณ์ อะไรเป็นความรู้อารมณ์ ก็จะเห็นว่าขันธ์นั่นเองมีอาการให้รู้อารมณ์ ขันธ์ก็เห็นขันธ์เองเป็น **ธัมมานุปัสสนา** เมื่อเป็น **ธัมมานุปัสสนา** แล้ว ก็เป็นอารมณ์พ้นจากเครื่องปรุง เพราะกาย เวทนา จิตต์ดับ คำที่ว่าดับนั้น ก็ยังอยู่เต็มที่เป็นอาการของขันธ์อยู่อย่างนั้น ดับแต่ความอิงอาศัยเพราะอารมณ์เห็นตัวเอง สกลกายเป็นอาการของความจริง ก็เป็นความจริงอยู่ตามอาการของตน เมื่อเห็นตนเช่นนี้จึงจะมีอำนาจในตน ฯ

๗. **ถาม** ในคำแก้ที่อ้างพุทธภาษิตว่า **อกุศล** แล **กุศล** สามารถจะละแลเจริญได้นั้น **อกุศล** ก็คงหมาย **โลภะ โทษะ โมหะ อิจฉา พยาบาท** เหล่านี้ เป็นต้นนั้น เป็นผลมิใช่หรือ ? จะละด้วยอาการใด เมื่อถูกละของเราแล้วเขาจะไปอยู่ที่ไหน ส่วนกุศลก็คงหมาย **ศีล สมาธิ ปัญญา** เป็นต้น สามารถจะให้เจริญได้นั้น เดิมเขาเป็นอะไร อยู่ที่ไหน ? ถ้าให้เจริญขึ้นแล้วจะให้อยู่ที่ไหน **อกุศล กุศล** ก็เป็นสังขารมิใช่หรือ ? ถ้าเราจะอธิบายให้ตรงพระพุทธประสงค์ คำที่ว่าละแล เจริญนั้น จะถือเอาเนื้อความอย่างไร ?

๗. **ตอบ** คำที่ว่าละอกุศล ก็คือรู้เท่าอกุศลว่าเป็นโทษ ความไม่มี **หิริโอตตัปปะ** เป็นเหตุให้ทำอกุศล จะละอกุศลก็ต้องเจริญหิริโอตตัปปะ **หิริโอตตัปปะ** จะมีก็เพราะเชื่อกรรมเชื่อผล เมื่ออาศัยศรัทธา **หิริ โอตตัปปะ** มีแล้ว **โลภะ โทษะ โมหะ** ก็กลับเป็น **อโลภะ อโทษะ อโมหะ** เป็น**กุศล** ไป เพราะคำว่าละแลเจริญไม่ได้เป็นอาการที่ทำคนละคราว ละอันใดเจริญก็อันนั้น ฯ ส่วน **ศีล สมาธิ ปัญญา** เป็นสภาพขันธ์ สกลกายนี้เอง เป็น**ศีล** เป็น**สมาธิ** เป็น**ปัญญา** แต่กิเลสบังตัวเองอยู่ เมื่อจะเจริญกุศลก็ต้องละกิเลส คือบำรุงศรัทธา **หิริ โอตตัปปะ** มีความให้เป็นไปในสัมมัปปธาน ๔ แต่สัมมัปปธาน ๔ นั้น เมื่อมีก็มีพร้อมกันทั้ง ๔ เป็นแต่เจตนาเปลี่ยนกันเป็นใหญ่ เมื่อตั้งเจตนาเพียรระวังก็เป็นอันละอยู่ด้วยเจริญอยู่ด้วย ฯ เมื่อเพียรละก็เป็นอันระวังแลเจริญแลรักษาอยู่ด้วย คงเป็นไปพร้อม ๆ กันมีอยู่ด้วยกัน อกุศล กลับตัวเป็นกุศล กุศลกลับตัวเป็นปกติขันธ์ ก็ต้องให้อยู่ที่สภาพเดิมของเขานั่นเอง คำว่าละแลเจริญจะต้องถือเอาเนื้อความว่า เพียงชั้นกิเลสนิวรณ์ ต่อแต่ละนิวรณ์แล้วไป จะต้องเป็นแต่ความกำหนดรู้ เมื่อรู้เห็นชนิดของอารมณ์ใด ก็เป็นอันไม่หลงในอารมณ์นั้น เรียกว่าละคือรู้เท่า เพราะความจริงยังไม่ปรากฏ แต่จะละความไม่จริงอันเป็นกิเลสอนุสัยไม่ได้ ได้แต่พิจารณาไปตามอาการ เมื่อความจริงปรากฏขึ้นแล้วก็ถือเอาไม่ได้เอง ฯ

๘. **ถาม** คำว่า ความเข้าใจไหวพริบแลกำลังความคิดบังคับไม่ได้นั่นคือหมายสังขารไม่ใช่หรือ ถ้าความไหวพริบแลกำลังความคิดเป็นสังขาร เราบังคับสังขารไม่ได้ สังขารก็เป็นของจริง สังขารจึงกลับมีอำนาจขึ้นได้อย่างนั้นซิ คำที่ว่าอาการอันไม่มีอำนาจนี้แสดงความจริงนั้น ความจริงอันนี้หมายสังขารหรือ ๆ หมายเราผู้บังคับสังขาร ฯ

๘. **ตอบ** ความเข้าใจไหวพริบแลกำลังความคิดในที่นี้ หมายสังขารที่ยังไม่ได้สมมติ คือยังไม่ปรุงความเข้าใจแลความคิด บังคับให้ปรุงไม่ได้เป็นความจริง สังขารที่สมมติแล้วเป็นของไม่จริง มันกระดิกได้ เราจึงได้กระดิกตามมันไป ส่วน **ศีล สมาธิ ปัญญา** เป็นสภาพเที่ยงไม่กระดิก เป็นของจริง แต่สมมติสังขารนั้นก็ฉายมาจากสภาพเที่ยง แต่ความเข้าใจไหวพริบและกำลังความคิดที่ยังไม่ฉายมาจาก (ความจริง) จะบังคับให้ฉายมาไม่ได้เกิดขึ้นแล้วก็แปรไป ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ต้องทนยากลำบากอยู่ตามอารมณ์ของตน ต้องดับไปตามสภาพสมมติ ไม่เที่ยงจริง เป็นทุกข์จริง ต้องแปรไปดับไปจริง เป็นความจริงที่ถือเอาไม่ได้ แก้ไขเหตุ

ความจริงอันนี้ไม่ได้หมายความรู้ความจริง แต่ความรู้ความจริงจะมีได้ก็ต้องอาศัยสังขารที่แสดงอาการ อันไม่เป็นไปตามอำนาจเป็นความจริงเป็นตัวเหตุ ความรู้อันเป็นผลจริงรู้ว่าที่แก้ไม่ได้นี้เป็นความจริง เป็นตัวอำนาจบังคับใจไม่ให้ถือมั่น ไม่ให้หลงแก้ไขในอาการของขันธ์อันไม่เที่ยงไม่จริงนั้น ฯ

๙. **ถาม** ที่ไขความออกไปว่า เพราะความจริงเป็นตัวอำนาจนั้น ความจริงนั้นหมายสังขารไม่ใช่หรือ ?

๙. **ตอบ** หมาย **ศีล สมาธิ ปัญญา** แต่ในระหว่างที่ทำกาย วาจา ให้เป็น **ศีล สมาธิ ปัญญา** เต็มที่ยังไม่ได้ ก็ยังเป็นสังขารยังอยู่ในความไม่จริง แต่ที่ทำกาย วาจาให้เป็น**ศีล สมาธิ ปัญญา**ได้เพียงชั้นใด เป็นตัวอำนาจในชั้นนั้น ประสงค์ความรู้ตัวเข้าใจถูก เหมือนดังว่า ถ้าจิตต์ตกไปนิวรณ์แล้วรู้ตัวว่าจิตต์เป็นนิวรณ์ ข้อกำหนดจิตต์ดูนิวรณ์นั้น นิวรณ์นั้นก็กลายเป็นสติปัฏ-ฐานไป ความรู้ตัวเข้าใจถูกนั้นเองเป็นความจริงเมื่อละนิวรณ์ได้ จิตต์ไม่เศร้าหมองด้วยกิเลสเป็นปกติของจิตต์ เป็นอารมณ์ของศีล ก็เป็นความจริง เป็นอาการของสมาธิที่มีอารมณ์เดียว แต่รู้สึกที่รับอารมณ์หรือรู้ว่าขันธ์ ๕ ไม่ปะปนกัน **รูป** ก็ทำหน้าที่ส่วน **รูป เวทนา** ก็ทำหน้าที่ส่วน **เวทนา สัญญา** ก็ทำหน้าที่ส่วน**สัญญา สังขาร** ก็ทำหน้าที่ส่วน **สังขาร วิญญาณ** ก็ทำหน้าที่ส่วน **วิญญาณ** เมื่อพิจารณาอารมณ์ต่อไป เห็นว่าอาการของขันธ์รวมกัน เช่นขันธ์ ๕ มีด้วยกันทั้ง ๕ ขันธ์ หรือสติปัฏฐาน ๔ ก็มีอยู่ทั้ง ๔ พิจารณาธรรมหมวดไหน ธรรมหมวดนั้นก็รวมกันเป็นอารมณ์ของความรู้ ความรู้มีอาการยึดเป็นอารมณ์ของสมาธิขึ้นอารมณ์ของสมาธิก็เป็นความจริง เป็นอาการของปัญญา เมื่อพิจารณาหาตัวผู้รู้ก็ไม่ได้ตัว ฯ เห็นเป็นแต่อาการของขันธ์ จึงรู้สึกปรากฏมีแล้วซึ่งธรรมแห่งความจริงที่ปรากฏมีอยู่เฉพาะหน้าอย่างนี้เป็นปัจจุบัน เพราะอดีตอนาคตดับไปแล้ว ความรู้สึกถือเอาไม่ได้ เป็นอารมณ์ของปัญญา อารมณ์ของปัญญาก็เป็นความจริง เป็นอาการของวิมุติ เพราะมีอาการกำหนดรู้ อาการที่ยังต้องดูจึงเห็นนั้น เป็นอาการของอุปาทาน เพราะวิสังขารยังไม่แสดงตัว ถ้าวิสังขารแสดงตัวได้แล้ว ความกำหนดต้องดับ คงเหลือแต่ความรู้รอบเป็นอารมณ์ของวิมุตติ อารมณ์ของวิมุติก็เป็นความจริง ถึงความจริงได้ชั้นไหน ความจริงในชั้นนั้นก็มีอำนาจกำจัดความไม่จริงในชั้นของตน เหมือนดังศีลสมบัติมีอำนาจกำจัดศีลวิบัติเป็นต้น ฯ

๑๐. **ถาม** คำที่ว่า อาการอันไม่เป็นไปตามอำนาจเป็นตัวความจริงนั้น หมายความว่าสังขารเป็นอนัตตาจริงอย่างนั่นไม่ใช่หรือ ?

๑๐. **ตอบ** หมายความว่าสังขารเป็นอนัตตาจริง คือเป็นอะสาระของผู้ที่มีสาระธรรม ผู้มีสาระย่อมเห็นอะสาระว่าเป็นอนัตตาจริง ความเห็นจริงเป็นตัวอำนาจ คือเป็นตัวอัตตา ฯ

๑๑. **ถาม** คำที่ว่า คือ เห็นอาการอันไม่เป็นไปตามอำนาจ ทุกสิ่งทุกส่วน เป็นตัวจริงนั้น หมายความว่าเห็นอะไร ๆ เป็นอนัตตาทั้งสิ้นไม่ใช่หรือ ?

๑๑. **ตอบ** หมายความว่า เห็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในส่วนสังขาร ทุกสิ่งเป็นส่วนที่ "เห็น" แต่ไม่รู้ทุกสิ่ง ไม่รู้ทุกส่วน ดังเห็นอารมณ์อันใดมาปรากฏแก่ใจ ก็เห็นว่าอารมณ์นั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่ไม่เห็นตัว ผู้เห็นจึงยังยึด ตัวผู้เห็นอยู่ ที่เห็นทุกสิ่งทุกส่วนเพราะเห็นตัวผู้เห็นด้วย คือเห็นตัวผู้เห็นว่าเป็นอาการของความจริงไม่ใช่ความจริง เมื่อเห็นปัจจุบันเป็นส่วนของธรรม เป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวธรรม สิ่งที่เที่ยงที่จริงก็เห็นส่วนไม่เที่ยงไม่จริง จึงจะเป็นเห็นอาการอันไม่มีอำนาจ ทุกสิ่ง ทุกส่วน เป็นตัวความจริง ฯ

ได้รับหนังสือแก้ปัญหาธรรม ตรวจดูตลอดแล้วและได้รู้สึกในใจว่า ผู้ตรึกตรองในทางพุทธศาสนา เข้าใจได้ถึงเพียงนี้ก็ยังมีอยู่ และเกิดความยินดีว่า พระพุทธศาสนายังแสดงปาฏิหาริย์ส่องทางโลกุตตรธรรมแก่ผู้ต้องการอยู่ แต่ข้อ ๔ แสดงสมาธิปัญญาวิมุติ ว่าอาการดับอารมณ์นั้นไม่ผิดอะไร เป็นแต่ไม่เหมาะ คือทางเดินได้มาก ผู้รู้ธรรมชั้นละเอียดจะเห็นสำนวนเกินไปเท่านั้น แต่ในข้อ ๕ ที่แก้ใหม่นั้น เหมาะดีแล้ว ซึ่งเห็นว่ากลัวจะไม่มีประโยชน์แก่ผู้อ่านนักนั้น ไม่ควรคิด เพราะเป็นธรรมทาน ผู้ที่จะชี้ความได้อย่างนี้ จะมีอยู่เพียงพันละหนึ่งเท่านั้น ในปัญหาใหม่ที่ตอบไปนั้น ตอบได้ดีมากที่ว่าดีนั้นคือ อธิบายจะแจ้ง ได้ความดี ถึงถูกติมีบ้าง ส่วนถูกตินั้น คือไม่ผิดจริง เป็นแต่สานวนแตก ดังในข้อ ๓ ที่ว่ากำลังใจเป็นเหตุ ความคิดเป็นผลดังนี้ ก็หมายจิตต์เจตสิกที่เล็งความว่าจิตต์เจตสิกเกิดขึ้นเองนั้นยังเป็นเงาของอวิชชาอยู่ หรือที่แสดงเบญจขันธ์ยังแตกไม่สามัคคี คือได้ใจความที่ว่า เมื่อเขายังไม่ประชุมกันในเรื่องใด เรื่องนั้นก็ยังไม่เกิดดังนี้ ความประชุมอาการนี้เป็นลักษณะของกามาพจร ถ้าความประสงค์นั้น ที่ว่าความประชุมแห่งขันธ์ อยากให้เหมือนประชุมแห่งอินทรีย์ ๒๒ คือสกลกายนี้ ตามสาสนโวหารว่าพระธรรมขันธ์ในธรรมขันธ์ ถ้าจะแยกธรรมออกเป็นสอง จึงเป็นรูปธรรมนามธรรม ถ้าจะยกรูปขึ้นสู่ขันธ์จึงเป็นนามขันธ์ เมื่อแยกอาการของนามออกเป็น ๔ จึงเป็น**เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์** ความเป็นจริงประชุมอยู่แล้ว คือสกลกายนี้เองชื่อว่าขันธ์ เมื่อจะชี้ตามอาการ จะยกอาการใดเป็นใหญ่ก็ให้ชื่อว่ารูปขันธ์ แต่ **เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** ก็คงมีอยู่ในนั้น ที่ไม่เกิดความคิดความนึกในเรื่องใดก็เพราะเหตุในเรื่องนั้นยังไม่พอเท่านั้น ความคิดความนึกนั้นไม่ได้ไป ไม่ได้มา มีเป็นปกติอยู่คอยแต่เหตุเท่านั้น เมื่อเหตุกระทบตรงกับเงื่อนแห่งอินทรีย์ อินทรีย์นั้นก็แสดงตัว ดัง **สุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์** เป็นต้น เมื่อเหตุควรแก่สุขหรือควรแก่ทุกข์ สุขทุกข์ก็แสดงตัว คือสุขทุกข์ไม่ได้มีอาการไป ไม่ได้มีอาการมา มีประจำเป็นปกติอยู่ ซึ่งไม่ปรากฏ เพราะขาดเหตุเท่านั้น ในข้อ ๔ ที่ว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น และเกิด แก่ เจ็บ ตาย ว่าเป็นวิบากขันธ์แท้นั้นยังแตก คำที่ว่าสกลกายรวมดีแล้ว ควรจะถือเอาเนื้อความว่าสกลกายนั้นแหละ แต่แบ่งเป็นอาการ ๓ คือเราเองบังคับก็ได้ ผู้อื่นช่วยบังคับก็ได้ นี้เป็นอาการหนึ่ง แลเป็นอาการที่ ๒ คือ **ปุญญาภิสังขาร** แล **อปุญญาภิสังขาร** อีกอาการหนึ่งเราเองบังคับก็ไม่ได้ ผู้อื่นจะช่วยบังคับก็ไม่ได้ เป็นอาการที่ ๓ อาการที่ ๓ นี้

เป็นตัว **อเนญชาภิสังขาร** สังขารกลางตัว **ธรรมมัฏฐีติ** ต้องจับตัวให้ชัด ในข้อ ๖ แก้สติปัฏฐานก็ยังแตกอยู่กลืนกันไม่ได้ คำที่ว่ากาย เวทนา จิตต์ ดับ ที่ยังอยู่เป็นอาการของขันธ์ ดับแต่ความอิงอาศัยดังนี้ หมายความว่าดับแต่สมมติ ความจริงลักษณะของสติปัฏฐาน ต้องเป็นเหตุเป็นผลกัน ถ้าจะชี้ให้เป็นเหตุเป็นผล คำที่ว่าดับต้องว่ากลับหรือกลาย ดัง **กายานุปัสสนา** ส่วนกายเป็นของหยาบกลายเป็นเวทนาได้ ถ้าตอบได้ดังข้อ ๗ เป็นดีที่หนึ่ง ดังตอบว่าอกุศลกลับตัวเป็นกุศล กุศลกลับตัวเป็นปกติขันธ์ ก็ต้องให้อยู่ตามสภาพเดิมของเขานั้นเอง ตอบอย่างนี้กินใจทีเดียว หรือคำตอบในข้อ ๘ ที่ว่านิวรณ์กลายเป็นสติปัฏฐานไปความรู้ตัวเข้าใจถูกนั่นเองเป็นความจริง ดังนี้ ก็กินใจเหมือนกัน แต่ที่ชี้ว่าขันธ์ไม่ปะปนกัน แล้วชี้ความรวบดูหน้าหลังยังขัดกันอยู่ ที่ว่าอารมณ์ของศีล เป็นอาการของสมาธิ อารมณ์ของสมาธิเป็นอาการของปัญญา เมื่อพิจารณาหาตัวผู้รู้ก็ไม่ได้ตัว เห็นเป็นแต่อาการของขันธ์ดังนี้ ดูเหมือนยังเป็นห่วงขันธ์มากเหลือเกิน ส่วนขันธ์จะกลับกลายเป็นอะไรได้บ้างก็ไม่ปรากฏ และชี้ธรรมปัจจุบันที่ว่า อดีต อนาคต ดับยังเสียความ คือว่า อดีตดับ **ปุพเพนิวาสญาณ** ของพระก็ไม่มี ถ้าอนาคตดับ **อนาคตังสญาณ** ของพระก็ไม่มี ฯ แต่คำตอบในข้อ ๑๑ เป็นพยาน คือชี้ปัจจุบันธรรมยังไม่ชัดไม่ทราบว่าอดีตอนาคตดับไปเสียที่ไหน อีกประการหนึ่งดูเหมือนถือเอาความว่า **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** เป็นของจริง ก็ของจริงนั่นแหละ แต่จริงเพียงชั้นโลกีย์กามาพจรเท่านั้น ฯ **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** จะกลับหรือจะกลายเป็นอะไรก็ไม่ชี้ให้เข้าใจ คือ **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** เป็นสังขตธรรม เป็น **ปหาตัพพธรรม** ต้องกลายได้ถึงขันธ์ก็เป็นสังขตธรรม เป็น **ปหาตัพพธรรม** ต้องกลายได้เหมือนกัน รวมใจความในความเห็นที่ตอบไปทั้งสิ้นนั้นเป็นอาการของสังขาร ใช้ความคิดมาก เกิดขึ้นจากความคิด จึงชี้ตัวธรรมไม่ถูก ถูกแต่เงาของธรรม ถ้าใช้ความทำมากให้เกิดขึ้น ความรู้ซึ่งเกิดแต่ความทำคงแยบคายกว่านี้มาก เพราะความเห็นนี้ก็ลึกซึ้งอยู่แล้วการที่ชี้แจงมานี้ ยกเอาแต่ข้อที่ตอบไม่ดีขึ้นมากล่าว ที่ตอบดี ๆ ก็มีมาก ไม่ได้ยกขึ้นมากล่าว เพราะทราบน้ำใจของผู้ตอบปัญหาอยู่แล้ว คือต้องการจะให้ชี้ว่าถูกที่ไหนผิดที่ไหนเท่านั้น อาศัยเหตุนี้จึงได้วินิจฉัยเป็นกลาง ไม่มีเจตนาข่ม และเจตนายกยอ ขอให้ตรองให้ได้ความ ฯ

หลักธรรมที่รักษากายให้เป็นสุข ประคองจิตต์ให้เป็นสุข

ผู้ต้องการความเย็นของใจ พึงกำหนดหัวใจพระอภิธรรมว่า **จิตตํ เจตสิกํ รูปํ นิพพานํ** จิตต์ ๑ เจตสิก ๑ รูป ๑ นิพพาน ๑ จิตต์นั้นคือความคิด เจตสิกนั้นคือ อารมณ์ที่สัมปยุตต์กับจิตต์ รูปนั้นได้แก่มหาภูตรูปและอุปาทายรูป นิพพานนั้นได้แก่ธรรมที่จิตต์ เจตสิก รูปดับหมดแล้ว อธิบายความว่า สกลกายนี้โดยย่อ มีอาการ ๔ อย่างคือ ที่รู้คิดรู้นึกนั้นเป็นอาการของจิตต์อารมณ์ที่แต่งจิตต์ให้เป็น **กุศล อกุศล อพยากฤต** คือ**ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร** นั้นเองเป็นอาการแห่งเจตสิกมหาภูตรูป คือ **ปฐวี เตโช อาโป วาโย**

และอุปาทายรูป มี **จักขุ โสต ฆานะ** เป็นต้น เป็นอาการของรูป สภาพของสกลกาย อัน **วิปัสสนาญาณ** เพิกจิตต์และเจตสิก และรูปซึ่งเป็นตัวอุปธิกิเลส อันอุปาทานยึดไว้แล้วนั้นออกเสียหมด สกลกายที่ไม่มีอุปาทานนั้นเอง เป็นอาการของนิพพาน ๆ นั้นก็ตรงกับ **ธัมมานุปัสสนา** ในสติปัฏฐานนั้นเอง พึงเห็นความว่า คำที่ว่ากายในสติปัฏฐานตรงกับคำว่ารูปในพระอธิธรรม คำที่ว่าเวทนาในสติปัฏฐานตรงกับคำว่าเจตสิกในพระอภิธรรม คำว่าจิตต์ในสติปัฏฐานตรงกับคำว่าจิตต์ในพระอภิธรรม คำว่าธรรมในสติปัฏฐาน ตรงกับคำว่านิพพานในพระอภิธรรม เมื่อจะเดินทางไปวิปัสสนาญาณ ให้ตั้งสกลกายนี้ว่าเป็นตัวธรรม คือ **ธัมมัฏฐีติ ธัมมนิยาม** นั้นเอง และให้ดูอาการของธรรมที่เป็นวิสุทธิมรรค คืออาการของสกลกายนี้ สัมปยุตด้วย **สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว** สกลกายนี้ชื่อว่าศีลธรรมเป็นศีลวิสุทธิ์ อาการของสกลกายนี้ สัมปยุตด้วยความเพียร เป็นไปในกาย เป็นไปในจิตต์เป็น **สัมมาวายาโม** ความรู้อยู่ในกายและจิตต์ เป็น**สัมมาสติ** ความที่จิตต์ไม่ฟุ้งไปณะภายนอก ตั้งเสมออยู่ที่กายที่จิตต์นั้นเอง เป็น **สัมมาสมาธิ** เมื่อสกลกายสัมปยุตด้วยลักษณะสามเช่นนี้นั้น สกลกายนั้นก็ชื่อว่า **สมาธิธรรม** เป็น **จิตตวิสุทธิ** เมื่อวิสุทธิทั้ง ๒ ฟอกใจให้สะอาดแล้ว พึงน้อมจิตต์สู่วิปัสสนาใน คือดูกาย ดูเวทนา ดูจิตต์นั้นเอง ดูกาย คือดูอาการของธาตุ ๔ ประชุมกัน หรืออาการ ๑๒ นั้นเอง ชื่อว่ากายธาตุ ๔ และอาการ ๓๒ เป็น **ชาติสังขาร** เมื่อพิจารณาไป ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็ปรากฏ ไม่เที่ยงนั้นคือ ความไม่จริง ตามความเข้าใจของเรา ที่เราเข้าใจว่า **ดิน น้ำ ไฟ ลม** หรือผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น แต่ก่อนนั้นกลับตัวหมด ไม่มีผู้รับ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มี ผม ขน เล็บ ไม่มี ที่มีอยู่นั้นเป็นของจริงอยู่อย่างนั้นเอง บรรพบุรุษของเรา แยกอาการสมมติขึ้นเรียกกันมาเท่านั้น กายนี้ก็เหมือนกัน สิ่งเหล่านั้นไม่มี กายก็ไม่มีเหมือนกัน ที่มีอยู่นี้ก็เป็นสภาวะ แสดงอาการ สุขทุกข์ อุเบกขา เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เท่านั้น ตัวเวทนานี้เองสกลกายนี้กลายเป็นเวทนาไป เมื่อตรวจเวทนาเข้าจริง เวทนาเป็นชาติสังขาร ดับได้กลายเป็นจิตต์ไป คือมีแต่รู้เต็มสกลกาย คือวิญญาณจิตต์นั้นเอง เมื่อขณะมีกายก็เอากายเป็นอารมณ์ เมื่อกายดับเหลือแต่เวทนาก็เอาเวทนาเป็นอารมณ์ เมื่อเวทนาดับเหลือแต่จิตต์ ก็เอาจิตต์เป็นอารมณ์ จิตต์เป็นชาติสังขาร ถ้าตรวจเอาตัวจริงเข้า จิตต์ก็ดับกลายเป็นธรรมไป ทีนี้ธรรมที่เป็นอาการทั้งปวง ที่ว่าธรรมทั้งหลายธรรมทั้งสิ้นนั้นหมายสังขารธรรม คืออาการของธรรม มีกุศลอกุศลหรือรูปธรรมนามธรรม ขันธธรรม อายตนธรรม เป็นต้น ดับหมดเพราะเป็นชาติสังขาร ที่ว่าดับนั้นคือรู้เท่าสมมติ แต่ก้อนสกลกายนี้ยังเต็มที่ไม่มีอะไรสูญไปที่สูญที่ดับไปนั้นล้วนแต่ของไม่มีอยู่แต่เดิมทั้งนั้น ที่เหลืออยู่นั้นท่านเรียกว่าโลกุตตรธรรม ส่วนอาการโลกุตตรธรรมบางสิ่งบางอย่างก็ยังเป็นสังขาร **(สอุปาทิเสสนิพพาน)** ดังมรรคจิตต์ ผลจิตต์ เป็นสังขารแท้ ถึงคำที่ว่า นิพพาน ธรรม ก็ไม่พ้นสังขารเหมือนกันก็แต่พระโยคาพจรเมื่อท่านรู้เท่าสังขารแล้ว

ท่านย่อมรู้วิสังขารอยู่เอง เพราะสังขารฉายมาแต่วิสังขาร เมื่อสังขารดับก็เป็นวิสังขารเท่านั้น **(วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา)**

ธรรมานุปัสสนานั้น ถ้าอย่างละเอียดต้องเอาตัวเป็นอารมณ์ของตัว ก็ตรงกับที่ท่านแสดงว่า เมื่อพระอริยเจ้าออกจากนิโรธแล้ว มีจิตต์น้อมไป เงื้อมไปสู่พระนิพพาน มีพระนิพพานเป็นอารมณ์นั่นเอง ถึงสุตตันตนัย ที่พระพุทธเจ้าแสดงว่า **"อตฺถิ ภิกฺขเวตทายตนํ"** ดูกรภิกษุทั้งหลาย อายตนะคือพระนิพพานมีอยู่ดังนี้ ก็หมายธรรมายตนะนั้นเอง แต่เพิกสังขารไม่ออก จับตัวจริงไม่ได้ สังขารเข้าเป็นตัวติดแน่นทีเดียวเพราะเหตุนั้น เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ต้องรังแกร่ำไป **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ก็ปรากฏทั่วไปเต็มโลก ถ้าของไม่เที่ยงไม่จริงเป็นทุกข์เต็มตัวอยู่แล้ว จะหาความเย็นมาแต่ที่ไหน ?

ขอให้ตั้งใจพิจารณาตามคำสอน ของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสแก่พระอานนท์ในวันทรงปลงอายุสังขารว่า ดูกรอานนท์ สมัยใด พระตถาคตเข้าไปถึงซึ่ง **เจโตสมาธิ** ความตั้งเสมอแห่งจิตต์ไม่มีนิมิตต์ เพราะไม่ทำในใจซึ่งนิมิตต์ทั้งหลายทั้งปวง เพราะดับแห่งเวทนาบางเหล่าแล้วแลอยู่ เมื่อใด พระตถาคตเข้าอนิมิตตเจโตสมาธิหยุดยั้งอยู่ด้วยอนิมิตตสมาธิแล้ว กายแห่งพระตถาคตย่อมมีผาสุกสบายในสมัยนั้น ฯ ดูกรอานนท์ เพราะเหตุอนิมิตต-สมาธิวิหาร เป็นเหตุให้กายมีความผาสุกนั้น ท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง ใช่บุคคลมีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือจงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่งอยู่ ทุกอิริยาบถเถิด ฯ ตรัสดังนี้แล้วทรงแสดงซึ่งข้อว่า มีตนมีธรรมเป็นที่พึ่งนั้น ด้วยสามารถประกอบในมหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ รวมลงใน **เอกายนมรรค** คือมหาสติปัฏฐาน ๔ นี้เอง ฯ

พระมหาโชติปญฺโญ (ใจ) ยโสธรรัตน์

ผู้รวบรวม

จบบริบูรณ์

อุปเทศในห้องพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ

วัดประดู่โรงธรรมกรุงเก่า

ท่านทิศาปาโมกขาจารย์ ๕๖ พระองค์ ท่านได้ประชุมกันลงยัญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เป็นตาม้าไว้แผ่นหินประจุไว้ในสระหลวงแห่งหนึ่ง ในมัธยมประเทศหนไกลโพ้น แต่ ณ วัน ๕ฯ ๖ ค่ำ พระพุทธศักราชล่วงได้ ๕๗๒ พรรษา ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศกท่านได้ทำไว้สำหรับคนเล่าเรียนพระไตรปิฎก ได้กินน้ำในสระหลวงนั้น ถ้าไม่มีปัญญาก็มีปัญญามากขึ้น ถ้ามีปัญญาก็ยิ่งมีมากขึ้น เป็นของท่านทำไว้สำหรับกุลบุตร ที่มีปัญญาน้อย หลงลืมจะใคร่ เล่าเรียน จำได้ง่าย ๆ อนึ่งท่านกล่าวไว้ว่ากุลบุตรจะปรารถนาหาลาภยศ ให้ลงยัญ ๓ ดวงนี้ใส่ในแผ่นหินก็ได้ แผ่นทองคำ ทองแดง เงิน ตะกั่วก็ได้ แช่น้ำบูชาไว้ เอาน้ำใส่ในขันสัมฤทธิ์กินบ้าง ลูบหน้าบ้าง ใส่ศีรษะบ้าง บำบัดโรคทั้งหลาย อายุก็ยืน ลาภยศมีมาก ตามแต่จะปรารถนา อธิษฐานเอาเถิด ได้สำเร็จความปรารถนาทุกประการแล

อนึ่งจะให้มีเดชะ ท่านให้เอายัญ ๓ ด้วงนี้ ลงใส่แผ่นทองคำทำเป็นตะกรุดผูกไว้ ให้รูดตะกรุดมาข้างหน้า ใครเห็นก็กลัว ใครเห็นทั้งรักทั้งกลัวแล อนึ่งเล่นการพนันให้รูดตะกรุดไว้ข้างหน้าแล้ว ตั้งใจอธิษฐานว่า จะเอาเท่านั้น ให้มีความสัตย์ ได้ดังความปรารถนาทุกอย่าง ไม่แพ้แก่การพนันเลย

อนึ่งจะให้คนให้มาเกี่ยวข้าวในนาของเรา ให้ลงยัญใส่กระดาษหรือผ้าขาว ทำเป็นธงปักไว้ในนาของเรา ลมพัดโบกธงไปทางไหน คนมาเกี่ยวทางนั้น ถ้าจะให้ขายของดีมีราคา เอาน้ำที่แช่ตะกรุดมาพรมของที่จะขายนั้น ถึงของไม่ดีก็ขายได้แล

อนึ่งจะทำสงคราม ให้ลงยัญนี้ใส่กระดาษหรือผ้าขาวก็ได้ ทำเป็นธงแล้วให้ตั้งใจอธิษฐานยกธงขึ้นโบกธงไปทางนั้น ข้าศึกหนีแตกไป ถ้าผีเข้าอยู่ในตัวคน เอายัญแช่น้ำมาพรมบ้าง กินบ้าง ปีศาจภูตรพรายหนีไปสิ้นอยู่มิได้ ยัญ ๓ ดวงนี้ท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าใครได้ไว้ในเรือนไฟบ่มิไหม้เรือนผู้นั้น อนึ่งจะให้โจรร้ายแลศัตรูที่มันคิดประทุษร้ายมิได้ถ้ามันมาทำ ท่านให้เอากรวดทรายมามาก ๆ แล้ว เอาน้ำแช่ตะกรุดใส่ลงในขันสัมฤทธิ์มาประพรมให้ทั่วแล้ว เอากรวดทรายนั้นไปโปรยลงตามเขตต์บ้านแล้วตั้งอธิษฐานว่าด้วยเดชะบารมี พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จงมาช่วยข้าพเจ้าด้วยเถิด ขอให้โจรแลศัตรูที่มันคิดประทุษร้ายแก่ข้าพเจ้าผู้หาโทษมิได้ ให้ปรากฏด้วยทันตา ด้วยเดชะพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆ-คุณนี้เถิด แล้วโปรยหว่านไปรอบบ้านเรือน ท่านว่าโจรผู้ร้าย ศัตรูหมู่ร้ายมาเหยียบกรวดทรายฉิบหายตายโหงเป็นแท้ แต่บรรดาที่กล่าวมานี้ คนแต่ก่อนได้ทำมากแล้ว ของท่านเป็นทุกอย่าง ของท่านใช้ได้มากตามแต่จะใช้ นึกใช้เอาเถิด ด้วยเป็นของท่านผู้วิเศษทิสาปาโมกขาจารย์ ท่านทำไว้ เมื่อกุลบุตรผู้ใดได้ไว้เมื่อจะทำให้เอาใบสีซ้ายขวา แลธูป ๑๕๖ ดอก เทียน ๑๕๖ ดอก ดอกไม้ ๑๕๖ ดอก ทำวันพฤหัสบดีข้างขึ้น บูชาท่านผู้วิเศษเจ้าของนั้นเถิด แล้วให้หาดอกไม้ธูปเทียน ขันธ์ ๕ ขันธ์ ๘ บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ส่วนหนึ่งต่างหาก ในวันเมื่อจะทำนั้นเทอญ ฯ

อุปเทศแลอานิสงส์พระรัตนไตรในรตนะมาลา

คุณพระพุทธเจ้า ๕๖ พระคาถานี้ เป็นอักขระ ๑๗๙๒ คุณพระเจ้า ๓๘ พระธรรมคาถานี้ เป็นอักขระ ๑๒๑๖ คุณพระสังฆเจ้า ๑๔ พระคาถานี้ เป็นอักขระ ๔๔๘ ประสมเข้ากันเป็นอักขระ ๓๔๕๖ พระรัตนะมาลานี้ ถ้าผู้ใดพบให้หาอุปเทศใช้เอาเถิด ถ้าจะนิราศเหาะเหินเดินอากาศ และชำแรกแซกภูเขาไปประการใด จะสำเร็จความปรารถนาชั่วนี้ชั่วหน้า กันภัยอันตรายทั้งปวง บุคคลผู้ใดพบพระคาถานี้เหมือนได้พบพระเจ้าจริงแท้อย่าสนเท่ห์ ถ้าผู้ใดมิได้พบว่าเหยียบดินผิดเลย ฯ ศ ศ ศ ฯ

(อิ) กันหอกดาบแหลนหลาว

(ติ) กันผีปีศาจทั้งปวง

(ปิ) เสกกะแจะน้ำมันหอย หมากพลู สารพัด กินเป็นสเน่ห์แก่เทวดาทั้งปวง

(โส) ให้บรรเทาทุกข์โศกทั้งปวงแล

(ภ) กันศัตรูทำร้ายมิได้เลย

(ค) ให้บรรเทาโรคาพยาธิทั้งปวงแล

(วา) กันโจรแลผู้ร้าย ทำร้ายมิได้เลย

(อ) กันเสือแลจระเข้

(ร) กันกระทำคุณผี แลคุณคนแลสารพัดทั้งปวง

(หํ) เข้าสู่ณรงค์สงครามแล

(ส) ถ้าจะเข้าสู่ณรงค์สงคราม หาผู้ทำร้ายมิได้แล

(มฺมา) ถ้าคนแข็งกระทำให้อ่อน

(สมฺ) เสกสมั่งกินมีปัญญา

(พุ) ถ้าเสนียดจัญไร อุปัทวทั้งปวง

(ทฺโธ) กันช้างกับสัตว์ร้ายทั้งปวงที่มาประจญ

(วิ) กันศัตรูพ้ายแพ้ ทำให้เขามีเมตตาจิตต์

(ชฺชา) กันกระทำ จะไปทิศานุทิศใด ๆ คนไม่ทำร้าย

(จ) สระหัวหายถ้อยความ ไม่เป็นเหตุให้วิวาทใคร ๆ

(ร) กันเสนียดจัญไรทั้งปวง

(ณ) กันห่าลงแล

(ส) เป็นเสน่ห์

(มฺป) กันภูตแลผี

(นฺโน) กันช้าง

(สุ) กันกระทำแล ฯ และอาคมทั้งปวง

(ค) ค้าขายกินทั้งปวง

(โต) เข้าสู่ขุนนาง ท้าวพระยาทั้งปวงมีความสวัสดิ์

(โล) ให้ศัตรูเป็นมิตร์

(ก) เสกข้าวสารซัดผีเข้า

(วิ) แข่งพนันสารพัด

(ทู) จะไปก็ดีจะอยู่ก็ดี

(อ) ให้ศัตรูมันยินดี

(นุ) กันหลับแล

(ตุต) เสกปลูกสารพัดทั้งปวง

(โร) กันภัยเมื่อจะมีที่ไปแล

(ปุ) กันจระเข้และแมลงป่องแล

(ริ) เข้าไปกระทำองอาจในท่ามกลางคนทั้งปวง

(ส) สวดทุกวันเทวดามาฟังแสนหนึ่ง

(ท) เสกผ้าโพกหัวนุ่งห่ม ๓ ที

(มุม) เสกดอกไม้ทัดหูเป็นเสน่ห์

(ส) กันอาถัน และกระทำอาพัท อาคม

(ร) กันเสือและควายช้าง

(ถิ) เสกข้าวกินคง

(ส) กันโจรผู้ร้ายจะกระทำมิได้เลย

(ตุถา) ภาวนาเข้าไปในสงคราม

(เท) เสกเทียนเป็นสวัสดี ๑๙ คาบ

(ว) เสกดอกไม้ทัดเป็นเสน่ห์

(ม) ขึ้นช้างลงม้า ขึ้นเรือนลงเรือน ๑๒ คาบ

(นุ) ขึ้นช้างลงม้ามีตะบะเดชะ

(สุสา) เสกเมื่อกินเส้น ๑๓ ที

(นํ) เสกประคำสังวาลย์ ๑๙ แล

(พุ) ให้ว่าเมื่อเข้าบ้านเข้าเมืองกันภัยทั้งปวง

(ทุโธ) เสกทั้งปวง

(ภ) เสกอาวุธทั้งปวง ๑๙ คาบ

(ค) ไปสู่พระยาสมณะพราหมณาจารย์แล

(วา) เข้าสู่คนแข็งก็อ่อนแล

๕๖ พระคาถานี้พระรัตนมาลา

จบ อิติปิโส ๕๖

อักขระและพระคาถานี้ ชื่อ **อันตะ คุณํ** เป็นที่ประเสริฐยิ่งในไตรภพทั้ง ๓ หาที่สุดมิได้ ถ้าบุคคลผู้ใดพบพระคาถานี้แล้ว ได้เล่าเรียนเป็นคุณอันประเสริฐ ให้รำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า เมื่อเช้าให้ว่า ๑๐๘ จบ เมื่อค่ำ ๑๐๘ จบ เป็นนิตย์ทุกวัน เทวดารักษาหาเป็นอันตรายไม่เลย และราชภัย แลอัคคีภัย แลโจรภัย จะเป็นราชเสน่ห์แก่มนุษย์และศัตรู จะกระทำร้ายมิได้

เดชคุณพระพุทธเจ้า จบเท่านี้แล

อุปเทสปริปุณฺณา

อุปเท่ห์ธาตุ

แบบกรุงเก่า

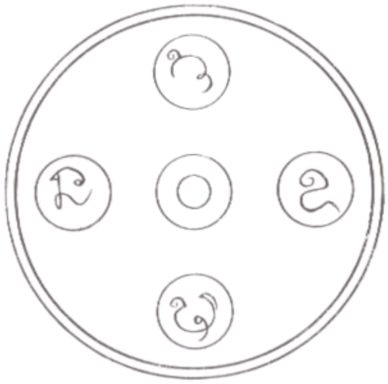
น คือแก้วมณีโชติ ម คือแก้วไพฑูรย์ អ คือแก้ววิเชียร ឧ คือแก้วปัทมราช ฯ **น** คือขันธ์มีในตัวเรา ម คือศีลทาบอยู่ในตัวเรา ฯ **น** ธาตุน้ำ ម ธาตุไฟ អ ธาตุลม ឧ ธาตุดิน ฯ แก้วมณี-โชติอยู่หัว แก้ววิเชียรอยู่หลัง แก้วไพฑูรย์อยู่ใจ แก้วปัทมราชอยู่ปาก ถ้าเขาไล่ให้เอาแก้ววิเชียรกับแก้วไพฑูรย์เขาจับไม่ได้ ถ้าจะเข้าหาขุนพระยาให้เอาแก้วไพฑูรย์รักษาภายใน แก้วปัทมราชรักษาภายนอก แล้วเอาแก้ววิเชียรเป่าตัวเองอยู่เราแลร้ายก็ดีผู้ต้องคุณก็ดีแล ฯ ถ้าจะกันธนูน้ำไม้ธะมก ให้เอาแก้ววิเชียรกับแก้วมณีโชติเสก ๓ ที แก้ววิเชียรกับแก้วไพฑูรย์เสก ๓ ที จะทำลายมิได้เลย **น** น้ำ ម ไฟ អ ลม **อุ** ดิน ฯ ถ้าจะบังให้เอาไม้ระงับมาแกะเป็นพระควัม แล้วจึงเอาแก้วมณีลงตาซ้าย แก้ววิเชียรลงตาขวา แก้วปัทมราชไว้หน้า แก้วไพฑูรย์ไว้อก แล้วจึงไปเทอญ ฯ

ถ้าจะกันศัตรูร้ายให้ว่าจาก អ ถ้าจะลงน้ำให้จาก **น** ถ้าจะกันลม ให้ว่าเข้าตัว **อุ** ถ้าจะกันไฟ ให้ว่าออกจาก **ม** ถ้าจะต่อ กระดูก ให้ว่าเข้าหา **น** ทั้งหมด ฯ ถ้าจะกันผีออกจาก **อุ** มีคำวิสัชชนาว่าไว้ว่า ธาตุทั้ง ๔ เป็นใหญ่ เทวดาอินทรพรหมทั้งหลายในไตรภพนี้ มีชีวิตอยู่เพราะธาตุ ถ้าหาธาตุมิได้แล้ว โลกทั้ง ๓ ก็สูญสิ้น พระพุทธเจ้าและพระฤาษีจึงสรรเสริญธาตุทั้ง ๔ เป็นใหญ่ จึงมีอุปเทศกล่าวไว้เบื้องหน้า ให้รำลึกถึงคุณแก้วทั้ง ๓ จึงทำเทอญ ฯ

แบบกรุงเก่า

วิธีเดินธาตุ

ที่ ๑ ตั้งอาโปธาตุ

ที่ ๒ ตั้งเตโช

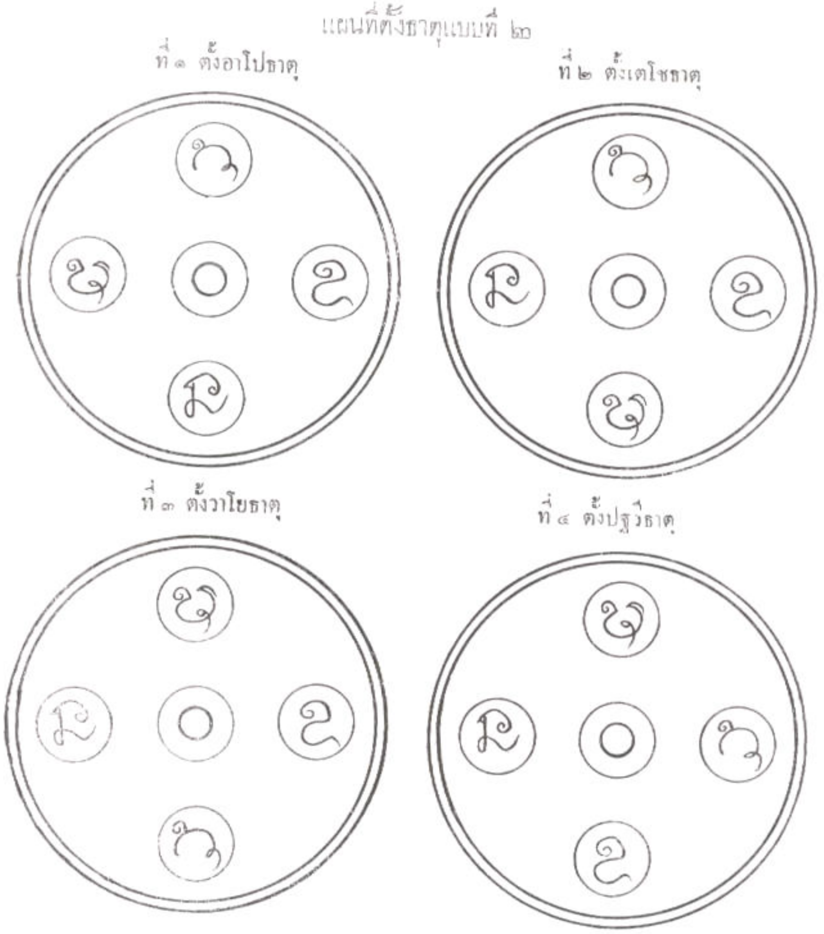

ที่ ๓ ตั้งวาโยธาตุ

ที่ ๔ ตั้งปฐวีธาตุ

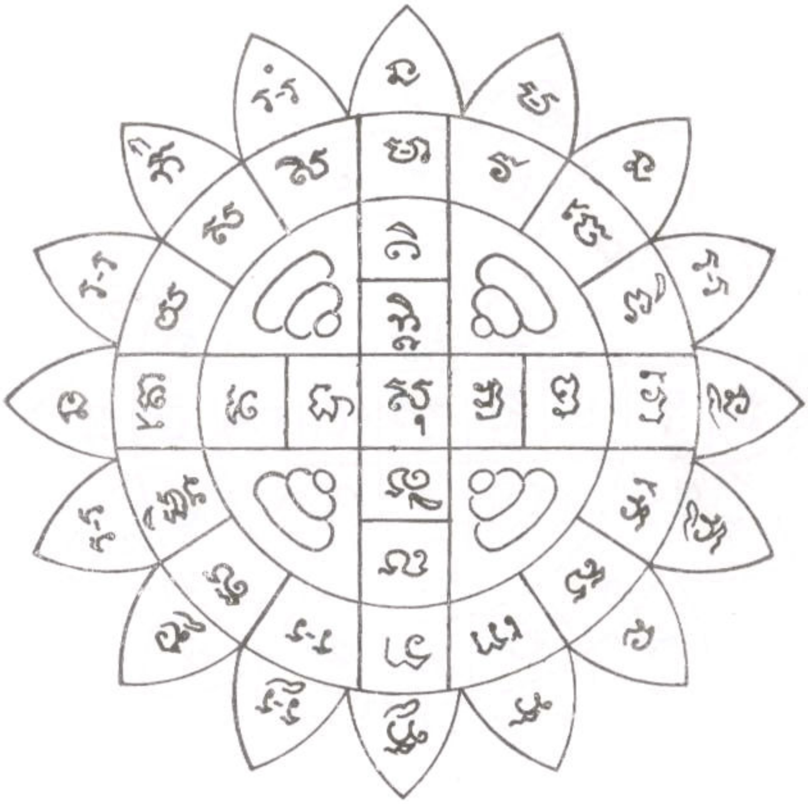

แผนที่ตั้งธาตุแบบที่ ๒๐
ที่ ๑ ตั้งอาโปธาตุ
ที่ ๒ ตั๊ะเตโชธาตุ
ที่ ๓ ตั้งวาโยธาตุ
ที่ ๔ ตั้งปฐวีธาตุ

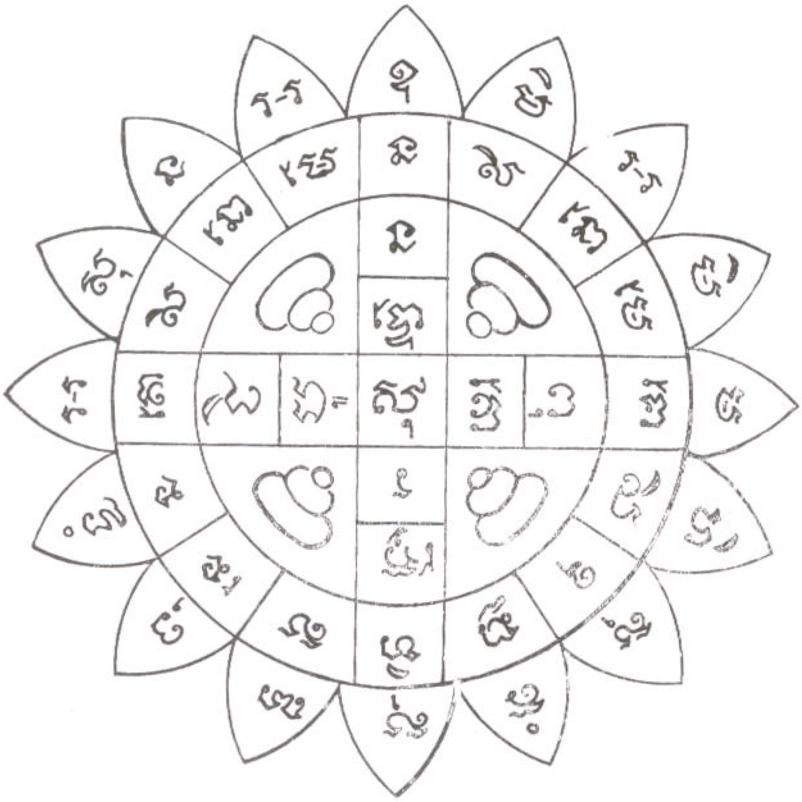
ประสิทธิ์แลตามแต่จะเลือก มีคุณหาที่สุดมิได้ พิเคราะห์เอาเทอญ

ถ้าจะล่องหนให้เอาวาโยธาตุเป็นต้น ๗ ที่เป็นล่องหนแล ถ้าจะให้เป็นจังงัง เอาปฐวีธาตุ ๗ ที ถ้าจะให้ตีนมืออ่อนเป็นมหาละรวยให้เอาวาโยธาตุเป็นต้น ๓ ที ถ้าจะข้ามน้ำไม่มีเรือ ให้เอาไม้หรือใบไม้มาเสกด้วยปฐวีธาตุเป็นต้น ๓ ที ถ้าจะทำให้เป็นนกยาง ให้เอาข้าวสารมาเศกด้วยปฐวีธาตุเป็นต้น ๑๓-๑๗ ที แล้วปลุกด้วยเตโชธาตุเป็นต้น ๑๑๗ ที แล้วจึงใช้ไปเทอญ ถ้าจะให้ศัตรูฉิบหาย ให้เสกด้วยเตโชธาตุเป็นต้น ๑๘ ที ศัตรูฉิบหายแล ฯ ถ้าแก่แล้วจะทำให้หนุ่ม ให้บริกรรมด้วยปฐวีธาตุเป็นต้น ๓ ที ๗ ที เป็นหนุ่มแล ถ้าจะให้เป็นจรเข้ ให้เอาดอกไม้มาเสกด้วยอาโปธาตุเป็นต้น ๑๗ ที ทิ้งลงน้ำเป็นจรเข้แล ถ้าจะให้เป็นต่อแตน ให้เอาใบมะขามหรือข้าวสารมาเสกด้วยปฐวีธาตุเป็นต้น ๑๑ ที ถ้าจะเสกน้ำล้างหน้า ให้เอาอาโปธาตุ เป็นต้น ๓ ที หาเสนียดจัญไรบ่มิได้ ศัตรูทั้งมวญจะปองร้ายเราบ่มิได้เลย ถ้าจะให้เป็นที่รักแก่คนทั้งหลาย ให้ภาวนาเมื่อเที่ยงคืน ๑๐๘ คาบ เป็นที่รักแก่คนแล ถ้าจะล้วงตะกั่วหรือชัน ให้เสกมะกรูดทามือด้วยอาโปธาตุเป็นต้น ๑๗ ทีไม่มีร้อนเลย ถ้าจะลุยไฟให้เสกน้ำลายด้วยอาโปธาตุ ๑๗ ที ทามือตีนมิร้อนเลย ถ้าจะสะเดาะลิ่มกลอนประตูกุญแจโซ่ตรวนขื่อคา ให้เสกด้วยอาโปธาตุเป็นต้น ๔ ที แล้วเป่าลงหลุดแล ถ้าจะกันศัตรูในน้ำให้ภาวนาด้วยอาโปธาตุเป็นต้น ๑๒ ที สัตว์ในน้ำกลัวแล ถ้าจะให้ฝนตกให้ภาวนาเมื่อเที่ยงคืนด้วยอาโปธาตุเป็นต้น ๑๐๘ ทีฝนตกมาแล ถ้าจะมิให้แดดออกให้เสกฝ่ามือภาวนาด้วยวาโยธาตุ ๑๑ ทีเป่าลงที่ฝ่ามือแดดมิออกแล ถ้าจะห้ามลมและฝนมิให้พัดตก ให้ภาวนาด้วยอาโปธาตุเป็นต้น ๑๖ ที ลมแลฝนมิพัดตกเลย ถ้าจะข้ามด่านขนอนมิให้เขาเรียก ให้ภาวนาด้วยอาโปธาตุ ๓-๗ ที ไปเถิดมิทักมิท้วงเลย ถ้าจะมิให้ไฟไหม้เรือนให้ภาวนาด้วยอาโปธาตุ ให้เอาน้ำมาเสกรดหลังคามิไหม้เรือนเลย ถ้าจะไปสถานที่ใด ๆ ก็ดี ให้ภาวนาด้วยปฐวีธาตุ ๑๔ ทีจึงไปเถิด ฝนตกสักเท่าใด ๆ ผ้ามิเปียกเลย ถ้าจะทำให้เป็นเงิน ให้เอาใบพลูมาเสกด้วยปฐวีธาตุเป็นต้น ๑๑ ที ขยี้ใบพลูให้แหลกจึงเสกเป็นเงินแลถ้าจะให้มีเดชะแก่คนทั้งหลาย ให้เอาเขี้ยวเสือมาฝนกับน้ำมันหอมเสกด้วยเตโชธาตุเป็นต้น ๑๑ ที คนทั้งหลายกลัวแล ถ้าจะใช้พระนารายน์แปลงรูปให้เอากระแจะชะมดหนึ่ง โกฏหัวบัว ๑ เขียนคาถานี้หลังหน้าหิน จึงเอายาทั้งหลายบดให้ละเอียดแล้วปั้นเป็นแท่งตากแดดให้แห้ง แล้วจึงเสกด้วยตัวเอง **อิติโส** ๗ คาบ แล้วจึงว่าคาถา ๘ บท จึงเอาถ่านไฟผีตายวัน ๓-๗ มาแกะเป็นพระควัม ๔ องค์ แล้วให้ผินหน้าเข้ากัน แล้วให้เอาพลายลูกอ่อน เอาด้ายตราสังผีนั้นมาพันรูปพระนั้นเข้าให้รอบ จึงเอาชันลงใต้ดินมาปิดองค์ทั้ง ๔ ให้มิดแล้วจึงเสกคาถา ๘ บทนี้ให้ได้ ๑๐๘ เมื่อจะทำการให้ดูฤกษ์ยามให้จงดีใบศรีสำรับ ๑ ข้าวตอกดอกไม้เครื่องกระยาบวด ให้บูชาเครื่องหอมจึงนมัสการอธิษฐานก่อนจึงทำในพระอุโบสถ เสกด้วยคาถา ๘ บท ให้ได้ ๑๐๘ คาบ แล้วจึงเอามาอมไว้ แล้วบริกรรมไปเถิด ไม่เห็นตัวเราเลย **อุ ต อ วา โธ โน อ ม ม วา** นารายน์กลืนจักรให้เกิดกำลังเรี่ยวแรง ภาวนาเดินทางไปกันสารพัด ครั้นอธิษฐานแล้ว จึงยืนตาม **พ ลา สุ ม พุ สา ร อ วิ สุ นุ ติ** ฯ ถ้าจะภาวนาสิ่งใดให้ภาวนาเสกน้ำรดสินค้าของขายมีราคามาก ถ้าจะใช้กระทู้ ๗ แบกให้เอาน้ำหอม ให้เอาลูกฝ้าย ๗ ลูก ใส่ลงในน้ำมันหอก เสก ๗ คาบ ทาตัวทาหน้าเดินไป ศัตรูเห็นเราเอาเป็นเพื่อน สารพัดศัตรูทำร้ายเรามิได้เลย อนึ่งให้เอาลูกสวาทจมน้ำ มาแกะเอาในออกเสีย จึงเอายาสิ่งนี้คาบงูเหลือม ๑ แมลงหวี่ในลูกมะเดื่อ ๑ ชมด ๑ พิมเสน ๑ กะเฉดน้ำ ๑ กะทืบยอด ๑ แล้วจึงเอาชันรงใต้-

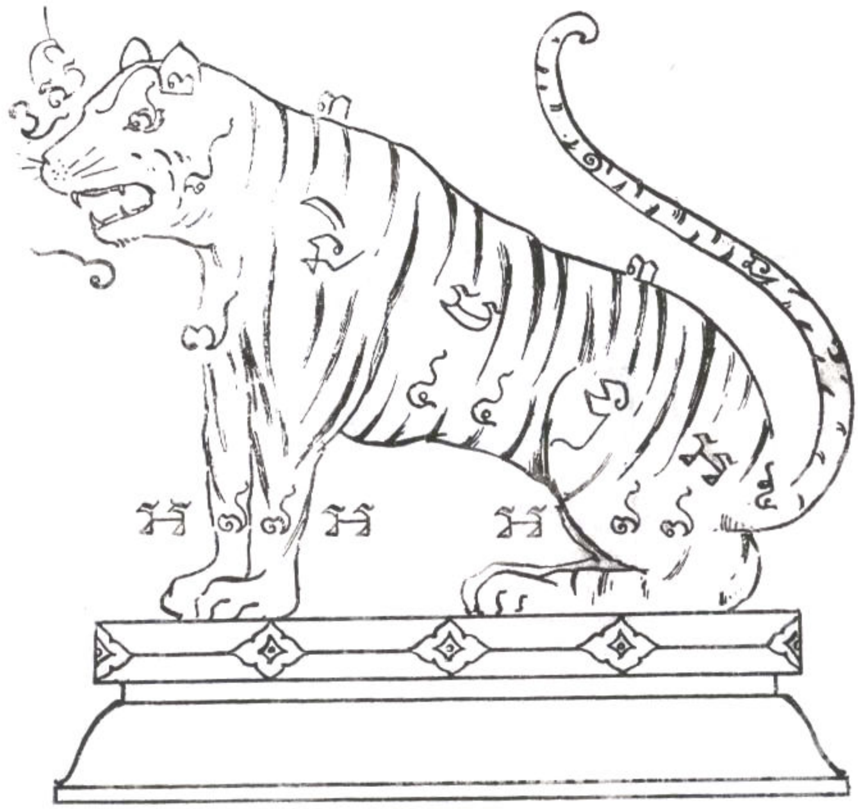
๑ ยันต์สุกิตติมา ตัวผู้

๒ ยันต์สุกิตติมา ตัวเมีย

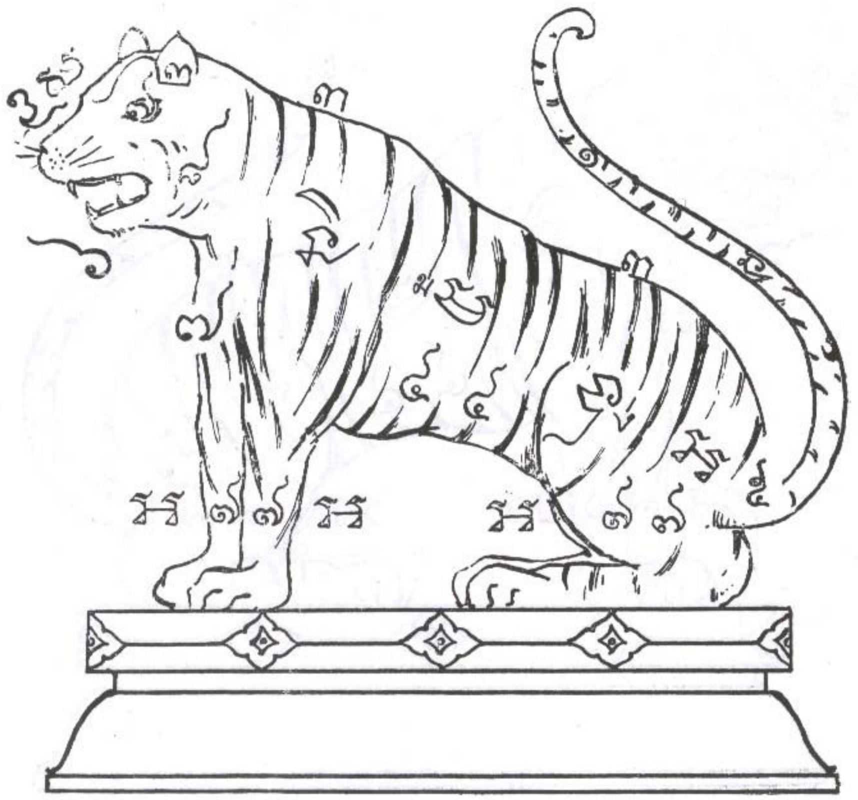

ยันต์สีหะพยัคฆะหนบูรพ์

เพื่อรักษาเหลี่ยมปรากฏปรากีของครูผู้เฒ่า

ยันต์สีหะพยัคฆะหนบูรพ์

เพื่อรักษาเหลี่ยมปรากฏปรากีของครูผู้เฒ่า

ดินราบ ปิดปากลูกสวาท เสกด้วยนารายน์แปลงรูป ๗ คาบ ๘ บท ๗ คาบ อมลูกสวาทไปแห่งใด ๆ มิเห็นตัวเราเลย ให้เสกด้วยพระคาถาเอกมงกุฎ

ส ห

น สฺวาห เสก ๗ คาบ อมลูกสวาทหายตัวเราแล **ค พุ ป ทุ ธ ว คฺ ค** ถ้าจะมิให้เห็นตัวเราให้เอาถ่านผีตายวัน ๗-๓ มาแกะเป็นพระปิดหน้าตาจมูกปาก ฯ (พระปิดทวารทั้ง ๘)

อุปเท่ห์นี้เป็นของโบราณมีกำกับอยู่ที่แบบเดิม คัดไว้เพื่อรักษาตำราเท่านั้น ความจริงจะเป็นได้มีได้อย่างไรนั้น ผู้คัดลอกไม่ปรารถนาจะคัดค้านและอนุโมทนา คิดว่ารักษาไว้ดีกว่าทิ้ง เพราะตนเองก็ไม่เห็นแปลกประหลาดอะไร

(ใจ. ยโสธรรัตน์)

ปวิสิสฺสามิ มคฺคํ คจฺฉามิ สมาทิยามิ ๓ ที สมาทานเอาต้นหนทาง ฯ **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต โอกาสํ วนฺทิตฺวา ภนฺเต มคฺเค ฐิโต ปิณฺฑปาเต อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต คามปฺปเวสนํ ปิณฺฑปาเต อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ คามคามํ วรวรํ วคฺควคฺคํ อิมํ อาคมิสฺสามิ ๓ ที** ฯ อันนี้สมาทานเอาหนทางทั้งปวงในระหว่างเดินไป แล้วจึงภาวนาทำไว้ในใจว่า **สพฺเพ สตฺตา อุทฺธํ อโธ จ ตริยญฺจ อสมฺพาธํ อเวรํ อสปตฺตํ ติฏฺฐญฺจรํ นิสินฺโน วา สยาโนวา ยาวตสฺส วิคตมิทฺโธ ฯ ทุกฺขปฺปตฺตา จ นิทฺทุกฺขา ภยปฺปตฺตา จ นิพฺภยา โสกปฺปตฺตา จ นิสฺโสกา โหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน** ฯ ภาวนาต่อไปว่า **สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา ทุกขา ปมุญฺจนฺตุ สุขี ๓ ที** ฯ ภาวนาต่อไปอีกว่า **อิมสฺมึ ฐาเน สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อนีฆา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ สุขี ๓ ที ฯ เยน มคฺเคน มม คจฺฉนฺตา อาคจฺฉนฺตา สพฺเพ สตฺตา สชีวิกา อชีวิกา อเวรา โหนฺตุ อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ อนีฆา โหนฺตุ สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ ยถาสุขํ ยถากมฺมํ** ฯ ภาวนาต่อไปว่า **อิมสฺมึ เสนาสเน สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา อนีฆา โหนฺตุ สพฺเพ สตฺตา สุขีอตฺตานํ ปริหรนฺตุ สุขี ๓ ที** ฯ บทนี้ภาวนาได้ในที่ทุกสถาน ในทางไปทางมาที่นั่งที่นอน เป็นปฏิปทาห่างจากกรรมเวรทั้งปวง เป็นอุบายป้องกันอารมณ์ชั่วร้ายออกจากจิตต์ จิตต์ห่างจากเครื่องเร่าร้อน จิตต์เป็นธรรมชาติกลางสัมปยุตอยู่ในกองการกุศลทุกเมื่อ ฯ **สกฺกจฺจํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคเหสฺสามิ ปตฺตสญฺญี ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคเหสฺสามิ** ฯ ให้พิจารณาว่า เมื่อรับบิณฑบาต ถ้าทายกที่มาตักบาตรแต่ผู้เดียวให้ว่า **ทายโก สุขิโต โหตุ** ถ้าหลายคนให้ว่า **ทายกา สุขิตา โหนฺตุ** ฯ ผิว่าทายกนำอาหารวัตถุมาตักบาตรให้ภาวนาว่า **สพฺเพ มยฺหํ ปิณฺฑปาตทานทายกสฺส อเวรา โหนฺตุ อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ อนีฆา โหนฺตุ สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ สุขี ๓ ที** ฯ ผิว่าเหนื่อยมากให้ว่า **สพฺเพ มยฺหํ คิลานทานํ ฯ เป ฯ ปริหรนฺตุ สุขี ๓ ที** ฯ ผิว่าเป็นผ้าให้ว่า **สพฺเพ มยฺหํ จีวรทานํ ฯ เป ฯ ปริหรนฺตุ สุขี ๓ ที** ฯ ผิว่าเป็นดอกไม้ที่เขาจะนำมาบูชาพระปฏิมากรให้ว่า **สพฺเพ มยฺหํ ปุปฺผทานํ ฯ เป ฯ ปริหรนฺตุ สุขี ๓ ที** ฯ เมื่อกลับมาสู่วิหารให้ว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต วิหารํ ปวิสิตฺวา อาปุจฺฉามิ**

บัดนี้จะกล่าวถึงวัตรฉันบิณฑบาต เมื่อตกแต่งอาสนะปูลาดดีแล้ว พร้อมทั้งน้ำใช้น้ำฉันเป็นต้นเสร็จแล้วให้ว่า **อิมํ ปิณฺฑปาตํ นานารสโภชนอาหารํ สมฺมาสมฺพุทฺเธน มยฺหํ ทิเน ๓ ที** แล้วจึงว่า **ปฏิสงฺขาโยนิโส ปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวามิ ๓ ที ยถาปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวามิ ๓ ที ยถาคิลานปจฺจยเภสชฺชํ ปฏิเสวามิ ๓ ที** เมื่อตั้งสติทำด้วยอาการอย่างนี้แล้ว อาหารซึ่งประณีตเลวทรามอย่างไรก็ดี จะกลายเป็นประหนึ่งว่าของทิพย์เต็มทั้งบาตร หาพิษสงอะไรมิได้ ด้วยอานุภาพพระคาถานี้ แล้วว่า **อิทํ เม กปฺปติ ๓ ที อิทํ เม น กปฺปติ ๓ ที** แล้วระลึกว่า **ติโกติ ปริสุทฺธํ มจฺโฉ มงฺสํ ทิพฺพํ ภุญฺชามิ ๓ ที ฯ อโห วต โภชนอาหาโร ปฏิกูโล ๓ ที** แล้วซ้ำอีกว่า **สกฺกจฺจํ ปิณฺฑปาตํ ภุญฺชิสฺสามิ ๓ ที ปตฺตสญฺญี ปิณฑปาตํ ทิพฺพํ ภุญฺชิสฺสามิ ๓ ที ปาปา ปมุญฺจามิ ๓ ที** ประพฤติตามระเบียบนี้ชอบโดยธรรมแลข้อวัตรแห่งการรับบิณฑบาตโดยเคารพนั้น

เมื่อฉันแล้ว ทายกจะอยู่ก็ตามไม่อยู่ก็ตาม ให้ว่าคาถาอนุโมทนา **ยถาสัพพี** เมื่อก่อนฉันให้ว่า **ปฏิสงฺขาโย** เมื่อจะทดแทนให้ว่า **อชฺช มยา อิมํ ภตฺตํ ปิณฺฑปาตํ โภชนํ ปริจฺจชิสฺสามิ** นี้เป็นวิธีสละอาหารอันเศษแล้วว่า **อิมํ ภตฺตํ ปิณฑปาตํ โภชนํ ปจฺจุทฺธรามิ ๓ ที** นี้เป็นวิธีปัจจุทธรณ์อาหารที่เหลือเศษ เมื่อจะล้างบาตรนั้นว่า **อิมํ ปตฺตโธวนํ อาปุจฉามิ ๓ ที** เมื่อจะล้างฝาบาตรว่า **อิมํ ปตฺติโธวนํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที** เมื่อจะเช็ดบาตรว่า **อิมํ ปตฺตมุญฺจนํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที** เมื่อจะเช็ดฝาบาตรให้ว่า **อิมํ ปตฺติมุญฺจนํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ** เมื่อจะลาเข้าไปสู่บ้านที่เขานิมนต์ว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต คามปฺปเวสนํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ** ถ้าเขาไม่ได้นิมนต์ไปเพื่อกิจตนให้ว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต อกตํ คามปฺปเวสนํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ** เมื่อจะกลับคืนสู่อารามว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต อาวาสํ อาคนฺตวา พุทฺธสฺส ธมฺมสฺส สงฺฆสฺส วตฺตํ อาจิกฺขามิ ๓ ที ฯ** เมื่อเข้าอารามแล้วว่า **นโม ตสฺส ฯ ล ฯ โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต โพธิรุกฺขํ เจติยํ ปทกฺขิณํ กตฺวา วตฺตํ อาจิกฺขามิ ๓ ที ฯ** ให้ว่าปทักษิณ ๓ รอบว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต โพธิรุกขํ เจติยํ ปทกฺขิณํ อาปุจฉามิ ๓ ที ฯ ปทักษิณ พระเจดีย์** ไม้ศรีมหาโพธิ์ ๓ รอบแล้วว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต ปญฺจกํ ปติฏฺฐิตํ เต อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ** นั่งกระโหย่งลงกราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ว่า **นมามิหํ พุทฺธสฺส ปจฺจตถรตนํปญฺจกํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ** ข้าพเจ้าขอนมัสการพระแก้วเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระอริยสังฆเจ้า พระสมถกัมมัฏฐาน พระวิปัสสนากัมมัฏฐาน แลพระครูบาอาจารย์เจ้า ตนสั่งสอนพระกัมมัฏฐาน เวลาจะนอนให้ลาวัตรแล้วตั้งสัตยาธิษฐานตั้งสติไว้ในใจให้เที่ยงธรรมแล้ว บริกรรมยกจิตต์ว่า **อหมฺ ภนฺเต ชลํ เสยฺยํ ปญฺญาเปตฺวา อาปุจฺฉามิ ๓ ที** จึงนอน เมื่อจะลุกจากที่นอนให้ตั้งสติให้เรียบร้อยก่อนแล้ว บริกรรมว่า **อหมฺ ภนฺเต อโรคยํ อาปุจฺฉามิ ๓ ที ฯ อหมฺ ภนฺเต ทนฺตกฏฺฐํ มุขโธวนํ อาปุจฺฉามิ** อันนี้ว่าเมื่อล้างหน้าแลสีฟัน **อหมฺ ภนฺเต ชลํ โธวนหตฺถปาเท อาปุจฉามิ ๓ ที** อันนี้ล้างมือล้างเท้า ฯ **อหมฺ ภนฺเต ชลํ โธวนํ นหาตฺวา สพฺพทุกฺขา สพฺพภยา สพฺพโรคา วินสฺสนฺตุ ๓ ที** ว่าเมื่ออาบน้ำ ฯ รินน้ำ สระเกล้า **วนฺทนํพสุนฺทราทีเปปํคงฺคาเทวญฺจ วนฺทนํ สพฺเพ ปาปํ วินสฺสนฺตุ ๓ ที** ว่าเมื่ออาบน้ำในแม่น้ำใหญ่ห้วยหนองคลองบึงต่าง ๆ ฯ **เกสา ปฏิกูลา** ปลงผม ฯ **อฺหมฺ ภนฺเต เวตฺตํ (เวจฺจํ) อาคโต อาปุจฺฉามิ** ว่าเข้าเว็จจกุฏิ ฯ **อหํ มุตฺตํ คูถํ กรีสํ ปจฺจุทฺธรามิ ๓ ที** เสียอาจม ฯ **อหํ มุตฺตํ อสุกํ ปจฺจุทฺธรามิ ๓ ที สกฺจิตฺตํ ปสีทติ ปรจิตฺตํ ปสีทติ เทวตา อตฺตมนาโหนฺตุ ทิฏฺฐานุคตึ อตฺตโน กโรมิ ฯ** ว่าเมื่อกวาดลานพระวิหารลานพระเจดีย์ และขอโอกาสว่า **โอกาสํ วนฺทามิ ภนฺเต สมฺมชฺชนกรณํ กริสฺสามิ ฯ** ว่าเวลากวาดอยู่ **สกจิตฺตํ ปสีทติ สพฺเพ เทวานุโมทนฺตุ ปรจิตฺตํ สพฺเพ เทวานุโมทนฺตุ ฯ** ว่ากำลังกวาดอยู่ ฯ **วรอคฺคิ พมูหิ สิตํ สพฺพปาปํ วินสฺสนฺตุ ฯ ๓ ที** โยงไฟ ฯ **อิมํ ฉตฺตํ ธาตุมตฺตกํ ปฏิคฺคณฺหามิ ฯ ๓ ที** ถือเอาร่มหรือกรด ฯ **อิมํ อภยทณฺฑํ ธาตุมตฺตกํ ปฏิคฺคณฺหามิ ฯ ๓ ที** ถือเอาไม้เท้า ฯ **อิมํ ตาลปตฺตํ ธาตุมตฺตกํ ปฏิคฺคณฺหามิ ฯ ๓ ที ทนฺตา ปฏิกูลา** บ้วนปาก สีฟัน ฯ **ตโจ อสุโภ** ล้างหน้า ฯ ผิว่าพระภิกษุเจ้าตนประกอบด้วยกัมมัฏฐาน จักไปอยู่ป่าก็ดี จักย้ายไปอยู่ที่ใหม่ก็ดี ให้รำพึงว่า อารักขเทวดาทั้งหลาย ซึ่งสิงสถิตอยู่เหนือต้นไม้หรืออากาศก็ดี ยักษ์รากษสผีเสื้อน้ำ ปีศาจบกทั้งหลายก็ดี สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงทุกรูปทุกนาม ซึ่งอยู่ที่อารามดินแดนที่นี้ออกไปตรงหน้าโดยรอบแห่งบริเวณป่าทั้งมวญ ที่ถึงแล้วซึ่งทุกข์ ก็จงพ้นเสียจากทุกข์ ที่มีความสุขก็ขอให้มีความสุขเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ทุกรูปทุกนามเทอญ แลให้แผ่เมตตาไปว่า **สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ** ว่าไปจนสงบสติอารมณ์ได้ แล้วรำพึงใน **สัมมัชชนญาณ** อย่าให้ขาด แม้สัตว์นั้นมีตัวหนึ่ง สองตัว สามตัว ก็ดี มีฤทธิ์แลรัศมีกั้นกายของตนดีแล้ว จึงเข้าไปอยู่ป่าพิจารณาว่า **อมฺโก วนสณฺโฑ รมณิโยอริยภูมิ ปเทโส พุทฺธปุตฺตวนา สมฺมาภูมิ โยคาวฺจรเวเนยฺยภูมิ สมถวิปสฺสนา กมฺมฏฺฐานวฑฺฒนภูมิ ตตฺถติวิธสทฺธมฺโม วฑฺฒตุ ฯ** ดังนี้เทอญ เมื่อจักพรากอารามที่เก่าไป ให้พิจารณาดูเสียก่อนว่าต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ ถ้าต้องก็ให้แสดงเสีย เมื่อจะเข้าป่าก็เหมือนกัน ต้องชำระศีลของตนให้สะอาดเป็นนิจ รักษาจิตต์ให้ปราศจากนิวารณธรรมทั้งปวงเสมอ **อาตาปี** มีความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส **ปหิตตฺโต** มีตนส่งไปแล้ว **อารทฺธวีริโย** มีความเพียรปรารภแล้ว **อุรํ ทตฺวา พุทฺธสาสเน** มอบชีวิตจิตต์ใจในพระพุทธศาสนา ด้วยสติสังวร ในระหว่างที่สะพายบาตรแบกจ้อง (กรด) ไปสู่ราวป่าจวนใกล้แล้วให้สวดว่า **ปณิธานโต ปฏฺฐาย** ไปจนถึง **ปริตฺตนฺตมฺภณามเห** แล้วสวด **กรณียเมตฺตสูตร** ทั้งหมด จนถึงกุฎิกลางป่า แล้วสวดเดินปทักษิณ ๓ รอบ จบแล้วจึงปูหนังจัมมขันธ์ (ผ้านิสีทนะ) นั่งอธิษฐานตามธรรมเนียม มหาโมคคัลลีปุตติสสเถรเจ้าผู้ไปสู่เมืองปาตลีบุตร แลพระมหินทรเถรเจ้าผู้ตั้งศาสนาในลังกาทวีปฉะนั้น แล้วอธิษฐานใจ ดำเนินในสมถะแลวิปัสสนาตั้งไว้เป็นสัจจะ แล้วสาธยายว่า **ทิวาตปฺปติ อาทิจฺโจ ฯ เป ฯ เตชสา** จนถึงอุทานเถรคาถาของพระพุทธันตเถรเจ้าว่า **อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต มุนิโน โมนปเถ สุสิกฺขิโต โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน อุปสนฺตสฺส สทาสตีมโต** ดังนี้ จึงเริ่มกัมมัฏฐานต่อไป ฯ ภิกษุผู้จะไปเยี่ยมป่าช้าให้ว่า **อยํ โข เม กาโย** แล้วปลงธรรมสังเวชน์ว่า **เอวํ ชราธมฺโมมฺหิ เอวํ พยาธิธมฺโมมฺหิ เอวํ มรณธมฺโมมฺหิ อถโข ยาวตา สตฺตานํ อาคติ คติ จุติ อุปปตฺติ สพฺเพ สตฺตา มรณธมฺมา มรณํ อนตีตา ตํ กุตฺเตตฺถลพฺภา อปฺปมาเทน สมปาเทถ อนิจฺจา วต สงฺขารา อุปาทวย ธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข ยถา เอตํ ตถา อิทํ ยถา อิทํ ตถา เอตํ ยถาปุเร ตถาปจฺฉา ยถาปจฺฉา ตถาปุเร ยถาอุทฺธํ ตถาอฑฺโฒ ยถาอฑฺโฒ ตถาอุทฺธํ ฯ** อันมีในวิชัยสูตร **อธุวํ เม ชีวิตํ ธุวํ เม มรณํ อวสฺสํ มยา มริตพฺพํ มรณปริโยสานํ เม ชีวิตํ ฯ** แล้วปลงใจให้เกิดสังเวชน์จนหายอยากหายตื่นหายกลัว ฯ สำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าช้า ถือพระกัมมัฏฐานนี้เป็นอารมณ์แล้ว เมื่อเวลานอนหลับไป แลฝันเห็นผู้หญิงแก่ปานกลางแลสาวมาอยู่กระท่อมก็ดี อันนั้นชื่อว่ากิเลสมารมาประจญ เพราะกิเลสซึ่งนอนเนื่องอยู่ในจิตตสันดานนั้นฟุ้งซ่านกำเริบขึ้น ให้แก้ด้วยการน้อมเอาทุกขลักษณะเป็นอารมณ์ว่า **ทุกฺขํ ทุกฺขํ** ทุกข์ ๆ แล้วสวดว่า **"ทุกขลกฺขณานุภาเวน กิเลสมารา ปลาเชนฺตุ กิเลสมารา เม น วิหึสนฺตุ** ๓ ทีทุก ๆ วันเทอญ ฯ ถ้านอนหลับไป ฝันเห็นข้าวน้ำโภชนะอาหารอันเป็นทิพย์ก็ดี อาหารธรรมดาก็ดี เสนาสนะกุฎิวิหาร แลได้พักอยู่ก็ดี ชื่อว่าวัตถุมารมาประจญให้น้อมใจสู่ทุกขลักษณะว่า **ทุกฺขํ ฯ** ทุกข์ ๆ แล้วภาวนาว่า **ทุกฺขลกฺขณานุภาเวน วตฺถุมารา ปลาเชนฺตุ วตฺถุมารา เม น วิหึสนฺตุ** ๓ ทีทุกวัน ฯ พยาธิเบียดเบียน ปวดท้องแลปวดศีรษะ เป็นแผลฝี ชื่อว่ามัจจุมารมาเบียดเบียน ให้แก้ว่า **ทุกฺขํ ฯ** แล้วภาวนาว่า **ทุกฺขลกฺขณานุภาเวน มจฺจุมารา ปลายนฺตุ มจฺจุมารา เม น วิหึสนฺตุ** ๓ ทีทุกวัน ฯ ถ้าฝันเห็นรูปพระพุทธเจ้า แล้วจิตต์แปรปรวนไม่อยากทำกัมมัฏฐาน เกียจคร้านใจกระด้าง มีมานะเบื่อหน่ายในสมณธรรม ไม่อยากจำเริญต่อไป ชื่อว่าอภิสังขารมารมาประจญ ให้แก้ด้วยคาถาว่า **"รตนตฺตยคุณานุภาเวน สพฺพมารา ปลายนฺตุ**

สพฺพมารา เม น วิหึสนฺตุ สพฺพมารา ปลาเชนฺตุ” สวดทุก ๆ วัน ฯ ถ้าฝันเห็นเจดีย์ทองคำแลเจดีย์เงิน ทองคำ เงิน แก้ว แหวน เพ็ชร์ นิล จินดา แลเทวดามาสนทนาด้วยก็ดี หรือเห็นชาวเจ้านายมาสนทนาแลประชุมก็ดี ชื่อว่าเทวบุตรมารมาประจญ ถ้าถือเอาเป็นนิมิตว่าเป็นของจริงกัมมัฏฐานเสื่อมแล ควรพิจารณาดูให้ดีแล้วน้อมจิตต์กับสติให้รวมภาคเสมอกัน มนสิการในลักษณะว่า **อนิจฺจํ** ๆ ภาวนาว่า **อนิจฺจลกฺขณานุภาเวน เม เทวปุตฺตมารา ปลาเชนฺตุ ฯ ติรตนคุณานุภาเวน เทวปุตฺตมารา ปลาเชนฺตุ เม น วิหึสนฺตุ ฯ** ดังนี้ ๗ คาบ ฯ อีกประการหนึ่งพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลาย พึงสำรวมจิตต์ให้เที่ยง อย่าให้เยาวมารทั้งหลายเหล่านี้ครอบงำใจ คือ **โกโธ** ขึ้งโกรธ **ปลาโส** ตีตนเสมอ **อติมาโน** มีมานะ หยิ่ง **อุปนาห** หมายมั่นผูกเวรท่าน **ถมฺโภ** กระด้างแข็งไม่อ่อนยอม **สารมฺโภ** สามหาวดูหมิ่นท่าน **มาโน** มีมานะ **อสมฺปชญฺญํ** ไม่รู้สึกตัว (ไม่รู้สิ่งชอบไว้ภายใน) **มจฺเฉรํ** ถินถี่ (ตระหนี่) **โลโภ** ละโมภ **โกสชฺชํ** ขี้เกียจ **มโท** มัวเมา **ปมาโท** ประมาท **มุฏฺฐสฺสติ** สละเสียซึ่งสติ **ทุพฺพโจ** ว่ายากสอนยาก **ทุพฺปญฺญา** หาปัญญามิได้ **ทุพฺมิตฺตเสวิตา** ไม่ควรส้องเสพมิตร์ที่ชั่ว **อหิริกํ** ไม่เกลียดบาป **กุทิฏฺฐิ** มีความเห็นชั่ว **อสทฺโธ** ไม่มีความเชื่อ **อปญฺจินฺทริยสํวโร** ไม่สำรวมอินทรีย์ทั้งห้า แลอายตนะ ๖ **อสนฺตุฏฺฐี** ไม่สันโดษ **อทริโก** มักมากในอาหารไม่รู้จักประมาณ **มหิจฺโฉ** เป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงเกินศักดิ์ **อโนตฺตปฺปํ** ไม่สดุ้งกลัวต่อบาป **อิตฺถิอภิณฺหทสฺสนํ** ชอบแลดูผู้หญิงเป็นนิตย์ **สคหสฺถจารี** มักคลุกคลีด้วยพวกคฤหัสถ์ จนคุ้นเคยแลลืมตัว **สิกฺขาอคารโว** ไม่เคารพต่อสิกขาบทวินัย **คุรุปจฺจามิตโต** เป็นข้าศึกต่อครูทุกเมื่อ **มกฺโข** มักลบคุณของท่านเสีย **อนกฺขโม** ไม่อดทน **ชาคริเย อยุตฺโต** ไม่ประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่นคือสติ เหล่านี้รวมเรียกว่า **พลโยธามาร ฯ** พระโยคาวจรเจ้า จงพยายามรักษาอย่างกวดขัน คือว่ากิเลสมารทั้งห้าประการ คือ **ขันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมาร เทวปุตตมาร** เหล่านี้ ย่อมมีกำลังผจญได้ทั้งภายในและภายนอก ให้รักษาอินทรีย์ทั้งห้า อายตนะหก หรือทวารหก คือ **จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย มโน ฯ สพฺพตฺถ สํวโร สาธุ** การสำรวมในที่ทั้งปวง เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ ฯ เจ้าภิกษุตนใดใคร่จะทำตนให้พ้นจากทุกข์ ควรศึกษาในโลกธรรมทั้งแปดให้ถึงที่สุด คือ **ลาภา ยสา สุขา ปสงฺสา** ถ้าได้รับก็อย่าทำความยินดีจนเกินส่วน **อลาภา อยสา อสุขา อปฺปสงสา** เมื่อได้รับก็อย่ายินร้ายจนเกินส่วน ให้ถือว่าธรรมทั้งแปดนี้เป็นสมบัติของโลกประจำอยู่กับโลก อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็น **อนิจฺจํ** ไม่เที่ยง ไม่ใช่สมบัติของเรา จึงไม่ควรมัวเมาในโลกธรรมดังกล่าวนี้ ฯ

ภิกษุรับปัจจัยทั้งสี่ ให้พิจารณาด้วย **ยถาปจฺจยํ** เสียก่อนเมื่อบริโภคให้ว่า **ปฏิสงฺขาโย** เป็นปกติ อย่าบริโภคด้วยตัณหาให้บริโภคด้วยความบริสุทธิ์ ให้แสวงหาปัจจัยสี่เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม อย่าให้เป็นอธรรม อย่ากระทำ กุลทูสกกรรม แล อเนสนากรรม อันผิดจากทางธรรมของพระพุทธเจ้า เรื่องอเนสนากรรมนั้นพึงรู้ดังนี้ เมื่อทายกมาทำบุญให้ทาน อย่ามีเจตนาผิดเพราะเห็นแก่อามิส แล้วให้วัตถุอันใดอันหนึ่งตอบ ถ้าแลให้ด้วยเจตนาผิด เป็นต้นว่าดอกไม้ผลไม้แก่ทายก ชื่อว่ากระทำอเนสนากรรมย่อมเป็นโทษเป็นบาปทั้งสองฝ่าย จึงควรเว้นเสีย ฯ

ภิกษุผู้ไม่รู้จักคุณานิสงส์แห่งธุดงควัตร์ ย่อมมีเจตนาผิดหนักไปในกรรมคือ **ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต** แล้วดำเนินในทางผิดเป็นกุมรรคปฏิปทา คือเห็นท่านทำอย่างใดตนก็ทำอย่างนั้น ธุดงควัตร์ของบุคคลผู้นั้น ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนแลบุคคลอื่นแม้แต่น้อย ผู้ที่ถือธุดงควัตร์อันนั้น ผู้รู้กล่าวว่า **อุมฺ-มาทา** หรือ **อุมฺมตฺติโก** เป็นบ้า **จิตฺตกฺเขโป** บ้าใจฟุ้งซ่านไปไม่มีขอบเขตผู้ที่เห็นท่านทำแลทำตามท่านด้วยความงมงาย ไม่มีหลักฐานเหตุผล แบบแผนแลพระพุทธนิพนธ์ ดำเนินตนไปด้วยอาการดื้อ ๆ ชื่อว่าเป็นผู้ผิดจำพวกหนึ่ง จำพวกที่สอง ผู้ถือธุดงควัตร์นั้นมีความปรารถนาลามก มีความ **อิจฺฉา** เป็นปกติ เพราะรำพึงในใจว่าถ้าเราถือธุดงค์นี้แล้ว ชนทั้งหลายจักมีความเคารพนับถือ แล้วจักถวายปัจจัยสี่แก่เรา เราจักเป็นผู้ฟุ่มเฟือยด้วยลาภสักการด้วยอาการอย่างนี้ จักเลี้ยงชีวิตเป็นสุข ส่วนน้ำใจไม่ข่มบาป ไม่กำจัดบาปเสีย ผู้มีอาการหลอกลวงด้วยอุบายอย่างนี้ ย่อมไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ตนแลผู้อื่น ได้รับผลในปัจจุบันก็คือบาปอย่างเดียว ตายไปแล้ว **ทุคฺคติ ปาฏิกงฺขา** มีทุคติเป็นที่หวังได้ อีกจำพวกหนึ่งเป็นผู้ประกอบไปด้วย **ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา** ซึ่งเป็นสมถะพละ แล **ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา** ซึ่งเป็นวิปัสสนาพละ พิจารณาดูด้วยน้ำใจของตนโดยชอบว่า ธุดงคคุณนี้ อันพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกเจ้า ได้กล่าวสรรเสริญว่าเป็นคุณสมบัติอันกำจัดเสียซึ่งบาปธรรมทั้งปวงจากขันธสันดาน ยังประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า ประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ผู้นี้ชื่อว่าเป็นผู้มีความดำริชอบจำพวกหนึ่ง อีกจำพวกหนึ่ง ถือธุดงควัตร์ด้วยอำนาจศีลบริสุทธิ์ **อปฺปิจฺฉตญฺเยวนิสฺสาย** อาศัยซึ่งความสันโดษในใจทั้งสอง **ปวิเวกญฺเจว นิสฺสาย** อาศัยซึ่งน้ำใจชอบสงัดจากบาปทั้งปวง ชอบอยู่ในที่สงัด ไม่พูดมากเป็นผู้มีกายวาจาใจสงบ ๑ **สลฺเลขญฺเจว นิสฺสาย** อาศัยซึ่งความขัดเกลา ชอบล้างบาปกำจัดบาป ทำลายบาป เกลียดบาป เป็นนิตย์ ๑ ธุดงค์ดังนี้ **อิธ มตฺถ ตญฺเยว นิสฺสาย** อาศัยปัญญาเป็นเครื่องสอดส่องดูรู้แจ้งเห็นจริงในธุดงคคุณ ด้วยปัญญาของตนย่อมรู้ชัดว่าธุดงคคุณ เป็นรั้วเป็นกำแพงมีรสอันหอม สำหรับรักษาศีล สมาธิ ปัญญา ของพระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นอริยสมบัติของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริงแล้วตั้งสติโดยชอบว่า เราเป็นผู้ได้ลาภอันประเสริฐที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยดี ได้ประสพพบเห็นพระพุทธศาสนาด้วยดี สมควรจะสละชีวิตให้เป็นอุทิศบรรพชา ถวายบูชาในพระรัตนไตร ยอมสละชีวิตของตนได้แล้วถือธุดงค์อันรักเสมอด้วยชีวิต ภิกษุผู้มีสภาวะเห็นปานดังนี้ เป็นอันประเสริฐเป็นดังน้ำสะปืบมหาสมุทร อันเป็นจอมยอดแห่งน้ำสะปืบ (สมุทร) ทั้งมวญฉะนั้น ทำอย่างนี้จึงชื่อว่าดำเนินใน **สุปฏิปนฺโน อุชุปฏิปนฺโน ญายปฏิปนฺโน สามีจิปฏิปนฺโน** เป็นผู้ควรแก่ธุดงควัตร์ โดยชอบแล ฯ

จบธุดงควัตร์

กถาว่าด้วยสมาทานธุดงควัตร์

๑ **คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปามิ** ๓ ที ฯ ๒ **ปงสุกูลิกงฺคํ สมาทิยามิ** ๓ ที ฯ สองข้อนี้ ชื่อว่าสมาทานบังสุ-กุล ฯ ๓ **จตุตฺถจีวรํ ปฏิกขิปามิ** ๓ ที ปลง ฯ ๔ **เต จีวริกงฺคํ สมาทิยามิ** ๓ ที นี้เป็นสมาทานผ้า ๓ ผืน ฯ ๕ **อติเรกลาภํ ปฏิกฺขิปามิ** ๓ ที ปลง ฯ ๖ **ปิณฺฑิกปาติกงฺคํ สมาทิยามิ** ๓ ที ฯ เมื่อเวลาไปบิณฑบาตอย่ารับเครื่องบวงสรวง ๑๔ จำพวก ฯ ๗ **โลลุปฺปจารํ ปฏิกขิปามิ** ๓ ที ปลง ฯ **สปาทานจาริกงฺกํ สมาทิยามิ**

๓ ที ฯ เมื่อเวลาไปบิณฑบาตให้ไปตามลำดับตรอก ฯ ๘ นานาสนโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ ๙ เอกาสนิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที ฯ ฉันครั้งเดียว ทุติยโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ ๑๐ ปตฺตปิณฺฑิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที สมาทาน ฉันเฉพาะอาหารในบาตร์ ฯ ๑๑ อติริตฺตโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ ๑๒ ขลุปจฺฉา ภตฺติกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที ฯ ฉันสำรวมโดยไม่ให้เมล็ดข้าวตก ฯ ๑๓ คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ อารญฺญิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที ฯ ให้อยู่ไกลบ้าน ๕๐๐ ชั่วธนู (คือ ๕๐๐ วา) ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ รุกฺขมูลิกงฺคํ สมาทิยามิ สมาทานอยู่โคนต้นไม้ ฯ ฉนฺนญฺจ รุกฺขมูลญฺจ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ อพฺโภกาสิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที สมาทานอยู่กลางแจ้ง ฯ สุสานํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ โสสานิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที ฯ สมาทานอยู่ป่าช้าผีดิบ ฯ เสนาสนโลลุปฺปํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ฯ ยถาสนฺถติกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที ฯ สมาทานเอาเสนาสนะตามมีตามได้ไม่ให้เลือก เสยฺยํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที เนสชฺชิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที ฯ สมาทานไม่นอนเป็นวัตร์ ฯ ต่อนี้ไปให้ผู้สมาทานกัมมัฏฐานจงสำเนียกตามที่กล่าวมานี้ ให้ได้คืนหนึ่งก็ดี สองคืนก็ดี เจ็ดคืนก็ดี เดือนหนึ่งก็ดี **จนให้นิโรธสมาบัติเกิดขึ้น เหตุว่านิโรธสมาบัติเป็นยอดแห่งธุดงควัตร์** ๑๓ เปรียบเหมือนอัพภานกรรมเป็นยอดแห่งปริวาสกรรมแลมานัตต์กรรมฉะนั้น ผิว่าธุดงควัตร์ ๑๓ นั้นขาดตกบกพร่องเสียแต่องค์ใดองค์หนึ่งก็ดี จะอธิษฐานตนเข้านิโรธสมาบัติไม่ได้ เมื่ออยู่ธุดงควัตร์ ๑๓ บริบูรณ์แล้วจึงบรรจุธุดงควัตร์ ๑๓ ไว้ว่า สาธุ สาธุ ข้าพเจ้าปฏิบัติบูชาตามคำสอนแห่งพระสัพพัญญูโคดมเจ้า ในห้องครองวัตร์น้อยคือ ธุดงควัตร์ทั้ง ๑๓ ก็บริบูรณ์แล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าจักจะปัจจุไว้ยังครองวัตร์น้อย คือธุดงควัตร์เจ้าทั้ง ๑๓ ไว้ในที่อันสมควรก่อนแล้ว ฯ สาธุ ฯ ข้าพเจ้าปัจจุครองวัตร์น้อย คือธุดงค์วัตร์เจ้าทั้ง ๑๓ ไว้ในที่สมควรบริบูรณ์ดีแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าจักอธิษฐานเอายังนิโรธสมาบัติอันประเสริฐ ให้มาตั้งมั่นอยู่ในขันธสันดานตลอด ๗ วัน แลให้มีจิตต์ปีติปราโมทย์ในนิโรธสมาบัติเนืองนิตต์ ขอให้ข้าพเจ้าอยู่สบายหายจากพยาธิทั้งปวง ให้ได้รับความสบายหายจากหิวข้าวกระหายน้ำสิ้น ๗ วัน นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เมื่อเวลาครบ ๗ วันแล้วจึงจักไปเที่ยวโคจรบิณฑบาต ว่าดังนี้ ๓ ทีแล้วจึงอธิษฐานว่า นิโรธสมาปตฺตึ อธิฏฺฐามิ ๓ ที กราบลง ๓ ที แล้วเข้าอยู่ในนิโรธสมาบัติเทอญ เมื่อจักอยู่ในที่ใดที่หนึ่งก็ดี ใกล้บ้านหรือไกลบ้านก็ดี ย่อมมีข้อสำคัญอยู่ที่อรัญญิกธุดงควัตร์ อันตกหากได้ปัจจุไว้แล้วเป็นหลักแต่อย่าเป็นคนพูดมาก อย่าโลภ อย่าโกรธ อย่าหลง อย่าลืม อย่ามีมานะ อย่ามีทิฏฐิใจใหญ่สามหาว ให้มีสติประคองจิตต์อยู่ในปีติปราโมทย์ในห้องนิโรธสมาบัติธรรมเจ้าเนื่องนิตย์ กิจที่ตนประสงค์นั้นก็สำเร็จดังมโนรถ แลให้อยู่เป็นหมู่เป็นคณะ ที่มี สีลาจาริยวัตร์งามเสมอกัน ทิฏฐิสามัญญตา มีความเห็นชอบเสมอกัน ถ้าเจ้าภิกษุทำได้ดังนี้ ชื่อว่าได้ช่วยเชิดชูพระพุทธศาสนาให้ถาวรอยู่ชั่ว ๕๐๐๐ พระวัสสา ฯ

ปฐโม อรุโณ เสโต, ทุติโย ตมฺพเมวจ ตติโย โอทาโตเจว จตุตฺโถ นนฺทมุขิโย แสงอรุณมีองค์ ๔ ประการดังนี้ องค์ปฐมนั้นสีเงินยวง สีขาว ที่สองสีแดง สีทองคำ ที่สามสีขาวผ่อง สีทองคำขาวบริสุทธิ์ ที่สี่สว่างกระจ่างแจ้งเห็นหน้าตาแห่งกันและกัน ด้วยความเพลิดเพลิน จึงชื่อว่าเป็นวันใหม่ ปลงกรรมก็ดี ฉันโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ให้แสงอรุณที่ ๔ ขึ้นก่อน ไม่เช่นนั้นยังเป็นวันเก่า อีกอย่างหนึ่งสายอรุณนั้นมี ๓ คือ เสตารุณ สีขาว ตมฺพรุณ สีแดง สองอย่างนี้ยังนับว่าเป็นวันเก่า **นนฺทมุขี เห็นหน้ากันปรากฏกำหนดใกล้ไกลชั่ว ๑๒ ศอก เป็นอรุณใหม่** ให้ภิกษุเจ้ารักษาผ้าแลบาตร์ตามอรุณนี้เทอญ อันว่าที่ตั้ง ๒๓

แห่งนี้เป็นเขตต์บังสกุล ภิกษุเจ้าตนถือบังสกุลนั้น จักถือเอาในที่ใดที่หนึ่งก็สมควร ฯ ผ้าที่ทายกถวายด้วยคำว่า สงฺฆสฺส เทม ดังนี้ ความว่าพวกข้าพเจ้าถวายผ้าผืนนี้แก่สงฆ์ ภิกษุถือเอาผ้าบังสกุล, วัตร์ขาด ถ้าเขาถวายด้วยคำว่า ภิกฺขูนํ วตฺถํ เทม เถรานํ วตฺถํ เทม แปลว่า พวกข้าพเจ้าถวายผ้านี้แก่ภิกษุทั้งหลาย พระมหาเถระทั้งหลาย ผ้าชนิดนี้ควรแก่ภิกษุผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร์ ข้อนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถามหาวรรค ผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งภิกษุหากขอได้จากบ้านคนปวารณาก็ดี ซื้อด้วยมูลปัจจัยแห่งเวยยาวัจจกรณ์ของตนก็ดี เขาถวายบูชากัณฑ์เทศน์ก็ดี ผ้าเหล่านี้ไม่ชื่อว่าผ้าบังสกุล ภิกษุผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร์ไม่ควรรับ ผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งคนนำมาถวายแก่ตนก็ดี ผ้ากัปกตึบก็ดี ผ้าออกพรรษาก็ดี ผ้าที่เขาอุทิศ ฉะเพาะนำมาถวายก็ดี ผ้าเหล่านี้ไม่ควรแก่ภิกษุผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร์ ถ้าขืนรับวัตร์ขาด ผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งที่ทายกนำมาเมื่อวันออกพรรษา สงฆ์แจกให้เป็นส่วน ๆ ตามลำดับกัน จนถึงภิกษุผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร์ ถ้าเธอรับผ้านั้นไว้ ไม่ชื่อว่าเป็นผ้าบังสกุล ถ้าผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งที่ทายกนำมาถวายแก่สงฆ์เจ้ากูมาแจกกันตามลำดับ ครั้นถึงภิกษุผู้ถือบังสกุลเป็นวัตร์เขาไม่ให้ แต่เขานำไปวางทิ้งไว้ที่ใดที่หนึ่ง ทอดอาลัยเสียเธอจักถือเอาผ้านั้นเป็นผ้าบังสกุลก็ควร ถ้าทายกนำผ้ามาทอดเป็นผ้าบังสกุลไว้แทบเท้าให้เจ้าภิกษุตนนั้นหนีไปก่อน แล้วจึงกลับมาถือเอาในภายหลัง แต่อย่าทำจิตต์ผูกมั่นไว้ หน้าที่ของภิกษุจะถือเอาผ้าบังสกุล ให้ว่าดังนี้ ผ้านี้อันเขาทิ้งแล้ว หาผู้หวงแหนมิได้แล้วเอามือจับผ้านั้นว่า คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปามิ ๓ ที ปงฺสุกูลิกงฺคํ สมาทิยามิ ๓ ที แล้วว่า อริยวํสํ อริยสจฺจํ อริยตนฺตึ อริยปเวณึ ธาเรมิ ๓ ที แล้วว่า อสฺสามิกมิทํ อิมํ ปงฺสุกูลํ ปฏิคฺคณฺหามิ ๓ ที ฉะเพาะผืนเดียว ถ้าหลายผืนให้ว่า อสฺสามิกานิ อิมานิ จีวรานิ ปงฺสุกูลานิ ปฏิคฺคณฺหามิ ๓ ที แล้วจับขึ้นผืนหนึ่ง ทำพินธุอธิษฐาน ถ้าเจ้าภิกษุผู้ทรงบริขารโจฬและถือไตรจีวร ก็ให้ทำเช่นเดียวกันนี้ต่างแต่คำว่า อิมานิ จีวรานิ ปริกฺขารโจฬานิ อธิฏฺฐามิ ฯ สำหรับผู้ไม่ถือบังสกุล ฯ อิมานิ ปงฺสุกูลสํฆาฏึ อธิฏฺฐามิ ฯ นี้บังสกุล สังฆาฏิ อิมํ ปงฺสุกูลอุตฺตราสงฺคํ อธิฏฺฐามิ ฯ นี้บังสกุลจีวร ฯ อิมํ ปงฺสุกูลอนฺตราวาสกํ อธิฏฺฐามิ ฯ นี้บังสุกุลผ้าสบง ฯ เมื่อจะใช้ให้ทำพินทุเช่นเดียวกันแล ฯ ภิกษุจากถิ่นไปสู่ที่ไกลเก็บผ้าไว้เกิน ๑๐ วัน โดยไม่ได้เสียสละแลวิกัปป์ไว้ ผ้านั้นเป็นนิสสัคคีย์ ห้ามไม่ให้ใช้สอย ต้องอาบัติ ให้เสียสละว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสาหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคิยํ อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ ๓ ที ฯ

กถาว่าด้วยธุดงควัตร์

กถาธุดงค์ ๑๓

หมวดที่ ๑ ปฏิสังยุตด้วยจีวร

๑. ปังสุกูลิกังคะ ถือทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร์

๒. เตจีวริกังคะ ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร์

หมวดที่ ๒ ปฏิสังยุตด้วยบิณฑบาต

๓. ปิณฑปาติกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร์

๔. สปทานจาริกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตร์

๕. เอกาสนิกังคะ ถือนั่งฉันณอาสนะเดียวเป็นวัตร์

๖. ปัตตปิณฑิกังคะ ถือฉันเฉพาะในบาตร์เป็นวัตร์

๗. ขลุปัจฉาภัตติกังคะ ถือห้ามภัตต์ อันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร

หมวดที่ ๓ ปฏิสังยุตด้วยเสนาสนะ

๘. อารัญญิกังคะ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร์

๙. รุกขมูลิกังคะ ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร์

๑๐. อัพโภกาสิกังคะ ถืออยู่ในที่แจ้ง ๆ เป็นวัตร์

๑๑. โสสานิกังคะ ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร์

๑๒. ยถาสัตถติกังคะ ถือการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไร

หมวดที่ ๔ ปฏิสังยุตด้วยวิริยะ

๑๓. เนสัชชิกังค ถือการนั่งเป็นวัตร์

อธิบาย

ธุดงค์นี้ เป็นวัตตจริยาพิเศษอย่างหนึ่ง ตามแต่ใครจะสมัครถือ ไม่ใช่กิจจำเป็น บัญญัติขึ้นด้วยหมายจะให้เป็นอุบายขัดเกลากิเลส แลเป็นไปเพื่อความมักน้อยสันโดษ แจกเป็น ๑๓ ประเภท แลจัดเป็น ๔ หมวด ดุจเรียงไว้ข้างต้น ฯ

ภิกษุผู้ถือปังสุกูลิกังคะ ย่อมไม่รับคหปติจีวร เที่ยวแสวงหาฉะเพาะผ้าบังสกุล เอามาใช้ทำจีวร ฯ ภิกษุผู้ถือเตจีวริกังคะ ย่อมไม่ใช้จีวรผืนที่สี่ นุ่งห่มฉะเพาะไตรจีวรอันเป็นผ้าอธิษฐาน ฯ ภิกษุผู้ถือปิณฑ-ปาติกังคะ ย่อมไม่รับอติเรกลาภ ฉันเฉพาะอาหารอันเที่ยวบิณฑบาตมาได้ ฯ ภิกษุผู้ถือสปทานจาริกังคะ ประพฤติวัตร์เหมือนภิกษุผู้ถือปิณฑปาติกังคะ แต่อุตกฤษฏ์กว่า รับตามแถวอันเดียว เช่นข้างขวามือหรือข้างซ้ายมือ ไม่รับข้ามแถว หรือในแถวเดียวไม่รับข้ามราย ฝ่ายภิกษุผู้ถือปิณฑปาติกังคะ ย่อมรับข้ามแถว ฯ ภิกษุผู้ถือเอกาสนิกังคะ ย่อมถือนั่งฉัน ณ ที่แห่งเดียว ลุกจากที่แล้วไม่ฉันอาหารนั้นอีกในวันนั้น โดยความก็คือฉันอาหารเพียงวันละหน ฯ ภิกษุผู้ถือปัตตปิณฑิกังคะ ไม่ใช้ภาชนะรองของฉันตั้งแต่สองใบขึ้นไป ย่อมฉันฉะเพาะของในบาตร์ เท่านั้น ภิกษุผู้ถือขลุปัจฉาภัตตกังคะ เมื่อลงมือฉันแล้ว มีผู้นำอาหารมาถวายไม่รับ ถูกเข้าเช่นนั้น ชื่อว่าห้ามอาหารแล้ว เป็นอันฉันได้แต่มื้อเดียว ฯ ภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะ ย่อมไม่อยู่แรมคืนในบ้าน ย่อมอยู่แรมคืนในป่า ที่ห่างจากบ้านคนโดยกำหนดที่สุด ๕๐๐ ชั่วธนู คือ ๒๕ เส้นตามทางเดินโดยปกติ ฯ ภิกษุผู้ถือรุกขมูลิกังคะ เป็นประเภทของภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะนั้นเอง ไม่ทำกุฎีอยู่ ย่อมอยู่ตามโคนไม้ ฯ ภิกษุผู้ถืออัพโภกาสิกังคะ ก็เป็นประเภทของภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะเหมือนกัน

แม้ตามโคนไม้ก็ไม่อยู่ ย่อมอยู่ในที่แจ้ง ๆ ที่เข้าใจว่าเที่ยวหลบแดดอยู่ ตามเงาแห่งภูเขาแลชายไม้เป็นต้น ฯ สององค์นี้คงถือได้เฉพาะกาล ฉะเพาะในพรรษาจำจะต้องถือเสนาสนะตามวินัยนิยม ฯ ภิกษุผู้ถือโสสานิกังคะ ย่อมอยู่แรมคืนในป่าช้า ฯ ภิกษุผู้ถือยถาสันถติกังคะ ย่อมไม่ทำความอาลัยในเสนาสนะที่อยู่ อันเป็นที่สบายถูกใจ ได้เสนาสนะไม่เป็นที่สบายไม่ถูกใจ ไม่แส่หาเสนาสนะอื่น ภิกษุผู้เป็นเสนาสนคาหาปกะจัดให้อยู่ ณ เสนาสนะใด ย่อมอยู่ ณ เสนาสนะนั้น แม้ถูกย้ายเสนาสนะในอุตุกาล ย่อมไม่ขัดขืน ฯ ภิกษุผู้ถือเนสัชชิกังคะ ย่อมไม่เอนหลังลงนอน สำเร็จอิริยาบถเพียง ๓ นั่งกับยืนแลเดินเท่านั้น ๆ องค์นี้เป็นอาการฝืนธรรมดา สำเร็จความสันนิษฐานว่า ถือได้ชั่วเวลาเท่านั้น ฯ มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่าพระจักขุบาลถือตลอดพรรษา ถึงเสียจักษุ ฯ

การถือธุดงค์นี้ สำเร็จด้วยอาการสมาทาน คือด้วยอธิษฐานใจหรือแม้ด้วยเปล่งวาจาคำสมาทานนั้นดังนี้

๑. สำหรับปังสุกูลิกังคะว่า “คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปามิ ปํสุกูลิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดคฤหบดีจีวรเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือทรงผ้าบังสกุลเป็นวัตร์” ฯ

๒. สำหรับเตจีวริกังคะว่า “จตุตฺถจีวรํ ปฏิกฺขิปามิ เตจีวริกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดจีวรผืนที่สี่เสีย สมาทานองค์ของผู้ถือทรงไตรจีวรเป็นวัตร์” ฯ

๓. สำหรับปิณฑปาติกังคะว่า “อติเรกลาภํ ปฏิกฺขิปามิ ปิณฺฑปาติกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดอติเรกลาภเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร์” ฯ

๔. สำหรับสปทานจาริกังคะว่า “โลลุปฺปจารํ ปฏิกฺขิปามิ สปทานจาริกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดการเที่ยวโลเลเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถวเป็นวัตต์” ฯ

๕. สำหรับเอกาสนิกังคะว่า “นานาสนโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ เอกาสนิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดการฉันณต่างอาสนะเสีย สมาทานองค์ผู้ถือนั่งฉันณอาสนะเดียวเป็นวัตร์” ฯ

๖. สำหรับปัตตปิณฑิกังคะว่า “ทุติยโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ ปตฺตปิณฺฑิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดภาชนะที่สองเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการฉันฉะเพาะในบาตร์เป็นวัตร์” ฯ

๗. สำหรับขลุปัจฉาภัตติกังคะว่า “อติริตฺตโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดโภชนะอันเหลือเฟือเสีย สมาทานองค์แห่งผู้ห้ามภัตต์ อันนำมาถวายเมื่อภายหลัง” ฯ

๘. สำหรับอารัญญิกังคะว่า “คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปามิ อารญฺญิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดเสนาสนะชายบ้านเสียสมาทานแห่งองค์ผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร์” ฯ

๙. สำหรับรุกขมูลิกังคะว่า “ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ รุกฺขมูลิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดที่มุงที่บังเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่โคนไม้โคนต้นไม้เป็นวัตร์” ฯ

๑๐. สำหรับอัพโภกาสิกังคะว่า “ฉนฺนญฺจ รุกฺขมูลญฺจ ปฏิกฺขิปามิ อพฺโภกาสิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดที่มุงที่บังแลโคนไม้เสีย สมาทานองค์ของผู้ถืออยู่ในที่แจ้ง ๆ เป็นวัตร์” ฯ

๑๑. สำหรับโสสานิกังคะว่า “อสุสานํ ปฏิกฺขิปามิ โสสานิกงฺคํ สมาทิยามิ” แปลว่า “เรางดที่ไม่ใช่ป่าช้าเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร์” ฯ

๑๒. สำหรับยถาสันถติกังคะว่า "เสนาสนโลลุปฺปํ ปฏิกฺขิปามิ ยถาสนฺถติกงฺคํ สมาทิยามิ" แปลว่า "เรางดความโลเลในเสนาสนะเสีย สมาทานองค์ของผู้อยู่ในเสนาสนะ อันท่านจัดให้อย่างไร" ฯ

๑๓. สำหรับเนสัชชิกังคะว่า "เสยฺยํ ปฏิกฺขิปามิ เนสชฺชิกงฺคํ สมาทยามิ" แปลว่า "เรางดการนอนเสีย สมาทานองค์ของผู้ถือการนั่งเป็นวัตร์" ฯ

ท่านผู้ถือธุดงค์เหล่านี้ ย่อมประพฤติยิ่งหย่อนเท่ากันก็มี จึงจัดประเภทได้เป็น ๓ อย่างเคร่ง อย่างกลาง อย่างเพลา เรียกอีกโวหารหนึ่ง อย่างอุตกฤษฏ์ อย่างมัธยม อย่างทราม ฯ ภิกษุผู้ถือบังสุกูลิกังคะอย่างเคร่ง เที่ยวเลือกเก็บผ้าบังสกุลแท้ ๆ คือผ้าอันเขาทิ้งเสียจริง ๆ สงเคราะห์เข้าในพวกหยากเยื่อมาทำจีวรใช้ ผู้ถืออย่างกลางย่อมเก็บเอาแม้ซึ่งผ้าอันคนปรารถนาบุญทอดไว้ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุผู้ถือธุดงค์นี้ แต่มิได้นิยมฉะเพาะรูป เช่นผ้าป่าแลผ้าทอดไว้ที่ศพ ผู้ถืออย่างเพลาย่อมถือเอาผ้าเช่นนั้น แม้อันเขานิยมฉะเพาะตน แต่มิได้ถวายด้วยกายและมิได้รับด้วยกายหรือของเนื่องด้วยกาย เช่นผ้าป่าและผ้าบังสกุลอันเขานำมาทอดไว้ฉะเพาะหน้า ฯ มีปุจฉาสอดเข้ามาว่า ภิกษุอุปสมบท สมาทานบังสุกูลิกธุดงค์ได้ในบัดนั้นหรือจะต้องรออยู่จนหาผ้าบังสุกูลมาทำไตรจีวรครบแล้ว ฯ พระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ว่า ไตรจีวรของภิกษุอุปสมบทใหม่นั้น ไม่จัดว่าเป็นคฤหบดีจีวรเป็นของพระอุปัชฌาย์มอบให้ จัดเป็นสมณะจีวร ตั้งแต่เธออุปสมบทแล้ว ไม่รับคฤหบดีจีวร สมาทานบังสุกูลิกธุดงค์ได้ ต่อไปจะเปลี่ยนไตรจีวร ต้องแสวงหาผ้าบังสกุลมาทำ ฯ พระมติของท่านได้รับความรับรองของพระเถรานุเถระ ฝ่ายธรรมยุตติกนิกายทั่วไป แลเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุปสมบทแลมีกำหนดทรงอุปสมบทเพียง ๑๕ วัน ได้ทรงสมาทานปังสุกูลิกังคะแลเตจีวริกังคะตามพระมตินี้ด้วย ฯ ภิกษุผู้ถือเตจีวริกังคะอย่างเคร่ง ใช้ฉะเพาะไตรจีวรของตนเท่านั้น โดยที่สุดจะซักหรือย้อมอันตรวาสกย่อมให้ใช้อุตตราสงค์นุ่งแลใช้สังฆาฏิห่ม ผู้ถืออย่างกลาง ย่อมใช้แม้ซึ่งผ้าของสาธารณะเช่นมีไว้ในโรงย้อม สำหรับภิกษุผลัดย้อมผ้า ผู้ถืออย่างเพลา ย่อมยืมของภิกษุอื่นมาใช้บ้าง ฯ ท่านกล่าวความถือยิ่งหรือหย่อนซึ่งธุดงค์นี้ ในเวลาย้อมผ้า ข้าพเจ้าเห็นว่าภิกษุผู้ถืออย่างกลางแลอย่างเพลาน่าจะใช้ผ้าเช่นนั้นในเวลาอื่นด้วย เป็นแต่ไม่ใช้ผ้าผืนที่สี่ในสิทธิของตนเท่านั้น ฯ มีปุจฉาสอดเข้ามาว่า เมื่อไตรจีวรนั้นเก่าควรเปลี่ยนใหม่ ภิกษุนี้พึงจะปฏิบัติอย่างไร ฯ พระคันถรจนาจารย์อธิบายว่า ผ้าที่ยังไม่ได้ทำให้สำเร็จเป็นจีวรจนถึงย้อมแล้ว ยังไม่นับเป็นจีวรที่สี่ในธุดงค์นี้ ฯ โดยนัยนี้ เธออาจทำจีวรได้โดยสะดวกใจ ครั้นย้อมแล้วอย่าเพิ่งใช้ อย่าเก็บไว้ให้ล่วงวัน พึงปัจจุทธรณ์ผ้าเดิมและสละเสียก่อน จึงอธิษฐานผ้าใหม่ พึงค่อยทำผลัดคราวละผืน ฯ ภิกษุผู้ถือบิณฑปาติกังคะอย่างเคร่ง นั่งลงแล้ว คือปลงใจเลิกบิณฑบาต แล้วมามีผู้มาใส่อีกย่อมไม่รับ ผู้ถืออย่างกลางนั่งแล้วยังรับอีก ผู้ถืออย่างเพลาย่อมรับนิมนต์ คือนัดเพื่อรับบิณฑบาตแม้ในวันพรุ่ง ฯ อย่างเคร่งกำหนดด้วยไม่รับในเวลากลับ อย่างกลางในเวลากลับยังรับ อย่างเพลารับนัดแต่ไม่รับนิมนต์เพื่อฉัน อย่างนี้ความจักแจ่ม ฯ

องค์คุณของผู้เจริญพระสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน
จากพระวิสุทธิมรรค
กถาว่าด้วยอเนสนะ ๒๑ อย่าง

๑. น ปตฺตทานํ อย่าให้ใบไม้แก่คฤหัสถ์เพราะเห็นแก่อามิส ๑๑ ฯ

๒. น ปุปฺผทานํ อย่าให้ดอกไม้ ฯ

๓. น ผลทานํ อย่าให้ลูกไม้และหัวมัน ฯ

๔. น เวฬุทานํ อย่าให้ไม้ไผ่ ฯ

๕. น ทนฺตกฏฺฐทานํ อย่าให้ไม้สีฟันแก่คฤหัสถ์ ฯ

๖. น มุกฺโขทกทานํ อย่าให้น้ำล้างหน้า ฯ

๗. น จุณฺณทานํ อย่าให้จุณดิน ฯ

๘. น มตฺติกทานํ อย่าให้ก้อนดินสำหรับขัดสีตัว ฯ

๙. น มุกฺขสุปฺปตฺตํ อย่าพูดหลอกลวงด้วยกลมารยาต่าง ๆ ฯ

๑๐. น จาตุกปฺปกํ อย่าให้ดอกไม้ อย่าร้อยดอกไม้ให้แก่หนุ่มสาว ฯ

๑๑. น ปาลิมุกตฺตา อย่าเลี้ยงลูกชาวบ้าน ทำตนเป็นดังพ่อแม่เขา เพราะเหตุอามิสติดใจด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ

๑๒. น ปิณฺฑปตฺติทานํ อย่าให้โภชนะอาหารในบิณฑบาตเพราะเห็นแก่อามิส ฯ

๑๓. น เวชฺชกมฺมํ อย่าให้เป็นหมอว่าน หมอยา หมอเวทมนต์กลคาถา เพราะเห็นแก่อามิส อันผิดต่อพระธรรมวินัย ฯ

๑๔. น ทูตกมฺมํ อย่ารับเป็นคนใช้สอยของคฤหัสถ์ อันจัดว่าผิดครองสมณะสารูป ฯ

๑๕. น ชงฺฆเปสนกมฺมํ อย่าเป็นคนสื่อสารคฤหัสถ์ นำความจากบ้านไปวัด จากวัดไปบ้าน (คือไฟข้างในอย่านำออก ไฟข้างนอกอย่านำเข้า) ฯ

๑๖. น ปฏิหิณคมนํ อย่าเป็นคนสอดแนมสืบคำบ้านเมือง ฯ

๑๗. น ภณฺฑาคาริโก อย่าเป็นผู้รักษาเล่มฉาง แห่งท้าวพระยาเพราะอามิส ฯ

๑๘. น เตวิชฺชํ ไม่ให้เป็นหมอให้ฤกษ์ให้ยามสร้างบ้านสร้างเมืองวัดวาอารามและวางแปลนบ้านเมืองต่าง ๆ ฯ

๑๙. น วตฺถุวิชฺชํ อย่าเป็นหมอโหร หมอทาย หมอดูถิ่นฐานภูมิลำเนาว่าสถานนี้ดีแลไม่ดี เพราะเหตุอามิส ฯ

๒๐. อนงฺควิชฺชํ อย่าเป็นหมอดู ลายมือลายเท้า อวัยวะน้อยใหญ่แห่งผู้หญิงและผู้ชาย เพราะเหตุแห่งอามิส ฯ

๒๑. น นกฺขตฺตวิชฺชํ อย่าเป็นหมอโหราภาชี แลดูโยคเพราะเหตุแห่งอามิส ฯ

ภิกษุเจ้าตนใดปรารถนาจะทำตนให้พ้นจากสังสารวัฏฏทุกข์ เพื่อเข้าสู่พระนิพพาน อันเกษมจากโยคธรรมทั้งปวงให้เว้นขาดจากอเนสนกรรม ๒๑ ประการนี้เทอญ ฯ

กถาว่าด้วยปลิโพธ ๑๐ ประการ คือ

๑. อาวาสปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยกุฎิวิหาร ที่อยู่ ที่กิน เอื้อเฟื้อ อาลัย บริบูรณ์ด้วยร่มไม้แลน้ำ มีภัตต์ได้ด้วยง่ายเป็นอาทินั้นประการ ๑ ฯ

๒. กุลปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยตระกูลญาติ แลตระกูลโยม อุปฐากร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยบุคคลในตระกูลนั้นประการ ๑ ฯ

๓. ลาภปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยลาภสักการะ คือ ทายกนำเอาจตุปัจจัยทานมาถวายเนือง ๆ ต้องเป็นธุระที่จะกระทำอนุโมทนาทานแลแสดงพระธรรมเทศนาหาโอกาสที่จะจำเริญสมณธรรมบมิได้ประการ ๑ ฯ

๔. คณปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยหมู่ด้วยคณะเป็นธุระที่จะบอกบาลี แลอรรถกถา หาว่างที่จะจำเริญสมณธรรมมิได้ ๑ ฯ

๕. กมฺมปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยกระทำนวกรรม (ก่อสร้าง) เอาใจใส่ในสิ่งของอันช่างไม้เป็นต้น แลบมิได้เอาใจใส่ในการที่กระทำดีแลกระทำชั่วนั้นประการ ๑ ฯ

๖. อทฺธานปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยเดินทางไกล มีเป็นต้นว่าจะไปในที่ไกลประการ ๑ ฯ

๗. ญาติปลิโพธ กังวลอยู่ด้วย มารดา บิดา พี่ชาย น้องหญิง อุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธิวิหาริก แลอันเตวาสิก ที่ไม่ป่วยที่ไม่ไข้นั้นประการ ๑ ฯ

๘. อาพาธปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยรักษาโรคในกายแห่งตนประการ ๑ ฯ

๙. คนฺถปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยการ เล่าเรียนสังวัธยายพระปริยัตติธรรมเป็นนิจนั้นประการ ๑ ฯ

๑๐. อิทฺธิปลิโพธ กังวลอยู่ด้วยจะจำเริญฤทธิรักษาฤทธินั้นประการ ๑ ฯ

ศิริเป็นปลิโพธใหญ่ ๑๐ ประการด้วยกัน ผู้จะจำเริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ควรเว้นจากปลิโพธ ๑๐ ประการนี้ ฯ

กถาว่าด้วยอัปปนาโกศล ๑๐ ประการ คือ

๑. ทำวัตถุภายในภายนอกให้สละสลวย คือชำระร่างกายแลเครื่องบริขารทั้งหลายให้สะอาด ทำวัตถุภายในคือชำระศีลให้บริสุทธิ์ด้วยดี ฯ

๒. ฉลาดในนิมิตต์ คือฉลาดในอารมณ์ที่หมายได้แก่บริกรรมนิมิตต์ อุคคหนิมิตต์ ปฏิภาคนิมิตต์ ฯ

๓. ทำอินทรีย์ให้เสมอกัน คือทำศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาให้เสมอกัน ฯ

๔. ควรยกย่องก็ยกย่อง คือใจเหี่ยวสลดท้อแท้อยู่แล้ว ควรพิจารณาความดีที่ทำให้เกิดปีติรื่นรมณ์ เช่น เจริญพุทธคุณ ธัมมคุณ สังฆคุณ หรือนึกถึงบารมีแลคุณความดีพิเศษอย่างอื่นที่ตนได้บำเพ็ญไว้แล้ว เป็นต้น เพื่อให้ใจเบิกบาน ฯ

๕. ควรข่มก็ข่ม คือ เมื่อใจฟุ้งไปในกาม หรือพยาบาท หรือมัวเมาประมาทดูหมิ่นผู้อื่นก็ให้นึกถึง มรณสติแลพระไตรลักษณ์ เพ่งโทษตนดังนี้ ฯ

๖. ควรให้ชื่นก็ให้ชื่น คือเมื่อใจแช่มชื่นอยู่ในกุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็พึงตั้งใจสนับสนุนให้มั่นคงยิ่งขึ้น ฯ

๗. ควรเพ่งดูก็เพ่งดู คือกายใจดำเนินในคลองธรรมถูกต้องดีแล้วหรืออย่างไร ก็พึงเพ่งดูเพื่อไม่ผิดพลาด ฯ

๘. เว้นคนมีจิตต์ไม่มั่นคง คือเว้นคนใจเบาเหลาะแหละมักง่ายไม่มีสัจจะ จืดจางเร็วเสีย ไม่คบคนเช่นนั้น แลไม่คบโทษเช่นนั้นไว้ในตน ฯ

๙. เสพผู้มีจิตต์มั่นคง คือ เสพผู้มีจิตต์แกล้วกล้า อดทนมีสัจจะไม่มักง่าย ควรคบคนเช่นนั้นไว้เป็นมิตร คบคุณเช่นนั้นไว้ในจิตต์ก็เป็นเหตุให้ตนมั่นคงตาม ฯ

๑๐. รักใคร่ในอัปปนาสมาธิ คือรักใคร่ในความที่ใจสงบอย่างแนบแน่น ฯ

ผู้จะเจริญพระสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ควรฉลาดในอัปปนาโกศล ๑๐ ประการนี้ ฯ

กถาว่าด้วยอนนุรูปวิหาร ๑๘ ประการ คือ

มหตฺตํ วิหารใหญ่นั้น ๑ ฯ

ชิณฺณตํ คือวิหารเก่าคร่ำคร่านั้น ๑ ฯ

นวตฺตํ วิหารสร้างใหม่นั้น ๑ ฯ

ปณฺฐสนฺนิสฺสิตตฺตํ วิหารอยู่ใกล้ทางนั้น ๑ ฯ

โสณฺฑึ วิหารนั้นอยู่ใกล้ตระพังศิลานั้น ๑ ฯ

ปณฺณํ วิหารอันกอบด้วยใบไม้ควรบริโภค ๑ ฯ

ปุปฺผํ วิหารกอบด้วยกอดอกไม้นั้น ๑ ฯ

ผลํ วิหารกอบด้วยต้นไม้มีผล ๑ ฯ

ปณฺฐนิยตา วิหารเป็นที่คนทั้งปวงปรารถนาที่จะไปจะมา ๑ ฯ

ทารุสนฺนิสฺสิตา วิหารอยู่ใกล้ที่ไม้ที่ฟืน ๑ ฯ

เขตฺตสนฺนิสฺสิตา วิหารอยู่ที่นา ๑ ฯ

วิสภาคานํ ปุคฺคลานํ อตฺถิตา วิหารที่มีวิสภาคบุคคลอยู่นั้น ๑ ฯ

ปฏฺฏนสนฺนิสฺสิตา วิหารอยู่ใกล้ท่าน้ำ ๑ ฯ

ปจฺจนฺตสนฺนิสฺสิตา วิหารอยู่ใกล้ปัจจันตชนบท ๑ ฯ

รชฺชสีมนฺตรนิสฺสิตา วิหารอยู่ใกล้แดนแห่งพระนครทั้งปวง ๑ ฯ

อสปฺปายตา วิหารอันมิได้สบายด้วยวิสภาคารมณ์แลผี ๑ ฯ

กลฺยาณมิตฺตานํ อลาโภ วิหารอันมิได้ซึ่งกัลยาณมิตร ๑ ฯ

ประสมเข้าเป็น ๑๘ ด้วยกัน ฯ

ผู้เจริญสมถกัมมัฏฐานควรเว้นอนนุรูปวิหาร ๑๘ ประการนี้ ฯ

กถาว่าด้วยอสัปปายฐาน ๗ ประการ คือ

อาวาสอันมิได้เป็นที่สบายประการ ๑ ฯ

โคจรคาม อันมิได้เป็นที่สบายประการ ๑ ฯ

ดิรัจฉานกถาประการ ๑ ฯ

บุคคลอันมิได้เป็นที่สบายประการ ๑ ฯ

โภชนะอันมิได้เป็นที่สบายประการ ๑ ฯ

ฤดูมิได้เป็นที่สบายประการ ๑ ฯ

อิริยาบถอันมิได้เป็นที่สบายประการ ๑ ฯ

สิริเป็นเหตุอันมิได้เป็นที่สบาย ๗ ประการด้วยกัน ฯ

บุคคลผู้เจริญสมถกัมมัฏฐานที่ตรงกันข้ามนี้จึงจะเจริญ แลควรเว้นการกล่าวดิรัจฉานกถา ๓๒ ประการ ฯ

กถาว่าด้วยวาทะของสมณะที่ควรกล่าว คือ

อปฺปิจฺฉตา คือกล่าวถึงมักน้อยประการ ๑ ฯ

สนฺตุฏฺฐี กล่าวถึงสันโดษประการ ๑ ฯ

ปวิเวโก กล่าวถึงวิเวก มีกายวิเวกเป็นอาทิประการ ๑ ฯ

อสํสคฺโค กล่าวถึงปฏิบัติที่มิได้ระคนอยู่ ด้วยหมู่ ด้วยคณะประการ ๑ ฯ

วิริยารมฺโภ กล่าวถึงพิธีที่ปรารภความเพียรประการ ๑ ฯ

สีลกถา กล่าวถึงศีลประการ ๑ ฯ

สมาธิกถา กล่าวถึงสมาธิกัมมัฏฐานประการ ๑ ฯ

ปญฺญากถา กล่าวถึงวิปัสสนากัมมัฏฐานประการ ๑ ฯ

วิมุตฺติกถา กล่าวถึงอรหัตตผลวิมุตติประการ ๑ ฯ

วิมุตฺติญาณทสฺสนกถา กล่าวถึงปัจจเวกขณญาณประการ ๑ ฯ

รวมเป็นกถาวัตถุ ๑๐ ประการ ฯ

กถาว่าด้วยอธรรมที่ห้ามคุณความดีทางจิตต์ ๕ อย่าง

๑. กามฉนฺท มีความยินดีรักใคร่ในกาม ฯ

๒. พยาบาท เจตนาปองร้ายผู้อื่น ฯ

๓. ถีนมิทฺธ ง่วงเหงาหาวนอน ฯ

๔. อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ มีจิตต์ฟุ้งซ่านแลรำคาญ ฯ

๕. วิจิกิจฺฉา มีความสงสัย ฯ

กถาว่าด้วยอนุสัยซึ่งนอนเนื่องอยู่ในจิตต์ ๗ อย่าง

อันพระโยคาวจรเจ้าควรกำหนดรู้ชัดด้วยความเห็นชอบ คือ

๑. กามราค ได้แก่ความกำหนัดในกาม ฯ

๒. ปฏิฆ ได้แก่ความหงุดหงิด กล่าวโดยความได้แก่โทสะ ฯ

๓. มิจฺฉาทิฏฺฐิ ได้แก่ความเห็นผิด ฯ

๔. วิจิกิจฺฉา ได้แก่ความลังเล ฯ

๕. มาน ได้แก่ความถือตัว ฯ

๖. ภวราค ได้แก่ความกำหนัดในภพ หรือความอยากเป็น ฯ

๗. อวิชฺชา ได้แก่ความเขลาไม่รู้จริง กล่าวโดยความได้แก่โมหะ ฯ

กถาว่าด้วยอธรรมที่นักพรตควรสนใจอย่างยิ่ง ๗ อย่าง

สมณะชีพราหมณ์ก็ดี สัปปุริสชน คือ อุบาสกอุบาสิกาที่ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีจริง ๆ หาได้เสพเมถุนไม่เลย แต่ยังยินดี ปลื้มใจ ชื่นใจ ด้วยเมถุนสังโยค คืออาการแห่งเมถุน ๗ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑. ยินดีการลูบไล้ การประคบ การให้อาบน้ำ การนวดแห่งมาตุคาม ปลื้มใจด้วยการบำเรอนั้น ๆ

๒. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ซิกซี้เล่นหัวสัพยอกกับมาตุคาม ปลื้มใจด้วยการเสสรวลนั้น ๆ

๓. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เพ่งดูจ้องจักษุแห่งมาตุคามด้วยจักษุของตน ปลื้มใจด้วยอาการเล็งแลนั้น ๆ

๔. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ฟังเสียงแห่งมาตุคามหัวเราะอยู่ก็ดี พูดอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี ข้างนอกฝาก็ดี ข้างในกำแพงก็ดี ปลื้มใจด้วยเสียงนั้น ฯ

๕. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ตามนึกถึงการเก่าที่ได้เคยหัวเราะพูดเล่นกับมาตุคาม แล้วปลื้มใจ ฯ

๖. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เห็นคฤหบดีก็ดี บุตรคฤหบดีก็ดี ผู้เอิบอิ่มพร้อมพรั่งด้วยกามคุณห้า บำเรอตนอยู่แล้วปลื้มใจ ฯ

๗. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งปรารถนาเพื่อจะได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง แล้วปลื้มใจ ฯ

พรหมจรรย์ของผู้นั้น ชื่อว่าขาด ชื่อว่าทะลุ ชื่อว่าด่าง ชื่อว่าพร้อย ฯ เป็นผู้นั้นประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์, ผู้ที่มีจิตต์ประกอบด้วยเมถุนสังโยชน์ ๗ ประการ ย่อมไม่สามารถทำตนให้พ้นจากทุกข์ไปได้ ฯ

กถาว่าด้วยอธรรมที่ครอบงำจิตต์

ทำนักพรตให้ติดหล่มจมดิ่งอยู่ในวัฏฏทุกข์ ๘ ประการคือ

๑. เป็นผู้เลิศกว่าเขา	สำคัญตัวว่า	เลิศกว่าเขา
๒. ,,	สำคัญตัวว่า	เสมอเขา
๓. ,,	สำคัญตัวว่า	เลวกว่าเขา
๔. เป็นผู้เสมอเขา	สำคัญตัวว่า	เลิศกว่าเขา
๕. ,,	สำคัญตัวว่า	เสมอเขา
๖. ,,	สำคัญตัวว่า	เลวกว่าเขา
๗. เป็นผู้เลวกว่าเขา	สำคัญตัวว่า	เลิศกว่าเขา
๘. ,,	สำคัญตัวว่า	เสมอเขา
๙. ,,	สำคัญตัวว่า	เลวกว่าเขา

มานะเหล่านี้ผู้ดำเนินในสัมมาปฏิบัติ ควรพิจารณาให้เห็นความยุตติธรรม ฯ

กถาว่าด้วยการทำอัชฌาศัยให้บริสุทธิ์ ๖ อย่างคือ

๑. อโลภัชฌาศัย เห็นโทษในโลภมิได้โลภนั้น

๒. อโทสัชฌาศัย เห็นโทษในโทโสมิได้โกรธนั้น

๓. อโมหัชฌาศัย เห็นโทษในโมหะมิได้ลุ่มหลงนั้น

๔. เนขัมมัชฌาศัย เห็นโทษในฆราวาส เห็นอานิสงส์แห่งบรรพชา ฯ

๕. ปวิเวกัชฌาศัย เห็นโทษในอันประชุมอยู่ด้วยหมู่ด้วยคณะ เห็นอานิสงส์แห่งอันอยู่ในที่สงบสงัดแต่ผู้เดียว ฯ

๖. นิสฺสรณัชฌาศัย เห็นโทษในภพยินดีในการที่จะยกตนออกจากภพนั้น

พึงกระทำสันดานให้บริบูรณ์ ด้วยอัชฌาศัย ๖ ประการดังนี้แล ฯ

กถาว่าด้วยวิหารที่นักพรตควรอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. วิหารมิสู้ไกลโคจรคามนั้นนัก อยู่แต่ภายในสองคายุตคือ ๒๐๐ เส้นมิสู้ใกล้นัก อยู่แต่ภายนอก ๒๕ เส้น พอไปพอมา กลางวันก็มิได้มีคนไปพลุกพล่านนัก กลางคืนก็สงัดมิได้ยินเสียงเจรจา ฯ

๒. เหลือบแลยุงงูเล็กแลงูใหญ่มีโดยน้อย แดดก็มิสู้จัดนัก ลมก็มิสู้พัดนัก มีที่บังอยู่บ้าง มิสู้ลำบากด้วยร้อนนักแลเย็นนักนั้น ฯ

๓. ได้จีวรบิณฑบาตเสนาสนะ และยาอันจะระงับซึ่งความไข้ด้วยง่าย มิสู้ลำบากนักนั้น ฯ

๔. ภิกษุผู้เป็นมหาเถระ เป็นพหุสูตร ทรงไว้ซึ่งวินัยแลมาติกา สมควรที่จะไปแสดงคารวะธรรมโดยสักกัจจะเคารพ แลไต่ถามอรรถธรรมนั้น ก็มีอยู่ในวิหารนั้น ฯ

๕. ครั้นมีสงสัยเข้าไปไต่ถาม ท่านก็บรรเทาความสงสัยให้ปราศจากสันดาน ธรรมที่ลึกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพ ท่านก็สามารถแสดงให้แจ่มแจ้งได้ ฯ ส่วนข้อที่เข้าใจอยู่แล้ว ก็แสดงให้เข้าใจจนสิ้นสงสัย ฯ ท่านอนุเคราะห์ได้ฉะนี้ ศิริเป็นองค์ ๕ ประการฉะนี้แล ฯ

กถาว่าด้วยจริต ๖ ประการ คือ

ราคจริตประการ ๑ โทสจริตประการ ๑ โมหจริตประการ ๑ สัทธาจริตประการ ๑ พุทธจริตประการ ๑ วิตักกจริตประการ ๑ เป็น ๖ ประการด้วยกัน ฯ

อธิบายว่า ราคจริต ควรเจริญ อสุภ ๑๐ กายคตาสติ ๑ ผู้มีโทสจริต ควรเจริญ พรหมวิหาร ๔ วรรณ-กสิณ ผู้มีโมหจริต แลวิตักกจริต ควรเจริญ อานาปานัสสติกัมมัฏฐาน แลคนมักหลงลืม วิตกวิจาร ควรเจริญ อานาปานัสสติ แล อนุสสติ ๖ ประการ คือ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จา-คานุสสติ เทวตานุสสติ ผู้มี สัทธาจริต ควรเจริญ มรณานุสสติ อุปสมานุสสติ อาหารปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัตถาน ๔ ประการ ผู้มีปัญญามาก ควรเจริญ อรูป ๔ ภูตกสิณ ๔ อาโลกกสิณ ๑ อากาสกสิณ ๑ กัมมัฏฐานทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นที่สบายแห่งจริตทั้งปวง ฯ

กถาว่าด้วยกามาทีนพโทษ ๑๓ อย่าง คือ

อปฺปสฺสาทากามา กามคุณนี้มีแต่จะกระทำให้เศร้าให้หมอง จะกระทำให้ผ่องใส มาตรว่าหน่อยหนึ่งหาบมิได้ ๑ ฯ

อฏฺฐิกงฺขลูปลา กามคุณนี้เปรียบเหมือนร่างอัฏฐิ ด้วยอรรถว่า มีความยินดีอันปราศจากไปในขณะไม่มั่นไม่คงไม่ยั่งไม่ยืน ๑ ฯ

ติณุกฺกูปมา กามคุณนี้เปรียบเหมือนคมแฝกคมคา ด้วยอรรถว่า เผาลนจิตต์สันดานสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อนหม่นไหม้อยู่เนือง ๆ บมิได้รู้แล้ว ๑ ฯ

องฺคารกาสูปมา กามคุณนี้เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงอันใหญ่ ด้วยอรรถว่า ให้โทษอันหยาบช้าให้ได้เสวยทุกข์เดือดร้อนยิ่งนักดูนี้น่าสดุ้งน่ากลัวนี้สุดกำลัง ๑ ฯ

สุปินกูปมา กามคุณนี้เปรียบเหมือนความฝัน ด้วยอรรถว่าแปรปรวนไปเป็นอื่น ไม่ยั่งไม่ยืนไม่เที่ยงไม่แท้ ไม่สัจจ์ ไม่จริง ๑ ฯ

ยาจิตกูปมา กามคุณนี้เปรียบเหมือนของยืม ด้วยอรรถว่าประกอบไปในกาลอันมีกำหนดเท่านั้นเท่านี้ไม่มั่นไม่คง ๑ ฯ

รุกฺขผลูปมา กามคุณนี้มีแต่จะกระทำให้เกิดพิบัติต่าง ๆ เป็นต้นว่าหักแลทำลายแห่งอวัยวะใหญ่น้อยทั้งปวง เปรียบเหมือนผลแห่งพฤกษาชาติอันบังเกิดแล้ว แลเป็นเหตุที่จะให้บุคคลทั้งปวงหักกิ่งก้านรานใบแห่งพฤกษาชาตินั้น ๑ ฯ

อสิสูลูปมา กามคุณนี้เปรียบเหมือนด้วยคมดาบ ด้วยอรรถว่าสับแลแล่เถือขันธสันดานให้เจ็บปวดยวดยิ่งเหลือล้นพ้นประมาณ ๑ ฯ

สตฺติสูลูปมา กามคุณนี้เปรียบเหมือนหอกใหญ่และหลาวใหญ่ด้วยอรรถว่า ร้อยสัตว์ทั้งปวงไว้ให้ดิ้นอยู่ในกองทุกข์ แสนยากแสนลำบากเวทนา ๑ ฯ

สปฺปสิรูปมา กามคุณทั้งหลายนี้เปรียบเหมือนศีรษะแห่งอสรพิษ ด้วยอรรถว่า น่าครั่น น่าคร้าม น่าสดุ้ง น่ากลัว น่าตระหนกตกประหม่าเป็นกำลัง ๑ ฯ

พหุปายาสา กามคุณนี้มากไปด้วยสะอื้นอาลัยมากไปด้วยทุกข์แลภัย ๑ ฯ

พหุปริสฺสยา มีอันตรายอันเบียดเบียนมาก ๑ ฯ

คมฺมา กามคุณนี้เป็นของแห่งชาวบ้าน เป็นของแห่งปุถุชนบมิได้ประเสริฐ บมิได้เป็นที่เกิดแห่งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ๑ ฯ

ผู้เจริญกัมมัฏฐาน ควรพิจารณาดู กามาทีนพโทษ ๑๓ ประการ นี้ให้แจ่มแจ้ง ด้วยน้ำใจของตน, จนเห็นความยุติธรรมทางจิตต์ ฯ

วิธีทำจิตต์ให้สงบแลแก้อุคคหนิมิตต์ ปฏิภาคนิมิตต์ คือ

ในกาลเมื่อจิตต์หดหู่นั้นอย่าพึงเจริญ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ แลสมาธิสัมโพชฌงค์ แล อุเบกขาสัมโพชฌงค์ จิตต์จะหดหู่หนักไป เปรียบดังบุรุษอันก่อเพลิงอันน้อยจะดับอยู่แล้ว ถ้าเอาหญ้าสดมูลโคสดฟืนสดมาใส่เข้ากวาดเอาฝุ่นมามูลเข้าเพลิงนั้นก็จะดับไป ถ้าเห็นเพลิงนั้นน้อยอยู่แล้วแลเอามูลโคแห้ง ๆ มาติดเข้าหญ้าแห้งมาวางลง เอาฟืนแห้งมาเกลี่ยออกใส่เข้าไว้ อุส่าห์เป่าไปด้วยลมปาก เพลิงนั้นก็จะติดรุ่งเรืองเป็นแท้ อันนี้แลมีฉันใด อุปมัยดังพระโยคาพจร ผู้เจริญกัมมัฏฐานภาวนา ฯ นั้น เมื่อเห็นจิตต์หดหู่อยู่แล้ว แลเจริญ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ จิตต์นั้นก็จะหดหู่หนักไป อุปมัยดังเพลิงอันน้อยจะดับอยู่นั้น แลบุรุษเอามูลโคสด หญ้าสด ฟืนสด มาใส่ลงดับไปนั้น ถ้าเห็นว่าจิตต์หดหู่อยู่แล้ว แลเจริญ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ จิตต์ที่หดหู่นั้นก็จะเฟื่องฟูขึ้น อุปมัยดังชายเห็นเพลิงน้อยแล้วเอามูลโคแห้งหญ้าแห้ง ฟืนแห้งมาใส่ลงเป่าไป ๆ แลได้กองเพลิงอันใหญ่รุ่งเรืองนั้น ที่ว่าจิตต์จะข่มก็พึงข่มนั้น อธิบายว่า ถ้าจิตต์ฟุ้งสร้านด้วยความสามารถ สัทธากล้า วิริย

กล้า ปัญญากล้า เห็นว่าจิตต์ฟุ้งสร้านกำเริบร้อน ก็พึงเจริญ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ พระโพชฌงค์ทั้ง ๓ ประการนี้ ตามแต่จะเจริญโพชฌงค์อันใดอันหนึ่ง อย่าพึงเจริญ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ จิตต์จะฟุ้งสร้านไปมาก กระทำอาการให้เหมือน ชายอันจะดับกองเพลิงอันใหญ่ ๆ นั้น ก็ขนเอาหญ้าสด ๆ มูลโคสด ๆ ฟืนสด ๆ มาทุ่มเทลง ๆ เพลิงนั้นก็ จะดับไปโดยอันควรแก่อัชฌาศัย ถ้าแลปรารถนาจะดับกองเพลิงอันใหญ่ แลชนเอาหญ้าแห้ง มูลโคแห้ง ฟืนแห้งมาทุ่มเทลง ๆ แล้วนั้นก็จะหนักขึ้นไป ๆ ฉันใดก็ดี พระโยคาวจรผู้เจริญพระกัมมัฏฐานภาวนานี้ ถ้าเห็นจิตต์ฟุ้งสร้านอยู่แล้ว แลเจริญ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ จิตต์นั้นก็จะ กำเริบหนักไป ถ้าแม้ว่าจิตต์ฟุ้งสร้านอยู่แล้ว แลเจริญ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขา-สัมโพชฌงค์ จิตต์ก็จะสงบสงัดระงับลงเปรียบประดุจชายอันจะดับกองเพลิงอันใหญ่ ขนเอาโคมัยแลหญ้า แลไม้ที่สด ๆ มาทุ่มลง ๆ แลเปลวเพลิงดับไปนั้น แลคำที่ว่าจิตต์ควรจะให้ชื่น ก็ควรกระทำให้ชื่นนั้น ขณะเมื่อจิตต์สังเวชสลดอยู่เป็นเหตุด้วยพิจารณา สังเวควัตถุ ๘ ประการ คือ ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ อตีตวัฏฏทุกข์ อนาคตวัฏฏทุกข์ ปัจจุบันทุกข์ อาหารปริเยฏฐิคมูลทุกข์นั้น พระโยคาวจรเจ้าเห็น ว่าจิตต์นั้นสลดไป ก็พึงระลึกถึง พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ พึงกระทำจิตต์นั้นให้ผ่องใสบริสุทธิ์ให้ชื่น อยู่ ด้วยระลึกถึงพระรตนัตยาธิคุณอย่างนี้ แลได้ชื่อว่ากระทำน้ำจิตต์ที่สมควรจะให้ชื่นนั้นให้ชื่นชม โสมนัส ที่ว่าจิตต์ควรจะเพ่งดูก็พึงเพ่งดูนั้น คือขณะเมื่อจิตต์ประพฤติเป็นอันดี ตามกัมมัฏฐานวิถีอยู่แล้ว ฯ

พระโยคาวจร พึงประพฤติมัธยัตถ์เพ่งดูซึ่งจิตต์ อันประพฤติเสมอแลไต่ถามตามวิถีนั้น กระทำ อาการให้เหมือนนายสารถีอันขับรถเห็นพาชีเดินเสมออยู่แล้วแลไม่ตีไม่ต้อนคอยแต่ดู ๆ ที่ว่าให้เว้นเสีย ซึ่งบุคคลอันมีจิตต์ไม่ได้ตั้งมั่น คือให้ละเสียซึ่งบุคคลอันมิได้ปฏิบัติในฌานมีจิตต์อันฟุ้งสร้านกำเริบอยู่ ด้วยอารมณ์ต่าง ๆ ขวนขวายที่จะกระทำอาการต่าง ๆ นั้น พึงมละเสียให้ไกลอย่าได้คบหาสมาคม พึง สมาคมด้วยบุคคลอันมีจิตต์อันตั้งมั่น ๆ นั้น ได้แก่ บุคคลผู้ปฏิบัติในฌาน มักเข้าไปสู่หาสมาคมด้วยท่านที่ ได้สมาธิจิตต์ คนจำพวกนี้แลได้ชื่อว่าบุคคลมีจิตต์อันตั้งมั่น ๆ นี้ สมควรที่พระโยคาพจรจะพึงคบหา สมาคม (ตทธิมุตฺตตา) ประการหนึ่งให้มีใจเคารพใน อัปปนาสมาธิ ศิริเป็นอัปปนา ๑๐ ประการด้วยกัน และพระโยคาพจรผู้จะกระทำความเพียรในกัมมัฏฐานภาวนานั้น ให้กระทำความเพียรแต่อย่างกลางอย่า ให้กล้านักอย่าให้อ่อนนัก ครั้นกระทำเพียรกล้านักจิตต์ก็จะฟุ้งสร้านกำเริบระส่ำระสาย ครั้นกระทำเพียร อ่อนนักความเกียจคร้านก็จะครอบงำย่ำยีจิตต์สันดานได้ กระทำแต่อย่างกลางนั้นแลดีมีอุปมาดุจแมลงผึ้ง ๓ จำพวก แมลงผึ้งจำพวกหนึ่งนั้นมิได้ฉลาดรู้ว่าดอกไม้ในประเทศโน้น บานอยู่แล้ว บินให้เร็วนักก็ เกินไป ครั้นรู้ตัวว่าเกินแล้วแลกลับมา ละอองเกษร ก็สิ้นเสียซึ่งแมลงผึ้งจำพวกอื่น ตนก็ชวดได้ละออง เกษร ยังแมลงผึ้งจำพวกหนึ่งนั้นเล่าก็ไม่ฉลาดเมื่อจะไปเอาชาติเกสรนั้นบินช้านัก ละอองเกสรก็สิ้นเสีย ด้วยแมลงผึ้งจำพวกอื่น ตนก็ชวดได้ละอองเกษร แมลงผึ้งจำพวกหนึ่งนั้นฉลาดเมื่อจะเอาชาตินวลละออง เกษรนั้น บินไปไม่ช้านักไม่เร็วนัก ก็คลึงเคล้าเอาละอองเกสรเรณูนวลได้ ดังความปรารถนาอันนี้ แลมี ฉันใดพระโยคาพจรที่จะกระทำเพียรกล้านักนั้น ก็มิได้สำเร็จฌานสมาบัติดังความปรารถนา มีอุปมา

เหมือนแมลงผึ้งสองจำพวกที่มิได้ฉลาดบินเร็วนักแลช้านักแลมิได้ละอองเกษรนั้น พระโยคาพจรที่กระทำเป็นปานกลางแลได้สำเร็จกิจ อัปปนาฌานนั้น มีอุปมัยเหมือนแมลงผึ้งที่บินไม่เร็วนักไม่ช้านัก แลได้ละอองเกษรสำเร็จดังความปรารถนานั้น ฯ

จบบริบูรณ์
